

UNIVERSITY OF ARIZONA

39001003365254

9
L5
v. 37
1910

LISTY FILOLOGICKÉ.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktori

FR. GROH a JAR. VLČEK.

ROČNÍK TŘICÁTÝ SEDMÝ.

CO 63
V PRAZE.

Tiskem České grafické akc. společnosti »Unie«,
1910.

Obsah ročníku třicátého sedmého.

Pojednání.

Strana

Stav mythologického badání v posledním desetiletí. Napsal	
O. Jiráni	1—14, 81—92, 161—189, 321—334, 401—
Nynější stav našeho vědění o dialektech starořeckých. Napsal	
Oldřich Hujer	14—22, 92—99
O pravosti Platonova dialogu Parmenida. Revise staré otázky.	
Napsal Ant. Salač	189—213, 334—348, 422—431
O nově objeveném jazyce indoevropském. Referuje Oldřich	
Hujer	213—216
K osudu praslovanských slabik dlouhých v češtině. Podává	
Fr. Sedláček	22—41
Štítného Řeči nedělní a sváteční. Napsal Josef Straka	
	99—108, 229—249
Kde byl vězněn Vratislav z Mitrovic? Napsal Josef Král . .	108—110
Jungmannův článek o klassičnosti v literatuře. Rozbírám	
Arne Novák	110—123
Některé prameny ke Štítného Řečem besedním. Napsal	
František Ryšánek	123—125
Nali, nali-t. Napsal Josef Zubatý	217—228
Český pramen Vratislavových »Příchod« a jeho carhradské	
vězení. Napsal Václav Ertl	249—255
Povaha povídek v Gesta Romanorum. Napsal J. Veitz	
	255—272, 369—374, 447—457
Hněvkovského »Děvín« romantický. Napsal Ant. Procházka	
	273—286, 457—464
Karla Hynka Máchy Cesta do Italie. Otiskl a poznámkami	
opatřil Jan Thon	349—369
Lukianovy ohlasy v literatuře české. Napsal Arne Novák . .	431—447
Archiv literárně historický. XVII. Dopisy prof. E. Alberta prof.	
J. Gebauerovi. Podává Marie Gebauerová . .	287—289, 455—467

Artemidoros z Perge—alazon. Od prof. Dra F. Hoffmeistera. (L. Brtnický).	150—151
Lad. Brtnický: Starořímské nápisy náhrobní. (Fr. Groh). . .	151—152
Václav Šejvl, Eleusis. Úryvek z kulturních dějin řeckých. Oddíl III. (Em. Peroutka).	313
Frant. Mašner, Posouzení Herodotových zpráv o Themistokleovi. Pokračování a dokončení. (Em. Peroutka).	313—315
Karel Müller, Význam říše byzantské v dějinách lidstva. Část II. (J. Bidlo).	315—316
Karel Hrdina: O caesure a interpunkci u Kallimacha a jeho vrstevníků (K. Wenig)	395—396
Josef Němec: Staré české tisky v knihovnách německobrod- ských. (Dr. Josef Pešek).	70—71
Frant. Hnízdo: K. V. Rais. (Dr. Ant. Kudrnovský)	71—72
Frant. Viturka: O češtině ve školních cvičebnicích. (Dr. Ant. Kudrnovský).	153
Fr. Křemen: Adolf Heyduk. (Karel Rieger).	154—156
Drobné zprávy	72—78, 156—160, 316—320, 396—400, 478—480
Zasláno	78—80
Odpověď	80

Stav mythologického badání v posledním desítiletí.

Napsal O. Jiráni.

Od r. 1898, který učinil hranicí svého kritického přehledu o význačných pracích a směrech v mythologickém badání prof. *Josef Král* v úvaze »O nynějším stavu badání mythologického«,¹ nahromadila se opět velmi rozsáhlá literatura. I soudím, že není nevhodno, přihlédnouti opět k důležitějším zjevům a stopovati, jak starší směry docházely přijetí neb odmítnutí, jak se obměňovaly přízpůsobující se poznatkům nově získaným a jak konečně se přiblížilo vědecké zkoumání konečnému cíli svému, rozřešení otázky o vzniku a výkladu mythů.

V úvaze své hodlám obsáhnouti výsledky mythologického badání posledního desítiletí, tedy let 1899—1909, při čemž, přijímaje zásady přehledů prof. Krále, budu přihlížeti především k mythologii, kdežto otázek o vývoji náboženství budu hleděti jen potud, pokud jsou nerozlučně spojeny s vznikem a vývojem mythů. Rovněž vyžaduje již rozsáhlost látky, abych přestal na dílech, vztahujících se k mythologii řecké a římské a z těch zase jen na pracích význačných, jež buď probírají celou otázku vzniku a výkladu mythů nebo charakterisují obzvláště výrazně různé směry mythologické.

V rozdělení látky netřeba se uchýlovati od methodického a vývojovým postupem mythologického zkoumání se řídícího rozdělení Králova, jak provedeno jest v posledním přehledu jeho; neboť při vši pestrosti a bohatosti mythologické literatury béře se zkoumání i nyní ještě v podstatě týmiž směry, třebas v jednotlivostech různě modifikovanými. Jen málo badatelů dochází stále ještě k mínění, že jen kritické a methodické užití poznatků,

---

¹ Listy fil. XXVII, 1900, str. 7—17, 87—101, 165—215, 323—334, 401—437; před tím jednal o předmětu tom v článku »O nynějších směrech badání mythologického« (Listy fil. XV, 1888, str. 224—242, 342—345, 418—431).

jichž všechny dosavadní směry se dopracovaly, může poskytnouti pevný základ k stavbě řecké mythologie: většina jich nedovede neb nechce zbaviti se jednostranného hovění určitému směru na úkor ostatních, což vede leckdy i učence jinak zasloužilé k tvrzením odvážným, ba bizarním.

Konečně pokládám za nutné vytknouti, že všechny význačné spisy, jež tu probírány budou, znám z vlastního studia; toliko při některých, zvláště menších spisech, jež mi byly nepřístupny a jež přece pokládal jsem za hodny zmínky, čerpal jsem informace ze spolehlivých recenzí, což jest vždy zvláště uvedeno. Dobrou pomůckou při shledávání značně rozptýlené literatury byl mi přehled o mythologické literatuře z let 1898—1905 (*Die mythologische Literatur aus den Jahren 1898—1905*), který vydal *Otto Gruppe* jako doplněk k známému Bursianovu *Jahresberichtu* v Lipsku r. 1908. Značně rozsáhlý a podrobný přehled tento ztrácí však značně na ceně rozptýleností látky k sobě náležité a suchopárnou těžkopádností slohu. Lépe uspořádaný, ale příliš stručný a jen hlavních zjevů si všímající jest přehled literatury o řeckém a římském náboženství z let 1904—1905 od *Albrechta Dietericha* (*Arch. f. Religionswissenschaft*, VIII, 1905, str. 474 až 510).

I. Theorie o přejímání mythů evropských z východu.

Ze všech teorií, jež pokoušejí se o výklad a pochopení mythů řeckých, zůstává snad nejvíce nezměněn a námitkami odpůrců nedotčen směr, jenž velkou část mythů řeckých odvozuje z Orientu, zvláště z Foinikie. I v době, o níž jednáme, hlásí se k němu značný počet stoupenců a jako dříve objevují se i nyní názory, jež značně překročují meze kritické střízlivosti, ba mnohdy podobají se čirým fantasiím, jež myšlenku, v jádru zajisté správnou, že leckterá postava mythu a náboženství řeckého přejata jest z východu, spíše diskreditují než podporují. Konstatuje sice *O. Gruppe* (*Die mythol. Literatur aus den Jahren 1898—1905*, str. 61), že dříve tak obvyklé odvozování jmen bohů a heroů řeckých z jazyků semitských dochází jen ojedinělého ohlasu, a jinde (str. 72) vytýká, že v době, o níž referuje, převládala tendence podceňovati vliv foinický na řecké náboženství, ale nejen doklady, jež dále uvedeme, nýbrž i vlastní činnost Gruppova ukazují, že tu dosud nenastala náležitá umírněnost. Náležif Gruppe i nadále k předním zastancům těchto teorií, jak dokazuje velmi rozsáhlé dílo jeho »*Griechische Mythologie und Religionsgeschichte*«, v Mnichově 1906, jehož prvá část vyšla r. 1897 a byla posouzena J. Králem (*Listy fil.* XXVII, 1900, str. 12 n.).

V době skoro desíti let, kdy dílo vycházelo, pozměnil sice Gruppe v jednotlivostech své původní názory, ale celkový směr, jenž odráží se v prvním oddílu, zachován jest i v dílech pozděj-

sích. Z těchto změn, jež vypočítává Gruppe sám ve výše uvedeném přehledu (str. 93 n.), pokládám za nejzávažnější jednak vzrůstající jeho skepticismus v oceňování různých genealogických zpráv a lokálních pověstí, v nichž dříve spatřoval mythický reflex skutečných poměrů, a související s tím poznatek, že svědectví naše nestačí pro přesné rozlišování kulturní periody kretské od pozdější boiotské; ovšem poznatek tento důsledněji proveden jest teprve ve třetím hlavním oddílu, jednajícím o dějinách náboženství řeckého. Ale i tak zůstává mu nadále Kreta hlavním a nejstarším střediskem, z něhož přecházely mythy a kulty do jiných krajin řeckých, především do Boiotie a Euboie, dále pak do Lokridy a jižní Thessalie a konečně do Argu; kraje ty staly se pak postupně novými středisky, z nichž plynuly mythy a kulty do ostatního Řecka. Teprve od polovice VI. stol. hlásí se stále silněji kulturní vliv Athen. Ale Kreta a částečně i Boiotie a Euboia jest vystavena silnému vlivu orientu, hlavně měst flistinských Sidonu, Byblu a Berytu.

Po pronikavé kritice Králově (na uv. m., str. 14 n.) bylo by zbytečno zabývat se blíže nesprávným stanoviskem tímto. Přestanu tedy na tom, že na několika význačných dokladech ukáži, jak nesprávné domněnky tyto zakalují Gruppovi i v pozdějších částech jeho díla správný a jasný názor na vznik a vývoj některých mythologických a náboženských postav řeckých. Z druhého oddílu spisu, v němž Gruppe shrnuje nejdůležitější mythické představy a podání dle jednotlivých komplexů mythů, vyjímám jako typickou ukázkou theorie Gruppových jeho vývody o předních dvou heroích řeckých, Herakleovi a Achilleovi.

Jméno Herakleovo (str. 452 n.) souvisí v prvé části své se jménem Hera a heros a třebas prý nelze etymologicky význam těchto slov s plnou určitostí stanovit, jest pravdě podobno, že označovala původně božstva léčivá, zlo odvracející. Takovým bohem jest prý Herakles již v kretském stadiu náboženském. Že při Herakleovi vystupuje v popředí heroická a válečná stránka jeho povahy, neshledává nápadným; neboť i Asklepios byl vzýván někdy před bitvou a stará božstva léčivá jako Machaon, Polemokrates, Nikomachos, Aristomachos a j. mají jména válečná. Z četných důvodů Gruppových pro tento původní význam Herakleův uvádím tyto význačnější. Herakles byl za všech dob vzýván jako ochránce ve všelikém nebezpečí (ἀλεξίτακος a j.). V jeho ochraně byly hojné léčivé prameny, rostliny a pod. Že již kretská doba jej v tomto významu znala, vyvozuje Gruppe především ze zprávy Pausaniovy V, 7, 6 n., podle níž náležel Heraklés mezi lidské Daktyly nebo Kurety, jejichž jména označují je jako bohy léčivé. Dále svědčí prý o tom zpráva Diodorova IV, 17, podle níž očistil Herakles ostrov tento na počest svého božského otce od divokých zvířat. Jiné pověsti vypravovaly o kretském průvodci Herakleově Alkonovi, jehož jméno ukazuje též na boha ochránce

a jest příbuzno se jménem děda Herakleova Alkaia. Tento kult Heraklea jako boha léčivého přenesen byl z Krety do Elidy a kolonií ve středním Řecku, při čemž obohacen mythus o něm novými představami. V Mykalessu a eubojské Oichalii postaven prý vedle Demetry, k jejímuž kruhu náležel v Oichalii Iolaos, v němž podle etymologie Schraderovy spatřuje daemona, který uděluje lidu jed a léčebné prostředky (*Φίος* a *ἰάουμαι*). O těchto nejstarších stadiích mythu o Herakleovi vznikla prvá hrdinská píseň v kraji při zálivu malijském, kamž rozšířily se z Boiotie a Euboie a snad též z Krety četné kulty, jichž legendy vypravovaly o Herakleovi. Především připíná se malijská pověst o Herakleovi k prastaré slavnosti na hoře Oitě, v níž slaven byl nejspíše *ἱερός γάμος*. Také v Argu vystupovala v popředí léčivá funkce Herakleova a rovněž i tu vzniklo epos o Herakleovi, jež opírajíc se o starou trachinskou píseň a o tradice jak domácího kultu tak i krajín, Argu podrobených, velebilo Heraklea jako mythického praotce panujícího rodu. V písni té poprvé vystupoval Eurystheus a vyličen tu celý cyklus dvanácti prací Herakleových.

To jsou asi hlavní myšlenky spletitých vývodů Gruppových o vývoji nejstarších představ o Herakleovi (str. 452 n.). Stačí však: důvody jeho k důkazu, že vývoj ten dál se skutečně tak, jak myslí Gruppe? Přihlédneme blíže jen k základní myšlence jeho, že Herakles jest původně bůh léčivý. Jest ovšem pravda, že někteří, výše uvedení bohové léčiví mají jména válečná, ale lze si zcela dobře představit, že původnější jest jejich povaha bojovná, podle níž dostali jména; ale poněvadž po zvyku doby herojské vyznali se také v léčení ran, v bitvě způsobených, vzývání byli později jako bohové léčiví. V příjmení *Ἀλεξίτακος* a pod. skryta jest spíše nářezka na dobrodiní, jež Herakles lidstvu svými hrdinnými činy prokazoval. A lze vskutku z pozdní zprávy Pausaniovy a Diodorovy vyvozovati, že již doba kretská znala Heraklea ve funkci boha léčivého? Jako základní myšlenka tak jest nejspíš i časový postup, jež Gruppe pro šíření kultu Herakleova stanoví. Spisovatel jest si toho patrně sám vědom; aspoň stále jeho výrazy: zdá se, asi, pravdě podobně, nejspíše a pod. nesvědčí o velké jistotě. A co říci o některých tvrzeních spisovatelových, jako na př., že zahrada Hesperidek byla původně na hoře Oitě (str. 457), nebo že v mythu o výpravě Herakleově proti ptákům stymfalským spatřovati jest odraz vítězství Argejských v sev. Peloponnesu (str. 464)?

Také Achilleus jest dle Gruppe (str. 616 n.) bůh léčivý. Dokladem jest mu především jméno samo, jež vzniklo z *Ἀχελώιος* (= »der Sorgenbesserer«), dále zpráva Pausaniova III, 24, 5, že Achilleus byl ctěn v Brasiích společně s Asklepiem, zpráva Athenaiova II, 19, že zván byl podle něho pramen u Miletu, jehož vody užívalo se k očistám. Dále známo jest z pověstí o Telefovi, že jeho kopí nejen zraňovalo, nýbrž i hojilo. Na tento

původní význam upomíná i to, že Achilles sdružen byl v pověstech s Medeiou, Helenou a Ifigenií, jež jsou původně léčivé bohyně. Ještě jiné některé důvody uvádí Gruppe, ale i tyto nejsilnější asi, poněvadž nejdříve uvedené, neváží dojista mnoho. Etymologie jest naprosto nesprávná a ostatní důvody jsou též chabé. Co možno na př. vyvozovati z nahodilého spojení boha toho s Asklepiem, dosvědčeného nám svědkem z II. stol. po Kr.? A odkud ví Gruppe, že uvedené heroiny byly původně léčivé bohyně?

Kdežto prvé dva díly spisů Gruppova zabývají se mytologií, věnován jest třetí, nejrozsáhlejší díl dějinám řeckého náboženství. Hlavní, dosud však sotva úplně splnitelný úkol dějin těch spatřuje ve vystižení vývoje náboženských představ od nejstarších dosažitelných dob až k zániku náboženství řeckého. Jakou podporu poskytují při tom moderní theorie o vzniku a vývoji náboženství? Naprosto prý se neosvědčil v této příčině směr anthropologický, jenž podobnost náboženských představ u velmi různých národů neodvozuje z historické jejich souvislosti, nýbrž ze všeobecných a všem lidem společných podmínek psychických. Spisovatel odmítá rozhodně směr tento (str. 719 n.), o čemž zmíním se podrobněji dále. Při poměrně velice vyvinutých představách náboženských, v nichž Řekové shodují se s jinými národy, jest mu vyloučen spontánní vznik, jaký žádá shoda anthropologická; jediné možným výkladem jest tu uznání historické spojitosti (str. 721). Výsledkům, jichž se dopracoval směr, jenž srovnával náboženské názory řecké s představami jiných národů indoevropských, mnoho nevěří. Jisté shody tu sice jsou, ale nelze dokázati, zda pocházejí již z indoevropské pradoby, či zda nebyly teprve dodatečně přeneseny prostředím semitským z Indie, či dokonce nevznikly-li původně vůbec u Semitů. Za to jest vliv těchto národů na Řeky velmi značný, třebaž nebylo možno dosud dokázati jasně stopy, jimiž se bral (str. 721 n.). Řekové jsou svými náboženskými představami bližší Semitům než kterýmkoli Indoevropanům, nevyjímaje ani Indy (str. 723). Nápadnost tohoto zjevu, že Řek jest nábožensky tak silně závislý na národech jemu kmenově cizích, vysvětluje Gruppe (str. 722) analogickým šířením křesťanství: ač vzniklo u Semitů, došlo u nich nejméně ohlasu, kdežto u cizích kmenů našlo úrodnou půdu.

Jestliže již tu jest patrný ohlas známých názorů Gruppových, jsou i pro vlastní vývoj náboženských představ řeckých směřovací závěry, jichž nabyl v prvním díle. V nejstarší z period od něho stanovených, v době kultury kretske, převládají podle jeho mínění (str. 754 n.) kulty chthonické, rázu temného a zasmušilého. Božské bytosti jsou tu většinou daemoni temnoty, kteří bydlí v zemi, skalách a ve vodě. Mysl lidu ovládá čaroděj, jenž dovede škodlivou moc daemonů odvrátiti neb ji dokonce v prospěch lidský změnit. Tento vliv kultů chthonických trvá, ba ještě roste

v následující periodě eubojské a boiotské, takže nejbližší úlohou náboženství řeckého byla emancipace od těchto pochmurných představ. To se stalo v době následující, za rozkvětu státu loker-ských a thessalských. Osvícené vrstvy lidu odvracejí se od jednostranného uctívání bytostí chthonických, jež přecházejí v obor pověry; starší, za předešlých dvou period potlačované představy se znova vybavují a nabývají nového obsahu vlivem zpěvů hrdin-ských. Z nesmírného počtu daemonů odděluje se malý počet bohů, kteří usídlení na Olympu; z jiných staly se bytosti lidem podobné a jimi nakloněné, jako Nymfy, Charitky, neb konečně lidé pravěku, heroové. Vývoj tento pokračuje a urychluje se vlivem nádherných svatyní centrálních v následující době, kterou charakterisuje rozkvět moci argejské. Daemonové, kteří dosud nestali se bohy a heroj lidem příznivými, učiněni v mythu protivníky bohů, od nich přemoženými; nižší božstva a heroové z daemonů vznikli stávají se sluhý neb průvodci nového hlavního božstva, nebo ko-nečně bývají bohové nových chrámů vyrovnávání se starými daemony, při čemž podržují jejich jméno jako příjmení. Vzrusta-jící uvědomění mravní přetvořuje i božstvo v bytost mravní.

S tohoto hlediska, jež se mu zdá jistým, rozděluje Gruppe dějiny řeckého náboženství na tři velké periody. Prvá zahrnuje dobu rozkvětu kultury kretske a euboisko-boiotské a projevuje se hrubou, fetišismu blízkou vírou v daemony. Perioda druhá sahá až k době diadochů; v ní dospělo náboženství řecké zušlechťu-jícím vlivem umění básnického a později výtvarného své výše; odtud počíná pozvolný úpadek, doba to třetí (str. 757).

Tím vyličen v hlavních rysech obraz, jež Gruppe o vývoji náboženských představ řeckých si vytvořil. Vidíme, že opět vystupuje v něm rušivě předpojaté a nedosti dokázané mínění o několika kulturních a náboženských střediskách, jež postupně vtiskují ráz náboženství řeckému. Jakkoliv Gruppe ve zvláštní části tohoto dílu, kde podrobně jedná o jednotlivých náboženských představách a bytostech, upouští od rozdělení látky dle těchto středisk, uznávaje je za neproveditelné, jest přece mínění toto jakož i názor o mocném vlivu orientu na Řecko i tu příliš mocný a vede spisovatele k úsudkům zcela pravdě nepodobným. Ukáží to na výkladech jeho o původním významu některých božstev.

Zeus (str. 1100 n.), jehož jméno znamenalo původně nebe, jest rozdílný od Zeva homerského, v historické době od Řeků uctívaného. Zeus ten jest sice v nějakém vztahu k původnímu bohu nebes, na nějž ukazuje jméno jeho, ale bohem nebes není, neboť nebeské sídlo a vláda nad počasím není pro homerského Zeva charakteristická; nejsou to ani jediná ani nejvýznamnější práva homerského otce bohů, ba sdílí je s jinými Olympany. Původní Zeus, jehož obraz jest v básních homerských zcela změněn, jeví se Gruppovi jako sloučení tří různých živlů. Především patrný

jest v osobě jeho silný vliv kultu těles nebeských, jenž kvetl v Mesopotamii. Dále jest tu znáti vliv obradů, jimiž přivoláváno bylo žádoucí počasí, zvláště déšť. Při tom užíváno bylo fetiše, v němž představovali si živoucí sílu nebes; ta nazývala se Zeus a jméno to přešlo pak na fetiš sám. Odtud vysvětliti si jest na př. legendu o zavinutém kameni, jenž podán byl otcí jeho. Třetí a nejmladší živel původního kultu Zevova byl chthonického rázu. V době, jež připisovala všechny kouzelné účinky mocnostem podzemským, musil i Zeus státi se takovým bohem chthonickým; i byl proto s ním spojen foinický El, jehož jméno přeloženo řeckým *Κρόνος* (Gruppe odvádí jméno to od kořene *κρά-*, obsaženém v *κραίνο*). Tomuto bohu byl Zeus buď na roveň postaven nebo stal se Kronos otcem jeho.

Na jak slabých základech celá tato hypotéza jest zbudována, není nesnadno ukázati. Zeus homerský sdílí se o svou moc nad zjevy přírodními ovšem s některými jinými nebešťany, ale že on, docela ve shodě se svým jménem, jest svrchovaným vládcem jejich, vysvítá přece z obou básní zjevně; že tato funkce Zevova není podružná, dokazuje již to, že skoro všechna homerská epitheta Zevova se k ní vztahují. I není třeba uznávati mezi původním a homerským Zevem podstatných rozdílů a tím stávají se bezpředmětnými další vývody Gruppovy, které i jinak jsou zcela pravdě nepodobné.

Než Gruppe libuje si, jak se zdá, v takovýchto odvážných výkladech o původním významu božstev řeckých. Tak vykládá o Heře (str. 1122 n.), že jméno její, jež nelze oddělit od slova *ἥρως* a *Ἡρακλῆς*, značí vlastně »silná« a jest pouhý překlad jména bohyně Assah, jejímž sídlem byla Gaza. Poseidon (str. 1137 n.) náleží k předním božstvům periody boiotské. Jeho družkou v kultu byla Demeter. Původně jest to daemon podoby býčí neb koňské, jenž dlí v hlubinách zemských a působí otřesy země. Teprve později, ale ještě v Boiotii, stal se prý Poseidon bohem mořským.

Zvláštní, ale také sotva správný jest názor Gruppův o Apollonovi (str. 1224 n.). Jeho původní, neb aspoň nejdůležitější funkce jest vláda nad mořem a větry. Byl totožný s daemone podobý rybí, Tritonem. Tento původní Apollon má přímění dle posvěcené jemu ryby *Δελφίνος* a náleží již době kultury kretske. Podobně jako většina bohů této doby pochází i Apollon tento z Filistinska a odpovídá spolkovému božstvu měst této krajiny, Dagonovi. Ale sám Gruppe podotýká k tomu, na str. 1228, že rybí podoba boha tohoto není jista a že jméno může se vztahovati nejen na boha ryb, ale také na boha obilí. Vůbec Gruppe příliš přeceňuje vliv oné země na náboženství řecké, jak mu právem vytýká Arnošt Assmann (Philologus, LXVII, 1908, str. 176), jinak horlivý přívrženec tohoto směru mythologického.

Zmínky zasluhuje též výklad Gruppův o Artemidě (str. 1265 n.). Při bohyni této prý více než kde jinde vyniká rozdíl mezi vírou starou a pozdější, uměním vytvořenou. Jméno bohyně ve formě *Ἀρταμῆς* lze spojit se slovem *ἄρταμος*, které značí »Schlächter«, kdežto *Ἀρτεμῆς* náleží k *ἀρτεμής*, což znamená »zdravý«. I spatřuje v ní bohyni, jež nemoci posílá, ale také je hojí, a soudí, že třebaš ne výlučně, byla Artemis ve starší době pokládána za daemona, jemuž se připisoval původ nejspíše těch nemocí, jež se projevovaly křečemi a šílenstvím. Důvodem jest mu, že Artemis léčí různé choroby takové.

Hermes (str. 1318) jest Gruppovi původně božský vzataj. V prvé části jména jeho spatřuje týž kmen, jenž obsažen jest v stupňovaném tvaru v slově *ὀρμή*, *ὀρμῶ* a pod. Druhou část jména tvořilo původně asi slovo *ἵππος*, takže *Ἐρμῆς* jest hypokoristický tvar k *Ἐρμιππος*. Etymologie tato jest sice možná, ale myslím, že jest příliš odvážno, vyvozovati z ní úsudek o prvotní funkci boha toho.

Při směru, jímž se Gruppe bere, nedivíme se, že odvozuje z orientu Afroditu (str. 1343 n.), při niž se asi neobejdeme bez uznání semitských vlivů. Ale jak mu vytýká *Assmann* v uv. čl., str. 175, jest výklad Gruppův příliš komplikovaný. Afrodite doby kretské jest totiž dle Gruppy přenesena z Filiistinska, kde slula Jafō = »krása«; dle ní nazváno město Joppe. Ale v době kultury staroboiotské byla bohyně tato přetvořena identifikací s bohyní města Afaky u Byblu, jež opět již před tím vyrovnána byla s bohyní Ištarou z Erechu. Konečně byla Afrodite identifikována také s maloasijskou Kybelou.

Ještě leckterý výklad Gruppův jest zajímavý, ale myslím, že uvedené ukázky charakterisují jeho knihu dostatečně. Zdržel jsem se beztoho až příliš dlouho při tom díle, ať pokládal jsem za nutné upozorniti blíže na jeho nedostatky; neboť vyšlo bohužel ve známé a cenné příručce bibliothecy Müllerově a tím dostane se mu asi většího rozšíření než jakého zaslouží. Nechci tvrditi, že jest to dílo bezcenné: tam, kde jedná o vývoji řeckého náboženství v době historické, lze se bezpečně na ně spolehnouti. Také jako bohatá studnice materiálu mythologického a náboženského bude i nadále nepostrádatelnou pomůckou, ale jinak může svými nestřízlivými a z předpojatých, nesprávných stanovisek odvozenými vývody zavést spíše na scestí než poučiti.

Poznali jsme, že ve vývoji náboženských představ řeckých přiděluje Gruppe význačnou úlohu Kretě. Ostrov tento měl vskutku důležitý význam pro kulturu a náboženství řecké. Známo jest, že rozsáhlé výkopy na Kretě, v poslední době podniknuté, vynesly na jevo též dosti hojné památky, vztahující se ke kultu a náboženství, jež poskytují nám možnost stopovati víru obyvatelstva až do třetího tisíciletí př. Kr. Kdyby byla správná domněnka těch, kdož v nositelích kultury kretské spatřují předky

Hellenů, otvírala by se nám tu netušená perspektiva v náboženský vývoj toho národa. Ale jak dle dosavadních badání jest pravdě podobno, ba skoro nepochybně, jest domněnka ta neodůvodněna. Jakému ovšem kmeni náležel lid, jenž vytvořil svěráznou a značně vyspělou kulturu tuto, nelze dnes naprosto rozhodovati a mínění učenců se tu značně rozcházejí a budou se nepochybně rozcházeti tak dlouho, dokud se nepodaří rozluštit písmo kretské. A tak jsou i veškeré úsudky, jež bylo by lze pronášeti o vlivu náboženských představ obyvatelů praehistorické Kreta na Řeky v době historické, značně hypotetické. Ale tolik aspoň zdá se býti již nyní pravdě podobno, že v době minojské byla uctívána na Kretě dvojice božská, v níž božstvo ženské převládalo a že řecký odraz tohoto náboženského svazku můžeme spatřovati v legendě o Rhei a synu jejím Zevovi, kterou tradice řecká právem umístila na Kretě.¹

Horlivým přívržencem směru, jenž v řecké mythologii spatřuje silné vlivy semitské, jest *Lewis Campbell*: *Religion in Greek literature* (v Londýně 1898). Spisovatel podjal se tu úkolu vyličiti vývoj náboženských idejí řeckých, jak jej stopovati lze v literárních dílech básníků a myslitelů řeckých od Homera až k Aristotelovi, při tom však nevyhýbá se také všeobecným otázkám o vzniku náboženství a vývoji jeho v dobách, kam nesažají památky literární. Zvláště důležitý jest v té příčině druhý oddíl knihy, nadepsaný »Antecedents and survivals« (str. 27—52).

Dle mínění Campbellova přinesli si Řekové ze své pravlasti některé představy náboženské a aspoň jedno posvátné jméno Zeus = Djaus; také Hestia pochází prý z doby praindoevropské (str. 30), což však jest stanovisko úplně zastaralé (srv. L. fil. XXVII, 1900, str. 177).

Vedle tohoto arijského podkladu jsou však v náboženství řeckém živly cizí. Různé představy vnikly v ně z kultů národů, jež si Řekové podrobili a jichž sídla zaujali. Touto kontaminací kultů, jak spisovatel zjev ten nazývá, vysvětluje se nesmírná rozmanitost kultu týchž bohů v různých krajích řeckých a ohlas tohoto vyrovnávání představ mezi kmenem přemoženým a vítězným spatřovati jest prý v pověstech o sporech mezi jednotlivými božstvy, jako mezi Apollonem a Herakleem v Delfech, mezi Athenou a Poseidonem v Attice.

Vedle toho však působily na vývoj mythů a náboženství řeckého v rozsáhlé míře vlivy východních národů, především ovšem Foiniků, jichž kolonie uznává Campbell v celém řeckém světě, leckdy arci z důvodů velmi vratkých, na př. věří-li v historické jádro zprávy Herodotovy (IV, 147.n.), že Membliaros,

¹ Pro bližší podrobnosti odkazuji k přesvědčivému výkladu *Perrotkovu* v Dějinách řeckých, I, v Praze 1908, str. 150 n.

druh Kadmův, usadil se na Theře, a odvozuje odtud vznik foinické kolonie tamější (str. 35).

Jakkoli proti všeobecným těmto zásadám nelze mnoho namítnuti, jeví se provedení jejich v jednotlivostech leckdy značně pochybné neb dokonce úplně nepřijatelné. Zvláště snaha spisovatelova, nalézt všude vliv foinický, vede jej mnohdy k nesprávnostem. Při tom jest podivuhodno, že pro četné své domněnky neuvádí Campbell vůbec důkazu, nýbrž spokojuje se apodiktickým tvrzením. Nedivíme se, že odvozuje na př. Afroditu z Foinikie, ač jména bohyně Kypris a Kythereia, jež uvádí za důvod tvrzení svého (str. 65 a 93), nejsou nikterak rozhodující. Ale spisovatel jest ochoten uznati cizí původ i v bytostí tak ryze řeckých neb aspoň arijských jako jsou Dioskurové, jež bez bližších důvodů připodobňuje k foinickým Pataikům (str. 189). Jinde uznává sice řecký původ božstva, ale soudí, že na další vývoj představ o něm působily vlivy cizí. Tak jest mu Herakles (str. 137 n.) řeckým ideálem mocného a silného reka, představitelem podmanitelského kmene řeckého, ale s ním splynul foinický Melkart. Vliv kultury foinické odráží se v některých legendách o Herakleovi, jako v legendě o Atlantovi, sloupech Herakleových, zahradě Hesperidek a zlatých jablkách; dvanáct známých prací Herakleových má prý solární význam. Také Poseidon ve funkci boha, jenž otrásá zemí, vládne hlubinami mořskými a daruje lidstvu koně, ukazuje na těsný styk s Foinikií (str. 111), ale opět marně čekáme důvodů pro toto tvrzení, což zbavuje nás povinnosti blíže se jím zabývatí.

Více pozornosti zasluhuje rozsáhlé a nákladně vypravené dílo Francouze V. Bérarda: *Les Phéniciens et l'Odyssée*, dva svazky, v Paříži 1902 a 1903. Kdežto s hlediska geografického a topografického jest spis tento pro výklad Odysseie velmi cenný, jsou slabou stránkou jeho četné semitské etymologie a přeceňování vlivu foinického na kulturu řeckou. Vývody své budoje Bérard na těchto dvou předpokladech: jednak uznává rozsáhlé panství foinické v celé oblasti moře Středozemního, pro niž důkazem jsou mu četná jména místní, původu foinického, často ovšem nepřiliš jistého. A dále soudí, že Odysseia, vzniklá asi mezi r. 900—850, opírá se prostřednictvím starších písní o návratu hrdin od Troje (*νόστοι*) o foinický periplus, jehož jména přejali pěvci epičtí buď ve foinickém znění neb přeložená, při čemž často změnili jména místní v osobní; i lze dojiti správným výkladem mytických jmen v Odyssei k porozumění vzniku a smyslu mythu samého. Některé doklady lépe znázorní metodu spisovatelovu.

Ostrov nymfy Kalypsy (I, str. 240 n.) hledati jest dle Bérarda na úpatí pohoří Atlasu při pobřeží africkém, a sice hodí se homerské líčení na malý ostrov, zvaný španělsky Perejil. Jméno nymfy ukazuje ke slovesu *καλύπτω* a potvrzení etymo-

logie této spatřuje Bérard ve jménu poloostrova Hispanie, jež vykládá z foin. *i* = ostrov a *span'a* = úkryt. I soudí, že toto foinické jméno náleželo původně onomu ostrůvku a odtud vytvořeno jméno *Καλυψώ*, významem s ním shodné. Teprve později byl pryč ostrůvek ten, prastará kolonie foinická, opuštěn a jméno jeho přeneseno na pyrenejský poloostrov. Originální výklad tento jest sice velmi lákavý, ale, jak dovozuje *H. Lewy*, sám horlivý přívržence tohoto směru mythologického, nelze ho přimnouti z důvodů jazykových (srov. recenzi tohoto spisu v Berl. phil. Woch. r. 1905, str. 844 n.).

Ostrov Kirčín *Αιατή νῆσος* jest odvoditi dle Bérarda (II, str. 264 n.) z hebr. *aie* = jestřáb a *ai* neb *i* = ostrov. Ale stejného původu jest i jméno *Κίρκη*, což jest femin. od *κίρκος* = jestřáb. Avšak jak nejisté jsou podobné etymologie z jazyků semitských, ukazuje nejlépe od Lewyho v uvedené recenzi připomenutý výklad Gruppův (Griech. Mythol., str. 708, pozn. 2), jenž odvozuje jméno *Κίρκη* ze syrštiny a vykládá je slovem »Umhüllerin«.

Touž methodou dospívá Bérard k překvapujícímu výkladu řecké legendy o Learchovi a Melikertovi (I, str. 207 n.). Jméno Learchos jest řecké a znamená »vládce lidu«, druhé identifikuje Bérard s epithetem tyrského Heraklea »Melkart«, což značí »král města«, tedy vlastně totéž, co jméno *Λεάρχος*. Obě tato jména jsou však pouze dvoje rituální oslovení téhož boha, což vyvozuje z další zprávy řecké legendy. Melikertes, byv svržen svou matkou Ino do moře, byl zanesen delfinem na Isthmus korinthský a obdržel tu božské pocty a jméno Palaimon. Tento rys legendy, bůh na delfínu jedoucí, vede spisovatele ke kultům syrským a jestliže *Μελικέρτης* významem svým jest identický s Learchem, není Palaimon opět nic jiného než Bal-e-mon = král lidu. A tak původ celé této legendy hledati jest v personifikování rituálních vzývání téhož boha, jež buď byla do řečtiny přeložena neb v původním znění ponechána.

Také tento výklad Bérardův nebyl by zajisté a priori nemožný. Ale i tu ukazuje Lewy, že etymologie, na nichž celý výklad jest zbudován, nejsou vesměs správné a nepochybné. Nejlepším vyvrácením theorie Bérardovy jest, že při jméně Palaimon upustil sám od starší své etymologie (De l'origine des cultes arcadiens; v Paříži 1894; str. 254), dle níž vykládal jméno to z *Bal-jam* = pán moře.

Silný vliv foinický spatřuje v Odyssei též *Arnošt Assmann*, Das Floss der Odyssee, sein Bau und sein phoinikischer Ursprung, v Berlíně 1904. Ve spisku tom pokouší se Assmann nejprve o rekonstrukci voru Odysseova a dále dovozuje, že nejen vor sám, nýbrž i slovo pro ně (*αχεδών*), pověsti o plavbě na něm a konečně množství slov a mythických postav světa homerského pocházejí z Foinikie. Přihlížejí jen k jménům mythi-

ekým, uvedu tu některé doklady jeho etymologii, neboť i Assmann spatřuje v etymologii nejjistější záruku cizího původu představ a mythů. Tak jméno a představa o Charybdě vznikla z sem. chor obed = »Loch des Untergangs«, jméno Siren pochází z hebr. sir = zpívati (str. 15). Poněvadž Hefaistos byl bohem ohně, bez něhož není možná kovářská práce, musí prý pojem ohně býti obsažen ve jménu jeho. Ježto však indoevropské jazyky v tom ohledu selhávají, nutno utéci se k semitským. A tu nalézá Assmann snadno žádanou etymologii v aramejském hephiach-issatha, což označuje toho, kdo oheň rozdmychuje; to hodí se velmi dobře k líčení Homerovu v Iliadě Σ 470 (str. 21). Také Poseidon jest semitského původu. Jméno jeho pochází z Bosison = Baalsidon, t. j. Baal, Sidonu neb pán ryby. Změna *b* v *p* nevadí; neboť vyskytuje se jak v řečtině, tak v jazycích semitských a rovněž mění se jméno baal častěji v bo (Σαλαμβώ = Selembaal). Město Sidon slulo tak dle bohatství ryb (Justinus 18, 3: nam piscem Phoenicēs sidon vocant). Úzký vztah Poseidonův k Sidonu dokazuje pověst, že Poseidon jest otec krále sidonského Agenora, praděd Kadmův. V příjmení jeho Τιλαιος tají se assyrské gillu = vlna a hebr. gallim = vlny, gal = pramen (str. 27). Konečně není Assmannovi ani Apollon původu řeckého, nýbrž pochází z východu; jméno jeho jest blízké assyrskému slovu apalu = zprávu dávati, což dobře ukazuje k jeho věstecké funkci. Pro tento výklad o původu Apollona má spisovatel některé důvody, ale přesvědčivým není ani jeden, některý zdá se mi dokonce naivním, jako vykládá-li známou pověst, že Apollon stáhl Marsyovi kůži s těla, tím, že Assyrové činili tak svým zajatcům ve válce, nebo jestliže se dovolává pozdních spisovatelů jako Curtia, Lukiana a Stefana Byzantského pro to, že v různých krajích orientu etěn byl Apollon; zapomíná při tom, že touž methodou můžeme dokázati z Tacitovy Germanie, že staří Germani etili římského Mercuria, Hercula, Marta a j.

Tím podány jsou jen některé význačné ukázky vývodů Assmannových. Vedle nich sneseno jest na 31 stranách spisku takové množství semitských etymologií řeckých jmen a appellativ, že vnucuje se nám bezděky myšlenka, že touto methodou dala by se odvoditi z jazyků těch snad všechna řecká božstva. Zevní shoda se při pohyblivosti semitského vokalismus snadno najde a shody věcné není při bujnější fantasií také obtížno shledati. Vyvrátiti etymologie podobné může ovšem jen znalec jazyků semitských, ale nemethodický postup a upřílišené přeceňování vlivu foinického na kulturu řeckou jsou patrný na prvý pohled a právem odsoudil je Max C. P. Schmidt v recenzi spisku Assmannova v Berl. phil. Woch. 1905, str. 81 n.

Assmann však nedal se poučiti výstražným hlasem tímto, nýbrž v pojednání »Zur Vorgeschichte von Kreta« (Philologus LXVII, 1908, str. 161—201) pokračuje dále na této dráze.

Z četných místních názvů kretských dospívá tu k závěru, že praehistorická Kreta, již objevily nám výkopy, byla semitská. Při tom opakuje některé své etymologie dříve uvedené; ve jménu Apollonově spatřuje opět assyrské sloveso apalu (str. 169), Poseidon jest opět odvozen ze jména Bo-Sidon = Baal von Sidon = Herr des Fisches (str. 185) a j. Dobře podotýká k této jeho etymologii E. Peroutka (na uv. m., str. 250), že takovými výklady stane se čtenář nedůvěřivým proti všem etymologiím.

Konečně nutno se zmíniti, že i v naší literatuře jest spis, v němž hájí se orientální původ mnohých představ řeckého náboženství a mythu. Miním knihu »O tajné mluvě v mythech a při obřadech hellenských«, již napsal A. Fux (v Praze, 1905). Ve formě dialogu vyvozuje tu spisovatel své názory o vzniku a výkladu mythů řeckých. Mythos jest mu umělým výtvozem, jež skládali kněží za tím účelem, aby uchovala se posvátnost božstev, jež jsou pouhé personifikace pojmů mravních. I jest tedy mythologie jakási tajná mluva, k níž třeba hledati klíče. Spisovatel nalézá ho v dvojsmyslnosti jmen a výrazů v mythu obsažených, při čemž užívá k výkladu jejich v rozsáhlé míře i výrazů semitských, zvláště foinických a hebrejských. Než znázorněme na příkladě tento zvláštní názor spisovatelův.

Vlastní skrytou podstatou mythů o Artemidě jest prý mravní zásada spravedlnosti a právního řádu, která byla spatřována v obraze vah (str. 61 n.). Proto byl prý i název vah (*τάλαντον*) posvátným a nesmělo se ho v mythu užívat. Ale bylo dovoleno vyjadřovati jej jiným podobným způsobem. Tak bylo řecké jméno *τάλαντον* obměněno v *Αταλάντη*, právě tak jako slovo *Αμάζονες* jest »kryt«, jak to spisovatel nazývá; pro hebrejsko-foinický název *m'oz najim* = váhy. Podobně upomíná i jméno *Άρτεμις* na visuté závaží u vah (*ἄρτημα*). Z těchto základních pojmů rozprédeno pak další pásmo mythů. Slovu *ἄρτημα* jest smyslem příbuzný výraz *ὑσπληξ* = provaz, oprátka, při vahách motouž visutého závaží. Slovo to však je dvojsmyslné; neboť může znamenati i provaz, který byl při zápasu o běh natažen před závodníky — odtud utvořena pověst, že Atalanta nutila své nápadníky k závodu ve běhu; ale název *ὑσπληξ* bylo možno rozložití též v *ὄς* a *πληξίς* t. j. bodnutí švině a tak zase vznikl mythos o lovu kalydonského kance, při kterém účastnila se též Atalanta (str. 57 n.). Do Kalydonu byl položen lov na kance jen proto, že jméno města toho upomíná na slovo *κάλος* = lano, demin. *καλώδιον*, jež jest věcně podobným výrazu *ὑσπληξ* a *ἄρτημα*. A podobným způsobem rozvádí spisovatel nejen ostatní rysy mythů, kupících se kolem Artemidy, nýbrž i jiné komplexy mythů, zvláště o Demetře a Persefoně. Všude přibírá hojně na pomoc slova hebrejská a foinická a pomocí jich dovede vyložití z mythů hellenských smysl, kterého bychom v nich nikdy nehledali. Sotva zajisté který srovnávací mytholog nebo filolog

tušil, že na př. jméno Artemidy *Βραρρονία* jest odvozeno z hebr. slovesa *barar* = vyhledati, vybrati, a že naráží se jím na soud, jehož odznakem byly váhy, nebo že jiné příjmení bohyně té *Τανρός, Τανροική, Τανροπόλος* odvoditi jest z hebr. *tahor* = čistý (str. 74 n.).

Vyvracetí tuto pracnou sice, ale docela pochybenou stavbu spisovatelovu, byla by práce zbytečná. Padá sama, odstraníme-li její předpoklad, jenž jest vlastně znovu oživená stará a dávno vyvrácená theorie Creuzerova, že mythus jest allegorie, vymyšlená za tím účelem, aby nevzdělanému lidu podána byla představa o božstvu ve formě jemu pochopitelné. (Příště dále.)

Nynější stav našeho vědění o dialekttech starořeckých.

Napsal Oldřich Hujer.

1. Hned při vstupu do literatury řecké setkáváme se s dialektickými různostmi jazyka řeckého: básně homerské jeví docela zřetelně dvojí dialekt, dialekt aiolský a ionský. A s dialektickou touto růzností setkáváme se v literatuře řecké na každém kroku: celá řada spisovatelů píše jazykem více méně odlišným od jazyka, jehož užívali spisovatelé attičtí. Jinak píše Alkaios a Sappho, básníci pocházející z Lesbu, a jinak píše své písně Anakreon; jinak píše Korinna a jinak rovněž z Boiotie pocházející Pindar; jiná je řeč sborové lyriky dorské (Alkman, Ibykos, Ste-sichoros atd.) a jiná ionské elegie (Kallinos, Archilochos, Mimnermos, Solon, Theognis). A podobné rozdíly nalézáme i v próse: Herodotův jazyk je odlišný od jazyka Thukydida, Xenofontova, a Platonova a jiných spisovatelů attických. Ostatně i ve spisích attických co chvíli nalézáme větší nebo menší části, po případě jednotlivé věty, psané nářečím jiným: v básních dramatických jsou části sborové psány dialektem dorským, u dějepisců jsou občas citovány prameny v dialektě tom, v kterém původně se-psány (tak na př. u Thuk. V, 77 a 79), u Aristofana někdy osoby jednající užívají dialektu krajiny, z níž pocházejí, na př. v Acharnských (r. 729 nn.) mluví svým dialektem Megařan, v Lysistratě hlasatel lakedaimonský mluví dorský atd.

Nutno tedy, aby ten, kdo se obírá písemnictvím řeckým, obeznámil se také s dialektickými poměry starého Řecka, nehledě ani k tomu, že studium o živém jazyce, jehož vývoj se nám právě v dialekttech jeví, jest podstatnou částí nauky, obírající se veškerou duchovní i hmotnou kulturou dávných Řeků. Na stránkách následujících chceme podati co nejstručnější obraz

o dialekttech řeckých a o jejich vzájemném poměru, pokud jest podle nynějšího stavu našeho vědění možný. Dostalo se sice dialektologii řecké zpracování poměrně dosti záhy, a to zpracování dobrého, ve spisích Ahrensově, Meisterově, Hoffmannově a Smythově,¹ nehledě k velké řadě monografií, obírajících se jednotlivými nářečími anebo některými zjevy v jednom nebo několika nářečích. Ale všechna uvedená velká díla o řeckých dialekttech zůstala nedokončena a nepověděla ovšem ve všech otázkách sporných poslední slovo. O *synthesu* výsledků, jichž se dodělala studia dosavadní, pokusil se nově A. Thumb v knize *Handbuch der griechischen Dialekte* (v Heidelbergu 1909), kde zejména také velmi pečlivě sebrána literatura sem náležející, a pak stručně sice, ale velmi instruktivně P. Kretschmer ve své stati o jazyce řeckém, obsažené v Gercke-Nordenově *Einleitung in die Altertumswissenschaft* (v Lipsku a Berlíně 1910) na str. 142 nn. Zde nebudeme se ovšem pouštět do řešení záhad, které dosud nám brání uspokojivě zodpovědět tak mnohou otázku; nebudeme se také dovolávali hojné a bohaté literatury, kterou snadno lze najíti v uvedeném spisu Thumbově, k němuž především musí sáhnouti každý, kdo se o věcech těchto chce poučiti podrobněji.

2. Spisovatelé a památky literární, o nichž nahoře jsme pověděli, že užívají rozmanitých dialektů, nejsou však pro poznání dialektů skutečně mluvených pramenem dosti spolehlivým. Již způsob, kterým se dochovaly tyto památky do dob našich, nezaroučuje nám věrnost jejich hlásek a tvarů: při opisování mohlo se vlouditi mnoho chyb a odchylek od znění původního, zejména při opisování od lidí, příslušného dialektu neznalých.² Ale to by nebylo ještě závadou jejich nejhorší; jejich dialekt mohl by se v některých případech opravit podle zpráv jiných, jež o tom neb onom dialektě máme. A tak také někteří aspoň v případech některých činili. Je to však počínání naprosto neoprávněné; neboť jest jisto, že již v textu, který vyšel z ruky básníkovy nebo spisovatelovy, byly odchylky od dialektu mluveného, a jest to vlastně docela přirozené. Žádný básník neužívá jazyka čistě lidového, jazyk jeho je vždy do jisté míry idealisován; tak se jazyk literární vždy více nebo méně odchyluje od dialektu skutečně mluveného a to tím spíše, když se dialekt takový stane jakousi spisovnou řečí pro jistý druh básnický nebo literární. Jaký vliv měly básně homerské a jejich dikce na veškerou poesii (ano i prósu) řeckou, je známo; zejména kdo psal hexametrem, ne-

¹ Srv. o nich referát prof. Zubatého ve *Věstníku Čes. Akademie* IX, 1900, str. 339 nn., 368 nn.

² Abychom uvedli aspoň jeden příklad: epigram zapsaný u Pausania V, 24, 3 je nám dochován také na nápise z Olympie (ve sbírce Collitz-Bechtelově č. 4405); u Pausania zní: *Δεῖο ἀναξ Κρονίδα Ζεῷ Ὀλύμπιε καλὸν ἄγαλμα ἱλῶ θυμῷ τοῖς Λακεδαιμονίοις*; na nápise je psáno *Ἰάνα[ξ]* a *ἡιλέῃ* místo Pausaniova *ἀναξ* a *ἱλῶ*.

mohl se vlivu homerských tvarů ani vyhnouti. Básníci pozdější jsou pod vlivem svých předchůdců a mnohdy se vlastně jazyku, kterým chtějí psáti, na vzorech svých teprve učí, zejména píší-li příslušníci dialektu jednoho dialektem jiným, jenž se stal oblibitným výrazem toho neb onoho tvoření básnického. V Řecku se pak komplikuje věc tím, že je takových literárních dialektů více, které pak ovšem na sebe vzájemně působí.

Takovýmto způsobem pochopíme, že v dialektě básní Alkmanových, v podstatě dorském, nalézáme hojně odchylek, v nichž se shoduje s dikcí epickou a aiolskou, nebo že Theognis píše ionským dialektem, silně zabarveným vlivem dikce homerské, že Stesichoros a Ibykos píší dialektem, který je smíšeninou tvarů dorských, aiolských, ionských a epických. U Simonida nalézáme tvary dorské a ionské, Bakchylides píše již docela jakousi spisovnou dorštinou, v níž lze pozorovati silný vliv ionský; neméně umělou dorštinou je i mluva lyrických částí v attickém dramatu, kde časem dorismus je charakterisován skoro jen hláskou *ā* na místě attického *η*. Naprosto umělou dorštinou je mluva Theokritova, měnící se od básně k básni; rázu podobného je i dialekt básní Kallimachových. Korinna psala dialektem domácím (boiotským), jenž není však docela prost vlivu dikce epické, naproti tomu Pindar, taktéž Boiotan, psal umělým dialektem dorským. Alkaios a Sapfo píší jazykem své domoviny, ale jsou i tu patrný vlivy homerské — svědectví, že dialekt ten již užitím literárním se uchýlil od dialektu skutečně mluveného.

Je přirozeno, že ani dialektické zabarvení mluvy některých osob v komoediích Aristofanových neshoduje se s dialektem mluveným. Nevedl si Aristofanes v té příčině asi o nic lépe než někteří básníci a spisovatelé novověci, kteří druhdy uvádějí osoby mluvící dialektem, kterým se nikde nemluví, spokojující se jen několika hláskoslovnými a tvaroslovnými rysy, jež nejvíce bijí do očí při dialektě, který má býti napodoben. Tak na př. v dialektě boiotsky mluvícího Boiotana v Aristofanových Acharnských (860 n.) jsou tvary attické, boiotštině naprosto cizí, a jsou chráněny metrem, tak že se nemohly dostat do textu teprve později; totéž platí o dialektě megarském, kterého užito v téže komoedii ve vv. 729 nn.

A že ani smlouvy a doklady podobného rázu, jež se u spisovatelů citují ve formě domněle původní, nemohou býti pramenem poučení o dialektě, v němž původně byly sepsány, o tom jasně nás poučuje jedno místo u Thukydida (V, 47), kde se uvádí smlouva, která náhodou je aspoň částečně zachována také nápisně (IG. I, suppl. 46 b, p. 14). Ze srovnání obojího znění je viděti, že v textu Thukydidově jsou některá slova vynechána, místo *ἀπασῶν* psáno *πασῶν*, změněn pořádek slov, místo nápisného *ἐὰν* psáno *ἦν* (= ion.), a tak patrně i Thukydidovo *θάλασσα* znělo v textu původním *θάλαττα*, jak ve smlouvě

psané atticky očekáváme. Jestliže takovýmto změnám podlehl text psaný dialektem attickým, jaké změny musíme předpokládati při kusech psaných dialektem jiným!

3. Daleko bezpečnějším a mnohdy vlastně jediným pramenem pro poznání dialektů řeckých jsou nám nápisy. Ty již způsobem, jakým jejich znění nám zachováno, podávají daleko větší záruku původnosti: nápisy nepodléhají změnám, chybám a omylům, jež do textů, zachovaných rukopisně, se dostávají opisováním. Mohou se zajisté i v nápisích vyskytovat chyby, jichž se dopustil kameník, nápis ten vytesávající, mohou být i poklesky proti dialektu, tesal-li nápis do kamene příslušník nářečí jiného než bylo to, v němž nápis byl složen. Ale to jsou chyby zajisté nečetné a bezvýznamné, protože snadno lze je postřehnouti a opravit. A je i tu potřebí opatrnosti, poněvadž leckdy se může zakládati na skutečné výslovnosti to, co se na první pohled zdá omylem rytcovým.

Vedle toho pak památky na nápisích zachované jsou většinou toho druhu, že nepodléhají vlivu mluvy literární. Až na epigrammy, které jsou hojně také dochovány na nápisích, jsou to vesměs kusy neliterární, záznamy úřední, smlouvy, zákony, nápisy náhrobní atd., věci to, v nichž se — právě za dob nejstarších nejvíce — užívá domácího dialektu mluveného; časem ovšem se vyvíjí jakýsi dialekt úřední, který snad stírá některé rozdíly lokální a nekryje se snad vždy úplně (na př. ve výslovnosti) s dialektem mluveným. Ale rozdíly ty nejsou asi velké. Později — asi počátkem století IV. př. Kr. — počíná se i na nápisích jevití vliv tvořícího a dorozumívajícího jazyka všeřeckého (*κοινή*).

Proto vylíčení toho neb onoho dialektu musí se zakládati na nápisích;¹ textů literárních lze užíti jen potud, pokud údaje jejich lze kontrolovati fakty, známými z nápisů. Jinak také máme ještě něco zpráv o starých dialektech u grammatiků a lexikografů.

4. Na počátku dobý historické nalézáme Řeky usídle ve vlastním Řecku, na ostrovech na východ odtud ležících a na západním a jižním pobřeží maloasijském. Již při této rozloze, odloučenosti a rozptýlenosti sídel řeckých je přirozeno, že jazyk, kterým tehdy Řekové mluvili, byl dialekticky značně rozdílný. A tak tomu skutečně jest: Řeky shledáváme rozděleny na mnoho kmenů, lišících se dosti podstatně mravy, způsoby; náboženstvím a také jazykem. Jak již výše pověděno, nalézáme již v básních

¹ Sbírku nápisů pro studium dialektické důležitých vydávají od r. 1884 Collitz a Bechtel pod názvem *Sammlung griechischer Dialekt-Inschriften*. Göttingen. Dosud vyšly 3 svazky a část čtvrtého, jenž obsahuje rejstříky k I. a II. dílu. Pro počáteční studium se velmi dobře hodí knížka Solmsenova *Inscriptiones graecae ad illustrandas dialectos selectae* v Lipsku, 2. vyd. r. 1906.

homerských docela zřetelně dva dialekty. Některé z dialektů, které tu v oblasti jazyka řeckého nalézáme, mají docela patrně více nebo méně znaků společných, takže je jasno, že vznikly z bývalého dialektu jediného; nejbezpečněji lze to tvrditi o dialektech skupiny ionsko-attické, kde dialekt attický i dialekt ionské docela jistě vzešly z bývalého dialektu jednoho, který bychom mohli nazvati praionským. A tak i jinde o některých dialektech není pochyby, že s těmi či oněmi tvoří jednu skupinu. Naproti tomu však jsou dialekty, které se hlásí znaky jedněmi ke skupině jedné, ale vedle toho mají znaky, jimiž je charakterisována skupina jiná. Tak na př. boiotština má číslovku *ἑκατὶ*, má nom. pl. *τοὶ, ταί* (= att. *οἱ, αἱ*), má koncové *-αι* (proti att. *-αι*), částici *καί* (= aiol. *καί*, att. *καί*) — věci to, kteréž charakterisují dialekty dorské; naproti tomu nalézáme tu *σιγοτός* (proti att.-ion. a dor. *σιγατός*), *πέμπε, πέπταρες* (= att. *πέντε, τέσσαρες*), infinitivy na *-μεν* a jiné ještě rysy, které jsou vlastní skupině dialektů achajských. Podobně dialekt arkadský se shoduje celkem s dialekty achajskými, ale má rysy, které nalézáme ve skupině ionsko-attické, na př. má dat. pl. *χοήμασι* (aiol. *χοημάτεσσι*), má *αἶν* (aiol. *καί*), infinitivy na *-ναι* (*ἔρναι* = att. *εἶναι* = aiol. *ἐμμεναι*) atd. A takového vzájemné vztahy, tu četnější, tu méně četné, nalézáme na každém kroku. Velmi poučný je v té příčině schematický přehled, který sestavil Buck Classical Philology II, 1907, 241 n. (na něm se zakládá i obrazec Thumbův Handbuch 55); zde jest pěkně viděti, které věci jsou jednotlivým dialektům společny.

Není tedy snadno seskupiti dialekty řecké — vyjímaje skupinu ionsko-attickou — ve větší celky a vystopovati vzájemný jejich poměr a vztahy. I jest docela pochopitelno, že různí badatelé vedou si ve výčtu a seskupování řeckých dialektů různě. G. Meyer ve své mluvnici (3. vyd. v Lipsku 1896) — abychom uvedli aspoň názory, uložené v novějších řeckých mluvnicích — dělí dialekty mimoionské takto: 1. dorské (celý Peloponnes kromě Arkadie a Elidy; pak ostrovy dorské), 2. severořecké (střední Řecko mimo Attiku a Boiotii; vedle toho Fthiotis a Epeiros), 3. thessalský, 4. boiotský, 5. elidský, 6. arkadský a kyperský, 7. lesbický, 8. pamfylský; je to tedy, celkem vzato, pouhý výčet jednotlivých dialektů. Podobně je tomu u Brugmanna (Griech. Gramm., 3. vyd. 1900) s tím rozdílem, že Brugmann spojuje dialekty lesbický, thessalský a boiotský v jednu skupinu, kterou nazývá severovýchodořeckou nebo aiolskou (v širším smyslu); od Meyera se liší ještě tím, že dialekt peloponneské Achaie spojuje s dialekty středního Řecka, jež nazývá severozápadořeckými. Ale ovšem Brugmann opět a opět klade důraz na to, že seskupování jeho má význam jen pro orientaci a nic neříká o historickém vývoji těchto dialektů. A tak i nejnovější mluvnice řecká od R. Wagnera (Grundzüge der

griech. Grammatik, v Stuttgartě 1908; viz o ní LF 1909, str. 143 n.) podává přehled o dialektech řeckých v tomto seřazení: 1. dialekt arkadský, pamfylský a kyperský, 2. aiolský (Lesbos, Thessalie, Boiotie), 3. severozápadořecký a středořecký (Epeiros, Fthiotis, střední Řecko, Achaia), 4. eleiský, 5. dorský, 6. ionsko-attický. Hoffmann ve svém díle o dialektech řeckých přidržel se dělení starého ve tři skupiny:¹ ionsko-attickou, achajskou a dorskou; v tom ho následuje Hirt (Handbuch der griech. Laut- und Formenlehre. Heidelberg 1902), Thumb a Kretschmer (v uvedené již stati v Gercke-Nordenově Einleitung in die Altertumswissenschaft). Naproti tomu Buck (Class. Phil. II, str. 241 nn.) přestává na bipartici: dělí dialekty řecké na ionské (ionsko-attické) a mimoionské.²

Máme-li v této věci jasně viděti, musíme míti především na mysli, že stav, který na počátku doby historické zastihujeme, je výsledek dlouhého vývoje, a musíme si uvědomiti, co všechno při vznikaní dialektických rozdílů spolupůsobí. Každý jazyk, jímž se na větším území a od většího počtu individuí mluví, dělí se v dialekty. Novoty vznikají z příčin nejrozmanitějších na různých místech a šíří se odtud dále tak jako vlny. Jedna novota rozšíří se po jistém území, novota jiná, vyšlá z východiště téhož, může se rozšířiti po území větším nebo menším než změna prvá atd. Tak vznikne území, kde budou rozšířeny všechny změny, ze společného střediska vycházející, ale budou i území, jež byla zasažena změnami jen některými, po případě i žádnými. Vedle toho mohou se šířiti vlny podobné i z východiště jiného, mohou zasáhnouti i území, na kterém se rozšířily také dialektické novoty, vycházející odjinud, takže vzniká území, na kterém shledáváme zjevy dvou oblastí dialektických. Dále změny jazykové vznikají i tím, že příslušníci jazyka (dialektu) jednoho se stýkají, po případě splývají s příslušníky jazyka (dialektu) jiného. Konečně také odloučení některé části jazykového celku vede k samostatnému vývoji takto vzniklých částí a tudíž ke vzniku nových dialektů.³

To vše odehrálo se také zajisté na území jazyka řeckého a působilo na vývoj řeckých dialektů; my známe jen výsledek rozmanitých těchto vlivů a styků. Chceme-li náležitě poznati poměr dialektů řeckých, musíme si všimnouti, pokud lze, této praehistorie, musíme si všimnouti kmenového rozdělení Řeků a

¹ Srv. i referát Zubatého ve Věstníku Čes. Akademie IX, 1900, str. 368 nn.

² Tak soudí též Henry, Précis de grammaire comparée du grec et du latin, 5. vyd. v Paříži 1897, str. 5.

³ Srv. o tom všem na př. tato díla: Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte, 3. vyd., str. 35 nn., Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der Griech. Sprache, str. 91 nn., nověji E. Mackel, Über die Entstehung der Mundarten. Progr. v Berlíně 1906.

vzájemných styků těchto kmenů, jak nás o tom tradice, historie a do značné míry jazyk sám poučuje.

5. Kdy, odkud a jak Řekové přišli do svých historických sídel, nesehnadno říci. Neboť nevíme nic bezpečného o území, kde žil onen celkem jednotný národ, z něhož se vyvinuly jednotlivé kmeny indoevropské. Dříve obecně hledána sídla tohoto národa v Asii, vlastně bez nějakých závažných důvodů, spíše asi pod neuvědomělým dojmem náboženských představ o Asii jakožto kolébce lidstva. Nověji neméně svorně klade se pravlast Indoevropánů do Evropy a jeví se i snaha, pravlast tuto v Evropě podrobněji umístiti.¹ Ale zdá se, že dosud bez pozitivního výsledku: k řešení otázky této není, trvám, pořád ještě praemiss dosti bezpečných, materiál, s nímž se v otázce této pracuje, nedovoluje zcela bezpečně ani rozhodnouti otázku základní, zda Evropa či Asie je východištěm Indoevropánů. Že je tomu tak, to viděti z toho, že Ed. Meyer se nejnověji rozhodl zase pro Asii (*Geschichte des Altertums* I,² 2 (1909), str. 799 n.). Tedy non liquet. Z této pravlasti — neznámo kdy a jak — odesli kmenové, jichž konsolidováním později povstal národ řecký. Zajisté již v původních jejich sídlech vznikly některé odchylky a zvláštnosti v jejich jazyce, jiné vyvinuly se časem; jsou to rysy, kterými je charakterisována řečtina jako celek proti jiným jazykům indoevropským. Je to na př. *aq, qa* za pův. *g, σσ, ζ* za pův. *kí, gí, ζ* za počáteční *í-* v některých případech (*iugum: ζυγόν*), ztráta samohlásky *s* ve středoslóvi mezi souhláskami, perfektum na *-κ* (*ἔσκηκα*), aorist na *-θην*, superlativ na *-τατος*, gen. sg. masculin 1. deklinace (*ᾶ km.*) podle 2. deklinace (*o-km.*): *πολίτου*: lat. *scribae* atd.² Ale jinak byly v jejich jazyce rozdily; jak vznikly a jak se rozšířily, nevíme.

Přišedše do Řecka, našli tam Řekové obyvatelstvo, o kterémž dnes můžeme tvrditi zcela bezpečně, že to bylo obyvatelstvo blíže příbuzné s obyvatelstvem Malé Asie. Jsou totiž v Řecku stará jména topografická, která mají ráz neindoevropský, ale shodují se svým tvořením a druhdy také v slabikách kořených se jmény maloasijskými, jak to po některých poukazích dřívějších jasně ukázal Kretschmer v *Einleitung in die Geschichte der Griech. Sprache* na str. 401 nn. Jsou to jména na *-νθος*, jimž odpovídají v Malé Asii jména se suffixálním *-nd-* (na příkl. ř. *Κόρινθος, Τόρινθος, Πέρινθος, Ὀλυνθος* vedle maloasijských jmen jako *Πόδαρδος, Σόαρδος, Μλαυνδος* atd.; dále jsou toho druhu jména na *-τιος, -σος* jako *Κνωσσός, Παρνασσός,*

¹ Tak na př. Schrader hledá ji v jihoruské stepi, Hirt v nížně severoevropské, neudává blíže ohraničení, Hoops v severním Německu atd. Srv. o tom článek Jos. Janka v *Národopisném Věstníku* III, 1908, str. 81 nn.

² Srv. Brugmannovu *Griech. Gramm.*, 3. vyd., str. 13 n., *Kurze vergl. Grammatik*, str. 10 a j.

Ἰλιός, Κηφισός atd. Tato jména prozrazují předřecké obyvatele Řecka. Řekové, podmanivše si je, úplně je odnárodnili; jen názvy topografické a snad i něco málo jiných jako *Ἀσάμινθος, τερεβινθος* a pod. od nich přežili.¹

Po neřeckých národech máme i jiné památky na půdě řecké; dosud však bohužel málo osvětlují temné tyto doby, ba poněkud řešení těchto záhad i komplikují. Na ostrově Lemnu a na Kretě v městě Praisu zachovány jsou neřecké nápisy, které však nepodařilo se dosud objasniti; jazyk nápisů, v Praisu objevených, je jistě neřecký, ale blíže se nedá určití; jazyk nápisu na Lemnu zdá se míti některé podobnosti s jazykem etruským a je dosti možno, že jazyk ten je příbuzný s jazykem etruským. Tím přibývá záhad: jazyk etruský nemá nic společného s jazyky maloasijskými, které dříve zaujímaly pozdější oblast jazyka řeckého. Jak tedy vysvětliti zde pojednou tento jazyk jiný?² Snad lépe budeme viděti ve všech těchto věcech, až se podaří rozluštěti temné dosud nápisy z II. tisíciletí př. Kr. pocházející, jež objeveny byly v Knossu na Kretě.

Jak se Řekové šířili po zemích, které v době historické zaujímali, nevíme. Víme pouze, že osazování toto bylo ukončeno velikým hnutím kmenů dorských, stěhujících se od severu k jihu. Ale jest jisto, že v krajích, které zaujali Dorové, sídlili již před nimi jiní kmenové řečtí, které obvykle jmenujeme úhrnným názvem Achaji. Vedle Achajů však od dob nejstarších zná tradice Iony; v jakém poměru jsou oba tyto kmeny, není dosti jasno. Někteří se domnívají, že Ionové tvořili první vrstvu řeckého obyvatelstva vůbec, po nich že přišli Achajové a pak Dorové (Kretschmer); Thumb uznává to za možné, ale nikoliv za nutné. Jisto zatím jest, že nalézáme oba kmeny vedle sebe, a to tak, že Achajové sídlili od Thessalie přes střední Řecko (vyjímaje Attiku) až na Peloponnes, který zaujali úplně až na kraje severovýchodní, kde sídlili Ionové. Takové bylo asi osídlení Řecka před stěhováním dorským. Dorové vtrhli z Epeiru do Thessalie, ale achajské obyvatelstvo tamní celkem se proti nim udrželo (více na východě než na západě) a v této době snad také nějaká část obyvatelstva achajského ustoupila před nárazem dorským na ostrovy a severní část pobřeží maloasijského. Kmeny dorské postoupily dále do Řecka středního, kteréž celé podorily až na Attiku, pronikly na Peloponnes, kde si rovněž achajské obyvatelstvo podmanily; jen v hornaté Arkadii se udrželi Achajové. Dříve

¹ Vlivem těchto obyvatelů předřeckých vykládá nejnověji Kretschmer v Glottě II, 1910, 211 n. také ten zjev, že řečtina starobylé a všem Indoevropanům společné pojmenování »bratra« (lat. *frāter*, stind. *bhrātā*, sl. *bratr* atd.) nahradila slovy novými *ἀδελφός, (αἰὶτο) καὶ πῦντος*.

² Srv. o tom všem Listy fil. XXXIII, 1906, str. 97 n., XXXVI, 1909, str. 288 a 386 a Peroutkovy Dějiny řecké I, str. 12 n., 240 nn.

ještě než přišli Dorové do středního Řecka a na Peloponnes, vyšel odtud vystěhovalecký proud na ostrovy a jižní pobřeží malasijské; ale i tam přišli za nimi Dorové a v končinách těch úplně ovládli. Jen Kypros zůstal ušetřen invase dorské.

Takový jest asi ve vši stručnosti obraz nejstaršího osazování Řecka, obraz, jaký podle tradice, archaeologie i z rozboru jazyků jednotlivých krajín věda dnes dovede sestrojiti.

(Ostatek příště.)

K osudu praslovanských slabik dlouhých v češtině.

Podává Fr. Sedláček.

Jagić JF III. Anz. 253 vyslovil myšlenku, 1. že se praslovanská délka předpřízvuká v češtině drží, 2. přízvukná vzestupná rovněž, 3. přízvukná sestupná že se krátí. Tyto zákony uznal též Hirt Indog. Akz. 84 a pokusil se je dokázati příklady. Týž úkol předsevzal si Fr. Černý LF 24 (1897) str. 348. Naproti tomu Pedersen KZ 38 str. 301 uznává jen zákon druhý a třetí. Místo prvního chce předpokládati dva zákony jiné, druhému a třetímu analogické: a) předpřízvuká délka vzestupná se drží, b) sestupná se krátí.

Už samo faktum, že proti theorii Jagićově byla učiněna námitka, nutí nás ji zkoumati aspoň v její první části. Ale budu zkoumati i část druhou. Dosud se o tom, byla-li přízvukná slabika v praslovanštině vzestupná či sestupná, soudilo podle ruštiny (při slovech, která mají v ruštině *oró, oló, eré*, po případě *óro, ólo, ére*) a podle srbštiny. Na základě zákonů Leskienových (Unters. B str. 31—36¹⁾) předpokládal se tam, kde je praslovanská dlouhá přízvukná slabika v srbštině zkrácena, pro praslovanštinu přízvuk vzestupný, kde je naproti tomu délka zachována, přízvuk sestupný. Soudilo se tedy o praslovanské intonaci podle srbské kvantity. Ale ještě jeden slovanský jazyk dává nám o ní souditi, a to ne nepřímou, kvantitou, nýbrž přímo, svou dnešní intonací; je to slovinština. Tam nastalo ovšem všeobecné dloužení nekoncových slabik přízvukných, setřely se tedy původní rozdíly kvantitativní; nastalo tu i zvracení přízvuku vzestupného / o 1 slabiku k začátku slova (r. *golová* sln. *gláva*) a přízvuk sestupný o se naproti tomu velmi často objevuje o jednu slabiku blíže ke konci slova (r. *gólovu* sln. *glavô*), nelze tedy ze samé slovinštiny určití místo praslovanského přízvuku: ale přízvukuje se tu posud dvojím způsobem, vzestupně a sestupně, a sice tak, že slovo má

¹ Abhandl. Sächs. Gesellschaft XIII, č. 6.

obyčejně (výjimky jsou určitého rázu) stejný přízvuk jako v praslovanštině, třebaš na slabice jiné (sr. r. *voróna* sln. *vrána*, r. akk. *gólovu* sln. *glavô*). Slovinština nám tedy určuje, přízvukovalo-li se slovo v praslovanštině vzestupně či sestupně; a poněvadž místo praslovanského přízvuku dovedeme určití na základě jazyků jiných (ruštiny, čakavštiny a štokavštiny), dovršuje naši znalost jeho. Tohoto významu štokavské přízvuky (nepravím kvantita) nemají; i tu je ovšem přízvuk ' vedle ˘, ale vznikl všude pozdním zvrácením přízvuku se slabiky následující (*glāvā > *gláva*) a neudává ani původní intonaci její ani původní intonaci slabiky přízvukované dnes (dříve předpřízvuké). Proto se budu v následujícím rozboru, v kap. II. a III., při určování praslovanské intonace dovolávat i vedle ruštiny i slovinštiny, nechávaje štokavštinu stranou. — Ti, kteří slovinskému přízvuku méně důvěřují než štokavské kvantitě, přisvědčí mi aspoň v tom, že je třeba i tohoto svědka aspoň slyšeti, když svědectví štokavštiny od Hirta a Černého již uváženo.

Omezují se na češtinu spisovnou. A to na slova v praslovanštině dvojslabičná, poněvadž v ostatních patrně vládly zákony poněkud jiné. To jsou jen substantiva, neurčitá adjektiva, některá adverbia a některé tvary slovesné. Operuji tu jen se substantivy, a to s *ā*- kmeny, mužskými *o*- kmeny a středními *o*- kmeny.

Jména slovinská cituji z Valjavcových článků, uveřejněných v publikaci »Rad Jugoslav. Akad.« 43—48, 56—57. Pleteršnik se ve svém slovníku řídí přízvukováním Valjavcova, je to tedy pro přízvuk pramen nesamostatný. — Ve článku uveřejněném v Radu 132 přízvukuje Valjavec z části jinak. Ale tam chce (podle str. 116) podati akcentuaci řeči spisovné, a nevím, nezavedl-li někde přízvuk nový, na základě theoretické úvahy; je aspoň nápadné, že tu píše *krája*, *vēja*, *svīta*, *vīdra*, *mōlža*, jak podle št. *krādja*, *vjēdja*, *svīta*, *vīdra*, *mūža* očekáváme, kdežto v Radu 43 psal *krāja* (suo loco), *vēja* (s. l.), *svīta* (str. 61), *vīdra* (str. 35), *mōlža* (s. l.).

Čakavská jména cituji z Nemanićovy rozpravy v Sitzb. Wiener Akad. 104, 105, 108. On nerozceňuje přízvuk vzestupný a sestupný nebo lépe řečeno pokládá všechny čakavské přízvuky za sestupné. Jeho značky však 'a' stále svádějí k výslovnosti vzestupné. Proto je přepisují; jeho *ā* píšu *ǣ*, a místo jeho *ā* kladu *ǣ̃*.

I. Délka předpřízvuká.

Mezi *ā*- kmeny, u nichž dnešní slovanské jazyky ukazují na přízvuk ˘ ˘, má 13 jmen délku zachovanou¹: *krasa

¹ Řadím je podle kořenových vokálů praslovanského tvarů; ty jsou *a* (= *ā*), *é*, *i*, *y*, *u*, *o*, *q*, *e*, pak skupiny *or*, *ol*, *er*, *el*, *er*, *vr*, *el*, *vl*. Slova s týmž vokálem řadím podle abecedy.

r. *krasá* č. *krása*, *zarja r. *zarjá* č. *záře*, *běda št. *bijěda* bulh. *bedá* r. *bědú* č. *bída*, *jězda r. *jězdá* č. *jízda*, *lěska št. *lějeska* bulh. *leská* č. *líska*, *světja čak. *svěčü* št. *svijěča* bulh. *svestá* r. *svěčü* č. *svíce*, *dupja št. *dúplja* č. *doupě*, *lqka čak. *lákü* št. *líka* bulh. *lókü* r. *luká* mlr. *luká* č. *louka*, *mŕka čak. *mükü* št. *múka* r. *muká* (= mouka) č. *mouka*, *trqba št. *trúba* bulh. *tróbá* r. *trubá* č. *trouba*, *borna št. *brána* r. *boroná* č. *brána*, *borzda čak. *brāzdü* št. *brázda* bulh. *brazdá* r. *borozdá* č. *brázda*, *želza št. *žlijězda* r. *železá* č. *žláza*. — Ale 10 takových jmen má kořenovou slabiku zkrácenou: *cěna čak. *cěňü* št. *cijěna* bulh. *cená* r. *cěná* č. *cena*, *gvězda čak. *zvezdä* št. *zvižezda* bulh. *zvezdä* r. *zvězdá* č. *hvězda*, *rěka čak. *rekü* št. *rijěka* bulh. *reká* r. *rěká* č. *řeka*, *duda št. *dúda* r. *dudá* č. *dudy* pl., *guba r. *gubá* (= ret) č. *huba*, *kuna sln. *kunä* čak. *künä* št. *kúna* r. *kuná* č. *kuna*, *ruda št. *rúda* bulh. *rudá* r. *rudá* č. *ruda*, *doga št. *dúga* bulh. *dogá* r. *dugá* č. *duha*, *pěta čak. *pětü* št. *pěta* bulh. *petá* č. *pata*, *želna čak. *žünä* r. *žolná* želná č. *žluna*.

Jména, u nichž některé jazyky ukazují na přízvuk ω $\bar{\omega}$, ale jiné na přízvukování slabiky kořenové, nechal jsem stranou. Jsou to: *chvala št. *hvála* bulh. *falá* r. *chvalá* č. *chvála* čak. *fälä* | *fäla*, *snaga št. *snága* bulh. *snagá* č. *snaha* čak. *snägä* | *snäga* mlr. *snagá* | *snägu*, *trava št. *tráva* bulh. *travá* r. *travá* č. *tráva* čak. *trävä* | *tráva* | *träva*, *klěšča št. *klijěšte* pl. bulh. *klešté* pl. r. *klešči* pl. mask. č. *kleště* pl. čak. *klešci* pl., *lěcha št. *lějcha* bulh. *lehá* č. *ličha* čak. *lēhā* | *lēha* r. *lechá* | *lēcha*, *měna št. *mijěna* bulh. *mená* č. *měna* r. *měná* | *měna*, *stěna št. *stijěna* bulh. *stená* r. *stěná* č. *stěna* čak. *stěňä* | *stěna*, *strěla št. *strijěla* bulh. *strelá* r. *strělá* č. *střela* čak. *strělä* | *strěla* | *strēla*, *glista št. *glísta* r. *glístá* č. *hlísta* | *hlísta* čak. *glistä* | *glísta*, *píla št. *píla* bulh. *pílá* r. *píli* č. *píla* čak. *pilä* | *píla*, *zima čak. *zimä* št. *zíma* r. *zimá* č. *zima* bulh. *zimá* | *zíma*, *duša št. *dúša* bulh. *dušá* r. *dušá* č. *duše* čak. *dušä* | *dúša*, *jucha št. *jüha* r. *juchá* č. *jícha* čak. *jühä* | *jüha*, *krupa št. *krúpa* r. *krupá* č. *kroupa* čak. *kräpü* | *krüpa* (Nemanić Sitzb. 105, str. 533), *kupa št. *kúpa* bulh. *kupá* č. *kupa* r. *kúpa*, *sluga št. *slúga* bulh. *slugá* r. *slugá* č. *sluha* čak. *slügä* | *slüga*, *uzda št. *üzda* bulh. *uzdä* r. *uzdá* č. *uzda* čak. *güzda*, *rŕka št. *rúka* r. *ruká* č. *ruka* čak. *rukä* | *rüka* bulh. *reká* | *rěka*, *toga št. *túga* bulh. *togá* č. *touha* čak. *tügä* | *tüga* r. *tugá* | *tüga* (Brandt Načert. akcent. 254), *grěda št. *grěda* bulh. *gredá* r. *grjadá* č. *řada* čak. *gredü* | *grěda*, *resa št. *rěsa* bulh. *resá* č. *řasa* r. *rjása* (= Schnur) | *rjasá* (= Feuchtigkeít), št. *bráda* bulh. *bradá* r. *borodá* č. *brada* čak. *brädü* | *bräda*, *storna čak. *stränä* št. *strána* bulh. *straná* r. *storoná* č. *strana* sln. *strána* | *strāna* (Rad 43 str. 42), *golva čak. *glävä* št. *gláva* r. *golová* č. *hlava* bulh. *glavá* | *gláva*, *čerda št. *črěda* čri-

jěda bulh. ředá r. čeredá č. třída čak. čredä | črěda, *serda št. strjěda bulh. sredá r. seredá č. středa (= Mitwoch) | strěda (= Krume) čak. sredä | srěda | srěda. — Při všech těchto jménech mají jazyky, ukazující na oxytonaci, většinu.¹ Tím spíše jsem musil vynehati ta, při nichž stejně mnoho jazyků ukazuje na přízvukování kořene jako na přízvukování koncovky. Jsou to: *jagla št. jágla č. jáhla sln. jâgla, *dēja r. dežá č. diže čak. diža | diža, *mězga (?) št. mězga č. miza sln. mězga (Rad 44 str. 2) r. mjazgá | mjazga, *mucha št. mûha bulh. muhá č. moncha čak. mûha r. mûcha, *pręga št. prûga č. prouha r. prûga, *mezdra r. mezdra č. mázdra sln. mēzdra | mēzdra (Rad 43 str. 35), *bolna r. boloná č. blána čak. blāna, *volda št. vlāda č. vlāda čak. vlāda, *terba št. trijēba č. trēba čak. trēba. — Jména s praslovanským *or, ər* (*vrba č. *vrba* a *j*.) a s praslovanským *ol, ul*, pokud mají v češtině slabičné *l*, vynechávám všude, poněvadž dnešní spisovná čeština, a západní čeština vůbec, nedává poznati, kde bylo slabičné *r* a *l* ve staré češtině dlouhé a kde krátké, zkrátivši je vůbec.

Mužských *o-* kmenů má 9 délku zachovanou: *plastz št. *plāst* — *plāsta* r. *plast* — *plastá* č. *plāst*, *lěko čak. *lek* — *lekā* št. *lĕjek* — *lijēka* č. *lék*, *ščito št. *ščit* — *ščita* r. *ščito* — *ščitā* č. *štít*, *byko št. *bĭk* — *bika* | *bika* r. *byko* — *bykā* č. *býk*, *ključ čak. *kljūč* — *kljūčā* št. *kljūč* — *kljūča* r. *ključ* — *kljūčā* č. *klíč*, *lugo čak. *lūg* — *lūgā* (= *lixivium*) št. *lūg* — *lūga* (= *popel*) č. *louh*, *koto čak. *kūt* — *kūtā* št. *kūt* — *kūta* r. *kuto* — *kutā* č. *kout*, *sodz čak. *sūd* — *sūdā* (= *soud*) št. *sūd* — *sūda* (= *soud*) r. *sudz* — *sudā* č. *soud*, *korlj čak. *krāl* — *krālĭā* št. *krāl* — *krālja* r. *korolb* — *koroljā*. Jen jeden má kořenový vokál zkrácen: *umz št. *ūm ūma* r. *um* — *umā* č. *um*.

Vynechal jsem, z téže příčiny jako ona u *a-* kmenů, jména: *plaščz št. *plāšt* — *plāšta* r. *plaščz* — *plaščā* č. *plášť* čak. *plāšč* — *plāščā* | *plāšća*, *grěcho št. *grĭjeh* — *grĭjēha* r. *grěcho* — *grěchā* č. *hřích* čak. *grēh* — *grēhā* | *grēha*, *bičz št. *bĭč* — *biča* r. *bičz* — *bičā* č. *bič* čak. *bĭč* — *biča*, *križz št. *krĭž* — *križa* mlr. *križ* — *križā* č. *kříž* čak. *križ* — *križā* | *križa*, *dernz št. *drĭjen* — *drijēna* r. *derēnz* — *dernā* č. *dřín* čak. *drĕn* — *drēna* | *drĕn* — *drēnā*, *stolpz št. *stūp* — *stūpa* r. *stolpz* — *stolpā* č. *sloup* čak. *stūp* — *stūpā* | *stūpa*. Při všech těchto jménech ukazuje na paroxytonaci jen čakavština, na niž můžeme nejméně spolehnouti. Při jiných ukazují na paro-

¹ U některých svědčí pro paroxytonaci jen čakavština, a to jen jedním dvojitěm. Poněvadž se vyskytuje mínění, z části pravděpodobné, že je tu čakavská paroxytonace nepůvodní, že vznikla dialektickým zvrácením přízvuku, jaké vidíme ve štokavštině, nemusila by se tato jména vynechávati. Chci však mít materiál co nejspolehlivější.

oxytonaci jiné jazyky: *gaj št. *gāj* — *gája* č. *háj* čak. *gaj* — *gājū* | *gāja* mlr. *gaj* — *gāju*, *dělo čak. *del* — *delū* č. *díl* št. *diō* — *diĵela*, *Rim (?) čak. *Rim* — *Rimā* št. *Rim* — *Rima* č. *Rīm* r. *Rim* — *Rīma*, *šip r. *šipt* — *šipā* č. *šíp* št. *šip* — *šipa*, *trud čak. *trūd* — *trūdā* št. *trūd* — *trūda* r. *trud* — *trudā* č. *trud* sln. *trūd*, *prūd št. *prūd* — *prūda* r. *prud* — *prudā* č. *proud* sln. *pród* | *pród* (Brandt Načert. akc. 93), *chorm št. *hrām* — *hrāma* č. *chrām* čak. *hrām* — *hrāma*, *chvorst št. *hrāst* — *hrāsta* mlr. *chvorost* — *chvorostū* č. *chrāst* čak. *hrāst* *hrāsta* r. *chvórost* — *chvórosta*, *cholm št. *hūm* — *hūma* č. *chlum* r. *cholm* — *cholmā* | *chólma* čak. *Hūm* — *Hūma* (jméno místní).

Středních *o-* kmenů má 7- délku zachovanou: *sědlo št. *sijelo* č. *sidlo*, *číslo št. *číslo* r. *čistó* č. *číslo*, *krídlo čak. *krilō* (= sinus) *kreľō* (= ola) št. *krílo* bulh. *krilō* r. *krylō* č. *křídlo*, *písmo čak. *pismō* št. *pismo* bulh. *pismō* č. *pismo*, *jědro sln. *jědro* (Rad 57 str. 1; čti *jědro*, ale s e otevřeným) r. *jádró* č. *jádro*, *prědo št. *prělo* č. *přádlo*, *čerslo št. *črijěslo* č. *tríslo*. Jedno jméno má délku zkrácenou: *vědro št. *vědro* *vjědro* *vijědro* bulh. *vedró* r. *vědro* č. *vědro*.

Vynechal jsem: čak. *jāpnō* (= vāpno) št. *vāpno* mlr. *vapnō* č. *vāpno*, poněvadž vzniklo z trojslabičného *vapno. Dále *gnězdo čak. *gnjezľō* št. *gnijězlo* r. *gnězdō* č. *lnizdo* sln. *gnjezdō* (z *gnjězdo) bulh. *gnezdō* | *gnjāzdo*, *vino čak. *vinō* št. *vino* r. *vinō* č. *vino* bulh. *vinō* | *vino*, *runo čak. *rūnō* št. *ruino* r. *runō* č. *rouno* bulh. *ruino*, *sukno sln. *suknō* (Rad 57 str. 8) čak. *sūkno* št. *sukno* r. *suknō* č. *sukno* bulh. *sūkno*, *serbro čak. *srebrō* št. *srebro* bulh. *srebrō* č. *stříbro* sln. *srebrō* (ze *srěbro), *melko čak. *mlekō* št. *mlijěko* r. *molokó* č. *mlěko* bulh. *mlekó* | *mlěko* (přízvuk na slabice kořenové). Dále *usta pl. št. *ústa* bulh. *ustá* r. *ustá* č. *ústa* čak. *ūsta*, *vorta pl. št. *vrata* bulh. *vratá* č. *vrata* čak. *vrāta* r. *vorotá* | *voróta*, *delto čak. *dletō* št. *dlijěto* r. *dolotó* č. *dláto* bulh. *dlěto*.

Má tedy 13 *ā-* kmenů délku zachovanou, 10 zkrácenou; 9 mužských *o-* kmenů zachovanou, 1 zkrácenou; 7 středních *o-* kmenů zachovanou, 1 zkrácenou. To svědčí o tom, že *uu* *ū* v češtině délku zachovalo.

Jména s délkou zkrácenou vysvětlí se vesměs snadno.

ā- kmeny vysvětlil Jagić JF III. Anz. 253 U *ā-* kmenů se totiž velmi často v ruštině, z části i v čakavštině (a štokavštině) a slovinštině ukazují na totéž), proti nominativní oxytonaci objevuje v akkusativě sing. a v nom. akk. plur., nebo aspoň v tomto, přízvuk na kořeni (r. *borodá*—*bórodu*—*bórody*), a to ne u týchž jmen v obou jazycích. Je pravděpodobno, že tento zjev byl původně u *ā-* kmenů s oxytonovaným nominativem všeobecný. V češtině dalo praslovanské *bordā—*bōrdq—*bōrdy hlásko-

slovně *bráda—brádu—brády* (krácení podle třetího zákona Jagicova), t. j. za střídání přízvuku nastoupilo střídání kvantity. A to se nevyrovnalo u všech jmen ve prospěch nominativu a dělky, u některých zvítězil akk. sing. a nom. akk. plur. s krátkostí. Jako v jiných slovanských jazycích, pokud se neudrželo uvedené přízvukové střídání, nastalo dílem sevšeobecnění oxytonace, dílem sevšeobecnění paroxytonace; při tom neprovedly vždy všechny jazyky u téhož jména vyrovnání týmž směrem a odtud ona přízvuková různost, a níž jsme se setkali na str. 24.

Mužský *o-* kmen *um* vysvětlíme způsobem podobným. Podle známého zákona Saussureova střídá se ve slovanštině vzorec $\bar{u} \bar{u}$ a $\bar{u} \bar{u}$, t. j. má-li koncovka intonaci sestupnou ($\bar{u}$); jednoduchou čárkou označují intonaci slabiky nepřívzvučné), je přízvuk na kořeni, je-li koncovka vzestupná ($\bar{u}$), je přízvuk na ní. Nejobyčejnější příklad je u *a-* kmenů, je to přízvukové střídání právě dotčené. Zákon tento vykládá se tak, že se tu za východisko bere přízvukování slabiky kořenové (**bōrdaā—bōrdāq—*bōrdjy*) a že se pro slovanštinu předpokládá proces $\bar{u} \bar{u} > \bar{u} \bar{u}$. Ať tento výklad přijmeme či nikoli, očekáváme, že stejné střídání formulí $\bar{u} \bar{u}$ a $\bar{u} \bar{u}$ bylo u všech kategorií slov, kde koncovky měly různou intonaci, že tedy bylo i u mužských *o-* kmenů. Neboť i v jejich deklinaci byly některé koncovky vzestupné (v litevštině ražené, »gestoszen«), jiné sestupné (v litevštině tažené, »geschleift«); vzestupnou, raženou koncovku měl na př. nom. pl. »-oi« (sl. »-i«), jak ukazuje ř. *ḡeoi*, taženou měl gen. sing. »-ōd« (sl. »-a«), dat. sing. »-ōi« (sl. »-u«?), lok. sing. »-oi« (sl. »-ē«) (Hirt Indog. Akz. 113 atd.). Čekáme tedy v praslovanštině u *o-* kmenů v několika pádech singuláru přízvuk na kořeni, kdežto v nom. plur. a snad i v jiných pádech na koncovce, t. j. přízvukové střídání »gen. sing. *lūuka* dat. sing. *lūuku* lok. sing. *lūucē*: nom. pl. *lūci*«. A skutečně nalézáme v litevštině a v ruštině podobný stav. V litevštině má část mužských *o-* kmenů přízvukové střídání typu »nom. sing. *dēvas* gen. sing. *dēvo* atd.: nom. pl. *dēvai* (toto ovšem neodpovídá starému tvaru »-oi«); v ruštině některé *o-* kměny se přízvukují »nom. *sado* gen. *sāda* atd.: nom. pl. *sadyj* atd.« To nás dostatečně opravňuje k předpokladu, že ono očekávané přízvukové střídání skutečně bylo. Pak pochopíme onen nesouhlas v přízvukování mezi různými jazyky, na nějž jsme narazili výše: v praslovanštině se tu snad přízvuk uvedeným způsobem střídal a to se nevyrovnalo u téhož jména v různých jazycích v témž směru, nýbrž v jedněch ve prospěch oxytonace, v druhých ve prospěch paroxytonace. A tu je možno, že oxytonace u jména **umz*, již nalézáme v ruštině a musíme předpokládati i ve štokavštině (a slovinštině), byla vytvořena teprve v těchto jazycích z přízvukového střídání, o jakém byla právě řeč, a že se to na českém území vyrovnalo naopak ve prospěch paroxytonace.

Střední *o-* kmen *vědro* dá se vysvětliti podobně. U středních *o-* kmenů oxytonovaných nalézáme totiž v ruštině paroxytonované plurály a naopak, a na totéž ukazuje z části i slovinština a bulharština (Valjavec Rad. 57, str. 33; Brandt Načert. akcent, 117, 3. od.). Český *vědro* může tudíž míti krátkost z plurálu.

Vidíme tedy, že se všechny výjimky od zákona Jagičova (budu jej psáti krátce » — ѱ > č. — ѱ <) dají vysvětliti.

Pedersen (KZ 38, str. 301) ho, jak řečeno, neuznává; míní, že se v češtině ve slabice předpřízvučné drží jen délka vzestupná jako v přízvučné (»... dass die Länge immer von der Intonation, niemals vom Akzent abhängig ist«). Z jeho dosti nejasného odstavce na str. 300—301 je viděti, co ho k tomuto předpokladu vede. Jest to ta okolnost, že v češtině nalézáme v genitivě plur. a v deminutivu jmen oxytonovaných stejné měnění kvantity jako u jmen přízvukových na kořeni: psl. *bornā č. *brána*: gen. pl. *bran* dem. *branka*, psl. *golvā č. *hlava*: gen. pl. dial. *hlāv* dem. *hlávka*, tak jako psl. *līpa č. *lípa*: gen. pl. *līp* dem. *līpka*, psl. *volz (s přízvukem na kořeni) č. *vlas*: dem. *vlásek*. U jmen přízvukových na kořeni se tento zjev vysvětlí tím, že v gen. pl. a v deminutivu podle Šachmatových zákonů ѱ ѱ > ѱ, ѱ ѱ > ѱ (Šachmatov Izvěst. VII. 2. str. 309; Kulbakin, »K istor. i dial. pol. jaz.« 174¹) s odpadnutím ѱ, ѱ nastala změna intonace, jak ukazuje sln. *lípa* gen. pl. *līp* dem. *līpka*; bylo *līpa* gen. pl. *līp* dem. *līpka* (z *līpka*), a proto v češtině *lípa*: gen. pl. *līp* dem. *līpka*. Pedersen patrně míní, že se ani střídání kvantit u jmen v praslovanštině oxytonovaných (*brána*—*bran*—*branka*, *hlava*—*hlāv*—*hlávka*) nedá vysvětliti jinak než předpokladem, že se intonace měnila při odpadávání ѱ, ѱ i zde (ve slabice předpřízvučné), a že i různá intonace slabik předpřízvučných vede v češtině k různým kvantitě, že zachovaly délku jen při jedné intonaci, při vzestupné.

Ale tento předpoklad není nutný, měnění kvantity *hlava*—*hlāv*—*hlávka*, *brána*—*bran*—*branka* dovedeme vysvětlit i jinak. Bylo asi *golvā* akk. *golvq* nom. pl. *golvŷ* (viz výše) gen. pl. *golvz* dem. *golvčka*, z toho vzniklo při odpadání ѱ, ѱ *golvā*—*golvq*—*golvŷ*—*golv* (ol je vzestupné) —*golvka* (podobně), a dále v češtině *hláva akk. *hlāvu* nom. pl. *hlāvŷ* gen. pl. *hlāv* dem. *hlávka*; nom. sing. přijal kvantitu akkusativu sing. a nominativu-akkusativu plur.; naproti tomu gen. plur. a deminutivum délku udržely, poněvadž se tyto tvary lišily kvantitou od ostatních i jinde, u jmen paroxytonovaných (*lípa*—*līp*—*līpka*; viz výše; opačné střídání kvantit) a u jmen s kořenovým vokálem krátkým (*hora* — gen. pl. stě. *hór* — dem. *hůrka*; zde je délka náhradná za odpadlé ѱ, stejně jako v nom. sing. *bůh* atd.). A střídání kvantit *brána*—*bran*—*branka* atd. mohlo vzniknouti ana-

¹ »Sbornikъ Imperatorskoj Akademii«, oddělení filol., svazek 73.

logií podle jmen ostatních: bylo *lpa—lip—lipka* a pod. u jmen v praslovanštině paroxytonovaných, bylo *hora—hór—hórka* a p. u jmen s vokálem krátkým, vzniklo, jak právě řečeno, *hlava—hláv—hlávka*, a tu bylo na snadě, zavést střídání kvantit i ke jménům našim; snad se odchýlná kvantita cítila jako nutný znak genitivů plur. (krátkých, z prasl. *— ѡ) a deminutiv.

Možno, že se tento výklad našeho střídání kvantit někomu bude zdátí méně pravděpodobný, ale snad aspoň připustí jeho možnost. A to úplně stačí; tím už přiznává, že si tato fakta theorii Pedersenovu aspoň nevyňucují, že jí nedokazují.

A proti ní mluví některá jména uvedená výše: **borna* r. *boroná—bóronu* č. *brána* (str. 24), **serda* r. *seredí—séředu* č. *střída* (vedle *středa*; str. 25), **chvorstz* št. *hrâst—hrâsta* mlr. *chvorost—chvorostú* č. *chřást* čak. *hrâst—hrâsta* r. *chvórost—chvórosta*. Z nich jsem **serda* a **chvorstz* nechal nahoře stranou, poněvadž při nich některé jazyky ukazují na paroxytonaci. Sem se však hodí všeka. Ruština při nich ukazuje na sestupný přízvuk kořenové slabiky. Podle str. 27 byl tento přízvuk nejen u **borna*, nýbrž i u **serda* a **chvorstz* jen v některých pádech, kdežto v jiných byla přízvukována koncovka. I když nepokládáme sestupnost, taženost za starou vlastnost těchto kořenových slabik, je pravděpodobno, že takové byly i ve tvarech oxytonovaných, že lišily-li se předpřízvuké slabiky intonací vůbec, bylo *bórdâ*, ne *bordâ* (ór vzestupné), kdyby ne z jiné příčiny, aspoň vlivem *bórdq, bórdy*. A přece tu v češtině nalézáme délku. Z tvarů paroxytonovaných, jež zněly $\underline{\text{u}}$ u , podle kap. III. pocházeti nemůže, musí tedy pocházeti z tvarů oxytonovaných, z tvarů typu $\underline{\text{u}}$ u . Naráží tedy Pedersenova theorie, jak výše ukázáno nijak nutná, na odpor materiálu.

II. Přízvučná délka vzestupná.

Jde především o to, kde máme v praslovanštině předpokládati přízvuk vzestupný a kde sestupný.

Dnes, nehledíme-li ke štokavštině, v níž přízvuk vzestupný vznikl nově, a k čakavštině, v níž přichází v jistých ne zcela jasných příkladech, rozeznává se přízvuk vzestupný a sestupný jen v ruštině a ve slovinštině. V ruštině tu vlastně není možno mluvit o přízvuku vzestupném a sestupném, nýbrž jen o přízvukování první nebo druhé slabiky skupin *oro, olo, ere*, vzniklých z prasl. *or, ol, er, el*; přízvukuje se jednak *oró* atd., jednak *óro* atd.; ale poněvadž tu bylo v praslovanštině znění jednoslabičné, vede nás ruské *oró* a *óro* již samo o sobě k tomu, že prasl. *or* (resp. *ol, er, el*) mělo intonaci dvojí, někde počáteční, jinde koncovou. Ve slovinštině jeví dvojí intonaci všechny slabiky (nevyjímaje ani původně krátkých, s vokály *o, e*; o ty nám však

zde nejde). Ale musíme dáti pozor na dvě věci. Předně na to, že přízvuk ' vzniká i zvracením přízvuku koncového (psl. *golvā sln. *gláva*; jako ve štokavštině); není tedy každé sln. ' poukazem na praslov. *ǫ* *ǫ*, je jím jen tam, kde jiné slovanské jazyky ukazují na paroxytonaci a žádný na oxytonaci. A za druhé, přízvuk *˘* je velmi často pošinut o jednu slabiku ke konci slova, v našich případech tedy na slabiku koncovou: psl. akk. *golvę r. *gólovu* sln. *glavô*.

Že ruské *oró*, *oló*, *eré* a slovinský přízvuk ' je dosti spolehlivým svědectvím o praslov. *ǫ* a podobně r. *óro* atd. a sln. *˘* o praslovanském *ǫ*, že se tu stará intonace, nebylo-li k tomu zvláštních příčin, nezměnila, o tom svědčí shoda těchto dvou jazyků v *ā*-kmenech, kdež nebylo podnětu ke změnám. Je sln. *drága* (Rad 43 s. 1.) št. *drāga* r. *doróga*, sln. *klāda* št. *klāda* r. *kolóda*, sln. *krāsta* (Rad 43, str. 59) št. *krāsta* r. *korósta*, sln. *slāma* (Rad 43, str. 74) št. *slāma* r. *solóma*, sln. *srāka* št. *svrāka* r. *soróka*, sln. *vlāga* št. *vlāga* r. *vológa*, sln. *vrāna* (Rad 43, str. 42) št. *vrāna* r. *voróna*, sln. *brēza* št. *brēza* r. *beréza*, sln. *mrēža* št. *mreža* mlr. *meréža*. A podobně: sln. akk. sing. *brādō* (Valjavec Rad 132, str. 195) nom., akk. pl. *bradē* št. *brādu* — *brāde* (Pavić Rad 59, str. 18) r. *bórodu* — *bórody*; sln. akk. sing. *glavô*, nom. akk. pl. *glavê* št. *glāvu glāve* r. *gólovu gólovy*. Jen proti sln. *strāža* (Rad 43, str. 24) stojí r. *storóža*.

Můžeme se tedy dosti spolehnouti jak na svědectví ruštiny tak na svědectví slovinštiny. Nejspolehlivější jsou však příklady, kde máme svědectví jazyků obou, a proto budu operovati v první řadě s nimi.

Tu pak v češtině nalézáme tento stav:

7 *ā*-kmenů má délku zachovanou: *dorga r. *doróga* sln. *drága* (Rad 43 s. 1.) č. *dráha*, *kolda r. *kolóda* sln. *klāda* č. *klāda*, *solma r. *solóma* sln. *slāma* (Rad 43, str. 74) č. *slāma*, *volga r. *vológa* sln. *vlāga* č. *vlāha*, *vorna r. *voróna* sln. *vrāna* (Rad 43, str. 42) č. *vrāna*, *berza r. *beréza* sln. *brēza* č. *bříza*, *merža r. *meréža* sln. *mrēža* č. *mříže*. V 1 jméně je délka zkrácena: *svorka r. *soróka* sln. *srāka* č. *straka*.

Vynechal jsem *gordja r. *goróža* sln. *grāja* č. *hráze*, poněvadž v čakavštině je *graja* (vedle *grāja* a *grāja*); *korva r. *koróva* sln. *kráva*, poněvadž ve slovinštině přichází i *kravā* (Rad 45, str. 95 s. v. *kravar*); *pelva r. *polóva* sln. *plēva* (Rad 43, str. 21) č. *pleva*, poněvadž je v ruštině i *plevá*. Jméno *storža r. *storóža* č. *stráž* zní ve slovinštině *strāža* (Rad 43, str. 24).

Z mužských *o*-kmenů nemá délku v celém paradigmátě žádný. 3 mají délku v nom. sing.: *gorchz r. *goróchz* — *gorócha* sln. *grāh* — *grāha* (Rad 45) č. *hrách* — *hráchu*; *morzž r. *moróžž* — *moróža* sln. *mrāž* — *mrāza* č. *mráz* — *mrazu*; *porgz

r. *poróǵz* — *poróga* sln. *prąg* — *prága* č. *práh* — *prahu*. Jeden mužský o-kmen má krátkost veskrze: *Volchz r. *Volóchz* sln. *Vläh* — *Vláha* č. *Vlach*.

Jméno *pelnz r. *polónz* — *polóna* č. *plen* zní ve slovinštině *plen*.

Střední o-kmen sém patří jen jeden a ten má délku:

*bolto r. *bolóto* sln. *bláto* (Rad 57, str. 9) č. *bláto*.

Vynechávám *žerdlo r. *žerélo* sln. *žrélo* (Rad 57 str. 2) č. *zřídlo*, poněvadž št. *ždrijelo* ukazuje na oxytonaci.

Jména, při nichž ukazuje na prasl. *ǫ* *u* jen ruština, která jsem u Valjavce nenalezl, jsou jen 2, a to mužské o-kmeny. Jeden má v češtině délku zachovanou, druhý zkrácenou: *pormz r. *porómz* — *poróma* č. *prám* — *prámu*; *cholpz r. *cholópz* č. *chlap*.

Za to je veliké množství jmen, při nichž na prasl. *ǫ* *u* ukazuje jen slovinština, kdežto ruština starou intonaci poznati nedává.

Z ā-kmenů mají 34 délku zachovanou: *čaša sln. *čáša* (Rad 43 s. l.) č. *čiše*, *grabja sln. *gráblje* pl. č. *hrábě* pl., *jama sln. *jáma* (Rad 43, str. 74) č. *jáma*, *kanja sln. *kánja* (Rad 43, str. 55) č. *káně*, *rana sln. *rána* (Rad 43, str. 42) č. *rána*, *slava sln. *sláva* (Rad 43, str. 23) č. *sláva*, *staja sln. *stája* (Rad 43, str. 29) č. *stáje*, *tata sln. *táta* č. *táta*, *měra sln. *méra* (Rad 43, str. 71) č. *míra*, *pěga sln. *péga* č. *píha*, *rěpa sln. *répa* č. *řípa*, *věra sln. *véra* č. *víra*, *glina sln. *glína* (Rad 43, str. 42) č. *hlína*, *griva sln. *gríva* č. *hřívá*, *iva sln. *íba* (= siler) č. *jíva*, *pítja sln. *píča* č. *píce*, *sila sln. *síla* (Rad 43, str. 38) č. *síla*, *sliva sln. *slíva* (Rad 43, str. 71) č. *slíva*. *sviba sln. *svíba* (= cornus) č. *svída*, *žila sln. *žíla* (Rad 43, str. 38) č. *žíla*, *dynja sln. *dínja* (Rad 43, str. 55) č. *dýně*, *kyta sln. *kíta* č. *kýta*, *burja sln. *búrja* č. *bouře*, *gruda sln. *grúda* č. *hrouda*, *luža sln. *lúža* č. *louže*, *pušča sln. *púšča* č. *poušť*, *suša sln. *súša* č. *souš*, *nqdja sln. *nója* č. *nouze*, *stqpa sln. *stópa* č. *stoupa*, *męta sln. *méta* (Rad 43, str. 59) č. *máta*, *tęža sln. *téža* č. *tiže*, *žęga sln. *žéga* (Rad 43, str. 20) č. *žáha*; pak *baba sln. *bába* č. *bába* (vedle *baba*), *stroga sln. *strúga* (Rad 44, str. 1) č. *strouha* (vedle *struha*). — 14 jmen má kořenovou slabiku zkrácenou: *kaša sln. *káša* č. *kaše*, *sadjja sln. *sáje* pl. č. *saze*, *cęsta sln. *cęsta* (Rad 43, str. 57) č. *cesta*, *pęna sln. *pěna* (Rad 43 str. 42) č. *pěna*, *gnida sln. *gnjída* č. *hnida*, *niva (?) sln. *njiva* (Rad 43, str. 71) č. *niva*, *slina sln. *slína* (Rad 43, str. 42) č. *slína*, *chyša (?) sln. *hiša* *híža* č. *chyše*, *ryba sln. *ríba* č. *ryba*, *ščuka sln. *ščúka* č. *štika*, *męka sln. *móka* č. *muka*, *slęka (?) sln. *slóka* č. *sluka*; pak *baba* a *struha*, uvedené výše.

Vynechal jsem: *lęsa sln. *lésa* č. *lísa*, poněvadž mlr. *lísá* ukazuje na oxytonaci; podobně *stręcha sln. *stréha* (Rad 44,

str. 4) č. *střecha* r. *strěchá*, *ikra sln. *íkra* (Rad 43, str. 35) č. *jikra* r. *ikrá*, *iskra sln. *ískra* (Rad 43, str. 35) č. *jiskra* bulh. *ískra* | *iskrá*, *lipa sln. *lípa* č. *lípa* bulh. *lipá*, *vidla sln. *vile* pl. (Rad 43, str. 38) č. *vidle* čak. *vili* | *viti*, *kyla sln. *kíla* (Rad 43, str. 38) č. *kýla* r. *kilá*, *kljuka sln. *kljuka* č. *klika* r. *kljuká*, *struna sln. *strúna* (Rad 43, str. 42) č. *struna* r. *struná*, *goba sln. *góba* č. *houba* r. *gubá*, *proga sln. *próga* č. *prouha* št. *prúga*, *volda sln. *vláda* č. *vláda* št. *vláda*. Tím spíše jsem musil vynechatí ta jména, u nichž na oxytonaci ukazují 2 jazyky: *tréska sln. *tréska* č. *tříska* čak. *tréska* | *treskà* r. *treská*, *mucha sln. *múha* (Rad 44, str. 4) č. *moucha* št. *múha* bulh. *muhá*.

Z o-kmenů mužských mají 3 délku veskrze: *pláč sln. *pláč* — *pláča* č. *pláč* — *pláče*, *klin sln. *klin* — *klína* č. *klin* — *klínu*, *dým sln. *ďim* — *díma* č. *dým* — *dýmu*. — 1 má délku jen v nom. sing.: *chlěb sln. *hlěb* — *hléba* č. *chlěb* — *chleba*. — 7 jich má veskrze krátkost: *bratr sln. *brăt* — *bráta* č. *bratr*, *gad sln. *găd* — *gáda* č. *had*, *rak sln. *răk* — *ráka* č. *rak*, *svat sln. *svăt* — *sváta* č. *svat*, *děd sln. *děd* — *děda* č. *děd*, *jug sln. *jüg* — *júga* č. *jih*, *jěk sln. *jěk* — *jéka* č. *jek*.

Vynechal jsem: *čas sln. *čas* — *čása* č. *čas*, poněvadž v ruštině je nom. pl. *časý*¹; podobně *kraj sln. *krăj* — *krája* č. *kraj* r. *kraj* — *krája* — *krají*, *syr sln. *štr* — *sira* č. *sýr* r. *syr* — *sýra* — *syrý*, *plug sln. *plüg* — *plúga* č. *pluh* r. *plug* — *plúga* — *plugi*. Dále *chrén (?) sln. *hrěn* — *hréna* č. *křen* št. *hrěn* — *hréna*, *chorm sln. *hrām* — *hráma* č. *chrām* št. *hrām* — *hráma*.

Ze středních o-kmenů má 13 délku zachovanou: *maslo sln. *máslo* (Rad 57, str. 2) č. *maslo*, *pasmo (?) sln. *pásmo* (Rad 57, str. 19) č. *pásmo*, *sadlo sln. *sálo* (Rad 57, str. 2) č. *sádlo*, *dělo sln. *dělo* (tamtéž) č. *dílo*, *jědlo sln. *jělo* č. *jídlo*, *léto sln. *léto* (Rad 57, str. 9) č. *léto*, *sito sln. *síto* (Rad 57, str. 10) č. *síto*, *rucho sln. *ruho* (Rad 56, str. 2) č. *roucho*, *poto sln. *póto* (Rad 57, str. 10) č. *pouto*, *ordlo sln. *rálo* (Rad 57, str. 2) č. *rádlo*; *pljutja pl. sln. *plúča* (Rad 56, str. 2) č. *plíce* pl., *jětra pl. (Rad 57, str. 1) sln. *jětra* (Rad 57, str. 1) č. *játra*; *šidlo sln. *šilo* (Rad 57, str. 2) č. *šidlo* (vedle *šidlo*). — 4 mají kořenovou slabiku zkrácenou: *bidlo sln. *bílo* (Rad 57, str. 2) č. *bidlo*, *jutro sln. *jútro* (Rad 57, str. 1) č. *jitro*, *njědro (?) sln. *njědro* *njědra* pl. (Rad 57, str. 1) č. *ňadra* a *šidlo č. *šidlo* | *šidlo*, uvedené výše.

Vynechal jsem: *město sln. *město* (Rad 57, str. 9) č. *místo* | *město*, poněvadž čak. lok. pl. *mestěh* *mestěh* (Nemanić Sitzb. 105, str. 507, 2. odd.) ukazuje na oxytonaci; podobně *žito sln. *žito*

¹) Jmen, u nichž je v ruštině nom. pl. *s—á*, jsem nevynechával, poněvadž tento nominativ je vlastně kolektivum a do paradigmatu původně nepatřil.

(Rad 57, str. 10) č. *žito* bulh. *žito* | *žitó*, *myto sln. *míto* (Rad 57, 10) č. *mýto* čak. *mīto* | *mītō* št. *mīto*.

Jména, při nichž jak ruština tak slovinština ukazují na prasl. $\text{ŭ} \text{ŭ}$, vykazují tedy tento stav: v 7 $\bar{a}$ -kmenech je délka zachována, v 1 zkrácena; v žádném mužském o -kmenu délka veskrz, ve 3 délka jen v nom. sing., v 1 všude zkrácena; v 1 středním o -kmenu délka zachována, v žádném zkrácena. Jména, při nichž na prasl. $\text{ŭ} \text{ŭ}$ ukazuje jen jeden z uvedených jazyků, jeví toto: v 34 $\bar{a}$ -kmenech je délka zachována, ve 14 zkrácena; ve 4 (1 + 3) o -kmenech mužských zachována v celém paradigmátě, v 1 zachována jen v nom. sing., v 8 (1 + 7) všude zkrácena; ve 13 o -kmenech středních zachována, ve 4 zkrácena. V obou skupinách mají jména s délkou zachovanou většinu.

To svědčí o tom, že se délka vzestupná v češtině držela. Ale jde o to, kterak vysvětliti výjimky tak četné.

Z 15 $\bar{a}$ -kmenů (1 + 14) dá se dobře vysvětliti *struha*. To může míti krátký vokál z dosti častého instr. sing. *struhou*, lok. pl. *struhách*, instr. pl. *struhami*; v těchto pádech vznikl asi hláskoslovně; neboť tyto tvary byly v praslovanštině trojslabičné (*strogojq*), zněly $\text{ŭ} \text{ŭ} \text{ŭ}$, a v této formulí nastalo dle Šachmatova, Izvěst. VII. 2. 314. 2. od., v celé slovanštině krácení již před krácením pro jednotlivé jazyky speciálním. — Z ostatních jmen se tak dá vysvětliti *cesta*, neboť i tu je instr. sing. a lok. pl. častý. *Baba* bude vysvětleno v kap. IV. Ale jak máme vysvětliti 12 zbývajících? Snad tak, že by se bylo vlivem jmen v praslovanštině oxytonovaných, u nichž v češtině bylo asi střídání kvantity (viz kapitolu I.), stejné střídání vyvinulo i zde, že by bylo vzniklo *lípa*: akk. *lipu nom. pl. *lipy atd., a to že by se bylo u našich 12ti jmen vyrovnalo ve prospěch akkusativu sing. a nom. - akk. plur.? Není to aspoň nemožné. Výjimky $\bar{a}$ -kmenové se tedy vysvětliti dají, třeba s jistou násilností.

Také mužské o -kmeny s délkou zkrácenou (3 + 1 + 1 + 8) se zdají na první pohled dobře vysvětlitelné. Ve slovanštině, bezmála celé, vládly podle Šachmatova (Izvěst. VII. 2. str. 309) a podle Kulbakina («K istor. pol. jaz.» 174) zákony $\text{ŭ} \text{ŕ} > \text{ŭ}, \text{ŭ} \text{ŕ} > \text{ŭ}$, již nahoře uvedené. Dalo tedy *braātr* hláskoslovně *brāatr*. A tu se zdá samozřejmé, že právě zde máme klíč k vysvětlení našich výjimek, že totiž mají krátký vokál z nom. sing. $\text{ŭ} \text{ŕ} > \text{ŭ}$, kdež měl vzniknouti hláskoslovně. Ale tomuto výkladu stojí v cestě dvě okolnosti.

Předně nevykládá jména *hrách*—*hrachu*, *mráz*—*mrazu*, *práh*—*prahu*, *chléb*—*chleba*; zde bychom totiž podle hořejšího čekali pravý opak, *hrach*—*hráchu* atd. Výklad, který pro ně podal Černý, LF 24 str. 423—424, že tu je totiž stejné sekundární dloužení jako v *bůh*—*boha* atd., je nemožný, jak správně napsal Vondrák (BB 30, str. 117); zde se přece měla ve všech

pádech délka zachovati, ne teprve vzniknouti, a to jen v nominativě. Vondrák na uvedeném místě podává výklad jiný: že totiž hláskoslovný výsledek byl *hrách*—*hráchu* atd. a že byl změněn analogií, vlivem poměru *bóh*—*boha*. Ale ani ten není pravděpodobný; neboť jména typu *bůh*—*boha* nejsou příliš četná (jest jich 13; viz Vondrák, BB 30, str. 100¹) a nikdy příliš četná býti nemohla, vždýcky jich bylo méně než jmen typu *král*—*krále* (všude délka) a typu *sad*—*sadu* (všude vokál krátký), poněvadž to byla jen jména s vokálem *o* (nejvýš ještě s vokálem *e*, to jest jména, která zněla v praslovanštině *o* *z*; jen v těch mohlo nastati při odpadnutí *z* náhradné dloužení), kdežto ke druhým dvěma typům patřila jména s vokály *a*, *é*, *i*, *y*, *u*, *q*, *e* a se skupinami *or*, *ol*, *er*, *el*, *vr*, *vl*, *vr*, *vl*; sotva tedy zvířel někdy typus *bůh*—*boha* nad typy s kvantitou stejnou, sotva k sobě strhl některá jména příslušná k nim, spíše jim podléhal. — Zdálo by se, že se tato jména jedním způsobem dají vysvětliti přece, i když uznáváme zákon Jagićův »*o* > č. — *o* v celém jeho rozsahu; totiž tak, že by tu hláskoslovný výsledek z »*o* > č. »*gorčh* gen. *gorča*«, jenž zněl »*o* gen. *o*«, »*gōrch* gen. *gōrča*«, byl dal v češtině *hrach—*hráchu*, *mráz—*mrázu*, *prah—*práhu*, *chleb—*chléba* (zecla dle zákonů Jagićových) a že by byl tento poměr, přicházející snad jen u těchto 4 jmen (a u *větro; viz kap. III. na konci) změněn vlivem poměru *bóh*—*boha* atd., jenž byl, jak z hořejšího patrno, přece častější. Musili bychom si to představit tak, že si národ byl vědom, že v nominativě jest u těchto jmen (*hrách* atd.) jiná kvantita než ve tvarech ostatních, ale že tu vlivem častějšího poměru *bóh*—*boha* atd. kvantitativní poměry zvrátil. Ale při úvaze podrobnější poznáme, že není příliš pravděpodobný ani tento výklad. U jmen typu *o* *z* musil totiž podle Šachmatovova zákona nominativ dáti *o*, musil tedy u nich vzniknouti poměr »*o* gen. *o*«, »*saad* gen. *sāada*«,² a z toho by mělo býti v češtině »*sád* gen. *sadu*«, se stejným střídáním kvantity jako je v »*bůh* gen. *boha*«; ale kdežto u jmen s *o* (*bůh*—*boha*) se toto střídání, jak řečeno výše, ve 13 případech posud vyskytuje, nevyskytuje se z *o*-kmenů *o* *z*, uvedených v kap. III., ani u jednoho. To se snad nedá vysvětliti jinak než předpokladem, že z »*o* *z* gen. *o*« sice vzniklo »*o* gen. *o*«, ale pak že tu bylo zase provedeno intonování jednotné, intonace genitivu atd., že tu tedy vzniklo dále »*o* gen. *o*«, »*sāad* gen. *sāada*« a z toho dnešní *sad*—*sadu*. To pak svědčí o tom, že u jmen typu *o* *z* (u všech), když odpadnutím *z* nominativ dostal into-

¹ *důl*—*dolu*, *kůl*, *stůl*, *vůl*, *dvůr*, *kůň*, *dům*, *vůz*, *nůž*, *bůh*, *půst*; ostatní jména, která uvádí, buď jsou *i*-kmeny, nebo mají nominativ dlouhý jen ve staré češtině nebo v dialektch. Ale mimo to sem patří: *hnůj* a *lůj*.

² *aā* = *ā* vzestupné, *āa* = *ā* sestupné.

naci od ostatních pádů odchylnou, zase se s nimi vyrovnal. Proto by nám bylo nápadné, že by se bylo *gōreh—gōřcha*, na-
hoře uvedeně, udrželo nevyrovnané (a dalo dále *hräch—hrácha*).
Ovšem není to zcela nemožné a tudíž není zcela nemožný po-
sledně uvedený výklad dnešního *hrách—hrachu* atd.

Za druhé působí výkladu uvedenému v kapitole I. obtíže
číselný poměr mezi jmény s délkou zachovanou ve všech pádech
a mezi jmény s délkou ve všech pádech zkrácenou. Nalézáme
totiž, jak je patrno ze str. 33., ve 4 jménech délku zachovanou
(*prám, pláč, klín, dým*), v 9 zkrácenou (*Vlach, chlap, bratr,*
rak, svat, děd, jih, had, jek); mají tu tedy jména s délkou
zachovanou dvoutřetinovou většinu. U jmen typu $\underline{\underline{u}} \tau$ (s délkou
sestupnou) nalézáme podle kap. III. v 14 + 36 případech vokál
zkrácený, jak jej očekáváme, a jen v 5 vokál dlouhý (a ty, jak
tam bude řečeno, se mohou zakládati na $\underline{\underline{u}} \tilde{\tau}$); neztvítězil tedy
u nich nom. $\underline{\underline{u}} \tau > \underline{\underline{u}} \tilde{\tau}$ nad ostatními pády buď v žádném pří-
padě nebo jen v nepatrném počtu, v 5 mezi 55 (14 + 36 + 5),
v jedné desetině. Proč by byl u jmen typu $\underline{\underline{u}} \tau$ nominativ
 $\underline{\underline{u}} \tau > \underline{\underline{u}} \tilde{\tau}$ č. τ zvítězil ve dvoutřetinové většině?

Působí tedy výklad, podaný pro mužské o- kmeny se zkrá-
ceným vokálem na str. 33., veliké obtíže.

Z vokativu, kde podle kap. IV. asi $\underline{\underline{u}} \tau$ vzniklo, mohl by krátký
vokál pocházeti nejvýš ve jménech *chlap, bratr, svat, děd*, po-
něvadž při ostatních vokativ přicházel jen zřídka nebo vůbec nikdy.

Z uvedených 4 neutrálních o- kmenů s vokálem zkrá-
ceným (*bidlo, šidlo, jitro, nádra*) daly by se vysvětliti jen 2,
bidlo a šidlo; byly by mohly kořenový vokál zkrátiti vlivem
3slabičných jmen na »-dlo«, *nosidlo, sedadlo, struhadlo* a j.,
v nichž »-i-«, »-a-« před »-dlo-« bylo zkráceno podle Šachma-
tovova zákona $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} > \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$ (Izvěst. III. 1. 9, 1. od.,
uprostřed). Dvě zbývající bychom vysvětliti nedovedli.

Kdybychom tedy chtěli zákon $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} > \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$ uznávati
v celém jeho rozsahu, byla by nám nepochopitelná aspoň větší
část výjimek mužských a 2 střední, a i ženské výjimky by se
musily vysvětlovati dosti násilně. Byl tedy zákon ten nějak
omezen? Nezachovala se v $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$ v českém dialektě spisovném
délka za všech okolností? Slova tvaru $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$ zněla podle různé
kvantity a intonace slabiky druhé buď $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$ nebo $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$ nebo
 $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$; máme tedy předpokládati, že v jedné z těchto formulí
nastalo krácení?

To by bylo nejsnadnější u formule $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$. Mohli bychom snad
předpokládati, že v ní na českém území nastala dissimilace into-
nací, že vzniklo $\underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}} \underline{\underline{u}}$, v čemž podle kap. III. krácení nastati musilo.

Na takové dissimilace ukázal Valjavec (Rad 132, str. 153 atd.)
ve slovinštině, ovšem v jiných případech. Tam jsou totiž jména
lopár atd., se vzestupnou koncovkou »-ár«, vzniklou ze starého
»-arj« (přízvuk na konci). Byl-li v takovýchto jménech přízvuk na

slabice kořenné a ta byla vzestupná (to ukazují jména základní, k nimž tato denominativa jsou utvořena), objevuje se tu přízvuk sestupný: *cěsta*—*cěstar*, *góba*—*góbar*, *sliva*—*slivar*, *žába*—*žabar*, *hlěb* gen. *hlěba*—*hlěbar* atd.; koncovka byla asi i tu vzestupná, bylo tu *cěstaàr* a to dalo *cěstaàr*. Podobný zjev uvádí Valjavec u adjektiv na *-in-* (*bába*—*bábin* atd.) a u jiných slov. — Slovinština tedy ukazuje, že takový proces je možný.

Kdybychom dissimilaci $\bar{u} \bar{u} > \bar{u} \bar{u}$ pro starou dobu na území českém předpokládali, mohli bychom *a-* kmeny s délkou zkrácenou vykládati tak, že mají zkrácený vokál z nom. sing. $\bar{u}$ *aā* (měl koncovku vzestupnou, raženou: ř. *ṛeā* lit. *rankā*), kdežto jména, která mají dnes vokál dlouhý, že jej mají z akk. sing. $\bar{u}$ *ōq*, nom. akk. pl. $\bar{u}$ *īy* a j. Jako jsme shledali v kapitole I., že dnešní česká kvantita *a-* kmenů původně oxytonovaných zakládá se dílem na nom. sing., dílem na akk. sing. a nom. akk. plur.

Zkrácený vokál mužských *o-* kmenů, výše uvedených, pocházel by z nom. plur. $\bar{u}$ *ī* (že měl koncovku vzestupnou, o tom svědčí ř. *ṛeoī*; viz Hirt Indog. Akz. 114. 17.) a z jiných pádů s koncovkou vzestupnou (možno, že byla i v akk. pl.; srv. ř. *ṛeoōs*). Jména *hrách*—*hrachu*, *mráz*—*mrazu*, *práh*—*prahu*, *chléb*—*chleba* mohli bychom vysvětliti tak, že tu byl hláskoslovný výsledek **hrách* gen. *hrácha* (déлка!) nom. akk. pl. *hrachy* (snad byl krátký vokál i v jiných pádech) a ten že byl změněn vlivem poměru **bōh* gen. *boha* (krátkost!) nom. pl. *bozi*, jež byl častější (posud je u 13 jmen, jak výše řečeno).

Ze 2 středních *o-* kmenů, jež zůstaly výše (v kap. I.) nevysvětleny (*jitro*, *ňadra*), vysvětlilo by se velmi snadno jméno *ňadra*; krátký vokál by pocházel z nom. akk. *ñaādraū*. Při *jitro* by byl ovšem tento výklad méně pravděpodobný, poněvadž u tohoto jména plurál není příliš častý.

Viděli jsme, že zákon $\bar{u} \bar{u} > \bar{u} \bar{u}$ č. — $\bar{u}$ nemůžeme tak snadno pokládati za všeobecný. Viděli jsme dále, že dnešní fakta vysvětlíme mnohem snáze, když připustíme, že byl omezen jen na případy $\bar{u} \bar{u}$ a $\bar{u} \bar{u}$, že v případech $\bar{u} \bar{u}$ nastala dissimilace v $\bar{u} \bar{u}$ a pak krácení. Nesmíme ovšem zapomenouti, že přímých důkazů pro tento proces nemáme.

Poznámka: Mohlo by se nám namítnouti, že se ona četná jména s vokálem zkráceným dají vysvětliti tím způsobem, kterým Kulsbakin (»K istor. i dial. pol. jaz.« str. 138) vykládá hornoostravské a východomoravské *jama*, *klada* atd., t. j. že tu zčásti pronikl zákon $\bar{u} \bar{u} > \bar{u} \bar{u}$, jež vládne ve slovenštině a v polštině. Nevím však, jak bychom si to měli v západní češtině vlastně představit. Na určitém místě mohl býti jen jeden z těchto zákonů, buď $\bar{u} \bar{u} > \bar{u} \bar{u}$ nebo $\bar{u} \bar{u} > \bar{u} \bar{u}$, u všech slov. Neboť přes všechnen někdejší odpor musíme snad uznati, že hláskoslovné zákony mají platnost všeobecnou, a že zdánlivé výjimky se musí vysvětliti zákony jinými, první zákony křížujícími.

III. Přízvukná délka sestupná.

Budu tu postupovat týměž způsobem jako v kap. II.

Předně tedy přehlédneme jména, u nichž na u u ukazuje jak ruština tak slovinština.

Feminin o-kmenů tohoto druhu není, mimo akkusativy sing. a nom.-akk. plur. (r. *bórodu* sln. *bradô* č. *bradu*, r. *gólovu* sln. *glavô* č. *hlavu*), a ty nechám stranou.

Mužských o-kmenů má 14 kořenový vokál zkrácen: *borvz s. *bórovz* sln. *brâv* (Rad 45 s. 1.) č. *brav*, *goldz r. *gólodz* rln. *glâd* č. *hlad*, *kolsz r. *kólosz* sln. *klâs* č. *klas*, *moltz s. *móloltz* sln. *mlât* č. *mlat*, *morkz r. *mórok* sln. *mrâk* č. *mrak*, *polzr r. *pólozr* sln. *plâz* č. *plaz*, *porchz r. *pórochz* sln. *prâh* č. *prach*, *smordz r. *smórodz* sln. *smrâd* č. *smrad*, *soldz r. *sólodz* sln. *slâd* č. *slad*, *svorbz r. *svórobz* sln. *srâb* č. *svrab*, *volktz r. *vóloktz* sln. *vlâk* č. *vlak*, *čerpz r. *čérepz* sln. *črêp* č. *střep*, *versz r. *véresz* sln. *vrês* č. *vřes*, *želbz r. *žólóbz* sln. *žlêb* č. *žlab*. Žádný o- kmen nemá délku zachovanou.

Vynechal jsem *golsz r. *gólosz* sln. *glâs* č. *hlas*, poněvadž v čakavštině je lok. sing. *glâsě* (Nemanić Sitzb. 104 str. 374, 2 od.); podobně *gordz r. *górodz* sln. *grâd* č. *hrad* čak. *grâd*—*grâda* | *grâdâ*, *choldz r. *chólodz* sln. *hlâd* č. *chlad* čak. lok. *hlâdê*, *volsz r. *vólosz* sln. *lâs* č. *vlas* čak. akk. pl. *vlâsî* atd., *vorgz mlr. *vórog* sln. *vrâg* č. *vrah* čak. *vrâg*—*vrâga* | *vrâgâ*, *bergz r. *béregz* sln. *brêg* č. *břeh* čak. *brêg*—*brêga* | *brêgâ*.

Oba střední o- kmeny sem náležející mají kořenový vokál zkrácen: *bolgo r. *bólogo* sln. *blagô* (Rad 56. 1.) č. *blaho*, *dervo r. *dérevo* sln. *drevô* (Rad 57. 25.) č. *dřevo*.

Vynechal jsem *zolto r. *zóloto* sln. *zlatô* (Rad. 57. 10.) č. *zlato* bulh. *zlató* | *zláto*.

Jména, u nichž ukazuje na u u jen ruština, vynecháme-li zase akkusativy sing. a nom.-akk. plur. *â-* kmenů, jsou jen 2, a to mužské o- kmeny. Oba mají kořenovou slabiku zkrácenou: *verdz r. *véredz* č. *vřed*, *žerbz mlr. *žéreb* č. *hřeb*.

U jmen, na nichž na u u ukazuje jen slovinština, nalézáme tento stav:

Z *a-* kmenů má 7 délku zkrácenou: *sétva sln. *sêtvâ* (Rad. 43. 66.) č. *setba*, *bitva sln. *bitvâ* (tamtéž) č. *bitva*, *britva sln. *britvâ* č. *britva*, *vydra sln. *vidrâ* (Rad. 43. 35.) č. *vydra*, *suknja sln. *sûknjâ* č. *sukně*, *šuba sln. *šûbâ* č. *šuba*, *kletva sln. *klêtvâ* (Rad. 43. 66.) č. *kletba*. — Jeden *â-* kmen má délku zachovanou: *prêdja sln. *prêjâ* č. *příže*.

Vynechal jsem *storža sln. *strâžâ* (Rad. 43. 24) č. *strážě*, poněvadž to zní v ruštině *storáža*. Dále *gorna sln. *grâna* (Rad 43. 43.) č. *hrana* št. *grâna*, *para sln. *pârâ* č. *pára* r. dial. *pâra* | *parâ*.

Z mužských o- kmenů mají 34 délku zkrácenou: *čadz sln. čad č. čad, *stanz sln. stân č. stan, *bész sln. bês č. bês, *blěskz sln. blěsk č. blesk, *glěnz sln. glěn dlěn č. hlen, *lěsz sln. lês č. les, *lěskz sln. lěsk č. lesk, *rězz sln. rēz č. řez, *spěchz sln. spēh č. spěch, *trěskz sln. trěsk č. třesk, *věkz sln. vĕk č. věk, *krikz sln. krik č. křik, *kyjz sln. kīj č. kyj, *pychz sln. pih č. pych, *brusz sln. brās č. brus, *gnusz sln. gnjās č. hnus, *ljudz sln. ljūd č. lid, *lūbz sln. lūb č. lub, *lupz sln. lūp č. lup, *luskz sln. lūsk č. lusk, *puchz sln. pūh č. puch, *sluchz sln. slūh č. sluch, *strupz sln. strūp č. strup, *šumz sln. šūm č. šum, *trupz sln. trūp č. trup, *turz sln. tūr č. tur, *blōdz sln. blōd (= error) č. blud, *možz sln. mōž č. muž, *prqz sln. prōt č. prut, *rqbz sln. rōb č. rub, *zqbz sln. zōb č. zub, *plēsz sln. plēs č. ples, *vėzz sln. vēr č. vaz, *čēlnz sln. člēn č. člen. — Jedno jméno má délku jen v nom. sing.: *vētrz sln. vēter (Rad. 45. 89.) č. vītr — vētru. — 5 jmen má délku veskrze: *gnatz sln. gnjāt č. hnát, *razz sln. rāz č. ráz, *trqdz sln. trōd (= Feuerschwamm) č. troud, *ščirz sln. ščir č. štír, *tyljz sln. tīlj č. týl.

Vynechal jsem *darz sln. dār č. dar, poněvadž zní v ruštině darz — dāra — nom. pl. darý; podobně *kalz sln. kāl č. kal čak. log. sing. kālě (Nemanić Sitzb. 104, str. 374, 2. od.), *kvasz sln. kvās č. kvas r. kvasz — kvāsa — kvasý, *sadz sln. sād č. sad r. sadz — sāda — sadý, *strachz sln. strāh č. strach čak. lok. sing. strāhē, *valz sln. vāl (= unda, fluctus) č. vāl r. valz — vāla — valý, *žarz sln. žār č. žár r. žarz — žāra — žarý, *bėgz sln. bēg č. běh r. bėgz — bēga — bėgí, *cėpz sln. cēp č. cep čak. nom. pl. cēpi r. cėpz — cēpa — cēpi, *ėdz sln. jād č. jed r. jadz — jāda — jadý, *kvėtz sln. cvēt č. květ r. cvėtz — cvēta — cvětý, *mėchz sln. mēh č. mēch r. mėchz — mēcha — mēchí, *slėdz sln. slēd č. sled čak. lok. sing. slėdē r. slėdz — slėda | slėdā, *slėzz sln. slēz č. slez čak. slēz — slēza | slezā, *smėchz sln. smēh č. smích čak. smēh — smėhā, *snėgz sln. snēg č. snih — sněhu čak. gen. sing. snegā (Nemanić Sitzb. 104, str. 374, 2. od.), *svėtz sln. svēt č. svět čak. lok. sing. svētē (tamtéž), *listz sln. līst č. list r. listz — listā, *tiskz sln. tisk č. tisk r. tiskz — tiska — tiskí, *virz sln. vīr č. vīr št. vīr — vīra, *žirz sln. žīr č. žir čak. žir — žīra | žīra | žīrā r. žirz — žīra — žirý, *duchz sln. dūh č. duch št. dūh — dūha, *studz (*styd-) sln. stūd (= nausea) č. stud r. stydz — stydā, *uljz sln. ūlj č. ūl čak. ūlj — ūljā, *dqbz sln. dōb č. dub čak. dūb — dūba | dūba | dūbā r. dūbz — dūba — dubý, *kqsz sln. kōs č. kus čak. lok. sing. kūsē, *krqgz sln. krōg č. kruh r. krugz — krūga — krugí, *logz sln. lōg (= nemus) č. luh čak. lūy — lūga | lūg — lūga | lūg — lūgā, *lqkz sln. lōk č. luk čak. luk — lūka | lukā, *tėgz sln. tēg č. tah bělz cjad — nom. pl. cjagi (Lesk. Unters. B, str. 38), *čēlnz sln. čōln

člun č. člun r. čelun — čelná. *palkz sln. pólk pāk č. pluk
r. polkz — polká.

Střední o-kmen sem nepatří žádný. Vynechávám: *sēno
sln. senō (Rad. 57. 8.) č. seno bulh. sjāno | senō, *tēsto sln.
testō (Rad 57. 10.) č. těsto bulh. testó, *mēso sln. mesō (Rad
56. 1.) č. maso bulh. mesó.

Při odvozování zákona z číselných poměrů musíme nechati
ā- kmeny stranou. Dle zákona Saussureova by totiž měl nom.
sing. zníti » — ā«, ne »ū a« (viz kapitolu I.), je tedy sln.
o v tomto případě podezřelé. Tím spíše, že tu štokavština, pokud
v ní tato jména přicházejí, má přízvuk "brítva, vídva, sūknja,
šūba, klétva, prědja, což ukazuje na ū u. Podobně má što-
kavština " proti sln. o i v četných jiných ā-kmenech. Slovinské
ā-kmeny s o jsou převážnou většinou jména určitého rázu,
jsou to: 1. jména se 2 souhláskami po kořenovém vokálu (prāska,
stātva atd., št. prāska, stātva), 2. čtená jména přejatá, 3. jen
několik domácích ja- kmenů s jedinou souhláskou po kořenovém
vokálu, 4. ještě méně takovýchto ā- kmenů tvrdých. V prvních
jménech je přízvuk o v nějaké souvislosti s tím, že tu následují
dvě souhlásky (viz Valjavec Rad 132, str. 149 a n.). V druhých
mohl sestupný přízvuk býti přejat z jazyka původního. U ja-
kmenů přicházejí i jiné nepravidelnosti (o v 9 jā- kmenech što-
kavských proti sln. ' ; viz Valjavec Rad 132, str. 159, e, a, a;
případ opačný k onomu, jenž byl uveden výše). U ā- kmenů
tvrdých, pokud mají ve štokavštině přízvuk " (sln. būka = tu-
multus št. būka = Gebrüll, sln. šūba št. šūba), slovinské o vy-
světlení nedovedu.

Když tedy ā- kmeny vyloučíme, dostaneme tyto číselné
poměry: Ze jmen, u nichž na ū u ukazuje jak ruština tak slo-
vinština, má 14 mužských o- kmenů délku zkrácenou, žádný
zachovanou; 2 střední o- kmeny délku zkrácenou, žádný
zachovanou. Ze jmen, u nichž pro ū u svědčí jen jeden z těchto
jazyků, mají 2 + 34 o- kmeny délku zkrácenou, 5 jich má délku
zachovanou veskrze, 1 (vitr — větru) v nom. sing. Oboje jména
tedy svědčí zcela určitě pro zákon »ū u > č. u u«.

Z výjimek se 5 mužských o- kmenů, jež mají délku veskrze,
dá vysvětliti tak, že tato jména měla v praslovanštině přízvukové
střídání a to se na českém území vyrovnalo ve prospěch tvarů
oxytonovaných (srv. kapitolu I.).

Jméno vitr — větru zní ve štokavštině vjētar — vjētra.
Znělo tedy asi ū z a ve sln. vēter — vētra se akcent o vy-
vinul týmž způsobem jako u ā-kmenů brítva atd. (viz výše);
neboť i zde následují za kořenovým vokálem 2 souhlásky (vēr-a).
A z ū z se č. vitr — větru vyvinulo stejně jako hrách — hrachu
atd. (viz kap. II., str. 36.).

IV.

Ke kap. I. a II. třeba ještě něco dodati o několika tvarech ustrnulých, jež nás při prvním spatření překvapují tím, že proti všemu očekávání mají kořenový vokál zkrácen. Upozornil na ně Pedersen (KZ 40, str. 214.).

Jsou to předně slova *•bēda!** (citoslovce; substantivum zní *bīda*), *zīma* (**je zīma**, i v dialektch, kde substantivum má délku, kde zní *zejma*), dial. *»chvalapánboŋ«* (= *chvála pánu bohu*). Původem jsou to substantiva *ā*-kmenová, vesměs taková, která byla oxytonována (viz o nich v kapitole I.), a to nominativy. Víme již, že se u oxytonovaných *ā*-kmenů kořenová slabika v češtině zkrátila v akkusativě sing. a v nom.-akk. plur. Pochopili bychom, kdyby se byl z těchto pádů krátký vokál rozšířil do paradigmatického nominativu sing. těchto jmen (jako u jiných, u *cena*, *hvězda* atd., viz kap. I.), kdyby substantiva zněla *bēda*, *zīma* (i v dialektch), *chvála*, a kdyby nominativy ustrnulé, s paradigmatem již nesouvisící, byly zachovaly délku. Ale zde máme pravý opak: v substantivech je délka a ve tvarech ustrnulých krátkost. Jak to vysvětliti?

Podobný zjev je citoslovce *věru* proti jménu *vīra* (Pedersen KZ 40, str. 214.). Toto jméno znělo praslovansky $\text{v} \text{v} \text{v}$ (sln. *vēra* št. *vjera*). Čekáme tu délku buď i v nominativě i v akkusativě; nebo jen v akkusativě, přijmeme-li, co bylo řečeno v kapit. II., str. 36., předpokládáme-li proces $\text{v} \text{v} \text{v} > \text{v} \text{v} \text{v}$ > č. $\text{v} \text{v} \text{v}$. Kdyby mělo krátký vokál substantivum, kdežto citoslovce nikoli, pochopili bychom to velmi dobře: u substantiva mohl krátký vokál proniknouti z nominativu sing. do všech pádů ostatních, kdežto citoslovce, stojíc již stranou, mohlo tomu uniknouti. Ale zde máme zase opak: krátký vokál se objevuje v citoslovci.

K vysvětlení těchto dvou zjevů přispěje nám slovanské přízvukování vokativů. Nalézáme totiž ve štokavštině ke jménům typu *králj* — *králja* vokativ *•králju!** (Pavić Rad 59, str. 4—5), s přízvukem na kořeni; podobně je v bulharštině, maloruštině (Brandt Načert. akcent. 98, 2. pozn.; tamtéž str. 119, 2. od.) a ve slovinštině (*hlév* vok. pl. *hlěvi* vok. dual. *hlěva*; Valjavec Rad 48 s. l.). Tyto 4 jazyky svědčí o tom, že jména oxytonovaná měla ve vokativě přízvuk na slabice první, a to (soudě podle štokavštiny a slovinštiny) sestupný, tedy $\text{v} \text{v} \text{v}$. A rovněž u jmen $\text{v} \text{v} \text{v}$ u nalézáme vokativ $\text{v} \text{v} \text{v}$, a to ve slovinštině: podle Valjavece (Rad 44, str. 35, c) mají totiž slovinské *ā*-kmeny s přízvukem *ʼ* (k nim patří též všechna jména z $\text{v} \text{v} \text{v}$) ve vokativech přízvuk v , je tedy k *žāba* vokativ *žāba*, vok. pl. *žābe*, vok. dual. *žābi*; dle Rad 48, str. 131 zní ke jménům typu *klin* — *klīna* (ta vznikla vesměs z $\text{v} \text{v} \text{v}$) vokativ plur. *klīni*, vok dual *klīna*. To svědčí

o tom, že se ve vokativěch přízvukovala slabika první, a to se stupně, že se tedy přízvukoval absolutní počátek slova. Že tak bylo i v češtině (a nejspíše v celé slovanštině), pro to svědčí, co bude uvedeno níže. Zjev tento souvisí asi s tím, že i ve staré indičtině vokativ je přízvukován vždycky na první slabice. Dá se dobře vysvětliti tím, že se vokativ vyslovuje s jistou emfasi, že to je zvolání, při čemž slabika první vyniká. A to její počátek; proto tu byl přízvuk $\underline{u} \ u$, ne $\underline{u} \ u$.

A tímto způsobem můžeme vysvětliti i ustrnulé tvary výše uvedené. I slova »běda!«, »chvala pánu bohu!« a »věru« byla vyslovována emfaticky, bylo to zvolání, proto měla nejspíš i ona přízvuk $\underline{u} \ u$ a proto mají v češtině kořenový vokál zkrácen. Jen *zima* v dialektickém »je zima« (spisovné »je zima« nevykazuje nic zvláštního) tomuto výkladu vzdoruje. Ale není nemožno, že tak vzniklo i ono: podle jedné theorie (je to, tuším, theorie prof. Zubatého) takovéto věty byly bez podmětu a beze spony, bylo jen »zima«, patrně zvolání, výkřik.

Nedá se tedy z těchto ustrnulých tvarů dovozovati to, co z nich chce dovozovati Pedersen (KZ 40, str. 214. atd.).

*

Rekl jsem, že stopy toho, že vokativy měly přízvuk na samém začátku, u jmen s kořenovým vokálem dlouhým tedy přízvuk $\underline{u} \ u$, nalézáme i v češtině. Mínil jsem tím jméno *baba* | *bába* a vokativ »pane!«

Substantivum *baba* | *bába* vzniklo z *baāba (viz kap. III.). S vokálem dlouhým (*bába*) funguje ve významu »stará žena« a ve významu »Groszmutter«, kdežto *baba* je nadávka. To lze vysvětliti předpokladem, že původně bylo ve všech významech *bába* vok. *bābo* (z *bāabo), (resp. *bāba* gen. *bāby* dat. *bābé* akk. *bābu* vok. *bābo*, podle kap. III., str. 36.), že však ve významu potupném se nejčastěji vyskytal vokativ (při spílání, v hádce) a podle něho že pro tento význam vzniklo krátké *baba*, kdežto při druhých významech že vokativ podlehl pádům jiným. Tím bychom aspoň pochopili, proč *bába* i *baba* se vyskytá v témž dialektě a proč jsou významově rozlišeny.

Dále sem, jak řečeno, náleží jméno *pán* vok. »pane!« Praslovansky znělo *gъpanъ, jak ukázal O. Hujer (LF 30.). Byl-li přízvuk *gъpanъ či *gъpaānъ*, nebudu rozhodovat; z obojího se česká délka (*pán* — *pánu*) dá vysvětliti. Ale vokativ zněl patrně *gъpane > *gъpāne, neboť jinak bychom nepochopili, proč dnes je »pane!« Takové poměry byly snad u všech jmen z $\underline{u} \ u$ a z $\underline{u} \ u$, ale u ostatních nastalo vyrovnání a vokativ má dnes takovou kvantitu jako pády ostatní. Že »pane!« a *pán* — *pánu* vedle sebe obstálo, může mít své příčiny; vok. »pane!« přicházel tak často a ve spojeních tak ustálených (*pane mistře*: atd.; skoro při každém zdvořilém oslovení), že nemohl být tak snadno změněn.

Úvahy.

David G. Hogarth: Ionia and the east. Six lectures delivered before the University of London. Oxford 1909, Clarendon press. Str. V a 117. S mapou. Za 3 sh. 6 d.

Zájem pro Kretu v odborných kruzích neochabuje. Jednak ohlašují se dosud nové objevy — uvádím jen výkopy Seagrovy na Mochlu, malém ostrůvku, ležícím blízko u severových. pobřeží Krety,¹ jimiž obohacují se naše vědomosti o onom období, pro něž Knossos a Faistos podaly málo látky, totiž o rané době minojské — jednak zpracovávají se historicky výsledky archaeologické,² jednak příklad Evansův a výkopeů italských i amerických na Kretě podnítil nová pátrání po stopách nejstaršího sídlení na četných místech v Řecku i jinde.³ Kreta rozšířila v praehistorii řecké mnoho světla, ale také vzbudila mnoho nových otázek, k nimž třeba leprve hledati odpověď. Materiální vzdělanost aegejskou, t. j. poměry, jaké byly v době předhistorické od konce doby neolithické až do začátku doby železné čili asi kolem r. 1000 př. Kr. v oblasti aegejské: na Kretě, Kykladách, Rhodu, Kypru a v Řecku, známe nyní s dostatečnou úplností, aspoň tak dobře, jako na př. vzdělanost v Mesopotamii. Ale o tom není shody, jaké historické závěry z archaeologických výsledků těch smíme činiti. Že kultura aegejská je samorostlá, že vyspělostí svou se úplně vyrovnala kultuře egyptské a babylonské, o tom nikdo dnes nemůže pochybovati. Také vztah její k Egyptu není dnes problémem: od doby staré říše až do dynastie XX. trvají mezi oběma vzájemné styky a působí vzájemné vlivy; Kreta přijímá na př. motivy egyptské, ale zpracovává je samostatně, a stejně činí Egypt. I poměr k Východu je znám. Hesla »Ex Oriente lux« smí se nyní užívat i v menší míře.

Hlavní problém je otázka ethnografická: kdo jsou původci aegejské kultury? A tuto otázku lze vyjádřiti i jinak: Je-li aegej-

¹ Viz zprávu o nich v Am. Journ. of arch. 1909, str. 273—303.

² Ferd. Noack, Ovalhaus und Palast auf Kreta. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Hauses, v Lipsku a Berlíně, 1908; pokračování úvah Mackenziových Cretan palaces and the Aegean civilisation IV, v BSA XIV (1909), str. 343—432; Ed. Meyer, Der Diskus von Phaestos und die Philister auf Kreta, v Sitzungsberichte der Berl. Akad. 1909, str. 1022 nn.; Tsuntas, *ΑΙ προϊστορική ἀρχιτεκτονική Δωμητίων καὶ Σπονδίων*, v Athenách 1909.

³ Míním výkopy Sotiriadovy v Chaironei (*Ep. ἀρχ.* 1908, str. 65 nn.), anglické v Zerellii (Wace, Droop and Thompson, Excavations at Zerelia, BSA XIV, str. 167—223), v Rhitsoně, starém Mykalessu (Burrows and Ure, Excavations at Rhitsona in Boeotia, BSA XIV, str. 226—318) a ve Spartě (BSA XIV, str. 1—182), konečně srbské ve Vinče (Mil. M. Vasič, Southeastern elements in the prehistoric civilisation of Servia, BSA XIV, str. 319—342).

ská kultura původu jižního či severního, střeoevropského? Celkem lze vytknouti dva směry, mohli bychom říci skoro: anglický a německý. Angličané (Evans, Mackenzie, Burrows, Hogarth, Itallové, Vasič) hájí mínění, že od nejstarších dob je na Kretě a na ostrovech obyvatelstvo domorodé; o stěhování ze severu není řeči až ke konci druhého tisíciletí př. Kr. Důkazy: nepřetržitý vývoj keramiky, stavitelských tvarů, písma, oděvu. Němci zase (Dörpfeld, Noack, Ed. Meyer, E. v. Stern a prachistorikové Hoernes, H. Schmidt) jednak odvozují původ aegejské kultury vůbec ze severu, nebo aspoň kladou účastenství indoevropského živlu do doby o mnoho starší. Neolithická keramika kretská má zprvu ornament rytý, potom se rytý ornament zaplňuje bílou barvou a teprve na samém přechodu v dobu bronzovou se vyskytuje ornament malovaný. Keramika, kterou našel Tsuntas v Thessalii, má už za neolithické doby vedle ornamentu rytého ornament malovaný, docela i polychromní, k němuž na Kretě došli teprve v pokročilé době bronzové. Je-li neolithická doba thessalská stejného stáří jako na Kretě, vyplývá z toho, jak se zdá, nutně, že thessalská keramika, jsouc vyspělejší, nepodléhala vlivům aegejským, nýbrž spíše severním (Lengyel, Petrena, Butmír). Jinými slovy: v Podunají kultura byla vyspělejší a tudíž — prý — starší a původní, v oblasti aegejské je mladší a tudíž závislá na severu. Kdo tvrdí, jako na př. Vasič, že v nálezech srbských z doby neolithické, netoliko v keramice, nýbrž vůbec, nutno shledávati vlivy jižní, aegejské, musí pokládati aegejskou dobu neolithickou za starší, ježto její keramika je primitivnější.

Stejně sporná věc jest se tvary stavitelskými. Mackenzie tvrdí, že »mykenské« stavby v Řecku a stavby kretské pocházejí od lidí kmenově příbuzných: i »mykenské« i trojské megaron vyvinulo se organicky z obydlí aegejského. Tsuntas našel však v Thessalii megaron s »prodomem«, podobné megaru z druhé vrstvy trojské, už ve vrstvě neolithické, a soudí tudíž, že je původu severního. Touž tendenci mají oba spisy Noackovy:¹ chtějí dokázati, že severní vlivy na Kretě objevují se dříve než myslí Evans a Mackenzie a »mykenská« megara že jsou proti palácům kretským zbudována od lidí ze severu.

Shody není ani o zbytecích řeči, nalezených na Kretě. Conway a Solmsen pokládají je za indoevropské, Hall a Kretschmer za neindoevropské. Shody není dále o tom, kdy začalo stěhování ze severu na jih. Ed. Meyer se kloní k tomu, že Severané přišli na Kretu dříve než myslí Angličané. Písmo na disku z Faistu je prý toho dokladem; náleží prý jiným lidem než písmo pikto-graphické a ostatní dva systémy písma čárového, jichž se užívalo na Kretě. A jiných složitých problémů mohli bychom uvést ještě značný počet.

¹ Vedle spisu, uvedeného na str. 42, pozn. 2. starší spis: *Homische Paläste*, v Lipsku 1903.

Podle dnešního stavu, ač definitivního rozřešení dosud nelze dojíti téměř v žádné z otázek těch, myslím, že větší pravdě podobnost je na straně anglické. Mackenzie proti Noackovi ukazuje docela přesvědčivě, že na Kretě od neolithické doby se vyskytují čtverhranné a oblé příbytky současně vedle sebe; nemohl se tudíž vyvinouti kretský dům a kretské paláce z oblé nebo z elliptické stavby v Chamaizi! Mackenzie nepřestává při svém důkaze jenom na kretském materiálu, nýbrž běže v úvahu architekturu za doby neolithické a bronzové v celé Evropě a ukazuje, pokud vím, poprvé a velmi případně na příčinu, proč se Evropa střední za oněch dávných dob opozdila ve vývoji proti pobřeží západnímu a severnímu: zde bylo účinkem golfského proudu mírnější podnebí než uprostřed v zalesněných a močálovitých krajích Uher a Německa. Ed. Meyer sám pak nevylučuje možnosti, že písmo na disku mohlo se vyvinouti z domácího písma obrázkového.

I Hogarthovy přednášky o vztazích Ionie k východu jsou podníceny Kretou. Hogarth zná východní středomoří a Malou Asii dvacet let. Sám kopal r. 1899 v Diktejské jeskyni na Kretě, r. 1900 v Knossu, r. 1901 v Zakro a r. 1905 v Efesu; má tudíž vedle theoretické přípravy jistě také velkou způsobilost praktickou.

Jak si máme vysvětliti, táže se Hogarth, že v Ionii nalezeno tak málo zbytků aegejské kultury, když přece jinde na pobřeží, na př. v Hissarliku, Foinikii a na blízkých ostrovech Rhodu a Kypru, nalezeno jich daleko více? Za posledních anglických výkopů ve Spartě nalezeny pod chrámem Artemidy Orthie zbytky nejstarší řecké vzdělanosti z IX. stol. př. Kr. Nálezy ty opravily dosavadní mínění o původní malé umělecké zdatnosti dorského kmene. Ale přes tento nový objev třeba setrvati při mínění dosavadním, že jitro řecké vzdělanosti klásti jest i nyní do Ionie. Za jakých podmínek vznikaly počátky této řecké vzdělanosti, jest druhá otázka, již spisovatel hledí zodpověděti. Zkouší obě dosavadní hypotезy, Curtiovu, jež předpokládala, že Ionie byla indoevropským obyvatelstvem osazena dávno před tím, než začalo stěhování z Řecka na břehy maloasijské na počátku doby historické, i druhou, která ionské počátky pokládá podle dnešního materiálu za prodloužení mykenské kultury (»Nachleben mykenischer Kultur«), a soudí, že ani jedné ani druhé nelze zholat zamítnouti, ježto v každé je část pravdy, ale že dnes je možno leckteré mezery v obou hypotезách vyplniti a celkem vyjádřiti se o původu vzdělanosti ionské určitěji přes to, že velké části území, zejména ve Frygii, Kappadokii i na samém pobřeží M. Asie, nejsou dosti prozkoumány.

Že ionské pobřeží má tak málo památek kultury aegejské, Hogarth vykládá tím, že podléhalo politicky i kulturně vlivům silné vlády vnitrozemské, jejímž středem byla Kappadokie. Tato cizí moc, ovládajíc i pobřeží, vnutila svou vzdělanost obyvatelstvu. Hned za ranní doby bronzové začíná vsakování severního

živlu evropského mezi původní obyvatelstvo západního pobřeží maloasijského, Mysy, Maiony, Lydy, Káry. Zvlášť hustě usazovali se tito přistěhovaleci kolem zálivu smyrnského. Odtud prý později část vystěhovala se i do Řecka, jak zdá se o tom svědčiti báj o Pelopovecích. Potud tedy Curtiovy hypotézy prý bylo by lze hájiti.

Ke konci druhého tisíciletí pak poměry se mění. Rozvojem panství assyrského upadá říše chetitská, a společnost, která nabyla — ve Frygii — vrchu po ní, nedovedla rozšířiti svého vlivu až na pobřeží. V touž dobu asi přivalila se na Řecko a ostrovy první severní vlna — Achajové. Jedna část usadila se přímo na severozápadním pobřeží maloasijském u Hissarliku a v okolí; odtud vznikly aiolské osady. Druhá část, vniknuvši do Řecka, vytlačila odtud staré aegejské obyvatelstvo, jež hledalo pak nových domovů na březích střední a jihozápadní Malé Asie a na blízkých ostrovech. Toto obyvatelstvo přineslo s sebou pozdní aegejskou kulturu, jejíž zbytky objeveny na Rhodu a v Karii. Potom teprve nastává stěhování ionské, o němž vypráví řecká tradice. Podle analogií pozdějších (Amerika, Turci) lze se domnívati, že toto stěhování dělo se postupně v malých proudech. Pro stěhování z Řecka a ostrovů na pobřeží maloasijské je tento způsob jistě pravdě podobný, kdežto při stěhování ze severu do Řecka stěží, tuším, bylo by lze uvéstí tento způsob ve shodu s faktem, jež Hogarth sám uvádí, že vlna přistěhovačů vytlačila z Řecka původní obyvatelstvo; to mohl způsobiti arci jenom velký proud příchozích.

Hlavní svou thesi, že vlivy východní dostávaly se do Ionie většinou vnitrozemím, přes sev. Syrii, Kappadokii a Frygii a že účastenství Foiničanů při prostředkování tom bylo menší než se myslelo dříve, Hogarth dokazuje docela přesvědčivě. I s tím, co praví o vztazích dunajské civilisace k aegejské za doby neolithické a bronzové, lze se srovnati.

E. Peroutka.

Thomas Day Seymour: Life in the Homeric age
V New-Yorku a Londýně 1907, Macmillian. XVI a 704 str.
S 37 obr., 5 tab. a 2 mapami. Za 17 sh.

Proti pokusům archaeologů o rekonstrukci doby mykenské chce spisovatel podati soustavné vyličení života doby homérské se stanoviska filologického. I probírá podle básní homérských a s pilným užitím literatury odborné homérské názory zeměvědné (hl. II.), homérský stát (hl. III.), život rodinný (hl. IV.), šat (hl. V.), dům a jeho zařízení (hl. VI.), potravu (hl. VII.), majetek a otroctví (hl. VII. a VIII.), obchod a řemesla (hl. X.), námořnictví a rolnictví (hl. XI. a XII.), živočišstvo (hl. XIII.), představy náboženské (hl. XIV., XV. a XVI.), místopis Troady (hl. XVII.) a válečnictví (hl. XVIII. a XIX.).

Připustíme-li předpoklad spisovatelův, že kultura homérská je totožná s kulturou mykenskou v posledním jejím stadiu, jak soudí spisovatel podle A. Langa (*Homer and his age*, v Londýně 1906), ač se ozývají vážné pochybnosti o tom, že by kultura mykenská byla kulturou řeckou¹, jest otázka, můžeme-li kulturu doby homérské poznati podle básní homérských. Homérskou dobou miní spisovatel dobu, v níž básník žil, popíraje s Langem tvrzení Helbigovo (*Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert* 1887), že básník vědomě líčí dobu daleko starší než ve které žil. Než tolik jest jisto, že obraz, který nám podávají básně homérské, není úplný, ježto básně obsahují jen výseky z plnosti života, a není jednotný, ježto je výsledkem několika činitelů: fantasie básnické, skutečného života, který básníka obklopoval, a tradice. Vliv tradice nesmí býti podceňován. Ilias a Odysseia nestojí na prahu poesie epické. Víme z guslarské poesie srbské, že má ustálený způsob pro vyličování výzbroje a zápasů a že typ, jenž se jednou osvědčil, přejímá se i do situace jiné v básni pozdější. Tak tomu bylo i v řecké poesii epické; spisovatel sám vykládá přesvědčivě (str. 568), že způsob, kterým se popisují velké boje v Iliadě, zkreslován jest pod vlivem zpěvů o potyčkách menšího rozsahu z periody, předcházející velkou epopeiu. Jak je tedy možno chtíti uváděti v systém něco, v čem není jednoty a co jest kusé? Kromě toho jsou mnohé partie interpolovány, ale spisovatel užívá jich přes to k rekonstrukci života »doby homérské«, jako líčení snatku v rodině Menelaově na začátku *ó* (str. 567).

Slova básníkovy bere spisovatel po způsobě starověkých vykladatelů Homéra za skutečnost, nehledě k fantasii básnické a právu *quidlibet audendi*. Vypočítává-li (str. 527) s Mac Larenem, v kolika řadách mohlo státi 1186 korábů řeckých mezi Sigeiem a Rhoiteiem, nebo vykládá-li (str. 626 pod záhlavím »Lékařství«), že Kyklopye mysli, že jejich křičící druh je stížen cholerou, upomíná to na aporemata starověkých grammatiků.

Přes to má kniha Seymourova svůj praktický význam, tak jako jej mělo Buchholzovo dílo »*Die Homerischen Realien*« (1871—85 ve třech dílech); pro svůj neobyčejný rozhled po literatuře moderní má cenu mnohem větší než spis Buchholzův. Nelze popřiti, že parallelly na př. zvyků arabských a židovských — v tom asi následoval spisovatel pokynu, daného vykladatelům Homéra prací Gladstonovou *Studies on Homer* — jsou velmi zajímavé. Dovidáme se, že těžká práce mletí obilí, nad kterou naříká žena v domě Odysseově (*v* 106 n.), jest dosud údělem žen v Palaestíně (str. 232), že parfumování oleje (*εὐωδὲς ἔλαιον*) bylo zvykem u Židů (str. 217), že lotosu odpovídá libyjská rostlina

¹ Srov. Peroutkovu recenzi spisu Langova v Listech fil. 1907, str. 261.

jujub s třešnovitými plody (str. 325). Zajímavé jsou i mnohé zmínky o literatuře homérské, jako o kuriosní práci amerického presidenta Warrena (*Paradise Found, The Cradle of Human Race at the North Pole, 1885*), který dokazuje, že cesta Odysseova je poetickým zpracováním domnělého obeplutí země a výpravy k severnímu pólu, kde je *ἄμφαλος θαλάσσης*.

Pro komentatory básní homerských bude spis Seymourův bohatým nalezištěm výkladu reálií homérských. Originálním není a snad ani nechtěl být.

Ferdinand Hoffmeister.

Th. Želinskij: Starý svět a my. (Древний миръ и мы.) Přednášky o antice. Z druhého vydání přeložil dr. Fr. Novotný. V Praze 1910, Unie. Str. 136. Za K 2:50.

Kniha obsahuje přednášky, které Želinskij, professor na universitě v Petrohradě, konal r. 1903 abiturientům petrohradských gymnasií a reálék. Setkala se s takovou oblibou, že byla již přeložena do němčiny, francouzštiny i angličtiny. O německém překladě referoval v těchto Listech XXXIII, 1906, str. 56 nn. prof. Jiráni, jenž podal obšírný nástin hlavních myšlenek. Odkazuje čtenáře k tomuto referátu, poznamenávám o obsahu pouze tolik, že Želinskij pojednává nejprve o vzdělavacím významu antiky, pak o kulturní ceně její, načež zmiňuje se ke konci o úkolech vědy o antice, totiž klassické filologie. Budiž mi dovoleno, pronést nyní, když se nám dostalo českého vydání, též některé myšlenky o této knize.

Želinskij vzal si za úkol, podati charakteristiku antiky, ne obranu její. Ač hleděl dostáti tomuto požadavku svědomitě, přece se mi zdá, že tu a tam živel apologetický způsobil jistou upřílišenost. Jsou místa v jeho knize, která by střízlivý kritik sotva uznal za správná v celém jejich rozsahu, anebo by aspoň žádal určitějších výrazů a zevrubnějších důkazů. Na př. celý výklad o onom Nietzschevském »dvojím já«. Nestačí říci, že nepřátelský soud nynější společnosti o klassickém vzdělání jest vyneseno toliko od jejího »malého já«, kdežto prý její »velké já« hájí klass. vzdělání. (Velké—malé nikoli v platnosti matematické!) Rovněž tak nebude leckdo spokojen se všemi pěti pravdami, jež se uvádějí jako fakta na str. 10 n., a uzná-li je přece, zůstane stále ještě nezodpověděna otázka, zdali jen klassická soustava jest nutnou příčinou oněch zjevů. Nepůsobí tu snad ještě jiné příčiny, nám neznámé? Nejsou tyto zjevy příliš podrobeny subjektivismu nazírání? Povážlivé zdá se mi dále tvrzení, že kulturní historie každého z nových národů byla malinkým potůčkem až do těch dob, dokud se do ní nevila široká řeka antiky (str. 72). Podobné věci snadno se vyslechnou v přednášce, kde výklad plyne rychle, a než si věc promyslíš, již tě řečník zahrnul věcmi novými; ale v knize tě zastaví a žádají posečkati chvíli.

Přes to jest třeba říci, že se spisovateli podařilo charakterizovati antiku jako věc i pro naše pokolení potřebnou, důležitou a blahodárnou. Příležitostně dotýká se Želinskij také různých otázek vedlejších, zabíhá do psychologie a jiných věd, ukazuje správně, že významnou vlastností studia antiky jest zvláště její universalismus; kdo chce proniknouti důkladně spisy starých, opět a opět musí studovati i jiné vědy odborné, jak příklady doloženo.

Velmi vhodně uvažuje též o otázce, jak uspořádati vyučovací osnovu střední školy vůbec. Žádá pravem, aby poskytovala takovou přípravu rozumu, která jej uzpůsobí, aby s nejmenší ztrátou sil i času a s největším užítkem přijímal vědomosti, které mu budou později potřebné (str. 19). Souhlasím též s jeho přesvědčením, že zavrhuje t. zv. „jednotnou školu“, již nazývá mrtvě narozeným dítětem paedagogické dobrodružnosti; přeje si, aby bylo několik různých typů střední školy pro různé schopnosti lidí. Docela souhlasím dále s tím, aby na školu byly činěny přísné požadavky; lehká škola — toť sociální zločin, a přílišná humannost tu více škodivá než prospívá. Nadání a pila, to jsou dvě nutné podmínky zdárného prospěchu každé školy střední; nemá-li kdo nadání ke studiu, nemůže studovati, nemá-li pile, ať se obrátí jinam, do střední školy nepatří.

Kniha Želinského může býti výborným informatoriem všech, kteří se zabývají otázkou o významu antiky vůbec; vzbudí-li někde plodnou diskusi přivrženců a odpůrců klassického vzdělání, splnila svůj úkol měrou náležitou.

Překlad jest obratný a zdařilý; těším se, že uvidíme záhy i slíbené exkursy k těmto přednáškám. *Josef Hruša.*

K. Pelant: Plato. (Návštěvy u velikých lidí. Svazek I.) V Praze 1909, A. Reis. Str. 39, Za 50 h.

Dobře připomněl p. spisovatel kritikům, že za půl hodiny zdvořilě návštěvy nelze proniknouti člověka úplně, nýbrž jen trochu poznati. Jeho spisek podává také skutečně jen trochu toho, co možno říci o muži tak znamenitém, jakým byl Plato. Neří pochyby, že Pelant napsal by nám pěknou knihu o Platonovi, kdyby — nu, kdyby mu nebránilo přílišné dilettantství.

P. Pelant jest přesvědčen, že jest lépe, znáti nejlepší lidi světa aspoň trochu, než nevědět o nich vůbec. Znáti Platona aspoň trochu, znamená, jak se domnívám, znáti jeho myšlenky. Myšlenky Platonovy, toť jeho soustava filosofická, jeho světový názor, jeho nauka o ideách; ale právě u tohoto odstavce pozdržel se p. spisovatel nejméně. Než jeho svazček nechce býti ani odborným spisem, ani historickým románem, chce za půl hodiny pověděti aspoň něco a to jistě pověděl.

Věcně třeba vytknouti toto: Plato neuprelh z Athen před smrtí Sokratovou, nýbrž až po jeho popravě: Akademie nebyla tak nazvána proto, že r. 386 prodal občan Akademos Platonovi háj, nýbrž proto, že ležela v posvátném okrese heroa Hekadema (Akadema): bůh vína slul Dionysos, nikoli Dionysios: neříká se litva u Deliónu, nýbrž u Delia; zcela nesprávný je gen. Kera-meikonu; neříká se Medontida, nýbrž Medontovic; v Řecku neznali Merkura, nýbrž Herma; také datum cest Platonových na Sicílii není docela správné.

Z chyb tiskových nejzávažnější jsou: z rodu Dekkalionova m. Deukaliona; Archealaos m. Archelaos, anthria m. andreaia (*ἡ ἀνδρεία*); dvakrát Sokrates m. Plato (str. 27 a 32). Typografická úprava knížky, ozdobené podobiznou Platonovou dle sochy vatikánské, jest velmi vkusná. *Jos. Hruša.*

Návodná cvičebnice ke skladbě jazyka latinského, založená na Caesarových »Pamětech o válce gallské«. Pro čtvrtou třídu gymnasiální sestavil *Alois Holas*. V Praze, 1909, Unie. Str. 166. Váz. za 2·50 K.

Knihou touto zakončuje Holas své pomůcky, určené pro vyučování latině na nižším gymnasiu, založené na methodě induktivní. Jak po stránce methodické, tak didaktické shoduje se úplně s cvičebnicí pro III. tř. gymn., jsouc zpracována na týchž zásadách a zachovávajíc totéž uspořádání (L. fil. 1909, str. 145 n.).

Látku určenou pro IV. tř. probírá Holas ve shodě s čítankou pro II. tř. tímž postupem, jak se děje v mluvnici a cvičebné knize Hrbkové, t. j. probírá nejprve skladbu jmenných tvarů slovesných a pak teprve skladbu časů a způsobů slovesných. Příklady návodné vybírá z absolvované četby Caesarových Pamětí o válce gallské, a to z nejzajímavějších a nejčastěji čítaných partií (z kn. I., IV. 16—36, V. 1—23, VI. 9—28, VII. 1—4, 63—90). Kde neposkytuje probraná četba dosud dosti vhodných příkladů, přibírá je z četby minulého roku, totiž z Nepotových Životopisů, ano i z čítanek pro I. a II. tř.; tak hlavně na počátku knihy na opakování pravidel o řeči nepřímé, známých z III. třídy. Správně jest, že spisovatel pravidla ta aspoň ve známých příkladech již na tomto místě žáků na paměť uvádí, ježto hned v prvních kapitolách Caesara hojně řeči nepřímých se vyskytuje. Za příklady návodnými se uvádí cvičivo vesměs v souvislých člancích, sestavených rovněž z absolvované četby; ale také partie ve škole nečtené jsou sestaveny v články, takže se žák ve cvičebnici seznamuje s obsahem celého spisu Caesarova a četba auktora se tak stává, jak instrukce správně žádají, skutečným středem celého vyučování latinského v této třídě. Tato dobrá stránka knihy se zvyšuje ještě tím, že

některé články jednají o vojenském životě a vůbec o římských starožitnostech vojenských, čerpaných z probrané četby Caesarovy, jiné podávají charakteristiku hlavních osob, zúčastněných v bojích v Gallii. Tak podává učebnice tato nejen látku pro systematický přehled a nacvičení pravidel syntaktických, určených IV. tř., nýbrž i propracovává, prohlubuje a doplňuje četbu autora.

Kde se Holas uchýlil v postupu od mluvnice Hrbkovy neb Kořínkovy, učinil tak jen z potřeby školské a na prospěch přehlednosti. Tak na př. probírá úplně věty účelové, výsledkové, časové, podmínkové, jedná ještě zvlášť přehledně o *quin, cum* a o spojkách vět podmínkových. V zájmu školy byl by si ref. přál, aby byl podobně zvláštní odstaveček věnován při participiu obrátům, jimiž latina nahraňuje part. prf. act. (Caesar de tertia vigilia *profectus* ad eam partem pervenit I. 12, 2 — Boios *receptos* ad se socios sibi asciscunt I. 5, 3 — *Postquam* id animum *advertit* I. 24, 1 — *Hoc responso dato* discessit I. 14, 7).

Jak vhodným způsobem přihlíží Holas k latinské stilistice, fraseologii a synonymice, dále jak pečlivě sestavil přídávky a slovníček, o tom všem platí, co pochvalného pověděl ref. ve svém posudku o cvičebnici pro III. tř.

Uvádí-li ref. přece několik nedopatření, činí tak spíše, aby ukázal, jak jen nepatrné nedostatky lze knize Holasově vytýkati, než aby jí chtěl ceny ubírat. V návodné větě na str. 6. odst. 1 *β* *Nobis est in animo* iter per provinciam *facere* není infinitiv předmětem, nýbrž podmětem (jinak při *habere in animo*, cf. Hrbek 385, 1); str. 41. III, 2. *Hanc consuetudinem* [victus] non esse comparandum cum illa přeložil bych: m. v této zemi ustálený zvyk — zdejší způsob života; str. 42. IV, 1. *legionem, quam equis devexerat* m. kázal legii jeti buď doslovně legii s sebou přivezl neb s legií přijel. — *Slovníček* doplniti jest s. v. příčina: jsem příčinou čeho (5, 30); důsledně zaříditi věc (23, 2 či má státi spíše důmyslně?); dobytí náhlé (oppugnatio repentina 38, 8); s. v. potrava: dovoz potravy a obilí (frumentum et commeatus, 38. 35). S těmito českými obraty nelze se sprátněti: osobovati si domýšlivost (16, 1, 8 spiritus sumere) musiv se zdržeti (str. 63, 1, in loco commoratus), předčítí před někým (37, 1).

Úprava knihy i korektura tisku je velice pečlivá; několik omylů tiskových opraví si snadno žák sám a učitel doplní neb opraví některé poukazy in margine na příslušné paragrafy mluvnice.

Konečně připomenouti sluší, že Holasovy cvičebnice pro III. a IV. tř. tvoří svým složením a postupem celek nezávislý na čítankách pro I. a II. tř., takže jich možno užívat, i když v prvních dvou třídách nebylo vyučováno dle knih Holasových.

Ref. po zásluze vyslovil se pochvalně hned při posudku Čítanky pro I. tř. (L. řil. 1907, str. 281 n.) o metodě spisovatelově; nyní po vydání cvičebnic pro celé nižší gymnasium jest ve svém příznivém úsudku o práci Holasově jen utvrzen. V novější době se často píše a mluví o tom, jak jest třeba zavést novou metodu při vyučování latinském na gymnasiích, a přece, pokud ref. známo, jen na nemnohých ústavech jsou zavedeny knihy Holasovy o nové metodě. Úkaz ten svědčí, jak i zde theoretické mluvení od praktického jednání jest vzdáleno.

Jos. Němec.

G. Schwela: Lehrbuch der niederwendischen Sprache.

I. Teil: Grammatik. Cottbus 1905. Stran IX + 103. Za 2 m 50 pf (vázaná o 30 pf více).

Ti, kdo se dolní lužičtině chtěli naučiti prakticky, i ti, kteří snadno a rychle se chtěli poučiti o rázu jazyka dolnolužického, o jeho postavení v rodině slovanské, jakož i o stycích jeho s oblastí německou, již dávno toužili po stručné a účelné mluvnici. Jediná posud, a hledíc k době, kdy byla složena, zcela dobrá dolnolužická grammatika Hauptmannova (1761), jakož i naprosto nedostatečná knížka »Kleines niederwendisches Lehrbuch nach Ahns Methode« od Dahle (1857) již dávno jsou rozebrány. Obširná a všecky zastaralé i dialektické tvary probírající práce dra E. Mücke, »Laut- und Formenlehre der niederwendischen Sprache« (Preisschrift, Leipzig 1891), pak má na mysli především vědecké účely jazykozpytné.

Jsmo tedy vděční p. pastorovi, že vyhověl naléhavé potřebě a napsal novou praktickou mluvnici spisovného jazyka dolnolužického. Učebnice ta je dílo venkonce zralé a důkladné. V ní konečně je ustálen a normován dolnolužický pravopis a ve čtyřech oddílech soustavně probrány hláskosloví, tvarosloví, nauka o tvoření slov a skladba. Látka je všude spořádána jasně a přehledně a při veškeré stručnosti zpracována spolehlivě, takže kniha jednak výborně hovoří účelům praktickým, jednak bezpečně vodítko a vzor podává i dolnolužickým spisovatelům, kteří zejména ze zdařilé nauky o slovese a z výkladů o zvlátnostech syntaktických mnoho se zde mohou naučiti. Obětavý skladatel a zároveň i nakladatel mluvnice plnou měrou zasluhuje obecného uznání a jeho kniha hojně odběratelův a pilných čtenářů.

Dr. Arnošt Muka.

Короледворська рукопись в перекладі Маркіяна Шашкевича. (Текст з поясненнями і замітками автора.)
Подав Михайло Тершаковець.

V LXVIII. svazku (XIV. roč. 1905, kn. VI.) dvouměsíčníku
Записки наукового товариства імені Шевченка otiskuje Mi-

chajto Tersakovec překlad Kralodvorského rukopisu od básníka Markijana Šaškevyče. Rukopis překladu chován byl v rodinném archivu Srezněvských, odkud prostřednictvím dra J. Svjatitského vydán byl majitelem archivu M. Tersakovci.

Překlad uchoval se v stavu velmi pěkném. Jest to sešitek o 24 popsáných, 1 titulním a 2 čistých listech malé 8°. Písmo rukopisu jest velmi pečlivé. Celý překlad psán rukou samého Markijana, jenom dokončení překladu »Любушин Суд« a titulní list psány rukou jinou, totiž Hołovačkého. Do rukou J. Srezněvského dostal se rukopis prostřednictvím Hołovačkého, neboť o bezprostředních stycích Šaškevyčových se Srezněvským není nic známo. Srezněvskij zamýšlel asi překlad vydati, ale tento jeho záměr zničila smrt básníka Šaškevyče (1843). Po smrti Š. nebylo už rukopisu v Haliči, neboť Hołovačckij nemohl ho uveřejniti ve »Вѣнѣхъ«. Do očí bije také maličkost, že konec překladu »Л. С.« učiněn (ukazují na to některé rozdíly jazykové proti celému předchozímu překladu) a napsán Hołovačckým. Možno objasniti a vysvětliti tuto okolnost tak, že při dokončování překladu zachvátila Š. nemoc a dále smrt. Že překládán byl v posledních dobách činnosti Š., tomu nasvědčuje jeho básnický rozvitá řeč a obratnost rozměrů: nejedno namáhavé místo originálu překládá velmi zdařile.

Celý překlad nebyl ukončen před r. 1837, Š. byl by jej jistě uveřejnil ve sborníku »Русалка Днѣстровая« (vyšel v Budíně r. 1837), kde byly otištěny jen 4 drobné piecy (»писеньки«) jako část ku překládání nejléhcí. Básník podával překlad na ukázkou: jeho dokončení odložil na dobu pozdější. Podle toho překlad zbývající, mnohem větší části RK vznikal pomalu od r. 1837 do r. 1843. Jak vážně překladatel pojímal svůj úkol a s jakou péčí se zabýval tou prací, tomu nasvědčují drobné fragmenty jeho rukopisů v archivu knihovny Народного Дома ve Lvově, z nichž viděti, že se Š. nespokojoval s originálem a německým překladem připojeným k českému vydání, nýbrž užil i překladu ruského, z něhož si opsal: Елень a Забой, Славой и Людекъ. Jaký to byl překlad, neznámo. Jediný známý převod za doby Š. byl od A. Šiškova, ministra nár. osvěty, podaný v Извѣстіяхъ Императорскои Россійскои Академии r. 1820. Na jediném místě ve Lvově, kde Š. mohl jej dostati, totiž v bibliotece Ossolińských, Tersakovec překladu nenalezl. Nebylo však Š. potřebí hojně užívatí ruského překladu. Na místech pochybných opíral se o převod německý a jinak snažil se snad až příliš býti věren originálu.

Dnešních požadavků překlad neuspokojuje z leckterých důvodů. Jsou v něm slova, frase mnohdy nesrozumitelné, zvláštní obraty uchu nezvyklé. Je nutno dobře se věstí, a někde bez pomoci originálu vůbec neporozumíme. Vmyslíme-li se však na stanovisko překladatelovo, poklesky se nám objeví v jiném světle. Především

sám originál co do vnitřní formy, popisů, vedení fabule nevyhovuje nám i jest si při něm mnoho přátí co do plastiky a hladkosti. Tytéž chyby musily se obrážeti v překladu ještě více, k čemuž působily dvě důležité okolnosti: úplná nepropracovanost tehdejšího literárního jazyka — Š. byl nucen opíratí se o své vlastní síly — a zároveň snaha překladatelova držeti se co nejvěrněji originálu.

Ve výboru technických terminů z oboru války, boje, řídil se Š. věrným citem pro jazyk. Nešťastným však jest nazvati plně respektování origin. textu; překlad podržel nejen rozměr originálu, nýbrž i český slovník v těch místech, kde užití ukrajinského slova nebo frase bylo by porušilo rozměr originálu. V překladě jest proto řada *čechismů*: jednotlivá slova, frase, flektivní koncovky, poklesky syntaktické. Uvážíme-li pietu, s níž za doby Š. pohlíželi na sborník královédvorský, rozumíme, proč se Š. neodvážil prováděti změn nebo nedovolil si překládati poněkud volněji.

Na svou dobu byl Š. překlad vzorný. Doplněn byl poznámkami potřebnými pro haličské Rusíny. Poznámky byly vybrány z českého vydání 1829, ale často Š. nepřestává na nich, nýbrž podává látku srovnávací a staví před oči slovanskou kulturní vespolečnost, věren jsa romantickému slovanofilství.

Vlastní RK přeložen jest celý i se dvěma básněmi LS.

Vydavatel otiskuje z rukopisu Srezněvského všechny písně kromě čtyř (Олень, Сирота, Рожа, Зазуля, u nichž označuje pouze rozdíly proti vydání dra Kocovského v knih. Onyškevycově sv. III, 34—35; změny v nové redakci jsou ve směru ukrajinštění jazyka), s poznámkami překladatelovými a svými tam, kde se překlad liší od originálu nebo kde ukazuje zvláštní pozoruhodné shody.

Josef Tichý.

Е. О. Карскій: Малорусскій лудидарій по рукописи XVII. вѣка. Текстъ, составъ памятника и языкъ. Варшава 1906. Stran 57.

Ruský Lucidář byl asi ve 2. polovici XVI. stol. přeložen z němčiny a záhy se stal čtením velmi oblíbeným. Původní ruský překlad byl při opisování různě měněn a tím vznikla řada redakcí. 59. jich stanovil prof. A. S. Archangelskij (Къ исторіи древнерусскаго лудидаріуса. Ученыя записки Казан. Универс. 1898, 2. янв., 146—154) a bylo jich ještě více. To dokazuje text, ježž professor Karskij otiskuje ve své rozpravě.

Popsav stručně rukopis, z něhož otiskl svůj text (jest to ruk. jihozápadoruský ze XVII. století), ukazuje Karskij, že tento maloruský Lucidář byl přeložen z češtiny. Český Lucidář zkoumal profesor Archangelskij (Къ исторіи нѣмецкаго и славянскихъ лудидаріусовъ. Ученыя зап. Каз. Унив. 1897, 2. апр.)

a shledal, že základem je redakce německá, ale že všechny české texty rukopisné i tištěné mají jisté společné odchylky. Český text jest celkem stručnější než německý, ale má o několik otázek a odpovědí více. Tak na př.: Czo znamenawa zwon? a pod. (Karskij cituje podle ruk. Fürstenb. z pol. XV. stol.)

Jest ostatně možno, že i tyto otázky se vyskytují v některé redakci německé, poněvadž přesné srovnání českých textů s německými není — jak Karskij poznamenává — dosud provedeno. Ale důležitější jest, že právě tyto otázky nalézají Karskij též ve svém textu maloruském. I tam čteme: Що значить звонъ? a podobně.

Tuto shodu zesilují výsledky, k nimž Karskij dospěl podrobným srovnáním textu malor. s textem otištěným u Zibrta. (Staročeský Lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z r. 1498. V Praze 1903.)

Výsledky prof. Karského lze shrnouti asi takto:

1. Maloruský Lucidář byl přeložen z češtiny. To dokazuje množství bohemismů. Na př. maloruský красного (místo краснаго, прекраснаго) — česky krásného (Fürstenb.); maloruský барву мудрую (místo свиную краску) — česky modrú atd.

2. Srovnání s texty otištěnými u Zibrta ukázalo vedle shod s českou redakcí stol. XV. též některé odchylky, jež lze vysvětliti buď tím, že překladatel sám měnil, rozšiřuje některá místa podle bible nebo známých mu apokryfů, nebo tím — jestli ovšem maloruský překlad vznikl teprve ve 2. polov. stol. XVI., — že překladatel užil textu ruského Lucidáře, nebo tím, že znal některé z jihoslov. zpracování českého Lucidáře (cf. Über den kroatischen und böhmischen Lucidarius von J. Milčetić, Arch. für slav. Phil. XIX, 555 násl.).

Konečně jest možno, že překládal z českého textu, který byl velmi blízký redakci století XV., ale přece se na některých místech od ní lišil. K této domněnce vede nás další rozbor maloruského překladu. Text Karského jest totiž opis. Tuze pokažené názvy a vlastní jména latinská dokazují, že opisovač neznal jazyka latinského. Ale někde vyskytují se jiná jména vlastní než v českých textech XV. stol., což lze zase vykládati tím, že maloruský překlad byl upraven podle originálu českého, který sice byl blízký textům stol. XV., ale přece ne s nimi totožný.

Tento text není dosud nalezen (zachoval-li se vůbec). Od úryvků z českého vydání XVII. a XVIII. stol., citovaného Archanželským (Уч. зап. Каз. Унив. 1897), se text Karského liší mnohem více než od textů stol. XV.

Rozebrav takto otázku po původu maloruského překladu, prof. Karskij podává text (str. 9—42). V poznámkách otiskuje varianty české podle vydání Zibrtova. Odchylky uvedeny všechny, z četných shod jen důležitější.

Str. 43.—56. jsou věnovány rozboru grammatickému. Jazyk tohoto maloruského Lucidáře jest pozoruhodný tím, že charakteristické rysy maloruštiny jsou tu provedeny důsledně (pokud to grafice stol. XVII. bylo vůbec možno).

Bohemismy ukazují na předlohu českou. Vedle polonismů obvyklých v jihozáp. ruských památkách XVII. stol. objevují se tvary vlastní jednak nářečí běloruskému, jednak společné běloruštině s nářečími severomalorskými. Stopy běloruské Karskij vykládá tím, že jeho text není přímo přeložen z češtiny, nýbrž že je to opis překladu běloruského, pořízený Malorusem snad z oblastí severní.

Jiří Hordák.

Dr. Franciszek Krček: Grupy dźwiękowe polskie tart i cir(z)ć. jako odpowiedniki starobułgarskiej trъt, oraz ich doniosłość dla odbudowy wokalizmu prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego. — We Lwowie 1907. Nakładem autora. Stran XVI + 222.

K nejzajímavějším zjevům v hláskosloví jazyků slovanských náleží skupina hlásek, v níž v jazyce stsl. po plynných *r*, *l* následovala polohláska *z(ʷ)*, skupina, kterou Miklosich v své rozpravě »Über den Ursprung der Worte von der Form altsl. *trъt*« (Wien 1877) označil pro stsl. formulkou *trôt*; v ostatních jazycích slovanských se za toto *trôt* objevuje dilem slabikotvorné *r*, *l*, dilem nějaká samohláska před plynnými nebo po nich. Tím důležitější pak je tato skupina, že splynuly v ní typy původně zcela různorodé, jednak **tr.t* (*trôt*, *trôt*), jednak **t.rt* (*tart*, *tart*).

Příspěvkem k řešení otázky té je nová práce dra Krčka o pol. skupinách *tart* u *cir(z)ć* jako střidnicích a zstsl. *trôt* a o jich poměru k hláskosloví prsl. a indoevr. vůbec. Rozprava týká se tedy pouze skupiny *t.rt*, a to se samohláskou z řady *e* na stupni nejslabším, již Krček naproti starému označování *tart* (viz Leiskien, A. Sl. Ph. III, 702) píše jako *tart*. V polštině jeví se skupina ta v podobě dvojí:

1. *ciré* n. *cirzć* (od XVI. stol. *cierzć* n. *cierć*) před měkkými souhláskami *i*, *e*, na př. *cierpieć* (pův. *cirzpieć* Ž. Flor. vedle *cirpieć*); srv. hl. *čerpieć*, dl. *šerpješ*, č. *trpěti*, sln. *trpeti*, rus. *terpěl*, srbeh. *trpeti*, stsl. *трѣпѣти*, všechno z **tarp-* (= *trp-*);

2. *tart* před samohl. jinou: *tarn*, srbochorv. *trn*, č. *trn*, rus. *терн*, stsl. *трѣнѣ* z prsl. **tarn*.

Mimo to vyskytuje se tu ještě mladší skupina:

3. *čart* resp. *čaré* (psané *ciar-*), již dr. Krček správně vykládá kontaminací (křížením) skupin předešlých *cirć* × *tart*: na př. dial. *ciarnieć* 'trpěti' z **ci(er(z))nieć* (= *tarnać* × **cir(z)-nieć*). Srv. též dial. *ciarki* vedle *tar(n)ki* 'trnky' Karl. St. gw. pol.

Studie Krěkova dělí se ve dvě části. První část (od str. 1—198) obsahuje abecedním pořadem 90 dokladů na *tert, pečlivě vyložených a zdůvodněných pro polský jazyk podle všech slovanských jazyků a indoevr. jazyka vůbec; v druhém oddílu pak (str. 199—222) podává spisovatel své názory o této skupině vzhledem k rozličným teoriím mluvnickým. V dokladech svých určuje nejprve význam uváděného hesla, dokládá je, pokud lze, ze všech slovanských jazyků, spojuje s jinými jazyky indoevropskými a snaží se vyabstrahovati původní skupinu *tert*; takovým způsobem se autorovi podařilo spojití rozmanitá hesla Miklosichova v EW. pod jedno (na př. *tvor*, *tvář* spojuje s adj. *tvrd-*, vycházejí z výkladu Fickova, jenž srovnává *tvor* s lit. *tvėrti*, *tvėriū* 'tvořím', tak že *tvor* značí »něco utvořeného, ustáleného«; u Mikl. E. W. jsou hesla dvě: *tverdū-*, *tvorū-*). Uváděti jednotlivé výklady a výhody těchto výkladů znamenalo by probíratí heslo za heslem. Spornou otázkou bude asi řazení dokladů *charna*, *charst* a pod., jen v kašubštině doložených. Mámeť ve všech slovanských jazycích tvary ukazující k *chorn-*: stsl. *храна* 'strava', srbehorv. *hrana*, sln. *hrana*, čes. *o-chrana*, pol. *chronić*, rus. *po-chorony* atd.; vedle *charst* 'chrastí' máme ovšem již *chróst* jako *karw* vedle *krowa*, *barna* vedle *bronic* atd. (viz Karłowicz: Gwara kaszubska, str. 19 a násl.), ale je otázka, možno-li řaditi je mezi hesla druhá, nejsou-li to snad ještě zbytky z doby litevskoslovanské (srv. *karw* s lit. *karvė*) a p.

Celkem kniha dra Krěka tvoří pro hláskosloví polského jazyka důležitou a cennou příručku, jejíž výklady snad zde onde budou proměněny, ale v jádře zajisté zůstanou v platnosti.

Dr. Josef Páta.

М. Сперанскій: Изъ исторіи отреченныхъ книгъ IV, Аристотелевы врата или Тайная тайныхъ. Спб. 1908. Str. VII + 318.

V pozdním středověku a v prvních stoletích věku nového byla rozšířena a oblíbena kniha mylně Aristotelovi připisovaná, t. zv. »Secreta secretorum Aristotelis«, »Tajnosti tajností«. Původní redakci sluší hledati v X.—XI. století po Kr. na východě u Arabů. Šířením islamu a východní vzdělanosti dostala se pak asi do Španěl a odtud dále do Evropy, kde přeložena do latiny, řečtiny (zde asi přímým vlivem blízkých styků s východem) a různých jazyků národních. K rozšíření přispělo domnělé autorství Aristotelovo, vymyšlená korespondence s jeho žákem, slavným Alexandrem, a filosofie jeho na východě upravená, scholasticky nezbarvená. To přineslo knize také zákaz na Rusi, kde se dostala na index (Stoglav). Záhy však obsah skryl se pod rozmanité tituly, od přepisovatelů křesťansky byl zabarven, a v té způsobě kniha se šířila, poučujíc čtenáře v duchu

jiném, než jaký vládl křesťanským středověkem. Vycítil to také český překladatel, který ve své předmluvě omlouvá Aristotela jako pohana, jemuž přece slouží ke cti, že vychoval Alexandra a zanechal tolik knih poučných.

Stanovili vzájemný poměr a prameny jednotlivých zpracování v jazycích evropských vůbec a určiti předlohu textu ruského jest obsahem první části spisu (str. 1—130). V druhé části otištěny jsou texty: I. Ruský »Аристотелевы врата или Тайная тайных« podle rkp. Vilenského; pod čarou je pečlivý komentář z jiných rkp. téže památky (str. 131—241). Dva české: II. »Český starý překlad« úplný, podle rkp. v Zem. arch. král. Českého (str. 243—260). III. »Tajnosti tajností«, úvod a hesla kapitol z tří knih »Secreta Aristotelis« Bavora Rodovského z Hustiřan (str. 261—268). Dva latinské: IV. »Epistola de regimine sanitatis«, v levém sloupci podle vyd. Suchierova cod. Dorp., v pravém podle cod. Vindob., onen s varianty a opravami doplněn v poznámkách (str. 269—293). V. »Abubetri Rhazae Maomethi ad. regem Mansorem libri X«, podle vyd. Gerarda et cons., Basileae 1544 (str. 295—218).

Auktor všímá si hojné literatury těchto knih, jednak starší ruské (M. Grek, Polevoj, Buslajev, Tichonravov, Sobolevskij), jednak západoevropské latinské a německé (Steinschneider, Knust, Förster), zmiňuje se také o naší nevelké literatuře. »Secret« (jsou to zmínka u J. Jungmanna a drobné ukázky textu u J. I. Hanuše v »Malém výboru«); mínění auktorovo o původu českých »Secret« je tedy pro nás poučné.

Starší rkp., zachovaný zlomkovitě, zaujímá asi třetinu celého traktátu, jest anonymní překlad z latiny ze stol. XVII, ale je jazykově asi o století starší. Pozdější rkp. je volné zpracování předlohy chorvatské od Bavora Rodovského z Hustiřan z r. 1574. Činnost tohoto alchymisty a astrologa obšírně vyličil Otakar Zachar (ČČM 1899, 1900; Věstník Král. česk. spol. nauk, třída hist., 1902). Zpracování »Secret« rozbírá auktor. Vyvrací domněnku, že by Rodovský nebyl použil chorvatské předlohy, a dokazuje, že neznal staršího českého překladu. Rodovský výslovně praví v úvodě: Kniha Lidfkeych Cznofti a mnoheych Naučení . . . Odemne Bawora Mladšihho Rodowfkého z Hustirzan a na Radoftowě z Charwatské rzeczi w Czeſkey Jazyk uwedená Letha 1574. Věnování svědčí purkrabímu království Českého panu Vilému z Rožmberka. Potom následuje velmi zajímavá předmluva. Rodovský se v ní dotýká také své předlohy. Rozdělil prý svou práci odehlyně na tři knihy, »a toliko, kdež toho potřeba ukazowala, některa kratkymi charwatfkými slowy propowědieni (wffak take bez przewraczeni gich Rozumu) pro lepszy wyrozumieni slowy czeſkymi sem rozmnoziti a ozdobiłi mufyl, yak tomu wffemu z exemparze stareho miloftiwě porozumieti raczite«. Mluví tedy

výslovně o předloze chorvatské, a nemaje příčiny, proč by starší překlad český umlčoval, svůj převod uvádí jako něco dotud neznámého. Srovnání míst obsahově sobě nejbližších nás o tom také poučuje; na př. za lat. radix v překladě starším jest „kořen“, u Rodovského „kmen“, podobně vitium — hřích — ohyzdnost atd. Ostatně »druhé psaní« Alexandrovo k Aristotelovi Rodovský našel asi v chorvatské předloze nebo je přičinil sám; v latinských textech toho není. (Od Rodovského pocházejí také zřymovaná »Uziteczna propowiedieni a Potrzebna Naucezeni... z Charwatfke rzeczi w Czeſkey yazyk uwedena«, v témž rkp. po ukončení „Sekret“.) Tudíž rozbor českých textů podává závěr: 1. existují dva texty české navzájem nezávislé; 2. oba texty na konec hledí k latinskému překladu Filippa Tripolského (již s prvky křesťanskými), starší text jeví doslovný překlad tohoto textu, mladší ze stol. XVI. hledí k témuž latinskému zpracování oklikou přes předlohu chorvatskou, nyní neznámou, vzniklou asi na pobřeží dalmatském; tento chorv. text Rodovský, jak sám praví, přepracoval ze čtyř knih ve tři knihy; 3. vztahu překladu Bavorova k textům latinským blíže určití nelze, ježto tomu brání ztracený text chorvatský. Tak tato dvě vzdělání česká a předpokládané vzdělání jihoslovanské zvětšují prostě počet latinských západoevropských redakcí „Sekret“.

Této poslední these auctor dospěl bedlivým studiem památky v různojazyčných vydáních, a to hlavně podle vnějšího rozdělení látky na knihy, kapitoly, главы, врата atd., podle jinorodých vsuvek. To je jádro knihy, a tímto rozbořem, zejména textu ruského, vydavatel dochází výsledku, že předlohou zde byla redakce z původních arabských (A). Proto text ruský liší se v uspořádání látky od latinského. a) Rozdělen jest v osm kapitol (книга сия осмь главизнь...) a podobně dělení je v textu arabském, hebrejském, kastilském; b) neví o lat. překl. Fil. Tripolského; c) v kap. VII připojen jest tabellární přehled; d) rozšířen jest doplnky Mosesa ben Maimuna, Rhazesovými a j. Vedle toho se spatřuje veliká shoda textu ruského s hebrejským, jak ve vnější úpravě, tak i ve zvláštnostech lexikálních (typické hebrejské dělení podle dní, hebraismy); vsutá stať arabského medika Rhazesa vzata až z textu hebrejského. I tvrdí auctor, že ruský překlad podle předlohy hebrejské pořídil asi Bělorus, snad původu židovského, jenž málo znal tehdejší mluvu východoruskou, moskevskou; to není nemožné, ježto pro tu dobu (stol. XV—XVI) máme v ruské literatuře některé památky původu židovského (Псалтырь, книги проп. Даниила, Логика Маймонида, списки Пятонкижия), které svojí západoslovanskou terminologií (господарь — государь, дорозумьти, недбати, жадный = nullus, радити atd.) se shodují s mluvou „Sekret“ (жадного, омититися, листъ = послание, вага = вѣсъ, але = убо atd.).

A. J. Sobolevskij poznal úplnou odlišnost ruského textu od latinského, doporučoval však, aby se přirovnal k českému (Rodovského; ukázky z něho měl od prof. Polívky): было бы интересно сравнить нашъ текстъ съ чешскимъ, сдѣланнымъ съ хорватскаго; быть можетъ, она оба восходятъ къ одному хорватскому оригиналу... нашъ текстъ имѣетъ кое-что общее съ чешскимъ (str. 9.); studiem i M. Speranského poznávámé rozdíl ve zpracování.

Jak uvedeno, auktor v své knize vydal oba texty české, první úplně, druhý částečně, oba v transskripci. Velikou jistě bedlivost obracel na toto vydání. Niemeně je zjevné, že naše diakritická znaménka činí sazečům v cizině veliké potíže; buď jsou vynechávána, nebo jsou přesunuta na samohlásku, což čtenářův zrak trpělivě si opravuje; jsou však také záměny typů a tím vznikají zkomoleniny, na příkl. zboradilých — zhovadilých (265, 14), tuje — tyje (268, 15), ba dokonce peštarnu — pěstarnu (263).

První rkpis vydán je nepoměrně lépe nežli ukázky z rkp. druhého. Přirovnáváje tisk k rkp., našel jsem však také nedostatky, jež zde uvádím. V prvním textě: z počtu m. z poczta (245), království — králowftwa (257), skutku — skutka (254), odvykl — obvykl (248), zachovávatí — zachowati (250), plawcuom m. rkpného zplawczuom (260); Čeřt četl bych Cořt (246), vinné kořeny ,radices' četl bych kořeni (260); vynechána jsou slova: otázal žádáš — otázal a žádáš (248), království všeho — k. v. svého (251), zněmovati — s. se (255); mimo to našel jsem záměny liter: zpsav m. zprav, vypravili by věci — v. ty věci, rozvodňují ve řeky — r. se řeky a j., které čtenář snáže uhodne; jinak je vše věrně podle rkpisu. — Hůře vydány ukázky z Rodovského. Auktor rkpné ey stabuje v ý, na př. lidských za lidskeych; nevede si důsledně v prepise dvojh. ou, ponecháváje ji také tam, kde v rkp. jest ú: žiwotezichuw přepsáno životčichuov, fwug — swooj, zuftati — zuostati a j. Další opravy řadím postupně podle textu: Str. 263 dole přidej: Podpis — Titul atd., podobně na straně hned následující: slovy obšírnými Alexandrovi králi vyznamujíc, I. 1. vypravuje m. spravuje, 3. každého člověka — k. krále, shromazdovati — shromaždžovati, v časě m. rkpného v času, 14. viz výše, 15. krve m. krve lidské, 17. panijeti — pomijeti, 18. poslušenství lidu svého — p. I. svého poznati, II. 4. obsažený m. ohražený, 8. vo pěti smyslech vod Boha — vo pěti smyslich od Boha, 10. viz výše, 11. nie — nic, 12. kterak — kterak král, i jiných — potom i jiných, 14. zvláště m. rkpného zvláště, 16. chovati m. pouze chovati, III. 5. kdož sobě — kdož s. zde, 11. viz výše, 15. spuosobu a přirození — s. v p., 15. viz výše, 16. druhé m. druží, 17. přirození — přirozenosti. K tomu na str. 59 a d. jsou tato větší nedopatření: Alexandrze, se widi (!)

m. Ale mně se widi, gsezu — gsau, boge russi — bogowé russi, przizprawené — pieknie p.

Knihou svou auctor velmi přispěl k vyjasnění spletité historie „Secret“ a pečlivě sebranou látkou dává podnět k další práci nejen lit. historické, nýbrž také k studiu textů slovanských po stránce filologické. Vydáním celého našeho rukopisu kniha budí také náš zájem, a bylo by žádoucí, aby i rkp. Rodovského tiskem vyšel úplně. U nás dosud se tak nestalo.

E. Solarík.

Dr. Jan V. Novák a dr. Arne Novák: **Stručné dějiny literatury české.** V Olomouci, nakladem knihkupectví R. Prombergra, 1910. Stran 592. V angl. vazbě za 5 K, pevně váz. za 6 K.

Bylo-li potřebí kritického zpracování některé části dějin literatury naší, byla to jistě doba nejnovější, která po hodnocení a kritickém utřídění svých posledních zjevů již naléhavě volala. A bylo nutno, aby se práce té podjal opravdový kritik literární, jenž by měl náležitý rozhled po literatuře světové, jenž by měl osobní, vnitřní vztah k literatuře doby poslední a jenž by sám uměleckým způsobem dovedl zachytiti nervosní naši dobu a její poesii, velikou i malou. K tomuto úkolu posléze bylo potřebí kritika nejen vytríbeného vzdělání aesthetického, kritika proniklého duchem vědeckým, nýbrž i muže, který by měl také odvahu úsudky své, jichž dospěl, bez váhání projevit. O takový úkol pokusil se dr. Arne Novák.

V Prombergrově »Sborníku příruček pro učitelstvo a studentstvo« vyšly jako svazek XIII. »Stručné dějiny literatury české«. Podávají je dr. Jan V. Novák, gymn. professor v Praze, a dr. Arne Novák, docent české university pražské.

Jak z doslovu auctorů je patrné, příruční tato kniha vzešla z potřeby praktické. Původně dějiny tyto byly zamýšleny jako nové, předělané vydání knihy V. Staňka, v témže sborníku nedávno vydané, kterážto kniha, ač naprosto neodborně sepsaná, záhy byla rozebrána. Posléze však vzniklo dílo zcela samostatné.

Stanovisko své, podle něhož si práci rozdělili, vykládají spisovatelé v doslovu na str. 636. »Ježto pro dobu starou a střední po ruce je hojnost případných pomůcek a ježto období to má pro obecnost neodborné celkem menší význam, podán v oddílu J. V. Novákově pouhý vědecký přehled, jenž látky nikde nechce vyčerpávati, nýbrž jen do jejího studia uváděti. Jinak jest s oddílem druhým. Nová doba literatury české studována jest na školách i v soukromí vždy horlivěji a důkladněji, a tím tíže se pocituje při veškeré výbornosti některých velkých děl o našem literárním obrození nedostatek menší, úsečné pomůcky, která by objímala novočeské písemnictví celé až na naše dny. Nedostatku

tomu chce tato kniha odpomoci, a proto čím [více] blíží se vědecky nezpracované přítomnosti literární, tím jest obsírnější, jak ve výkladu, tak i ve výčtu a rozboru příslušné literatury.«

Již z rozdělení látky, z toho, že pět šestin celku bylo vyhrazeno době nové, je patrné, kam »Stručné dějiny« kladou vlastní váhu předmětu. Na str. 93. čteme výslovně: »Teprve novočeské písemnictví vypracovalo se k plnému pochopení slovesného umění, jež hledá i nalézá svůj účel v sobě samém.«

Proto zde přihlížíme pouze k této druhé části knihy.

Na 535 stranách podává auctor její, Arne Novák, kterému nelze upřít všestranného vzdělání a kritického rozhledu po literaturách evropských, s delikátním porozuměním pro krásy látkové a zejména formové skvělým slohem nárys písemnictví novočeského až do dob posledních.

Přede dvěma lety vydal dr. Novák v Amelangově sbírce »Die Litteraturen des Ostens« společně s prof. Jakubcem zpracování literatury české, jehož novější část namnoze vyvolala u nás hlasitou nevoli, zejména u spisovatelů, kteří v knize té domnívali se býti nedoceněni.

Na toto české zpracování hledí se jako na jakousi opravu prvního díla německého. Zdá se mi však, že ne zcela právem. Ve zpracování prvním se auctor obracel ke vzdělaným vrstvám obecnstva německého; v české příručce mluví k nejsirším kruhům čtenářstva našeho. V německé knize své poprvé hodnotil a třídil, úsečným a snad někde příliš ostrým tónem odsuzoval; po četných odmítavých kritikách německého zpracování volí v české knize výraz mírnější, a zejména máje více místa, u jednotlivých zjevů podrobně zjišťuje pozitivní kvality umělecké. Ani při úsudku sebe odmítavějším německému dílu Novákovu jedné zásluhy nelze upřít: že se první podjal nesnadného úkolu soustavně a kriticky zpracovati literaturu nejnovější. Příčina, proč kniha Nováкова nedošla obecného uznání také u nás, tkvěla zajisté hlavně v tom, že dílo, které ponejprv kriticky hodnotilo naši literaturu nejnovější a které proto projevovalo silný ráz subjektivní, bylo zároveň informačním dílem pro cizinu, často zaujatou proti nám. Má tedy české zpracování tu výhodu, že je značně obsírnější a že je psáno jaksí pro domo nostra. Mírnější formou odsudků si dílo proklestí cestu i k těm, kteří se úsudky jeho cítí dotčeni nebo kteří se zásadami kritikovými již předem se nesrovnávají.

Nová doba literatury české tvoří dru Novákovy organický, pro sebe uzavřený celek. Nesouvisí vnitřně s písemnictvím období předcházejícího, ba naopak vědomě a úsilně se odpoutává od vůdčích jeho ideí i slovesných forem.

Období od Dobnera až po Nerudu zpracováno jest podle vědecké literatury, jejíž celkový výčet auctor podává na str. 95—96. Z této partie je pro dnešní polemiku zajímavá kapitola o Jungmannovi. Na str. 137. čteme: »Osobnost Jungmannovu nelze vy-

stihnouti jedinou formulí: epitheton „tichého genia“, jež mu po celé půlstoletí bylo dáváno, ukázalo se novějším šetřením vědeckým jako nepřipadné a pochybené. Rozhodně stojí Jungmann jako vědecký pracovník, jako literární organisátor, jako všestranný spoluvůrce novodobé české literatury, jako buditel národní, nepoměrně výše než Jungmann člověk.« A dále kniha na Jungmannovi konstatuje »nedůvěřivé opatrnosti, podezřavou bojácnost, úlisné volení vedlejších cest, osobní nevraživost a příkré stranictví, rysy to, jež ostře se odrážejí od skvělých vlastností jeho povahy«. Dokonce shledává pravděpodobným, že Jungmann byl při vzniku podvržených RKZ značně účasten (137), jakož auktorovi není rozhodnuto, zdá vedle Jungmanna také Antonín Marek nebyl též důvěrně zasvěcen do celého podniku padělatelského a na něm neměl podílu (147). Co do »Počátků českého básnictví« z r. 1818 konstatuje auktor (167), že Jungmann »se ukázal spolupůvodcem „Počátků“«. Tyto jednotlivosti dost výrazně projevují stanovisko auktorovo k nejnovější studii dra Chalupného, jehož listu Arne Novák je vynikajícím spolupracovníkem.

Co se týče techniky díla, stěžoval práci auktorovi rozpor dvojího požadavku. Celkový ráz příručky nutil jej, aby látku spořádal prakticky, odborné stanovisko pak vymáhalo zřetel vědecký. Sebrati neprozkoumanou látku, povznést se nad var denní diskusse a efemerní kritiky, mít po úplném ovládnutí a zralém proniknutí materiálu pevné, přísné vědecké a zároveň velmi široké stanovisko literárního kritika umělce, vybíratí analysou prvky shodné a podle nich autory tříditi — to vše se při různotvárné a pestré činnosti jednotlivých spisovatelů velmi málo shodovalo s požadavky praktické příručky, která chce auktora celého, neděleného do desíti odstavců, a žádá chronologický výčet jeho děl s krátkou jich charakteristikou. Kniha Novákova má ovšem aspirace vědecké; chce psáti ne subjektivní, nezávazný soud, nýbrž v době novější podávati základ pro další badání o nové naší literatuře. A s druhé strany prostý čtenář (i neodborný intelligent) bude v knize často hledati poučení o předmětu, bude chtít podle soudu kritikova svou znalost věci ze čtení doplnit, obzory rozšířit, látku utřídit a úsudek opravit. Doporučuje se tedy, aby spisovatelé byli podáváni v organickém rozvoji, aby linie vývojová mohla se sledovati od narození až do smrti auktorovy nebo do dnešního dne.

Tento rozpor se kniha snaží překlenouti. Ponechává téměř všude (ne vždy) souvislost celého životního díla spisovatelova, naznačuje jeho vývoj. Při tom však činí zdařilý pokus o kompromis s kassifikací vědeckou; neseřazuje totiž auktorů jen formálně, třeba chronologicky nebo jinak, nýbrž základním dělídlem práce jest rozvoj ideí, jak se jevil na naší půdě podnes. Do tohoto stezejšího rozdělení pak »Stručné dějiny« vkládají jednotlivé

spisovatele celistvé, nerozkládající jech do několika kategorií, nýbrž řadíce je tam, kde podle názoru dra Nováka mají význam největší.

Tato soustava klasifikační má ovšem také značné nevýhody. Spisovatel totiž někdy vyniká na několika třeba protilehlých polích tvoření nejen uměleckého, nýbrž vůbec literárního. Karel Havlíček na př. byl právě tak znamenitý básník jako publicista; o Vrchlickém jsme na rozpacích, je-li větší jako básník původní, či jako překladatel; Machar nemá menšího významu jako skladatel intimních nebo nervosních nebo anticky slunných básní, než jako dravý satirik, útočný feuilletonista a polemik. Tím se stává, že v kapitole »Nová česká poesie« čteme úsudky o Macharových »Konfessích literáta«; že v kapitole o moderní kritice hudební se dovídáme, že V. V. Zelený vydal dobrý životopis Tomáše Pešiny z Čechorodu; že v kapitole o realistické novellistice čerpané ze života venkovského lidu poučujeme se o Mrštíkové »Maryši«; že v téže kapitole dovídáme se o prostičkých, sentimentálních, ale jistě ně venkovsky realistických básních Raisových z první doby jeho tvoření, atd. atd. To jsou zjevné nedostatky tohoto kompromissu.

Nicméně ani výhody přijatého rozdělení nejsou nepatrné. Podařilo se spisovatele celého, a stručně, ale při příležitavém výrazu a charakteristickém epithetu, jímž vládne dr. Novák, přec výstižně sleduje vývojovou čáru jeho, která právě u nejmladších často bývá značně krivolaká, bez níž však si o auctorovi správného ponětí učiniti nelze. Tímto roztríděním jest posléze kritikovi dána možnost, aby se již samou klasifikací zřetelně a důrazně vyslovil o tom, v čem spatřuje vlastní význam a kulturní platnost spisovatelovu.

V rozdělení látky vyniká ještě jeden rys. Pro literaturu nejnovější, pokud se týče *techniky* zpracování kritického, p. dr. Novák je stoupencem francouzského vynikajícího kritika Brunetièrea. Brunetièreovi záleží na tom, aby kritik dokonale znal historii každého genu (na př. dějiny tragedie, idylly, venkovské povídky atd.). Historie takového genu poví nám o významu spisovatelově nejvíce; kritikovi nutno přirovnávati jej ku předchůdcům, míti rozhled po produkci předešlé, současné i následující, domácí i cizí na poli genu zvoleného. Jako v moderní vědě zoologické mají jednotlivé druhy živočišné svůj vývoj, s nímž nauka bezpečně pracuje, tak Brunetière chce stvořiti i srovnávací dějiny jednotlivých genů. A takovými srovnávacími dějinami genů jest vlastně v podstatě celé zpracování doby moderní u Arne Nováka. Tu jest nutno, aby kritik viděl za hranice, aby určoval vlivy cizích spisovatelů stejné odrůdy; to jest kritikovou povinností, a není to jen kmotrovství a patronát ciziny, jak tomu rozuměla Eliška Krásnohorská v referátu o německé knize Novákové (v Osvětě 1908), kterým by snad kritik dokonce ubíral významu některému spisovateli.

Rozdělení nové doby literatury české, jak se tudíž jeví v knize Novákově, vyplývá již z toho, co bylo řečeno. Pro dobu starší drží se osvědčených prací a tedy i postupu již ustáleného, pro dobu novější, kde vystupuje více jako kritik a umělecký soudce než jako literární historik, přijímá zásadu Brunetièreovu a podává přehled genrů.

Novou dobu literatury české dělí auctor na literaturu národního obrození a na literaturu obrozeného národa. Mezníkem je rok 1848. Literaturu národního obrození třídí samozřejmě na literaturu osvícenskou a na dobu romantickou. V době osvícenské probírá snahy vědecké a potom pokusy o literaturu krásnou. Doplnkem přidává zde, jakož i ve všech následujících obdobích, kapitolu o Slovensku. Před obrazem české literatury romantické podává velmi cennou úvahu o romantismu v literaturách evropských na rozhraní věku XVIII. a XIX., osvětluje podstatu romantismu, jeho vznik, filosofický podklad, přechod od individuální aesthetické romantiky jenské k účtě národnosti a poesie lidové, jak se jí vyznačovala škola heidelterská. Načrtnuv ještě rozdíl mezi romantismem německým a francouzským, přechází ke kapitole o povaze českého romantismu literárního. Do kapitoly o české romantice shrnuje pak první období české romantiky (Nejedlého »Hlasatele«), Josefa Jungmanna a jeho školu básnickou, družinu Hankovu, a podvrhy RKZ. V této obšírné hlavě promlouvá o vědeckých i literárních organizacích za doby romantické (České Museum, Maticе česká, časopisy); slovanská myšlenka v poesii českého obrození tvoří zde zvláštní oddíl, rovněž historie ve službách národního obrození. Rozdělení auctorovo a zřetel praktický podmiňovaly, že v této kapitole je podán Palacký celý, tedy při české historii také Palackého práce aesthetické, filosofické, kritiky literární a význam »Počátků«. V této kapitole čteme však také životopis Pavla Josefa Šafaříka a ocenění jeho, ačkoli není docela jisto, je-li stejné význam Šafaříkův právě v historii; dále pak ještě úvahu o Vocelovi, Bočkově a Šemberovi.

Čelakovský, Kamarýt, Chmelenský, Vinařický, Šnaidr, Vacek, Kamenický, Písek, též Langer a Jablonský, Štule, Sušil, Kalina a Erben jsou dosti volně zařazeni do kapitoly »České básnictví pod vlivem písně lidové a poesie vlastenecké.« Zvláštní oddíl ve velké kapitole o české romantice tvoří Karel Hynek Mácha, podaný velmi zdařile. Význam Máchův spatřuje autor v odvaze, s jakou Mácha do idealisujícího a klidného básnictví vlastenecké romantiky české uvedl jednak vášně lásky a zmaru, jednak hloubku filosofických úvah o posledních záhadách života, a posléze i novou, syrovou a nekonvenční skutečnost. Dal geniální podněty, z nichž žilo několik pokolení básnických, a vytvořil i nový poetický sloh. V kapitole o české literatuře novellistické a dramatické do r. 1848 charakterisuje kniha Klieperu, Tyla, Turinského, Jana Jindřicha Marka, Chocholouška, Marii Antonii a Rubše.

Přechod od literatury obrozené k literatuře obrozeného národa tvoří dobrý a populární výklad o významu roku 1848. V době nové přirozeným způsobem odborná věda odlišovala se víc a více od literatury řečené krásné. Proto se auctor omezuje na vyličení rozvoje věd duševních, jejichž souvislost s poesii stále je patrná, a upouští od výkladu rozvoje věd exaktních, přírodních i technických.

Přehlednost žádá, aby i doba nejnovější byla rozčleněna. I seskupuje spisovatel, ač přiznává, že jednotného spolehlivého dělítka pro tuto dobu není, látku na dobu přechodu a reakce (do polovice let padesátých), na dobu Nerudovu a Hákovu (do polovice let sedmdesátých), a na dobu nynější (do dneška). Pouhý pohled na seznam literatury, — a také pro populární knihu je velikou předností, že auctor na konci každého období podává stručný a případně charakterisovaný přehled pomůcek, — která kriticky rozbírá zjevy nejnovější, ukazuje bedlivou přípravu a mnohostannou práci auctorovu.

Arne Novák neváhal v německém díle a neváhá ani zde zřetelně a ostře charakterisovati svůj poměr literárního kritika k jednotlivým dílům uměleckým. Celkem, jak už naznačeno, lze říci, že názorům svým zůstal věren. Stejně, jako v německém díle, hodnotí Čecha, Vrchlického a Zeyera, Machara i naše modernisty. Přibírá ovšem více veličin druhého řádu; jeho tón však i tam, kde vyznívá záporně, je vědecky klidnější a objektivnější.

Dopodrobna sledovati vývoje dra Nováka o jednotlivých spisovatelích na tomto místě nelze. Také auctor je si jistě dobře vědom, že o zvlněné a těžko prozkoumatelné naší době není proneseno již slovo poslední. Jen tolik ještě: to, co dává spolehlivý vědecký základ této knize, jest pevný zorný úhel, kterým se kritik dívá na produkci. Nehledá v literatuře vlasteneckých tendencí, ale také vlasteneckou tendenci přijímá rád, je-li organicky sloučena s uměleckým dílem (viz posudek Zpěvů pátečních); nehledá v literárním díle morálky: umění mu není morální ani nemorální, je prostě amorální. Opravdový umělec nemusí býti sluhou a stoupencem nížádné školy, zvolenými prostředky jakékoli metody dovede zobraziti věčné drama lásky a smrti, bolesti a myšlenky. Umělec zůstává mu všelidským, v tomto smyslu je kosmopolitou, a přece z individuálního života národního, z podvědomých příčin račové dispoice umí podat dílo ryze národní. Krásná myšlenka, hluboce tragicky pojatá, intenzivně pročitěná umělecká komposice, bolestně hledaná forma podrobující se látece — toť jsou problémy, které u literárního umělce čekají šťastného rozřešení. To jest kriterium, podle kterého dr. Arne Novák ve své nové knize hodnotí naši moderní produkci literární.

»Stručné dějiny literatury české« budou jistě přijímány s pocty smíšenými. Jisto je však, že Arne Novák v díle tom podává

něco dávno a velmi potřebného, že je to kniha psaná vědecky se širokou perspektivou uměleckou, skvělým slohem poučující čtenáře o nejnovější fási našeho kulturního života. Není pochyby, že »Stručné dějiny« budou hojně vyhledávány studenty, učiteli a inteligenty neodbornými, že budou studovány, posuzovány, třibeny a doplňovány, a že budou šířiti zdravé, střízlivé a pokrokové myšlenky a při tom buditi lásku k opravdovému umění.

Petitový tisk knihy je dosti úhledný. Škoda jen, že četné sazecké chyby, na konci opravené i neopravené, co chvíli čtenáře vyrušují z plyného a lahodného čtení. *Karel Hlíd.*

Hlídka programů středních škol.

Dr. Ant. Polák: *Karthago*. (Výr. zpráva c. k. st. gymnasia v Prostějově 1908.) Str. 16.

Tento »obrázek z cesty«, jak autor sám jej nazývá, skládá se ze dvou částí, stručného přehledu historického a popisu dnešních zřícenin Karthaginských, jak je autor při dvoudenním pobytu svém shledal.

Cestopisy mají svůj půvab v sobě; jsou zajímavý i nejsou-li psány mistrovsky. Obrázek p. Polákův není napsán špatně; studenti prostějovští jistě si ho přečtli asi s větší zálibou než nějaké odborné pojednání. Příložený plán Karthaga nevyhoví však svému účelu, protože je přeplněný a příliš drobný.

Ale o to jde, že v programech mají býti vědecká pojednání. Arci i popis zřícenin lze podati vědecky, ale toho nároku cestopisný obrázek autorův, tuším, nečiní. *E. Peroutka.*

Jaroslav Vocilka: *Eumenes z Kardie*. (Výroční zpráva c. k. vyšš. gymasia v Žitné ulici v Praze 1909). Str. 31.

Autor podává podle pramenů svědomitý a slušný obraz života a činnosti Eumena z Kardie, bývalého kancléře Alexandrova, jež poměry, nastalé po smrti Alexandrově, jistě proti jeho vůli, postavily doprostřed událostí válečných. Vnější běh událostí excerptován z pramenů a podán dobře, i pohnutky jednání Eumenova i ostatních velkou většinou správně vystiženy. Ale u Perdikký mělo s větším důrazem býti ukázáno na sobeckost jeho jednání. Jako žádný z ostatních kromě jediného Eumena ani Perdikkas nemíní poctivě usilovati o to, aby říši uchoval dědicům Alexandrovým. Na str. 16 spisovatel, jak dí, je na rozpacích, jaké pohnutky přisouditi má počínání Eumenovu: byly-li to pohnutky ryzí, když na vyzvání Polyperchontovo a Olym-

piadino se postavil v čelo vojska asijského, aby hájil říše proti Antigonovi a ostatním, či »byla-li to jen stará zchytralost«. Nemyslím, že tato antithesa je zde vůbec přípustná. Duševní převaha Eumenova nad celým okolím Alexandrovým je věc nesporná, události ji potvrdily s dostatek. Eumenes jistě znal dokonale nezkrotnou »vůli k moci« všech pobočníků Alexandrových, Makedonů tvrdých srdcí, a také dobře znal, jak nepatrnou cenu má v tak dlouhých válečných dobách život lidský, obzvláště kdyby šlo o život jeho — Řeka a »písaře«. Eumenovi bylo tudíž hned od počátku jasno, že jediná spása pro něho je v tom, zůstane-li říše nerozdělena a zůstane-li zachována zákonným dědicům Alexandrovým. Za tuto myšlenku se bil docela upřímně a s veškerou silou svého ducha. Motivem jeho jednání je tudíž pud po sebezachování, egoismus docela zdravý a oprávněný. Tím třeba se spokojiti. Antithesa »idealism a zchytralost« je neoprávněná; tím bychom Eumenovi ublížili. V jednání jeho je obojí, a zchytralost přiznávám jen bez přihany, ve slově tom ležící.

Kdyby byl spisovatel rozebral kriticky prameny a literaturu, byl by arci cenu práce o hodně zvýšil. Než dlužno jej omluviti tou vnější okolností, že mu čas k práci vyměřený, jak referentovi známo, nestačil.

Genus dicendi prozrazuje ještě často školu, jest přeplněné a nevyvřelé, častý zjev u prvních prací. *E. Peroutka.*

Platonův Lysis. Přeložil Dr. Alois Mazánek. (Program c. k. gymnasia v Mladé Boleslavi za školní rok 1908—1909.) Str. 18.

Úkol, přeložiti Platonova Lysida, byl dobře volen, jednak z té příčiny, že tím učiněn opět další krok, abychom měli v překladě celého Platona, jednak proto, že zvláště Lysis jest dialog, jenž svou látkou i methodou povznáší mladé čtenáře — kterým se překlad dostává do rukou — od mladistvých naivností Lysidových a Menexenových až k nadzemské výši Sokratova pojmu dobra. A kromě toho překlad je práce, již lze ještě nejsnáze s úspěchem na venkově vykonati.

Překládáno bylo podle vydání Schanzova, s čímž nelze souhlasiti; spíše měl pan překladatel vzíti za základ vydání Burnetovo, které jest dnes svou střízlivou kritičností nejdokonaljší. I jinak by bylo lze ledacos namítati proti výběru pramenů, ale uznáváme, že vnější příčiny tu kolidovaly se svědomitostí páně překladatelovou. Úvod k překladu je sice stručný, ale vyhovuje. Jen by snad slušelo jeho informativnímu účelu, uvéstí místo letopočtu, kdy byl Lysis složen, nebo vedle něho relativní dobu složení, t. j. stručně se zmíniti o časovém a idcovém jeho poměru k jiným dialogům Platonovým. Druhá věc pak, která by mladému čtenáři leccos v dialogu vysvětlila, jest, říci mu něco

o poměru mužů k hochům u Řeků — ovšem jen o lepší stránce toho poměru, tím spíše, že ani při vyučování není možno, této věci se prostě vyhnouti.

V překladě samém jest viděti snahu o vystižení originálu a o přirozenost i srozumitelnost češtiny. Panu překladateli se obě celkem podařilo, ačkoli to nebyly věci snadné; vzpomeňme si jen ku př., v kolika různých odstínech významu a syntaktických vazbách vyskytuje se v našem dialogu slovo *φίλος*! Méně správný nebo nepřesný překlad čteme na těchto místech. Str. 9, ř. 1 celé město ví (orig. *ᾶδει*); ř. 25 strašná neobratnost, podobně ř. 29 strašná pošetilost; str. 11, ř. 7 přeloženo příliš rozvláčně: nezachoval jsi se snad v něčem nepěkně k otcí nebo matce (stručněji: neudělal jsi něco otcí...); ř. 17 zd. do omáčky (m. do polévky); str. 13, ř. 3 nepřeloženo druhé srovnání *μᾶλλον ἢ αὐτὸν Δαρεῖον*; ř. poslední: buď jich naprosto nemilují (m. děti, které buď ještě neumějí milovati); str. 14, ř. 7 pošetilost (*ἄλογία*, spíše: nesrovnalost, nesmysl); str. 15, ř. 5 ač-li špatní lidé jsou všichni stejní (orig. *εἴπερ οἱ πονηροὶ ἀλλήλοις ὅμοιοι*); str. 17, ř. 12 zd. rozmáhá-li se však zlo (*ἡ δὲ κακὸν ποιοῦσα* sc. *παρὸνσία κακῶν*); zejména str. 20, ř. 3 dobro však samo pro sebe žádných potřeb nemá (*αὐτὸ δὲ αὐτοῦ ἔνεκα οὐδεμίαν χρείαν ἔχει* = samo o sobě [vl. k vůli sobě] není k ničemu).

Vystižení řeckých částic a spojek byla právem věnována péče, někde snad až přílišná; nepěkná je ku př. věta: A Lysis, spatřiv ho, šel tudíž za ním (str. 10, ř. 8); a hned za tím: Přistoupili ovšem i ostatní a arci také Hippothales (v orig. dvakrát *οἱ*); str. 13 před citátem: nýbrž mylí se básník (m. ale n. a mylí se); str. 9, ř. 3 zd. většina ovšem hrála venku na dvoře, někteří však hráli v koutě šatny (v orig. *οὐν*); několikrát je vsunuto nadbytkem slovo »právě«; zbytečné je tu a tam řec. *καὶ* rozvedeno v čes. jak... tak.

Aby byl zachován ráz dialogu nepřímého, bylo nutno překládati všechna *ἔφη*, verba dicendi; jen myslím, že bychom jich neměli napořád vkládati do přímé řeči, neboť jistě nejsou nám příjemné věty jako na zač. kap. VIII: Zatím co jsme si právě toto povídali, Co pak, řekl Ktesippos, že vy přejete jen sobě atd.

Překlad provázejí poznámky na okraji i pod čarou, vytýkající a ilustrující chod myšlenek; uváděti však věty originálu jest podle mého mínění — nejde-li zrovna o význačnou definici — zbytečné. Nesprávná jest pozn. 4 na str. 7, že Attika byla rozdělena na 100 obcí (*δημοί*); známe z nápisů demů mnohem více. Počet demů nemohl býti vůbec určitě stanoven, poněvadž mohly vždy vznikatí obce nové.

Korrektura provedena velmi pečlivě, tiskových chyb — mimo jednu str. 21, ř. 16 zd. (opakování slabik ani mi) — jsem nenalezl.

Fr. Novotný.

Dr. Josef Sedláček: *M. Tullia Cicerona Hovorů Tuskulských kniha druhá*. (Program c. k. vyšš. gymn. v Třebíči 1907). Stran 23.

Po překladě první knihy Hovorů Tuskulských (srv. LF. 1907, str. 154 n.) následuje nyní kniha druhá. Má-li pan překladatel úmysl vydati jednou překlad celý jako samostatnou knihu pro širší čtenáře, pak nutno upravit překlad tak, aby byl jasný a srozumitelný a pěkně se četl. Není zde možno, abychom podrobně probírali překlad Sedláčkův; přestaneme jen na některých příkladech.

§ 4. »přece však jsem tak vzdálen přání, aby se proti mně nepsalo, že naopak nejvýše si toho přeji«, lépe: »ale přece ani z daleka si nepřeji, aby se nepsalo proti mně; naopak, je to mé nejvroucnější přání«. § 10. »takoveto obtíže jsem tuším tak dalece prost, že nic nepokládám za méně starosti hodno než toto«, lépe: »této stížnosti jsem, věř mi, tak prost, že jak se domnívám, nic mi nepůsobí méně starostí.« § 12. »že zdobíš lichou slávou filosofií«, lépe: »že filosofií nesprávně vychvaluješ.« § 61. cum quasi faces ei doloris admoverentur m. »a když k němu takorůzka pohodně bolesti byly přikládány,« lépe: »a kdykoli ho palčivé bolesti zrovna jako žár pohodně napadaly.«

Nejasný je celý téměř § 3. Větu et cum obruerentur etc. nesmíme vyjádřiti hlavní větou: Ti jsouce etc., jinak zůstane vše předcházející viset ve vzduchu jako věta vedlejší. Zrovna tak nejasný je § 41. ergo hoc poterit Samnis m. »tedy bude moci Samnitán« musíme přeložiti na př.: To tedy dokáže Samnitán (muž však atd.).

Leckde je slovosled nečeský. Tak na př. nepěkně se čte věta (§ 41): »Když však zločinci mečem bojovali, mohly snad pro uši býti mnohé, pro oči však žádná škola na potírání bolesti a smrti účinnější.« Nebo v § 43.: »Co tedy se i vyžaduje po muži statečném i na něm chválí, když to činí, toho se buď báti, ano přichází, nebo nesnésti toho, ano jest již zde, zda není hany hodno?«

Místo »háncům« (= vituperatoribus) užil bych raději »zlehčovatelům«, místo »městky« (= varices) lépe »křečové žíly«.

Celkem druhá polovina překladu čte se mnohem plynňěji, než část první.

Jos. C. Čapek.

Josef Němec: *Staré české tisky v knihovnách německobrodských*. (XXXI. výroční zpráva c. k. stát. vyšš. gymn. v Německém Brodě za šk. rok 1905—1906.) V Něm. Brodě 1906. Stran 24.

Přese všecky úklady, jež vítězná protireformace kladla české knize, dochoval se naší době po knihovnách a skříních soukromníků značný počet starých tiskův a to netoliko katolických, jak jasně dosvědčují krajinské výstavky národopisné. Prof. Němec jen lituje, že nebyl pořízen soupis těchto starých tisků, jež by podával poučení, které knihy se zachovaly a v jakém množství z těch, jež vycházely před katolickou restaurací, a které a v jakém počtu z oněch, jež vítězná reakce podala národu za knihy zničené. Práce taková vyžadovala by ovšem, aby se prohlédly všecky knihovny školní, farní a klášterní, a aby se pořídil katastr českých knih, což by asi odpovídalo návrhu dra Jaroslava Štastného (viz Lfil. 1904, str. 427).

Programová stať prof. Němce je v tomto směru počátkem sebrání všech českých tisků v knihovnách německobrodských až včetně do r. 1848. Počátek učiněn knihovnou gymnasiijní. Auktor rozdělil všecky tisky na čtvero skupin: I. Bohosloví, filosofii, politiku a vědy právní; II. dějepis, zeměpis, místopis a národopis; III. filologii a IV. matematiku a přírodopis. Mezi české tisky pojal i mluvnice a slovníky psané německy nebo latinsky, pokud se týkají jazyka českého nebo aspoň obsahují jednotlivá česká slova. Nalézá zde také díla cizojazyčná, jednající o české historii, ovšem tiskem odlišená.

Úvodem jsou stručné dějiny knihovny gymnasiijní, jež chová knižní pozůstalost také po P. Václavu Divokovi, učiteli Karla Havlíčka, jakož i Havlíčkovy dary. Prof. Němec dosud uvádí 388 čísel, mezi nimiž jsou tisky vzácné, na př. »Vohrada. Přeložená, z němč. na česko markgrabi Albrechtovi z Brandenburga odeslaná, pro které příčiny král. Jeho Milost a kurfirst saský proti témuž markgrabovi tažení vojenské před se vzítí sarráčili. L. P. 1553. Vytisknuto v Starém městě Pražském v pondělí po sv. Jakubu u Jiříka Melantricha Rožďalovského, 4°, str. 21, jehož neuvádí ani Jungmann v Historii lit. č., ani Rybička v čl. »Melantrichové z Aventinu a tiskárna jejich« (ČČM. 1865). Dále Biblí česká (Melantrichova) z r. 1557, Beckovského »Labarum triumphale, Vítězná koraubev Spasitele světa« . . ., která rovněž u Jungmanna chybí, M. Henricha Buntinga »Itinerarium sacrae scripturae« v českém překladu Veleslavinově z r. 1592, Kroniky dvě (Kuthenova a En. Sylvia) vytištěné u Veleslavína r. 1585; dále řada tisků z konce XVIII. a začátku XIX. století, R. 1845 vyšla v Praze u Jaroslava Pospíšila báseň V. Vojáčka »Václav«. A na exempláři, chovaném v knihovně německobrodského gymnasia, jsou, nejspíše rukou Vojáckovou, připsána

tato slova: »Tento zlomek básně není než fantasie na thema ‚minulost‘. I já mám minulost a miluji těch, kteří svou minulost mají. Než jak divná to průpověď: ‚Vergiss! Wer nicht vergesen kann, gehört lebend den Toten an!‘ S toho hlediště buď tento skromný zlomek posuzován; neb ostatně by nemohl dojít než zavržení. Jak se měníme! Nyní bych psal zas zcela jinak.«

Dr. Josef Pešek.

Frant. Hnízdo; K. V. Rais. Vzpomínka na padesátileté jubileum českého spisovatele. (Program c. k. gymnasia v Klatovech za šk. rok 1908/9.)

Práci tuto lze posuzovati buď jako vědeckou studii literárně historickou, nebo jako školní pomůcku určenou především žákům. Ukáží, že ani s jednoho ani s druhého hlediska nemá ceny. Nelze přece pokládati za studii literárně historickou pouhé obsahy (třebas až zbytečně důkladné a k tomu ještě nesamostatné, neboť obsahy dvou hlavních spisů jsou dělány podle Staňkových Stručných obsahů, vydaných F. A. Urbánkem v Praze 1906), k čemuž se pojí několik slov o životě Raisově (kterého dne se Rais narodil?) a chudíká charakteristika jeho románových osob. Co stat' podává mimo to, je kompilováno z prací jiných, ale pomůcky se uvádějí jen úhrnem a neurčitě: »O působení Raisově psal A. Novák ‚K. V. Rais‘, Obzor lit. a uměl., 1900; dr. Jan Máchal ‚O českém románu novodobém‘, 1902, str. 95 a násl.; J. Voborník, Ottův Slovník naučný, XXI., str. 69. Četné zmínky jiné, roztroušené po časopisech.« Podle toho ze zdá, že práce tato nebyla ani míněna jako vědecká studie literárně historická.

Je snad tedy určena žákům? Nasvědčovaly by tomu řečené už velmi podrobné obsahy, dále pak charakteristiky hlavních osob, jak se asi podávají ve školních cvičeních řečnických. Proti tomu však mluví sloh i vnější úprava statí. Viz jen některé příklady: Pilařka by ráda také něco *sebou* přivezla (na str. 15); inspektor přinesl *sebou* globus (str. 21); Podziměk vzal dceru svou *sebou* domů; farář navštívil oba učitel^y (st. 24). Nesprávně rozděluje do-brého, do-brota; píše z počátku, *jest-li* by ztrávili a j. Na str. 15. čteme: Chalupa *poskytovala obživu* celému rodu, na str. 17. *musíme obdivovati tu promyšlenost*, na str. 24. žádná z dcer není dosud *zadaná*, *zábava počala*, na str. 31. pantáta *lituje dobrou dívku*; paní Zuranové, manželky komisaře a j. Sloh jest jednotvárný, interpunkce nesprávná. Věty nespojují se podle stupně podřazenosti, nýbrž krátké věty hlavní kladou se prostě vedle sebe skoro beze spojek, jen čárky je oddělují. A jak se čárkami jednou plýtvá, tak se jimi jindy příliš šetří. (Příkladů zejména při apposicích kolik libo.)

Na konci slibuje spisovatel, že ostatní knihy Raisovy a a vlastností jeho tvoření probere obsírněji. Jest si důvodně přáti, aby se mu práce ta v každém směru zdařila lépe.

Dr. Ant. Kudrnovský.

Drobné zprávy.

Ant. D. Keramopullos, inspektor starožitností, vydal nedávno pěkného průvodce po Delfech v jazyku francouzském (*Guide de Delphes* par Ant. D. Kéramopoulos. V Athenách 1909, Beck & Barth Str. 79 s 2 plány. Za 2 drachmy = 1.60 mk.). Je to překlad novoreckého průvodce, vydaného r. 1908, ovšem překlad přehlédnutý a rozmnožený. Nejprve podává se popis musea (str. 5—24), načež následuje procházka zříceninami (str. 25—76). Skladatel ovládá svou látku dokonale i možno se jeho vedení s plnou důvěrou svěřiti. Ač knížka je především určena pro návštěvníky výkopů, přece poskytne i tomu, kdo cestu do Delf vážit nemůže, cenného poučení.

Dobrou populární knížku o topografii starého Říma vydal *Arnošt Diehl*, professor na universitě v Jeně (*Das alte Rom. Sein Werden, Blühen und Vergehen. Von Ernst Diehl. V Lipsku 1909, Quelle & Meyer. Str. 126. S 16 obr. a 4 plány. Váz. za 1.25 mk.*). Výklad podán je postupem historickým.

Pěknou a lacinou knihu o řeckých vásách, psanou se stanoviska uměleckého, vydal pro širší kruhy *Fritz Hoerber* (*Griechische Vasen. V Mnichově a Lipsku 1909, R. Piper & spol. 140 str. formátu slovníkového. Váz. za 4 mk.*). Jest to 5. svazek sbírky »Klassische Illustratoren«; líčí řeckou malbu na vásách postupem historickým od nejstarších časů až do doby hellenistické. Knihu zdobí 78 skoro vesměs zdařilých obrazů, z nichž čtyři jsou provedeny v barvotisku; připomínáme však výslovně, že nejsou určeny in usum Delphini.

»Einleitung in die Altertumswissenschaft« jest název důležité encyklopaedie klassické filologie, kterou za pomoci četných odborníků pořádají *Alfred Gercke* a *Eduard Norden*. Právě vyšel první svazek; jenž se obírá methodikou, řečj, metrikou a literaturou řeckou i římskou (v Lipsku 1910, u Teubnera. XI a 588 str. formátu slovníkového. Za 13, váz. za 15 mk.). Dílo, na něž jsme upozornili hned, jak bylo poprvé ohlášeno (srv. LF XXXIII, 1906, str. 317), obrací se sice především k posluchačům universitním, ale větší prospěch z něho budou mít ti, kteří studia svá již ukončili a dále se vzdělávají chtějí; proto nemělo by chyběti v žádné knihovně gymnasiijní. Poněvadž přineseme v sešitě příštím obsírnější posudek, dodáváme zde jen, že celá encyklopaedie bude sestávat ze tří svazků a že ti, kdož se zaváží ke koupi všech, dostanou svazek druhý a třetí za sníženou cenu.

Všem, kdož se obírájí studiem řeckých nápisů, nezbytnou pomůckou bude kniha *Adolfa Wilhelma* »Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde«, která nedávno vyšla jako VII. svazek samostatných spisů (*Sonderschriften*) rakouského ústavu archaeologického (ve Vídni 1909, VII a 379 str. 4°. Váz. za 42 K.). Obsahuje řadu nových pozorování k nápisům již známým nebo nově objeveným (celkem 227 čísel) a důležité pojednání »o veřejném zaznamenávání listin«. Bylo by žádoucí, aby se Wilhelm odhodlal, sebrati svá četná

pojednání epigrafická, která jsou rozptýlena po časopisech, ne vždy snadno přístupných; prokázal by tím dobrou službu studiu vědy, jejímž jest předním zástupcem.

Právě vyšel dlouho ohlašovaný slovník řeckých starožitností, který k potřebě škol uspořádali *Pierre Paris* a *Gabriel Roques*, professoři university v Bordeaux (Lexique des Antiquités Grecques par Pierre Paris et G. Roques. V Paříži 1909, A. Fontemoing. II [správně VI] a 481 str. S četnými obr. a 2 tab. Za 10 fr.). Podává stručný výklad rozmanitých pojmů z řeckých starožitností všeho druhu, a to podle hesel řeckých. Nejméně jest tu zastoupeno náboženství, poněvadž, jak prof. Paris sám v předmluvě vyznává, byla by tím kniha vzrostla na rozsah dvojnásobný. Většina hesel jest opatřena malými obrázky, zdělanými podle vzorů antických; dvě připojené tabulky podávají pohled na Herodovo odeion a na Parthenon. Ke konci (str. 445—477) připojen systematický přehled hesel, rozdělený podle odborů. Přes všechnu píli, kterou vydavatelé dílu věnovali, nemůžeme se pro nový slovník nadchnouti. Není nám jasno, komu jest vlastně určen. Pro žáky gymnasií podává mnoho hesel, s kterými se v četbě školní nikdy nesetkají, pro studium universitní zase obsahuje příliš málo jak po stránce obsahové, tak ilustrační. Vadou jest dále, že tu není dokladů, kde se jednotlivá, zejména řidší jména vyskytují a že není označeno, z jakých památek jsou vyobrazení vzata. Mimo to bylo za nynější doby zcela zbytečno, dáti obrázky kresliti žákům a žákyním školy krásných umění, když bylo možno mechanickou cestou dosíci výsledků týchž, ne-li ještě přesnějších.

Ve sbírce »Aus Natur und Geisteswelt«, vydávané v nakladatelství Teubnerově, vyšlo jako 258. sv. velmi zajímavé dílo »Antike Wirtschaftsgeschichte«, jež napsal *Otto Neurath* (Lipsko, 1909. Str. VI a 156. Za 1 mk., vázané za 1 mk. 25 pf.) Přes svůj populární ráz hodí se velmi dobře i klass. filologům a historikům. Podávajíc v jednotlivých typech přehledný a pokud možno jednotný obraz sociálně-ekonomických poměrů starověkých, k nimž se nyní obrací moderní historie se zvláštním zájmem. Po úvodu, jenž obsahuje přehled studia hospodářství starověkého až do Belocha, Pöhlmann a E. Meyera, následuje výklad o hospodářském rozvoji v orientě, načež jsou věnovány čtyři kapitoly chronologicky stanoveným periodám hospodářského vývoje Řecka a států řecko-východních; kap. 6.—8. líčí vývoj hospodářství římského, jež se stalo vzrůstem říše hospodářstvím světovým. Výklad jest oživen hojným srovnáváním s poměry nynějšími. F. N.

Zdařilé dějiny římské republiky vydal Angličan W. E. Heitland (The Roman republic. By W. E. Heitland. V Cambridži 1909, University Press. Ve třech dílech: XIV a 356, IV a 584, IV a 563 str. S 19 mapkami v textu. Váz. za 30 sh.). Při nedostatku většího novějšího díla o římské republice vítáme dílo Heitlandovo s radostí tím větší. Chvály zasluhuje, že spisovatel podává vždy výklad o pramenech a jejich ceně a že klade důraz na vyličení dějiny ústavy římské.

Důležité dílo *Ed. Nordena* »Die antike Kunstprosa«, vydané r. 1898, bylo delší dobu rozebráno; antiquáři žádali za ně nekřesťanské peníze. Spisovatel proto svolil, aby se uspořádal nový nezměněný otisk, k němuž po anglickém způsobu připojeny na konci dodatky, zvlášť číslované. (V Lipsku 1909, u Teubnera, XX a 450 + 17; III a 451 — 968 + 18 str. Svazek po 14 mk.).

Eduard Schwartz vydal r. 1903 v Lipsku u Teubnera pěknou knížku »Charakterköpfe aus der antiken Literatur«, která vznikla z přednášek, které konal ve Frankfurtě před širším obecnstvem.

Schwartz podával tu charakteristiku Hesioda a Pindara, Thukydidu a Euripida, Sokrata a Platona, Polybia a Poseidonia a konečně Cicerona. Neočekávaný úspěch knížky — vyšla r. 1906 v druhém a letos ve třetím vydání — přiměl spisovatele k tomu, že připojil »druhoh řadu«, která podává taktéž jeho přednášky frankfurtské (Charakterköpfe aus der antiken Literatur. Zweite Reihe. Fünf Vorträge von Eduard Schwartz. V Lipsku 1910, Teubner. VI a 136 str. Za 2·20 mk., váz. za 2·80 mk.). Nová knížka pojednává o kynických Diogenovi a Kratetovi, o Epikurovi, Theokritovi, Eratosthenovi a sv. Pavlovi. Lze doufat, že se setká se stejnou přízní jako dílko původní.

Nové vydání Sofokleova Oidipa na Koloně uspořádal Lud. Rademacher (Sophokles erklärt von F. W. Schneidewin und A. Nauck. Drittes Bändchen. Oidipus auf Kolonos. Neue Bearbeitung von Ludwig Rademacher. V Berlíně 1909. IV a 202 str. Za 1·80 mk.). Proti předešlému vydavateli, Nauckovi, stojí Rademacher na stanovisku konservativním. Dobře poznamenává v předmluvě, že konjekturální kritika nacházela zpravidla závalu tam, kde se básník odvážil něčeho neobvyčejného; při tom však zapomněli kritikové na to, co dobře věděli antičtí grammatikové, že totiž právě odchylka od obvyčenosti činí teprve poetický výraz.

Jan Leeuwen vydal po druhé Aristofanovy Vosy s latinskými poznámkami (Aristophanis Vespae. Cum prolegomenis et commentariis iterum ed. I. Leeuwen. V Leydenu 1909, Sijthoff. XXIII a 247 str. Za 7 mk.). Pro nové vydání užil vydavatel zejména faksimilní rukopisu Ravennského i Benátského, anglického komentáře Starkieova (v Londýně 1887), jakož i jiných příspěvků k výkladu této komoedie, tak že nové vydání jest proti předešlému (z r. 1893) zdokonaleno. Přece však trpí hyperkritičností jako celý Leeuwenův Aristofanes. Charakteristická jsou v té příčině slova předmluvy (p. XXIII): ante omnia operam dedi, ut meus manerem. Zbytečnou novotou jest, že koncové ς tištěno zde všude jako σ .

Nové vydání Aristofanova Míru, uspořádané od Konrada Zachera, nedávno vyšlo (Aristophanis Pax. Edidit Konradus Zacher. Praefatus est Ottomarus Bachmann. V Lipsku 1909, u Teubnera. XXXII a 127 str. Za 5 mk.). Je to velké vydání kritické, uspořádané týmž způsobem jako druhé vydání »Jezdů«, které po Velsenovi uspořádal Zacher r. 1897. Jediný rozdíl spočívá v tom, že na konci připojena scholia metrická. Bohužel nebylo Zacherovi dopráno, dožiti se vydání díla, o kterém přes 10 let úsilovně pracoval; zemřel jako mimořádný professor university Vratislavské v listopadu roku 1908. Tisk dokončil a samostatný úvod o rukopisech a jejich ceně připojil Ottmar Bachmann. Nelze pochybovati, že pečlivá tato práce bude na leta základem dalších studií o této nesnadné komoedii Aristofanově.

Konstantin Ritter, známý svými četnými pracemi o Platonovi, přikročil nyní k systematickému vypsání výsledků, kterých se dodělal svými studiemi o životě, spisech a učení Platonově (Platon. Sein Leben, seine Schriften, seine Lehre. Von Constantin Ritter. Erster Band. V Mnichově 1910, C. H. Beck. XV a 588 str. Váz. v plátně za 9 mk.). Jest to dílo zdařilé, které se obrací nejen k odborníkům, nýbrž ke všem vzdělancům; tím je dán ráz jeho. Vydáný první svazek pojednává o životě a osobnosti Platonově (str. 1—193), načež po zcela stručné zmínce o pravosti spisů (str. 197—200) vloženy podrobně různé metody, dle nichž lze stanoviti chronologické pořadí jednotlivých spisů (str. 200—283). Po té následuje rozbor a ocenění spisů první doby, počínaje Lachetem a Hippiou menším až do Faidona (str. 284—586); tuto dobu určuje Ritter asi od 405 až do r. 380 př. Kr.

V druhém svazku, kterým dílo bude ukončeno, budou probrány ostatní spisy a podán celkový přehled. Doporučujeme dílo všem, kteří se obírají spisy Platonovými, pro rozvázný úsudek, kterým se vyznamenává.

Důležitý sborník »*Commentaria in Aristotelem Graeca*«, vydávaný péčí Berlínské akademie, byl koncem roku loňského dokončen. Skládá se z 23 svazků a tří dodatků (*Supplementum Aristotelicum*). Vydávání trvalo 28 let a účastnili se ho filologové němečtí, angličtí, italští a řečtí. Celý sborník vyšel v nakladatelství Jiřího Reimera v Berlíně a stojí 699-20 mk.

Th. Birt vydal zajímavý spis: *Jugendverse und Heimatpoesie Vergils. Erklärung des Catalepton* (v Lipsku 1910, u Teubnera, Va 198 str. Za 3-60 mk.). Je to důkladný komentář básniček, zahrnutých názvem *Catalepton*. Birt vyslovuje se pro pravost všech, kromě čísla IX. Výsledek tento má důležitost pro obohacení biografie Vergiliovy i pro studium jeho literárního vývoje.

Laciné vydání Petroniovy Hostiny Trimalchionovy uspořádal nedávno Vilém Heraeus (*Petronii Cena Trimalchionis* nebst ausgewählten Pompejanischen Wandinschriften herausg. von W. Heraeus. V Heidelbergu 1909, Winter, VI a 47 str. Za 1-20 mk.). Jest to druhý sešit sbírky, nazvané »*Sammlung vulgärlateinischer Texte*«, určené především k akademickým cvičením z vulgární latiny. Nové vydání obsahuje stručný úvod o Petroniovi a jeho románu, jakož i přehledný seznam příslušné literatury; pak následuje text, opatřený stručným aparátem kritickým. Ke konci připojeno 75 nástěnných nápisů z Pompej, vybraných s hlediska jazykového, a parodie, známá pode jménem *Testamentum porcelli*.

Známa sbírka *Poetae Latini minores*, kterou v l. 1879—1883 vydal v bibliotheca Teubnerské Emil Bährens, bude nyní vydána znova od Bedřicha Vollmera, profesora university Mnichovské. Právě vyšel první svazek, obsahující menší básně, Vergiliovi přičítané, jakož i básně Aetnu a elegie na Maecenata (*Poetae Latini minores. Post Aemilium Bährens iterum recensuit Fridericus Vollmer. Vol. I. Appendix Vergiliana*. V Lipsku 1910, u Teubnera. VIII a 208 str. Za 2-40 mk.). Vollmer vykonal pro vydání rozsáhlé přípravy, opatřiv si fotografické snímky téměř všech rukopisů; jeho text, opatřený rozsáhlým aparátem kritickým, svědčí o jeho bystrosti kritické i exegetické i bude nyní základem všech dalších prací. Ellisova »*Appendix Vergiliana*« (v Oxfordě 1907) zatlačena touto prací do pozadí.

Weissenbornovo poznámkové vydání Livia obnovuje se nyní, jak se zdá, systematicky, což třeba uvítati jen s radostí. R. 1906 vyšlo nové vydání knih 35. a 36., r. následujícího knih 37. a 38., loňského pak roku měli jsme již příležitost ohlásiti nové vydání knih 39. a 40. (LF 1909, str. 159) a nyní přistupují k tomu knihy 41. a 42. (*T. Livi ab Urbe condita libri. Wilhelm Weissenborns erklärende Ausgabe. Neu bearbeitet von H. J. Müller. Neunter Band. Zweites Heft. Buch XXXI und XXXII. Dritte Auflage. V Berlíně 1909, u Weidmannů. III a 220 str. Za 2 mk. 80 pf.*). Osvědčený vydavatel mohl zde kromě jiných prací užiti zejména fotografického vydání rukopisu Vídeňského a výborného vydání Zingerlova.

Praktické ročenky *The Years Work in classical studies*, kterou rediguje W. H. D. Rouse, vyšel právě ročník čtvrtý za r. 1909 (V Londýně 1910, John Murray. VIII a 176 str. Za 2 sh. 6 d.). Vdevatenácti kapitolách referují tu povolání odborníci stručně o všech oborech klassické filologie za dobu od října 1908 do konce září r. 1909. V letošním svazku přibyl nově referát o novorečtině, ale za to chybí zpráva

o literatuře. Doporučujeme opět ke čtení i k odeírání (sv. LF XXXV, str. 397, XXXVI, str. 318).

Engelmannově Bibliotheca scriptorum classicorum (8. vyd. od E. Preusse, v Lipsku 1880 a 1882), v níž jest sestavena literatura vyšlá od r. 1700 až do r. 1878, dostalo se pokračování v neobyčejně svědomitým a záslužným díle *Rudolfa Klusmanna* Bibliotheca scriptorum classicorum et Graecorum et Latinorum, jež bude zahrnovati literaturu od r. 1878—1896. Vyšel dosud první díl jako doplněk k loňskému ročníku Bursianova Jahresberichtu (v Lipsku 1909, O. R. Reisland. VIII. a 708 str. Za 18 mk.). V první části obsažena jsou pod titulem Collectiones tato hlavní hesla: anecdota Graeca, oratores Attici, poetae, rhetores, scriptores; v části druhé jsou hesla Abercius — Homerus. Z českých pojednání pojal Klusmann do seznamu jen články z Listů filologických a z Českého musea filologického, ostatní literaturu českou a slovanskou vůbec (částečně i maďarskou) vynechává, patrně z neznalosti.

Některé svazky ze známého Handbuchu, řízeného Ivanem Müllerem, vyšly právě v novém, již čtvrtém vydání. Upozorujeme zejména na svazku II. oddíl 2, věnovaný latinské grammatice, poněvadž jest značně rozšířen a částečně i přepracován (XVI a 779 str. Za 15 mk., váz. za 17.50 mk.). Hláskosloví a tvarosloví jest rozšířeno o více než 100 stran, skladba a stilistika o více než 80 stran. — Za to dějiny řecké od Rob. Poehlmanna a římské od Ben. Niese rozšířily svůj obsah jen nepatrně.

Classical Journal přináší v posledním sešitě (vol. V, str. 52—58) zajímavý článek od *Viléma F. Abbota* o klassických kroužcích středoškolských professorů v Americe. Na gymnasiu (Classical High School) ve Worcesteru, Mass., existuje od r. 1891 latinský a od r. 1893 řecký kroužek. Členové se scházejí několikráte za měsíc a čtou společně spisy spisovatelů antických, které se ve škole nečítají, nebo konají přednášky k vzájemnému poučení. Tak na př. r. 1897/8 čten byl Plautův Trinummus a Tacitův Dialogus, roku následujícího Ciceronův Brutus, r. 1905/6 výbor z listů Ciceronových. V řeckém kroužku r. 1899/1900 čten Theokrit a probrány v přednáškách hlavní poučky o řeckých básích, roku následujícího čten Platonův Faedon a přednášeno o některých themech z dějin filosofie řecké. Nemohl by se i u nás tento příklad napodobiti?

*

Ve sbírce „Bibliografické příručky“, vydávané K. Novským, vyšel B. Menšíkův »Soupis současné literatury dramatické« (str. 196), jež pořadatel sám označuje jako pokračování Stankovského »Divadelního slovníka« (1876). Pohříchu má práce B. Menšíkova při svém uspořádání cenu jen pro praktickou potřebu knihkupeckou a divadelní; literárně historickému pracovníku nemůže poskytnouti vlastně nic. Divadelní hry srovnány jsou totiž podle svých titulů a nikoliv podle jmen autorů, a ani nějaký index nepodává tu orientaci; nikde není uvedeno ani datum uveřejnění, ani datum provozování, a je-li nějaká hra na knihkupeckém trhu rozebrána, schází vůbec veškerá podrobnější určení. I byla hojná práce vynaložena většinou marně. Zamlouvá-li se soupis dramatických prací alespoň relativní úplností (zabíráť i dramatické práce rukopisné), jest přídavek, obsahující bibliografii »spisů o divadle pojednávajících neb k němu se vztahujících«, pro svou kusost a povrchnost naprosto bezcenný; není to bibliografie, ale velmi nahodilý výběr bez principu a soustavy. Zde onde vybráno jest něco z literatury historické, něco z příležitostných spisů, ale ani písemnictví vzpomínkové (Kronbauer, Quis, Šmaha, Štolba atd.), ani hojná žeň brošurková (na př. o H. Kvapi-

lové) nebyly sem pojaty. Pouze soupis dramaturgických spisů F. A. Šubertových jest authentický a úplný. Snůškami tohoto rázu se zanebané české bibliografii nepomůže.

an.

Dodatkem k oběma katalogům latinských i českých rukopisů universitní knihovny pražské od Josefa Truhláře vydal právě mladý učenec Walther Dolch nákladem firmy Calveovy a s podporou spolku »Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft etc. in Böhmen« 1. svazek obdobného díla pro německé rukopisy v Klementině »Katalog der deutschen Handschriften der k. k. Universitätsbibliothek zu Prag«. (Str. 153.) W. Dolch, jenž měl před sebou cennou průpravnou práci Kelleovu v Naumannově »Serapeu« (1859—1861 a 1868), řídí se v popisu vzorem Truhlářovým a popisuje 168 kusy celé a 41 zlomků (kromě některých dodatků); vyčerpává takto 5. dílem své práce látku asi k r. 1550. Cenným přídavkem jest přehled původu jednotlivých rukopisů jakož i seznam chronologický, čímž kniha vedle ceny bibliografické nabývá i hodnoty literárně dějepisné. V úvodě přiznává Walther Dolch sám, že literárně mnoho nového po Kelleovi nepřináší; některé zlomky světského obsahu rytířského a řada nově určených rukopisů mystického rázu vytýká za svou nejennější kořist. Právě po této stránce poskytuje práce Dolchova i dějepisci české literatury nejedno poučení: od druhé poloviny XIV. věku vyskytují se na české půdě velmi hojné opisy, překlady a výklady mystických boboslovců, a hlavně kláštery Klarisek v Chebu (1270—1782) a v Krumlově (1361—1782) jsou semeništi písemnictví rozjímavého a vzdělavatelného obsahu mystického. Dosti záhy naskytují se německé texty autorů a knih, v nichž se zalíbilo i Tomáši ze Štútného; ale kdežto v literatuře české zájem mystický vystrídán byl hnutím reformním, němečtí mniši a jeptišky ulpěli na této fazi náboženské až hluboko do XVI. věku. Jinak neposkytují německé rukopisy Klementínské významnějších dokladů pro duševní styky českého a německého obyvatelstva.

an.

(Der Butter — ten putra?) V. Lesný, mluvě ve svém článku »Ein Beitrag zur Sprache der alten Makedonen« (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, sv. 42, str. 297—302) o vlivu jazyka na jazyk (rozeznává vědomé napodobení a vliv neuvědomělý), praví (str. 301): »Nicht ohne sprachliches Interesse ist auch ein Beispiel aus der českischen Umgebung von Budweis, wo die Butter (wie sonst in Südböhmen) putra heisst, aber dieses Wort trotz der Femininendung ein Masculinum ist. Es ist schwer zu glauben, dass das eine Analogie zu chleba ist (Brot. Genitiv als Nominativ gebraucht), besonders wenn wir in Betracht ziehen, dass die Deutschen in der Budweiser Umgegend dialektisch der Butter sagen. An dem deutschen Einfluss auf das Čechische ist bei diesem Worte, wie ich glaube, nicht zu zweifeln.«

K tomu několik poznámek spíše proto, abych na věc upozornil, než abych ji snad chtěl rozhodnouti. Tvaru putra (mask.) — pokud vím — neužívá se ani v Budějovicích ani v okolí; v jižních Čechách jest obvyklý tvar putr, stejně jako v Budějovicích (působil jsem tam tři roky); ba není zde ani tvaru putra (femininum), jenž jest v nářečích moravských vedle tvaru putr [srov. v Bartošově Dialektologii moravské II, str. 518. v jeho Dialektickém slovníku moravském (1906), dále v slovníku Kottově, jeho doplňcích a Příspěvcích atd. (1896)]. Ustálená dvojice jihočeská jest: putr (máslu čerstvé) — máslu (t. j. pře-vařenému); odpovídá pražské dvojici: máslu — šmalc.

Budějovické der Butter nemá v sobě nic nápadného; strhn. Buter v rodě kolísá, rodu mužského je slovo to v Bavorích, Tyrolích, Švýcarsku (oberdeutsch), ve Falci a Francích. Ale o vlivu rodu slova

»der Butter« na rod domněle jihočeského putra (mask.) nemůže býti řečí; i vliv tvaru chleba byl by bližší. O rodě přejatého slova nerozhoduje rod slova mateřského, nýbrž jen a pouze jeho koncovka, jeho tvárnost a vzhled;¹ proto je putr m., putra f., morav. numera f., čes. numero n., učená maskulina kometa a planeta stávají se při širší známosti femininy (Gebauer, III⁴, 200—201). Srov. pěkná pozorování v článku H. Hoffmannově »Einfluss des Polnischen auf Aussprache, Schreibung und formale Gestaltung der deutschen Umgangssprache in Oberschlesien« (Zeitschrift für deutsche Mundarten, 1909, 263—279); z úst polských slyšíme »wenn ich einmal den (diesen) Haus verlasse, so ...« a maně vzpomínáme na jihočeský (třeboňský) rathouz (mask.); přirozený rod podmínil větu »sei brav und eine ordentliche Mädchen« (str. 274—75). Jak málo působil rod slov původních na rod přejatých, ukazuje následující, daleko ne úplný seznam [slova většinou čerpána z Gebauerova »Slovníku Staročeského« I. (1903) nebo Slovníku Bartoňova]: bělpuch m. — věl a buoch n., blajvajs, blejvajs, bl'ajbaz (laš.), plevajs (slov.) m. — bleiweiss n., dek m. (dnešní deka f.) — decke f., doch m. — dach n., fald m. — valde f., fěrtuch, hantuch lajntuch m. — tuch n., folk m. (povolení, poshování) — volge f., fasunek, -něk m. — vazzunge f., fedrunck, fedruňk m. — vürderunge f., frau-cimer m. (kollekt. ženstvo) — vrouwenzimmer n., frejunkt m. — vriunge f., funt m. — phunt n., hamfešt m. — hantveste f., hofrecht m. — hoverēht n., heft m. (na př. u nože) — heft n., kal'fas m. — kalk-fass n., kvalt m. — gewalt (střhn. m. f.), kvelb m. — gewölbe n., l'and-voch m. (landvoši) — landwache f., obštrléz, obščiliz, vostrliz, ostr-l'éjzl m. — obšlese f., pant m. — band n., papír m. — papier n., patronáš m. — patronasche f., sulc m. — sulze-f., šrám m. — schramme f., štyft m. — stift n., tringel't m. — tringeld n., časopis »Zeit« m. — »die Zeit« (femininum řídké a strojené). Tedy vlivu V. Lesným předpokládaného není; bude potřebl mužskému tvaru putra, je-li vůbec, hledati výkladu jiného. O budějovickém tvaru německém »der Butter« při známém číselném ethnografickém poměru obou národností svého úsudku pronášeti nechci. Dr. Ant. Beer.

Zasláno.

K recenzi prvního sešitu svého díla »Hranice Makedonie ve starověku I.«, uveřejněné p. professorem Dr. Peroutkou v L. F. XXXVI, str. 384 nn. musím poznamenati toto:

1. Přídavek, obsahující vysvětlení zkratk, nebyl v otisku z programu nikterak vynechán nedopařením. Vždyť spis (I. díl) bude míti sešitů více a podobné přídavky dávají se vždy na konec díla.

2. Nesprávné jest (str. 385), že bych byl od r. 1905 »změnil úplně plán i co do uspořádání látky i co do rozsahu«, I. a II. díl s, isu jest (ve skizzách) úplně hotov; I. díl skládá se z pojednání: 1. Hranice Makedonie, 2. Teritoriální vývoj; II. díl bude míti nadpis: Problémy národopisné. To mohl p. recensent poznati z prvních slov ukázky »Thrakové«, vyšlé r. 1905, o které dokonce dvakráte referoval.

3. Diktátu p. recensentovu, že nesmějí se psáti dějiny teritoriálního vývoje Makedonie dříve, než budou úplně provedeny výkopy ve všech zemích poloostrova balkánského, sotva se kdo podrobí. Jest to asi takový požadavek, jako kdyby kdo stanovil, že, pokud nejsou roz-

¹ Srov. K. Brugmann »Über das Wesen der sogenannten Wortzusammensetzung« str. 380; Berichte der Königl. sächs. Gesellschaft d. Wissenschaften, Phil.-histor. Kl. 1900 (sv. 52).

luštěny neřecké nápisy, nalezené na Krétě a j., nesmí se psáti o předřeckém obyvatelstvu. Než i kdyby archaeologické výzkumy byly provedeny v tom rozsahu, jak toho žádá p. recensent, nikterak bych své práce neměl. Metoda má záležti právě v přesném rozlišování textů a archaeologie; problémy archaeologické prozatím ně eliminuji a teprv, až budou texty (samy pro sebe!) vyloženy a až budou (zase samostatně!) probrány pozůstatky, jichž významu nikterak nepodceňuji, zkombinuji výsledky obou v definitivní závěry. Že metoda tato není zastaralá a nevědecká, toho důkazem jest, že jí r. 1907 užil J. L. Myres v pojednání o Pelasgích v *Journal of Hellenic studies* XXVII, str. 170 nn., přijatém s pochvalou, v němž přece mohl vyjítí od výkopů. Proto také není práce má, ač jen na pouhých textech založená, bezcenná, ježto by přece vždy musila býti právě v té formě vykonána. Odpíratí práci takové, třeba že jinak všem požadavkům vyhovovala, název vědecké práce (str. 385), nezdá se mi spravedlivé a pochybuji velice, že by jinde než u nás mohl takový úsudek vážně býti pronesen (srovn. slova Buzeskulova, Úvod do řeckých dějin, str. 349: »vždyť východiskem každého dějepisce-badatele jest text«). Dychtivost, chtítí viděti všude hned à tout prix hotové a konečné výsledky, jakou projevuje Peroutka (str. 386), jest asi taková, jako kdyby kdo dával přednost vydání školnímu, které nesnáze textové odstraňuje libovolnými konjekturami, aby se jen dodělalo nerušeného čtení textu, před vydáním skutečně kritickým, jež přirozeně musí mnoho zůstaviti nerozhodnuto.

Rovněž výtku, že jsem měl počítí přímo od nejstarších dob (str. 385), musím rozhodně odmítnouti. Kdybych psal knihu školní nebo nějaké kompendium, pak by snad se doporučoval výklad chronologický; zde však se jedná o nejpodrobnější, samostatnou práci monografickou, jejíž thema mohu si přece svobodně voliti a omeziti, nejša vázán žádnou šablonou. Proč počínám právě dobou historickou, vysvětlil jsem na str. 5.

4. O Kárech praví p. recensent nyní (v *Mjnu* 1909), že »jsou v Řecku a v M. Asii již za doby kretské a mykenské, že jsou kmenově příbuzní s Krefany, jen že ne na témž stupni kultury« (str. 388). Táži se, jaký jest rozdíl mezi tímto (celkem) správným míněním a Köhlerovou »hypotheseou kárskou«, jak jest nyní obecně recipována (srovn. Peroutkovy *Dějiny řecké*, str. 258)? Myslím, že žádný; proto jsem byl v plném právu přidržeti se této hypotese ve svém pojednání a vytknouti ve své recenzi díla Peroutkova spisovateli, že odvozuje kretské slovo labyrinthos z kárštiny a přece polemizuje jedním de hem proti »hypothese kárské«. Vždyť přece přívrženci této hypotese netvrdí, že původci vzdělanosti kretské a mykenské jsou Kárové z Kárie, jak předpokládá Peroutka ve své polemice. Kdo schvaluje vývody Kretschmerovy (jak to činí Peroutka), že některá jména řecká, hlavně místní, a zejména koncovka *-wos* jsou důkazem, že v krajinách těch sídlilo původně obyvatelstvo neřecké, musí důsledně s Kretschmerem stanoviti, že toto neřecké obyvatelstvo bylo hlavně původu kárského, ježto tato jména mají ráz specifický kárský. Okolnost, že Kretschmer na jehož vývodech hlavně spočívá argumentace Peroutkova o neřeckém obyvatelstvu, úplně se shoduje¹ s míněním, jež jsem pronesl já, přece měla Peroutkovi býti pouhnutkou, aby nezavrhoval názoru, jenž nyní jest obecný u těch badatelů, kteří zastávají se neřeckého původu vzdělanosti kretské a mykenské (srovn. Ed Meyera, *Geschichte des Altertums* 12, 2, str. 683 n.) Neznám také příčiny, popíratí, že obyvatelstvo celého balkánského poloostrova bylo v jisté době hlavně národnosti kárské, jak vykládám na str. 25, když také v severní jeho části vyskytají se charakteristické názvy kárské,

¹ Výrok Kretschmerův (*Glotta* I, 1908, str. 19), že Pelasgové jsou »halbkarische Bevölkerung«, není nikterak závislý na platnosti či neplatnosti jeho hypotese o Ionech, jak myslí Peroutka (str. 388).

jež sebral Fick, *Vorgriechische Ortsnamen*, str. 106 a a 151, mezi nimi zvláště význačné jméno města Perinthos. Tvrzení Peroutkovo (str. 386), že mezi mými poznámkami 11 a 12 a 13 jest »patrný odpor«, jest nesprávné. Pravím přece v pozn. 11, že hlavním kmenem (ne tedy jediným) byli Kárové a v dalším výkladu proto všude slovo Kárové dávám do uvozovek, čehož si p. recensent asi nevšiml. Myslím tedy, že jsem tyto problémy pochopil úplně jasně (dokladem toho jest mi, že Ed. Meyer rok po mně užívá ve svém výkladu na uv. m. skoro týchž slov jako já) a že jest povinností p. Peroutky, aby svůj výklad, který jsem ze šetrnosti eufemisticky nazval »nejasným«, loyálně již nyní opravil.

O ostatních sporných otázkách, jež p. Peroutka nazývá (str. 386) »odlehlymi«, zmíním se — ježto se týkají hlavně mé recenze Peroutkova spisu »Dějiny řecké« — až v předmluvě k svému dílu, v níž v souvislosti vyložím své názory o vědecké práci v oboru dějin starověkých.

Na Král. Vinohradech dne 13. ledna 1910.

Jaroslav Štastný.

Odpověď.

Koll. Štastný neprávem tvrdí, že jsem v referátě svém pojednání jeho prohlásil za nevědecké a bezcenné. To mohla si z něho vyčísti jenom autorova nedůtklivost, která jej vůbec svedla k nespravedlivým slovům. Spisovatel v pojednání svém mluvil o plánu celého díla. O tomto plánu a o plánu podobných prací vůbec jsem řekl, že bych s dnešního stanoviska představoval si jej jinak. Stejně nemůže klidný čtenář viděti v mých slovech nějaký diktát ani mluvití o mé »dychtivosti po hotových faktech à tout prix.« To, co jsem řekl, jsou požadavky samozřejmé a sebevědomější tón ani žádná komparace jich neoslabí. Myslí koll. Štastný skutečně, že bylo třeba citovati Buzeskulovu větu o tom, že pro historika badatele hlavní věcí zůstane text? Pro koho?

Dovídáme se, že autor nepíše ani školní knihy ani kompendia (kdo čteš, rozuměj!), nýbrž nejpodrobnější vyličení Makedonie, a že není tudíž vázán žádnou šablonou, že může si látku omeziti, jak se mu líbí. Toho práva nikdo mu neupírá, ale kritika má právo říci, že cena práce by se zvýšila, kdyby se začalo od začátku, právě proto, že to má býti »nejpodrobnější vyličení« atd. Hanc veniam damus petimusque vicissim.

O Kárech nebudu zde znovu vykládati. Koll. Štastný nechť je klidný; jakmile shledám, že můj výklad o kárské hypotéze třeba nahraditi pravděpodobnějším výkladem, učiním to. O tom by přece nemusil pochybovati. Ale věc prozatím nekvapí, ani po jeho vyličení v Zaslánu.

Koll. Štastný, jak se zdá, zakládá si nějak mnoho na své recenzi mých Řeckých dějin, bezpochyby proto, že jsem neposlal také takového obrněného Zaslána. Chce-li koll. Štastný mluvití o šetrnosti, zde jsem mu ukázal, co je tato ctnost. Vytkl mně devět věcí, jež se mu nezdály zdarilé. Výtky 7., 8. a 9. snažil se odůvodniti, a proto jsem na ně reagoval, a to v referátě, o němž jde, a myslím, že jsem dosti jasně vyložil, na čí straně je pravda. Při ostatních výtkách nelze o věcném zdůvodnění mluvití a přece jsem mlčel, přes to, že čtenářů, kteří mohou samostatný soud o věci si učiniti, u nás není mnoho. I zde na ostatní věci Zaslána neodpovídám úmyslně, aby věc byla kratší.

Em. Peroutka.

Stav mythologického badání v posledním desetiletí.

Napsal O. Jiráni.

(Pokračování.)

Vedle tohoto směru, jenž značnou část mythů a postav božských odvozuje z Foinikie a jiných semitských krajů asijských, připisuje jiná skupina badatelů v té příčině značný vliv národům, které v historické době nalézáme v Malé Asii, ale kteří dle svědectví četných jmen místních sídlieli před Helleny ve vlastním Řecku i na ostrovech moře aegejského. Jako zvláště význačný doklad tohoto směru uvádím především článek *U. von Wilamowitz-Möllendorffa*: Apollon (Hermes, XXXVIII, 1903, str. 575 až 586). Poněvadž Apollon jest v Iliadě ochráncem Trojanů a Lykiů, naproti tomu však nepřítelem Achajů, poněvadž dále celé maloasijské pobřeží jest takřka poseto svatyněmi a věštírny Apollonovými, soudí Wilamowitz, že bůh ten jest původu maloasijského, který od Hellenů byl přejat a hellenisován. Spolu s ním přijali Řekové ovšem i matku jeho Leto a sestru jeho Artemidu. Leto prý pochází najisto z Lykie, kde se těšila značnému kultu, kdežto v Helladě objevuje se skoro jen jako průvodkyně syna svého. Také Artemis jest asijského původu, ale nejen jméno, nýbrž i celá bytost její jest úplně vyrovnána s duchem hellenským. Naproti tomu Apollonovi zůstalo jméno neřecké (odtud marné pokusy je vyložiti) a jeho přizpůsobení ke kultům různých kmenů řeckých zůstalo dosti vnější a povrchní; toliko v jednom případě, v Delfech, způsobil vnitřní přeměnu řeckého náboženství. O národu, z něhož Apollon vyšel, vyslovuje se Wilamowitz pouze hypoteticky; nejspíše však jest vlastí jeho Lykie. K té ukazuje mezi jiným jméno matky Leto, rovněž i epitheta *λυκηνῆς*, *λύκειος*, *λύκιος*; při těch jest si ovšem Wilamowitz vědom jiných známých výkladů, ale bez udání bližších důvodů rozhoduje se sebevědomě pro etymologii, svědčící jeho výkladu.

Hypothesa Wilamowitzova, jakkoliv na pohled dosti přesvědčivá, neobstojí při bližším zkoumání a právem obrací se proti ní O. Gruppe ve svém posledním přehledu, str. 402 n. Nesprávný jest již hlavní důvod, z něhož Wilamowitz vychází; neboť jen po vyloučení dosti četných míst možno tvrditi, že básně homerské neznají boha tohoto ve vlastním Řecku a prostředek takový jest vždy podezřelý.

Ale nedlouho po článku Wilamowitzově objevila se kniha A. Ficka: *Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands*, v Gottingách 1905, v níž dosti značná část mythů a náboženských postav řeckých připisuje se národům, kteří v předhistorické době usídlení byli v Řecku a na ostrovech moře aegejského, ale později omezeni byli na pevninu maloasijskou. Zvláště Lelegové a Pelasgové měli značný vliv na vznik četných postav mythu řeckého. Lelegům náleží prý nepochybně Endymion, původně bůh sluneční, jenž ctěn byl v Karii na Latmu, ale objevuje se též v Elidě; obě země byly totiž osídleny kdysi Lelegy (str. 112). Také nejstarší obyvatelé Lakonie a Messenie byli Lelegové. Jim náleží tu Hyakinthos, původně bůh národa toho, a rovněž i Dioskurové (str. 113), jakož vůbec uctívání božských blíženců jest charakteristické pro kult leležský (str. 140). I patří sem blíženci v Elidě uctívání *Εἰδωνός* a *Κιέαρως* (zvaní *Ἀκτιόριον Μολιόνε*), dále thebský Amfion a Zethos a j. (str. 141). Ovšem i Fick přiznává, že domněnce jeho odporuje to, že kult takovýchto božských blíženců nelze dokázati na ostrovech a pobřeží maloasijském, kde Lelegové najisto sídli, i jest ochoten uznati ve shodě s obvyklou teorií Dioskury za příbuzný vedským Ašvinům (str. 141). Leležským zdá se Fickovi i kult Apollona zv. *Συνθεός* (str. 116) a podobně jako představu o božských blížencích připisuje Lelegům i názor, že slunce jest okřídlený bůh nebo pták, který s výše nebes klesá do moře, aby znovu k životu procitl. Názor tento jeví se v četných zvycích, mythech a pověstech, jako v každoročním svrhování člověka, později obyčejně zločince, se skály Leukadské, neb v pověsti o zlatém vlasu krále Tafiů Pterela, na němž závisel život jeho a jež z lásky k Amfitryonu vytrhla svému otci Komaitio. Stejného rázu a původu jest i pověst o purpurové kadeři krále megarského Nisa a také v pověsti o Ikarovi odráží se táž představa (str. 137 n.).

Náboženství Pelasgů vyznačovalo se dle Ficka (str. 145 n.) hrubě smyslným uctíváním plodivé síly přírodní. Jejich vlivem vnikly v náboženství řecké různé kulty fallické. Příliš daleko ovšem zachází, jestliže spatřuje v kameni, v jehož podobě uctíván byl v Thespiích Eros, původní fetiš fallický (str. 146). Tyto a podobné idoly příbuzny jsou spíše památkám anikonického kultu minojské doby kretské (srv. Peroutkovy Dějiny řecké I, str. 166 n.).

Jest jisto, že hojně shody místních jmen v Řecku a Malé Asii svědčí o starším obyvatelstvu předřeckém v oblasti kultury aegejské, původu nejspíše neindoevropského. Ale právě tak jako domněnky Fickovy o rozsazení kmenů těch na půdě pozdějšího Řecku a rozlišování jich podle jmen místních jsou leckdy značně nejisté, tak nelze, myslím, také dosud vymeziti určitěji účast kmenů těch na vývoj řeckého mythu a náboženství. Zdaž možno na př. z toho, že na místech, kde snad kdysi sídlili Lelegové, vyskytuje se kult božských bliženců, vyvozovati, že kult ten jest také skutečně od nich přejat? Nemohla to býti představa čistě řecká, nebo snad dokonce všem Indoevropanům společná, jak sám Fick připouští?

Také vlivy babylónské byly v této době nalézány v řecké mythologii. Ukazuje na ně v řadě článků zvláště *C. Fries* (srov. přehled Gruppův, str. 67). Přihledněme tu pouze k některým paralelám mezi mythy řeckými a babylonskými, jež uvádí v článku »Griechisch-orientalische Untersuchungen. I. Homerische Beiträge« (Klio. Beiträge zur alten Geschichte, sv. IV, r. 1904, str. 227—251). Poseidon, jenž se svým vozem po vlnách ujíždí a trojzubcem moře krotí, staví města a vysílá mořské obludy, které rekově přemáhají, jest prý podoben babylonskému Mardukovi, v jehož mythech o boji s Tiámatem a j. lze všechny uvedené rysy shledati. Střední člen mezi oběma božstvy jest prý trojzubem a kladivem ozbrojený vodní bůh z Malé Asie, jménem Tešub. Podobná představa o bohu, jenž moře ovládá a je tiší, vystupuje také u Israelitů (str. 227 n.). Také Artemis, jež způsobí smrt Aktaionovu, jest podobna Ištare, která také dala rozsápati pastýře od svých psů (str. 228). Čtyři proudy v ráji, čtyři řeky v Hadu a stejný počet jich na ostrově nymfy Kalypso pocházejí ze společného babylonského pramene (str. 230). Známou představu, že duše lidská jeví se v podobě ptáka, jež vyskýtá se u Řeků a Egyptanů, lze dokázati již v babylonském eposu o sestoupení Ištary do podsvětí (str. 230 n.). Jak na tyto a podobné paralely, jichž hojně nalézá Fries zvláště mezi jednotlivými motivy básní homerských a eposů babylonských, jest hleděti, není ze článku jeho jasno. Přestává zpravidla na uvedení parallel a varuje před ukvapenými závěry, dokud není celý materiál zpracován (str. 228), ale zdá se, že jest spíše ochoten uznati, že shody ty vysvětliti jest vlivem orientálních představ na ducha řeckého než mimovolnou a ve stejném uzpůsobení mysli lidské kotvící shodou představ. Pokud však přiblížíme v souhlasu s thematem naším pouze ke shodám mythologického rázu, nesvědčí ani jediný doklad pro přímé přenesení mytů těch.

Konečně třeba připomenouti, že i v době, o níž jednáme, byly shledávány přímé vztahy mezi náboženstvím řeckým a egyptským. Hlavním zástupcem směru tohoto jest *P. Foucart*,

jenž v několika pojednáních¹ svých snaží se dokázati, že Demeter eleusinská a sdružený s ní Dionysos jsou původem svým egyptská dvojice božská Isis a Osiris. Ukazuje především na archaeologické nálezy kretské, mykenské, rhodské a eleusinské, jako jsou zvláště skarabeje krále Amenhotepa III. a jeho ženy Thii z XVIII. dynastie (asi r. 1450 př. Kr.), nalezené v Talysu, Faistu a Mykenách a dále soška Isidina z nejstarší části nekropole eleusinské; nálezy ty svědčí, že kraje uvedené byly v polovici II. tisíciletí v úzkém styku s Egyptem. Do téže doby klade však tradice řecká, jak zachována jest nám u Apollodora III, 14, 7, příchod Demetřin a Dionysův do Attiky; i soudí Foucart, že v tradici té tají se správné historické jádro a že v době té byl skutečně kult obou bohů přenesen do Attiky buď přímo kolonisty egyptskými nebo prostředím kretským. Dionysos eleusinský nemá nic společného s Dionysem thebským, který původem svým jest thrácký bůh vegetace, jehož podstatu nejlépe vystihuje atribut *μανώμενος*. V Eleusině jeví se Dionysos jako bůh vlídný, lidem nakloněný, jenž s družkou svou Demetrou chrání rolnictví a civilisaci, vedle toho však též jako bůh mrtvých. Tato dvojí povaha boha toho jest zcela obdobná podstatě egyptského Osirida a proto právem ztotožňovali Řekové obě božstva a odvozovali řeckého Dionysa z Egypta (Herodotos II, 42, 123 a 144, Diodoros I, 11 a 13 a j.).

Tento egyptský Dionysos jeví se však nejen v Eleusině, nýbrž i v některých slavnostech attických, především ve venkovských Dionysiích a Anthesteriích. Při prvé slavnosti projevují se vlivy egyptské při obřadu falloforie, jež přenesena byla do Attiky ze slavností Osiridových, o nichž zmiňuje se Herodotos II, 48 a j. Při Anthesteriích zase nejpatrnější jest vztah legendy řecké k egyptské v obřadu mystického sňatku Dionysova s manželkou archonta krále při slavnosti *Χόες* za účastenství žen zvaných *γεγραφαί*, jichž bylo čtrnáct. Počet ten, jenž shodoval se s počtem oltářů, na kterých ženy ty obětovaly, odkazuje dle Foucarta k egyptské legendě, dle níž byl Osiris rozsápán od Tyfona ve 14 kusů, které Isis opět spojila a oživila. Takový byl též obsah tajemných obřadů při slavnosti athenské; úkol Isidin připadl tu manželce archonta krále, jež představovala inkarnaci bohyně té. I při slavnosti *Χύτροι* jest patrný vztah ke kultu egyptskému. Dionysos a Hermes zvaný *Χθόνιος*, jimž připadl tu hlavní úkol, jest egyptský Osiris a Anubis a plody všeho druhu, jež uvařené byly Hermovi v hrncích (*χύτροι*) přinášeny a z nichž nikdo ničeho neokusil, byly určeny mrtvým příbuzným, kterým se jich

¹ Recherches sur l'origine et la nature des mystères d'Éleusis; Les grands mystères d'Éleusis; Le culte de Dionysos en Attique (Mémoires de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, r. 1895, 1900 a 1904).

mělo dostati zeela po způsobu kultu egyptského prostřednictvím onoho boha, aby mohli žítí novým svým životem v podsvětí.

Jakkoli důmyslné jsou tyto kombinace Foucartovy, nelze, myslím, úznati je za správné, aspoň ne v celku jejich. Možno, že vskutku působily tu do jisté míry vlivy egyptské; nápadná jest aspoň shoda ve dvojité povaze obou božstev, také číslo 14, jež jeví se v obřadech při slavnosti *Xóες*, nemá analogie v kultu řeckém, ale to vše musilo by se blíže odůvodniti, než jak učinil Foucart; zvláště bylo by nutno hleděti více k přímým pramenům egyptským a nespolehati na literární zprávy řecké. V tomto přeceňování tradice řecké jest vůbec hlavní vada vývodů Foucartových; neboť co lze na př. vysuzovati ze zprávy Apollodorovy o stáří kultu eleusinského? Při tom však, jak správně vytýká Gruppe ve svém přehledu, na str. 74, nedbal Foucart svědectví nejstaršího pramene našeho, homerského hymnu na Demetru, jenž neví o spojení Dionysa s kultem Demetřiným. I není divu, že hypotéza Foucartova setkala se s téměř všeobecným odporem (srov. Gruppův přehled, na str. 76).

Tím jsme probrali a dle možnosti i posoudili význačné představitelé tohoto směru mythologického. Shledali jsme v celku týž obraz, jaký poskytoval poslední přehled Králův. Jest nesporno, že v leckterém z mythů tu probraných i v jiných, o nichž neměl jsem příležitosti se zmíniti, skrývá se jádro neřecké, z orientu přejaté, bohužel však nenašel se až dosud mytholog, jenž by s náležitou kritikou a přesvědčující methodou nás poučil, do jakého stupně jsou oprávněny ony theorie a v kterých mythech jest vliv orientálních představ nepochybný. Až příliš snadno dávají se tu badatelé svéstí na cesty nekritické a v jednostrannosti své jen poškozují myšlenku v jádře správnou; neboť seslabují tak důvěru k vývodům svým i tam, kde by nás jinak plně přesvědčovali.

II. Srovnávací mythologie směru Kuhnova a Müllerova.

Dle kritiky, kterou o tomto směru srovnávací mythologie, zastoupeném v poslední době hlavně Maxem Müllerem, podal J. Král (Listy fil. XXVII, 1900, str. 97 n.), mohlo by se zdáti na prvý pohled zbytečným, věnuji-li mu i v tomto přehledu zvláštní odstavec. Nemůže býti ovšem pochyby, že směr tento, jenž uvítán byl s takovými nadějemi, jest dnes, nehledíme-li k některým opožděným ohlasům, úplně překonán. Nejlepším dokladem toho jest, že ani nejjistější shoda mythických jmen, kterou škola tato uznávala (*Djáus pítá* — *Ζεύς πατήρ* — Juppiter), nedochází nyní víry, ba že již na počátku období, jež tu probíráme, dovozuje

O. Gruppe (Archiv für Religionswissenschaft, II, 1899, str. 277) možnost, že představa otce nebes a synů jeho (řečti Dioskurové, indští Ašvinové) vznikla v zemích při Eufratu a Tigridu a odtud teprve se dostala k národům indoevropským. Třebas názor tento nelze dosud dokázati (a jak myslím, jest vůbec málo pravdě podobný), ukazuje, jak málo lze se spolehnouti i na tento nejjistější doklad srovnávací mythologie tohoto směru.

Nieméně není směr Müllerův mrtev naprosto, nýbrž žije v jiné, jaksi zjednodušené formě. Jak v předešlých přehledech bylo uvedeno (srov. Listy fil. XV, 1888 str. 342 n. a XXVII, 1900, str. 106), vykládal Max Müller značnou část mythů tak, že uváděl je v souvislost se sluncem a zoří, takže právem bylo lze mluvit o solární theorii Müllerově. A tato theorie, jež v značném počtu božstev různých národů indoevropských spatřuje personifikaci zjevů nebeských, zvláště slunce a měsíce, došla v době, o níž jednáme, velké obliby a vyvolala dosti hojnou literaturu mythologickou, jejíž význačným zjevům chci tu věnovati pozornost.

Na těsnou souvislost tohoto směru výkladu s teoriemi Müllerovými ukazuje zvláště jasně článek hlavního zástupce jeho *Arnošta Siecka* nadepsaný »Max Müllers mythologisches Testament« (Archiv f. Rel. V, 1902, str. 105—131). Podává tu rozbor a kritiku hlavních názorů Müllerových, jak uložil je v posledním díle svém »Contributions to the science of mythology«. Jádro Müllerova názoru spatřuje Siecke (str. 107 n.) v myšlence, že základem mythologie národů arijských bylo uctívání sil přírodních, zvláště slunce a myšlenka ta zakládá se prý na nezvratných faktech. Se všemi názory Müllerovými ovšem Siecke nesusouhlasí. Zvláště mu vytýká, že přecenil význam jitrěnky při výkladu mythů a tím často došel pojetí, blíže k se allegorii, kterou prý nutno od mythu přesně lišiti. Jiná výtka jest, že Müller přecenil důležitost etymologie pro výklad mythu (str. 113). Věda tato nemůže býti dle Siecka východiskem zkoumání, nýbrž pouhou jeho podporou. Blíže a bezpečnější cesta jest pokoušeti se nejprve o výklad věcného obsahu mythu, nikoliv počínati etymologickou analýsou jmen bohů a heroů; ta po případě potvrzuje dodatečně získaný výklad, ale nutná není. Na ukázkou své metody rozbírá pak Siecke dva doklady Müllerovy, jednak mythus o indských Ašvinech a jejich příbuzenstvu a dále mythus o Demetře, v níž spatřoval Müller bohyni země, kdežto Siecke pokládá ji za personifikaci měsíce, stejně jako indskou Saranju, které ve shodě s Müllerem pokládá za bytosti totožné. Na důkaz tohoto výkladu uvádí zvláště některá epitheta Demetrina jako *δρεπανηφόρος*; tak zvána byla pro srpovitou podobu měsíce(!). Také jiná epitheta ukazují prý jasně na tento význam: *Ἐποπίζε* = »die Weitschauende«, *εὐστέφανος*, *λαμπαδόεσσα*, *ξανθή*, *γοινοκόπεζα*, *χρυσάορος* a j. (str. 128 n.).

Touto solární, nebo lépe ještě řečeno lunární teorií vyložil Siecke v době, o níž referujeme, velké množství mythů různých národů indoevropských, zvláště řeckých a germánských. Učinil tak v několika spisech a pojednáních, z nichž zvláště zasluhují zmínky tyto dva: »Mythologische Briefe. I. Grundsätze der Sagenforschung. II. Uhlands Behandlung der Thorsagen« (v Berlíně 1901) a »Drachenkämpfe. Untersuchungen zur indogermanischen Sagenkunde« (v Lipsku 1907).

Postup, jímž Siecke dospívá k většině svých výkladů, jest zcela jednoduchý. Zvolí si určitý mythus nebo jednotlivý rys jeho, vyloží jej jako solární nebo lunární a na výklad ten pak aplikuje všechny ostatní mythy, které jeví jistou, třebaš dosti skrovnou příbuznost s mythem základním. Tak ve spise na prvním místě uvedeném pokládá na př. Nisa, jenž dle známé báje pronásleduje dceru svou Skyllu, za boha slunce, Skyllu za bohyni měsíce a stejně vykládá ovšem i obdobný mythus o Pterelaovi a Komaitho (str. 40 a 44). Vůbec všude tam, kde mythus přikládá muži nebo ženě dlouhé a krásné zářící, zlaté a pod. vlasy, spatřovati jest neklamně božstva sluneční nebo měsíční. K nim patří tedy nejen Helios a Selene, než i Demeter, Athena, Afrodite, Artemis, Myrrha, Medusa (str. 103). Poněvadž Priamos, jenž měl 50 dětí, jest původně bůh měsíce, vyplývá stejný výklad pro všechny reky řecké, stejným počtem dětí požehnané, jako byli Endymion, Aigyptos, Danaos a Thestios (str. 66).

Ježto dle Siecka představovali si Indoevropané bohyni měsíce předoucí, jest bohyní takovou i Arachne, Klotho a Penelope (str. 143 a 163); poněvadž pak Selene jezdí časem na beranu, jest vyložiti jako měsíc i berana, na němž se vezl Frixos a pod nímž se skryl Odysseus, nebo zlatého berana, na němž závisela královská moc v rodě Tantalově a Pelopově (str. 171).

Tato oblíbená představa vnucuje se Sieckovi i v mythech, kde bychom ji sotva hledali. Zvláště zajímavý jest v té příčině rozbor pověsti o Pelopovi (str. 160 n.). Dione jest bohyně měsíce, Tantalos jest druhý Zeus. Pelops a Niobe není opět než slunce a měsíc. Mythický výraz představy, že slunce stíhá měsíc, uložen jest v pověsti o Oinomaovi a jeho závodu s Pelopem. Oinomaos jest bůh sluneční a třináct závodníků, jež přemohl, je ; třináct měsíců ročních, překonaných sluncem. V tomto mythu jest ovšem Pelops měsícem, kdežto v poměru k Hippodamii jest bůh sluneční. Siecke vykládá nesrovnalost tuto vývojem mythu, při čemž prý u Pelopa působil i cizí původ pověsti; neboť Pelops jest prý vlastně národní hrdina nebo bůh lidský. Jinak však jest Pelops původně bůh lunární, což vyplývá prý z pověsti, že Tantalos jej zabil, rozsekal, až pak jej bohové opět složili; to vše prý jsou symbolické výrazy pro ubývání a přibývání měsíce. K témuž výkladu vede i etymologie; neboť Pelops jest tolik co »Vollauge«, »Vollantlitz« (kořen *παλ-*, jenž jest v *πίμπλημι*).

V druhém z uvedených spisů (»Drachenkämpfe«) dokazuje Siecke, že boje bohů nebo hrdin se saní nebo hadem, o nichž vypravují mythy různých národů indoevropských (hájí o Indrovi, Apollonovi, Bellerofontovi, Herakleovi, Kadmovi, Thorovi, Siegfriedovi), zakládají se v pozorování jistých zjevů nebeských i jest je vesměs vyložiti jako mythické výrazy pro stále se opětuující a všude pozorovatelný boj světlodárného boha s daemone, jenž zatemňuje měsíc a jenž s ním byl úzce spojen. Nejužší forma měsíce, jež bývá obyčejně představována a nazývána dle srp, člunu, rohu, číše a pod., vzbuzovala však také představu hada a tím byl dán podnět ke vzniku hojných oněch mythů.

Ponechávaje prozatím stranou posouzení názorů Sieckových, zmíním se ještě o některých zástupcích této solární theorie. Náleží sem na př. A. Döhring svým článkem »Kastors und Balders Tod« (Arch. f. Rel. V, 1902, str. 38—63 a 97—104). Dle něho měli Indoevropané jisté společné pověsti neb mythické představy a jejich stopy z doby před rozchodem jejich lze ještě tu a tam objeviti. K těmto starým, proethnickým pověstem náleží také mythus o smrti Kastorově při svatbě synů Afareových, Idy a Lynkea s dcerami Leukippovými, Foibou a Hilairou, jemuž analogická jest germánská pověst o smrti Baldera, syna Othinova (str. 39). Také islandské pověsti o Baldrovi a Hödrovi jeví některé shody s řeckým mythem (str. 49). Ježto dle mínění spisovatelova vyloučena jest možnost, že by mythus byl přenesen od jednoho národa k druhému, nelze shody jich vysvětliti jinak, než uznáme-li staré indoevropské jádro této pověsti, které pak různí kmenové v jednotlivostech různě vytvářili (str. 52). I jsme oprávněni pokusiti se o společný výklad všech těchto pověstí, což také Döhring činí, vycházeje při tom od etymologie jmen, ač ovšem ani jemu, podobně jako Sieckovi, není prostředek tento rozhodující. Polydeukes jest mu »der sorgliche«, Foibe »die schimmernde« a jest to vlastně příjmení Artemidy, právě tak jako Hilaira, jejíž jméno odvozuje z *αἴηρ* a *Ἥλαος* (str. 52), jest příjmení Selenino. Lynkeus upomíná na rysa (*λύγξ*), ale možná jest prý též etymologie od kmene *λυγ-*, který jest v subst. *λύγη* = temnota a adj. *λυγαῖος*. Ve jménu *Κάσιωρ* spatřuje Döhring týž kmen jako v lat. *castus*, takže značí »čistého« boha. *Ἰδᾶς* náleží k *Ἰδῆν*, což dle starých lexikografů znamená »*αἶν* σύμφωνον ὄρος«, takže Idas jest »mocný pán hory« nebo »mocný horský a lesní duch«. S tím souvisí jeho původ od Afarea, kteréž jméno rozkládá Döhring dle Herodiana v *ἀφ-* a *αρεῖς*. V první části shledává kmen *φαφ-*, jenž jest v něm. »weben« a »wabern«, v řec. *ἐφάφασμαι*, v druhé pak homerské apellativum *ἀρή* = pohroma (Σ 102). I jest tedy Afareus »duch neblahého tkaní v přírodě«, čímž označen bůh temnoty, který závojem noci zastírá zemi. Naproti tomu znamená bratr jeho Tyndareos světlého boha, jenž onu pohromu (*ἀρή*) rozptyluje (str. 53 n.).

Již z těchto etymologií vidíme, jak vypadne asi Döhringův výklad celého mythu. Hilaira a Foibe jsou bohyně měsíce; o ně se uchází mocný bůh hory (Idas), který odvozuje původ svůj z neblahého temna v přírodě (Alareus); soupeři jeho jsou bohové světla Dioskurové a dle jiné verse sám Apollon, jehož jméno dle Döhringa (str. 56) značí »den am Himmelsgewölbe (πόλος) sich drehenden (περιπέλλων oder περιπλούμενος)«. Smrt Kastorova, již způsobil »der mondbeglückte Berggeist« Idas, znamená každodenně se opětuující západ slunce za hory na obzoru, nad kterými pak rozlije měsíc své mírné světlo. Lynkeus, jenž dle báje přináší pomoc svému bratru Idovi, jest večernice, objevující se při západu slunce (str. 60). Světlo večernice odhalí též úkryt Kastorův v dubu, kam skryl se dle líčení Pindarova (Nem. X, 115); dub ten jest symbolem mraku, který představuje si mythické myšlení často jako široký, rozložitý strom (str. 60). Z tohoto výkladu poznáváme, že Döhring není po způsobu Sieckově výlučným přívržencem Müllerovy solární theorie, nýbrž kloní se též k nubilárním výkladům, jichž s oblibou užíval Vojt. Kuhn (Listy fil. XV, 1888, str. 334 n.). Směrem tím běže se Döhring i ve výkladu jiné verse tohoto mythu, dle něhož zavinilo smrt Kastorovu nikoliv, že unesl Leukippovny, nýbrž že uloupil krávy; snadno uhodneme, že prý jsou tu míněny krávy oblačné, známé z výkladů Kuhnových. Idas a Lynkeus, repraesentanti temnoty, zápasí tu s bratry světelnými Kastorem a Polydeukem o tyto oblačné krávy v téměř smyslu jako zápasili jinde o měsíc (str. 102).

Způsobem Kuhnovým vykládá některé mythy v pojednání mně nepřístupném R. Schröder (Die Argonautensage und Verwandtes. Beilage zum Jahresbericht des Kgl. Berger-Realgymnasiums zu Posen, 1899; srv. poslední přehled Gruppův, str. 19). Rouno ovci Kyklopových sluje *ιοδνεφές* (I 426); to vztahuje se dle Schrödera (str. 5) k fialkově modré barvě oblak. Zahalující mrak spatřovati též v známé přílbě, jež činí neviditelným a již mají Hermes, Hades a Perseus. Plující mraky jsou i *πλωταί νῆσοι* Aiolovy; neboť ježto prý Indoevropané před svým rozdělením nejspíše neznali moře, jest všude tam, kde se o něm v mythu mluví, rozuměti moře vzdušné (str. 6 n.), při čemž ovšem, jak dobře podotýká Gruppe, zůstává hádankou, jak mohli Indoevropané srovnávati vzduch s mořem, když moře neznali.

Vidíme tedy, že ani Kuhnův způsob výkladu mythů není opuštěn, ale že v poměru k solární theorii Maxe Müllera ustupuje v pozadí. Tato theorie docházela i do nedávné doby hojně příznivců, kteří jí vykládali mythy, v nichž bychom sotva hledali solární význam. Chápeme ještě výklad, který podává H. Schmidt ve spise »Iona. Eine Untersuchung zur vergl. Religionsgeschichte«¹

¹ Spis H. Schmidta jest mi znám jen z referátu C. Friesse: Woch. f. klass. Phil. 1907, str. 766 n.

(v Gottingách 1907), že v biblickém Jonášovi tají se bůh sluneční, jenž jest temnotami pohlcen, ale z nich opět vítězně se vynoří; najisto však překvapí každého čtenáře Herodotova výklad *S. Eitrema*: Kleobis und Biton (Videnskabs Selskabs Forhandler for 1905, Christiania 1905), jenž ve známé legendě o Kleobidovi a Bitonovi shledává mythus solární.¹ Vycházejí z reliéfu na benátském sarkofagu z doby císařské (Archäol.-epigr. Mitt. aus Österreich VII, 1883), který představuje ženu na voze, taženém dvěma býky a jinochy, soudí Eitrem, že tu máme zachován střední vývojový stupeň této legendy. Oba bratři náležejí do řady božských blíženců a dle obvyklého u těchto božstev způsobu představování byli původně »v podobě koní, ale poněvadž spolu s matkou uvedeni byli v souvislost s kultem Heříným, změněni byli v býky. Další stupeň vývoje, jež předvádí nám zmíněný relief, jest, že vezou matku svou vedle býků, až konečně u Herodota nastoupili úplně na místo jejich. Zbytek prastarého názoru zrači se prý ve jméne matky jejich Kydippe (Ἰππος), při čemž ovšem jest nesnáze, že jméno to vyskýtá se teprve u Plutarcha, kdežto v nejstarší formě legendy, u Herodota, jest matka bezejmenná. Poněvadž ve střední scéně reliéfu zobrazena jest žena nesoucí pochodeň, soudí Eitrem, že matka obou jinochů jest božstvo světelné, a to Selene, jež se svými syny denně projíždí po nebi. Synové jsou jitřenka a večernice a jejich časná smrt značí časný západ jitřenky, po němž následuje záhy západ měsíce. I matka totiž, jak pozdější verse legendy vypravuje, zemřela hned po smrti svých synů. Nehledě k tomu, že nejsme oprávněni z tak pozdního reliéfu, jehož výklad působí různé obtíže, vyvozovati závěry tak dalekosáhlé, jako činí Eitrem, přiči se celý jeho výklad tohoto »mythu« základní představě o zjevu, jež prý zobrazuje; neboť jak může Selene projížděti po nebi provázena jsouc současně jitřenkou i večernicí? A proč umírají oba bratři současně, kdežto hvězdy, jež představují, nezapadají stejně?

Ale i tento výklad, třebaž nesprávný, jest pravdě podobnější než vývody *E. Böklena* v článku »Die Sintflutsage. Versuch einer neuen Erklärung« (Archiv f. Rel. VI, 1903, str. 1—61 a 97—150), v němž s vynaložením značné účenosti se dokazuje, že v pověstech o potopě, jak nám je zachovala zvláště semitská, starozákonní a řecká mythologie a jež obyčejně vykládají se jako temná historická vzpomínka na katastrofu, která kdysi lidstvo stihla, skryt jest mythus lunární a že jen tak lze vyložití správně jednotlivé rysy pověstí těch. Mythus o potopě vznikl prý z těchto prastarých a četným národům společných představ: 1. Za viditelnou klenbou nebeskou nalezá se nebeský oceán (»das Urmeer«);

¹ Pojednání Eitremovo znám z referátu A. Dietericha: Arch. f. Rel. VIII, 1905, str. 490, H. Steudinga: Woch. f. klass. Phil. 1907 str. 232 a L. Deubnera: Berl. phil. Woch. 1905, str. 1402 n.

2. měsíc jest zlatý člun, který přejíždí přes tento oceán; 3. měsíc jest právě jako slunce pramenem všeho života a vzrůstu, ba v něm jest símě všeho živoucího (str. 4). Potopa vznikla průtrží vod onoho nebeského oceánu, nemůže však měsíci na nebi projíždějícímu uškoditi, nýbrž jej pouze zatemniti. Měsíc vyjde neporušen z katastrofy a s ním i živoucí bytosti, které v něm našly útočiště (str. 5).

Než přihlédneme, jak provádí Böklen tuto svou bizarní hypotesu v jednotlivostech! Noë jest heros měsíční, a to proto, že v aethiopské knize o Henochovi kap. 106, 2, tedy prameni velmi pozdním, líčí se bílá a červená barva jeho těla, bělost jeho vlasů a oči jeho přirovnávají se paprskům slunečním, což vše, jak zvláště Siecke prý dokázal, hodí se na takového heroa (str. 6 n.). Rovněž i archa jest měsíc (str. 12 n.); neboť u mnohých národů setkáváme se s představou, že měsíc a slunce jsou vlastně člun, který projíždí po nebeském okeánu. Jestliže archa měla míti (Gen. 6, 15) 300 sáhů délky a 30 sáhů výšky, souvisí to prý nepochybně s třicetidenním měsícem (str. 18). Tři patra archy jsou tři fase přibývajícího měsíce (str. 19), plnění její jest plnění měsíce (str. 26). Zvířata do archy vzata jsou fase měsíce; neboť jako si představovali staří národové slunce jako nebeského orla, býka a pod., tak opět měsíc jako krávu, jelena, psa, lva a pod. (str. 28). Dle Genese 7, 6 byl Noë při počátku potopy stár 600 let a dle Gen. 5, 32 byl stár 500 let, když zplodil své syny. To upomíná spisovatele na ptáka Foinixe, jehož stáří udává se též na 500 neb 600 let. Foinix jest však nepochybně měsíc a tak potvrzuje se prý hypotesa, že i Noë jest heros měsíční (str. 49 n.). Zvířata, jež Noë z archy na výzvědy vypouštěl, jsou opět fase měsíční (str. 109). Dle pověsti řecké zřídil Deukalion po potopě Diovi, příjímím *Αφείσιος*, oltář u Nemeie. Příjmení Diovo vykládá Stef. Byz., p. 104, 13 odtud, že na ono místo u Nemeie byl spuštěn (*ἀφείδην*) z měsíce lev nemejský; tohoto lva spisovatel ve shodě se Sieckem identifikuje s měsícem (str. 115). Kameny, které dle pověsti řecké házejí za sebe Deukalion a Pyrrha, nejsou nic jiného než slunce a měsíc, které byly pokládány za nebeské kameny (str. 121). Ovšem má tu pak měsíc dvojí úkol: jest zároveň osoba, jež kameny vrhá, i kámen, který vrhá, ale to se prý přihází často a nevádí (str. 122). Oblouk na nebesích, jenž po potopě se zjevil, není dle Böklena duha, neboť zjev tento ohlašoval dle antického názoru spíše špatné, deštivé počasí (srov. Ovid. Met. I, 271), nýbrž srpek měsíční (str. 125 n.) a Iris není původně bohyní duhy, nýbrž měsíce (str. 129).

Shody, jež se vyskytují mezi jednotlivými versemi této pověsti u různých národů nejen indoevropských a semitských, nýbrž i u t. zv. přírodních národů, vedou spisovatele k závěru, že máme tu zbytek jakéhosi všeobecného pranáboženství, ježž si přerůzní

národové ze společné pradoby tu věrněji, tam nejasněji zachovali. V náboženství tom náležel hlavní úkol měsíci a slunci, což prý správně stanovil, ovšem jen pro Indoevropany, Siecke.

Myslím, že ukázky tu podané stačí k charakteristice tohoto směru. Siecke a jeho následovníci vycházejí z myšlenky, že nerozdělení ještě Indoevropané ctili v rozsáhlém stupni měsíc a slunce. Představy o těchto mocích přírodních, pro primitivního člověka tak významných, se u jednotlivých národů indoevropských shodují a docházejí výrazu v četných mythech jejich. Pro výklad mytů těch jest rozhodující shoda mythického podání: etymologie jmen má, aspoň u Siecka, podřízenou roli, naprosto pak nehledí se ke shodě jmen v jednom a témž mythu u různých národů. Tímto zmírněním požadavků při výkladu mythu liší se směr tento nejvíce od teorií Müllerových a Kuhnových, ačci ne ke svému prospěchu; neboť důsledným provedením těchto zásad mění se takřka hravě skoro všechny postavy mythologie řecké a indoevropské vůbec v božstva solární a ještě spíše lunární a odpůrcům teorie této usnadňuje se značně důkaz o jednostrannosti, ba absurdnosti mnohých výkladů. Vady teorie této jsou však hlubší a správně poukázal na ně již J. Král (Listy fil. XXVII, 1900, str. 179 n.). Jisto jest, že Indoevropané měli určité názory o vlivu slunce, měsíce a jiných zjevů přírodních na člověka, jisto jest také, že za doby, kdy již byli rozdělení, ctili bohy sluneční a měsíční, ale naprosto nelze dokázat, že bohové ti vznikli již v době pravěku indoevropského; neboť vedle shod jsou v jednotlivých vlastnostech a celém rázu božstev těch pronikavé neshody, které ukazují, že božstva ta vyvíjela se za doby, kdy jednotlivé kmeny žily již samostatně.

Co konečně pronásí Böklen v uvedeném článku o možnosti jakéhosi pranáboženství, z něhož dochovaly se zbytky u nejruznějších národů světa, jest ovšem holá fantasie, neslučitelná s moderním stavem anthropologie.

(Pokračování.)

Nynější stav našeho vědění o dialektech s aro- reckých.

Napsal Oldřich Hujer.

(Dokončení.)

6. Již podle toho, co tu pověděno, je patrné, jak se utvářely jazykové poměry v Řecku. Kmeny achajské a ionské nalézáme ode dávna vedle sebe; jazyk achajských těchto kmenů se zajisté nejlépe uchoval na Lesbu a na severním pobřeží malo-

asijském, kde vůbec Achajové nepřišli do styků s Dory, dále v Arkadii a na Kypru a do jisté míry také v Thessalii. V těchto končinách najdeme tedy podstatné rysy jazyka achajského. Všude jinde podléhá vlivu dorskému, ale nezaniká v něm beze stopy: skoro všude na území dorském lze najíti rysy, vlastní nářečím achajským; někde jich je méně, jinde však více, tak že může vznikati pochybnost, máme-li dialekt ten řaditi k dialektům dorským nebo achajským (Boiotie, Pamfylie).

Dialekty ionské a achajské mají některé znaky společné: je to především změna pův. *-τι* v *-σι* i v slabikách koncových, kdežto v dialektch ostatních (dorských) zůstává takové *τι* neměněno; na př. proti dorskému *δίδωτι* je attické, arkadské, lesbické, kyperské *δίδωσι*, nebo číslovka 'dvacet' zní v dorštině *ἑξάτι*, kdežto jinak *εἴκοσι* (jde zde o slabiku koncovou). Jiná změna, oběma skupinám společná, je v nom. plur. *οἱ, αἱ*, který v dialektch dorských zachoval znění starobylé *τοί* (srv. slov. *ti*, lat. *is-ti*), *ταί*.¹ Shody tyto vysvětlují se asi právě tím, že obě dialektické tyto skupiny již od počátku se vyvíjely vedle sebe, tak že proud, působící tyto novoty, zasáhl oba dialekty. Liší se od sebe tím, že dialekty ionské za pův. řec. *ā* mají *ē*, kdežto dialekty achajské zachovaly pův. *ā* beze změny, shodující se tak s dialekty dorskými. Tedy za *·býv. *māter* má nářečí ionsko-attické *μήτηρ*, achajské a dorské *μάτηρ*. S dialekty dorskými se achajské shodují ještě v některých jiných jednotlivostech: mají *αἱ* (až na arkad.) tak jako dorština proti ionsko-attickému *εἱ*, mají *χέ(ν)* ve shodě s dorským *χά* proti ionsko-attickému *ἄν*, mají v aoristě *-ξα*, kde ionsko-attické dialekty mají *-σα*, atd. Proto, že dialekty achajské mají některé věci společné s dialekty ionskými a jiné s dialekty dorskými, nazývá Thumb dialekty ty dialekty centrálními (zentralgriechisch). Kretschmer však raději zůstává při názvu »achajské dialekty«, kterémuž dává přednost před pojmenováním »aiolský«, protože tohoto názvu se hojně užívá o nářečí lesbickém a maloasijském (*ἡ Αἰολίς*). Ovšem ani název jím přijatý není úplně prost dvojvýznamnosti: »achajský« může také znamenati obyvatele a dialekt peloponneské Achaie. Ale poněvadž jsme zvyklí slovem Achajové označovati předdorské obyvatele krajů později dorských, žádá toho důslednost, abychom jazyk těchto kmenů zvali jazykem achajským a dialekty, v nichž se nám zachoval, dialekty achajskými.

7. Jazyk kmenů ionských se vyvíjel celkem nerušeně a proto jeví se nám na první pohled dialekty skupiny ionsko-attické jako celek. Celek ten charakterisován je především uvedenou již změnou pův. řec. *ā* v *η*. Kdy asi novota tato na půdě ionské

¹ *οἱ, αἱ* je také na Kretě jakožto zbytek předdorského nářečí achajského.

vznikla, nelze s bezpečností říci. Někteří se domnívají, že dosti pozdě, teprve v dobách, kdy Ionové již rozšíření byli po ostrovech a v Malé Asii; ale myslím, že blíže pravdě je Thumb, jenž klade novotu tuto do doby praionské. Že tato změna jest tak důsledně provedena po celém území ionském a jen po území ionském, zdá se aspoň svědčeti proti mínění, jako by změna ta vznikla — snad vlivem cizím — v Ionii maloasijské a odtud se šířila dále na západ až do Attiky. Tomu neodporuje faktum, že na nápisích ostrovů Naxu, Keu, Amorgu se v pravopise činí rozdíl mezi $\bar{e}$ = starému, původnímu $\bar{e}$ a mezi $\bar{e}$, vzniklým z býv. $\bar{a}$ (ono se píše E , toto H , tedy na př. *ΜΙΤΕΡ*); to svědčí jen o tom, že toto nově vzniklé $\bar{e}$ neznělo tak jako staré původní $\bar{e}$ a že tento rozdíl na uvedených ostrovech se zachoval a orthograficky také vyjadřoval. Po celém území ionsko-attickém změna $\bar{a}$ v $\bar{e}$ byla provedena v témž rozsahu jako ji nalézáme v ionštině; tedy i v attičtině tam, kde v dobách historických nalézáme t. zv. »*a purum*«, bývalo kdysi η , jež časem — ale již v dobách předhistorických — se vrátilo zase v jistých těch případech ke znění $\bar{a}$. Jinak charakteristická je pro skupinu tuto ztráta souhlásky $\mathcal{F}$, jež nastala později sice než změna $\bar{a}$ v $\bar{e}$, ale přece již velmi záhy, takže na nápisích ionských vůbec $\mathcal{F}$ není zachováno. V nářečích ostatních udrželo se $\mathcal{F}$ až do dob historických.

Jest přirozeno, že mluva ionských kmenů se rozštěpila v řadu místních, více méně odlišných nářečí. Herodotos I, 142 rozeznává čtvero nářečí v maloasijské Ionii (*τρόπους τέσσαρας παραγωγέων*): kárské v Miletu, Myuntě a Prieně, lydské v Efesu, Kolofoně, Lebedu, Teu, Klazomenách, Fokaji, pak nářečí na Chiu a v Erythrei a konečně čtvrté na Samu; o lydském pak poznamenává, že se úplně liší od ostatních (*αὐται δὲ αἱ πόλεις ἡῖσι πρότερον λεχθείησι ὁμολογέουσι κατὰ γλῶσσαν οὐδέν*). Ale o rozdílech těchto nic nevíme; jazyk nápisů z těchto krajín je celkem jednotný: máme tu asi doklad toho, jak i v nápisích se ujímal jakýsi dialekt oficiální na újmu dialektů místních. Podle toho, jak my známe dialekty ionsko-attické, vidíme, že se rozpadají ve dvě skupiny: ionskou a attickou. Liší se od sebe tím, že všeionské $\bar{e}$, vzniklé z býv. $\bar{a}$, na půdě attické přešlo v jistých případech zase do $\bar{a}$ (*a purum*), a pak tím, že v attičtině je od dob nejstarších za prařecké σ v některých případech τ (ion. *πρήσσω*; att. *πράττω*). Jest zajímavé, že toto τ je také známkou dialektu boiotského, a není, trvám, pravdě nepodobno, že Boiotie je východistěm této změny, odkudž tato vlna rozšířila se i na území dialektu attického a odtud — vlivem attickým — přenesena i na Euboji do Eretrie a Styry (jak soudí Kretschmer). Jinak charakterisován je dialekt attický proti dialektům ionským kontrakcí sousedních vokálů, jež v ionštině ostatní zůstávají nestaženy.

Na zbývající části území ionského lze pak rozeznávat trojí podřečí: a) podřečí maloasijských krajin spolu s ostrovy Chiem a Samem, v němž velmi záhy zanikl *spiritus asper*, b) podřečí ostrovů kykladských, c) podřečí ostrova Euboje.

8. Již výše pověděno, že charakteristické známky jazyka, jímž mluvili kmenové achajští, najdeme na Lesbu, v Arkadii, na Kypru a také v Thessalii; nalezneme-li v dialektch těchto krajin rysy společné, které jsou dialektům jiným cizí, můžeme se domnívati, že to jsou rysy onoho jazyka kmenů achajských a že uvedené dialekty tvoří dohromady celek. Takové rysy tu skutečně jsou, a jestliže jeden nebo druhý v tom neb onom dialektě není zastoupen, nepadá to na váhu; neboť jde zde o souhrn těchto rysů; v jednotlivostech musíme míti na paměti, že dialekty tyto již vydány jsou značně vlivům cizím.

V nářečích těchto přešlo koncové *-τι* v *-σι* a nom. pl. členu *οἱ*, *αἱ*, tak jako ve skupině ionsko-attické; *α̃* však zůstalo beze změny — tím se podstatně liší obě skupiny. Vedle toho pak nalézáme tyto rysy: *ρο* za *ρα* jiných dialektů (*σιροτός* místo *σιρατός*), bezpříznaká konjugace sloves na *-άω*, *-έω*, *-όω* (tedy na př. *φίλημι*, *κάλημι*, *λύπῃς* atd.), přechod koncového *ο* v *υ* (*ἀπύ* = *ἀπό*, kyp. *ἄλλυ* = *ἄλλο*), také *ὄν* (po případě *ὄν*) proti obyč. *ἀνά* je omezeno na tato čtyři nářečí (v thessalštině částečně); vokalismus ve slovech jako *κρέτος*, *θέρσος* proti dorskému a ionsko-attickému *κράτος*, *θράσος*, podobně vokalismus číslovky *δέκτος* proti *δέκατος*; dále je pro tato nářečí charakteristické *χέ* proti dor. *χά* a ionsko-attickému *ἄν*, předložka *πεδά* = *μετά*, *ές* = *έξ*, vazba *έν* s akkusativem a velmi rozšířené apokopování předložek.

Jest přirozeno, že vývojem dalším nářečí tato vytvořila některé rysy samostatné. A tu zase lze stanovit řadu věcí, jež jsou společny jednak dialektu thessalskému a lesbickému, a jednak dialektu arkadskému a kyperskému. Proto mluvívá se o skupině severoachajské a jihoachajské. První lze charakterizovati těmito rysy:

1. zachováno je prařecké *μι*, *νν*, *ρρ*, *λλ*, jež vzniklo assimilací pův. *σμ* nebo *μσ* a pod., kdežto v řečtině ostatní skupina ta zjednodušena (po případě s náhradným dloužením předchozího vokálu): na př. z pův. **esmi* je zde *ἐμμί* (att. *εἰμί*), thess. *ἀποστέλλαντος* proti att. *ἀποστείλαντος*, thess. *συνμεινάντουν* = att. *συνμεινάντων*, lesb. *φθέρρω* = att. *φθείρω*, *ἐνέμματο* = att. *ἐνείματο*, *φάεννος* = att. *φάεινος* atd.

2. za *μία* je zde *ἴα*,

3. za pův. hrdelnice labialisované není tu před úzkými samohláskami zubnice (*τ*, *δ*, *θ*) jako v řečtině ostatní, nýbrž retnice *π*, *β*, *φ*; na př. *πέμπτε* = att. *πέντε*; thess. *φήρ* = att. *θήρ*, lesb. *πέσσουρες* = *τέσσαρες* atd.;

4. participium perfecti activi má koncovku participia praesentis *-ων* (*πεποιήκων*);

5. místo genitivu jmen vlastních k označení původu užívá se pravidlem adjektiv¹, na př. *Δυκῖνος Πολίταιος* (= *Δ. Πολίτου*), *Ἀγείσινους Δυκίνειος* (*Δ. Δυκίνου*) atd.;

6. posléze dat. plur. konsonantických kmenů má koncovku *-εσαι* (*πόδεσαι*).

Znaky uvedené pod č. 3.—6. má také boiotština; patrně podkladem dialektu boiotského byl dialekt týž, kterýž máme v dialektě thessalském a lesbickém. S toho stanoviska zde lze tedy boiotštinu, která jinak má také četné rysy dorské, spojovati s thessalštinou a aiolštinou v celek, jak to činí na př. Brugmann, Hirt, Thumb a s nimi ji ovšem řaditi k dialektům achajským.

Skupina jihoachajská (arkadsko-kyperská) vyznačuje se těmito společnými rysy: *iv* za *év* (srv. i *Ἰμπεδοκλῆς*, nom. sg. substantiv na *-εως* zní v dialektech těchto na *-ης* (*ἱερῆς*, kyp. *ἱερές*, *γραφῆς* atd.), 2. a 3. osoba konjunktivu akt. má koncovky *-ης*, *-η* (*νέμῃ*, kyp. *λύσῃ*), proti předl. *πρός* ostatních dialektů je zde *πός* (arkad. *πός αὐτός* = *πρός αὐτούς*); obě tato nářečí mají za bývalé hrdelnice labialisované před úzkými samohláskami zvláštní zvuk, který se v Arkadii označuje zvláštním znakem, na Kypru se píše jako *σ* (*σίς*, *σί* = att. *τίς*, *τί*, pův. **q^uis*, **q^uid*). Také konstrukce předložek *ἐξ*, *ἀπό* s dativem vyskytuje se jen v těchto dvou nářečích. Rysy tyto vyvinuly se zajisté v dialektě peloponneských Achajů dříve než nastalo stěhování Achajů na východ. Po tomto odloučení žijí dialekty tyto samostatně a tak vznikají v jednom i druhém zase novoty, jimiž se pak oba dialekty od sebe liší; totéž platí o obou členech skupiny severoachajské.

V některých věcech shoduje se skupinou (jiho)achajskou, zejména s dialektem kyperským, dialekt pamfylský: tak i zde nepřizvučně *o* přechází v *u* jako na Kypru, *ε* přechází v *ι* před širokými samohláskami, předložka *év* zněla i zde pravdě podobně *iv*; ale jsou tu také rysy dorské (*ιαρός* = *ιερός*, *φίνατι* = dor. *Φίνατι* = att. *εἴησσι*, *hóna* = *ὅτε* a j.); ve věcech jiných jeví se zase shoda s nářečím aiolským (na př. v osudech počátečního *f*).² Je pravdě podobno, že podkladem nářečí tohoto je dialekt týž, jenž je podkladem dialektu kyperského; a tím smyslem lze dialekt pamfylský spojovati s dialekty jihoachajskými a s nimi řaditi jej do skupiny achajské, jak to nalézáme na př. u Hirta i Wagnera, kdežto Thumb staví jej úplně stranou dialektických

¹ V této věci zachovala tato nářečí starobylou vazbu, která bývala všem Řekům známa a která se zakládá na vazbě prajazykové (srv. slovanská adjektiva possessivní a pod.), jak pěkně vyložil v pozoruhodném článku J. Wackernagel v *Mélanges de linguistique offerts à M. F. de Saussure* (Paris 1908) na str. 137 nn.

² Srv. Meillet, *Glotta* II, 1909, 26 nn.

skupin jakožto dialekt smíšený z dialektů západořeckých (našich dorských) a centrálních (u nás »achajských«). Že na území tohoto dialektu nastalo silné míšení různých nářečí, je nepochybně a není pravdě nepodobná domněnka, že snad již jméno *Πάμφυλοι* ukazuje na splynutí rozmanitých kmenů.

Více ještě než v Thessalii, Boiotii a Pamfylii musily ustoupiti dialekty achajské ve všech ostatních krajinách dialektu vítězných Dorů, ale ne bez vzájemného vlivu na ně. Všude téměř, kde se mluví dorsky, nalézáme také více nebo méně rysů achajských. O Boiotii, jež se počítává k území dorskému, byla již řeč. Ve středním Řecku ostatním ubývá těchto známek achajských k západu, v Aitolii a v Akarnanii jich vůbec není. Na Peloponnesu sledy achajské nalézáme v samém středu dorismu, v Lakonii, ve jméně boha *Ποιοιδάν*; to je znění achajské (arkad. *Ποσοιδάν*), dorsky sluje *Ποειδάν*. A ojedinělé zjevy achajské lze konstatovati v Messenii (*θέροςος*), v Elidě (dat. pl. *φυγάδεσσι*) a tak i jinde a zkoumáním dalším najde se jich asi ještě více. Na Kretě, kde lze konstatovati podřeční různosti, nalézáme nom. pl. *οί, αἱ* proti dor. *τοί, ταί*, předložku *πεδά* m. *μετά, ἔν* za *ἐν*, věci to, které jsme seznali v dialektch achajských a které svědčí, že předdorské obyvatelstvo Krety bylo v úzkém vztahu k obyvatelstvu Arkadie a Kypru. Také na jižních Sporadech lze konstatovati prvky achajské; o dialektě pamfylském byla již řeč.

9. Dialekty dorské zaujaly tedy většinu území, kde dříve žily dialekty achajské, a podléhaly také tu větší tu menší měrou vlivu těchto dialektů, jak právě bylo vyličeeno. Znaky dorštiny lze stanovit pouze srovnáváním všech těch dialektů, které vznikly na území kdysi achajském. Některé z rysů těch již uvedeny: zachování starého *ā*, koncového *-τι* (*λέγοντι, τίθητι*; srv. i *τύ* = att. *σύ*), nom. pl. *τοί, ταί* (= att. *οἱ, αἱ*); vedle nich pak je ještě řada jiných: *α + ō* se stahuje v *ā* (gen. plur. *τῶν* = att. *τῶν* z býv. *τάων*; **Ηρακλειδα* = att. *-δου*), *α + ε* se stahuje v *η* (na př. *ἐνίκη* = att. *ἐνίκα* z býv. *-αιε, -αιε* nebo *νικῆι* = att. *νικᾷ* z býv. *-αιε, -αιε*), číslovky *τέτορες* a *ῥίκατι, εἴκατι*; jména na *-ις* se skloňují tak, že kmen *πολι-* přenesen do všech pádů (gen. sg. *πόλιος*, dat. *πόλι* atd.), jména na *-εως* mají gen. na *-εος*, 1. os. plur. u sloves má koncovku *-μες*, slovesa na *-ζω* mají futurum a aorist na *-ξω, -ξα* i tam, kde ostatní dialekty řecké mají *-σω, -σα* (u kmenů zubných; na př. *ψηφίξασθαι*), infinitiv sloves na *-μι* má koncovku *-μεν* (*ἀποδόμεν*), za ion.-att. *εἰ* je *αἰ*, za *ἄν* (achaj. *κῆ*) je *κᾶ*, atd.

Že druhdy nalézáme v nářečí některém vedle sebe rysy achajské i dorské, je podle toho, co dosud pověděno, docela pochopitelné. Je to zejména boiotština, která má řadu obojích rysů: s dorštinou se shoduje v číslovce *ῥίκατι*, v koncovce *-τι*,

v nom. pl. *τοί, ταί*, má částici *κα* atd. Podle toho, nač se klade při dialektě takovém větší důraz, bývá pak řazen ke skupině té neb oné; viz o tom výše. Také thessalština, dialekt jinak hlásící se ke skupině achajské, má některé shody s dorštinou: je to koncové *-ui*, které ovládlo snad v thessalštině veškeré, dialekticky pak se v některých místech objevuje *τοί, ταί* vedle *οί, αί* v jiných krajinách, dorské *ιαρός* vedle *ιερός*; v thessalštině máme vedle sebe (z různých míst) tvary typu *φίλημι* i *φιλέω, φερέμεν* i *φέρειν* atd. Souhrn všeho toho ukazuje, že v Thessalii byly dialektické rozdíly, v nichž jeví se zejména od západu k východu slábnoucí vliv dorský.

V jakém poměru je dorština k druhým dvěma skupinám dialektickým, je těžko říci. Herodotos (I, 56 a VIII, 43) praví, že dorština a makedonština jsou blíže příbuzny; je-li tomu tak, pak by ovšem dorština, jak my ji známe, byla značně změněna — snad právě stálým stykem a míšením s dialekty achajskými. Pak by mohla býti oprávněna domněnka Kretschmerova¹, že Makedonové byli kmen Řekům blíže příbuzný, který se však od nich odloučil a samostatně vyvíjel dříve ještě, než se kmenové řečtí v jeden celek konsolidovali. Ale to je otázka příliš sporná a v základě nás se netýkající, i není třeba obírat se jí zde podrobněji.

Jest přirozeno, že oblast dorštiny, zaujímající velkou část vlastní Řecka (Peloponnes až na Arkadii, střední Řecko až na Attiku, dále Epeiros), řadu ostrovů, jižní pobřeží maloasijské a četné kraje dolnoitalské, rozčlenila se dialekticky: působil tu vložný již vliv jazyka achajského, jímž mluvilo předdorské obyvatelstvo oněch krajin, a působil tu i samostatný vývoj jednotlivých dialektů. Seskupiti nějak tyto dialekty ve větší celky se dosud nepodařilo. Hoffmann rozeznával skupinu jihodorskou, středodorskou (Elis, Lokris, Aitolia) a severodorskou; Hirt činí rozdíl mezi vlastní dorštinou a mezi severozápadními nářečímí (nordwestgriechisch) ve shodě s Brugmannem, který však obě ty skupiny uvádí jako skupiny samostatné a dialekt elidský nepočítá k žádně z nich; tytéž tři skupiny (nordwest- und mittelgriechisch, eleisch, dorisch) nalézáme i u Wagnera, kdežto Thumb svou skupinu západofeckou (kterou my zveme dorskou) člení v dialekty dorské, dialekt peloponneské Achaje, dialekt elidský a dialekty severozápadní (nordwestgriechisch). Zcela přesvědčivých důvodů pro dělení ta není, jak jest patrné již z toho, že dialekty ty se opět a opět rozdělují způsobem jiným; nezbývá než spojití se pouhým výřtem.

10. Ze stručných výkladů, podaných na rádcích předcházejících, je viděti, že nejnověji se setrvává při starém dělení řeckých dialektů na tři oblasti, ovšem v jiném smyslu než se to

¹ Nejnověji v Göttingische gelehrte Anzeigen 1910, str. 76.

dálo dříve. Je viděti, že takové seskupení řeckých dialektů odpovídá — aspoň pokud my nyní víme — i poměrům jazykovým i poměrům kmenovým, jak v Řecku vznikly. Může býti při tom nebo onom dialektě spor, kam jej zařaditi; ale tu si musíme býti vědomi toho, čím je nesnáz tato způsobena. Hlavní věcí je přece vždy, abychom si dovedli ráz takového dialektu vysvětliti, ať už pak jej řadíme do skupiny té či oné anebo stavíme mimo skupiny ty vůbec.

11. Jak dlouho tyto dialekty žily, není možno přesně stanoviti. Neboť přestává-li se v nápisích užívati dialektu, není to ještě důkazem, že se přestalo již dialektem tím také mluvit, jako není důkazem skutečného užívání dialektu, píše-li se jím ještě. V nápisích vliv tvořícího se jazyka všeřeckého počíná se objevovati od IV. stol. př. Kr. a časem — tu dříve tu později — zatlačuje dialektickou mluvu úplně. A také mluvené dialekty ustupovaly víc a více se šířícímu dialektu attickému, z něhož se ovšem při tom stává dorozumivací řeč všeřecká, v četných rysech se od dialektu attického odchylojící. Ze Suetonia se dovídáme, že dorský se mluvalo ještě za Tiberia, Pausanias vypravuje, že za jeho doby se mluvalo dorský ještě v Messenii. S tím by souhlasilo, že lakonský jeden dialekt se dochoval až na naši dobu v nynějším nářečí cakonském (*Τσακωνες*), jímž mluví se na východním svahu pohoří Malevo (staré *Πάγων*) a jež úplně se liší od ostatních nářečí novořeckých. Nářečí staré se zde zachovalo asi proto, že bylo odloučeno od ostatního světa a styku s ním, a tak je možno, že i jinde v krajinách hornatých a odlehklých se dialektické rozdíly udržely déle než v místech, kde styk s ostatními Řeky a jejich středisky byl čilejší. Nejsme asi daleko pravdy, řekneme-li, že v prvním století po Kr. vládla celkem po Řecku *κοινή*, vzniklá na podkladě attickém.

Štítného Řeči nedělní a sváteční.

Napsal **Josef Straka**.¹

A) Štítného sčetlost v písmě sv. a v legendách.

Již prepisovatel Štítenských Řečí besedních poznamenal o něm, že byl »literát dobrý, písma sv. starého i nového zákona, i doktorův sv. požívaje« (v Hatt. 1, 10); také vskutku od té doby, co se Štítný ve své osamělosti nadobro oddal spisování, stále více přibývalo v jeho dílech míst původu knižního. Bylo to zvláště písmo sv., jež se mu stalo bohatou špižírnou (jak

¹ Viz Lfil. XXXVI, str. 462.

praví na l. 7b); vykládal mnoho písma na pomoc maje (v Erb. 86, 18), a volíval též rád odtud příklady, poněvadž prý »což je psáno, vše jest pro naše psáno naučení« (v Erb. 77, 30).¹ Ježto cituje zpravidla po paměti,² nebývá ovšem blíže označováno místo sv. písma, ani citát neuváděn slovně, nýbrž jen podle smyslu; výjimečně bylo při tom i pochybeno. V Řečech jsou překlady několika celých sv. čtení, ale nekryjí se slovně s textem stěeských evangeliářů; patrně bylo tu všude překládáno přímo z latiny, jak správně usuzuje již J. Jireček v Č. Č. Mus. 1864, 382. Vedle evangelií, listů sv. Pavla a žalmů zvláštní oblibě Štitného těšila se kniha Tobias a pak kniha Esther; příklady volíval rád z historických knih starozákonních. A jeho materiál příkladový byl hojný, léty stále ještě rozmnožovaný; není ovšem vyloučeno, že i jej namnoze přejímal hotový z tradice ústní.³

¹ V sv. písmě jako v bohaté špižierně jest hojnost rozličného pokrmu duchovního. Jest v něm, co by vzal sobě dospělejší ku pokrmu silnějšímu, a jest v něm, co by malým k užítu bylo jako mléko, až by i odchováni byli a velici vzrostli. A ať řku krátce, každý spásitelný rádu mŏž jmiati z písma« (7b). — Vedle přímých citátů je u Štitného mnoho skrytých reminiscencí z písma sv.; na př. na místě, jež bylo právě otištěno v této poznámce, je narážka na slova sv. Pavla v 1. Kor. III, 2. Na l. 32a jsou zase v textu Štitenském (»Raději řku, ež já něvědě, které jest z toho, než bych řekl toto neb toto. Výsokaf jest múdrost božie; činít, co chce. Kto mŏž řeci jemu: Proč to tak činíš?«) reminiscence na list sv. Pavla k Řím. XI, 33 a IX, 20; na l. 43a podobně na 1 Kor. XV, 22, 41 a 42; na l. 44a čte se ohlas z Abd. I, 3; na l. 47b ze Sap., V, 16 atd.

² Na l. 221a: »A protož volá Kristus neb sv. Jan: Čiňte hodný užitek pokání!« (z Luk., III, 8); ve vyd. Vrt. 113, 19: »A die kterýs prorok.... — Výroky z písma sv. uváděny bývají neurčitě, na př.: die Mojžies, Amos prorok, žaltář, žaltárník, písmo starého zákona, Bůh skrze Jeremiáše, Kristus ve čtení, sv. Pavel, psáno j' v Apokalypsi, v knihách zěvenie tajného (v Erb., 60), die písmo Sirákovo (138b), knihy Job ději, knihy múdrosti a pod. Zřídka bývá místo určeno přesněji, na př.: die Izaiáš v třetí svých knih kapitole (na l. 35b a ve Vrt. 120, 19), jakož pokládá sv. Marek v desáté kapitole (187b); pod. v Erb. 96, 4 a ve Vrt. 85, 11.

³ »Starého Dobeše« nebo »knih Dobešových« dovolává se Štitný v Erb. 90, 39 n.; 92, 88 n.; 100, 3 n.; 101, 19 n.; 113, 17 n.; 251, 35; 255, 16; 296, 87; ve Vrt. zvláště v kap. 33 a mimo to i jinde; v Hatt. 107, 33; v Řečech na l. 30a, 51b, 102b, 182b, 190b, 191a. Skromné Hestery v Erb. 295, 27, ve Vrt. 231, 7 n., v Hatt. 99, 9 n., v Řečech na l. 28a, 205b; ostatně i zmínka o králi Artaxerxovi, kterouž čteme na l. 18b, je z knihy Esther XIII, 1. Ze starozákonních příkladů, jichž užito v Řečech, upozorňují především na tyto: na l. 18b o odstoupení lidu izraelsk. od syna Šalomounova z I. Král., 12, 13 n.; na l. 90a o králi Saulovi, jenž chtěl, aby někdo podstoupil obra, slíbil troji velikou věc, z I. Král., 17, 25; na l. 90b: »Čte se o rytíři jednom v králových knihách« z I. Král., 20, 5; tamže o Davidovi z I. Král., 18, 6; na l. 151a o Elizeovi z II. Král. 4, 9 n.; na l. 209b o záповědi krále Saula z I. Král., 14, 27; na l. 224a o Nathanovi z II. Král., 7, 1 n.; jinde o machabejském Jonatě z I. Makk., 10, 20 a o králi Davidovi, jenž nechtěl pít dobyté vody, z II. Samuel. 23, 15—17 a I. Paralip.

Z jiných míst Štítnenských poznáváme jeho znalost středověké literatury legendární; zvláště jsou tu zajímavé shody se sbírkou legend Jakuba de Voragine, zvanou *Legenda aurea* (kterou vydal Dr. Th. Graesse v Drážďanech a Lipsku, 3. vyd. r. 1890). Je totiž na l. 10a a 10b příběh sv. Lucie vypravován takto: »Čte se o ní, ež když sv. Agata v panenství byla smrt přijala pro boží milost, a Bůh skrze ni veliké divy činil u jejie hrobu, tehdy sv. Lucia svú nemocnú matku, ješto několik let jměla nemoc, tam vymluvila a s ní šla také. A přišedše k hrobu, sv. Lucia snažně prosila za svú matku. A tak se tu u hrobu vzdrieme v kakés otrapě, a sv. Agata ukáže se jí řkúc: Sestra Lucia, dievko libá Bohu, co mne za to prosíš, ješto sama můžeš učiniti? Aj, skrze tvú vieru matkať jest tvá uzdravena. Pak sv. Lucia pověděla to vše mateři řkúc: Již matka, neříekaj mi nic o muží, a to věno, ještos mi za muž dáti chtěla, daj mi, ať je obrátím Bohu na čest! A tak vrátilo se domův, a sv. Lucia počala sbožie prodávati. A pak ten, zaňž sv. Lucia smluvena byla, otázal v jejie čeledi jedné starosty, proč by tak sbožie prodávala. A ta jemu odpovědě řkúc: Tvá panna nalezla je velím lepšie sbožie, i chce toto prodati, aby onoho dosáhla za ně. A tento tělesně tomu rozuměje, pomohl jí prodati sbožie toho. A ona to, zač prodala, chudým rozdala . . ., až pak potom i své tělo (v obět dala Bohu), a svú krev prolila pro jmě božie, když ten, ješto mněl, by jměl ji jmieti, obžaloval ji, že j' křestanka a nedrží ustavenie kniežat římských.« Příběh o sv. Lucii, jak byl tuto vypravován, shoduje se, částečně slovně, s kap. IV Legendy Jak. de Voragine, a podobné shody jsou mezi vypravováním Štítného o sv. Šebestianu a o sv. Nětisi — a kap. XXIII a XXIV. Na l. 45b vypravuje se o onom mučedníku toto: »Čte se o něm, když dva bratry pro křestanskú vieru ku popravě vedli, příběhší jich máti a též i otec velmi řečí žalostivú počechu svá syny rozmlúvati táhnúc od viery a řkúc k nima, ač by svých životův nelitovali, by se asa nad jich starostí slitovali a nedali jim nad sebu viděti té ohavy. Ty řeči slyše sv. Šebestian, pro spasenie těch mládencův netbaje života svého poče hlasně těch sv. mu-

---

11, 17—19; srv. i v Erb. 10, 4 n.; 39, 3 n.; 117, 11 n.; 124, 3 n.; ve Vrt. 68, 1 n. atd. V stejných traktátech Štítnenských vracejí se stejné příklady; na př. v Erb., 127, 1 n. a ve Vrt., 74, 23 n. o Jakubovi i dvou jeho ženách, v Erb., 168, 10 n. a ve Vrt., 95, 1 n.: Mojžíš—Finees—král Saul. Není pochyby, že leckteré z těch příkladů uváděny byly tradičně, jako na ukázání toho, jak Bůh mstil nečistotu, propadnutí se pěti měst a Ruben (Erb. na str. 113 a na l. 102b), nebo na příklady pravého pokání David—Manasses—Magdalena—Iotr na kříži (v Hatt. na str. 105). Záliba Štítného v takových příkladech prozrazuje se tím, že při nich rád prodlévá; srv. na př., jak obšírně vypravuje v kap. 28 Vrt. o pokání Máří Magdaleny, nebo v Erb. na str. 261 a na l. 206b o Jeremiášovi, jemuž kázal Bůh učiniti sobě na hrdlo dřevěný řetěz, a poslal jej ku pěti králům.

čenníkův posilovati, aby ústavní byli v božiem rytieřství, a v tom otce a mateře neposlúchali. A tak i otcí jich i mateři mluvil slovo božie, až i je obrátil. A pro jich spasenie pronesl sě křesťanem a tak smrt trpěl znamenitější, že j' byl člověk znamenitý mezi dvorany císařovými; neb jako k cíli kázal císař střéleti k němu.« Konečně na l. 48b a 49a praví se o sv. Nětíši: »V tom trém, jakož dnes čtú i zpievají o ní, zveličie sě, že j' usnúbena synu božiemu, i dary od něho vzala, i vešla již v manželstvo k němu. Die o prvé, když chtěl ji k manželstvu syn vladaře, syna císařova: Jinýť sě jest milovník utekl ke mně, ješto j' tebe urozenější, v tvárnosti kraší, jehož milost rozkošnějšie, a jest ve všem nad tě bohatější. Tomuť jsem již usnúbena, jemužť slúžie i andělé. O druhém die: Již mi jest dal svůj prsten v dar, mú pravici i mé hrdlo kamením drahým otyčal (!), v plášť mě oděl zlatem tkaný a mnoho záponami okrásil mě. V mú tvář uložil své znamenie, abych nebrala jiného milovníka, a krev jeho mé lice jest osdobila. O třetiem také jest řekla: Dánat jsem již objetí čistému jeho, jeho tělo již jest dáno tělu mému. Ukázal mi své poklady, k nimž nenie vrovnnanie i jednoho, ješto j' mi je slíbil dáti, ač sě u vieře zachovám jemu. A na tom buď dosti, krátce dotknuvše manželstva této sv. dievky, ješto j' v své mladosti ve třechnáct létech tak věrna byla choti svému Jezu Kristu, ež ani těžkým mukám ani smrti dala sě s ním rozlúčiti. . . .

Je sice pravda, že části legend přecházely do kněžských officií, a že je Štítný mohl znáti též odtud (slova, jimiž uvádí hořejší výroky sv. Anežky, zdají se tomu jasně nasvědčovati, a vskutku čteme ony výroky v brevířích jako antifony toho svátku), než pochybuji, že jsou z officií všecy podobné zmínky. Tak když na l. 33a. (v řeči »O mládencích«) vzpomenuto je žalostného konce Herodova, o němž prý »jest psáno, že j' u přukrutné a ohavné bolesti sšel s tohoto světa, a ta muka byla j' jemu počátek pekla. I to j' byl naň Bóh přepustil, že j' třem svým synóm smrt učinil a byl i svých dětí vražedníkem. A když byl lidu rozličně těžek věda, že by ho, když umře, nepykali, kázal mnohým znamenitým, aby inhed toho dne, jakž on umře. smrt jim také učinili, aby ač by jeho lid nepykal, aspoň zbitých svých přátel. A že j' byl tak ukrutné mysli, ovšem ukrutnú smrt Bóh naň přepustil. Téžměř v každém údu ono jiný jměl neduh a ono jiný, a když lékaři chtěli z jednoho neduhu pomoci jemu, jiných neduhów posilnili, tak ež i lékařów několik kázal na smrt dáti, ež jsú bolest jeho obtěžovali. A když trál dlúho v tom hubenství žádaje smrti a nemoha jie jmieti, najposlé dosáh štipce kakés neb nožíka zabil sám sě.« Vypravování Štítného o smrti Herodově shoduje se s koncem kap. X (De innocentibus) sbírky Voraginovy. — Na l. 88a je vzpomenuto, že prý Kristus »Šimonovi čarodějníku moc jeho odjal, ež upadl, když jej črtie

v povětrí nosili skrze čáry.« O tom se dočítáme v kap. LXXXIX (De s. Petro apostolo) zmíněné sbírky. — Vypravování o císaři Oktavianovi a Sibylle, obsažené ve vyd. Vrf. na str. 177, shoduje se s kap. VI (De nativitate domini nostri Jesu Christi). — Posléze to, co Štítný praví na l. 32a o sv. Janu evang., na l. 58a a ve vyd. Vrf. na str. 135/6 o sv. Benediktu, na l. 141a o sv. Vítu a Kateřině, na l. 180b o sv. Řehoři, ve vyd. Vrf. na str. 37 o sv. Alexi, na různých místech (a to na l. 8a, v Erb. 96, 17 n. a 256, 15, ve Vrf. 37, 27 n.) o sv. Mikuláši, možná i to, co dí v Erb. 10, 27 n. o Pilátovi — to vše čteme v příslušných legendách sbírky Voraginovy, aniž ovšem máme tím bezpečně prokázanu Štítného v ní sčítlost. Mohlť mítí všecku tu znalost i z různé jiné četby, nebo dokonce jen z ústní tradice.¹

¹ Na l. 32a čteme, že »když stár byl sv. Jan, zdráv jsa v rov vstúpil a světlo j' jej obklíčilo. A pak, když ten blesk minul, nenalezli těla jeho, jen mannu v revu. Živ-liť pak jest nebo umřel, nevědě; vysokéť jsú božie tajnice.« O tom zázraku obšírně vypravováno v legendě Voraginově o sv. Janu ev. (celé sbírky kap. IX), ale také již v řeči Bedově XCII, jež je celá miláčku Páně věnována, a kterou tudíž nemohl míniť Štítný řka hned po tom: »Než to vědě, ež Běda die: Když Jan viděl, ež den přišel, aby šel odsud, svolav své mlazšie, kázáním je napomenuv, po oběti těla božieho na slavné službě vzem odpuštění vstúpil v rov pohřbu svého. Vzdav modlitvu přiložen jest k otcům, tak prost od smrtelné bolesti, jako j' byl prost i od porušení těla svého. A tak druzí za to mají, ež jest umřel, ale bez smrtelné bolesti; neb tu smrtelnú hořkost jměl jest v svém srdci vida, když na kříži umíral milý mistr a prietel jeho« atd. Nic takového nečteme v zmíněné řeči Bedově, nýbrž naopak: »Et cum aurora appropinquavisset, praecepit foveam fieri juxta altare, et intravit in eam, et subito venit lux de coelo, et descendit Dominus cum multitudine angelorum, et accepit eum in vum, et portavit in coelum, et sic stat coram Deo in oratione pro nobis.« Konečně je povšimnutí hodno, že podle Erb. 262, 27 přičítán byl výklad o bezbolestném skonu sv. Jana sv. Jeronymovi. — Na témže listě 32a, o něco níže, dotýká se Štítný dvou jiných zázraků, připínajících se k osobě miláčka Páně a obšírně líčených v lat. legendě, řka, ež »ani jed, ješto j' jej pil, ani vrúci olej, veňž byl uvržen, uškodil jemu.« — I co praví na l. 30b, v Erb. 68, 19 a ve Vrf. 10, o sv. Janu, že »takéž byl povolil k manželstvu, ne z žádosti těla, ale podle ustavenie zákona starého, a když odtud syn boží k čistotě panenské pozval jeho, míle a statečně přijal ji a držal,« je doloženo z lat. legendy o sv. Janu ev.; nikoliv však na l. 85a zaznamenaná domněnka, že sv. Jan ev. byl ženichem při svatbě v Káni galilejské a nevěstou jeho sv. Máti Magdalena, domněnka to některých středověkých exegetů, kteří se odvolávali (podle lask. poučení, jehož se mi dostalo od vdp. Frant. Hrbáčka, arcib. bibliotékáře v Kroměříži atd.) na slova sv. Jeronyma v prologu k jeho výkladu evangelia sv. Jana. Ale u sv. Jeronyma nic podobného není, co by jejich domněnku podporovalo; zato je, jak jsem poznal, v kap. XCVI (De s. Maria Magdalena) sbírky Jak. de Voragine poznamenáno toto: »Ajunt quidam Mariam Magdalenam sponsam fuisse Johannis evangelistae, quam duxerat tunc, quando de nuptiis Christus eum vocavit: ex hoc ipsa indignata. quod scilicet sponsum sibi abstulerat, abiit et omni voluptati se dedit. Sed quia congruum non erat, ut Johannis vocatio damnationis sibi occasio fieret, dominus ad poenitentiam ipsam misericorditer convertit, et quia a

Ve sbírce *Legenda aurea* není životů sv. Hedviky a Lidmily, jichž je vzpomenuto ve vyd. Vrtf. na str. 31; též v našem rkpsu na l. 38b praví se, že »ona v Čechách první křesťanka Lidmila slula a lidem i Bohu milá byla.« Ani o sv. Alžbětě a o sv. Augustinovi nevypravují lat. legendy Jak. de Voragine vše, co Štítný. Tak neobsahují odpověď sv. Alžběty, jak ji čteme ve vyd. Vrtf. na str. 31, ani o tom, že »vše, což jměla i od dět i, chudým rozdala« (ve Vrtf., 35)¹; též ze života sv. Augustina zná Štítný leccos na víc, než obsaženo je v dlouhé lat. legendě (otištěné ve vydání Graessově na str. 548—566), takže máme-li spolu na mysli hojné citáty jeho ze sv. Augustinových knih XIII Confessionum, rádi uznáme, že znal »knížky zpovědní« důkladněji, — snad z přímé četby. Na l. 42a počíná svou řeč o sv. Anthoni, »o němž (prý) řekl sv. Augustin, když slyšal jeho svatý život: Aj, vstávají neučení a jdú do královstva nebeského, a my s naším učením tonem do pekla. Nestydíme-li se, ež jdú před námi, aspoň se stydme, obmeškáme-li se a obleníme jíti po nich. A tak vzem sv. Augustin posilu příkladem sv. Anthonie tím

summa delectatione carnali eam removit, ideo ipsam summa delectatione spirituali, quae est in Dei amore, prae caeteris implevit.« Slova Štítného znějí: »Něteří mají za to, by to byla svatba sv. Jana, o němž die sv. Jeronym, že pozval ho Kristus, an chce v manželstvo. Ale ješto pravie, by byl měl sv. Maří Mandalenu pojímati, nezdá mi se toto rovných lidí: chudý člověk a ona bohatá hradodržna.« (Citát tento, mimochodem řečeno, otištěn již v Geb. Slovníku pod heslem: hradodržna, ale vyložen omylem na sv. Jeronyma). — Na l. 141a: »Aj sv. Vít dítětem jsa trpěl muky, i libost přemohl nepořádnú tohoto světa a přěšel toto hořké moře za synem božím. Sv. Nětíše, mláď děvčecka a mladá ještě, bránila až do smrti panenství svého u viere křesťanskéj. Sv. Kateřina jsúc královna bohatá, krásná, vzácná světu, pro vieru a pro čistotu bojovala až do smrti, i cesaře pojeti nechťie.« — Na l. 180b: »Tak sv. Řehoř jměl umrtvenú libost k světským věcem, že ač držal veliký úřad, však onen pústenník větší jměl libost kočku svú hladě, nežli tento ve všem svém panstvu.« V kap. XLVI (De s. Gregorio) sbírky Jak. de Voragine čteme, v oddíle 7: »Eo tempore fuit quidam eremita, vir magnae virtutis, qui omnia propter Deum reliquerat et nihil praeter unam cattam possidebat, quam blandiens crebro quasi cohabitaticem in suis gremiis refovebat.« Dále vypravuje legenda, jak byl onen poustevník ve snu napomenut, aby se nepovažoval pro svou chudobu za hodnějšího větší odměny v nebesích, než papež sv. Řehoř. — Na l. 8a o sv. Mikuláši, že »jsa malíček ještě, prší materných požívaje, však v středu a v pátek jen jednu za den bral pokrm«; tamže čteme, že prý se o jeho divech mnoho čte, »a mnohokrát slycháte o tom.« Vskutku také vypravuje lat. legenda o sv. Mikuláši (kap. III sbírky Jak. de Voragine) mnoho zátraků, ale Štítný i tuto i jinde projevil velikou umírněnost v jejich zaznamenávání. — Na konec připomínám, že je u Štítného ještě několik zmínek malomluvných (na př. v Erb. vyd. na str. 31 o umučení sv. Vavřince a Bartoloměje), jež jsou ve shodě s příslušnými legendami Jak. de Voragine.

¹ Mimo to čteme o sv. Alžbětě zmínku ještě ve vyd. Erb. na str. 87, ve Vrtf. na 231 a na l. 37b našeho rkpsu tuto: »Jakož se čte i o sv. Elžbětě, dotud se za muže v tom (v okrase královské) skrovnila, až pak po muži ostala všeho.«

u větší žádosti obrátil se a křest přijal, a byl také počal krýti se na púšti světa, ale způsobem božím vyňat z púště, byl biskupem . . .« Podle kap. 6—8 osmé knihy *Konfessí* přinesl zprávu o sv. Antonínovi Pontitianus, a tu prý sv. Augustin řekl Alypioví, jinému příteli svému: *Quid patimur? quid est hoc? quid audisti?* Surgunt indocti et coelum rapiunt, et nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamur in carne et sanguine? An quia praecesserunt, pudet sequi, et non pudet nec saltem sequi? — Na l. 52b je řeč o matce sv. Augustina, »jakž on praví o tom, ež jednu jsúc s ním sama, rozmlúvala s ním a tážie jeho o té nebeské radosti, ješto mají svaté duše. A tak v těch rozkošných řečech umlkne kaks šlechetná žena, ano ji divně kaks popadla žádost těch nebeských věcí a roznetila. A sv. Augustin to znamenav také se utají, aby jí v tom nepřekazil. A když pobý v tom něterú chvíli, přišedši k sobě poče řeči: O kaká to pobý chvílka; é, by tak již bylo věčně býti! Tuť jsem poznala lépe, než by mohl pověděti, která j' svatých důš útěcha. Pak potom skoro rozmemohši se i umřela.« Vypravování Štítného shoduje se, nikoli slovně, s kap. 10 a 11 deváté knihy *Konfessí*. — Na . 86a: »Tak čtem o sv. Augustinovi, ješto j' byl také milovné myslí, ež měl toho někakú tesknost, když se chtěl po Bohu obrátiti, ano jakoby jej odvolávaly něteré obyčené jeho kratochvíle, a jako řkúc: I chceš nás tak ostati? Již viec po ten den nebudem s tebú? A pak, jakž chutně to přemohl a statečně ostal všech takých věcí, vyznal sám potom a řka: Ó, kak mi jest rozkošno a utěšeno mých dřevních utěšení prázdnu býti!« První slova jsou ohlasem kap. XI knihy osmé, druhá, jež se čtou ješto na l. 99a, kap. I knihy deváté. — Na l. 119a: »Jakož sv. Augustin o jednom svém píše, ješto se nechťel u prvě dívati takovým tržištným dvornostem a jmaje to i jiným za zlé, až jej jednu pojeli jak bez dieky tovařišie, an k nim pravieše: Ač mě s sebú potáhnete k těm marnostem, tovařišem mne s sebú jmieti nebudete té marnosti. I sta s nimi zavřev oči. Ale by byl také zatkal i uši! Neb když páde (sic) jeden, vzwola naň lid, jakož se často u klánie stává, a tento křik slyše otevře oči chtě uzřieti; co se to sta, a potom s nimi se dívati poče a tu marnost tak oblíbí, ež viec by k tomu hotověji nežli ti, ješto jej biechu bez dieky najprv pojeli s sebú.« Podle kap. 7 a 8 knihy šesté *Konfessí* byl to Alypius, nejdůvěrnější přítel sv. Augustina. — Na l. 16a je zmínka o sv. Augustinovi ta, »že, již poznav blud té viery, ješto v ní byl, nepřistúpil let několik k viere pravé, boje se vrtkosti neústavné, vstychaje se, by snad i tu nenalezl bludu, až i poznal pravdu viery«; jiné zprávy čtou se ve vyd. Erb. na str. 310 (z J. Hrad.), ve Vrč. na 58, 59 a 291. — Při citátech jen zřídka přiznává Štítný původ jejich z *Konfessí* (v Hatt., 32, 21 v trinádctých knihách zpovědních; 82, 23 v knihách své zpovědi; ve Vrč., 138, 2 n. v desátých svých zpovědních

kníhách; v našem rkpse na l. 176a: »Die sv. Augustin v své zpovědi«, za to tím častěji z nich cituje bez bližšího označení díla (na př. jen v Řečech na l. 3a, 31b, 72b, 99a, 186b, 189b, 203a, 216a). — Konečně mluvím-li již jednou o zmínkách Štítenských o sv. Augustinovi, uvedu tu ještě jeden delší úryvek toho druhu (na l. 135): »Ale jakož jest řekl syn sv. Augustina Deodatus, a to j' slovo sv. Augustin vážně přijal: Kto j' ten, ješto by nejměl duchu nečistého? K tomu řekl sv. Augustin: Jelikož rozuměji, dvojím činem slove, ež má někto nečistého ducha, aneb když zěvně zmiešie rozum a zatmí, postavy obrazův nějakých svú lsti uveda a zabyla, nesmyslna učině člověka, vzbudě v něm, ež bude jej tržeti žádost nepořádná, a bude teskností a zabylostvem trýzniti mysl jeho; anebo pak druhým činem slove duše nečistá, když sě zprzní hříechy a rozličnú nepravostí a bludem, mohúc rozumu užívati. I tiežif tebe, synu Deodate, kto má duch nečistý, ten-li, jehož diábel zěvně trýzní, čili ten, ješto j' svú duši hříechy zprznil? Kto lif sě zdá, by nejměl ducha nečistého? A on odpověděl: Ten by nejměl duchu nečistého, ktož by čistě bydlil. A sv. Augustin opět die jemu: Koho mieníš, by čistě bydlil, toho-li, ješto nehřeší, čili toho, ješto sdrží sě od skutku tělesného, ale hříechův jiných neostane? An odpovie: Tenť jest právě čist, ktož Boha miení a k němu táhne k jedinému. A sv. Augustin pochválil synu svému úmysla toho; neb ktož by ten byl, ješto by vším úmyslem mienil Boha a k němu sě táhl k jedinému, dobře by živ byl a čistý by duch jměl.« Rozmluva tato je částí nábožné disputace, líčené ve spisku sv. Augustina *De beata vita* (Migneovy *Patrologie lat.* svazek XXXII). O narozeninách svých shromáždil prý veliký onen církv. otec k třídenní rozmluvě svou matku, bratra Navigia, jakési »cives et discipulos« Trygetia a Lycentia, Lastidiana a Rustika »consobrinos«, a také mladičkého, ale nadaného syna svého Adeodata. Mezi jinými tázán, řekl prý Adeodatus: »Is habet Deum, qui spiritum immundum non habet (cap. II, num. 12). Když potom došlo i na rozbor těchto slov, sv. Augustin řekl: *Tertium vero illud paulo diligentius considerandum est, propterea quod ritu castissimorum sacrorum spiritus immundus, quantum intelligo, duobus modis appellari solet: vel ille, qui extrinsecus invadit animam sensusque conturbat . . .; aliter autem dicitur spiritus immundus omnis omnino anima immunda, quod nihil est aliud, quam vitiis et erroribus inquinata. Itaque abs te quaero, tu puer, . . . quis tibi videatur immundum spiritum non habere: illene, qui daemonem non habet, quo vesani homines fieri solent; an ille, qui animam suam a vitiis omnibusque peccatis munda-vit? Is mihi videtur, inquit, immundum spiritum non habere, qui caste vivit. Sed castum, inquam, quem vocas: eumne, qui nihil peccat, an eum, qui ab illicito tantum concubitu tem-peret? Quomodo, inquit, castus potest esse, qui ab illicito tan-*

tum concubitu abstinens sese, caeteris peccatis non desinit inquinari? Ille est vere castus, qui Deum attendit, et ad ipsum solum se tenet. — Jak viděti, úryvek Štítného shoduje se zčásti doslova s otištěnými větami sv. Augustina, které přešly u výtahu (s některými místy z Konfessi) též do lat. životopisu toho světce (uverejňného v témže svazku Patrologie lat. pod názvem: Vita S. Augustini ep., ex ejus potissimum scriptis concinnata).

Z tradice měl Štítný vypravování o sv. Františku (v Erb. 46, 9 n.), nejspíše i příběh o mnichu (v Erb. 137, 20 n.) a o sv. opatu (ve Vřf. 124, 20 n.). Ve vyd. Hatt., 66, 37 n. vzpomenuto slov, jež prý »die jeden opat v pomluvách starých otcův,« čímž míněny jsou snad tak zv. Životy sv. Otců. V našich pak Řečech je na l. 209b tato zajímavá zpráva: »Čte se také o jednom svatém biskupu, že nemohl se postiti, až jeden veliký pátek po službě kázal se na loď véztí na jedno jezero a přikázal, ač by i chtěl, aby nikakž jeho k břehu nepřivezli, mieně, aby se musil ten den postiti. Když pak vzchotěl, aby se s ním přivezli ke kraji, řka, že nemož býti bez jedenie, a oni nechtěli, jakž najprv jim byl přikázal, požeňnav se vystúpil z lodie, šel po vodě jako po zemi. To se v Švábiech stalo, a Kunrat jmě bylo biskupu tomu, a město slove Konstantina, a tuť jest to veliké jezero, jako mi pravil odtud jeden.« Podle lask. sdělení vdp. Frant. Hrbáčka, kníž. arcib. bibliotekáře v Kroměříži, byl to Konrád z Altdorfu, biskup v Kostnici v letech 935—976, r. 1123 prohlášený za svatého. V životopisech Konradových, vydaných v Monumenta Germaniae historica (Scriptores, tom. IV, pag. 430 sequ.) nenalézá se nic podobného o něm, ale v téže sbírce, ve svazku XXIV na str. 244 čteme: »Tunc floruit sanctus Chunradus Constancie, qui super lacum Potanicum siccis pedibus ambulavit.« Zpráva Štítného pochodí, jak myslím, z doslechu a je nejstarší v české literatuře doklad místního jména Kostnice, jenž ušel Gebauerově pozornosti.

Na l. 140a čteme o Josefu, »jinochu ctném«, o něhož prý se pokusila jeho pána žena »chtíec jej k sobě rozdrážditi, jakož psáno o něm v jedněch knížkách, kakžkoli u Mojžiesových knížkách ne všeho j' popsáno, ale některé jen znamenité.« Místo shoduje se (až na slova právě otištěná) téměř úplně s textem vyd. Erb. na str. 116, ř. 8—17. Třetí místo paralelní, z něbož poznáváme, že znal Štítný staročeský »Život Josefův« (v. ČČMus. 1862, 65), je ve vyd. Vřf. na str. 67. — V téměř vydání na str. 85 vzpomenuto je zvláštních »knížek Barlaamových«; vskutku také nenalézáme slov »šlechtného krále Jozafata,« jež se tu uvádějí, v kap. CLXXX sbírky Jak. de Voragine (v kap. nade-psané De sanctis Barlaam et Josaphat). — Konečně v první řeči na Květnou neděli zachován byl dlouhý úryvek nějakého stčesk. Umučení Páně. Štítný totiž praví na l. 146b: »I muši v kratochvili dne tohoto jednoho starého skladače rýmem knih českých

řeč o dni tomto pověděti. Ten takto die: »Viz, člověče bobobojný« atd.

Poznali jsme Štítného sčellost v literatuře legendové. Přehlédneme tuto ještě jeho zmínky povídek a básní světských. Váruje sice ve vyd. Vrf. na str. 291, abychom nestáli »po knihách, kteréž jen krásné řeči skladem neb básní kratochvilných bez užítka těšie srdce marná«, vystřihá jmenovitě panny a paní, aby se nepyšnily tím, »ež zpievají o nich mladí blázni...« (na l. 102a, pod. j. v. Erb. 112, 26 n. p. j.), ale přes to zná sám leckterou knihu světskou. Tak připomíná ve vyd. Erb. 83, 6 n. tři římské vdovy, kteréž prý nechťely za muže, a týž příklad čteme ve Vrf. 29, 17 n., ale pod jménem sv. Jeronyma; nemýlím-li se, je to povídka otištěná v Oesterleyově vyd. Gest Rom. pod číslem 75 (*quare tres filie regis pulcherrime post obitum primorum virorum secundo nuptui tradi non volebant*). Na l. 117a uvedeno je zase příkladem, »jakož se čte o jedné vdově, ješto jí zabili muže, ana pak schovala jeho krvavé rúcho pro pamět svým dětem, aby jim je ukazovala, aby rozžalostniece se nevcházeli v přiezň s vrahy svými«; ale povídky stejné jsem nenalezl ani v lat., ani v českých Gestech Rom., jen shodu jakousi s povídkou lat. LVI a XII. Ve Vrf., 121, 13 n. je známé vypravování o lakomém a závistivém; v Erb. 55, 26 n. a v JHrad. o pohanském králi, jenž »uprosil na svých boziech, že, čehož se jen dotekl, to vše ozlatělo«; ve Vrf. 230, 24 a Hat. 99, 22 připomenut je spolu s chlubným Asverem Alexandr, o němž zmínka též v Erb. 10, 12 n a na l. 17 b našeho rkpsu tato: »Čte se o králi Alexandru: Jeden chudý poprosil, aby jej podaril něčím, a on kázal jemu dáti město a pánem jej nad ním učiniti. A ten řekl chudý: Tohoť já důstojen nejsem. Odpověděl král: Ač ty velikého daru důstojen nejsi, ale důstojna je má velebnost, abych i malému dal velikú věc.« A na l. 90a čteme: »Jiné obecné dary znamenajte, jimiž od dávna, jakž kroniky svědčí, vítězi jsú darováni. A ty troje nalézáme: rúcho, pokrm a zvláštie počest. Čte se v kronikách starých, ež afrikánské knieže, kterýž byl v boji znamenitě dobrým druhem, dal jemu rúcho zlaté řka: Tatof oděv slušie silnému muži, jakýž ty jsí.«

(Příště konec.)

Kde byl vězněn Vratislav z Mitrovic?

Napsal Josef Král.

Ve svých člancích »Dojmy z cesty po Řecku a Turecku«, uveřejněných ve Zvonu 1906, str. 551, hleděl jsem podle popisu Vratislavova zjistiti, i kde r. 1591 jakožto komorní pachole císařského oratora v Cařihradě bydlil i kde byl později v Cařihradě a na Bosporu vězněn. Tvrdil jsem, že podle jeho zcela určitého

popisu ona »černá věž«, ve které byl vězněn, jest *Rumili Hisár*, hrad asi 10 kilometrů od Cařihradu vzdálený, jenž byl vystavěn od Mohameda II. rok před dobytím Konstantinopole, tedy r. 1452.

Téhož roku, kterého uveřejněny byly moje články, vyšlo pěkné vydání Příhod Václava Vratislava z Mitrovic, pořizené Václavem Ertlem (Česká Knihovna zábavy a poučení, č. XX., pořádá František Bílý), kde se za vězení Vratislavovo pokládá *Anatoli Hisár*, hrad stojící naproti *Rumili Hisáru* na půdě asijské.

Vratislav sám na str. 75 vydání Ertlova praví o poloze tohoto svého vězení toto: »Od toho místa málo koliko milů ukazovali nám to ouzké moře, přes něž Darinus, král perský, vojska svá proti evropským Scytům přepravil; ale uprostřed téměř těch obou klaus mořských stojí dva zámkové, jeden jest v Europě a druhý právě naproti v Asii. Z těch *tento* (t. asijský) ještě před dobytím Konstantinopole Turci v své moci měli, *onen* pak (t. evropský), na kterém jsme my v Černé věži více nežli dvě léta v těžkém vězení seděli, vystavil sultán Mehemet nehrubě dávno, nežli Konstantinopole oblehl, a sám tu v té jedné věži pokojiky a lozument mramorem pěkně podláždřený udělati dal a se tu zdržoval, až města Konstantinopole dobyl. Nyní ještě Turci tu pevnost, poněvadž v ní pevné věže vystavené jsou a vůkol městečka valy a příkopy hluboké jsou, místo žaláře znamenitějších věznův užívají, kteréhož já smutný tak bídně zakušiti jsem musel.«

Z místa toho samého vyplývá jasně, že Vratislav označuje jakožto své vězení *Rumili Hisár*, západní hrad, ležící v Europě, nikoli *Anatoli Hisár*, hrad východní, ležící přímo naproti v Asii.

K tomu místu připomíná však Ertl na str. 198 v poznámkách: »*Anatoli-hissar* jest ona pověstná Černá věž, v níž tak mnohý zajatec úpěl (Vrat. to zde *obrátil*)« a na str. 182 podává vyobrazení Černé věže (*Anatoli Hisáru*), patrně jako vězení Vratislavova (srv. i str. XIII úvodu, kde se *Anatoli Hisár* označuje zřejmě jako vězení Vratislavovo). Proč Ertl tvrdí, že Vratislav, jenž se jistě dobře na své vězení pamatoval, věc obrátil a název Černé věže, patřící prý *Anatoli Hisáru*, přenesl na *Rumili Hisár*, a proč tvrdí, že místo svého vězení označil nesprávně, řka, že byl vězněn v evropském hradě, ač byl (podle Ertla) vězněn v hradě asijském, jest nesnadno uhadnouti. Ertl spokojuje se pouhým tvrzením, neuváděje důvodů. Snad ho přimělo k tomu tvrzení cestovních knih (na př. Meyerovy), že v evropských vojnách tureckých byl *Anatoli Hisár* pověstný jako *Černý hrad*, v němž mnoho zajatců válečných bývalo vězněno, kdežto při výkladu o *Rumili Hisáru* nikde se o nějakém Černém hradě nebo věži

nedovídáme. Ale věže byly v obou hradech a obojí mohly obsahovati vězení a nazývati se asi proto černé.

Nemůže však býti sebe menší pochybnosti o tom, že Vratislav se nemýlil a že vskutku byl vězněn na hradě evropském. O tom svědčí nejen místo jeho cestopisu již uvedené, nýbrž i některá místa jiná. Hrad, v němž Vratislav byl vězněn, ležel aspoň částečně na výšině, ježto Vratislav a ostatní zajatci (str. 131), když k hradu lodí přijeli, »nahoru do pevnosti za tím reism neb kapitánem kráčeli«. *Rumili Hisár*, v jehož mohutných zříceninách jest nyní ves téhož jména, leží dílem u moře, dílem na dosti značné výšině; věž dosti vysoká, kulatá a nešíroká (srv. popis Vratislavův na str. 132), dosud zachovaná, do níž zajatci kráčeli, leží vskutku vysoko nad břehem a nižšími částmi hradu, kdežto *Anatoli Hisár*, jak je i na obrázku Ertlově patrné, leží celý na nízkém a plochem břehu. Okolo věže té bylo za doby Vratislavovy městečko *Jeni Hisár* (t. j. Nový hrad; str. 139), jehož jména na mapách již není. Patrně se pro ves, jsoucí u hradu a později i v zříceninách jeho, ujalo později jméno hradu samého *Rumili Hisár*, jak se ves ta nyní nazývá. I toto jméno vsi »Nový hrad« svědčí pro *Rumili Hisár* a proti *Anatoli Hisáru*; nebo *Rumili Hisár* byl vskutku později vystavěn a mohl se proti staršímu hradu asijskému právem i se vsí pod ním ležící nazývati »Novým hradem.«

Nemůže tedy býti sporu, že *Vratislav byl vězněn v evropském Rumili Hisáru, nikoli v Anatoli Hisáru asijském.*

Jungmannův článek o klassičnosti v literatuře.

Rozbírám Arne Novák.

I.

Na úsvitě české literární kritiky a aesthetické theorie setkáváme se se základní otázkou novověké západoevropské kultury slovesné, s otázkou po oprávněnosti a podmínkách klassicismu. Problém ten doléhá do písemnictví našeho o více než o století zpozděně: r. 1688 rozdmychují Perrault a Fontenelle slavnou »Querelle des Anciens et des Modernes«, ale u nás teprve r. 1818 nacházíme v »Počátcích českého básnictví obzvláště prosodie« slabý její ohlas. Kritické a aesthetické boje ve Francii na rozhraní XVII. a XVIII. věku podvrátily obecný názor »velkého« století, že starý věk vytvořil klassické vzory literární a že tedy jest úkolem písemnictví moderního pokud možno vzorům těm se přiblížiti; antika — toť klassičnost sama, toť závazná dokonlost.

K tomuto názoru, zatím již zplna vyvrácenému nejen theoretiky jako Diderotem, Mercierem nebo Lessingem, nýbrž i celou praxí slovesnou, vracejí se v době rozkvětu romantismu naši mladí novoklassicisté Palacký a Šafařík. Ačkoliv srdce jejich zřejmě plálo pro kulturní ideály romantické, ačkoliv myšlenky jejich stály pod vlivem moderních ideí výmarských a heidelbergských, přece dali se jednostranností svých prosodických učitelů svěstí k reakčnímu classicismu: antické jazyky, starověké literatury, řeckořímská kultura značí jim vrchol, jehož kdy bylo dosaženo; v moderní době nejde ani v řeči, ani v písemnictví, ani ve vzdělanosti o pokrok a samostatný vývoj, nýbrž o přiblížení se starým klassickým vzorům a nápodobu jich. Velmi případně položeny mottem ke čtvrtému listu »Počátků« verše Vossovy »Gleich dem Griechen erklimmt mutvoll der Schönheit alte Pfad', und versucht auch neue mutvoll!« Mladí autoři vyložili v rámci prosodického spisu ovšem svůj classicismus jen jednostranně, leč pozornější čtení jejich výbojného dílka nemůže nechati v pochybnostech o celém pozdně classicistickém stanovisku — autorů v podstatě romantických. Spor, jenž se později rozpoutal mezi původci »Počátků« a mezi stoupenci starší školy básnické a jenž vynesl na povrch hlavně diskussi, zda napadení básníci rovnají se vělkým zjevům klassickým, případně byl nazván »posledním zázvukem boje mezi Starými a Moderními«¹; dnes uvěříme stěží, že Palacký a Šafařík byli na straně Starých, kdežto Vojtěch Nejedlý a Hněvkovský hájili věc Moderních. Že tomu bylo opravdu tak, o tom máme malý, ale průkazný doklad u Palackého. Ve svém »Přehledu dějin krásovědy a její literatury« z let 1819—1821 zmiňuje se (Drobné spisy díl III., str. 93 a 94) též o této »Querelle« těmito slovy: »Boileau účastnil se také oné tuhé a dlouhé hádky krajanův svých o přednosti starých klassikův před novějšími francouzskými umělci, zvláště pak básníky; kteroužto předně Perrault, potom Fontenelle a La Motte, s větší drzostí nežli důkladností, zapírali, on pak, Racine a paní Dacier a jiní dosti slabě zastávali. Pro známost zákonnosti krásy byla hádka tato cele bez užitku« atd. Tenor tohoto soudu zní příznivě pro »Staré« a nepříznivě pro »Moderní«, úplně ve shodě s »Počátky«.

Avšak Palacký a Šafařík přirozeným vývojem zhostili se zastaralého a přepjatého classicismu jinošských svých let; životní dílo obou spočívalo na širokých základech národní vědy romantické. Stanovisko jejich se přežilo; v době Goetheově a Schillerově i bratří Schlegelův pojem classicismu nabyl zcela nového obsahu, jsa v Německu, ve Francii i ve Vlasích pokládán za protiklad nově pojatého romantismu. Sporů mezi těmito dvěma

¹ L. Čechem v Palackého »Spisech drobných« sv. III., str. 3.

směry, mezi romantismem a klassicismem, naše literatura obrozenecká nezná, přední její zástupci jako Jungmann nebo Čelakovský ve své osobnosti slučují organicky směry oba.

Avšak o klassičnosti i klassických spisovatelích v Čechách mluvit se nepřestalo; malicherné literární a mluvnické spory způsobily, že výrazy ty nebyly vyslovovány bez polemického přízvuku. Hněvkovský ve »Zlomech o českém básnictví« r. 1820 neprozřetelně reklamoval klassičnost pro spisy svých straníků, ti pak, jmenovitě Jan Nejedlý a Palkovič, v pravopisných hádkách se skupinou Jungmannovců sami za klassické spisovatele se vydávali, budíce oprávněný posměch svých odpůrců. Fr. Palacký, zakládaje »Časopis českého musea«, položil mu také za účel zakročití proti »jazykovému zmatku, anarchii, která ohrožuje řeč i literaturu« (2. návrh ku zřízení musejních časopisů ze 14. května 1826, Drobných spisů sv. III., str. 267); umínil si tedy zaujmouti vyšší stanovisko v osobních svárech orthografických, na které díval se, podle slov V. Zeleného, »spíše s útrpností než živým účastenstvím«. Proto i osudné pojmy »klassičnosti« a »klassického« spisovatele měly býti pojaty evropštěji, hlouběji, než bylo zvykem v tehdejší písemnictví českém; svědčí o velkém osobním taktu mladistvého Palackého, že úkol ten nepřevzal sám, nechteje si osobovati práva autoritativního rozhodování, nýbrž že svěřil jej vůdci tehdejší literatury naší, Jungmannovi, ačkoliv tento byl v oněch sporech sám také živě zúčastněn.

Tak diskutuje se v Čechách znovu r. 1827 o klassičnosti v literatuře a to s nového, povýšenějšího hlediska; děje se tak hned v prvním svazku Musejníka Jungmannovou statí »O klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české«. Článek Jungmannův, bohatý myšlenkově i slohově, projevuje celou svou disposicí způsob, jak vznikl; ba lze říci, že Jungmannovi nepodařilo se jednotlivé součástky pevně skloubiti v celek naprosto organický. Stať skládá se totiž ze tří samostatných dílů.

I. Úvodní část, sahající od začátku statí až k definici klassičnosti (tedy až ke slovům aliquis scriptor, non proletarius), ukazuje, jmenovitě v původním, nezkráceném znění, polemický svůj původ. Jest to část v podstatě negativná, popírající proti škole Nejedlého, že by naše literatura již klassickou slouti mohla. Přímá polemika byla vpletena dílem do úvodních vět, dílem mezi různě slovníkářské definice slova classicus.

II. Výměrem klassicismu počíná druhá část statí, obsahující její vlastní jádro. Když byl náležitě vymezil a příklady objasnil podstatu klassičnosti, podává přehled podmínek kulturních, ze kterých pravá klassičnost vzniká; z nich zejména obsírně probírá jakožto součinitele zvláště důležitého souměrné a současné vzkvétání tří hlavních druhů literárních: básnictví, historické neb filosofické prósy a řečnictví. Dosti neorganicky přidružen jest následující oddíl o poměru jazyka ke klassičnosti literární; do

něho však případně k úvaze o starověkých jazycích položena důležitá poznámka o rozdílu literatur antických a novověkých. Stručný odstavec o relativnosti klassičnosti případně zavírá II. oddíl, sahající až ke slovům »ku větší dokonalosti zrající a dospívající«.

III. Poslední část úvahy jedná výlučně o českém vývoji jazykovém, slovesném a kulturním; dýše pravým duchem Jungmannovým. Slévá se tu trojí proud myšlenkový: historický přehled našeho vývoje vede k úvahám o naší přítomnosti a jejích úkolech, ale zároveň se znovu a znovu vynořuje polemická tendence, táž jako v části první. Idea klassičnosti působí také v tomto oddílu jednotivě a souborně, avšak nakonec přece nabývá převahy myšlenka obrody národní.

Článek Jungmannův rozbírán a vykládán byl častěji (nejzevrubněji v Dějinách Vlčkových II., 2., str. 155—157). Vždy kladen při tom důraz na oddíl III., neobyčejně důležitý pro poznání jazykového a národního úsilí Jungmannova; také polemické pozadí stati, rysující se zejména v začátku jejím, nejednou bylo objasněno. Za to o středním oddílu, který k titulu a thematickému úvahu nejúplněji přiléhá, jednáno posud skrovněji. Tuto chceme pojednati právě o tomto oddílu rozpravy Jungmannovy, nepřehlédajíc zatím k otázce její původnosti. I když anticipando předešleme, že teprve ve III. oddílu svého článku podal Jungmann své vlastní názory ve formě původní, neztrácíme zájmu o to, pro které současné řešení otázky classicismu se Jungmann rozhodl.

V zásadním rozdílu od normalisujících »Počátků« nepříznává se Jungmannova úvaha ke classicismu dogmatickému t. j. tomu, jenž klassičnost starověkou pokládá za měřítko a vzor pro literatury moderní. Stejně vzdálena jest však také stranického pojetí, které vyjádřili bratři Schleglové a jich nohsledové antithesí: buď classicismus nebo romantismus. Klassičnost jest Jungmannovi určitou fází literárního vývoje, fází velmi pokročilou, jež však vázána je řadou jistých podmínek kulturních; tuto vývojovou možnost Jungmann připouští u každého národa. Vůbec neuvažuje o pojmu klassičnosti osamoceně, nýbrž souběžně s pojmem národnosti a národního svérázu v literatuře. To pomáhá mu obeplouti osudné ono úskalí, jímž od renaissance až po naše doby bylo rozhodování, náleží-li přednost Starým či Moderním. Jungmann praví osvěceně: »Pročež klassikové novější v jazycích k zlatému věku dospělých nestojí ani pod klassiky starožitnými, ani nad nimi, ale vedle nich v rovnosti, jelikož rozdíl věků a národů, ku kterýmž tito vzorní spisovatelé náležejí, šetřen býti musí.«

Další postup stati jest geneticko-historický. Podmínky klassičnosti hledají se v poměrech politických, náboženských a mravních; hlavní však důraz klade se na vývoj jazykový, takže bed-

livější čtenář snadno pozná, jak Jungmann se náhle vychyluje z daného rámce. Jest to ovšem vysvětlitelno pouze předlohou, kterou byl vlastně úvod k dílu o dějinách jazykových. Jungmann velice bystře liší průvodní okolnosti a genetické podmínky od vlastního obsahu klassičnosti: ten vidí nikoli ve sféře sociální a mravní, nýbrž v oblasti aesthetické. To je patrné jednak z velmi důrazného požadavku souladu literární látky s formou, jednak ze široce provedeného výkladu, že jen u toho písemnictví, kde vedle básnictví zkvétá i prósa buď dějepisná nebo filosofická a řečnictví, možno mluvit o klassičnosti. Jako rozprava o jazyku, tak i podrobné rozvedení této trichotomie literární není úplně do celkové jednoty vpracováno; vysvětlí nám to opět jen vyšetření poměru Jungmannova ku předloze. Slovem: ve sporu Starých s Moderními stojí Jungmann, ačkoliv jest opravdovým citem antické literatury, bez výhrady na straně literárního pokroku, jenž nevidí ideálů svých v minulosti. Mocné přesvědčení o svéráznosti každého útvaru národního a o důležitosti momentu jazykového sílí jej v tomto názoru. Při všem porozumění kulturně společenskému jsou jeho poslední touhy a požadavky aesthetické; diskuse literární neopouští své vlastní a přiměřené půdy.

Myšlenky tuto shrnuté opravdu prosycovaly ovzduší, z něhož rozprava vznikla; není věru obtížno odhaliti jejích virtuelní zdroje. Idea dějinného pokroku a historického vývoje jest velkým odkazem, jež německá romantika přijala z rukou Herderových. Z téhož kořene vyrostlo i přesvědčení, že každý jev duchovního světa možno a nutno vyložiti z dějinných podmínek kulturních a společenských; v tom A. W. Schlegel jest na dějinné filosofii Herderově právě tak závislý jako paní de Staël. Avšak stať čerpá i z pramenů pozdějších, na př. její názory o aesthetické autonomii literatury, o nutnosti harmonie mezi vnější formou i vnitřním obsahem, jsou ratolestí krasovědného přemýšlení výmarského kruhu, jak se jeví jmenovitě ideí »organismu«, kterou ze Shaftesburyho přijal a domyslnil Goethe. Poměr Jungmannův k antice jest obdobný, jaký poznáváme v t. zv. novohumanistickém hnutí, jehož hlavou byl Wilhelm Humboldt, stoupenec výmarského kruhu. Novohumanismus není starověká literatura (a to spíše řecká než latinská) normativním vzorem, nýbrž plodným prvkem pro zdárný rozvoj vzdělanosti a slovesnosti národní. Novohumanismus přijímá Herderovu, Kantovu a Schillerovu ideu lidskosti, avšak slučuje ji co nejtěsněji s ideou národnosti... vždyť celý tento proces se odehrává za národnostně vzrůstajícího nadšení válek protinapoleonských. K této kolébce vlasteneckého smýšlení a cítění novoněmeckého hlásí se i naše úvaha; proto přikládá se nejzávažnější místo mezi kulturními podmínkami klassičnosti právě jazyku a jeho rozkvětu.

Tomuto řetězci myšlenek dlužno nejen přiznati, že vybírá z ideové náplně své doby nejdůležitější a života nejschopnější

prvky, vlastní veleduchům věku,¹ ale i že je synkreticky zpracovává ve vyšší jednotu. Pouze několik myšlenek zachovává ráz příliš odborný bez případného zapětí do řetězce přemýšlení kulturního.

Avšak nyní dlužno položit si otázku: patří zcelení těchto časových ideí přímo Jungmannovi, či jest jeho zásluhou pouze, že šťastnou rukou převedl k nám projev tak pozoruhodný, stojící na výši doby? Otázku tu zodpovíme vyšetřením Jungmannova poměru ku předloze.

II.

Jungmannovy vývody o klassičnosti, jež vyplňují střední část jeho stati programní, nejsou jeho vlastnictvím; jako ve »Slovesnosti«, jako v nejednom publicistickém projevu, také tentokráte se Jungmann měrou vydatnou opřel o předlohu cizí, německou. Jungmann nebyl duch tvůrčí a originální: na rozvoj krásné literatury naší působil svými mistrovskými překlady a také obě úhelná díla jeho vědecká, jímž zasvětil tolik ze svého života a ze své bytosti, »Historie literatury české« a »Slovník českoněmecký«, vznikla s příklonou k velkým vzorům; ona k »Opytu« Grečovu, tento k veledilu Lindeho. Jest obecně známo, kterak Jungmann cizí popudy samostatně rozvíjel, kterak spisům vzniklým buď nápodobou neb i parafrasí vždy dovedl vtisknouti pečeť svého ducha; kterak je vyplnil smýšlením a cítěním českým a slovanským; kterak je mistrovsky — a to nejen dokonale formou slovesnou — přizpůsobil národním našim poměrům. Šťastnou ruku a velkou prozíravost literární osvědčil Jungmann výběrem svých předloh a svých vzorů; byla-li to v písemnictví krásném díla opravdové hodnoty slovesné, buď obsahově nebo formálně mistrovská, byly to v oboru naukovém spisy ne sice vždy epochální, leč stojící na výši vědeckého pokroku své doby a případně shrnující veškeré poznatky důležité. Pro Jungmannovu metodu pracovní a pro jeho poměr k předlohám článek o klassičnosti je dokladem zvláště poučným.

Svůj hlavní pramen jmenuje Jungmann sám: jest to Pölitzův spis »Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache« z r. 1825.

¹ Že zásady, tlumočené statí Jungmannovou, vyznávali opravdu duchové vůdčí, ukazuje na př. nahlédnutí do theoretických prací Schillerových a Goetheových. R. 1795. promluvil Goethe v článku »Literarischer Sansculottismus« (Jub. Ausg. XXXVI, str. 139—144) o podstatě klassičnosti v umění a o podmínkách nutných k jejímu vzniku způsobem statí oné blízkým; i tu jest pojata klassičnost — což u Goethea není pravidlem — jako stupeň dokonalosti literární. O. Walzel upozorňuje případně, že skoro současně (1793—1794) i Schiller pronesl obdobné názory o podmínkách vzniku a dokonalé bytosti pravého umělce, v IX. listě serie »Über die aesthetische Erziehung des Menschen« (Saec. Ausg. XII, str. 29—33).

Autor knihy té, Karl Heinrich Ludwig Pölitz (1772—1838), professor university wittenberské a lipské, známý polyhistor a polygraf, má i jinak vynikající účast v aesthetickém a theoreticky poetickém snažení Jungmannově; i zasluhuje proto pozornosti. Mezi neobyčejně četnými, zřídka kdy však rázovitými spisy Pölitzovými z oboru dějepisu, státních věd a veřejného práva shledáváme v l. 1800—1825 dosti velkou skupinu prací o theorii slohu, o poetice, o t. zv. filosofii jazyka; práce ty zakládaly se většinou na universitních čteních Pölitzových a přinášely pravidelně nové, důkladnější zpracování téže věci. Spisy ty jsou¹: »System des deutschen Styls« (od r. 1800 ve IV. sv.; poslední svazek »Versuch einer Theorie des deutschen Styls« z r. 1801 tvoří celek zcela samostatný); »Allgemeine deutsche Sprachkunde, logisch u. aesthetisch begründet« (1804), »Systematische Encyclopaedie der stylistischen Wissenschaften« (1805), kterýžto spis pod titulem »Lehrbuch der deutschen Sprache« (1810) vyšel podruhé; »Die Sprache der Deutschen philosophisch und geschichtlich dargestellt« (1820) a posléze »Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache, nach Prosa, Dichtkunst und Beredsamkeit theoretisch und praktisch dargestellt« (1825 a násl. ve IV. sv.). Spisy Pölitzovy vynikaly nejednou předností: po Adelungovi se poprvé dopodrobna zabývaly teorií slohu a poetikou jakož i t. zv. filosofií řeči a jejími vnějšími dějinami na dosti širokém základě filosofickém a historickém; vyčerpávaly až do nové doby písemnictví německé a honosily se důkladnou bibliografií; přinášely vedle nesčíslných jasných definicí spoustu praktických příkladů; důsledně provedenou methodou a průhledným, třeba že chvílemi poněkud rozvěklým slohem dobře hověly potřebám studijním; konečně nadšené vlastenectví a výmluvná láska k německému jazyku činily je spisy časovými v době ponapoleonské. Vedle těchto předností unikaly průměrnému čtenářstvu nedostatky, založené hlouběji; co soudili přísnější aesthetičtí odborníci a myslitelé o Pölitzovi, pěkně propověděl mladistvý Palacký r. 1819 v »Přehledu dějin krásovědy a její literatury« v odstavci, kde mluví o »krásovědci a kritikci německých novějších, neoddaných nikteré zvláštní škole«: »eklektický Pölitz zůstal více na povrchnosti« (Palackého Spisy drobné, sv. III., str. 109).²

¹ Řídím se v bibliografickém výčtu jednak vlastní Pölitzovou zprávou o úvodě k spisu »Die Sprache der Deutschen« (1820), jednak Matajovou statí v Allgemeine Deutsche Biographie, sv. XXVI, str. 390 a násl.

² V knihopisném svém dodatku Palacký uvádí Pölitzovu »Aesthetik für gebildete Leser« (1807), spis, jenž stojí stranou skupiny námi vykládané.

Všemi Pölitzovými knihami o slohu a o poetice jako červená nit se proplétá jedna methodicky plodná myšlenka. Jsou tři hlavní druhy slohové: prósa, básnictví a řečnictví, jež odpovídají třem hlavním schopnostem duševním: představovací, citící a snažící; kromě toho vždy se Pölitz vrací k rozdělení slohu v nižší, prostřední a vyšší (vznešený). Tyto základní myšlenky Pölitzovy přijal z jeho »Versuch einer Theorie des deutschen Styls« Jungmann již r. 1820 do své »Slovesnosti«, jsou tu kostrou jeho theorie; v dalších vydáních »Slovesnosti« jest theorie ta úplně v duchu Pölitzově rozvíta; definice jsou tu vždy věrným překladem z Pölitze.

R. 1820 ve spise »Die Sprache der Teutschen« Pölitz poprvé podržuje své základní theorie ideí klassičnosti a v § 43. podává tento důležitý výměr klassičnosti a spisovatele klassického: »Der Begriff der Klassicität eines Schriftstellers beruht auf der Annäherung desselben an das Ideal der vollendeten stilistischen Darstellung, wie dieses Ideal in dem Gesetze der Form mit unbedingter Gültigkeit entwickelt und die Annäherung an dasselbe theils durch die erreichte Vollkommenheit in der Sprache der Prosa, der Dichtkunst und der Beredsamkeit, theils durch die bestimmte Durchführung des Charakters der niedern, mittlern und höhern Schreibart vermittelt wird. Es verdient daher nur derjenige den Ehrennamen eines Klassikers, welcher mit dem deutlichen Bewusstsein des Gesetzes der Form, als des höchsten Maszstabes für alle stilistische Vollandung, entweder als Prosaiker, oder als Dichter oder als Redner, oder auch in mehreren dieser Gattungen des Stils zugleich, in seinen stilistischen Formen Richtigkeit und Schönheit unauflöslich verbindet, und sich in der niedern, oder in der mittlern und höhern Schreibart — oder in mehreren derselben — ununterbrochen gleich bleibt. Nur dann ist er in dem Sinne klassisch, in welchem es überhaupt ein Schriftsteller in einer lebenden Sprache sein kann.« V této definici leží klíč k Pölitzovu pojetí klassičnosti, neboť rozsáhlý úvod následujícího jeho spisu »Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache nach Prosa, Dichtkunst und Beredsamkeit« (1825 a násl.), postavený v čelo prvního dílu »Philosophie der Sprache«, není než rozvedením těchto zásad, s tím pouze rozdílem, že Pölitz nyní nespokojuje se výměrem klassického spisovatele, nýbrž zkoumá podmínky klassické literatury a vyšetřuje dosti zdatně poměr klassičnosti a národnosti v literatuře; stará trichotomie prósy, básnictví a řečnictví se stále i tam vrací.

Tento úvod prvního dílu Pölitzovy knihy »Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache«, zaujímající 34 strany, jest vlastní předlohou článku »O klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české«. Že Palacký vyžádal si od Jungmanna práci v podstatě přeloženou a nikoliv původní, úplně se srovnávalo s programem

českého Musejníka, jak vysvítá z 1. podání Palackého z 27. prosince 1825 (Drobné spisy, sv. III., str. 261), kde při rozpravách z oboru krásné literatury, filologie a prostonárodní filosofie Palacký zřejmě především pomýšlí na překlady. Jungmann od příprav ke své »Slovesnosti« zajisté pečlivě sledoval i další příslušné spisy Pölitzy a vyvolil si z nich spis zcela nový.¹ Pölitzův spis úplně vyhovoval Jungmannovým zálibám, snahám i potřebám: bylo to rozsáhlé dílo filologicko-historické, vyzbrojené aesthetickou teorií a kulturně filosofickým názorem; duch populárního, nevýbojného romantismu i nadšení vlasteneckého a jazykového, jaký vanul z vývodů Pölitzových, byl Jungmannovi přibuzný; vždyť Jungmann již před lety přeložil obdobný projev Jahnův. Ze vlastenečtí naši romantikové obratem ruky dovedli proměnití nejnadšenější výrok překypujícího sebevědomí německého v neméně nadšený výlev vlastenectví českého a slovanského, jest obecně povědomo.

Jungmann nepřeložil Pölitzův úvod celý: vymýtil vše, co v něm mělo vztahy k německému národu a jeho dějinnému rozvoji; škrtl odstavce zabývající se jazykovými otázkami v užším smyslu slova, zejména Pölitzovu pochybnou teorii o jazycích původních nebo kmenových a jazycích smíšených; vyňal z časové úvahy o nebezpečí cizí invase pouze citát z Heerená; vynechal plytký odstavec o vzájemné podobnosti jednotlivých jazyků. Ani pořad vývodů Pölitzových nebyl zcela zachován; vzájemný poměr překladu k originálu ukazuje tato srovnávací tabulka, kdež vedle sebe vždy postavena jsou místa korrespondující:

J. J. S. S. ² str. 177. ř. 22 — ř. 29.	Pölitz str. 13. ř. 33 — str. 14. ř. 8.
>>>>> 177. ř. 29 — str. 178. ř. 16.	>>> 14. ř. 8 — str. 15. ř. 22.
>>>>> 178. ř. 17 — ř. 18.	>>> 17. ř. 15 — ř. 25.
Z. Ž. J. J. > 402. ř. 6 — ř. 7.	>>> 17. ř. 25 — ř. 29.
J. J. S. S. > 178. ř. 19 — ř. 25.	>>> 17. ř. 29 — str. 18. ř. 6.
Z. Ž. J. J. > 402. ř. 9 — ř. 13.	>>> 18. ř. 6 — ř. 9.
J. J. S. S. > 178. ř. 25 — str. 179. ř. 25.	>>> 18. ř. 11 — str. 19. ř. 30.
>>>>> 179. ř. 25 — ř. 36.	>>> 19. ř. 33 — str. 20. ř. 23.
>>>>> 180. ř. 1 — str. 180. ř. 36.	>>> 23. ř. 20 — str. 25. ř. 8.
>>>>> 180. ř. 37 — str. 181. ř. 11.	>>> 26. ř. 8 — str. 26. ř. 25.
>>>>> 181. ř. 15 — str. 182. ř. 12.	>>> 27. ř. 10 — str. 29. ř. 3.
>>>>> 182. ř. 12 — ř. 18.	>>> 29. ř. 31 — str. 30. ř. 6.
Z. Ž. J. J. > 402. ř. 20 — ř. 22.	>>> 1. ř. 1 — ř. 3.
>>>>> 402. ř. 22 — ř. 26.	>>> 2. ř. 18 — str. 3. ř. 1.
>>>>> 402. ř. 41 — ř. 42.	>>> 3. ř. 8 — ř. 13.
>>>>> 402. ř. 42 — str. 403. ř. 3.	>>> 3. ř. 19 — ř. 30.
>>>>> 403. ř. 4 — ř. 18.	>>> 11. ř. 32 — str. 12. ř. 29.

¹ Ježto spis Pölitzův vyšel někdy z jara r. 1825 (jeť předmluva datována 12. února 1825) a Jungmann psal úvahu svou na podzim r. 1826 (u censury byla již 27. listopadu 1826), vývody Pölitzovy nebyly starší půldruhého roku.

² J. J. S. S. značí Josefa Jungmanna Sebrané spisy veršem i prósou. V Praze 1841. (Novočeské bibliotéky sv. I.) Z. Ž. J. J. značí Zeleného Život Josefa Jungmanna. II. vyd. V Praze 1881. (Urbánkovy

Podle toho, co již uvedeno, Jungmann i v střední části svého článku podává volný a samostatný překlad úvodu Pölitzova. Osvědčeného překladatele poznáváme v umění, s nímž krátí a zhušťuje rozvrklé periody Pölitzovy, čehož alespoň jeden příklad budiž uveden.

Pölitz na str. 18., ř. 11. — ř. 21. praví: »Je reiner und edler eine Religion ist, desto kräftiger strebt die Sprache empor; besonders muss mit der Ausbildung der Wahrheiten, welche der übersinnlichen Ordnung der Dinge angehören, auch im Umfange der Sprache ein Reichthum von abstrakten Begriffen sich entwickeln, welcher allen den Sprachen fehlt, wo die Völker, die sie reden, auf den Stufen blos sinnlicher Religionsbegriffe und eines äussern, der Sinnlichkeit zusagenden Kultus stehen geblieben sind.« Jungmann reprodukuje na str. 178, ř. 25. — ř. 29. o mnoho stručněji a jasněji: »Čisté ušlechtilé náboženství mluvu lidskou mocně povyšuje, a k významování pravd, nadmyslnému a netělesnému světu náležejících, hojnost ponětí odtážených v řeči rozvíjí, nedostávajících se jazyku, kdež národ na stupni cele smyslného náboženství a obřadu stojí.«

Velice charakteristické jest, co Jungmann v textu Pölitzově buď vynechal buď změnil; při výpustkách mluvíme pouze o kratších slovních nebo větných škrtech, kdežto o vynechání celých delších partií pojednáno již obecněji výše. Na str. 14. nepojal Jungmann Pölitzův exkurs o korektnosti a kráse ve slohu novějších německých spisovatelů po r. 1740. Na str. 15. podal Pölitz seznam předních klasiků moderních; Jungmann rozmnožil jej o oba klassiky německé Schillera a Goethea a o klassiky polské a ruské Kochanovského, Krasického, Lomonosova, Deržavina; k nim v Sebraných spisech r. 1841 přistoupila ještě jména Mickiewiczovo, Karamzinovo a Puškinovo, pěkný doklad pro Jungmannův živý smysl literární, zároveň však i nové svědectví, jak Jungmann »své překlady rád přizpůsobuje domácímu prostředí, zejména ve jménech vlastních«.¹ Na str. 19. se Pölitz zmiňuje o neschopnosti francouzštiny vystihnouti v překladech hloubku Kantovu neb Fichteovu; Jungmann vypouští tuto zmínku. Na str. 25. a 26. Pölitz dosti zevrubně pojednává o mrtvých jazycích a vypočítává některé; Jungmann passus tento značně zkrátí, ale v souhlase s svým živým, ryze romantickým zájmem o vzdělanost staroindickou věnoval jí na str. 181. ř. 3. zvláštní zmínku, které u Pölitze nenalzáme. V oddílu hned potom následujícím na str. 181. ř. 11.—14. přičinil Jungmann pěknou, trvám zcela samostatnou charakteristiku spisovatelů starověkých, »kteří svou

bibliotéky paedagogické sv. LXXXVII.): Pölitz značí uvedený spis Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache, Leipzig 1825. I. Band. Philosophie der Sprache.

¹ Jan Jakubec v »České literatuře XIX. stol.«, díl I., str. 558. V Praze 1902. (1. vyd.).

důstojnou prostotou a krásou, velikým, mnohoobsáhlým smyslem a plastickou dokonalostí ku vzdělání a dobytí podobné klassičnosti napotomním národům nesmírně posloužili.« Nazývámlí tento odstavec majetkem Jungmannovým, myslím především na jeho slohovou podobu; myšlenka sama od dob Lessingových a Winckelmannových jest v Německu obecná a nejednou se ozývá také z různých výkladů Pölitzových.

V závěrečné partii svého pojednání, kterou Palacký potlačil a kterou tudíž známe jen z přílohy V. Zeleného, nakládal Jungmann se svou předlohou volněji. Jak z tabulky výše uvedené vysvitá, sloučil tu několik různých a ne zcela spolu souvisejících statí úvodu Pölitzova a zcelil je rozhodným uvědoměním vlastneckým i slovanským. Nadšený výlev o »velikém, předhistorickém, prastarém, slavném národu slovanském« jest ovšem původní projev Jungmannův, ale i sentimentalita nad zříceninami starého světa jest jeho vlastní stilisace. Závěrem celé statí jest citát z Heerenova článku »Über die Mittel zur Erhaltung der Nationalität«, původně otištěného r. 1810 v hamburském »Vaterländisches Museum«; i Heerenův výrok vzal Jungmann z Pölitze. Kdežto Pölitz k objasnění citátu poznamenává, že Heeren pronesl svá slova v době, kdy železná vůle Napoleonova tísnila Německo, Jungmann tuto zmínku vynechává, nazývá však Heerena »znamenitym«, čehož u Pölitze není. Překlad citátu jest opětně příkladem »přízpůsobování domácímu prostředí«. Heeren praví doslova: »Der Deutsche, der französich, der englisch spricht, muss während dessen aufhören, Teutscher zu sein, so weit er es kann. Er muss französisch, englisch denken, wenn er nicht schülerhaft sprechen will.« Jungmann ta slova obměňuje takto: »Čech mluvě německy, francouzsky, v tom okamžení Čechem býti, pokud jen může, přestává. Dlužno mu německy, francouzsky mysliti, nechce-li mluvití po žáku.«

Shrneme-li tedy pozorování svá o poměru Jungmannova překladu k originálu Pölitzovu, můžeme říci, že závislost Jungmannova na předloze německé nikterak není otrocká. Vlastním majetkem Jungmannovým jest jak úvod, jenž zejména v rukopise před škrty Palackého polemickou svou tendencí tvořil samostatnou velezajímavou úvahu časovou, tak i třetí rozsáhlá část o českém jazyku a české slovesnosti. V oddílu tomto opětně úvahy o náboženské povaze staré naší slovesnosti jsou i se zřejmým liberalismem svým ryze Jungmannovské. Vzhledem k tomuto oddílu jeví se velmi případnou Palackým provedená a Jungmannem schválená proměna původního titulu »O klassičnosti literatury a její důležitosti« v název »O klassičnosti« v literatuře vůbec a zvláště české. Střední oddíl statí, jednající o klassičnosti v literaturách vůbec, nepodává arcí více, než překlad nebo parafrasi vět Pölitzových; avšak i tu výběr, spojení, soustředění jednotlivých partií Pölitzových nese pečeť vynikajícího ducha Jung-

mannova. Jungmann se ostatně přiznal otevřeně, že předkládá vlastně parafrasi práce cizí, kterou zřetelně jmenoval.

Bylo by nesprávně, činiti z tohoto článku (právě jako ze »Slovesnosti«) jakékoliv závěry o Jungmannově schopnosti nebo neschopnosti aesthetické a literárně theoretické; aesthetickým myslitelem nebo samorostlým theoretikem literatury Jungmann nebyl a nechtěl ani býti: i tuto jako v »Dvojím rozmlouvání o jazyku českém« r. 1803 nebo v článku »O různění českého písemného jazyka« r. 1832 Jungmann jest hlavně nadšeným publicistickým mluvčím našeho jazykového a národního obrození.

III.

Jungmannova stať »O klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české« dochovala se nám ve znění trojím. Původní rukopis Jungmannův *A* z r. 1826 přešel z majetku Palackého do archivu musejního, tam kollacionoval jej Jungmannův životopisec V. Zelený s textem druhým *B*, totiž s otiskem v I. sv. Čas. Čes. Musea z r. 1827. Výsledky srovnávání podal Zelený v příloze *T* svého spisu. Změny ty jsou četné a všestranné: slovné, stilistické, větné i ideové, jak u Zeleného snadno lze se přesvědčiti. Pocházejí od redaktora Musejníku Palackého, jenž z trojích důvodů provedl jmenovitě trojí škrtky. Censor Willmann dne 27. listopadu 1826 vynutil potlačení některých smělejších výroků o náboženství a despotii, vesměs z Pölitze přejatých. Se zřetelem na literární shodu Palacký škrtl na počátku textu *A* velmi ostrou a osobní polemiku s Janem Nejedlým a jeho táborem. Ač nelze upříti, že s hlediska myšlenkové oekonomie a slohové jednoty tyto exkursy působí rušivě a že tudíž Palacký i s tohoto vyššího stanoviska právem je potlačil, přece svou bystrou ironií a vtípnou charakteristikou Jungmannových odpůrců nezaujímají poslední místo v publicistice Jungmannově. Co tuto Jungmann pronesl v podráždění na př. o ziskuchtivosti a nadutosti Jana Nejedlého, to se shoduje s obrazem, jež nejnověji o povaze jeho na základě klidného badání nakreslil střízlivý učenec.¹ Třetí řada škrťů, týka-

¹ Jan Jakubec na uved. m. str. 605 a 606. Slovní hříčka, vyjádřená větou: »Nedím konečně, že by pouze českým rozumem na klasy pomejšleli, poněvadž, jak praví náš básník: Ještě stébľa není, by chtěli míti klasy«, přejata jest z Kollárova epigramu »Klassičnost«: »Kam se našim děla, ach básnířům Musy klassičnost? — Ještě stébľa není, již chcete míti klasy!« Jungmann v podstatě podává tu výklad z II. vydání své »Slovesnosti«, kdež v § 35. pozn. 3. na uvedeném nápisu Kollárově ukazuje, kterak rozličné podřazené mohutnosti duševní (um, smyslivost, vtip, cit, rozum) základním třem mohutnostem duševním (představovací, citící a snažící) slouží. V příčině vtipu praví Jungmann, vykládaje nápis Kollárův: »Vtip dvě rozličné věci jako je klassičnost římská a klasy obilné pro podobnost zvuku přivádí v spojení a činí hru slovní svou formou, libost nám působící.«

jících se vesměs závěru stati, zasáhla Jungmannovy vášnivé, byť většinou přeložené projevy jazykového uvědomění; Palacký nenasáhl se ani v theorii ani v praxi s těmito názory Jungmannovými. Škrty mladistvého redaktora vzbudily u Jungmanna a jeho stoupenců nevěli, ano i nedorozumění; o tom všem zevrubně jedná příslušná literatura.¹

Třetí text rozpravy *C* podávají nám Jungmannovy »Sebrané spisy veršem i prósou« z r. 1841; úprava textu jest od Jungmanna samého a značí definitivní jeho redakci. Text *C* vznikl nikoliv z původního rukopisu *A*, jehož Jungmann neměl po ruce, nýbrž z textu *B*; nikoliv svůj originál, nýbrž úpravu Palackého učinil svým východiskem. Zelený však neoznačuje poměr textu *B* a *C* zcela přesně, praví-li na str. 403: »Sluší doložiti, že Jungmann pojednání toto v »Sebraných spisech« 1841 se všemi změnami Palackého položil, přijav je tím sám jaksi za své.« Text *C* liší se od *B* velmi podstatně: opětně přistoučila řada nových zkratk, takže objem článku postupně se zmenšoval. Škrty ty zase zasáhly druhou samostatnější část článku Jungmannova, týkající se našich poměrů národních. V S. S. J. J. str. 183, ř. 12 za slovem zůstalo vypadl *passus* liberalistickým názorem Jungmannovým prodehnutý: »a celá literatura té epochy při vši ostatní dokonalosti jednotlivých spisovatelů má předně jednostranný ráz a jako jeden obličej — bohomluvecký. Byl to tehdyž v celé Evropě a zvláště v Čechách obyčej, že, aťkoliv psáno, byť to o hvězdách neb hospodářství bylo, jako v meze písma svatého zavřeno, nebo polemickými, nebo alespoň křesťansko-mravnými výběhy hojně nadáno bývalo. Což třeba chvalitebná strannost byla, vždy stranností zůstává a jednotu a dokonalost klassickou vylučuje«. Téměř na polovici byl zkrácen odstavec následující, jenž v textech *A* i *B* obsahoval známý okamžitý výkřik národního pessimismu Jungmannova (S. S. J. J. str. 184, ř. 29 a 30, končí »a podati se vše přelavujícímu cizích literatur návalu«). Místo toho čte se v *B* celý

¹ Nejnověji k výkladu Zeleného (Život Jungmannův II. vyd. str. 269), k odstavci u Jar. Vlčka (Dějiny české literatury II., 2. str. 155 a 157), k článku A. Truhlářovu (Památník Palackého, str. 290—293) přistupuje zmínka v knize Em. Chalupného (Jungmann, str. 98 a 99). Na rozdíl od ostatních uvedených autorů Chalupný nestojí ve sporu na straně Palackého, nýbrž Jungmannově; zastává tu jeho věc sice s vášnivostí sobě vlastní, avšak ne bez přesvědčivosti. Tím rušivěji působí Chalupného nepřesnost v citování. Chalupný nejprve uvádí z dopisu Jungmannova Kollárovi 4. ledna 1827 známá slova: »Zvláště mne mrzí, že p. Palacký mi odřezal konec, v němž jsem s Heerenem pravil, že kdo píše německy, na tu chvíli přestává býti Čechem a musí býti Němcem«. K tomu dodává Chalupný: »Jungmann tu ono místo parafrasuje ostřeji, nežli znělo v jeho rukopise. Tam znělo: »Kdo sám chtě mimo potřebu cizího jazyka užívá, ten se aspoň na tu chvíli své národnosti ztrácí.« Ale Chalupný měl čísti a citovati také větu hned následující: »Čech mluvě německy, francouzsky, v tom okamžení Čechem býti, pokud jen může, přestává.«

odstavce, otištěný u Vlčka l. c. str. 156, ř. 17—33, počínající slovy »a jazykem připojiti se«. Na to v *B* následoval ještě čtyřveršový citát z Puchmajera, u Vlčka vypuštěný, ale u Zeleného (str. 268) otištěný.¹ Také v následujícím odstavci se *C* uchyluje poněkud od *B*. V S. S. J. J. str. 184, ř. 34—36 zní: »ač jen mezi životem a smrtí, od kteréž poslední ji toliko spojená mnohých snažnost uchrániti může«; místo toho stálo v *B*: »mezi životem a smrtí, jako byl onen básněný mouřenín neb Uzim Ošanlay ve Wielandově „zimní báji“ (Wintermärchen)«.

Ostatní odchylky *C* od *B* jsou nepatrné: *C* str. 178, ř. 9 Rusové místo Rosaníni v *B*; tamže ř. 11 a 12 přibýlo v *C* proti *B*, jak již svrchu uvedeno, jméno Mickiewiczovo, Karamzinovo a Puškinovo; *C* na str. 179, ř. 1 dějepisectví místo dějopisectví, které je v *B* (a tak i všude dále); *C* na téže str. ř. 2 nestačí místo není v stavu; *C* na str. 181, ř. 17 za slovo »náboženství« vypadlo patrně tiskovou chybou »křesťanského«, které jak v *B* tak i v předloze na str. 27, ř. 18 se čte a jasnost kontextu podporuje; *C* str. 182, ř. 25 stojí »Teutonů« místo »Germanů«, které se čte v *B*; *C* na str. 183, ř. 12 tma pověrečnosti, kdežto v *B* je duch pověrečnosti.

Jak patrnó, článek »O klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české« má velmi zajímavou historii kulturně literární, časově osobní a posléze i textovou. Po všech těchto stránkách ukazuje nám však také, jak hojné a složité jsou úkoly toho, kdo by chtěl buď spisy Jungmannovy kriticky vydati, nebo do podrobná vyložití velkou a bohatou osobnost Jungmannovu.

Některé prameny ke Štítného Řečem besedním.

Napsal František Ryšánek.

Podávám tuto, co jsem pátraje po pramenech a předlohách spisů Tómy ze Štítného našel. Jsou to prameny některé, nikoli všechny — přece však je toho dosti, aby se obvyklý názor o Řečech besedních snad trvale poopravil.

Osud díla toho je zvláštní. Když s rukopisu setřen byl staletý prach, dílo oslnilo první čtenáře a zkoumatele tak, že, jako na př. I. J. Hanuš, v něm viděli slibný počátek samostatného přemýšlení filosofického. Ovšem strážlivější badatelé poznávali souvislost se středověkou scholastikou, přece však Řeči besední pokládali za původní, české zachycení filosofie tehdy obvyklé, filosofie sv. Tomáše. V době nejnovější teprve hledá se odpověď na otázky:

¹ Jinak Zelený tento passus po stránce textové nereprodukuje zcela bezvadně.

Kolik je v díle Štítného vlastního, původního myšlení? Jsou Řeči besední vrcholem spisovatelské obratnosti staročeského zemana? Kolik je přejato odjinud, a odkud?

Do nedávna nebylo pro to dosti pochopení, že je nutno, má-li býti obraz Štítného správný, odlišiti cizí majetek od vlastního; kreslil se obraz jenom podle toho, co se ve spisech Štítného podává, beze zření na prameny.

O Řečech besedních, tuším, se ani nepochybovalo, že jsou samostatným zpracováním scholastického názoru na svět, člověka atd. Svádělo k tomu hlavně to, že Štítný sám připomíná o vzniku díla: »O tom tak mysle a vzpomínaje, kak mi jest z mladu mílo bylo cos buď slýchati křesťanských věcí od otce svého a od matere . . . vymyslíl sem knihy, jako by děti tázaly otce a otec jim odpovídal.« (Hatt. 2, 35 sl.) — »Vymyslíl« však možno vztahovati jen k formě dialogické a uspořádání věci, nikoli k myšlenkám, obsahu Řečí besedních, poněvadž spis ten je vlastně dosti obratné roztrídění výpisků z pramenů latinských, mezi něž jen sem tam vloženo Štítného mínění vlastní.

Uvádívá se, že Štítný *cituje* sv. Augustina 21krát, Řehoře 21krát atd., a důvod pro to prý je, že jako laik musil míti za svým míněním nějakou autoritu církevní. Věc má se poněkud jinak: citování už ani není citováním, kde kapitola, často i několik kapitol, se více méně doslova přejímá z předlohy latinské, kdežto z vlastního přemýšlení spisovatele jen drobné poznámky se přidávají. Pokud jsem srovnal ruk. Bud. (otisk Hattalův) s některými prameny, shledal jsem, že Řeči besední jsou zrovna tak málo původní jako Řeči nedělní a sváteční. A je to už samo sebou myslitelné při spisovateli laikovi. Dosud se většinou prameny udávaly jen obecně: učení školské, mistři, čtení knih, kázání, rozmluvy, vlastní přemýšlení. Co je odkud?

Pro Řeči besední měl Štítný tyto prameny:

1. Eruditionis didascalicae libri septem, vlastně jich knihu sedmou od Pseudo-Hugona a S. Victore. Migne, Patrol. lat. 176, 811—837 sloupec. Odtud je přejato: »Nenie dobré mnoho kniežat«, rozbor krásy, odtud Štítný přejímá látku zhruba řečeno pro kap. 7—25 svých Řečí. Ale Štítný vkládá do kapitol těch i jiné věci, vykládá »ještoť učí pohanských mudrcův filosofia«. Má-li to z knihy některé, nevím; je to středověký názor o kosmu. Mimo to vkládá sem věci z Lombarda atd.

2. Jiná větší předloha je Sv. Bernarda De consideratione I. V ad Eugenium Tertium, otištěné v Migne, Patrol. lat. sv. 182, 787—808. Štítný sám spisek »cituje«: »a řečť jest to svatého Bernharda k papežovi Eugeniovi« (Hatt. 9, 1.). Není to však pouhý citát, poněvadž veliká část V knihy uvedeného spisku je pojata do Řečí besedních, a to do kap. II Řečí bes. = V kap. (12 odstavec) knihy páté; do III kap. Ř. b. = kap. VI (14. odstavec kn. páté De cons.) a kap. XII odst. 25, 26;

do IV kap. Ř. b. = začátek kap. XIII (27 odstavec, sloupec 804); do V kap. Ř. b. = pokračování XIII kap., odstavce 28, 29 a kap. XIV (odst. 30, 31, 32); pak zase až do kap. XXX Ř. b. = kap. IV Bern., odst. 7 a 8; do kap. XXXI = kap. IV (odst. 9, 10) a začátek kapitoly V (odstavec 11), jež pokračuje v kap. XXXII Ř. b. = (odstavec 11, 12).

3. Sv. Řehoře *Liber Moraliū seu Expositio in librum Job*, Migne, Patrol. lat. 75, 76 sv., a téhož auktora *Homiliae in Evangelia*, Migne 76 sv. Část XLI kap. Ř. b. = Ř. sv. 76, 686 (a totéž 1195) sl.; XLII Ř. b. = Ř. 76, 698; XLIII Ř. b. = 75, 1135; konec kap. XLIII Ř. b. = 76; 6 99 kap. XLIV konec (t. j. u Hatt. konec str. 70 a zač. 71) = 76, 521 až 522; XLVII (t. j. u Hatt. 69, 9—30 a str. 67, 2 sl.) = 76 sv., sl. 686. Tím také se najisto potvrzuje důmyslné rozpoznání švů, které učinil K. I. Černý, L. F. 33, 258. Latinský text švu 687 sl. zní: »Ad hoc quippe in Scriptura sacra virorum talium, id est David et Petri, peccata sunt indita, ut cautela minorum sit ruina majorum. Ad hoc vero utrorumque illic et poenitentia insinuatur et venia ut spes pereuntium sit recuperatio perditorum. De statu ergo suo David cadente nemo superbiat. De lapsu etiam suo David surgente nemo desperet. Ecce quam mirabiliter Scriptura sacra eodem || verbo superbos premit, quo humiles levat. Unam namque rem gestam retulit et diverso modo superbos quidem ad humilitatis formidinem, humiles vero ad spei fiduciam revocavit.« Kap. Ř. b. XLVIII = 76, 1551 (začátek; parafrase); Ř. b. XLIX = parafrase 76, 1131, (převrácen pořad semen); psáno po paměti? L kap. Ř. b. = 75, 815; LI Ř. b. = 76, 817; LII Ř. b. = 76, 159; LV Ř. b. = 75, 784; LVII Ř. b. = 76, 889 (ř. 17/19, 40 Hatt.); od 28. řádku následující stránky Hatt. až do konce = 76, 734.

4. Nejznámější je překlad knihy *Pseudo Augustinovy De conflictu vitiorum et virtutum*, Migne, Patrol. lat. sv. 40, 1091 sl. Věc je obecně povědomá.

5. Štítný cituje sice Sv. Augustina *De Trinitate*, *De civit. Dei*, *De poenit.*, ale pokud je vzata z Augustina samého, jsem nemohl zjistiti, jelikož texty lat. mi nebyly přístupny ani dříve, ani nyní. Zdá se však, že často Augustina cituje z nějaké

6. sbírky *sentencií* (Lombardovy?), poněvadž citáty tytéž bývají při téže věci u Lombarda. na př. I. kap. Ř. b. (Hatt. 4, 7). »Mistra hlubokých smyslův« cituje Štítn. Hatt. 45, 11 ř.; vybíral z něho citáty a nevěděl, pokud jde citát a kde začíná vlastní výklad Lombardův. Přiznává to ve sbor. Vávrově 141 a 1: »Mluví pak slovatný učedník Beda o tom k tomu slovu, ješto-j řekl svatý Jakub... Toť pokládá ten mistr; ale dokud jest Bedova řeč, nemohuť toho znamenati. Než jáť řku«...

Uvádím pro stručnost nahoře prostě kapitoly a jenom někde je připomenuto, pokud kapitola je přejata celá či pouze část. Zvláště u Řehoře jsou to většinou jenom úryvky kapitol.

Úvahy.

Homeri opera recognovit brevique adnotatione critica instruxit *Thomas W. Allen*, collegii reginae apud Oxonienses socius. Tomus III. IV. Odysseae libros continens. Oxonii e typographeo Clarendoniano. 1908. Za 6 sh.

Oxfordské vydání básní Homerových zaujímá čestné místo vedle vydání Ludwichova (*Homeri carmina* v Lipsku 1889—1907). První dva svazky vydání oxfordského, obsahující *Iliadu*, uspořádal r. 1902 Monro s Allenem, druhé dva, obsahující *Odysseiu*, vydal po smrti Monroově Allen sám. Allen srovnal a roztrídil k své práci kolem 70 rukopisů, roztroušených po knihovnách německých, francouzských, anglických, italských a jiných. Ze svého materiálu podává sice jen výběr, avšak tím, že shrnuje své rukopisy v třídy. — namnoze jinak než Ludwich — a cituje dle nich, jest jeho citování úspornější a přehlednější nežli Ludwichovo. Při stanovení textu nechce jíti přes dobu alexandrijskou. Zamítá výstřelky hollandské filologie, tvary *τόνς, τάνς, digamma*, než přece očisťuje text od attických znešvařenin jako *εἶως, εἶατο*.

Nutnost nového srovnání rukopisů odůvodnil Allen v několika článcích v *Classical Review* (XIII, 1899, str. 110 n., 334 n., XV, 1901, str. 242 n.). Soudí, že základem homerského textu byla už ve starověku a dosud jest vulgáta, *κοινή εκδοσις*. Vulgáta jest předalexandrijská (srovn. článek Jos. Krále v *Lístech fil.* XXVI, 1899, str. 406 n.); lze ji stopovati do V. století př. Kr. Aristarchos neměl na vulgátu vlivu přímého, jeho čtení (celkem 664) dostala se do našeho textu jen náhodou z marginálních scholií. Je-li vulgáta základem kritiky textové, jest důkladné poznání všech rukopisů předpokladem zdárné kritiky.

Cenným přídavkem poznámek kritických jest výběr ze scholií, někdy i neznámých. Nadpisy zpěvů Allen zamítá, ježto se v rukopisech zřídka vyskytují a důsledně uváděny jsou jedině Eustathiem. Že by však citáty z Ailiana (V. H. XIII, 14) a Pausania, které v poznámkách Allen uvádí (*Καλυψοῦς ἀντρον* atd.), měly větší oprávněnost, jest mi pochybno.

Kdežto Ludwich verše athetované označuje drobnějším typem a závorkami, podává Allen vše, co nám z básní homerských dochováno, beze všeho označení. Způsob ten nezdá se býti pro užívání příruční praktickým. V otázkách orthografických zavádí Allen jednotný tvar ve všech případech. Tak píše s Aristarchem bez augmentu na př. *ὄρνυτο, ὄρνυε*, přibírá k zamezení hiatu *ν ἐφεελκυσσικόν*, hledí na digamma, píše *ἐβήσετο, ἐδύσετο*. Monro zaváděl do textu tvary *ἔτεισα, ἔμειξα, σῶζω, οἰκίρω*, dochované jen nápisně, Allen však píše *ἔτισε (a 42), μίξεσθαι*

(ζ 136), σῶζων (ε 490). V jiných otázkách orthografických přizpůsobuje se Monroovi.

Chyby tiskové shledal referent v μ 59 (αὐτὰ místo αὐτὰς), μ 364 (μῆρε χάη místo μῆρ' ἐχάη), μ 294 (ἦρεον místo ἦρεον), ρ 269 (ἐκ αὐτῶ místo ἐν αὐτῷ), χ 296 (ἦλασα místo ἦλασε).

Úprava knihy je skvělá.

Ferdinand Hoffmeister.

Omero. L' Iliade. Brani scelti collegati col racconto del poema ed illustrati nel testo. e' nei monumenti antichi per cura di *Nicola Terzachi*. Con 102 figure nel testo, due tavole ed una carta geografica a colori. Ve Florencii, 1909, G. C. Sansoni. XXX a 430 str. Za 3 l. 50 c.

Spisovatel byl při svém výboru veden přáním, aby žáci poznali celou báseň v její plnosti. Proto vybírá nejvýraznější části básně, doprovází je poznámkami, ve které pojal i slovíčka, a části vynechané ponechává v stručném obsahu, kterým přerušuje řecký text. Při výběru není nikterak úzkostlivý, tak *ιερός γάμος* v *Ε* podává úplně. Text doprovází četnými vyobrazeními, která vybírá s hlediska esteticko-uměleckého, přihlížejí hlavně k dílům doby pokročilejší. Užívání »fikového listu« zavrhuje jako nemorální. V úvodu podává dle Proklovy chrestomathie báji od sňatku Peleova do pádu Troje. O homerské otázce se tu nezmiňuje ani slovem. Soudí, že je žáků nepřístupna a že ho učí jen iurare in verba magistri. Text přejal z vydání Ameis-Hentzova, interpunkce však upravil k potřebě školní.

Myšlenka ilustrovaného Homera jest stará, jak svědčí *Ilias picta*, a její využitkování k účelům školním jest jistě šťastné. Homerský svět nabývá tak pro žáka konkrétní formy, do které pak plastické a názorné líčení básně vtěluje. Že estetické ohledy spisovatelovy jsou do jisté míry oprávněny, dokázal neúspěch Engelmannaova atlasu homerského, který ohledů těch neměl. Provedení myšlenky jest však zcela pochybené. Terzachi připojuje obrázky k textu a někdy i k parafrasi bez všeho důvodu a potřeby. Tak slova »οἰωνοῖσι τε δαῖτα« (*A* 5) doprovází reprodukcí gemmy, představující asi trest Prometheův, slova »ὄδὸς νίκην Αἴαντι« (*H* 203) sochou Niky Paioniovu, verš »(Σκάρμανδρος) κόρουσε δὲ κῆμα ῥόοιο ὑψόσ' ἀειρόμενος« (*Φ* 306) vatikánskou skupinou Nilu s přítoky. Taková vyobrazení jen odvádějí pozornost žákovi od slov básníkůvých, ba ruší dojem jeho veršů. Také jsou reprodukcce velmi chatrné.

Způsob, kterým chce spisovatel nahraditi dosavadní upravnování výborů homerských, nezdá se býti referentu šťastným. Parafrasi do textu vloženou ruší se ἦθος epopoje, a žák jest sváděn k mylnému názoru o povaze epického zpěvu. Všechny

»rozvláčnosti«, opakování, řeči, ba i odpovědi jsou vynechány a děj spěje přímočárně dál. Zvláště nepříjemně působí odstavce několika veršů, po nichž následuje prosaická parafrase následující stati. Je nepochopitelné, kterak mohl vydavatel vypustiti odpověď Diovu Thetidě v *A* se slavnými verši »*ἦ καὶ κτανέηναι . . .*« (v. 528 n.). Že dbá interpunkce, dosti v básních homerských zanedbávané (srovn. E. Bekker »Homer. Blätter str. 180 a článek P. Cauera v Rh. M. 1889 »Zur homerischen Interpunktion«), zasluhuje uznání.

Komentář je stručný a správný. Ruší však některé rationalistické výklady (hned v *A* v. 47 »*ὁ δ' ἦγε πρὸς εἰκλός*«) a rozvláčné výklady mythologické, při nichž Terzachi pramálo dbá zásady Aristarchovy, že Homer má býti vykládán z Homera.

Ferdinand Hoffmeister.

Paul Cauer: Grundfragen der Homerkritik. Zweite, stark erweiterte und zum Teil umgearbeitete Auflage. V Lipsku 1909, S. Hirzel. VIII a 552 str. Za 12 mk., váz. za 13 mk. 35 pf.

Cauerovo známé dílo o homerské otázce vyšlo poprvé r. 1895. Poněvadž uplynulé mezidobí přineslo množství důležitých prací, je přirozeno, že dílo vzrostlo, a to téměř o polovici; první vydání mělo 322 strany, druhé 552.

První vydání členilo se na dvě knihy: I. Textkritik und Sprachwissenschaft, II. Analyse des Inhalts. S nimi shledáváme se opět ve vydání druhém, ale v první knize přibýly na počátku dvě kapitoly o rukopisech a o vulgátě. V kapitole první obsažen jest nejprve výklad o pracích Leafových a Allenových o poměru rukopisů Iliady; Cauer upozorňuje zejména na význam Allenovy třídy *h*, jejíž původ je dosud nejasný. Dále pojednáno tu o zlomcích homerských na papyrech; velmi zajímavé jest, že některými papyry z Egypta byly potvrzeny konjektury novověkých učenců (str. 29). V kapitole druhé, jednající o vulgátě textu Homerova, souhlasí Cauer s názorem Allenovým, že dnešní vulgáta vznikla z vydání buď napsaného anebo aspoň variantami opatřeného brzy po Aristarchovi; z něho pak dostal se do všech větví naší tradice výběr ze čtení Aristarchových. Učenci alexandrijští neutvořili vulgáty sami, nýbrž pomohli k vítězství vulgátě již existující. V kapitole třetí, věnované Aristarchovi, trvá Cauer při svém mínění, že Aristarch vkládal do textu vlastní své konjektury; leč myslím, že materiál náš nestačí k rozhodnutí této otázky. V kapitolách dalších pronikáme do dob před recensí alexandrijskou a přistupujeme k periodě, kdy básně poprvé byly napsány; Cauer soudí, že stalo se to za Peisistrata. V eposejích jsou indicia jazyková, jež dovolují nám vniknouti do dob, kdy epos se tvořilo; řeč Homerova jest ionská se živly aiolskými, zjevně tedy, že Ionové, kteří mají na vývoji eposejí podíl hlavní, přejali pěstování básnictví epického od Aiolů.

Tento názor potvrzuje se také rozbořem obsahu, jemuž věnována jest kniha druhá. Nová jest tu kapitola o vlasti Odysseově, kde projevuje Cauer svůj souhlas s teorií Dörpfeldovou o Homerově Ithace = Leukadě, ač jest si vědom nesnázi, s nimiž je spojena (str. 256). Velmi rozhojněn byl výklad o bozích, jenž plní nyní dvě kapitoly; v jedné stopuje spisovatel vývoj víry v bohy, jak se v eposu jeví, ve druhé ukazuje, jak zasahování bohů v děj, zprvu docela vědomé, mění se znenáhla v šablonu.

K těmto dvěma knihám přistupuje v novém vydání kniha třetí (Der Dichter und sein Werk), vzniklá novým zpracováním posledních kapitol vydání prvního. Starší práce o Homerovi bývaly zároveň pokusy o výklad vzniku epopéj; novější snaží se objasniti básníkův stil, způsob výkladu, zkrátka jeho psychologii. Je přirozeno proto, že je tato kniha nejrozsáhlejší (p. 361—535). Nalézáme tu výklad o logičnosti a nelogičnosti u Homera s hojnými paralelami z básníků jiných, o stylu Homerově, charakteristiku obou epopéj, i rozbor zásadních otázek o mezích kritiky a právu na ni. Jak vidno, obsah bohatý a pestrý, který činí tuto část díla čtením velice poutavým. Cauer podával v předešlém vydání stručný nárys vývoje obou básní, jak si jej představoval, ale nyní odmítá podobný pokus jako předčasný (str. 526).

Soudím však, že v díle prvním měl se odhodlati spisovatel ke změnám hlubším. Pochybují, že by dnes došel se svým názorem o redakci Peisistratovské více souhlasu nežli před patnácti lety. Podivně zní v ústech Cauerových důvod, že Římané znali dávno písmo, než přišli na myšlenku, napsati svůj občanský zákoník (str. 139); tu přece působily hlavně důvody politické. Abych neuváděl zbytečně starých dokladů proti této teorii: Cauer (str. 144) líčí činnost kommisie Peisistratovské takto: »... er (Peisistratos) schuf den Rhapsoden dadurch eine feste Grundlage, daß er durch Sachverständige die Gesänge sammeln und sichten, wo es nötig schien, durch kleine Füllstücke ergänzen und, was das Wichtigste war, aufschreiben ließ.« Bylo by svědectvím opravdové geniálnosti členů kommisie, Onomakrita et cons., že bychom tyto přechody nikde nemohli dokázati. Vždyť Cauer sám (str. 462—468) polemizuje proti těm, kteří svalují poklesky básnickovy na »redaktora«. Dle Cauera nesestavili pořadatelé díla ze samostatných písní; epopéje měly již svou základní myšlenku, tvořily celky, které dosud nebyly zaznamenány. Jak si představit, že básník skládal tak veliké dílo bez pomoci písma? A dále, jak se mohla udržeti tato díla po dobu staletou pouze ústním podáním?

Patrně, že bylo by v zájmu Cauerově, aby mezera časová mezi vytvořením epopéj a napsáním jich byla co možno nejkratší. Proto byla mu vítána theorie Dietricha Müldera o poměru mezi Iliadou a ionskou elegií, pronesená ve spisku »Homer und die altionische Elegie« (v programu hildesheimském z r. 1906).

Mülder nalézá v některých zlomech ionské elegie vzory pro některá místa homerská, a převrací tedy dosavadní názor na ruby. Základním kamenem jeho theorie je shoda mezi místem X 71 nn. a Tyrtaiovým zlomkem 10, v. 21 nn. U Homera odvrací Priamos Hektora od boje tím, že ho prosí, aby se nad ním slitoval; snad dojde k tomu, že ho vlastní psi u paláce rozsápu. K tomu dodává: Když mladík v boji padne leží, jest krásné vše, cokoliv jest viděti; jinak jest tomu u starce:

*ἀλλ' ὅτε δὴ πολίων τε κάρη πολίων τε γένειον
αἰδῶ τ' αἰσχύνωσι κύβες καμμένοιο γέροντος,
τοῦτο δὴ οἴκιστον πέλειται δειλοῖσι βροτοῖσιν.*

Tyrtaios vyzývá mladíky k boji těmito slovy:

*αἰσχρὸν γὰρ δὴ τοῦτο, μετὰ προμάχοισι πεσόντα
κεῖσθαι πρόσθε νέων ἄνδρα παλαιότερον,
ἤδη λευκὸν ἔχοντα κάρη πολίων τε γένειον,
θυμὸν ἀποπνέοντ' ἄλκιμον ἐν κονίῃ,
αἱματόεντ' αἰδοῖα φίλαις ἐν χερσὶν ἔχοντα —
αἰσχροῖά τ' ὀφθαλμοῖς καὶ νεμεσητὸν ἰδεῖν —
καὶ χροῖα γυμνωθέντα· νέοισι δὲ πάντ' ἐπέοικεν κτλ.*

Mülder praví, že výrok Priamův je spíše s to, syna k boji pohnouti než jej od něho odvrátiti; vzat jest tedy ze situace podstatně jiné, kterou máme u Tyrtaiu. Proti této theorii polemisoval Karel Rothe v Jahresberichte des phil. Vereins in Berlin (příloha k Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen XXXIII, 1907, str. 294 nn.). Cauér zná jeho důvody a pohnut je jimi k takovéto modifikaci názoru Mülderova (str. 532): Místo Homerovo není asi napodobením Tyrtaiových slov, nýbrž obojí čerpáno ze společné předlohy, starší nějaké elegie.

S názorem tím souhlasiti nemohu. Vedle důvodů, již odjinud známých, možno uvéstí proti němu ještě toto:

Priamos dle celého líčení Homerova je stařec boje již naprosto neschopný (velmi dobře vystihl to Vergilius Aen. II, 510 nn.); chápeme tedy, že prosí syna: Nechoď do boje! Vzpomeň, že tvůj bezbranný otec stojí a padá s tebou; zahyneš-li ty, pak šediny jeho budou poskvřněny, a jeho tělo budou rváti psi.

Představme si nyní situaci u Tyrtaiu. Básník praví: Mladíci, bojujte udatně a nepřipustte, aby muži starší předstihli vás a postoupili do prvních řad! Neboť hanebné jest, leží-li v první řadě (μετὰ προμάχοισι) starší muž (ἄνδρα παλαιότερον, přece však ještě zdatný bojovník), jenž hlavu máje pokrytu šedinami vypouští v prachu statnou duši svou a ve smrtelném zápasu tiskne rukou αἰδοῖα, do nichž jest raněn (tak vykládám, ne s Cauérem, str. 532). Takové podívání je strašné zraku, hrůza pohleděti. Mladík je krásný i v smrti. — Mímódek vtírá se nám myšlenka:

Proč líčí nám zde básník hrůzu, jakou působí mrtvola staršího bojovníka? Což by ten pohled byl méně hrozný, kdyby nepadl *μετὰ προμάχοισι*, nýbrž kdesi vzadu? A měli by mladíci takovou vinu na jeho smrti, jako by měl Hektor na smrti Priamově? Zajisté nikoliv; neboť muž ten je bojovník, jemuž smrt v poli je přirozeným údělem. Vidíme tedy, že myšlenky Tyrtaiovy se přesunuly na jiné pole; chtěl říci: Je to hanba pro mladíky, předstihne-li je v boji starší! a dal se, jistě vzorem nějakým, zavést k líčení pohledu na zabitého šedivce. U Homera je — pokud aspoň mohu souditi — postup myšlenek docela korektní; tedy je pravdě podobno, že vzorem Tyrtaiovým byl Homer.

Proto pokládám místo Homerovo za originál, Tyrtaiovo za kopii. Tím ovšem odpadá také nejvýznamnější důvod pro tvrzení Cauerovo (str. 532): »fast mit Augen sehen wir, wie die Ilias noch wird in einer Zeit, in der schon die Elegie wurde.« Zároveň zeje nepřeklenutá propast mezi dobou, kdy Ilias byla složena, a věkem Peisistratovým, kdy dle Cauera byla napsána.

Vytkl jsem, co jsem pokládal za nesprávné, ale nechci tím nikterak knize ublížiti. Prožil jsem nad knihou mnoho krásných chvil, za něž jsem spisovateli upřímně vděčen. V rozsáhlém labyrintu homerské otázky jest Cauer průvodcem zkušeným a spolehlivým. Ovšem, z celého rázu knihy vysvítá, že není určena k zběžnému čtení, nýbrž k vážnému studiu. Zmíniti se musím i o krásné formě výkladu, jež se stává pomalu ve vědeckých knihách německých opravdovou vzácností.

Antonín Salač.

Ausgewählte Reden des Isokrates, Panegyrikos und Areopagitikos, erklärt von *Rudolf Rauchenstein*. 6. Aufl. besorgt von *Karl Münscher*. V Berlíně 1908, u Weidmannů. Str. X a 234. Za 3 mk.

Teprve po více než čtvrt století došlo k nové úpravě Rauchensteinova vydání Isokrata, jež kromě úvodu životopisného obsahuje Panegyrikos (řeč IV.) a Areopagitikos (řeč VII.) s úvodem a poznámkami. Wilamowitz doporučil za vydavatele svého žáka Karla Münschera, který v literatuře, Isokrata se týkající, zaujímá čestné místo i pro své články samostatné i pro nabádavé recenze. Z toho, že vybrán byl k nové úpravě osvědčeného vydání znalec osobně na různých sporechúčastněný, vzešly novému vydání značné výhody, spolu však i jisté nevýhody. V pěkně psaném životopise Isokratově (str. 1—21) lze totiž pozorovati jakousi nesouměrnost. Münscher probírá na př. dosti obšírně otázku o existenci Isokratovy učebnice (*τεχνη*) (str. 19, pozn. 1), nebo spornou otázku o datování Busirida (str. 15, p. 1) nezmiňuje se však na př. o zajímavé řeči XV (*Περὶ ἀντιδόσεως*), jež má přece značný význam i pro Isokrata i pro historii literatury řecké vůbec,

jsouc první ukázkou autobiografie.¹ Na str. 11 při zmínce o leiturgiích Isokratových naskytovalo se Münscherovi dosti příležitosti všimnouti si v poznámce literatury novější touto řečí se zabývající.

Při podrobnějším šetření shledá se, že zmíněná nesouměrnost zavinená jest jakousi subjektivností autorovou. Münscher jedná totiž o těch otázkách, do nichž dovedl zasáhnouti sám nějakou vlastní myšlenkou nebo aspoň úpravou. Leč ve vydání žádáme souměrného poučení o všem a zajímáme se zajisté více o Isokrata než o Münschera. Životopis Isokratův ve zpracování Münscherově má pro potřebu školní, na niž Münscher sám zdá se také pomýšleti na str. VIII, příliš mnoho látky, pro potřebu posluchačův universitních však příliš málo, takže nedostihuje celkem ani životopisu, nastíněného v nejnovějším vydání Christovy řecké literatury (5 vyd. od W. Schmida, 1908, str. 531 nn.).

Ještě jinou výtku lze učiniti Münscherovi. Rychle se rozhoduje a příliš určitě pronáší soudy o otázkách, v nichž odkázání jsme jen na větší nebo menší pravdě podobnosti. Z toho plynou pak některé vady. Na př. Busirida datoval Münscher nejdříve (Rh. Mus. 1899, str. 268 n.) do doby před r. 380, později (Gött. gel. Anz. 1907 str. 775, p. 3) datování to výslovně prohlásil za špatné, za rok však (ve vydání str. 15, pozn. 1) zase se k němu vrátil. Někdy se změna smýšlení děje dokonce mezi tiskem téhož díla! Tak ve vydání tomto na str. 7, p. 3 shledává Münscher v XIII. řeči útoky na Platona, ale na str. 190 názor ten odvolává.

Co se jednotlivostí úvodu týče, nemyslím, že nepravost řeči XXI (*ἀνδροπος*) byla Drerupem, jehož se přidržuje Münscher na str. 4, p. 1, dokázána. Proti pravosti uvádí se totiž jen větší počet živlů Gorgiovských, jež se však v menší míře vyskytují i v jiných řečech Isokratových, což Münscher sám na str. 15 n. připouští. Uvažme dále, že Isokrates byl v mládí žákem Gorgiovým, a že řeč XXI. sepsána byla na počátku literární činnosti Isokratovy. Nelze tedy v řeči té uznati značný vliv učitelův, jenž se později zmenšoval? — Není též jisto, že byl Isaios žákem Isokratovým, jak uvádí Münscher (str. 10). Cicero ho asi právem vynechal v seznamu žáků Isokratových (De orat. 2, 94). — V sporné otázce o smrti Isokratově přidržel se Münscher (str. 12 n., p. 3) legendy, že Isokrates zemřel dobrovolnou smrtí za několik dní po bitvě u Chaironeie a zavrhl pak pravost III. listu, jenž byl psán několik měsíců po bitvě. Tato otázka je však velmi sporná. Po stránce jazykové není přesvědčujících důkazů proti pravosti onoho listu, jak uznal Münscher sám v Berl. ph. Woch. 1908,

¹ Poněvadž Münscher uvádí literaturu Isokratovy *τέχνη* se týkající dosti úplně, upozornil bych ještě na tyto důležitější dodatky: Blass, Attische Beredsamkeit III, 2, str. 375 n.; O. Navarre, Essai sur la rhétorique grecque, v Paříži 1900, str. 188 nn.; Wendland, Anaximenes von Lampsakos, v Berlíně 1905, str. 36 n., p. 3.

sl. 423. Odpůrcům pravosti nezbývá pak než tvrditi, že skladatel listu ovládal výborně sloh Isokratův. Úsudek o ceně zpráv legendy jest též sporný. K zoufalosti po bitvě u Chaironeie neměl Isokrates se svého stanoviska příčiny. — Ve sporu o cenu politických zásad Isokratových kloní se sympathie Münscherovy (str. 13 n.) na stranu Demosthenovu. Překvapuje však, že neuvádí nic z příslušné literatury kromě poukazu na Niebuhrův soud o Demosthenovi. Jen v předmluvě na str. VIII proti Niebuhrovi ukazuje na Ed. Meyera! — Schvalovati dlužno, že o anonymních narážkách polemických, obsažených v řečech Isokratových, zmiňuje se Münscher (str. 8 n.) jen povšechně. Na všech téměř místech pokusy zjistiti osoby, Iskratem napadené, skončily úplným nezdarem. Škoda úsilí, které vyplýtváno bylo na př. na domnělý útok Isokratův na Alkidamanta v řeči XIII, 9—13. Velmi mnoho práce věnoval však přece Münscher otázce o poměru mezi Platonem a Iskratem. Dotknuv se nejprve stručně velmi sporného toho problému na str. 7 n., p. 3, vrátil se k němu dodatečně v obšírném exkursu (*Die Abfassungszeit des Phaidros*) na str. 187—191. Je to velmi vítaný a cenný přídavek; neboť v něm sestavil Münscher velikou literaturu a přehledně a zhuštěně nastínil různé pokusy o datování onoho dialogu. K doplnění přehledu Münscherova možno uvést, že jsme článkem Räderovým v *Rh. Mus.* 1908, str. 504 nn. vyčerpali všechny čtyři možnosti o vzájemném poměru mezi Iskratem a Platonem. Spengel soudil, že se původní přátelství obou mužů změnilo časem v nepřátelství, Gomperz uznával postup právě obrácený, Hagen dokazoval poměr nerušeně přátelský, a Räder (na uv. m.) poměr stále nepřátelský. Poslední dvě mínění jsou ovšem extrémní a proto zbývá rozhodnouti mezi názorem Spengelovým a Gomperzovým. Münscher vrací se zase k starému mínění Spengelovu. Než o tak spleťtité otázce není možno zde pojednávat.

Obě řeči, ve vydání tomto komentované, opatřil Münscher ještě zvláštními, pěknými úvody. Při Panegyriku uznává právem tendenci politickou. Kromě ideje panhellenké obsahuje tato řeč i agitaci pro druhý spolek námořní. Na tomto místě kromě Wilamowitze a Ed. Meyera mělo býti upozorněno i na článek Drerupův ve *Philologu*, 1895, str. 636 nn. Příliš obšírně (na str. 29—31) obírá se Münscher překonanou dnes hypotézou Engelovou a Friedrichovou o dvojím vydání Panegyriku. Stručné zmínky zasluhovaly však shody mezi Panegyrikem a Pseudo-Lysiovým Epitafiem (o nich jednal v poslední době na př. E. Wolff, diss., v Berlíně 1895). Také v komentáři nenalezl jsem u nejnápadnější shody (Paneg. 96 ~ Pseudo-Lys. 33 a 37) poukazu na literaturu (viz Blasse, *Attische Beredsamkeit* II, str. 262, pozn. 4).

V úvodu k Areopagitiku rozbírá Münscher obšírně (str. 133 až 137) otázku datování této řeči, zamítá datování do r. 346 a

rozhoduje se dle jiných (mezi nimiž postrádám poukazu na úvod Drerupova vydání Isokrata, str. CLIV n.) pro r. 355 př. Kr. Pěkně líčí pak situaci, v níž řeč vznikla, a vykládá pak až zbytečně obsírně o Areopagu (str. 139—146). Pranic nedbal Münscher pozorování Gomperzova (Wien. Stud. 1905, str. 204 nn.), že tato řeč je ze všech řečí Isokratových nejvíce proniknuta duchem filosofickým a že i hlavním thematem, totiž utopistickým líčením starých časů, i jednotlivými myšlenkami prozrazuje vliv filosofie sokratické.

Text Isokratův byl záslužnými pojednáními Drerupovými postaven na spolehlivý základ. V dosud vyšlém I díle vydání Drerupova nejsou dosud řeči IV. a VII. obsaženy.¹ Laskavostí Drerupovou mohl však Münscher užiti pro řeč IV. rukopisu Drerupova a pro řeč VII. Drerupových kollací. V kritickém dodatku (str. 192—226) odůvodňuje Münscher v důležitějších případech své stanovisko k variantám rukopisů a moderním konjekturám.

Vydání Münscherovo, jež poukazem na některé neúplnosti a ukvapenosti nemá a nemůže býti nijak znehodnoceno, ukončeno jest vhodně ukazateli (str. 227—234). *K. Wenig.*

Ernst Stoelzel: Die Behandlung des Erkenntnisproblems bei Platon. Eine Analyse des platonischen Theaitet. Halle 1908. Max Niemeyer. VIII. a 139 stran. Za 4 mk.

V řadě četných rozborů Platonova Theaiteta zachová si i tato kniha jistě svou důležitost ne tak celkovým pojetím, v němž se neliší od svých předchůdců, nýbrž objasněním četných, dosud nevyložených částí dialogu tohoto.

Je to zejména správné pochopení mnohoznačné a často zneuznané »Sokratovské ironie«, kterou Platon povzněl na vysokou úroveň uměleckou, a jíž užívá v tolika odstínech, že často ztěžuje interpretům výklad. Ironie v Theaitetu má důležitou úlohu. Ironicky, jak ukázal Stoelzel (str. 14), musíme vykládati žert, který si Platon dělá ze srovnání Sokrata s porodní bábou, ironicky třeba chápati ona »*μυστήρια*« Protagorova, jež tento sdělil tajně svým žákům (p. 156 A) a jež přece mohl každý za peníze od něho dostati (str. 22) a ironicky jest též míněna velká obhajovací řeč Protagorova (str. 59). Tu zejména zmizela při ironickém výkladě obtíž, jež vadila ještě Hornovi, který uznával sice (Platostudien. Neue Folge. Ve Vídni 1904, str. 225), že Protagoras v řeči své vlastně stále ustupuje, ale zapomněl dodat, že Platon celou řeč míní ironicky, i náleží zásluha ta prá-

¹ Drerup upustil totiž ve svém vydání od staletími ustáleného číslování řečí, jež zavedl basilejský vydavatel Isokrata H. Wolf, a očísloval všechny řeči i listy nově. Tak Panegyrikos má u Drerupa čís. XIV a Areopagitikos čís. XVIII! Tato reforma Drerupova byla však po zásluze ode všech recensentů odmítnuta.

vem Stoelzelovi. Jinak však má Stoelzel s Hornem mnoho společného a kde i zdánlivě s ním polemisuje, musí mu konečně přiznati, že má pravdu.

Ve výkladu jednotlivých částí dialogu podařilo se Stoelzelovi podati skutečně mnoho nového. Méně šťastný byl však v celkovém pojetí. V celém jeho spise zříme úzkostlivou snahu ukázati, že Theaitetos není pouze spis zetetický (viz str. 3, 80 a j.), nýbrž že Platon zamýšlel jím dosíci více, totiž získávati stoupence, jinak řečeno: Theaitetos je spis také protreptický (Streit- und Werbeschrift, str. 130). Dialogy Platonovy vykazují pro mnohostrannost svého geniálního tvůrce tolik stránek, že v každém lze naléztí více »účelů«, z nichž pak si vybírá za hlavní který kdo chce, a ostatní pokládá — neprávem — za vedlejší.

Nesprávně též zamítá Stoelzel methodu logického vývoje (str. 87, pozn. 3), zejména pokud se týče theorie soudu, jež jest jistě v Sofistu podána zevrubněji a důkladněji než v Theaitetu. Že jest možno takovýto vývoj popírati, toho příčinou jest zase zvláštní ona vlastnost spisů Platonových, jež, jsouce určeny pro ctitele mistrovy, žádají jistou předchozí znalost jeho filosofie a nedotýkají se proto Platonových názorů všech a ne všech stejně zevrubně.

Přes tyto principiální vady zůstává spis Stoelzelův důležitým právě pro obratné využitkování »Sokratovské ironie«.

Ferd. Pelikán.

H. B. Walterse Řecké umění. Přeložil *E. Peroutka*. (Umění a řemesla. Kniha druhá.) V Praze 1909, Jan Laichter. [XV] a 435 + [23 str.]. S přílohou, 69 nečíslovanými tabulkami a 11 obr. v textu. Za 10 K, váz. za 12 K.

Roku 1904 vydal Walters, úředník Britského musea, ve sbírce »Knížky o umění« (Little books on art), vydávané nakladatelstvím Methuenovým v Londýně, knížečku kapesního formátu o 242 stránkách, nadepsanou »Greek art« a ozdobenou 40 tabulkami. Vkusně vypravené a při tom velice laciné dílko toto — jeť pouze za 2 sh. 6 d. — setkal se u nejširšího obecnstva, pro něž bylo určeno, s takovou oblibou, že hned roku následujícího musilo býti pořízeno druhé a za rok třetí (celkem nezměněné) vydání; nyní jest již vydání čtvrté z r. 1908. Veliký úspěch této knížky přiměl spisovatele i nakladatele k tomu, že uspořádali r. 1906 velké vydání pod názvem »The art of the Greeks«. Je to kniha o XVI a 277 stránkách formátu slovníkového, ozdobená 112 velkými tabulkami a 18 obrázky v textu; základem jejím jest zpracování původní, ale jsou tu připojeny dvě kapitoly nové (charakteristika umění řeckého a všeobecný úvod k řeckému sochařství), staré pak jsou rozšířeny nebo přepracovány. Přes to je cena této nádherně vypra-

vené knihy velmi mírná; vkusně vázaný výtisk stojí 12 sh. 6 d. = 15 K. Toto velké vydání chtěl nakladatel českému čtenáři učiniti přístupným v překladě Peroutkově. Jakým způsobem se to stalo, o tom sluší pověděti několik slov předem, než přistoupíme k vlastnímu ocenění knihy.

Srovnáme-li velkou anglickou knihu s českým vydáním, zarazíme se nejprve nad změněným formátem. Česká kniha je skoro o polovičku menší, čímž nabyla podoby tlustého, neohra- baného špalíčku. S tím souvisí však jiná, větší vada: ony krásné veliké tabulky, kterými kniha anglická vyniká nad podobná díla jiných národů, v českém vydání zmizely úplně. Ještě dosti dobře jest český čtenář na tom, kde na tabulce původní jest zobrazeno více předmětů; neboť ty rozdělil nakladatel na dvě tabulky (stalo se v 11 případech) nebo podal z nich aspoň polovičku (stalo se v 7 případech) nebo čtvrtinu (stalo se jednou). Ale největší část vyobrazení původních buď tu vůbec chybí anebo jest podána v rozměru mnohem menším. O tom, které obrázky vypustiti, rozhodoval nejspíše někdo, kdo umění antickému velmi málo rozumí; jinak nemohlo by se státi, že by v knize o řeckém umění chybělo na př. vyobrazení Parthenonu nebo že by tu byly vypuštěny nejkrásnější sochy z východního štítu parthenon- ského, nebo že by se tu nenašlo místa pro Alexandrovu bitvu! Při obrazech zmenšených pozorovati jest dvojí metodu: některé byly pořízeny v Praze podle fotografií, jiné převzaty byly — z malého anglického vydání. Obrázků zde zhotovených jest, počítal-li jsem dobře, 24; jsou dobré, vyjímaje Athenu varvakejskou, pro kterou opatřena byla předloha zastaralá. Ovšem toho dojmů, jakým působí obrázky v díle původním, dosáhnouti nemohou; srovnějme na př. krásnou heliogravuru Afrodity melské v díle původním s naší reprodukcí, kde něžný výraz tváře jest úplně setřen. Že při tomto nahrazování obrázků vyskytují se některé úchytky, rádi bychom prominuli; přece však neměl p. nakla- datel, když si opatřil diskobola vatikánského místo stejnojmenné sochy z paláce Lancelotti, napsati pod svůj obrázek, že je to diskobol z paláce Lancelotti. Ještě více uveden jest však čtenář český v omyl, když místo známého florentského sousoší Nioby s dcerou podává se zde jako Nioba — jedna z jejích dcer. Co se týče obrázků převzatých z malého vydání, pozná je každý snadno na první pohled podle toho, že jsou maličké i pro ten formát, který má český překlad. Jak tu je český čtenář zkrácen, nejlépe bude patrné z tohoto příkladu. Anglický originál podává 188 gemm a 60 mincí (většinou po lici i rubu) na osmi tabulkách; pro každého přítele umění jest radost, spo- řádaným atlasem. Co nám z toho uštědřil p. nakladatel? Místo čtrnácti velikých pouze dvě malé tabulky, na kterých máme 12 gemm a 8 mincí! Provedení některých obrázků jest chatrné;

tak na př. mohla by se přímo vypsati cena pro toho, kdo pozná, co představuje druhý z obrázků, označených jako »Ryté zrcadlo etruské (v Britském museu)«. V originálu jest osoby slabě sice, ale přece zřetelně viděti. Maně vtírá se nám tu pochybnost, zdali obrázky, shodné s anglickým originálem, byly pořízeny všechny ze štočků původních.

Než ať je tomu jakkoliv, tolik jest jisto, že české vydání nepodává po stránce ilustrační ani polovičku toho, co anglický originál, a že i to, co podává, daleko není tak dokonalé jako v díle původním. Tento nedostatek padá při knize, která má za účel buditi zájem pro umění antické, zvlášť nemile na váhu. Pochybuji velice, že spisovatel dal nakladateli právo, zkomoliti tak jeho dílo. Než i kdyby se snad tak bylo stalo, českému čtenáři nemělo se zamlčovati, že zde nemá Walterse v podobě původní, nýbrž že obrázky zde obsažené jsou pouhým surrogátem obrázků anglických. Mělo se to říci tím spíše, že původní vydání jest jen o něco málo dražší než vydání české. Nejlépe však byl by nakladatel, když se již odhodlal vydati toto dílo, učinil, kdyby je byl vydal v téže úpravě jako vyšlo v Anglii; i kdyby kniha tak krásně vypravená stála u nás o něco více než originál, šla by jistě slušně na odbyt, a nakladatel byl by mohl míti vědomí, že tím dobré věci prospěl, kdežto vydání toto sotva bude si moci přičísti za zásluhu.

Než se rozloučíme s ilustrační stránkou knihy Waltersovy, třeba ještě dodati několik slov. Že odpovědnost za obrázky padá na nakladatele, patrnó též z toho, že v podpisech jejich vyskytují se některé velmi nemilé chyby. Tak pod choregiickým pomníkem Lysikratovým čteme, že prý je to Lysikratův — náhrobek! Nebo pod obrázkem, který představuje řecké gemmy, čteme, že čís. 1.—3. jsou »kameny — islandské«! To je chyba přímo humoristická. V originále čteme: »island stones«, ale to znamená ostrovní kameny, nikoliv islandské; Island je po anglicku *Iceland*. Na p. překladatele nic z těchto omylů nepadá; výklad v textu je zcela správný.

Druhá věc, kterou nutno ještě vytknouti, jest, že obrázky nejsou číslovány a že proto ani v textu není odkazu na ně. To je věc tím nemilejší, poněvadž kniha má mnohé teprve uváděti do antického umění. Také nejsou obrázky vloženy na to místo, kam patří. Na počátku jest podán sice jejich seznam, ale bohužel nelze naň spolehnouti; na př. Myronův Diskobolos patří prý ke str. 136, ale vskutku patří až na str. 152 atd. atd.

Také v textu jsou obrázky; v anglickém originále jest jich 18, v českém vydání jen 11. I zde je tedy kráceno. Podivně působí, když na str. 113 čteme o malbě na váse, která představuje hotovení bronzových soch: »Malba ta je vskutku poučenější než dlouhý popis« atd., ale když se marně po té malbě sháníme. Rovněž zarážíme se nad tím, když na str. 50 vidíme

půdorys paláce v Tiryntě a v něm anglickou legendu. Myslím, že komu jsou srozumitelná slova *gate*, *main-entry* nebo *forecourt*, porozuměl by také anglickému originálu a nepotřeboval by českého překladu. Tento obrázek byl kreslen v Čechách, není převzat z originálu, a přece ta nešetnlost ke čtenáři českému!

Co se týče překladu, třeba vyznati, že jest svědomitý a že se pěkně čte. Právě proto však, že pokládám práci p. překladatelovu za záslušnou, mám za svou povinnost upozorniti na některé věci, na které jsem při čtení narazil. Na štěstí není jich mnoho.

Při překladech z řečtiny není dobře překládati z anglického textu Waltersova, nýbrž třeba jíti zpět k textu původnímu. Tak na př. citát z Demosthena na str. 87 jest přeložen nepřesně, poněvadž se p. překladatel nepodíval do originálu. Podobné nedopatření jest na str. 177, kde čteme, že prý nápis na hermovce, objevené v Pergamu, zní: »Uvidíte neobyčejně pěknou sochu Alkamenovu: Herma u vrat.« Původní text zní: *εἰ δὲ σεῖς Ἀλκαμενέος περικαλλῆς ἄγαλμα, Ἐρμῶν τὸν πρὸ πυλῶν* atd. Angličan, jenž každému vyká, mohl užiti 2. osoby plur., my však tak nepřekládáme. Jinou koncessí anglickému originálu jest, že p. překladatel, uváděje rozměry budov, uvádí čísla v stopách (srv. str. 82, 83 a j.). Ale pro nás jsou stopy již pojem zcela mlhavý, i bylo by zajisté bývalo lépe, kdyby pan překladatel podával místo stop metry; to by ovšem vyžadovalo nahlédnutí do původních publikací.

Na několika místech není výraz, který p. překladatel volil, šťastný; čtenář, čerpající z knihy této první poučení, může býti uveden v omyl aneb aspoň v rozpaky. Na str. 89 vykládá se, že známost naše o řeckém sochařství pochází ze dvojího pramene: literárních zpráv a tradice a ze zachovaných pomníků (sic! lépe památek). Pak čteme: »Z prvních máme především díla o základech sochařství, dějiny umělců i popisy uměleckých děl.« P. překladatel dobře ví, že nic takového nemáme, také to o několik rádek dále praví sám; ale právě proto mělo se místo přeložiti jinak. Podobné nedopatření jest na str. 99, kde se dovidáme, že užitečné poučení o technické stránce soch ze zlata a slonové kosti podává nám socha Dia v Megaře, navržená Theokosmem. Z toho mohl by snad někdo souditi, že ta socha dosud jest zachována, zejména když o něco dále čteme, že dřevěná kostra, určená pro úplnou sochu, »zachovala se také«. Omyl zavinen tím, že při překladu byla přeskočena slova Waltersova »the account given of«; mělo tedy býti přeloženo ne »socha«, nýbrž »zpráva o soše«. Na str. 100 dočítáme se, že tam, kde nebylo lze mramoru dostati, dávala se přednost domácímu vápenci nebo křišťálu, a z toho materiálu že se hotovily sochy. Z těch slov by někdo mohl souditi, že byly také sochy křišťalové; mělo býti ponecháno slovo alabastr, které jest

v originále; míní se tam totiž druh blýskavého vápence, jenž jest hojný na př. v Knossu. Nejasnost může působiti také, čteme-li na str. 161, že na přílbě Feidovy Atheny Parthenos byla »sfinx mezi dvěma nohami«; spr. »mezi dvěma nohy«, po případě možno dodati, co byli nohové. Na str. 270 čteme, že užívání malovaných vás v životě denním bylo asi značně obdobné »se dnešním užíváním čínskému stříbra«. V originále jest slovo *china*, což znamená porcelán. Podobné nedopatření jest, čteme-li na str. 379, že v Kyziku měli na mincích zobrazenou tresku; ale *tunny-fish* značí tuňáka. Rovněž na omylu zakládá se, že ve Fokai měli prý na mincích mrože (str. 382); v originále jest správně *seal*, což znamená tuleně.

Jiná menší nedopatření jsou: na str. 85 a 374 překládají se slova »of Greece« (vlastního Řecka) adjektivem řecký, čímž vznikají nesprávné věty »stavitelství řecké bylo par excellence dorské« a »na mincích řeckých je málo dokladů jmen umělcových« (sic!). Pozorný čtenář snadno si opraví na str. 87, ř. 7 »římského domu« v správné »řeckého« nebo na str. 162, že »v levé ruce« Dia v Olympii stála bohyně Vítězství v správné »v pravé«, nebo na str. 433 pozná, že se nemíní »mince«, padělané od Al. Castellariho, nýbrž »ozdobné předměty«.

S některými překlady bych nesouhlasil. Pro *quadratum incusum* užívá p. překladatel terminu »čtverhranná rýha« (str. 370 a n.); lépe by bylo »čtverhranný zářez«. Podobně překládal bych (str. 372.) slovo *cutting* výrazem »zářez«, nikoliv »čára«; věc, o kterou jde, totiž tak zv. »větrný mlýn« na mincích, je tím lépe vystižena. Rovněž neschvaluji výraz »vyřezávané kameny« (str. 92), lépe »zpracované kameny«.

Text anglický jest přeložen úplně, ale podivno jest, že četné poznámky pod čarou byly vypuštěny.

Z tiskových chyb opravuji jen »Theokosinem« (str. 99, spr. Theokosmem) a »mys Polias« (str. 272, spr. Kolias).

Jestě o dvou formálních sice, ale přece důležitých věcech hodlám se zmíniti. V originále je plno odkazů jak k následujícím, tak ku předcházejícím částem. Je to zcela přirozeno; neboť o mnohých věcech třeba jednati s několikerého stanoviska, ale není přece potřebí vše znovu vykládati. Tyto četné odkazy jsou zde až na zcela nepatrný zbytek vypuštěny, zajisté ne na prospěch čtenáře. Vím sice dobře, že zejména odkazy k pozdějším statím působí typografické obtíže, poněvadž není možno takové archy vytisknouti dříve, než jsou vysázeny archy, ke kterým se odkazy vztahují, ale při knize, která chce uváděti čtenáře do umění antického, všechny důvody podobné pranic neplatí; zájem čtenářův jde nade vše. Co bylo možno v Anglii, jest za nynějších dob možno také u nás.

Další poznámka týče se t. zv. živého záhlaví. Nad každou levou stránkou stojí záhlaví: »Walters Řecké umění«. To po-

kládám za věc zcela zbytečnou; neboť pro takové lidi, kteří by si ani nedovedli pamatovati, kterou knihu čtou, Walters přece nepsal. Mnohem výhodněji možno toho místa užiti, dají-li se tam názvy jednotlivých kapitol. Tím také octnou se záhlaví nad pravou stránkou teprve v náležitém světle. Otevře-li nyní čtenář knihu na př. na str. 372—3, najde v levo záhlaví: »Walters Řecké umění« a v pravo: »Nápisy«; to je údaj neurčitý, poněvadž se může týkati několika druhů umění. Kdyby však bylo v levo nadepsáno: »Řecké mince«, věděl by čtenář ihned, o čem je na oněch stránkách řeč.

Než jest již čas, abychom se po výkladě o obrazech a překladech zmínili též o vlastním obsahu knihy. Dílo jest rozděleno v třináct kapitol. První podává všeobecnou charakteristiku umění řeckého, stanoví jednotlivá období a končí chronologickým přehledem. Kapitola druhá jedná o době předhistorické a homerské. Další kapitoly nepostupují chronologicky, nýbrž systematicky: kapitola třetí a čtvrtá věnovány jsou stavitelství, kap. pátá až do sedmé sochařství, kap. osmá malířství, devátá vásám, desátá terrakottám, jedenáctá kamenoryjectví, dvanáctá mincím a třináctá pracím kovovým. Při výkladu samém přihlíží se arci měrou náležitou k vývoji jednotlivých druhů. Nezapře sice kniha v nynější své podobě, že vznikla rozšířením malé knížky pro nejširší kruhy, leckde přáli bychom si výkladu podrobnějšího, jinde zase nemůžeme souhlasiti s míněním skladatelovým, ale přes to všechno lze říci, že Waltersovo dílo jest kniha dobrá, která by svému úkolu, seznámiti širší kruhy u nás s řeckým uměním, náležitě vyhověla, kdyby nebyla, bohužel, zbavena veliké části své působivosti tím, že ilustrační stránka dopadla tak chatrně.

Referent, maje ke konci shrnouti svůj úsudek o knize, li-
tuje, že pěknému překladu Peroutkovu nedostalo se lepšího do-
provedu po stránce obrázkové.

Fr. Groh.

Staročeské Životy svatých Otcův. K vydání upravil
Emil Smetánka. (Sbírka pramenův ku poznání literárního života
v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina I. Řada I. Číslo 8.
V Praze. Nákladem České Akademie 1909. (XXIV + 712.)

Již před pětadvaceti lety prof. Gebauer pronesl v těchto
Listech (XI, 1884, str. 111) naději, že Matěj Opatrný opatří kri-
tické vydání staročeských Životů sv. Otcův. Nedošlo však k tomu.
Svědomitého a nadějného filologa toho v mladém věku stihla
smrt. Přes to jméno jeho vždy zůstane ve spojení se staročeskými
Životy: Opatrný první ukázal na pozoruhodnou stránku rukopisu,
označovaného nyní písmenem B — na přísné seřazení jótace.

Teprve na samém sklonku minulého roku došlo k vydání
tohoto díla. Podnět k edici dal zase Gebauer, jak vydavatel, prof.
Smetánka, vděčně na svém místě vzpomíná. Smetánka napsal již

r. 1904 v rozpravách Král. České Společnosti Nauk pojednání »O staročeských Životech svatých Otců«, z něhož vidíme, jak pečlivě a všestranně se připravoval k svému úkolu.

Úvod, který předeseílá vydavatel, je výtahem z tohoto pojednání, výtahem opraveným a doplněným zejména o popis grafiky jednotlivých rkpisů; zcela nové jest též vše o rkpisech F a G. V tomto úvodě nastíněn obsah Životů, rozšíření v literaturách, pojednáno o čtverém zpracování českém vůbec, o druhém a třetím obšírně zvlášť; jednotlivé rkpisy těchto dvou prosaických překladů zevrubně popsány, probrána jejich grafika, stručně charakterisován jazyk, podán vzájemný poměr rukopisů (proti BD stojí ACEF).

Z Životů bylo do češtiny v starší době překládáno čtyřikrát; první (veršovaný) překlad jediné legendy nedochován, druhý (první prosaický) je zachován v pěti, resp. šesti rkpisích univ. knihovny, třetí obsahuje jen vybrané části (život sv. Eufrosyny a Mariny, — u Smetánky otištěno na konci vydání, str. 471—480, podle jediného dochovaného rkpisu musejního), čtvrtý překlad pořídil Řehoř Hrubý z Jelení. Vydání Smetánkovo týká se především překladu druhého.

Základem otisků je rkpis B; nevyniká nejlepším textem, nýbrž vzorným pravopisem, pro který, podle Gebauera, by se čeští grammatikové k jeho písaři měli modlit. Zásady, jimiž se vydavatel spravoval, vyložil v úvodě na str. XXIII a n. a ve Věstníku Akademie XVIII, str. 645—6. Chvályhodny jsou zejména okrajní odkazy do Rosweydoých Vitae patrum nebo do Mignovy Patrologie; grammatik i lexikograf jistě jich leckdy použije ke kontrole textu a originálu, bude-li hledati bližšího vysvětlení.

Mezery rkpisu B jsou doplněny čtením z rkpisů jiných; poznáme je hned podle jiného písma (tak kusy z A tištěny bor-gisem, z C sazbou řidiš, z D kursivou). — Varianty obsahují všecka různočtení věcná a mnoho jazykových. Otištěny jsou pod čarou podle rádek, což jest novota proti dřívějším vydáním akademickým — novota, která se jistě záhy ujme a musí se u nás ujmouti; nepěkný zvyk, ciframi označovati slovo, k němuž je uvedeno ve variantách jiné znění, měl býti již dávno odstraněn. Představme si, jak by asi vypadala stránka Smetánkových »Životů«, zohyžděná a přeplněná samými číslicemi! — Před variantami jsou pod čarou poznámky, ukazující k důkladnosti vydavatelově; dovidáme se z nich, jaké barvy je písmo, kde jsou rasury, pozdější opravy, postranní přípisky, kde rkpis je proražen nebo po-trhán atp. — většinou poznámky důležitosti podružné.

Koronou práce je svrchovaně pečlivě sestavený slovník (na str. 481—708), vyčerpávající poklad slovní všech rukopisů — práce, již nelze doceniti. (Z dosavadních vydání v Akademii jest takový úplný slovník jen při Paterově edici Žaltáře Poděbradského, u Millionu od Flajshanse a při Svobodově vydání Jakoubkova překladu Wiklefova Dialogu.) Co práce uloženo v tomto slovníku na více než dvou stech stran, ocení jen ten, kdo podobnou

práci konal. Doklady jsou stručné, při každém hesle velmi podrobně rozeznávány jednotlivé odstíny významové, často při dokladě uvedeno latinské znění původní. Leckde přidány pékné emendace textové — pokud nebylo pro ně místa ve variantách pod čarou. Slovník Smetánkův jest po každé stránce vzorný. Jest si přáti, aby podobným slovníkem — zahrnujícím v sobě všechna slova, ovšem nikoli všechny doklady — bylo opatrováno každé vydání stěeských textů. Právě tím, že Gebauerovi pomocníci excerpovali prameny jen nahodile, stalo se, že v Staročeském slovníku nejobyčejnějších několik hesel chybí. Při tom sluší přihlížeti i k chystanému velikému Slovníku českému v Akademii: každý vydavatel měl by býti zavázán odevzdati svůj listkový úplný slovník komisi zřízené k tomu účelu; zbytečná práce, rozstřihovati slovníky tištěné, by odpadla.

Přes pečlivou korekturu zbylo několik chyb tiskových. Na str. XV, ř. 20 shora patrně m. patrně, na str. 485 m. Boroa má býti Beroea, v heslu postavenie (str. 595) vypadlo při tisku i, na str. 616 při protiv (ř. 4 zdola) n ze slova naopak; na str. 618 při hesle pút má býti f. m. m., na str. 619 heslo řečský patří až za řeč, na str. 632 při hesle skončeti ve 4 ř. shora vypadlo a ze fkonczal, na str. 635 při hesle smieti 2 ř. shora chybí f ve fmíete, heslo usilování (str. 667) má prvních pět písmen převrácených (stalo se jistě až po korektuře vinou sazečovou).¹

Vydání Smetánkovo jest úctyhodné kvantitativně i kvalitativně.

František Šimek.

Johann Ferdinand Opiz' Autobiographie aus seiner »Literarischen Chronik von Böhme« gezogen und mit Anmerkungen begleitet von *Ernst Kraus*. Prag 1909. Sitzungsberichte der Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, histor. phil. Klasse. S. 88.

Pro období kulturně i myšlenkově tak důležité a ve všech svých duchovních i společenských proudech tak složité, jako jest úsvit našeho literárního i národního obrození ve věku XVIII., veškeré současné dokumenty nabývají zvláštní ceny, i když osobnosti jejich původců nepřesahují obecného průměru, i když vnitřní jejich hodnota není neobyčejná. Dějepisec zajisté s povděkem uvítá nejen historii svěle ctví činných účastníků obrodného hnutí osvícensky národního, ale i hodnověrné zprávy vrstevníků, kteří byli pouhými diváky velkého onoho kulturního procesu, kdyžťe buď stanovisko národní nebo postavení společenské neb konečně jakékoli předsudky jim bránily, aby se sami k němu nepřihlašovali a nepřimykali.

¹ Několik menších nedopatření, která shledal dr. Flajšhans (ČČM 1910, str. 227 nn.), tu neuvádím.

Nikoliv poslední z této skupiny jest bankální inspektor čáslavský a německý polyhistor Jan Ferdinand Opiz (1741—1812), jenž tak dlouho byl zapomenutým pisálkem XVIII. věku, dokud jeho obrovská rukopisná pozůstalost, věnovaná odkazem »Královské České Učené společnosti«, nepřešla do knihovny Českého Musea. Tu však po dějepisci německého časopisectva v Čechách A. G. Przedakovi, jenž odtud vyčerpál některá data, probrali se Opizovými rukopisy Jaroslav Kamper a Arnošt Kraus. Onen ve dvou živě a vervně psaných statích syntheticky podal dobovou podobiznu »bystřého a rázovitého myslitele«, tento z Opizovy pozůstalosti vytěžil tolik, kolik jen lze pro dějepisce českého i německého písemnictví a kulturního historika XVIII. věku vytěžiti vůbec. Methoda prof. A. Krause byla ta, že z nejobsáhlejší rukopisné památky Opizovy »Versuch einer vollständigen literarischen Chronik von Böhmen« (vzniklé v letech 1801—1805) sestavil veškerá data autobiografická, přihlížeje jak ke vnitřnímu, tak ke vnějšímu životu Opizovu, a že je opatřil neobyčejně cenným komentářem, zaujímajícím stejný počet stran jako text a hojně čerpajícím také z ostatní tištěné i rukopisné pozůstalosti Opizovy.

Osobnost Opizova sama nemá nás tuto zajímati a po pronikavých poznámkách profesora Krause sotva bude zajímati též dějepisce německé literatury. Opiz byl chatrný a zastaralý spisovatel, jenž ve své neumělé produkci přidržoval se překonaných vzorů literárních; v době Goetheově zůstal pěstitelem »morálních týdeníků«, v slavném období »sturmu a drangu« zbožně vzhlížel k Wielandovi, v čase zrození velké německé lyriky školácky veršoval ve formách a vkusu věku XVII. Rovněž mělký byl J. F. Opiz jako myslitel: nutkán jsa svědomím, vystoupil sice z jezuitského řádu, ale místo filosofického deismu holdoval střídavě filosofii populární, nevyhýbaje se ani tu opatrnickým kompromisům. Také jeho politické stanovisko svědčí o malé hloubce ducha: od osvíceného josefinismu bez skrupulí postoupil k reakci Leopoldově, ale naopak vítal i vzplanutí revoluce francouzské. Kritický duch, historický bystrozrak chyběl Opizovi, preciosnímu byrokratu, naprosto; právě o tom svědčí i jeho pozorování z českého národního obrození, o nichž tuto chceme zvláště referovati.

Pro ocenění Opizových úsudkův o osobách i událostech českého národního obrození důležité jest poznání jeho stanoviska národnostního. Prof. Kraus (str. 78—80) vykládá věc podstatně jinak než Jaroslav Kamper. Kraus nepodává jen svůj názor, nýbrž sestavuje z Opizových výroků průkazné důkazy. Ačkoliv J. F. Opiz pocházel z rodiny české, byl dávno poněmčené, ač uměl se již od dětství česky vyjadřovati, třebaže udržoval přátelské styky s osobami zúčastněnými i na jazykovém probuzení a občas zacházel i na české představení v Praze: přece nebyl

Čechem a naprosto ne českým probudilým vlastencem. Rozdíl, jež činil mezi »Stockböhmen« a »Deutschböhmen«, přiklání se sympathiemi k těmto, opovržlivý způsob, jímž charakterisuje Dobrovského a Pelcla jako »Tschechen«, nedovolují tu naprosto žádné pochybnosti o národní příslušnosti Opizově. Nad jiné však dokazuje to zevrubná zpráva, kterou ve spise »Neue polygr. Ephemeriden« sv. VI, č. 1556 podává o Pelclově vydání *Dissertatio apologetica* r. 1775 a kterou prof. A. Kraus otiskuje v pozn. 24. Opiz prohlašuje za nebezpečné, že spis byl vydán a veřejně prodáván v době selských nepokojů; vidí v tom doklad neloyality Pelclovy. Spis propadl konfiskaci. Opiz na rozkaz svého pána, nejvyššího purkrabího knížete Fürstenberka, spis přečetl a vytkl závadná místa, jež čelí v Apologii buď proti Němcům, buď proti vládě, buď proti dvoru. Při čtení vzniklo v Opizovi podezření, že spis ani není prací Balbínovou, nýbrž že Pelcl, známý svým českým smýšlením, Balbínovi podstrčil vlastní práci napsanou z tendence buřičské a hodící se k současné veřejné konstelaci. Zpravil o své zvláštní domněnce nejvyššího purkrabího a vymohl si od něho dovolu, aby si směl Pelclem uvedený rukopis Apologie vypůjčiti z Augustiniánské knihovny na Novém Městě a srovnati jej s klementinskými rukopisy Balbínovými. Pochybnosti své dokládá Opiz různými hypothesami — proto nemůže potlačiti trapného zklamání, když shledává v rukopise Apologie i v klementinských rukopisech Balbínových stejnou ruku. Rozhorlení potud proti Pelclovi namířené obrací se nyní proti professoru Seibtovi, jenž knihu censuroval. Opět operuje Opiz klepy a nemužnými podezřeními: Seibt prý nerad čte latinsky, protežuje prý všemi prostředky svého nakladatele Mangolda atd. Tato příhoda zajisté náleží k oněm partiím, jež českého literárního dějepisce ze spisku Krausova nejvíce budou zajímati. Opiz vystupuje tu jako odpůrce snah o české probuzení jazykové, ale jeví se i nepřitelem Pelclovým. Pro to prof. Kraus uvádí i některé doklady další z obsáhlé korespondence Opizovy s hrabětem Maxem z Lambergu. Když hrabě Lamberg zvěděl, že hr. Nostic zbudoval v Praze nové divadlo, domníval se mylně, (dopis dne 14. dubna 1785), že divadlo je určeno výhradně českým hrám a projevil svou nelibost nad tím slovy: »Ad quid perditio haec?« Opiz vyvrací tuto domněnku a dokládá, že hr. Nostic není českého smýšlení, ačkoliv »er hat zwar einen Erzschech, Herrn Pelzel, seit mehreren Jahren als Hofmeister bei seinen jungen Grafen und einen ebenso groszen Freund der tschechischen Literatur, Herrn Magister Dobrowsky, als Lehrmeister bei denselben.« V takové souvislosti má tato zpráva přímo ráz soukromé denunciace.

To však nevdalo, aby Opiz příležitostně trávil z věhlasu Dobrovského. R. 1779 zapsal si se směšnou ješitností do své »Literarische Chronik von Böhme« polemickou diskusi mezi

Dobrovským a Ungarem o »Revision der böhm. Litteratur«, jen proto — aby mohl zaznamenati údaj Dobrovského, že Opiz poslal mu jakési dobrozdání o vlasti Dalimilově. Jaké kritické ceny toto dobrozdání asi bylo, lze souditi ze zprávy, kterou prof. Kraus otiskuje na str. 67. V prvním svazku svojí »Literarische Chronik von Böhmeim« promlouvá Opiz o původě jména Čech a vykládá, že svůj názor oznámil Dobrovskému, jenž ho použil v proslulé stati, Opizovi ostatně jen z druhé ruky známé. Ale toto tvrzení jest pouhé nechutné vychloubačství, neboť Opiz nestýchal se tvůrci slavistiky nabízet etymologickou pitvornost, jakou jest odvozování slova Čech od aoristové koncovky echu sloučené s kmenovým č ve slovech poczechu a konczechu, která v Dalimilově zprávě jsou sdružena rýmem. Na této etymologické nejapnosti si Opiz, filologicky naprosto nevěčený, jako na šťastném nálezu dokonce zakládal. Naopak sám plnými rukama kořistil z prací Dobrovského. Prof. Kraus ukazuje na př. na str. 70 a násl., jak bez výběru a bez samostatného úsudku pro svou »Literarische Chronik« vypsál celé strany z Dobrovského »Böhmische Literatur auf das Jahr 1779«. Ještě poučejší je na str. 72—75 výklad Krausův o tom, kterak v časové tehdy diskusi o Janu Nepomuckém Opiz sice na základě vlastní bibliografie i knihopisných údajů Dobrovského zaznamenal do své »Literarische Chronik von Böhmeim« ne jeden zajímavý spisek podvrženého světee se týkající, jak však nepochopil naprosto, co jest podstatou skepse Dobrovského v této otázce. Případně a vtípně poznamenává k tomu prof. Kraus: »Opiz neví nic a nesnaží se, aby něco věděl, ačkoliv se zase domnívá, že ví všechno, jenom jedno ne, co historik především má vědět, totiž to, co vědět může a co vědět nemůže.«

Tím se stává, že jednak Opiz nikde nejde věci na kloub a místo aby zjišťoval fakta důležitá, hromadí úvahy bezcenné; jednak že podává nám i o osobách, s nimiž se stýkal, podrobnosti podružné. Pro první případ jest zvláště charakteristická zmínka Opizova o Jungmannovi v dopise pražskému advokátu Josefu Schmidtovi ze dne 8. března 1802. Z »Hamburg. Korrresp.« zvěděl Opiz, že »jakýsi professor Jungmann v Litoměřicích přeložil do češtiny Miltonův Ztracený ráj«; Opiz rád byl by zvěděl o překladateli osobní a životopisné zprávy, ale dostav od Schmidta nejnutnější informací, spokojuje se jí a nikterak se nesnaží poučiti se o Jungmannovi literárně, ač to bylo velice snadno — literárnímu kronikáři, jenž o r. 1802 do své kroniky psal r. 1807. Opizovými osobními přáteli byli Born, Hay, Sonnenfels, zvláště pak důvěrně Cornova, ale o žádném z nich nám Opiz nezachoval zpráv obsažnějších, jen o Vydrovi a Dlabačovi zvidáme trochu zajímavější jednotlivosti. Se Stanislavem Vydrrou byl Opiz jesuitským novicem v Klatovech a znal jej dobře; v korespondenci s hrabětem Janem Mitrovským (str. 64) charakterisuje Vydru

jako »muže jinak praučeného, ale bohužel ještě vždy arciloyolovsky smýšlejícího«. S Dlabačem se Opiz seznámil v Strahovské knihovně r. 1797 a zapředl s ním korespondenci, v níž však čáslavský bankální inspektor jevil mnohem větší horlivost než pražský praemonstrát. Z korespondence té prof. Kraus uvádí zajímavou diskussi o bitvě Bělohorské; Dlabač ukazuje se tu neobyčejně rozhodným stoupencem stanoviska protireformačního, háje i ničení knih nekatolických. Dlabač to byl též, jenž zprostředkoval přijetí Opizova literárního odkazu Královskou Českou Učenou společností.

Více, tuším, pro dějepisce české literatury z Opizovy objemné pozůstalosti vytěžiti nelze. Kdo za průvodu prof. Krause, propracovávšího tu zastaralou spoustu polyhistorické makulatury Opizovy důkladně a účelně, prohlédne papírové životní dílo »čáslavského filosofa«, rychle pobude illusí o zvláštní ceně této památky kulturně historické. Prof. Kraus nemohl Jana Ferdinanda Opize probuditi k novému životu, ale napsal na jeho náhrobek případná slova definitivního epitafia: *»Krasoduch z jesuitské školy viděl, jak se kolem něho rozvíjí nová vědecká činnost, a domníval se troufale, že též může soutěžit; leč průpravy a laskyplného pohroužení nedostávalo se polyhistoru. Nebyl spolupracovníkem Dobnerů, Pelclů, Dobrovských, Bornů, Voigtů — byl jen posledním člověkem českého baroka.«*

Arne Novák.

Arnošt Kraus: Pražské časopisy 1770—1774 a české probuzení. Rozprav České Akademie třídy III. č. 31. V Praze 1909. Str. 84.

Důkladné studium pozůstalosti i osobnosti Opizovy, jehož výsledky pro dějiny českého probuzení jsou celkem negativní, přivedlo prof. Krause přirozeně k tomu, aby podrobně pronikl celou pražskou literaturu na sklonku jesuitského baroka a na úsvitě osvícenského hnutí. Tak vznikl tento spis, jenž ovšem částečně byl též inspirován kritickým stanoviskem svého auktora ku pracím Hanušovým, zasvěceným téže době a přibližně stejné látce. Opiz byl z vydavatelů pražských »morálních týdeníků«; stýkal se osobně se zakladateli a spolupracovníky pražských kritických revuí; zaznamenal nám ve svých Ephemeridách podstatu sporu mezi krasoduchými Seibtovcí a učenými kritiky skupiny Bornovy; charakterisoval svým titěrným a pomlouvačným způsobem přední mluvčí přátelského kruhu, z něhož zrodily se Prager gelehrte Nachrichten, i později Soukromá společnost, posléze pak Král. Čes. Společnost Nauk. Dáti odpověď na všechny literární dějepisné problémy, takto Opizovou pozůstalostí naznačené, bylo však možno jen tehdy, když znovu a kriticky se probraly dějiny pražské publicistiky od založení prvního nepolitického

časopisu v Praze až po ustavení se pevného ústředí snah vědecky osvícenských.

Toho všeho dostává se nám v nové studii Krausově, která — a v tom jest auctorova první zásluha — odstraňuje veškeré nespřícnosti, zmatky a vadné domněnky, zavinně chvatným a nespolehlivým zpracováním této látky od R. Fürsta a A. G. Przedaka. Prof. Kraus, ačkoliv hlavně vyšetřuje poměr pražského časopisectva z let 1770—1774 k českému probuzení, jest velmi bedliv toho, aby všude vystihl látku v souvislosti západoevropské; proto kniha jeho obsahuje velmi přehledný a živý výklad o povaze i významu »morálních týdeníků«, výstižnou charakteristiku kritických orgánů XVIII. věku, poučné poznámky o časopisectvu vídeňském atd., čímž veškeré fakty, v podstatě nepatrné, nabývají obecnějšího a typičtějšího rázu. Plyne-li z této věci obecná zajímavost spisu Krausova, zakládá se jeho vědecká bohatost na jiné okolnosti. Auktor směřoval sice k tomu, aby pod spoustou zastaralé makulatury odhalil živé ideje a hybné dobové tendence; nelenil však a nad to průběhem práce vystopoval osobní osudy a literární charakter všech spolupracovníků zapadlých oněch časopisů. I nakreslil podobizny J. J. Nunna, J. H. Trottmanna, B. Kephnera, Chr. Löpera vedle několika miniaturek; přispěl mimo to i k ocenění Seibta, Voigta, Pelzla. S tím souvisí také, že práce Krausova osvětluje některé z tehdejších vědeckých i polovědeckých »causes célèbres«, jako polemiku o »Čechu«, o Sama, Dobnerův boj s Pubičkou, spory o hodnotu Hájkovu a j.

Všecko toto věcné bohatství není však v knize dosti přehledně a jasně urovnáno. Ukáží hned, že by náležitě přehlednosti bylo dobře posloužilo dělití na kapitoly, jak látka sama žádá; ale i jinak bylo by se dojista doporučelo slohově vždy odlišovati konečné závěry od detailního průkazního materiálu a zejména na konci práce podati stručnou syntesu. Vůbec působí spis prof. Krause spíše dojmem velmi živě a temperamentně mluveného slova, než díla literárně propracovaného. Auktor plýtvá exklamacemi, řečnickými otázkami, bravurními vtipy; mísí stále polemiku se všemi jejími příznačnými vlastnostmi, ironií, sarkasmem, dravým žertem, do výkladu; nevyhýbá se ani drastickým rčením, z nichž nejedno není právě čerpáno z hlubin českého jazykového citění: jak řečeno, klidný a pečlivý spisovatel musil příliš často ustoupiti prudkému a horoucímu debatteurovi. Pozornější čtenář povšimne si, že tento zvláštní svéráz prof. Krause nezasahá pouze jeho sloh, ale i jeho argumentaci. Jest zajisté nesporno, že sám historický vývoj dal za pravdu Bornovi, Voigtovi a Dobnerovi proti Seibtovi a jeho straně a že tím budou řízeny i naše sympathie. Není-li však právě proto zbytečno a ukvapeno, stále se stranickým zaujetím podceňovati a snižovati Seibta a Seibtovce, zejména víme-li, že právě jejich mělký, přes to však podnětý bohatý formalismus a aestheticismus byl podmínkou, aby

se rozvil Jan Nejedlý, Jungmann atd., slovem, literární umění novočeské? Tolik o metodě a slohu monografie Krausovy. Nyní o jejím hojném obsahu.

První část spisu (str. 1—16) věnována jest opožděným pražským »morálním týdeníkům«, které naprosto nesouvisí s českým probuzením, jsouce jen chabým odleskem podobných spisů říšských i vídeňských. Jde tu o časopisy »Die Unsichtbare« (od $^{10}/_3$ 1770) a jeho pokračování »Die Unsichtbaren« (do $^{17}/_2$ 1772), konkurenční podnik »Die Sichtbare« ($^{19}/_5$ 1770 do května 1771), »Meine Einsamkeiten« (od dubna 1771 do dubna 1772); druhá skupina, na jmenovaných týdenících nezávistá, vykazuje jen dva podniky: Opizův časopis »Wöchentliches Etwas« ($^{7}/_1$ 1774— $^{25}/_3$ 1774) a »Meine Zweifel« (1774); poslední týdeník »Cosmica, die Alltagswelt« (1776), nenáleží již v rámcí Krausovy studie. Tyto »morální týdeníky« nemají ani ceny kulturně národní ani literární; starší domněnka, že Seibt byl hlavním spolupracovníkem časopisu »Meine Einsamkeiten«, jest kritikou Krausovou značně otřesena.

Druhá, nejennější část spisu Krausova (str. 17—67) rozbírá pražské časopisy kritické, v nichž auctor právem vidí průpravu zpráv Soukromé společnosti. Jsou to: »Briefe literarischen Inhalts«, »Neue Litteratur« ($^{17}/_7$ 1771 až $^{29}/_2$ 1772), »Prager Gelehrte Nachrichten« ($^{1}/_{10}$ 1771 až $^{15}/_9$ 1772), »Theatralisches Wochenblatt« (červen až prosinec 1772); na samém rozhraní tohoto období stojí ještě první svazek Voigtových »Acta litteraria«. Od nich jest pouze krok ku proslulým »Abhandlungen einer Privatgesellschaft«. Rozbor Löperem založené, Seibtem a Pubičkovci inspirované »Neue Litteratur«, kde po nějakou dobu byl účasten také protichůdce Seibtova vědeckého konservatismu a krasoduchého osvícenství, Voigt, je z nejennějších částí Krausova spisu; tu podána jest téměř naskrze látka dotud nezpracovaná. Prof. Kraus ukázal podrobně, že ročník »Neue Litteratur« není jednotný celek, nýbrž že se tu v osobě Löperově, Seibtově a Voigtově postupně vystřídalo několik směrů, až posléze ve sporu Dobnerova kriticismu s protireformační tradicí Pubičkovou se Seibtův orgán postavil na stranu jesuitskou, tím pozbyl účasti Voigtovy a brzy vzal za své. Protože lžikritické »Neue Litteratur« nebyla posud věnována náležitá pozornost, prof. Kraus ji probral dopodrobna, takže k ní badatel více vraceti se nemusí.

Jinak bylo s konkurenčním časopisem, orgánem Bornovců a Sonnenfelsovců, s »Prager Gelehrte Nachrichten«. Tento učeněký orgán rakouského smýšlení a kritického ducha byl již pečlivě rozebrán Josefem Kalouskem a nově Josefem Hanušem v monografii »Počátky Král. České Společnosti nauk« (Čes. čas. hist. XIV); úkolem Krausovým bylo především odpo-

pověděti na otázky, jichž předchozí badatelé nerozřešili, a dále zaujmouti kritické hledisko k jejich pojetí. V prvním směru náleží prof. Krausovi zásluha, že způsobem velmi přesvědčivým pokusil se určití spolupracovníky PGN, uživ k tomu slohové a jazykové metody statistické; tak zjistil účast Löperovu, Bornovu, Bučkovu a Pelzovu a zároveň stanovil, že list neměl vůbec spolupracovníků mimo Prahu, že nebyl výtvorem nížádné hotové »Společnosti učenců«, nýbrž že ji teprve postupně kolem sebe shromažďoval. Již tím se prof. Kraus výslovně staví proti článku Hanušovu, ježž krok za krokem vyvrací. Neshledává vůbec sporu mezi okruhem PGN a Pojednáními Soukromé společnosti; nevidí v kruhu Bornově nijaké vlastenecko-tradiční reakce proti oficiálnímu rakouskému osvícenství PGN, kde přece rovněž Born zaujímal vůdčí místo, a nespátňuje proto ani v pozdější Učené Společnosti středisko obrozenských snah vlasteneckých a tradičních, podporovaných autonomními šlechtici, brojícími rovněž proti centralismu vídeňskému. Pokud jde o doložené fakty a o detailní materiál, prof. Kraus jest ve výhodě: dokázal velmi jasně účast Bornovy osobnosti a jeho zásad v PGN; vyložil kontinuitu pracovníků, problémů i zájmů v PGN i v Pojednáních; upozornil, že ani tu ani onde není místa pro Seibta, za to však že je tam místo pro Voigta a jeho protiseibtovské polemiky. To všecko lze bezpečně přijmouti.

Spornější část problému, jenž konec konců znamená zásadní otázku o podstatě našeho národního obrození v stol. XVIII., probírá spis Krausův ve třetí a poslední své části (str. 67—84), kterou bylo by lze nazvati »Pražské časopisy a české vlastenectví«. Opět pracuje prof. Kraus na širokém základě, předepisuje zajímavý výklad o pojmu vlastenectví v této době vůbec. První morální týdeníky vyznačují se úplnou nevšímavostí k českému jazyku a pojímají vlastenectví především jako pocit oddanosti k mocnáři. Českého národního pochopení nemají ovšem ani cizinci Nunn, Kepner a Löper, ani zprvu sám Voigt, který v »Neue Litteratur« pouze zvyšuje zájem o starou literaturu jakožto o mrtvou antikvitu. Nejinak jest v PGN: Kraus nepopírá rakouského vlastenectví, oficiální loyálnost vídeňskou jejich vůdců, avšak nevidí v tom hledíc k duchu doby nic neobyčejného, nýbrž naopak se domnívá, že to nevylučovalo povědomí národní; že by se však v PGN ozýval duch »Čecha německého«, výslovně popírá. Jest tu mnoho, co se dá pouze vycítit a vytušit a co tedy vždy zůstane sporné: v době, která teprve stála při kolébce moderního cítění národního, lze sotva stanovit, kdo opravdu byl a kdo pokoušel se býti českým vlastencem. Jedna osobnost však právem může a musí býti s tohoto hlediska posuzována: mezi indifferentními Sonnenfelsiány rýsuje se modernější Pelzl jako kmenově i jazykově uvědomělý Čech. Hanuš i Kraus vycítují správně, že zde je punctum saliens otázky, zda PGN značily centralistickou vídeň-

skou germanisací a Pojednání naopak vlastenecky jazykovou reakcí českou. Prof. Hanuš tudíž Pelzla výslovně reklamuje pro Pojednání a v jeho příspěvcích shledává hlavní důkaz jejich národního uvědomění; ale, podle důkazu Krausova na str. 76—81, týž Pelzl byl již v PGN hlavním mluvčím kmenového, jazykového i historického češství. Tedy ani v této věci nelze vývodům Hanušovým přiznati plné oprávněnosti, ačkoliv bych se opět neodvážil zvšeobecňovati s Krausem (str. 79), že požadavky a vědomí české, jak je vyslovil Pelzl, „asi byly schváleny všemi členy Společnosti bez rozdílu původu“. Čtenář, odkládaje knihu Krausovu, jejíž časovou hranici jest rok 1774, snadno by mohl býti sveden k domněni, že Soukromá Společnost a později Společnost nauk opravdu neznačí změny a pokroku v pojetí a přesvědčení vlasteneckém. To by byl názor nesprávný: vyvrátil-li prof. Kraus Hanušovo nazírání, že vlastenecko-národní citění obou Společností bylo vědomou reakcí proti PGN, nechtěl tím snad říci, že tohoto citění v obou družinách nebylo více než v průpravných PGN. Postupný rozvoj poznání historického a jazykového, oddanější přilnutí k zahraničním snahám vědeckým, zabírání širšího a širšího okruhu spolupracovníků, živější účast na veřejném životě přirozeně vedle jiného pokroku nesly s sebou i prohlubování citu národního a uvědomění vlasteneckého. Aprioristický Hanuš právě jako induktivní a analytický Kraus připomínají co nejdůrazněji každému badateli o našem národním obrození, že bylo by nejvýše nesprávné zjev tak složitý a rozvětvený uváděti na jediný kořen, a že naopak ten se nejvíce přiblíží pravdě, kdo dovede vyhledati a přesně zjistiti největší počet duševních i společenských, kulturních i dějinných jeho podmínek a příčin.

Arne Novák.

Hlídka programů středních škol.

Artemidoros z Perge—alazon. Od prof. Dra. F. Hoffmeistera. (Výr. zpráva c. k. vyšš. gymnasia v Pelhřimově za š. r. 1908—9, str. 3—8.)

Osoba, o níž auctor v tomto článku pojednává, je známa z nápisů, nalezených na ostrově Theře. Artemidoros, pocházející z pamfylského města Pergy, ztrávil nějaký čas v Africe ve vojsku Ptolemaiově, usadil se pak na Theře, kde žil za tří Ptolemaiovců: syna Lagova, Filadelfa a Euergeta. Snad byl velitelem královského vojska, které posádkou leželo na ostrově, egyptským králům podrobeném. Postavil v městě a za městem různým bohům oltáře a sochy a všechny označil v nápisech také svým jménem. Dal také vytesati ve skále svou podobiznu v reliefu, jako nějakou zvětšenou minci, a okolo ní napsati slova: »Pokud na báni ne-

beské vycházejí hvězdy a země půda pevně stojí, neopustí jméno Artemidora, jsouc pomníkem pro Theru.« V jednom nápisě podává nám zprávu o svém věku: »Artemis devět desítek let věštila Artemidorovi, tři pak k jeho žití přidala Prozřetelnost.« Slova patrně znamenají, že dostalo se Artemidorovi snem nebo věštbou slibu, že bude živ 120 let.¹

Ve všech těchto dedikačních nápisích (které spisovatel pro nedostatek řeckých liter v tiskárně nemohl citovati v originále) vystupuje jasně honosivá chvástavost a touha po nesmrtnosti. Artemidoros, tak soudí spisovatel, patří do známého typu *ἀλαζών*, jenž se vyskytoval jmenovitě mezi vojáky a zvěčněn byl v komoediích (*Miles gloriosus*).

Myslím, že příbuznost Artemidora s těmi »Thrasony, Pyrgopoliniky, Kleomachy« jest velmi vzdálená. Kdežto oni se vychloubají tím, co slavného vykonali a nevykonali, snaží se Artemidoros nesmrtnosti dosíci, a to cestou docela jinou než jsou činy vojenské: okázalým kultem bohů. Máme v něm zajímavý příklad člověka, který koketuje svou zbožností a ctí na oko bohy, aby uctil a zvěčnil své vlastní jméno. *L. Brtnický.*

Lad. Brtnický: *Starořímské nápisy náhrobní.* (Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Hradci Králové na školní rok 1908—1909.) Str. 6—31.

Pojednání p. Dra Brtnického skládá se ze čtyř oddílů. V úvodě (str. 6—7) zmiňuje se spisovatel o důležitosti studia nápisů latinských a o hlavních sbírkách jejich, v oddílu druhém (str. 7—15) jedná o stilisaci nápisů náhrobních, pak následují příklady náhrobních nápisů starořímských (str. 15—22) a konečně výklad jejich (str. 22—31).

Za nejceněnější pokládá referent oddíl druhý, ve kterém zajímavé a přehledně sestaveny všechny hlavní věci, jejichž znalost jest potřebná k porozumění latinských nápisů náhrobních; spisovatel posloužil svým přehledem všem, kdož se u nás budou nápisy těmi obírat. Za to však mám některé pochybnosti o třetím oddílu, o výboru nápisů. Jest sice každý výbor subjektivní, ale přece se mi zdá, že p. spisovatel měl přílišnou zálibu v nápisích poetických, když do svých devatenácti vybraných nápisů přijal pouze šest prosaických, z nichž zase polovička jedná o případech neobyčejných. Myslím, že by byl p. spisovatel lépe učinil, kdyby byl zvolil takové příklady, které by blíže objasňovaly theoretické výklady, podané v oddílu předešlém; neboť pro toho, kdo se začíná seznamovati s latinskými nápisy náhrobními, mnohem důležitější jest znáti, co jest obyčejné a pravidelné, než co se vy-

¹ Tímto výkladem opravena jsou slova, jež jsem napsal o Artemidorovi na str. 186 své knihy »Dvanáct dní na moři Egejském«.

skytuje řidčeji nebo dokonce zcela ojediněle. Pan spisovatel byl by asi porídil výbor jiný, kdyby byl užil kromě tří děl, která měl po ruce, ještě sbírek jiných, na př. Egbertovy *Introduction to the study of the Latin inscriptions*, v Londýně 1896, kdež jest na str. 282 nn. otištěno 69 nápisů náhrobních nebo Dessauových *Inscriptiones Latinae selectae*, vol. II, pars II, v Berlíně 1906, kdež čteme na str. 834—950 neméně než 742 nápisů náhrobních. Též dílo Altmannovo, *Die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit*, v Berlíně 1905, bylo by mu dobře posloužilo.

Jiná námitka týče se způsobu, jak nápisy otištěny. Přiznávám se upřímně, že jsem to byl, jenž dal p. spisovateli radu, aby dal otisknouti nápisy majuskulemi, ale takhle jsem si jejich provedení nikterak nepředstavoval. Moderní písmo, kterého užila tiskárna, nijak se k tomu účelu nehodí. Mimo to nemělo se při majuskulním písmu užiti nynějších znamének diakritických, čárek, středníků, závorek, vykřičníků nebo dokonce značky pro dělení slov, nýbrž měla se položití po antickém způsobu tečka uprostřed za každým slovem, vyjímaje poslední slovo řádky; ovšem bylo by třeba podle CIL zjistiti, na kterých místech se skutečně zachovala. Při nápisech prosaických jakož i při prosaickém úvodě (po případě konci) nápisů poetických přistupuje k tomu ještě jiná závada. Nápisy latinské, psané prósou, jsou svým uspořádáním písma zpravidla malá díla umělecká; již sám omezený čtverhranný prostor nutil kameníka, aby dbal symetrie jak na začátku tak na konci řádek. Toho zde tiskárna nešetřila; kdo by si chtěl utvořiti představu o úpravě latinských nápisů, z této publikace by jí nenabyl. Možná, že dal p. spisovatel tiskárně potřebný návod, kterého však nebylo dbáno, ale v takových případech doporučuje se vyžádati si menší ukázkou, zejména když se jedná o sazbu strojem sázecím jako zde.

Na některých místech bylo by se doporučovalo srovnání s CIL, aby text byl zcela přesný. Nápis VII., o kterém p. spisovatel sám poznamenává, že se »vyznačuje naivností a prázdností«, mohl býti nahrazen jiným, vhodnějším.

Výklad nápisů je hojný a správný, lépe by však bylo, kdyby byl hned u každého nápisu. Při některých nápisech chybí upozornění, že jsou metrické; ne každý pozná hned metrum nápisu VIII. a XII. Není správně mluvit o slovech *Lucius*, *prognatus* atd. jako »*k m e n e c h n a u*« (str. 14, 23); o frasi »*sub ascia dedicaverunt*« (str. 28) víme aspoň to, že se tím značí zasvěcení, provedené mezi stavbou náhrobku, tedy zasvěcení díla ještě nedokončeného.

Z chyb tiskových uvádím jen: katallektickým iambem (str. 26).

Přes tyto poznámky neváhá referent prohlásiti, že pojednání p. Dra Brtnického jest práce svědomitá, která dobře poslouží těm, kdož by se chtěli obíratí latinskou epigrafií. *Fr. Groh.*

Frant. Viturka: *O češtině ve školních cvičebnicích.*
(Program dívčího lycea Vesny v Brně 1908—9).

Článek zajisté časový a měli by si jej přečísti všichni, kdo píší nebo chtějí psáti učebnice podle nové osnovy. Je to vskutku ostuda, když knihy, které mají býti žákům vzory, podle nichž se učí psáti, mluvíti a mysliti, oplývají všelikými hrubými chybami. S jakou chutí si pak žák křížkem označuje hrubé chyby ve svých učebnicích, na př.: tři srostlé prsty jsou postaveny proti *dvoum* též vespolek srostlým prstům, nebo: bolteč velryba nemá, ale *vzdor tomu* slyší výborně. A ještě dobře, označí-li si ty chyby; hůře je však, vstřípi-li si v paměť slova a věty knih špatnou češtinou sepsaných. Tím se maří práce učitele češtiny, a není pak divu, že ze škol odcházejí do života mladí lidé, kteří činí si nárok na inteligenci, ale správně česky psáti neumějí. Nestačí, aby učebnice byla dobrá látkou a methodou; budiž dokonalá také po stránce jazykové. A to, pohříchu, všechny naše učebnice nejsou.

Uvedený článek programový dokazuje to jasně. Spisovatel prohlédl totiž učebnice skoro všech oborů a našel mnoho chyb v časování, skloňování, skladbě i fraseologii. V časování a skloňování chybují spisovatelé učebnic velmi často, ač by stačilo pouze nahlédnouti do »Pravidel hledících k českému pravopisu«. Poněvadž učebnice naše jsou většinou dělány podle učebnic německých, skladba jejich zhusta podléhá němčině. Čteme na př.: *během* desátého století, *následkem* nepříznivého terrainu, *za příčinou* výživy, někteří plazi nemají *žádných* zubů; Lvov rozkvět svůj *děkuje* době pozdějších Jagellonců; za tu dlouhou dobu rovnokřídlý hmyz *doznal znamenitého přizpůsobení* svému okolí; *vzdor* cílého poptávce cena kožešin není příliš vysoká a j. I na pořádku slov, na přechodnících, při an, ana, ano, aniž by atd., je zřejmé, že skladatelé učebnic neumějí správně česky, sloh bývá zhusta nesrozumitelný, rozvláčný a jednotvárný (na př.: *Kapitál se během doby, za kterou se úrokování děje, nemění; tvoříti, sloužiti, jeviti se, nalézati se* a j. opakuje se až do omrzení). Při každé chybě spisovatel článku uvádí v závorce správné znění.¹ Ačkoliv se učebnice, jichž bylo k této práci použito, nejmenují, přece se domnívám, že i v nich straší moderní nestvůry jako *neuskutečnitelný, neproveditelný* a j., že i v nich asi velmi často se užívá gen. substantiva místo správného possessivního adjektiva, že plývají výrokovým instrumentálem po způsobu našich novin (není pravdou, že atd.).

Shrňme-li vše, potvrdíme zajisté spisovateli jeho závěrečný soud, že české učebnice, věcně dokonalé, formou nejsou vpravdě české.

Dr. Ant. Kudrnovský.

¹ Na str. 8. místo *na* ohně patrně má býti *za* ohně

Fr. Křemen: *Adolf Heyduk*. Pokus o rozbor jeho díla. (Výroční zpráva c. kr. reálky v Písku 1906, 1907 a 1908.) Stran 43, 24 a 22.

K básnickému dílu Heydukovu literární historie a kritika chová se až dosud velmi zdržlivě. Nedostatek odborného, kritickými methodami a hledisky vyzbrojeného rozboru Heydukova díla nahrazuje několik drobných, většinou příležitostných prací jubilejních, jež velmi živě nesou stopy slavnostní chvíle, kdy vznikly. Kritickým rozbohem nelze nazvat příležitostné práce E. Krásnohorské (Osvěta 1895), J. Vrehlického (Máj 1905), A. Pražáka (Zvon 1905 a Čas. čes. musea 1905), V. Dresslera (Zlatá Praha 1905). Není jím ani páně Křemenův »pokus o rozbor«.

Studie páně Křemenova je rovněž práce příležitostná, původně určená jen potřebám školským. Jádrem jejím je řeč, kterou auctor pronesl při jubilejní oslavě Heydukově na reálce písecké, s níž život básníkův po léta úzce byl spjat. Tím nutno vysvětliti všecko, co na obsáhlé, se živým zájmem i láskou psané studii páně Křemenově nutí ke korekturám a výtkám, rozbíráme-li ji s hlediska vážné literární kritiky.

První část práce stručně vylučuje život Heydukův, kreslí rozličné okolnosti a vlivy, jež působily na rozvoj jeho osobnosti, stopuje a snaží se »stanoviti složky, jimiž určen jest ráz a povaha jeho díla« (I, 7). Vedle dat a rysů známých a snesených odjinud je tu několik nových podrobností, hlavně povahových, jejichž pramenem je auctorova znalost skutečného života básníkov. Proti methodě však lze leccos namítati. Auctor proti všem přijatým a ustáleným pravidlům kritické biografie tříští obraz života básníkov na dvě navzájem oddělené části: na suchý záznam vnějších událostí životních a na vylíčení vlivů, jichž odlesk jeví se ve vývoji Heydukově. Doporučovalo se obraz života básníkov vykresliti v živé souvislosti s poměry vnějšími, událostmi kulturními a literárním prouděním současným, se vším, co život básníkův podmiňovalo a zbarvovalo. V souvislosti s tímto obrazem nutně by auctor byl vykreslil i básníkovu dílo, které se životem je v zákonné spojitosti. V povaze básnického díla Heydukova auctor správně postřehuje citovost Heydukovu a cení jeho lyriku. Ale na téže stránce (I, 13) čteme, že »tam, kde vypravuje děje, čerpané z podání lidového nebo z historie, formou stručnou a nehledanou, bez tendence příliš vtíravé: tam poesie Heydukova stojí nejvýše.«

Největší část práce jest věnována »rozboru« Heydukova díla. Auctor je dělí ve dvě hlavní skupiny, lyriku a epiku. Lyriku opět dělí podle povahy citů na lyriku intimní, přírodní a vlasteneckou, epiku pak podle vnějších rozměrů na básně drobné a obsáhlejší, rozeznává je v nich dále po třech skupinách podle toho, bral-li básník látku z pohádek a pověstí, z dějin nebo ze života současného, zejména venkovského. Dělitko to se všemi

jeho nedostatky auctor přejal od Vrchlického (Máj 1905; první, neúplný pokus o látkové rozřídění Heydukovy činnosti básnické od E. Krásnohorské v Osvětě 1895); bylo by bývalo v zájmu práce, aby pramen byl uveden. Snad takové dělísko formalistní má význam praktický, jde-li o přehlednost, o vnější pomůcku na oporu paměti, ale jinak každé podobné dělísko je násilné. Nepřihlíží ke vnitřnímu vztahu jednotlivých děl, tříští výkony nepřibuznější, vpravuje je v oddělené přihrádky, a naopak spojuje díla, jež vznikem i vnitřní svou povahou jsou si naprosto cizí. Na př. rána, jež Heyduka stihla smrtí dečruščinou, zabarvuje nejen jeho lyriku intimní, nýbrž i lyriku přírodní i epiku. Ale auctor ani svého vlastního dělísku neužil důsledně, jinak by do lyriky přírodní byl zařadil i cyklus Jižní zvuky z Básní 1865, cyklus Rok na vsi Z rodných hor; do lyriky vlastenecké cyklus Vlast z Básní 1865; do skupin epických některé kusy Smíšených básní v Básních 1859 a j. Při bedlivějším ohledání nelze do lyriky intimní řaditi Lotyšských motivů; oddělení lyriky vlastenecké je pro Cymbál a husle příliš úzké; do skupiny prosté lyriky intimní nelze vměstnati V samotách, Cestou atd.

Methoda v rozboru jednotlivých děl, jež následují v pořadí historickém, je toliko popisná, představajíc hlavně na stručném obsahu a charakteristice formy. Rozborem nelze nazvati na př.: »V zášeru minulosti (Spisy XVIII, s. d. [!]). Obsahuje 29 historických básní, zobrazujících význačné děje a postavy české historie od Břetislava do Valdšjána. S oblibou básník zdržuje se při době husitské. Několik básní má látku z dějin válčení husitských rot v Rakousích a Uhrách. Kniha tato formálně i jinak jest slabší než Bohatýři.« (II, 8); nebo: »Obrázky (1888 v Poetických besedách; Spisy XXVII, 1904, druhé opravené a doplněné vydání; devět kusů předešlého vydání vypuštěno; Karolině Světlé. [!]) Tricet básní epických a lyricko-epických, pravých obrázků, malovaných klidnými, něžnými barvami. Jsou to převážnou většinou idylly, také několik elegií (Bratr klášterník, Stará panna) a rázovitých genrů humoristických (Podolský mlýn, Náš sedlák).« (II, 9.) Každé dílo vytrženo je ze zákonné souvislosti s ostatní prací básníkovou, z příbuzenského svazku s obdobnými plody staršího písemnictví našeho i cizího, osamoceno jako jedinec, jenž vyrostl zcela mimo svět, život, literaturu. Na př. Lesní kvítí datem prvního vydání i filosofickým zbarvením poměru ku přírodě přímo zve, abychom je přirovnali k Hálkově sbírce; vlastenecká lyrika Heydukova odkazuje k vlastenecké poesii starší i současné; k Heydukovým balladám nutno hledati obdoby spíše u Hála nežli u Nerudy; poměr Heydukův k lidové písni volá po přirovnání k jiným básníkům »oblasů« atd. Auctor ukazuje na několika místech k literárním vlivům, jež na dílo Heydukovo působily, ale výraz jeho je vždy velmi neurčitý. Řada jmen: »Byron, Hugo, Heine, Freiligrath, byronisté polští a ruští [kteří?],

Kollár, Čelakovský, Erben, Čech« (I, 14) nevysvětlí zcela nic, neukážeme-li, čím a kterak působil každý z nich zvlášť. Stejně široké a proto nepřesné jsou výrazy: »Hojně motivů k historickým skladbám poskytl mu četba Palackého, Tomka, Zapa a j. Heyduk zpravidla na dějích přejímaných mnoho neměnil, přiosťuje snad jen dějinné kontrasty a přidává k nim své reflexe, většinou vlastenecké« (II, 6).

Poslední část práce věnována je formě Heydukově a přijetí jeho díla básnického. I tato část podává jen několik povrchních pozorování, jež nutí jednak k opravám, jednak k doplňkům. Bez důkazů tvrdí auctor, že v Heydukově mluvě »skutečných nesprávností jazykových jest pramálo.« (III, 19.) Bedlivé studium jazyka Heydukova naopak přesvědčuje o četných jeho odchylkách od pravidelného jazyka spisovného (hláskových, tvarových, kmenových, syntaktických i slovníkových); dokladů bylo by možno uvést, kolik libo. O Heydukově libovolném tvoření slov slovenských se auctor nezmiňuje.

Auctor velmi rád cituje i obsáhlé části básnické; proti všem pravidlům o citování však neudává ani jména básně, ani stránky. Při popisu jednotlivých sbírek někdy uvádí dedikaci, jindy neuvádí. Rovněž datum jednotlivých knih neudává se jednotně. Při některých sbírkách uveden počet básní, při jiných vynechán. O pracích do rozboru nepojatých není zmínky.

Neuvádějice zde drobných prohrěšků proti formě jazykové, litujeme, že auctor, jenž mnoho času a zájmu obětoval látku příliš široké, nedošel výsledků žádoucích. Pečlivé, pilné zpracování drobného úseku látkového jistě by jeho práci i bližšímu poznání díla básníkovy bylo prospělo více. Takto »pokus o rozbor« Heydukova díla zůstává opět jen pokusem. *Karel Rieger.*

Drobné zprávy.

Dne 12. dubna 1910 zemřel na Král. Vinohradech školní rada *Josef Končinský*, dosáhnuv věku 77 let. Narodil se r. 1833 v Lužanech a působil od 1858—1883 jako professor klassických jazyků na gymnasiích v Jindřichově Hradci, v Báňské Bystrici v Uhrách a v Králově Hradci, načež byl od roku 1883—1887 ředitelem gymnasia v Třeboni a od roku 1887—1893 ředitelem gymnasia v Něm. Brodě; po té vstoupil do výslužby. Byl znám jako výborný znalec klassické řečtiny, kterou dovedl plynne mluvit i psát, také měl neobyčejné nadání skládati vtipné verše latinské i řecké. Mezi jeho přáteli koluje mnoho jeho skládání poetických i prosaických. V české literatuře překladové zajistil si čestné místo svými pěknými překlady Sofokleova Oidipa na Koloně (1883) a Krále Oidipa (1891), které vydány byly Jednotou českých filologů; Král Oidipus byl svého času provozován v Národním divadle podle překladu Končinského. — Dne 11. dubna 1910 zemřel v Praze professor *Václav Veverka* v mužném věku 52 let. Narodil se r. 1858 ve Vlkově a byl od r. 1883 professorem latiny a řečtiny na

gymnasiích v Králové Hradci, v Třeboni a v Truhlářské ulici v Praze. Obíral se překládáním zpěvů Pindarových, k čemuž byl jako výborný hudebník nad jiné způsobilý. Ukázky svých překladů uveřejnil v programu gymnasia Třeboňského za r. 1895 a v programech gymnasia v Truhlářské ulici v Praze za r. 1901, 1904 a 1908. — Site eis terra levis.

K dotazům z kruhů professorských oznamujeme, že *Jednota českých filologů* má v úmyslu vydati tato nová vydání klasiků řeckých a římských: Výbor z listů Ciceronových od Ot. Jiráňho, výbor z elegiků římských od Rud. Schenka a Euripidovu Ifigenii v Tauridě od Fr. Groha. Všechna tato vydání budou opatřena poznámkami, které budou vydány ve zvláštním sešitě. Mimo to chystá Jednota Cvičebnou knihu k překládání z češtiny do latiny pro V. a VI. třídu od P. Hrubého. O všech těchto knihách se již pracuje a Jednota doufá, že příštího roku budou moci již býti navrhovány pro školní rok 1911/12. Jakmile knihy ty vyjdou a dosáhnou úředního schválení, budou posílány příslušným pp. profesorům s prosbou, aby učinili návrhy k jejich zavedení.

Již dávno věděli jsme z řeckých nápisů, že v některých obcích maloasijských bylo v obyčeji úřady kněžské prodávati; poněvadž naše doklady pocházely teprve z doby hellenistické, soudilo se, že ten obyčej vznikl teprve tehdy, ba viděl se v tom doklad pro mravní i finanční úpadek doby hellenistické. Nedávno však objeven byl nedaleko Miletu nápis z konce V. nebo ze začátku IV. stol. př. Kr., z něhož je patrné, že v Miletě bylo již v V. stol. obyčejem prodávati hodnost kněžskou. Je to zbytek zákona, stanovícího, jaké dávky od obětujících mají dostávati, kdož si koupili úřady kněžské (*οἱ ἐνφύλατο τὰς λειτουργίας*). Nápis uveřejňuje nyní W. Otto v Hermu (XLIV, 1909, str. 594 nn.) a poznamenává, že účelem tohoto nám tak podivného zvyku bylo nejspíše opatření obci nové příjmy; bylo to něco podobného jako při leuiturách, při kterých obce zase uspořily značné summy tím, že vydaje, které měla vlastně převzít obec, přenesly na zámožné jednotlivce.

Francouzská škola archaeologická v Athenách počíná vydávati důležité a nákladné dílo o svých výkopech na ostrově Delu. Jest nadepsáno »Exploration archéologique de Délos faite par l'école française d'Athènes«; řízení jeho mají někdejší ředitel školy *Theofil Homolle* a nyníjší ředitel *Moric Holleaux*. Před nedávnem vyšel první sešit, obsahující podrobnou mapu ostrova Delu v měřítku 1:10.000 s východní částí ostrova Rheneie a několika ostrůvky menšími (v Paříži 1909, Fontemoing. 44 stran velkého kvartu. S 24 obr. a 6 heliogravurami v textu, 11 tab. a 2 plány. Za 20 fr.). Mapu spracoval dělostřelecký kapitán André Bellot a opatřil ji obšírným výkladem a podrobnými výpočty geodetickými.

Velmi pěknou učebnici řecké archaeologie vydali nedávno professori američtí *H. N. Fowler* a *J. R. Wheeler* za pomoci *G. Ph. Stevense* (A handbook of Greek archaeology. By Harold North Fowler and James Rignall Wheeler with the collaboration of Gorham Phillips Stevens. New York, Cincinnati, Chicago [1909], American book company. 559 str. se 412 obrázky. Za 10 sh. 6 d.). Kniha jest rozdělena v devět kapitol, jimž předchází úvod o studiu a pokrocích klassické archaeologie za dob moderních. Kapitola první jest věnována Recku za doby předhistorické, druhá probírá architekturu, třetí skulpturu, čtvrtá terrakotty, pátá práce kovové, šestá mince, sedmá gemmy, osmá vásy a devátá malbu a mosaiku. Kniha jest zakončena stručnou bibliografií a ukazatelem. Největší část knihy jest prací prof. Fowlera, prof. Wheeler spracoval pouze dvě poslední kapitoly, ale oba revidovali si navzájem svoje rukopisy. Kapitola o architektuře je prací Stevensonou. Výklad je po americku praktický; spisovatelé se nezdružují spornými otázkami ani neuvádějí literatury, nýbrž stručně a názorně podávají nynější stav

věci. Tím však není řečeno, že by probírali látku jen ve všeobecných rysech; naopak, v knize jejich lze najíti mnoho podrobného poučení. Obrazky jsou sice malé, ale jasné; některé se opírají o originály musea Bostonského. Knihu lze klassickým filologům vřele doporučiti.

Rodolfo Lanciani, z italských učenců nejlepší znalec topografie římské, vydal nedávno pěknou knihu o foru římském, která bude milou upomínkou všem návštěvníkům Říma (*Das Forum Romanum. Aus dem Englischen übersetzt von Fr. Brunswick. V Římě 1910, Frank & Co. 114 stran formátu slovníkového s 53 většinou celostránkovými obrazy a plánem. V angl. vazbě za 4 mk.*). Po stručném přehledu historickém následuje 53 velkých obrazů, provázených stručným výkladem. Jsou to jednak pohledy na forum z XVI., XVII. a XVIII. století, jednak rekonstrukce antického fora, hlavně však obrazy fora v nynějším stavu, zejména nových výkopů. Obrazy jsou provedeny podle fotografií velmi zdařile na křídovém papíře. Pěkný jest též plán, připojený ke konci knihy, ve kterém jsou pečlivě zaznamenány všechny dosavadní výkopy. Zvláštností jeho jest, že v něm zachované antické památky nakresleny jsou monumentálně.

Známý Úvod do řeckých dějin od *Vasila Buzeskuly*, profesora university charkovské, vyšel právě v zkráceném vydání (*Краткое Введение въ историю Греции, лекции проф. В. Бузескула. V Charkově 1910. VIII a 264 str. Za 1 rubl 50 kop.*). Účelem zkrácení bylo, usnadniti universitním posluchačům, pro které je kniha především určena, studium i koupi její; spisovatel ovšem užil té příležitosti, aby zároveň zaznamenal sem výsledky nového badání. Též české práce došly tu povšimnutí. Vedle tohoto zkráceného vydání povede se ovšem i dále větší vydání, které máme, jak čtenářům Listů těchto známo, v českém překladu Veverkové.

Cennou knihu o životě v Římě za doby Ciceronovy vydal nedávno oxfordský professor *W. W. Fowler* (*Social life at Rome in the age of Cicero. By W. Warde Fowler. V Londýně 1903, Macmillan & Co. Za 10 sh. XVII a 355 str. se 4 plány v textu a plánem Říma*). Takového díla bylo vskutku potřebí, poněvadž dosavadní spisy podobného rázu mají na zřeteli spíše dobu císařskou, pro kterou máme také více pramenů. Látku svou rozdělil si spisovatel v jedenáct kapitol; pojednává nejprve o topografii Říma, pak o nižších třídách obyvatelstva, o obchodnících a bankéřích, o vládnoucí aristokracii, o snátku a paních římských, o vychování vyšších tříd, o otrocích, o příbytku boháčů v městě i na venkově, o denním životě zámožného občana, o svátcích a zábavách lidu a konečně o náboženství. Kniha zakončena jest ukazatelem. Z plánů v textu upozorňujeme zejména na mapku na str. 252, na níž vyznačena jsou místa, kde měl Cicero své villy. S jakou oblibou se v Anglii setkala kniha Fowlerova, patrně nejlépe z toho, že již za rok bylo třeba poříditi nový otisk, jenž se neliší od původního vydání z r. 1908 ničím jiným leč že chyby tiskové opraveny a některá menší nedopatření odstraněna. Kniha doporučí se též krásnou úpravou a pěkným slohem.

Klassické dílo *Friedländerovo* »Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms« počíná vycházeti již v osmém vydání; právě vyšel první díl (v Lipsku 1910, u S. Hirzela. XXXIII a 593 str. Za 12 mk.). Nové vydání není možno srovnáti s vydáním sedmým; neboť z něho udělal nakladatel, vypustiv všechny poznámky a vědecké exkursy, jakési »vydání pro lid«. Srovnáme-li díl nové vydání s vydáním šestým, shledáváme, že je tu změn velmi málo; počet stran se zvětšil jen o sedm, z čehož ještě připadá něco na změnu písma, poněvadž písmo německé bylo nahrazeno latinským. Označení »neu bearbeitete und vermehrte Auflage« na titulním listě není tedy vhodné a může uváděti v omyl; ostatně při tak znamenitém díle si ani ne-

přejeme velkých změn. Friedländer sám se nedomáhal vydání tohoto svazku; zemřel 26. prosince 1909 ve věku 85 let, nedlouho po tom, když prohlédl poslední svazek pro nové vydání.

Vilém Liebenam vydal ve sbírce »Kleine Texte für theol. und philologische Übungen« praktický seznam konsulů římských za doby císařské (Fasti consulares imperii Romani von 30 v. Chr. bis 565 n. Chr. mit Kaiserliste und Anhang. Bearbeitet von Willy Liebenam. V Bonnu 1909, A. Marcus & E. Weber. 128 str. za 3 mk.). V úvodě naznačeny jsou prameny, ze kterých čerpáme své vědomosti o konsulech té doby, jakož i vytčeny hlavní rozdíly konsulátu za doby císařské proti době republikánské. Následuje seznam konsulů podle let, provázený stručnými poznámkami. K němu se pojí dva cenné seznamy, které v jiných publikacích podobných nebývají, totiž abecední seznamy konsulů podle jmen a kognomin; zde jsou uvedeni také konsulové, kteréž nelze s určitostí datovati. Ke konci připojen seznam císařů římských od Augusta až do Justiniana s chronologickým udáním jejich titulů a v dodatku konečně »tabula indictionum« od r. 297—565, seznam králů egyptských z rodu Ptolemaiova a přehled egyptských měsíců. Pro práce historické i epigrafické z uvedené doby získali jsme v této knize dobrou a každému snadno přístupnou pomůcku.

Pěkné dějiny literatury římské počal vydávati professor krakovské university *Kazimír Morawski*. Podle titulního listu »Historia literatury rzymskiej za rzezcypospolitej« (v Krakově 1909, nákladem Akademii nauk. X a 365 str. Za 8 K) mohli bychom souditi, že jest zde probrána veškerá literatura za republiky, ale není tomu tak; prósa doby Ciceronovy tu chybí, spisovatel hodlá ji věnovati zvláštní svazek, který má vyjít roku letošního. Ale pak by se doporoučelo označiti tuto knihu jako svazek první. Než nehledě k této formální stránce, třeba vyznati, že dílo prof. Morawského je práce zdařilá, která se dobře hodí jak posluchačům universitním, tak širším kruhům. Doufáme, že se ke knize ještě později vrátíme.

Ve sbírce 'The Library of Literary History', jež přinesla již vedle dějin jednotlivých literatur východních také dějiny literatury irské, skotské, francouzské a ruské, vyšly nedávno dějiny liter. římské do konce zlatého věku: *A Literary History of Rome*, jež napsal *J. Wight Duff* (v Londýně a Lipsku 1909, T. Fisher Unwin. XVI a 695 str. Za 12 sh. 6 d.). Spisovatel pokládá literaturu za »psaný výraz národního genia« a slibuje, že bude jednotlivé její zjevy i ráz celkový vykládati z přirozených podmínek organismu národního i z vývoje života jeho ostatního. Povšechné výklady k tomu, totiž o zeměpisném položení, původu, jazyce, povaze i náboženství římském, podává obsáhlý úvod (60 str.). Dějiny vlastní rozdělil Duff běžným způsobem (dobu Augustovu počíná s novějšími literárními historiky rokem 43 před Kristem) a pojednává v nich značně obsírně o jednotlivých literárních druzích od počátečního vývoje až po uvedenou hranici a o jednotlivých literárních osobnostech, třebaž ne vždy (a nebývá to ostatně ani vždy možno) zplna podle požadavků, jež si na počátku vytkl. Kniha není ani přísně vědecká ani prostě populární; k prvnímu chybí jí často znalost důležité literatury odborné, leckdy i nové dráhy vědeckému badání razící, k druhému vadí jí spousta jednotlivostí a drobných literárních údajů. Ale spisovatel leckterý zjev jednotlivý nově pojímá a na mnohý vrhá nové světlo a hlavně hledí se na každý dívat očima i rozhledem dnešního vzdělance. Pro nás je zajímavá tím, že zaznamenává výsledky anglické práce filologické (na př. ze Sellarových dějin římské poesie, v tom pojetí dosud nepřekonaných, přejímá často doslovně), hojně také si všímá prací francouzských a také kulturní vztahy mezi vzdělaností anglickou a antickou často připomíná. Ze všeho aspoň něco osobně milého vybíráme. Známý zlomek Naeviův

Blande et docte percontat...¹ nevykládá, rovněž jako ho tak nevykládají dnes i jiní, o Didoně, nýbrž o králi Latinovi, jak jsme se před lety v těchto Listech snažili dokázati novými důvody. J. B.

Morris H. Morgan, professor klassické filologie na Harvardské universitě v Cambridži, Mass., obíral se více než dvacet let sestavováním podrobné bibliografie k Persiovi a vydal nedávno, krátce před svou smrtí, velmi záslužnou publikaci v níž snesl a prakticky uspořádal veškeren svůj sebraný materiál (A bibliography of Persius. By Morris H. Morgan. Including the catalogue of a collection made by him and by Daniel B. Fearing. Cambridge, Mass. 1909, Library of Harvard University. Tvoří též 58. číslo sbírky Bibliographical Contributions. VI a 90 str. formátu slovníkového. S 8 tab.). Jak sám v předmluvě vypravuje, vzal si za příklad Jamesa Douglase, slavného lékaře z XVIII. století, jenž celý svůj život sbíral veškerá vydání Horatia. Podobně sbíral Morgan vše, co se týkalo Persia, i podařilo se mu sebrati 295 vydání (z nich 11 inkunabulí), 213 překladů a 152 spisů o Persiovi, kteroužto sbírku věnoval knihovně své university. Vedle toho ovšem užil též dosavadních pomůcek bibliografických a pátral též se svým přítelem Fearingem ve větších knihovnách evropských i amerických. Výsledkem toho jest bibliograficky přesný soupis, obsahující 486 vydání, 291 překladů a 252 spisů a článků o Persiovi; také české, polské a ruské práce jsou tu zaznamenány. Na připojených tabulkách podány jsou ukázky z inkunabulí a z vydání z počátku XV. stol. Při všech číslech označil Morris též některé knihovny, v nichž uvedené knihy se chovají, což zvláště důležité při dlech vzácnějších. Není pochybnosti, že tato pěkná pomůcka vykoná velmi dobré služby všem, kdož za jakýmkoliv účelem budou se obírat studiem satir Persiových.

*

Variant Mikšíčkovy pohádky »Divotvorný mlýnek«. Prof. V. Tille ve výborné své knize »České pohádky do roku 1848« na str. 93 pod čís. 9 uvádí pohádku »Ještě mlýnek«, otištěnou ve sbírce M. Mikšíčka »Národní báchorky moravské a slezské« 1848, na str. 96—98,¹ s názvem »Divotvorný mlýnek«. Auktor poznamenává, že pohádku tu Mikšíčkovi »sdělil František Sušil, sběratel národních písní«. Není bez zajímavosti, že týž motiv, jistě ne běžný, je v literatuře ještě jednou zpracován. Václav Čeněk Bendl uveřejnil v »Poutníku od Otavy« I, 1858, sv. I, čís. 3 článek »Proč je v moři slaná voda?« a výslovně přidává: *národní pohádka*. Verse není podána, jak ostatně v té době bylo zvykem, věrně podle vyprávěče, nýbrž slohově je upravena Bendlem. Vypravuje se o dvou bratřích, z nichž bohatý byl skoupý a chudému bratru svému neposkytl pomoci. Chudý po týdenním zaměstnání nese rodně své vědě mzdy i kus uzeného masa a půl bochníku chleba. Cestou potká dědečka, jenž požádá o maso. Po nějakém váhání chudas stařečkovi vyhoví a ten jej posílá k svému pánovi pro odměnu, radě mu, aby nechtěl nic než chatrný, ale užitečný mlýnek. Přišli k zámku, jehož pán, kouzelník, nechce vydati mlýnku, ale posléze povolí. Ostatek se celkem podobá vypravování Mikšíčkovu. Jen konec se valně liší. Kdežto v látce Mikšíčkově bohatý bratr, jedá přes moře, nechá mlýnek sypati sůl a neuměje ho slovy zastaviti, zavíná, že se mlýnek pod tíhou solnou potopí, Bendl ve své povídce má ukončení chytřejší. Když nelze mlýnku zastaviti, hodí jej do moře. A tam mlýnek mele sůl stále — proto je v moři slaná voda. Zjistiti dnes, slyšel-li Bendl povídku opravdu vyprávěti, není možno. Že ji mohl znáti z knihy Mikšíčkovy, je pravděpodobno. Byl Bendl pilný čtenář a sbírka Mikšíčkova za doby Bendlovy v Čechách jistě nebyla neznáma. Ferd. Pátek.

¹ Cituji vydání Kobrovy »Národní bibliotéky« sv. 86, neboť vydání původního z r. 1848 v Praze ve veřejných knihovnách není.

Stav mythologického badání v posledním desetiletí.

Napsal **O. Jiráni.**

(Pokračování.)

III. Srovnávací mythologie směru Schwartzova a Mannhardtova.

Poznání, že vyšší božstva řecká a jiných národů indoevropských nepocházejí z doby před jejich rozdělením, vzbudilo naději, že aspoň tak zvaná nižší mythologie, založená W. Schwartzem a zdokonalená hlavně W. Mannhardtem, může nás lépe poučiti o nejstarších náboženských představách nerozdělených ještě Indoevropců. Směr tento vychází, jak známo, ze zásady, že ve víře lidu hledati jest prvotní stadium mythologického vývoje a že nikoliv mocné postavy bohů a heroů, nýbrž všelící daemónové, víly a jim podobné bytosti, jakož i různé báchoroky, pověsti a zvyky náleží svým vznikem do pravěku indoevropského. Shody mezi těmito bytostmi a tradicemi byly u různých národů tak nápadné, že ve snaze rozšířiti co nejvíce rozsah mythologických představ těchto primitivních dob snadno se přehlíželo nebezpečenství tu hrozící. Zapomínalo se, že leccos z toho, co nám tradice lidová zachovala, není neporušeným odkazem z doby proethnické, nýbrž jest buď úplně přeneseno z prostředí cizího nebo aspoň prostoupeno živly heterogenními. I není divu, že uvědomění si tohoto nebezpečí otráslo důvěrou ve výsledky tohoto směru a že v době, o níž jednáme, vyskytly se jen ojedinělé a nesmělé pokusy, hájící indoevropský původ některých takových postav a mytů.

Takovýto opozdělý ohlas jest na př. článek *C. Bonnera*: *A study of the Danaid myth* (Harvard Studies in classical philology, sv. XIII, r. 1902, str. 129 nn.). Bonner ukazuje, že lidová vypravování podobného typu, jako jest známý řecký mythus o Danaonách, vyskytují se též u hojných jiných národů, zvláště

indoevropských. Společné jádro, v němž většina těchto pověstí se shoduje, jest asi toto. Několik bratří zbloudí za noci v lese a najdou útočiště u nevlídné staré ženy, jež má stejný počet dcer. Přijati jsou zdánlivě pohostinně a dívky stráví noc s hosty. Nejmladší bratr tuší však zradu a aby zachránil sebe a bratry, uteče se ke lsti, jež zaleží obyčejně v tom, že vymění noční pokryvky hlavy neb ostříhá za spánku dívkám vlasy. Stařena, jež přijde stít hlavy jinochů, zabíjí vlastní dcery své, jinoši pak uprchnou (str. 149 n.). Bonner uznává sice, že jsou některé neshody mezi mythem řeckým a moderními pověstmi lidovými, z nichž hlavní jest, že tu uniknou všichni bratři a dívky že jsou zabity, kdežto v mythu řeckém jediný Lynkeus unikne smrti, nicméně soudí, že tento společný typus jevil se původně i ve vypravování řeckém, ale byl prý zatemněn pozdější tradicí, jež vysvětlovala čin Danaoven nepřátelstvím obou spřízněných rodin. Původní mythos motivoval smrt padesáti dívek právě tak málo jako moderní pověsti vražedný plán oně stařeny.

Jak vysvětliti jest však shodné rysy v této pověsti u různých národů? Působení literární tradice jest prý vyloučeno vzhledem k značnému rozšíření a neumělé formě většiny těchto vypravování. Prvý z důvodů těchto nesvědčí také pro theorii migrační, i soudí Bonner, že prototyp těchto pověstí pochází z dobý indoevropské, nebo že aspoň vznikly podobné pověsti ty působením stejnorodého instinktu mythopoetického.

Pochýbuji, že by tento výklad Bonnerův koho přesvědčil. I kdo není výlučným přívržencem theorie migrační, přizná, že sotva lze hledati společný indoevropský původ v těchto pověstech. Řecký mythos o Danaovněch liší se velmi podstatně od předpokládaného společného prototypu a výklad, jímž Bonner odstraňuje hlavní nesrovnalost, jest příliš strojený. I soudím, že stále ještě zůstává nejlepším starý výklad Prellerův (Griech. Mythologie II³, str. 46 n.), jenž spatřuje v synech Agyptových bystriny argejské, v letě vysýchající a v Danaovněch nymfy pramenů.

Podobně nezdařeným možno nazvati pokus *J. W. Becka* (L. Apulei fabula de Psyche et Cupidine, Groningae 1902, str. XI), jenž v souhlasu s L. Friedlaenderem (Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms, díl I⁶, v Lipsku 1888, str. 537) spatřuje indoevropské jádro v proslulé pohádce o Amorovi a Psyše. Důvodů pro mínění své však neuvádí, nýbrž spokojuje se odkazem k Friedlaenderovi, jehož stať však, v jednotlivostech velmi cenná, psána byla v době největšího rozkvětu srovnávací mythologie a sdílí proto její hlavní vadu, že přeceňuje podobnosti a podceňuje neshody srovnávaných mythů.

Stoupencem tohoto směru mythologického, ovšem nikoliv výhradním, jest též *J. v. Negelein*. Tak ve článku »Der Tod

als Jäger und sein Hund» (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, sv. XIII, r. 1903, str. 257 n.), v němž sebral lidové představy různých národů o smrti, jež jako lovec pronásleduje člověka, dokazuje, že skupina představ sem náležejících jest společným vlastnictvím indoevropských národů. Častá představa lidové víry jest, že mrtvým schází pata a že tedy zraněním nebo ztrátou této části označuje se jejich příslušnost k říši mrtvých. Víra ta objevuje se u četných národů indoevropských; zajímavě jest, že indický Kṛṣṇa a řecký Achilleus a Meleagros hynou ranou do paty. Velice řídká možnost takového způsobu smrtelného zranění ukazuje, že východiskem nebyla tu praktická zkušenost, nýbrž lidová spekulace. Z indoevropského pravěku pochází dále i představa čtyřokého podsvětního psa, s nímž setkáváme se nejen u Indů (psi Jamovi), nýbrž i u Řeků (Kerberos) a u Germánů, jenže tu čtyři oči zastoupeny jsou čtyřmi skvrnami nad očima, jež u Slovanů (Chorvatů) nahrazuje jediná skvrna (str. 246 n.). Tato nesrovnalost nedodává ovšem přesvědčivosti domněnce spisovatelově, a tak shoda omezí se, myslím, na představu řeckou a indickou, u nichž možno snad uznávati společný původ z doby proethnické.

Nehledě k těmto ojedinělým a vesměs málo jen přesvědčivým hlasům, jest také tento směr srovnávací mythologie dnes překonán. Nelze se tomu diviti; neboť shody, jež na tomto poli jsou bez odporu četnější než v t. zv. mythologii vyšší, byly zjištěny z velké části již zakladateli směru tohoto a při úzkém celkem poli, na němž mythologie tohoto směru se pohybuje, i při zvýšených požadavcích methodických i kritických nelze očekávati tu dalších výsledků. Ale jako směr Müllerův nezašel beze stopy, nýbrž žije dosud v změněné a jednostranné formě solárního výkladu mythů, tak i srovnávací směr Schwartzův trvá v zjednodušené podobě až dosud. Neodvozují se sice již lidové představy a tradice z pravěku indoevropského, ale za to sbírají a srovnávají se stále usilovně zbytky této primitivní víry a zvyků u jednotlivých národů.¹ K mythologům těmto řadí J. Král (L. fil. XXVII, 1900, str. 181 n.) hlavně W. H. Roschera a H. Usenera.

Vedle vydávání rozsáhlého slovníku mythologického »Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie«, jenž sešitem 61. dospěl až k heslu Satyros, zabýval se W. H. Roscher v době, o níž jednáme, hlavně podrobnými studiemi o antické symbolice čísel, jak svědčí jeho spisy »Die enneadischen und hebdomadischen Fristen und Wochen der ältesten Griechen« a »Die Sieben- und Neunzahl im Kultus und Mythos

¹ Hojný počet prací těchto, pokud se vztahují k lidovým představám řeckým a římským, probírá O. Gruppe v posledním přehledu svém na str. 320—367.

der Griechen« (Abh. der philol.-hist. Klasse der Kgl. sächs. Ges. der Wiss., sv. XXI, č. IV, v Lipsku 1903 a sv. XXIV, č. I, v Lipsku 1904). Jakkoliv práce tyto přispívají značně k poznání lidové víry, myslím, že o mythologickém stanovisku Roscherově lépe poučuje jiná studie jeho, nadepsaná »Ephialtes. Eine pathologisch-mythologische Abhandlung über die Alpträume und Alpdämonen des klassischen Altertums (Abh. der philol.-hist. Klasse der Kgl. sächs. Ges. der Wiss., sv. XX, č. II, v Lipsku 1900). Probrav moderní názory lékařské o podstatě a vzniku tíživých snů, jež lid náš nazývá můrou, pojednává o antických představách o tomto pathologickém stavu, které jeví nápadné shody s lidovými představami středověkými a moderními. Také v představách antických vyznačovaly se tyto stavy buď rázem skličujícím a hrůzu působícím, buď erotickým nebo z obou těchto vlastností smíšeným a jevíly se ve snu v podobě buď zvířecí buď lidské nebo z obého sloučené (Satyr). Nejrozšířenější názor byl, že bytost, jež člověka ve snu trýzní, jest zlý daemon nebo zlomyslný duch mrtvého, ale vedle toho mohou i zlí lidé, znalí kouzel, zastávat tento úkol. Místy však objevuje se také představa o dobrotivém a blahodárném daemonu, jenž ve snu člověka uzdravuje, jemu budoucnost zjevuje a poklady uděluje. V souhlasu s těmito představami jsou antická pojmenování můry, z nichž nejobvyklejší jest *Ἐφιάλτης* nebo *Ἐπιάλτης*. Spisovatel spatřuje v druhé části slov těch sloveso *ἄλλομαι*, což se shoduje s lidovou představou o působení daemonů těchto a nalézá obdobu v lat. označení můry Incubo neb Incubus a Inuus. Z jiných řeckých jmen jest důležité *Ἐπωφελής* neb *ᾠφελής*, jímž označován byl zmíněný blahodějný daemon; dle mínění Roscherova žije slovo to dosud ve jméně Mefistofeles, jež vzniklo z Megistofeles tím, že hláska *g* v první části slova assimilovala se následujícímu *f*, takže slovo to znamená vlastně »velmi užitečného« daemona. Výklad tento jest zajisté velmi pozoruhodný a myslím, že zaslouží přednosti před výklady jinými, zvláště když odpovídá mu také podstata a povaha Mefistofelova, jak jeví se ve staré pověsti o Faustovi, kde vystupuje daemon ten jako pomocný, všechny tužby Faustovy plnící sluha.

Zajímavý jest také výklad spisovatelův o tom, proč za původce můry pokládány byly daemnické bytosti jako Pan, Satyrové a Faunové. Vedle jmen Incubo a Inuus vyskytuje se v latině též název Pilosus, jenž patrně označuje daemona toho jako bytost kosmatou, drsnými chlupy porostlou. Dle lékařských pozorování vzniká takováto představa kosmatého, kozlu podobného daemona, spí-li se na poduškách, zhotovených z ovčích nebo kozích kůží, jejichž srst uzavírá pory spícího; známo jest, že ve starověku takovéto kožešiny nebo pokrývky z nich zhotovené byly nejobyčejnější ochranou spících proti nepohodám a chladu.

Nastínil jsem tu jen několik úryvků z velmi bohatého obsahu, jenž ve spise tomto jest uložen, ale i z nich možno snad poznati, že metoda spisovatelova, jak stanovil ji J. Král (na uv. m., str. 181 n.) zůstává i tu celkem nezměněná. Roscher nestará se o to, kdy která představa antické víry lidové vznikla; jemu jde hlavně o to, aby na široké základně pečlivě sebraných fakt podal výklad o vzniku a významu představy té. Novým a nejzajímavějším rysem při článku, o němž jednáme, jest, že přibírá tu na pomoc poznatky vědy lékařské k výkladu stavů, jež primitivní člověk nedovedl si vysvětliti jinak než působením daemonů.

Také H. Usener zůstal až do konce života svého věren zásadám, jež na širokém základě rozvinul a zdůvodnil v známém díle svém »Götternamen« (v Bonnu 1896). Jména bohů jsou Usenerovi jediným bezpečným prostředkem k poznání vývoje náboženských představ. Jako nevystihuje řeč lidská zjevy světa vnějšího dle skutečné podstaty jejich, nýbrž dle různých více méně nahodilých vlastností, tak i primitivní představy o božstvu, jež vznikly oduševněním oněch zjevů světa vnějšího jako nebe a země, slunce a měsíce, dne a noci a pod., musily vésti k různým slovním označením jednoho a téhož zjevu. Tak vznikla četná synonyma a homonyma jmen božských, jež vytýkala též pojem božský po různých stránkách, jimiž se duchu lidskému jevil. Z těchto bohů »zvláštních« (Sondergötter), kteří ještě hojně zastoupeni jsou v náboženství římském, vznikla božstva vyšší, jež nazývá Usener bohy osobními (persönliche Götter), ale to stalo se teprve tehdy, když určité jméno stalo se nesrozumitelným a nedávalo již poznati onu zvláštní vlastnost, která k vytvoření jeho kdysi vedla. Tím teprve stává se jméno toto vlastním jménem a pak teprve mohou se kolem něho jako kolem pevného jádra kupiti příbuzné představy a mythy a vzniká jasně vyhraněná osoba božská, kdežto příbuzní bohové zvláštní buď zaniknou neb žijí dále jako příjmení osobního boha nebo jako bytosti jemu podřízené.

Námítky, jež proti theorii této byly proneseny (sr. L. fil. XXVII, 1900, str. 187 n.), nedovedly pohnouti Usenera, by změnil svůj názor o vzniku a vývoji představy o bohu. Dokažuje to jasně jedna z posledních prací jeho, pojednání »Keraunos« (Rhein. Mus. LX, 1905, str. 1—30). Předmětem jeho jest zjistiti vývojová stadia, jimiž prošla v náboženském myšlení řeckém představa blesku. V nejstarší době uctívali Řekové stejné jako Italikové každý jednotlivý blesk; místo, kam udeřil (u Řeků zvané *ῥαῦσιον*, *ἐρηλύσιον*, u Římanů fulguritum, bidental, puteal) bylo svaté a člověk bleskem zasažený pokládán za bytost posvátnou; neboť bůh sám to byl, jenž v blesku k zemi se snesl a v zasaženém předmětu nebo bytosti se usídlil. Od této představy boha, v jediném blesku se projevujícího (dle Usenerovy

terminologie »Augenblicksgott«), musilo se častým opětováním téhož zjevu dojíti k poznání mnohosti božstev, sobě blízké příbuzných; teprve tato mnohost mohla se pak zhustiti v jednotný pojem hromadný (Usenerův »Sondergott«). Bůh tento zván byl *Κεραυνός*. Stopy tohoto stadia nalézá Usener ještě v době hellenistické, kdy Seleukos Nikator zřídil v Seleukeii kult boha Kerauna, a v příjmení *Κεραυνός*, jímž poctěni někteří vladaři doby té; příjmení to jest podle Usenera původu makedonského. Tento zbožněný blesk představován byl obyčejně v podobě zbraně; v době staroachajské, která dle Usenera neznala ještě obrazů, kultu sloužících, jest to dvojitá sekera, která ctěna byla jako posvátná bytost a dokazuje, že již tehdy dostoupili Achajové stadia, o němž jednáme. Jinou takovou zbraní jest trojzub Poseidonův, jehož původní totožnost s hromovým klínem zdá se Usenerovi nepochybná, u Římanů bidental, jež odvozuje od slova bidens. (»das Zweizacksmahl«) a u Germanů kladivo Thorovo.

Posledním stadiem vývojovým jest přeměna této personifikované abstrakce v osobní, plastickou postavu božskou. Přeměnu tu usnadňuje zpravidla zatemnění původního významu jména božského. V případě našem bránilo však zosobnění onomu živě a stále trvajícím užívání jména *Κεραυνός* ve významu appellativa. I provedla se tu přeměna tak, že bývalý bůh zvláštní (Sondergott) podřídil se bohu osobnímu a jméno jeho stalo se ve formě adjektiva (*κεραυνίος*) attributem osobního boha. Tento přechod od zvláštního boha blesku k Diovi, blesky metajícímu, dokonán jest již v eposu homerském. Bývalý samostatný *Κεραυνός* stává se nyní zbraní v rukou Diových, pouhým symbolem; stejně stala se jím též dvojitá sekera v rukou Dia, zvaného *Δάβραυνδος*. Ale prastará představa o božstvu v jediném blesku k zemi se snázejícím nezanikla; i na dále udržel se zvyk pokládati místa bleskem zasažená za posvátné bydlíště boha. A tímto způsobem vykládá si Usener podivné změtění představ, jež se jeví ve jménech *Ζεύς Κεραυνός* (v Mantineii), *Ζεύς Καραϊβάρης* (v Athenách, Tarentu a j.) a *Ζεύς Καλλιπίας* (v Gythiu); kdežto atributy tyto týkají se vlastně jediného blesku, tedy prvního stadia Usenerova, ukazuje jméno Diovo k třetí fazi vývojové, k osobnímu bohu. Pojem všemocného Dia, vládce blesků, jest tu jakoby zúžen v představu blesku jediného. Úplnou analogii tohoto zvláštního zjevu spatřuje Usener v římském označení Iuppiter Fulgur a Iuppiter Lapis.

Vývody Usenerovy pokládá O. Gruppe (v přehledu, strana 540 n.) v tomto případě za dosti pravdě podobné; třeba prý však míti na paměti, že vývojové stupně, jež tu Usener uznává, souvisely i pro pozdější Reky tak těsně spolu, že mohl nastati i postup opačný; rozhodně však varuje před generalisováním této metody. Nehledě k jednotlivostem, jež celkem právem vy-

týká Usenerovi Gruppe (na uv. m., str. 540 a 642); nezdá se mi býti správným, že Usener rozlišuje od sebe dobu, kdy člověk uctíval zvláště každý blesk (»Augenblicksgott«), od doby, kdy počal shrnovati ojedinělé stejné zjevy v pojem hromadný (»Sondergott«). Myslím, že již nejprimitivnější člověk, když počal uctívat blesk, musil dojíti častým opětováním téhož zjevu k přesvědčení, že všechny blesky, jež viděl, vysílá jediná, neznámá moc a uctíval-li určitý blesk, jenž vtiskl na určité místo své znamení, viděl v něm pouze jediný projev oné vyšší moci, nikoliv vždy zvláštního boha.

Ještě o jedné práci Usenerově z posledních let jeho chci se zmíniti, a to z toho důvodu, že ukazuje, jak Usener byl blízky srovnávacímu směru mythologickému. Miním tu třetí díl jeho pojednání »Heilige Handlung« (Arch. f. Rel. VII, r. 1904, str. 281—339), nadepsaný »Ilions Fall« (str. 313—339). Starověké údaje o době, kdy bylo Ilia dobytá, shodují se v tom, že kladou událost tu v dobu nejvyššího léta. Tato shoda nemůže býti náhodným výmyslem, nýbrž opírá se ať přímo ať nepřímě o nějakou tradici rituální. Usener upozorňuje na delfskou slavnost Septerion, při níž byla každého devátého roku zapalována dřevěná, domu podobná stavba, načež účastníci, aniž se ohlédli, musili se dáti na útěk. Cesta, kudy se účastníci mlčky ubírají k vykonání tohoto obřadu, nazývá se Doloneia a měsíc, v jehož poslední třetině slavnost se konala, sluje Ilaios (červen-červenec). Jméno toto jest paralelní forma ke slovu *Ἰλιος* a *Ἰλιον*, tak jako k *σφοταῖος* jest druhotvar *σφοτίος*, k *Λυκαῖος* *Λύκιος*. Adjektivum *Ἰλαῖος* náleží k vlastnímu jménu *Ἴλος*, a to uvádí Usener po příkladu Oskara Meyera v souvislost se sanskr. *vīlu*, což jest v Rgvedu jméno pevného hradu daemona, jež Indra ztroskotá. Pověst o pádu Ilia není než rozvedení obřadů, známých ze slavnosti delfské, jejíž původní význam bylo zničení hradu zhoubného daemona, který v palčivé době letní zadržuje vodu nebeskou. Tak vyložiti jest také boj Apollonův s drakem Pythonem; neboť mnohým národům evropským společná jest představa o draku, který hlídá pramen a nedovoluje načerpati z něho vody.

Jména Ilos a Ilion nepoznali tedy Řekové teprve na půdě maloasijské, nýbrž přenesli je tam z delfské slavnosti, jež původně zvala se Ilia, později Septerion, a jejíž rituální obsah bylo ztroskotání hradu, v němž loupeživý daemon svou kořist ukrýval. Tohoto jádra zmocnilo se epos a dále je rozvedlo.

Myšlenka Usenerova, jakkoli originální, jest najisto nesprávná. Nejen že souvislost mezi sanskr. *vīlu* a řec. *Ἴλος* jest po mém soudu velmi pochybná, nenabýváme z celého výkladu Usenerova přesvědčení, že vzájemnou souvislost mezi slavností delfskou a pádem Ilia nutno jest vyložiti způsobem, jak Usener stanoví; možno zcela dobře si představit, že naopak delfská

slavnost představovala zkázu Ilia a že podle ní pak bylo vymyšleno datum této události, které jest shodné s datem delfské slavnosti Ilaia. Ale i tak ukazuje článek tento, že Usener stál blízko srovnávacímu směru Mannhardtovu.

IV. Anthropologický směr mythologický.

Kdežto srovnávací mythologie v obou svých směrech, o nichž jsme jednali v předchozích oddílech, může se vykázáti v době, kterou sledujeme, jen skrovným počtem stoupenců a udržuje se skoro úplně jen zmírněním a modifikováním zásad, jež jí vytkli zakladatelé její, těšil se směr anthropologický značné oblibě a zůstal v celku věren své metodě, jak ji vytvořil zvláště A. Lang. Vycházeje z předpokladu, že život psychický vyvinuje se u všech národů stejným způsobem, takže na jistém stupni vývojovém musí se objeviti shodné představy i u národů, kteří nikdy ve vzájemném styku nebyli, sbírá a vzájemně srovnává tyto představy, přihlížejí hlavně k národům, jichž nedotkl se dosud, neb jen v skrovné míře, nivellující vliv civilisace. K výkladu mythických a náboženských představ směr tento ovšem nestačí; neboť i když podaří se mu stanovití jisté shody v mythech různých národů, vykonal tím jen prvou, přípravnou část úkolu vědecké mythologie; k vlastnímu výkladu představ těch užívá pravidelně různých teorií animistických, zvláště totemismu.

Největší přízni těší se směr tento v Anglii, ač i na pevnině došel dosti silného ohlasu. Ježto však mnoho prací tohoto směru přihlíží v prvé řadě k představám a názorům kmenů, stojících na nejnižších stupních civilisace a jen jakoby mimochodem všímá si také poměrně již vyspělých představ řeckých a italských, bude úkol náš dosti zúžen. Z příčiny této nebudu zabývatí se podrobněji spisy známého zástupce tohoto směru *A. Langa*; obě jeho díla totiž, náležející vznikem svým v dobu sledovanou, jež mi byla přístupna,¹ vyznačují se právě zmíněnou jednostranností, a pokud obsahují kritiku jiných prací tohoto směru, stane se o nich zmínka dále.

Hledíme-li tedy pouze k těm zástupcům anthropologického směru, kteří vycházejí neb v hojně míře přihlížejí ke starověku řeckému a římskému, tu na prvním místě uvéstí jest *J. G. Frazer*. Základním dílem jeho jest spis »The golden bough«, jenž v druhém, značně rozhojněném vydání vyšel ve třech svazcích v Londýně r. 1900. K němu jako doplněk a širší rozvedení myšlenek, v hlavním díle naznačených, přistupují další dva

¹ Jsou to spisy: *Magic and religion* (v Londýně 1901) a *The secret of the totem* (v Londýně 1905).

spisy: *Lectures on the early history of the kingship* (v Londýně r. 1905) a *Adonis Attis Osiris* (v Londýně r. 1906).

Předmětem hlavního, široce založeného díla Frazerova jest výklad tajemných obřadů, jež se pojí ke kněžskému úřadu v kultu Diany aricijské. Známo jest, že kněz bohyně té, jemuž příslušel čestný titul *rex Nemorensis*, musil v souboji zabít předchůdce svého a sám zůstával knězem jen tak dlouho, dokud nepodařilo se jinému utrhnouti ratolest s posvátného stromu v háji Dianině a zabítí jej. Jaký jest smysl tohoto obřadu, k němuž marně hledáme paralely v klassickém starověku? Dvě otázky jsou to, k nimž hledá Frazer odpověď: především, proč musil kněz ten zabítí vždy svého předchůdce a dále, proč musil čekatel úřadu toho utrhnouti onu ratolest prve než jej zabil.

Hledaje odpovědi k první otázce, zkoumá Frazer nejdříve, proč kněz Dianin zván byl *rex Nemorensis*, či dle jeho překladu »král háje« (*the King of the Wood*)? Za tím účelem probírá podrobně různé formy kněžského království a jeho funkce u primitivních národů, dále představy o trvalém neb jen dočasném vtělování se božstva v tělo lidské, jakož i velmi rozšířený kult stromů, jež pokládal primitivní člověk za bytosti živoucí, v nichž sídlí duch jako v těle jeho; dochází k výsledku (I, str. 230 n.), že kult Diany aricijské byl v podstatě své kult božstva lesního. O tom svědčí též, že svatyně bohyně té byly v hájích, ba že vůbec každý háj byl svatyní Dianinou (*Servius k Verg. Georg. III, 332: nam, ut diximus, et omnis quercus lóvi est consecrata et omnis lucus Dianae*). Podobně jako duchové stromů v představách jiných národů pomáhá i Diana ženám, jest ochránkyní zvěře lesní i zvířat domácích a posvátný pramen i věčný oheň, který prý byl udržován v háji aricijském, ukazují, že i bohyně tato byla pokládána za dárkyni vláhy a světla jako jiná božstva stromů a hájů. Avšak rozbor lidových zvyků národů evropských nás učí, že takováto božstva stromů byla často repraesentována osobou žijící, v níž spatřovala víra lidová vtělení ducha stromu a jež nadána byla jeho zúrodnující mocí. Osoba tato často zvána byla králem (»král májový« v prostonárodních zvycích krajin střední Evropy) a tak byl i *rex Nemorensis*, čili dle Frazera »král háje«, takovouto inkarnací ducha, jenž sídlil v posvátném stromě. K tomuto významu ukazuje také jeho sídlo v posvátném háji a jeho vztah k oné osudné pro něho větví posvátného stromu, již, jak dále poznáme, identifikuje Frazer se zlatou větví, známou ze šestého zpěvu *Aeneidy*. Poněvadž totiž král tento mohl býti napaden jen od toho, kdo utrhl onu větev, byl život jeho do jisté míry spjat se životem posvátného stromu, i jest tedy v též poměru k stromu tomu jako neviditelný duch ve stromě sídlící. Jej repraesentují na venek jak »král háje« tak zlatá ratolest, což nesmí nás pře-

kvapiti; neboť takovéto dvojité vtělení ducha stromu jest častým zjevem primitivní víry.

Král a kněz byl však jako nositel nadpřirozené moci nebo dokonce jako inkarnace božstva vázán různými pravidly a předpisy rituálními. Celý jeho život musil upraven býti tak, aby v ničem nerušil pevný řád světový, jak víra lidu si jej představuje; neboť jen tak bylo lze zabrániti škodlivému vlivu daemonů a kouzelníků. Frazer sebral u nejrozličnějších národů spoustu dokladů podobných rituálních zákazů (zvaných »tabu«) a poněvadž i kněz nemijský byl obklopen v očích ctitelů bohyně magickou a nadpřirozenou mocí, byl i život jeho zajisté obklíčen systémem rituálních zákazů. Ale tato nadpřirozená moc, již primitivní člověk ve svého krále vkládá, může utrpěti újmy stárání a ochablostí sil svého nositele, i jest nutno postarati se včas o nástupce jeho a bývalého krále odstraniti. To dalo se v primitivních dobách usmrcením krále; upomínka na zvyk tento udržela se dosud v lidových obyčejích masopustních v Německu a Rakousku; také v Čechách udrželo se místy dosud takovéto symbolické »stínání králů« (II, str. 63 n.). Tak bylo původně i u kněze háje nemijského: i on musil býti zabit, jakmile síla jeho počala mizeti. Původně stávalo se tak po uplynutí určité doby; pozdější, nám známý zvyk, že směl býti králem tak dlouho, dokud neobjevil se silnější nástupce, jest již zmírněním původního obřadu.

Pojednav dále o lidových zvycích »vynášení smrti« a »přinášení léta«, při nichž léto symbolisováno jest buď stromkem neb ratolestí různě ozdobenou, nebo představováno loutkou neb i živou osobou, soudí Frazer, že i v těchto zvycích taji se upomínka na původní usmrcování člověka, jenž pokládán byl za vtělení ducha stromu nebo vegetace. Zánik rostlinného života v zimě vykládal si primitivní člověk jako zeslabení ducha plodivé síly přírodní; i musil býti dosavadní představitel její zabit a nový, svěží na jeho místo dosazen. V Sasku a Durynsku jest dokonce zvykem, že vesničané oživují opět symbolického představitele onoho primitivního »ducha stromu«, což jest dle Frazera v úplné shodě s mythem o Hippolytovi, jenž byl prvý rex Nemorensis v Aricii; byv zabit koni svými, oživen byl Asklepiem a slul odtud Virbius. Stejným způsobem však vyložiti jest i mythy o smrti a vzkříšení jiných božstev řeckých i cizích, jako byli Adonis, Attis, Osiris, Dionysos, Persefone; všechna božstva tato jsou původně duchové stromu nebo obilného zrna, jichž prastarými prototypy jsou egyptský Maneros, řecký Linos, bithynský Bormus a fryzský Lityerses, personifikace to žalozpěvů ženeců a vinařů nad smrtí ducha obilí a vína.

Odpověď Frazerova na prvou z výše uvedených otázek tedy zní, že kněz aricijský byl zabíjen jako lidská inkarnace ducha stromu a vegetace přírodní vůbec proto, aby síla, již re-

praesentuje, nebyla nijak zeslabena. Ale zbývá ještě další otázka: co byla ona zlatá ratolest a proč musil ji každý kandidát arijského kněžství utrhnouti, prve než mohl zabiti svého předchůdce? Přesvědčen jsa o tom, že z poznámky Serviovy k Verg. Aen. VI, 136 plyne totožnost této osudné větve z háje aricijského se známou zlatou ratolestí Vergiliovou, o níž mluví se v šesté knize Aeneidy (v. 136 n. a 203 n.), vyvozuje z v. 203 n., že posvátný strom, na němž ratolest ona rostla a jenž totožný jest s posvátným stromem háje Dianina, byl dub, zlatá větev pak jmelí, takže dle toho, co výše bylo řečeno, byl rex Nemorensis inkarnací ducha dubu. Vergilius ovšem na tomto místě neidentifikuje, nýbrž pouze přirovnává zlatou větev Aeneovu se jmelím, opínajícím peň dubu, ale překážka tato pro Frazera neexistuje; pro něho (III, str. 449 n.) není zlatá ratolest nic jiného než jmelí, jež Vergilius buď z poetické licence nebo spíše v upomínce na lidovou pověru, že v jisté době září jmelí zlatým leskem, představuje si jako zlatou snítku.

K dalším dedukcím vede Frazera nordický mythus o smrti Balderově. Také Balder jest totiž duch stromu, a to, jak se zdá, opět dubu, nejposvátnějšího stromu arijských národů. Než podle primitivní víry může duše prodlévati také mimo tělo, jen když najde bezpečný útulek a takovým sídlem »vnější duše« (the external soul) Baldrovy jest jmelí. Proto také dle mythu mohl býti Balder zabit jen úderem ratolesti této rostliny. Myšlenka, že život ducha dubu prodlévá v jmelí, peň jeho obepínajícím, vzbuzena byla dle Frazera (III, str. 447) pozorováním, že bylina ta zůstává i v zimě zelená, kdy dub listí pozbyl, a dále tím, že rostlina ta, nedotýkajíc se zpravidla země, vznáší se takřka mezi nebem a zemí, což dle pozorování Frazerových bylo nejlepším místem, kde mohl primitivní člověk ukrýti duši svých božstev před nebezpečími jí brozícími. A stejně jest tomu v případě, o němž jednáme. I rex Nemorensis jest vtělením ducha dubu a jeho život i smrt byly spojeny se jmelím na dubu rostoucím, takže pokud jmelí zůstávalo neporušeno, nemusil, právě jako Balder, zemříti.

Ale ještě jedna otázka zbývá: jak mohlo jmelí na dubě rostoucí býti nazýváno »zlatou ratolestí«? Odpověď k této otázce nalézá Frazer v analogii s mythickým kapradím, jež podle lidové tradice, mezi jiným i české, vykvétá v noci svatojanské zlatými květy, které planou jako oheň, a odhaluje šťastnému majiteli skryté poklady. Místy se věří, že kapradí toto vykvétá v noci štědrovečerní. Tyto dvě doby květu jeho — doba letního a zimního slunovratu — jakož i vlastnost, jež se mu všeobecně přikládá, že září a plane jako oheň, ukazují, že kapradí bylo pokládáno za emanaci slunečního ohně v době letního a zimního slunovratu. Také jmelí trhá se v zemích germánských a keltických v těchto dobách ročních a také jemu přikládá se moc od-

halovati poklady, skryté v zemi. Jest tedy také emanací ohně slunečního, či spíše podle primitivní víry jest oheň sluneční jeho emanací; neboť, jak Frazer dokazuje, jest původní účel známého zvyku, zapalovati o letním slunovratu ohně, ten, aby slunci byl dodán nový, čerstvý oheň. Poněvadž pak oheň byl pravidelně vyluzován třením dubového dřeva, představovali si staří Ariové, že slunce se periodicky obnovuje ohněm, který sídlí v posvátném dubu; strom ten byl tedy pokládán za jakousi zásobárnu, z níž se sluneční oheň čas od času obnovuje. Ale ježto dle toho, co bylo řečeno, život dubu sídlil vlastně ve jmelí, obsahovalo i ono zárodek ohně, i mohl býti oheň sluneční pokládán za emanaci jmelí a pochopujeme, že jmelí mohlo býti nazváno zlatou ratolestí. Proto také byl zmíněný již Virbius identifikován se sluncem; neboť jest to původně duch stromu, a sice dubu, na němž rostla zlatá ratolest a z něhož obnovoval se čas od času oheň sluneční. Primitivnímu člověku připadaly nejspíše stromy, z jichž dřeva vyluzoval pracně oheň, jako schránky skrytého ohně, i jest přirozeno, že jim přikládal epitheta jako zlatý, zářící a pod. Zdaž není tu hledati, táže se Frazer (III, str. 457), původ jména Diova i Jovova, jež obě vyjadřují představu jasu a záře? Jest velmi význačno, že u Řeků i Italů zasvěcen byl dub nejvyšším bohům tém a že v tom shodují se s nimi Ariové severní Evropy v Gallii, Prusku a Skandinávii. Tu jest hledati prvky primitivního náboženství národů arijských; a co můžeme sledovati ještě v posvátném háji nemij-ském, jest předpokládati i u jiných národů této větve: i u nich žili a umírali takovíto »králové hájů«, vtělení nejvyššího boha arijského, jehož život byl obsažen v jmelí neboli ve zlaté větvi.

Takový jest obraz, jež dovedl nám svým kombinačním nadáním vytvořiti Frazer o nejstarším stadiu náboženství národů arijských; stačilo mu k tomu několik chudých zpráv starověkých o tajemných obřadech, spojených s kněžstvím Diany arijské. Stavba tato, již vybudoval Frazer na přebohatém podkladě anthropologickém a folkloristickém, jest zajisté velmi důmyslná, a přec jest to jen subjektivní kombinace, jež zbudována jest na základech velmi vratkých. Patrně to nejlépe z toho, že nikoliv odpůrci, nýbrž přední zástupci tohoto směru mythologického ukázali na slabé stránky vývodů Frazerových; jest to především *A. Lang* (Magic and religion, v Londýně 1901, str. 205 n.) a vedle něho *A. B. Cook* (v recenzi díla Frazerova v Classical Review, sv. XVI, r. 1902, str. 365 n.).

Chtěje aspoň stručně ukázati na nedostatky theorie Frazerovy, uvedu nejprve naše hlavní svědectví starověké o obřadech, spojených s kněžstvím Diany arijské, poznámku Serviovu k Vergiliově Aen. VI, 136. Vykládaje o významu zlaté ratolesti Aeneovy praví Servius: publica autem opinio hoc habet. Orestes post occisum regem Thoantem in regione Taurica cum sorore

Iphigenia . . . . . fugit et Dianae simulacrum inde sublatum haud longe ab Aricia collocavit. in huius templo post mutatum ritum sacrificiorum fuit arbor quaedam, de qua infringi ramum non licebat. dabatur autem fugitivis potestas, ut si quis exinde ramum potuisset auferre, monomachia cum fugitivo templi sacerdote dimicaret: nam fugitivus illic erat sacerdos ad priscae imaginem fugae. dimicandi autem dabatur facultas quasi ad pristini sacrificii reparationem. Z místa tohoto plyne především, že vypravování o Orestovi má zcela povahu mythu aetiologického, jenž měl vysvětliti neobvyklé obřady, vízící se k háji Dianinu v Aricii, ač, jak ukazuje Lang (na uv. m. 208 n.), jich nikterak nevysvětluje; neboť mezi kněžstvím a kultem Diany taurské a aricijské, jež uvádí legenda tato v souvislost, jest mnoho vážných neshod: Dianě taurské byli obětováni cizinci, v Aricii však usmrčován byl kněz svým nástupcem a oba byli uprchlí otroci, čehož nebylo v Tauridě. Necht však soudíme o souvislosti obou kultů jakkoliv, nikterak nemůžeme místa Serviova po příkladu Frazerově (I, str. 4) užití za svědectví, že osudná větev z háje aricijského, o níž se tu vypravuje, byla totožná se zlatou ratolestí Vergiliovou. Ze slov Serviových plyne ovšem, ač to výslovně řečeno není, že obě tyto větve jsou identické, ale jaký význam má samo o sobě svědectví »běžného mínění«, jehož se dovolává čtyři sta let po Vergiliově jeho komentátor? Nemůže spojení obou ratolestí býti čistě vnější a nahodilý? Jediným hodnověrným svědkem jest nám text Vergiliův sám a z něho plyne zcela jasně, že zlatá ratolest Aeneova nemá pranic společného s osudnou větví háje aricijského. Z líčení básníkovy vyplývá nepochybně, že větev, o níž mluví, jest skutečně zlatá, nikoliv ve smyslu obrazném, jaký vkládá do této představy Frazer, kdežto větev háje aricijského byla zcela libovolná ratolest, s určitého stromu utržená. Větev Aeneova neroste dále v Aricii a není v žádném spojení s Dianou, nýbrž jest zasvěcena Proserpině. Čteme-li nepředpojatě místo Serviovo, nemůže utržení větve se stromu v háji aricijském znamenati nic jiného než výzvu k souboji, kdežto zlatá větev Aeneova jest talisman a jakoby průvodní list do Hadu. Utrhne-li se větev tato, vystřídá ji okamžitě jiná, čehož o stromu aricijském nikde se nedovídáme. Tyto neshody, jež nejsou jediné, ukazují, že ono »běžné mínění«, jehož se dovolává Servius, sloučilo tu pojmy zcela různé, mezi nimiž jediným pojítkem bylo vědomí osudného významu dvou větví, známých z literatury a zpráv o tajemném stromu háje Dianina.

A jako nesvědčí slova básníkovy pro totožnost obou ratolestí, nelze z přirovnání, jež čteme v šesté knize Aeneidy (v. 205 n.) vyvozovati, že posvátný strom háje aricijského byl dub a osudná ratolest ona jmelí, dub opínající. Jak možno souditi, že by Vergilius tu srovnával dva předměty, jež vlastně

byly totožné a z jakých důvodů smíme předpokládati u něho takovou úmyslnou nejasnost?

Soudím, že netřeba dále ukazovati na vratkost základů, na nichž Frazer zbudoval své dalekosáhlé kombinace. Ostatně, jak právem ukazuje Cook (na uv. m., str. 372 n.), jsou i jinak dedukce Frazerovy pravdě nepodobné a, což jest po mém soudu zvláště vážným svědectvím proti správnosti jejich, odpovídají různá místa spisu jeho zcela jinak k základní otázce, kdo byl vlastně onen bůh, v dubu a jmelí sídlící, jehož vtělením byl kněz aricijského háje. Kdežto v poslední části díla dochází Frazer k výsledku, že to byl nejvyšší bůh arijský, jenž na půdě italské zván byl Juppiter (III, str. 457), mluví krátce před tím (III, str. 456) o Virbiovi jakožto duchu dubu, na němž rostla zlatá ratolest a konečně z jiných míst (na př. I, str. 230) plyne, že pokládá Dianu za ducha stromu v háji aricijském. Sprostředkující domněnka, že snad Diana nebyla první držitelkou háje tohoto, nýbrž že teprve později zaujala místo prastarého boha lesního, tam v dubu uctívaného, jest vyloučena tvrzením Frazerovým (I, str. 2, pozn. 1), že Diana ctěna byla v háji nemij-ském od prastarých dob.

Jaký jest tedy smysl a význam podivných obřadů, o nichž vypravuje nám Servius? Zjistě daleko jednodušší než jaký vkládá v ně Frazer. Cook (na uv. m., str. 376 n.) ukazuje na úzkou souvislost, která jest mezi t. zv. rex Nemorensis a římským rex sacrorum zvláště v jejich poměru ke kultu Vestinu. Z toho soudí, že podobně jako tento kněz římský byl i rex Nemorensis dědicem kněžských funkcí původního diktatora ligy latinské, jejímž náboženským střediskem byla Aricia. Jeho boj s nástupcem vyložiti jest jako zbytek primitivní drsné formy, dle níž sestárlý veřejný funkcionář, jenž nemohl již stačiti svému úřadu, byl buď usmrcován neb donucen sám se usmrtiti, zvyk to, jenž v daleko mírnější formě udržel se i později v římském regifugiu. Jeho dozor na posvátný strom v háji aricijském plyne z toho, že podle víry lidu sídlela v něm sama bohyně Diana, zvyk pak, že kandidát kněžství toho musil ulomiti větev s posvátného stromu, vyložiti jest dle Cooka tak, že tímto způsobem stavěl se ten, jenž činil si nárok na kněžství, pod ochranu bohyně.

Také Lang (na uv. m., str. 218 n.) pokouší se o výklad těchto obřadů a myslím, že vysvětluje je ještě pravdě podobněji než Cook, jehož výklad není vždy náležitě zdůvodněn; zvláště ona parallela mezi římským rex sacrorum a knězem aricijským jest, jak myslím, dosti hypotetická. Lang stanoví nejprve fakta, jež o knězi aricijském se nám dochovala. Víme především, že kněží tito byli zběhlí otroci, dále že název jich byl rex Nemorensis a že mohli býti zabiti a vystřídáni jiným uprchlým otrokem, jenž musil ulomiti větev s určitého stromu v háji aricij-

ském. Věc na prvním místě uvedená vykládána byla buď z výše uvedeného »mythu« o Orestovi, ale poněvadž nelze pochybovati o tom, že pověst ta byla vymyšlena za tím účelem, aby vysvětlila zvyk, o němž jednáme, nelze jí užiti k výkladu jeho. Ještě častěji vykládá se zvyk tento jako přirozený následek nebezpečství, s úřadem tím spojeného, i tu však zůstává záhadno, proč Servius mluví jen o uprchlých otrocích. Nesnáž tuto řeší výklad Langův jednoduše a přesvědčivě. Strom v háji ariciejském, o němž mluví Servius, byl spolu s příslušným hájem asylem pro uprchlé otroky. Poněvadž pak neomezené právo asylové bylo by přivodilo velmi nepohodlné sousedství Aricii, bylo právo to omezeno na jediného otroka, jenž musit usmrtiti dosavadního obyvatele asyly toho a sám mohl jím zůstat jen dotud, pokud nepodarilo se jinému otroku utrhnutí ratolest s onoho stromu a jej zabiti. Utržení větve značilo vyzvání k boji a odtud vysvětlíme si jedinou nám známou povinnost těchto »kněží«, stržiti osudný strom, jenž byl jejich asylem. O nějakých kněžských úkonech těchto otroků se nedovídáme. Ale i tato jediná jejich povinnost, pro ně tak významná, mohla býti dostatečnou příčinou, proč přikládána jim byla povaha kněží; vždýt v stromě tom sídlelo božstvo, jež je chránilo a vytasený meč, jež na ochranu svou nosili, činil je skutečnými »králi háje«.

Arthur B. Cook, jenž v uvedené recenzi v *Class. Review* (XVI, 1902, str. 365 nn.) vyslovil se proti správnosti základů theorií Frazerových a ukázal na vnitřní nesrovnalosti jejich, stal se již v nejbližších dvou ročnících téhož časopisu v rozsáhlém pojednání, nadepsaném »Zeus, Jupiter and the oak« (sv. XVII r. 1903, str. 174—186, 268—278, 403—421 a sv. XVIII, r. 1904, str. 75—89, 325—328, 360—375), nejhorlivějším stoupencem myšlenky Frazerovy o významu dubu v kultu arijských národů. Na vyzvání Frazerovo a za jeho přispění prozkoumal celou otázku, o níž jedná hlavní dílo Frazerovo, a jak v předmluvě ke svému článku upřímně přiznává, přivedlo jej toto zevrubnější prozkoumání celého materiálu k tomu, že opustil skoro úplně svůj negativní kriticism vůči názorům Frazerovým a odhodlal se postupovati dále ve směru, Frazerem naznačeném.

I přijímá s Frazerem běžnou etymologii jména Diova, jež označuje ho jako »jasného« vládcce nebes; ale vedle této původní funkce jeví se v některých krajinách Zeus jako bůh vodní, ba i podzemní (*Zeὺς Θαλάσσιος* v Sidonu a *Χθόνιος* v Olympii a j.). V tom spatřuje Cook zbytek primitivní víry, jenž sice již u Homera jest zatemněn, ale jen zdánlivě; neboť jména tři synů Kronových jsou podle něho pouhé vedlejší formy jména Diova; rozděluje totiž jména jejich v *Ποσειδάων* (= »Zeus ve vodě«, *πότος*) a *Ἄϊ-Δις* (= »Zeus země«, *αἶα*). Ženskou formu téhož jména spatřuje s Ahrensem v *Δα-μήτηρ*, *Δη-μήτηρ* a proto také bohyně tato bývá často spojována s Diem,

Poseidonem i Hádem. Ale Cook jde ještě dále. Souhlase s M. Mayerem, že jméno *Ζεύς* mělo někdy prothetické *ἀ-*, soudí, že jméno to obsaženo jest též v jménu lokálního heroa města Orchomenu *Ἀξεύς*, dále ve jménu heroa eponyma Azanů (*Ἀζάν*; srovn. tvar *Ζάν*); vedle toho však náleží sem i jméno *Ἄδων*, *Ἄδωνις*, dále *Τινάν*, což jest reduplikovaná forma z **Τάν* (srovn. kretské *Τανός* a j.). Řadě příbuzných bohů nebes, vody a země odpovídá stejná řada bohyň: *Δία* (= bohyně oblohy), *Ἀφρο-Διτη* (= bohyně vodní), *Διώνη* (= bohyně země); podobně jako božstva mužská mohou však i bohyně tyto přecházeti ve všechny tyto funkce (Afrodite jest nejen *Ἐπιλοια*, nýbrž i *Ὀφρανία* a rovněž *Ἐπινομβιδία*).

Všechna tato božstva, etymologicky příbuzná s jménem Diovým, jeví stopy, ukazující ke starému kultu dubu. Z kultů Diových jest to ovšem především kult dodonský, v němž se jeví nejvíce vztah boha toho k dubu. Zajímavý jest výklad Cookův o kněžích Dia dodonského, zvaných *Ἐλλοί*. Praotec rodu tohoto Hellos byl dle schol. k Iliadě *II* 234 dřevorubcem (*δρυντόμος*); s tím srovnává Cook, že kněží ti zvaní byli též *τόμουροι* (od *τέμνω*) a soudí, že rod jejich byl jediný oprávněn káceti duby v posvátném lese. Hora, kde stromy ty káceny byly, sluje *Τόμαρος* neb *Τυάρος* (*τέμνω*). Obřad tento měl nespíše význam sakrální. Podobně jako v Platajích byl i v Dodoně slaven *ἱερός γάμος*, při němž dub, na který usedla posvátná holubice, byl pokládán za nevěstu Diovu, byl ozdoben, skácen a konečně spálen. Ale Cook postupuje dle vzoru Frazerova ještě dále. Eponymní úředník dodonský, zvaný *ναῖαρχος*, jenž řídil slavnost *Ναία*, jest nástupcem starých králů dodonských. Bližší představy o něm i o nejstarším kultu dodonském nabýváme z mythu o Argonautech, který jest v úzkém vztahu k Dodoně. Nejen že v příd loď Argo zasazena byla tříska z dubu dodonského, ale i jméno *Ἑλλη* nelze odloučiti od jména *Ἑλλος*, eponyma dodonských Hellů. Přijímaje starý výklad Kuhnův a Mannhardtův soudí, že Helle, ženská obdoba Faethonta, jest bohyně slunce a zlatý beran její též slunce. Ale také Hellos měl velmi krásného beránka ve svém stádu, což vyvozuje Cook ze scholií k Odyssei § 327 a Iliadě *II* 234. Ježto pak dle Plutarcha (Pyrrh. 1) byl prvním králem dodonským po potopě Faethon, jehož vztah k slunci jest nepochybný, usuzuje Cook, že dodonský kult dubu byl ve vztahu k slunci, symbolisovanému beranem, jenž jest v majetku krále a spolu kněze. Má tedy král jakýsi dozor nad světlem slunečním. Poněvadž pak nejstarším králem dodonským jest bůh sluneční Faethon, lze prý souditi odtud, že i nástupci jeho byli pokládáni za vtělení boha slunečního či boha nebes. I dospívá tu Cook k stejné představě, kterou vyvodil Frazer pro kněze-krále v háji nemijském. Analogie tato jde ještě dále. I král dodonský musil totiž zápasiti se

svým nástupcem. Cook vyvozuje to zajímavým způsobem z několika mythů řeckých. Jest to především mythus o Forbantovi, králi loupeživých Flegyů, jenž bydlil opodál od ostatních pod dubem a přepadal poutníky, do Delf se ubírající. Zvítěziv v závodech nad protivníky svými, stínal hlavy jejich a věšel je na svůj dub. Teprve Apollon jej přemohl a zabil. Jiný jest mythus o Dryantovi, jehož jméno nelze odloučiti od slova *δρυς*. O něm vypravuje Parthenios (VI, 2 n.), že spolu s Kleitem ucházel se o deuru Sithona, krále thráckých Odomantů, Pallenu. Otec nutil uchazeče k závodu, při němž prohra trestána byla smrtí. Palene, milující Kleita, podplatila prostřednictvím svého sluhý vozaťaje Dryantova, aby poškodil vůz jeho, takže Dryas spadl s vozu a byl zabit od Kleita. Zcela obdobný jest konečně i známý mythus o Oinomaovi; i on byl ve vztahu ke stromu právě tak jako Dryas. Pausanias (V, 20, 6) vypravuje totiž o sloupu Oinomaově, jenž ještě za jeho doby stál v t. zv. domě Oinomaově v Olympii v blízkosti velkého chrámu Diova. Poněvadž pak dle vývodů Evansových byl v době mykenské sloup často symbolem posvátného stromu, soudí Cook, že stejně bylo tomu i v případě tomto a strom onen, jehož symbolem byl Oinomaův sloup, že byl nejspíše strom Diův. Potvrzení toto spatřuje v obraze na apulské amfoře z Ruva, chované v Britském museu, na níž místo obrazu Diova nalézáme pouhý sloup s nápisem *ΔΙΟΣ*. Oinomaos jest dle Frazera mythický prototyp starých kněžských králů v Olympii, kteří ztělesňovali nejvyššího boha, ale musili zápasiti na život a na smrt se svým nástupcem. Odtud vysvětlujeme si božské pouti, u republikánských Hellenů tak překvapující, jichž se dostávalo vítězům olympijským. Patrně byly, jak soudí Cook, v mythické době závody olympijské prostředkem, jímž určoval se nejzpůsobilejší král území a kněz lokálního kultu Diova, ve stromě sídlícího. A tak bylo tomu i v Dodoně, kde také boj o kněžské království dal vznik slavnosti, zvané *Náia*, při které vítěz, původně spolu též kněžský král, byl pokládán za vtěleného Dia.

Dodona však nebyla jediným střediskem tohoto kultu Diova; Cook dokazuje i o četných jiných místech, kde uctíván byl Zeus, že kult jeho projevuje podstatné rysy kultu pelasgického Dia dodonského, jež jsou: Zeus jeví se tu jako bůh nebes, vody i země, sídlí ve svatém dubu a jeho vtělením jest kněžský král, jemuž náleží magickými prostředky udržovati oheň sluneční. Tak tomu bylo v kultu Dia, uctívaného v známém Ammoniu v poušti libyjské, jež běžná legenda odvozovala z Dodony, dále v některých městech kretských (Gortynu a Knossu), kde Minos a jeho potomci byli pokládáni za vtělení Dia. Minos a Minotaurus jsou jen různé formy téže osoby, při čemž Minos značí nejspíše krále v jeho poměru k lidu, Minotaurus pak, jehož obydlí jest labyrinth, t. j. dům slunce, jest vtělený Zeus; jej přemáhá The-

seus a stává se také vtělením Dia. Také v městech maloasijských byl tento kult rozšířen (v Prieně, Miletu a j.), dále na Rhodu, jehož bůh Helios jest specialisovaná forma Dia, což vyplývá již z toho, že posvátným stromem jeho byl dub.

Ale i význam, jež Frazer stanovil pro jmelí, nalezá Cook v světě řeckém. V městě *Iḡiai* na Rhodu byl kult Apollona, zvaného *Iḡios*. Ježto jmelí sluje řecky *iḡós*, vyvozuje Cook, že známý Ixion byl »bůh jmelí« a dle toho, co o jmelí Frazer stanovil, jiná forma Dia samého. Odtud si vysvětluje, že manželka Ixionova slula Dia, že otcem Peirithoovým jmenuje se vedle Ixiona Zeus sám, rovněž báj, že Ixion zatoužil po manželce Diově, dochází tím vysvětlení. Trest, jenž jej za to stihl, že byl vpleten ve žhavé kolo, dokazuje, že byl Ixion též bohem slunečním; neboť zářící kolo jest prastarý symbol slunce. Vedle toho ukázal Frazer, že sluneční oheň byl pokládán za emanaci jmelí.

Na půdě italské upomíná na tento význam jmelí jméno Fortuna Viscata (Plut. quaest. Rom. 74 a j.) a spolu vidíme, že známé »kolo Štěstěny« není pouhá metafora, nýbrž má původně též význam jako kolo Ixionovo.

Nelze vystihnouti v přehledu našem všechny stopy, jež Cook v nejrůznějších krajích řeckých pro tento kult Diův nalézal. Jen krátce ještě chci zmíniti se o Italii, kam přenesli prý kult ten Pelasgové. Zajímavý jest jeho výklad o původním významu etruských haruspiků; byli to vykladači zázračných znamení, jež byly ve spojení s posvátnými duby. Vyvozuje to z porušené glossy Hesychiovy: *ἀροσπίνες δρύες ἐπιεκομμέναι*; lemma její opravití jest v *ἀροσπίνες*. Žijícími představiteli nejvyššího boha toho byli u Etrusků lukumonové; na to ukazují různé odznaky jejich moci, zvláště nachové roucho, jež odtud přešlo do římského triumfu. Také v starém Latii jsou stopy kultu toho, mezi jiným v kultu Jova, zvaného Latiaris, na hoře Albské. Jméno syna Aeneova Ascania, zakladatele dynastie albské, znamená dle Cooka »král dubu« (*ἄσκη-ρ-α*); také Silviové byli představitelé boha stromu a to nepochybně dubu. Rovněž Iulus jest takovým lidským Jovem, jak ukazuje jméno jeho (Diovilus, Iovilus, Iulus). Byli tedy v obvodu albském dva rody kněžských králů, z nichž Juliové sídlili v Bovillách, Silviové pak snad v Aricii, kde rex Nemorensis byl představitelem jejich vlády. V Římě nachází Cook stopy tohoto pelasgického kultu Diova v kultu Jova Feretria; i tu vystupuje Juppiter ve své trojí funkci boha nebes, vody a země. Původní obyvatelé Latia, Aboriginové, ctili v této funkci Jana, jenž byl *τριπρόσωπος*; teprve Italové nahradili jej Jovem. Že trojhlavý Janus byl původně bohem dubu, vyvozuje Cook na př. z toho, že na Janiculu byl háj dubový. Podobně i družka jeho Diana neb Jana byla triceps a triformis a také bohyně dubu, což vyplývá již z jejího kultu v háji aricijském. Víra v živící představitele Jovovy táhne se celou římskou historií;

nejen že nosili králové, diktatorové, triumfující vojevůdcové a praetorové, předsedající hrám, odznaky nejvyššího boha, nýbrž za císařství ožila prastará představa, že vládnoucí císař — jest vtělený Juppiter. Když italský Juppiter vystřídal v kultu Jana, přivedl s sebou Marta a Quirina; dle Cooka jsou bohové ti, již vždy byli v úzkém spojení s Jovem, jen zvláštní formy boha tohoto. Mars jest Juppiter jako bůh války a Quirinus jako bůh dubu; jméno jeho odvozuje Cook z koř. *quer-*, řec. *πῆριος* t. j. dub křemelák. Poněvadž však jméno jeho jest pouhé adjektivum, čekáme i u něho vlastní jméno a to jest Veiovis; neboť u Umbrů mají božstva této trojice jména Iuve, Marte, Vofione.

To jsou asi hlavní myšlenky rozsáhlého pojednání Cookova, ale i z nich možno si vytvořiti představu, do jakých konsekvencí provedl Cook hypothesu Frazerovu. Není snad kultu Diova v řeckém a římském světě, v němž by Cook neobjevil stopy, jež svědčí pro správnost jeho základní myšlenky: ba Cook nespokojil se pouze Řeky a Italiky, nýbrž sleduje — a ovšem také nachází — analogické představy u Keltů, Germánů a Balto-Slovanů (v časopise *Folk Lore* r. 1904—5). Netřeba zvláště vytýkati, že leckterá jeho domněnka jest pozoruhodná a do značné míry přesvědčující. Tak zamlouvá se mi výklad jeho o vztazích dodonské věštní k mythu o Argonautech, dále o Ixionovi, jehož jméno lze sotva odloučiti od slova *ἰξός* a jehož trest, vpletení na žhavé kolo, svědčí snad vskutku o jeho vztahu ke slunci, stejně i obdobný výklad jeho o t. zv. *Fortuna Viscata* a »kolu Štěstěny«. Jako celek však vývody jeho dojista neobstojí. Podobně jako Frazer dává se i on často svěsti ke kombinacím velmi slabě zdůvodněným a hledá hlubší analogie i tam, kde spojitost jest jen nahodilá a vnější. Nechtěje znovu dokazovati slabé stránky celé této Cookovy, vlastně Frazerovy hypotese, jejíž základem jest nesprávný výklad obřadů, známých nám z háje Diany aricijské, podotýkám jen, že u Cooka vystupuje rušivě a pravdě podobnosti jeho výkladům ubírá jeho velmi často nesprávné etymologisování. Jak možno na př. vykládati jméno *Ἄρ-δης* jako »zemský Zeus« nebo *Ποσει-δάων* jako »vodní Zeus« a *Ἀρροδίη* jako ženskou formu »vodního Dia«? A přece jsou prvé dvě etymologie hlavní oporou jeho základního názoru o původní trojitě funkci Dia v dubu sídlicího.

Ze skupiny stoupenců anthropologického směru v Anglii nutno uvést ještě sl. *J. E. Harrisonovu*. Své názory o vývoji řeckého náboženství vyložila spisovatelka nejpodrobněji v díle »*Prolegomena to the study of Greek religion*« (Cambridge 1903, 2. vyd. 1908). Základní myšlenkou její jest, že nejlepším klíčem k porozumění řeckého náboženství jest podrobný rozbor řeckého rituálu a primitivních zvyků. Celým náboženským vývojem řeckým možno sledovati rozpor mezi bohy olympskými, jak se nám jeví v umělé literatuře od dob homerských, a staršími předsta-

vami náboženskými, které se vyznačují silně vystupujícím rázem chthonickým. I Řekové sami uznávali v klassické době tyto dvě vrstvy náboženských představ: kdežto k bohům olympským uchýlovali se s prosbou o milost zcela dle zásady »do ut des« (θεραπεία), vyjadřovala se v obřadech, s nimiž obraceli se k druhé skupině božstev, zásada »do ut abeas« (spisovatelka označuje poměr tento ne příliš přiléhavým výrazem δεισιδαιμονία). Božstva chthonického a daemonského rázu podlehlá síce zpravidla bohům olympským, ale nepozbývají svého vlivu a vtiskují vítězným bohům těm svůj ráz a své obřady. Nezřídka stává se jméno těchto daemonů příjmením božstva olympského.

Správnost názoru svého dokazuje Harrisonová rozбором rituálu některých slavností, jež síce zasvěceny byly dle jména božstvům olympským, ale jasně dávají ještě tušiti původní chthonický ráz. Jest to především slavnost Diasia, jež v době historické náležela Diovi, příjmím Meilichios. Ale rituál slavnosti této liší se velmi podstatně od obřadů, s nimiž obracel se prosebník k olympskému Diovi. Z obětí při Diasiích nesmělo se ničeho pojísti, což jest charakteristické pro kult božstev podzemních. I soudí spisovatelka, že Zeus nebyl původním božstvem o Diasiích uctívaným, nýbrž božstvo chthonické, jež, jak Harrisonová z několika reliéfů vyvozuje, představováno bylo v podobě hadí. Tomuto výkladu svědčí prý i jméno Διάσια, jež nutno odvozovati od kmene δῖσο-, který jest v lat. dīrus, což ukazuje, že původně podstatným obsahem slavnosti bylo magické zaklínání a že ráz její byl očistný a smírný. Také známé Διὸς κώδιον nemá původně co činiti s Diem, nýbrž rouno to slulo vlastně δῖον κώδιον (tvar ten jest u Eustathia k Odyssei χ 481), obsahovalo tedy slovo δῖον týž kmen, který jest v jméně Διάσια a znamenalo »kouzelné rouno«.

Podobným způsobem dokazuje Harrisonová rozбором rituálu jiných tří slavností athenských, Anthesterii, Thargelii a Thesmofoří, že i v nich tvoří kult olympských božstev jen vrchní vrstvu, pod níž tají se stopy starší víry rázu chthonického a magického. Původním obsahem obřadů o Anthesteriích byla slavnost očistná, jež měla odvrátiti škodlivé vlivy duchů a duší zemřelých;¹ v době nám známé zasvěceny jsou Dionysovi, ale ten jest jim původně tak cizí jako Apollon Thargelím. I tato slavnost vyznačuje se rázem očistným, nutným před počátkem žní. Očista ta vykonávána byla obětí, zvanou φαφαγαί, při níž buď dva muži nebo muž a žena byli zabíjeni, nikoliv jako smírná oběť Apollonovi, nýbrž za účelem fysické i mravní očisty a vedle toho pro zvýšení a udržení úrody zemské. Očistný ráz jeví se také jasně při obřadech Thesmofoří, slavnosti výlučně ženské a známá oběť při této slavnosti, vyhazování živých selat

¹ Srovn. zprávu v L. fil. XXVII, 1900, str. 505.

do propasti, jejichž setlé zbytky byly později vynášeny a mezí osemi roztroušeny, jest primitivní obřad, jímž měla zvýšena býti úrodnost zemská. Očista, neznámá v kultu božstev olympských, jest tedy základní myšlenkou všech těchto obřadů staré víry a také nutným předpokladem účasti na mysteriích; neboť při všech těchto obětech člověk vchází ve styk s tajemnou mocí nadlidskou, k níž jest zakázáno (tabu) přiblížit se bez očisty. Dle mínění Harrisonové jsou mysterie »olympskému« náboženství úplně cizí.

Od tohoto rozboru rituálu přechází spisovatelka k výkladu o tom, jaké byly božské bytosti, jichž primitivní obřady ty se týkaly a jaký byl další vývoj náboženských představ řeckých. Jak zvláště z obřadů při slavnosti Anthesterií patrně, byly to hlavně bytosti daemonické, jež Řekové zvali *Κῆρες* a k nimž náleží nejen duchové působící zlo, nemoci, stáří a smrt, nýbrž i různé jiné podobné bytosti, jako Harpyie, Gorgony, Graie, Sireny, Sfinx a Erinye, jež Aischylos pokusil se změnit z mstlivých daemonů starého náboženství v laskavá božstva nové víry, ale beze zdatu; Erinye nestaly se nikdy skutečnými *Σευαί*. Ale duchové primitivní víry nebyli vesměs povahy zlovolné; a z těch, kteří vyznačovali se povahou vlídnější, vznikli postupem vývoje bohové. Stalo se to tehdy, když Řekové dospěli k antropomorfnímu představování božstev; neboť dávajíce bohům svým lidskou podobu, podřizovali je zároveň pravidelným vztahům životním. Anthropomorfismus zatlačil u Řeků skoro úplně bytosti primitivní víry, představované ve formě zvířecí (obyčejně hadí) neb smíšené.

Homerský Olymp jest odleskem patriarchálního zřízení tehdejšího Řecka. Ale nápadno jest, že v četných lokálních kultech zaujímá přední místo božstvo ženské (Hera v Argu, Athena v Athenách, Demeter a Kore v Eleusíně). Tyto lokální kulty ukazují k jiné formě sociálního života, k matriarchátu. Tato forma jest původnější a tak přirozeně byla to bohyně-matka, jež nejprve byla anthropomorfisována a bohyní tou byla matka země, nejprve vládkyně divoké zvěře (*πότνια θηρῶν*) a pak, když člověk přešel k rolnictví, dárkyně úrody obilní, Demeter. Jí po boku stojí anthropomorfisovaná žena-dívka (*Κόρη*), z níž teprve později stala se dcera její. Jsouce původně jedna a táž bytost, rozlišena jen stářím, differencovaly se znenáhla i funkce, při čemž Demeter nabývala stále bližšího vztahu k rolnictví a zemi, kdežto Kore k poďsvětí. Vlivem orfismu nabyla dcera dokonce většího významu než matka.

Teprve se zánikem matriarchátu dostávají se v popředí božstva mužská a vzniká družina bohů olympských, zřejmě seskupená na podkladě práva otcovského; její hlavou jest Zeus, původně syn velké bohyně matky, vedle ní v pozadí stojící. Tu však přišel ze severu bůh, jenž vítězně pronikl celým Řeckem

a oživil tu starý rituál, jehož vnitřním obsahem byla myšlenka očisty. Buh ten jest Dionysos, jehož domovem jest Thrakie, a sice byli to thráctí Satrové, kteří, rozdělivše se později ve dva kmeny, rozšířili jeho kult jednak do Řecka, jednak do Malé Asie. Odtud vysvětlujeme si, že Euripides líčí v Bakchách Dionysa jako Orientála. Jméno původních vyznavačů Dionysových žije v řeckých Satyrech, jichž koňské atributy odvozuje spisovatelka, opírajíc se o svědectví makedonských a thráckých mincí, též z Thrakie, která jest domovem podobných jim Kentaurů, rovněž etitelů Dionysových. Nejsou tedy Satyrové původně daemonové vegetace, nýbrž představují původní obyvatelstvo Thrakie a koňské přivlastky jejich vysvětliti jest tak, že po podrobení země uchýlilo se toto původní obyvatelstvo do osamělých hor a tu dle zvyku i jinde zjištěného počali je dobyvatelé pokládati za čaroděje a přikládali jim rysy zvířecí povahy a podoby. Průvodkyně Dionysovy, Maenadky, nepředstavují však ženské obyvatelstvo téhož kmene jako Satyrové, nýbrž jsou to ženy kteréhokoliv kmene, inspirované jeho duchem.

Tento thrácký Dionysos nebyl původně bohem vína, nýbrž lihového nápoje, připravovaného z kvasících zrn obilních, zvláště ječmenných, tedy primitivního piva. Originální, ale najisto ne- správnou domněnku tuto zakládá Harrisonová na etymologii epithet Dionysových *Βρόμιος*, *Βραιά* a *Σαβάζιος*. Prvé z uvedených epithet vztahuje dle žertovného epigrammu císaře Juliana (Anthol. Pal. IX, 368) na pivo, jež Keltové připravují z ječmene, nemajíce révy. K tomu dodává Julian:

*τῷ σε χρή καλέειν Δημήτριον, οὐ Διόνυσον,
πυρογενὴ μᾶλλον καὶ βρόμιον οὐ Βρόμιον.*¹

Βρόμιος jest ovšem druh ovsa, ale že by ze slovních hříček Julianových vyplývala etymologická souvislost slova toho s epithetem *Βρόμιος*, jest pouhá domněnka spisovatelčina, právě tak jako etymologie epitheta *Βραιά* (voc.), jež čteme v delském paianu (BCH XIX, str. 401) a jež příbuzno jest dle Harrisonové s pozdním latinským výrazem braisum (= grana ad conficiendam braisum cerevisiam praeparata). Také Sabazios jest původně bůh piva, což vyplývá prý z Ammiana Marcell. XXVI, 8, 2: est autem sabaia ex ordeo vel frumento in liquorem conversis paupertinus in Illyrico potus.

Charakteristickým a základním rysem kultu Dionysova bylo podle Harrisonové opojení, původně zcela hrubé a fysické povahy, znenáhla však se zušlechťující a prohlubující ve formu spirituální extase, enthusiasmu v původním významu slova toho, jímž překlenuje se propast dělící člověka od boha.

¹ Na témž epigrammu zakládá Harrisonová také známou svou etymologii slova *τραγωδία*, spatřujíc v první části jeho výraz *τράγος* = druh pšenice (srov. Fr. Groha, Řecké divadlo, str. 17, pozn. 1).

Nový kult tento rozšířil se až do Kreta. Tu však vystoupil proti němu Orfeus, jenž jej v podstatných částech modifikoval. Orfeu pokládá Harrisonová za osobu historickou a poněvadž v nauce jeho nalézá prvky, pocházející z Egypta a z primitivního rituálu starokrétského, odvažuje se dokonce domněnky, že vlastní Orfeovou byla Kreta, odkudž rozšířil nauku svou po ostrovech a pevnině řecké až do Thrakie, kdež střetl se s původním kultem Dionysovým, což zavinilo jeho známou smrt. Nauku jeho lze nazvati reformací kultu Dionysova. Místo orgiastického entusiasmu, jenž v kultu Dionysově spojuje člověka s bohem, hlásal jiné cesty, vedoucí k dosažení téhož cíle: duševní ekstasi, která dociluje se asketismem a obřady očištnými. Úplného spojení s bohem dochází člověk v mysteriích; primitivní formou jejich jest kretská *ἡμωγαγία*, při níž člověk přichází docela materiálně ve styk s bohem požitím masa zvířete, v případě tomtó býka, inkarnace Dionysa. Orfeus přijal sice tyto primitivní představy, ale přetvořil je v mythos o Zagreovi, rozsápaném Titany, jemuž podložil hluboký smysl duševní očisty jako nutného předpokladu spojení s božstvem. Orfismus jest poslední výraz řeckého ducha náboženského; jím vrací se náboženství řecké, ovšem ve formě zúšlechtěné, k oné primitivní spodní vrstvě náboženských představ, kterou spisovatelka v první části své knihy zjistila.

Spis Harrisonové byl přijat kritikou velmi různě. Kdežto na př. Sam Wide (Berl. phil. Woch. 1905, str. 869 n.) uvítal jej jako klassické dílo novější literatury o dějinách náboženství, vytýká O. Gruppe (v posledním přehledu svém, na str. 277 n.) spisovatelce velmi závažné vady jak v celkové metodě tak v mnohých jednotlivostech. A třeba některé z výtek těchto jsou upřílišené, myslím, že celkový nestranný úsudek o knize této nemůže býti příznivý. Nechtěje tu opakovati, co Gruppe proti názorům spisovatelčiným pronáší, podotýkám pouze, že vedle dilettantismu v etymologisování, jehož nejvýznačnějším dokladem jest zmíněná etymologie slova *τραγῳδία* a vedle naprosto nemožných nápadů, na př. o historičnosti osoby Orfeovy, vadí vývodům knihy této nesprávná představa o matriarchátu jakožto původnější formě sociální v Řecku a plynoucí odtud závěr, že božstva ženská vznikla dříve než božské bytosti mužské. Domněnka tato předpokládá, že v jisté době byla žena střediskem rodinného života, vedle níž ustupoval muž docela v pozadí; to odporuje však poznatkům moderní anthropologie, jež učí, že při tomto zřízení společenském jde pouze o právní poměr dítek zvláště v ohledu dědickém k rodičům; dívky stejně jako jejich matka náleží rodu neb rodině, v níž se zrodily, ale dozor nad nimi nepatří otcí, nýbrž buď praujeci nebo bratřím matčiným, při čemž však nemůže býti o nějaké nadvládě ženské řeči (srov. Ed. Meyera, Geschichte des Altertums, 2. vydání, díl I, 1, str. 21 n.).

V jedné myšlence však třeba s Harrisonovou souhlasiti, třebaš jejímu provedení v jednotlivostech možno činiti leckteré výtky. Jest to myšlenka nikoliv nová, ale konsekventně tu provedená, že totiž musíme rozlišovati přesně dvě vrstvy ve vývoji náboženských představ řeckých. Náboženství řecké, jež známe z antické literatury, jest, abychom tak řekli, oficiálním náboženstvím vzdělaných vrstev společnosti. Vlastní — a možno říci i nejstarší — náboženské představy lidu řeckého skryty jsou pod touto vrstvou literární tradice náboženské a jen zřídka vystupují tu na povrch. Ale máme na štěstí jiný prostředek, jímž možno proniknouti až k spodní této vrstvě: jest to rituál, jenž s konservatismem každému náboženství vlastním zachovával se v kultu i tehdy, když prvotní představy, jichž výrazem byl, se změnily neb byly nahrazeny jinými.

Methody této, jež z obřadů a zvyků lidové víry usiluje sestrojiti obraz primitivního lidového náboženství, užil též *A. Dieterich* ve své zajímavé knize, nadepsané »Mutter Erde« (v Lipsku 1905). Nejde mu tu ovšem o celý široký obor lidové víry, nýbrž ve shodě s názvem knihy všímá si jen těch obřadů a zvyků, jež vztahují se k zemi, velké matce všeho živícího. S ní jsou nerozlučně spojeny základní události a záhady lidského života, především tajemství vzniku a zániku života. Hojnost lidových zvyků, jež kupí se kol nejvýznačnějších momentů životních, narození, svatby a smrti a jež s obdivuhodnou houževnatostí udržují se u nejrůznějších národů, ukazuje, že tu jest hledati střediska náboženského myšlení primitivního lidstva vůbec. I jsme oprávněni tam; kde zprávy naše o lidové tradici určitého národa jsou zlomkovité neb zakalené pozdějším, nesprávným výkladem, užiti k porozumění jich shodných zvyků jiných národů.

Východiskem zkoumání jsou Dieterichovi tři podivuhodné obřady, dosvědčené nám nahodilými zprávami z římského starověku. Jest to především zvyk, že novorozené dítě kladeno bylo na zemi, odkudž je otec zvedl a tím za své uznal. Ale zvyk klásti novorozeně na zemi jest rozšířen ještě dodnes v některých krajinách německých a již to ukazuje, že ono položení dítěte na zem není obřadem podružným, nýbrž rozhodujícím a podstatným, jenž znamená zasvěcení bohyni Země, z jejíhož klína všechno tvorstvo vychází a sílu čerpá. Zbytek této prastaré víry udržel se v lidové pověře, že děti přicházejí na svět ze studní, dutých stromů, skal a roklí. Jiný starořímský zvyk žádal, aby nemluvnata nebyla spalována, nýbrž pochovávána; i tento zvyk má analogie u četných národů a jest vysvětliti jej široce rozšířenou vírou, že novorozené dítě přijímá v zemi uloženou duši jiného dítěte neb některého zemřelého předka svého. Z tohoto důvodu dostává u mnohých národů dítě jméno svého děda. Ale podobně jako novorozený, byl také umírající člověk kladen na zem neb aspoň hrstkou země pokrýván, a to proto, aby duše jeho mohla snadno

vrátiti se do země, z níž opět k novému životu se zrodí. I jest tedy víra v stěhování duší názorem primitivního myšlení lidského.

Odtud přechází Dieterich k řecké lidové víře v matku Zemi; nesmíme ji ovšem hledati v poesii homerské, ač i tu bohyně Ge zaujímá význačné místo. Za to však žije víra ta v poesii nejstarších básníků attických, u Solona a zvláště Aischyla, později opět u Euripida, kdežto Sofokles žije zcela v okruhu představ státní víry ve velké postavy božstev olympských. A tato víra jeví se i v pověsti lidové (na př. v mythu o zrození Erichthonia ze země) i v kultu a zvyku lidovém (tak o Thesmofořiích vha-zovaly ženy do propasti pečivo v podobě fallů, aby z lůna země vzešlo hojně plodin i lidí). Lidová víra tato žila zvláště v mystériích; v Eleusině nabýval zasvěcenec záruky v nové zrození po smrti a tak i tu vyjadřuje lidová víra totéž, co filosofická nauka o *κύκλος γενέσεων*. A nejen v Attice, nýbrž i v celém ostatním Řecku lze sledovati více neb méně živé stopy staré víry v matku Zemi. Jeví se na př. v tradicích, že mnohá svatyně nebo věštitrna náležela v nejstarší době bohyni Ge, jež odtud zatlačena byla pozdějšími vládnoucími božstvy (v Olympii, Delfách, Dodoně a j.). I v četných nápisech náhrobních vrací se stará myšlenka, že člověk ze země vychází a v ni opět smrtí zajde.

Jakkoliv však Dieterich uznává za dokázané, že víra v matku Zemi náleží k nejstarším náboženským představám četných národů, ba snad lidstva vůbec, neupadá v nesprávný závěr, který jsme výše vytkli knize J. Harrisonové, jakoby z toho, že v historické době kulty božstev ženských ustupují v pozadí před kulty božstev mužských, vyplývala nutnost uznati matriarchát za původnější formu řeckého života společenského. Velmi důrazně vytýká (str. 88), že již jméno otce nebes, jak ukazuje shoda sanskrtského, řeckého a latinského označení jeho, které pochází z doby před odloučením Řeků od Italiků, svědčí rozhodně proti domněnce, že by u Řeků v době nám dostupné existoval stav t. zv. matriarchátu. K době ještě starší, kdy snad převládalo t. zv. právo mateřské (*»Mutterrecht«*) a volné manželství v mezích určité skupiny společenské (*»Gruppenehe«*), poukazují na nejvýše primitivní obřady vztahující se k pohlavnímu životu a kult pohlavních údů mužského i ženského, jež Dieterich sleduje v poslední části své knihy, při čemž ukazuje, jak primitivní hrubé představy udržují se v zušlechtěné a symbolické formě i v pokročilých stadiích náboženských. Jasně proniká jimi představa úplné parallelnosti mezi pohlavním životem lidským a plodným klímem zemským, jenž všemu život dává.

Kniha Dieterichova liší se k značnému prospěchu svému od spisů velké většiny zástupců tohoto směru mythologického tím, že zůstávajíc v mezích dostupných našemu poznání, nikde neodvažuje se hypothes a fantasií, k nimž metoda anthropologická velmi často svádí. Zapomíná se tu, že zvyky a obřady,

u velmi různých národů dosvědčené a zevně sobě podobné mohou mít zcela různý význam a nehodí se tedy vždy za paralelu k výkladu podobného zvyku u jiného národa. Abych aspoň jediný doklad toho uvedl: jest jisto, že mnozí primitivní národové odstraňovali své krále násilnou smrtí, ale stejně nepochybně jest, jak myslím, že jest na omylu Frazer (*The golden bough*, díl II, str. 1 n.), vykládá-li zvyk tento jednostranně jako prostředek, jímž mělo se zabrániti zeslabení božské moci v králi sídlící. Výklad tento jest zajisté možný, ale zdaž není v mnohých, ne-li ve všech případech pravdě podobnější výklad jiný, jenž spatřuje tu primitivní a drsný způsob odstraňování sestárlých a neschopných představitelů veřejné moci v době, jež neznala moderního pensionování? Této vady jest spis Dieterichův prost; paralely, jež jsou tu ze zvyků různých národů sebrány, sotva bylo by lze vyložiti jinak než činí Dieterich. Zda-li ovšem paralely, čerpané ze zvyků a obřadů cizích i nekulturních národů, jsou vůbec přípustné při výkladu složitých představ náboženství řeckého a římského, jest otázka jiná, o níž pojednám v souborném posouzení celého směru.

Prve však nutno aspoň stručně přihlédnouti k pracím *Sal. Reinacha*, předního zástupce tohoto směru mythologického ve Francii. Svá četná pojednání o nejrůznějších, místně i dobově vzdálených náboženstvích, kultech i ritech shrnul Reinach v souborné dílo »*Cultes, mythes et religions*« (v Paříži, sv. I. r. 1905, sv. II. r. 1906). Základním a společným stadiem všech náboženství jest Reinachovi totemismus; na řecké půdě nalézá stopy jeho, abychom aspoň jeden doklad uvedli, v mythu o Orfeovi.¹ Běžná tradice řecká hlásala, že Orfeus byl rozsápan od thráckých Maenadek, zvaných Bassarai nebo Bassarides. Způsob smrti jeho odpovídá legendám o rozsápání Osiridově, Adonidově, Attiově a Dionysa Zagrea. Jest však pravdě podobno, že jako mythus o Dionysovi Zagreovi vypravovala i původní legenda o Orfeovi, že Maenadky, které jej rozsápaly, požíly masa jeho. To by mohl býti jen ohlas a temná upomínka na prastarý zvyk kannibalismu; ten však nejsme oprávněni předpokládati pro žádné stadium civilizace řecké; neboť všechny stopy v mythech, jež bylo by lze tak vykládati, ukazují na původní oběť zvířecí, nikoliv lidskou. I v mythu o Dionysovi Zagreovi není bůh tento myšlen v podobě lidské, nýbrž jako mladý býk, podobně jako v jiném podobném ritu, jež popisuje Arnobius (*Adv. gentes* V, 19), byl Dionysos představován rozsápaným kůzlem, jindy zase kolouchem. Pozitím masa zvířat těchto vchází primitivní Řek ve spojení s bohem. Při tom oblékali se účastníci v oděv, který je činil podobnými bohu; ježto pak představovali si tu boha v podobě zoomorfické,

¹ La mort d'Orphée (*Revue archéologique*, IV série, sv. XLI, r. 1902, str. 242—279).

brali na se kožešiny neb oděvy, napodobující kožešiny těchto zvířat.

Jako však Orfeus není než hypostasí Dionysa Zagrea, což plyne z úplné analogie mezi oběma, tak i smrt Orfeova má týž ráz rituální jako smrt tohoto boha. Ježto pak smrt Dionysova jest vlastně oběť mladého býka, nutno se tázati, které zvíře to bylo, jež vystřídal v legendě Orfeus. Dle mínění Reinachova byla to liška. Ukazuje na to, že dle zprávy Xenofontovy (Anab. VII, 4, 4) nosili Thrakové na hlavě kožešiny liščí, zvané *ἀλωπεκαί*; víme dále, že Thrakové hotovili střevíce z téže látky, zvané *βασσαράαι*, že Maenadky sluly samy bassarai neb bassarides a Dionysos zval se Bassareus neb Bassaros; slovo *βασσαρίς* však identifikuje Hesychios s řec. *ἀλώπηξ*. Stejně jako byl Dionysos-býk a pod., byl také Dionysos-liška; zvíře to jest, podobně jako kozel, personifikací vzrůstu a úrody révy a proto bylo zabíjeno a rozsápané údy jeho buď požitý neb rozházeny po vinici; rozšířený výklad, že zvířata tato byla zabíjena jako škůdcové révy, jest pozdní a nesprávný. Obě náleží k velké skupině oněch posvátných zvířat, jež byla uctívána jako totem určitého kmene nebó části jeho. Liška byla v Thrakii totemem ženským, totemem Maenadek a Bassaridek, jež rozsápaly Orfeu, kdežto býk v kultu Dionysa Zagrea byl totem mužský. To jest tedy vlastní smysl legendy o smrti Orfeově; všechny ostatní rysy, jež vytvořily z Orfeu heroa kultury a civilisace, jsou podružné a pozdější. V souhlase s podaným výkladem jest podle Reinacha konečně i jméno Orfeovo; spatřuje v něm týž kmen, který jest v řec. *ὄρφανός* a *ὄρφανός* a v lat. orbus, takže by jméno to značilo »temný« neb »v temnotě obcházející«, což souhlasí s povahou lišky, jež vychází v noci na lup.

V článku svém dokázal Reinach, jak myslím, zcela přesvědčivě, že Orfeus jest vlastně thrácký bůh vína a pouhá hypostase boha Dionysa. Rovněž jest nepochybné, že liška byla v Thrakii právě tak posvátným zvířetem Dionysovým jako kozel. Nikde však nemáme dosvědčeno, a v tom spatřuji hlavní vadu vývodů Reinachových, že by Thrakové rozsápávali, po případě i požívali lišku tak jako jiná zvířata, ve kterých spatřovali vtěleného Dionysa. Tím padá však hlavní myšlenka Reinachova, že legenda o rozsápání Orfeově jest mytologický výraz pro uvedený rituál z kultu Dionysova. Ani z toho, že Orfeus byl rozsápán ženami, zvanými Bassarai, jejichž jméno nelze ovšem oddělití od thráckého označení lišky, neplyne, že Orfeus byl bůh, vtělený v lišku; neboť, jak dobře podotýká Gruppe (na uv. m., str. 581), když již jednou byl Orfeus lokalisován v Thrakii a uveden v souvislost s Dionysem, musil se přizpůsobiti formám thráckého kultu boha toho. Že pak konečně ani z Reinachovy etymologie jména Orfeova nelze nic vyvozovati, netřeba snad ani zvláště podotýkati; neboť jednak není souvislost jména toho s řeckým adjektí-

vem *ὄργανός* nepochybná a jednak bylo by nutno z ní souditi, že původně byl Orfeus spíše božstvo chthonické, obdobné Dionysovi, zvanému *Νυκτῆλιος*.

Tím probral jsem aspoň hlavní představitele tohoto směru mythologického, pokud přihlížejí k starověku řeckému a římskému. Zdržel jsem se úmyslně při něm déle, jednak pro zajímavost jeho a dále pro jeho značnou rozšířenost a oblibu v době, kterou sledujeme. Nastává však otázka: jsou zásady, na nichž škola anthropologická buduje, dosti pevné, aby nésti mohly stavbu tak široce rozvětvenou? Chci odpověditi na otázku tuto tak, že pojednám o námitkách, které pronesl proti škole té O. Gruppe, pokud vím, největší odpůrce zásad jejích. Vedle recensí spisů tohoto směru v Berl. phil. Woch. vyslovuje se proti anthropologické methodě hlavně v díle svém o řecké mythologii (II, str. 719 n.) a v posledním přehledě svém (str. 43 n.).

Gruppe nevěří v základní předpoklad směru tohoto, že převzpující mnohdy podobnost náboženských názorů u velmi různých se národů nevznikla historickou spojitostí jejích, nýbrž z těchž, celému pokolení lidskému společných podmínek psychických, které vzbuzují za podobných poměrů vždy podobné představy. Gruppe namítá tu především, že ani u zdánlivě zcela izolovaných národů nelze úplně vyloučiti možnost, že určitá představa byla od jednoho národa k druhému přenesena. I ve starověku právě tak jako v době nové byly různé styky mezi národy, o nichž historie mlčí a nelze dokázati ani o nejzapadlejších kmenech v Polynésii nebo Americe, že by zůstaly zcela nedotčeny proudem historické kultury. A jako jest pravdě nepodobná domněnka o nemožnosti styku mezi národy i značně vzdálenými, tak scházejí nám až dosud objektivní kriteria k rozhodnutí druhé otázky, pokud stejnost podmínek životních musí vzbuditi stejné názory životní, ba, což jest závažnější, odporuje hypotéza tato zákonu, jenž platný jest pro celý organický svět, že totiž charakteristické vlastnosti — a v lidstvu ovšem i názory všech jednotlivců určitého druhu, po případě určité skupiny — přecházejí dědictvím z jedné generace na druhou. Chtěli-li bychom vysvětliti případné shody v náboženských názorech dvou národů hypotesou školy anthropologické, musili bychom podle zákona dědičnosti stanoviti nutnost shody té i pro všechny předchozí i pozdější generace národů těch a tu zůstanou pak nevysvětlitelný závažné neshody v představách těchto národů, které jsou vždy četnější než shody. A když i připustíme, že u národů primitivních, jejichž představy pohybují se na poli zcela úzkém, mohla skutečně shoda v určitém názoru náboženském vzniknouti nezávisle od sebe, asociací těchž nebo velmi podobných představ, jest úplně vyloučen podobný spontánní vznik při poměrně velice pokročilých náboženských představách, které mají Řekové a Římané společny s jinými národy evropskými a asijskými.

Ačkoliv nutno, jak myslím, uznati s Gruppem, že oba základní předpoklady směru tohoto jsou velmi problematické, vykonalo přec a po mém soudu ještě může vykonati obezřetné užití metody anthropologické dobrou službu badání náboženskému. Nejenom že sebrán tak obromný, po většině odlehlý a těžko přístupný materiál náboženský, nýbrž můžeme se v případech, kde smysl a význam určitého obřadu neb představy náboženské jest zahalen pozdějším vývojem náboženským, utéci, ovšem s největší opatrností, k představám a zvykům národů primitivnějších, u nichž význam ten jest dosud patrnější; v každém případě takém nezbytně však nutno zjistiti, pokud to ovšem vůbec možno, z jakých psychických podmínek představa ona vznikla a užití jí k srovnání a výkladu podobné představy jiného národa jen tehdy, když můžeme obě představy vřaditi v týž neb aspoň příbuzný stupeň vývojový u obou národů.

(Pokračování.)

O pravosti Platonova dialogu Parmenida

Revise staré otázky. Napsal Ant. Salač.

Ve spleti otázek, jež se kupí kol spisů Platonových, má dialog Parmenides místo nikoliv poslední. Od počátku minulého století, kdy nastal čilý zájem o spisy velikého myslitele, zakusil osudů nejrozmanitějších. Vykládán byl všemi způsoby, jež snad vůbec byly možny; prohlašován za neúplně zachovaný nebo za nedokončený; přirozeno, že bylo dílo to i Platonovi upíráno.

Fr. Schleiermacher (viz ještě *Platons Werke*³, I, 2, str. 72, v Berlíně 1855), zakladatel studií o Platonovi v XIX. st., uznával, že Platon Parmenida nedokončil. Podobně soudil i B. A s t (*Platons Leben und Schriften*, v Lipsku 1816, strana 244 a 250).

Ale již J. Socher (*Über Platons Schriften*, Mnichov 1820, str. 278—291) prohlásil dialog ten za podvržený, a to proto, že chronologie v dialogu je velice zmatena, úvod je nevhodný, Platona nedůstojný, a osoby úvodu jsou čtenáři Platona docela cizí. Mimo to prý proti pravosti dialogu rozhodně svědčí obsah jeho; úvod, jak již řečeno, pokládá Socher za ubohý; díl poslední nehodí se v řadu spisů Platonových, a díl prostřední směřuje dokonce proti Platonovi; neboť učení o ideách, základ jeho filosofie, snižuje se tu jako plod myšlenek nezralého mladíka.

Konečně nelze prý najíti dobu, kdy-by byl Platon dialog sepsal; nehodí se v mládí Platonovo, kam byl kladen, ani do

stáří, ani do věku mužného. Proto není Parmenides vůbec dílem Platonovým, nýbrž asi dílem školy megarské (jako prý i Sofistes a Politikos, viz str. 291) a vznikl tehdy, když škola ta se zneprátelela s Platoniky. Jak patrně, popírá Socher pravost Parmenida pro obsah jeho; o tom však podává výklad kusý a nedostatečný (str. 281—286).

Proti Socherovi postavil se G. Stallbaum ve velikém vydání tohoto dialogu (Platonis Parmenides cum quattuor libris prolegomenorum et commentario perpetuo, v Lipsku 1839, i s komentářem Proklovým). Ve čtvrté knize svého úvodu (str. 332) praví, že Socherovy námitky vznikly z neporozumění věci. Neboť první díl rozmluvy není namířen proti Platonovi, poněvadž učení o ideách není tu poraženo; mimo to Socher nedokázal svého tvrzení, že druhý díl nehodí se mezi spisy Platonovy; konečně Parmenides souvisí s jinými dialogy Platonovými, jako s Theaitetem, Sofistou a Politikem. Za to však nevedl Socher věc skutečně podezřelou, že totiž Aristoteles se o dialogu tom nezmiňuje (str. 337). Ale Stallbaum soudí, že Aristoteles slyšel asi v ústních výkladech Platonových v Akademii (v t. zv. *συννοσία*) více, než je obsaženo v dialogu, a proto že ho necituje. Konečně praví Stallbaum, že námitky proti ideám, uvedené v prvním díle dialogu, staly se majetkem megarských eristiků, a od nich že je vzal Aristoteles.

Téhož roku, jako vydání Stallbaumovo, vyšly E. Zeller's Platonische Studien (v Tubinkách, 1839). V druhé části této práce probírá Zeller důkladně obsah i účel dialogu Parmenida; o Socherovi zmiňuje se slovy tuze málo lichotivými v pozn. 1. ke str. 184; athetou jeho nechce se vůbec zabývat.

Odporem těchto dvou významných badatelů byla myšlenka Socherova pohřbena na dlouhý čas. Teprve 40 let po něm vystoupil znovu proti pravosti Parmenida B. Überweg v důležitém díle Untersuchungen über die Echtheit und Zeitfolge Platonischer Schriften und über die Hauptmomente aus Platon's Leben, ve Vídni 1861, str. 176—184. Überweg, kráčeje ve stopách Zellerových a Suckowových, obíral se důkladně poměrem mezi spisy Platonovými a Aristotelovými. Tu se potvrdilo, že Parmenides není uváděn od Aristotela; místa Aristotelova, jež se spojovala s tímto dialogem, mohou se odnáseti k jiným dílům Platonovým, po případě pocházeti z hovorů v Akademii. Mlčení Aristotelovo má základní význam pro rozhodnutí o pravosti dialogu. Neboť Aristoteles tvrdí (*Μεταφυσικά* I, 6, 987 B 13), že se Platon vůbec neobíral otázkou o *μέθεξις* ideí, jež je obsahem prvního dílu Parmenida. Mimo to jsou v prvním díle Parmenida uvedeny námitky drtivé síly proti učení o transcendenci ideí (zejména t. zv. *τρίτος ἀνθρωπος*). A tu je velice pravdě nepodobno, že by sám původce učení o ideách byl připadl na tyto námitky; kdyby se tak přece bylo stalo, byl by se zajisté po-

kusil o nějaké aspoň jich rozřešení. Pozoruhodno při tom jest, že v jádře tytéž důvody proti transcendenci ideí uvádí i Aristoteles (*Μεταφυσικά* I, 9, 990 B 17). Vzal-li je od Platona, jednal nepoctivě; neboť neznižuje se ani slovem, že by námitky ty nebyly jeho vlastní.

Konečně připustíme-li i to, že Platon je původcem oněch námitek, i to, že Aristoteles dopustil se nepoctivosti literární, pak nemělo smyslu, jestliže Aristoteles ty důvody opakoval a nevyvrátil zároveň obrany Platonovy proti nim (již asi podal Platon ve svých výkladech akademických).

Überweg uznává, že by bylo možno odstraniti tyto rozpory tím, že bychom posunuli složení Parmenida do kmetského věku Platonova, takže by byl dialog tento odpovědí Platonovou na námitky Aristotelovy (k této myšlence vrátil se později H. Siebeck, jak dále uvidíme). Pro to by svědčila snad i podobnost jmen; druh Sokratův v Parmenidu jmenuje se též Aristoteles. S tím shodovala by se i forma učení o ideách, jak se jeví v Parmenidu. Ale při tomto předpokladu objevují se zase nové obtíže. Platon neuvádí nikde jinde, že Sokrates již v mladém věku znal učení o ideách, jako je tomu v Parmenidu. To je poněkud povážlivé. Mimo to nebyl by Aristoteles opominul odpověděti na repliku Platonovu. A konečně Parmenides musil by býti složen později než první kniha Aristotelových *Metafysik*, kde se tvrdí (*Μεταφυσικά* I, 6, 987 B 13), že Platon nezabýval se takovým badáním; to bylo by domnění velice smělé a přece námitka předešla by se jím neodstranila.

Proto soudí Überweg, že Parmenides nepochází od Platona, a přičítá jej některému Platoniku. Sepsán byl prý v době, kdy již existoval stoicismus, ale kdy skepse ve starší Akademii nedosáhla ještě vrcholu.

Athetese Überwegova byla opřena o určitá fakta a zasloužila pozornosti, jíž se jí dostalo. Polemisovali proti ní Chr. A. Brandis (Z. f. Philosophie und philos. Kritik 40, 1862, strana 130 nn.), J. Deuschle (zemřelý v průběhu práce, jež zredigována a vydána Fr. Susemihlem v Jahrb. f. kl. Phil. 1862, str. 681—699), W. F. Neumann (v dissert. De Platonis quem vocant Parmenide, Berolini 1863), pastor Michelis ve spisku Plato mordens etc. v Münsteru 1863, kteří snažili se vysvětliti mlčení Aristotelovo a ona slova v první knize jeho *Metafysik*, nebo vykládali různé dialogy, zejména theorii o ideách, jak se v něm jeví.

Überweg nebyl přesvědčen námitkami svých odpůrců; odpověděl jim (zejména Deuschlovi) v Jahrb. f. klass. Phil. 1864, str. 97—126, kde setrvává při své athetesi, probírá důkladněji obsah dialogu a ukazuje, že ani scenerie, ani dialektická forma, ani myšlenkový ráz celku, ani konečně některé termíny filosofické nejsou Platonské.

Námítky proti pravosti Parmenida shrnul pak L. Schaarschmidt ve spise *Die Sammlung der platonischen Schriften zur Scheidung der echten und unechten dargestellt*, v Bonnu 1866, hlavně str. 164—181. Tu upozorňoval na význam umlčené *athe-tese* Socherovy, opakoval námítky Überwegovy a uvedl dále, že Sokrates, jak se jeví v Parmenidu, je přímo karikaturou Platónova učitele, a Parmenides sám, jehož filosofie si Platon velice vážil, jeví se tu jako naprostý negativista. Ti dva pak zkoumají učení o ideách a po hovoru, v němž nauka ta, Sokratem velmi chabě hájená, utrpěla těžké rány, odporoučí metafysik Parmenides etikovi Sokratovi dialektická cvičení filosofa Zenona, téhož Zenona, jež Platon (ve Faidru 261 D) klade na roveň sofistům. Schaarschmidt upozorňuje pak na nedostatky kompozice dialogu (odvolává se na Platónův požadavek pronesený ve Faidru 264 C) a konečně i na suchou, školskou terminologii, jež sama již svědčí pro pozdější původ dialogu. Větší význam má však, že Schaarschmidt důsledně prohlásil vedle Parmenida za nepravé i Sofistu, Politika a Fileba (str. 181—245, 277—326).

K názorům těm připojila se řada badatelů, z nichž uvedeni budtež:

Werner Luthe (v disertaci *De Parmenide qui Platoni tribuitur* Monasterii 1863), Dr. Mehring (v článku: *Die Griechische Dialektik auf ihrem Höhepunkte*, uveřejněném v *Z. f. Phil.* 1864, str. 11—49, jež znám jen z knihy Überwega-Heinze: *Grundriss der Geschichte der Philosophie* I⁹, 1903, str. 167. Pokus jeho, připsati dialog Aristotelovi, byl jednomyslně odmítnut). Dále souhlasil s Überwegem Ch. Huít (ve spisku: *De l'authenticité de Parmenide*, v Paříži 1873, a znovu ještě v díle: *La vie et l'oeuvre de Platon*, v Paříži 1893, II. díl, str. 269—277). Walther Ribbeck: *Über Platos Parmenides* (Philosophische Monatshefte XXIII, 1887, str. 1—35) a W. Windelband (*Geschichte der Philosophie im Altertum*, Handbuch der klass. Altertumswissenschaft V, 1, 1. vyd. r. 1888, str. 225, kde vedle Parmenida zavrhl i Sofistu a Politika.) Později vyjadřoval se však Windelband mnohem opatrněji (srv. Platon, Stuttgart 1900 (Frommanns Klassiker der Philosophie IX) str. 57—60).

Našli se ovšem zase i obháječi pravosti dialogu. Mezi nimi byli hlavně: K. Chr. Planck: *Über die Bedeutung und Echtheit des Platonischen Parmenides* (N. Jahrb. f. Philol. u. Paed. 105, 1872, str. 433—463, 529—561), pak O. Apelt: (*Untersuchungen über den Parmenides des Plato*, Weimar 1879, rozšířeno v jeho: *Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie*, Leipzig Teubner 1891, str. 1—66) a vyjímaje Windelbanda a Huíta všichni novější historikové filosofie řecké, především E. Zeller (*Die Philosophie der Griechen* II, 1, 4. vyd. v Lipsku 1889, str. 476), i spisovatelé souborných děl o Platónovi.

V době po Schaarschmidtově spisu obrátila se pozornost badatelů hlavně k otázce chronologie spisů Platonových. K řešení jejímu užito bylo také známek slohových. A tu již W. Dittenberger (Sprachliche Kriterien für die Chronologie der Platonischen Schriften, Hermes XVI, 1881, str. 321—345) upozornil (v pozn. 2. ke str. 323) na některé jazykové zvláštnosti, jimiž se Parmenides liší od ostatních spisů Platonových; proto pochyboval o jeho pravosti, ač k němu v práci své přihlížel. R. Jecht (Welche Stellung nimmt der Dialog Parmenides zu der Ideenlehre Platos ein? Progr. des Gymn. Augustum zu Görlitz 1885) soudil, že důvody Dittenbergerovy nestačí k popření pravosti dialogu, ale domníval se, že by důkladnější prozkoumání vyneslo na jevo mnoho jiných zvláštností. Skutečně upozornili na jiné zvláštnosti slohové v Parmenidu F. Kugler (De particulae *τοί* eiusque compositorum apud Platonem usu, Diss. basilejská 1886, str. 23) a zvláště C. Ritter (Untersuchungen über Plato, Stuttgart 1888, str. 103 a 104). Stručně odmítl námitky Dittenbergerovy O. Apelt v recensi spisu Ch. Huita (La vie et l'oeuvre de Platon, v Paříži 1893) v Gött. gel. Anz. 1894 str. 75, v příležitostné poznámce.

Byla tedy popírána pravost dialogu Parmenida z důvodů jazykových i věcných. Češi probrali napřed důvody jazykové, pak teprve obsahové. Při rozhodování o původu dialogu nelze se opírat o svědectví Aristotelovo; neboť musíme připustiti Überwegovi (Untersuchungen str. 176), že Aristoteles neuvádí nikde spisu toho jménem ani necituje místa z něho tak, aby bylo docela patrné, že spisu toho užil. Podrobněji vyložím o věci té, jež je spojena s jinými otázkami, v části pozdější.

I. Jazykové námitky proti pravosti Parmenida.

Dittenberger v uvedeném již článku (Hermes XVI, 1881, str. 321—345) zkoumal především, v jakých složeninách vyskytuje se u Platona částice *μήν*. Tu shledal, že spojení *οὐδὲ μήν* je u Platona velice řídké; vyskytuje se jedenkrát v Lachetu (194 E), Charmidu (167 E), Euthydemu (289 C), Theaitetu (160 A), Lysidu (216 E) a Symposiu (177 E). Dvakrát vyskytuje se ve Faidonu (93 A, 104 C) a v Zákonech (III 696 C, V 727 D), třikrát ve Státě (III 395 A, 404 C, V 469 E). Celkem nacházíme je v uvedených devíti spisech 13krát. Naproti tomu v Parmenidu čte se 15krát (139 BDE, 140 A, 145 D, 146 E, 149 A, 157 C, 159 C, 162 D (dvakrát), 163 E, 164 A, 165 E, 166 B). Nepoměr je velice značný a měl by zajisté význam, kdyby příčinou jeho byla pouhá záliba spisovatelova v této spojení.

Kdy užívá Platon spojky té, poznáme nejlépe na příkladě. V Lachetu 194 E praví Sokrates: *Ἴδι δῆ, αὐτῷ εἰπέ,*

ὦ Νικία, ποία σοφία ἀνδρεία ἂν εἴη κατὰ τὸν σὸν λόγον; οὐ γάρ που ἢ γε ἀληθειή; Νι. οὐδαμῶς. Σω. οὐδὲ μὴν ἢ καθαρισμική; Νι. οὐ δῆτα. Přeložíme-li: Sokrates: »Nuže tedy, řekni mi, milý Nikio, jaká moudrost podle tvého mínění je mužnost. Přece ne dovednost v pískání na píšťalu?« N. »Nikterak.« S. »Věru ani ve hře na loutnu?« N. »Nikoliv.«

Má tedy částice *οὐδὲ μὴν* význam »věru ani«, nebo »zajisté ani«, a užívá se jí, jestliže po otázce, na niž vyžaduje se odpověď záporná, následuje druhá otázka, rovněž zápornou odpověď žádající, obsahem s otázkou první těsně spojená, takže často bývá tato druhá otázka větou kusou. Množství, v jakém užito částice *οὐδὲ μὴν*, jest úměrno tedy množství takových dvojic otázek záporných. A těchto dvojic je právě v Parmenidu, jak uvidíme, mnohem více než kdekoli v jině u Platona. Všimneme si jen rozložení oněch 15 příkladů spojení *οὐδὲ μὴν* v Parmenidu. Na prvních 18 stranách vydání Teubnerského od Hermann-Wohlraba z r. 1888 není *οὐδὲ μὴν* ani jednou, na str. 19—20 vyskytá se 3krát, na 21—27 jednou atd. Tato veliká nerovnoměrnost souvisí s obsahem. Na str. 1—18 je úvod a rozmluva Sokratova s Parmenidem o ideách, zbytek spisu vyplněn je hovorem Parmenida s mladičkým Aristotelem. Ale postup myšlenkový děje se výhradně otázkami Parmenidovými; druhý mluvčí spokojuje se pouhým souhlasem, leda že někdy otázce nerozumí. Celá druhá část spisu je tedy nepřetržitý řetěz otázek, jež jsou proto mnohem těsněji spojeny než jinde u Platona. Otázky ty sestaveny jsou v osmi řadách; obsah otázek Parmenidových v nich se valně nemění, takže je možno, probírat je po druhé, po třetí atd. mnohem stručněji a srážeti je těsněji k sobě. Proto vyskytá se v řadách záporných (jako v řadě první, která sahá od 137 C—140 D) tolik dvojic, jinde (v řadě sedmé 164 B—165 D) není ani jediná. Myslím, že zvláštní forma dialogu vysvětluje nám s dostatek hojnější užívání částice, jež i jinde u Platona přece se vyskytá.

Dále vytýká Dittenberger, že v Parmenidu vyskytuje se čtyřikrát singulár *γραφία* ve smyslu »spis, kniha« (128 A, B, C, D), vedle toho jen jednou *συγγραμματα* (128 A). Usus ten (*γραφία* = kniha) je dle něho cizí nejen Platonovi, nýbrž i celé literatuře řecké před Kallimachem (srv. epigr. 7, 25, frgm. 74^b, 254). Nelze s tím srovnávat, že Platon užívá *γραφία* ve smyslu průpověď, gnoma (Filebos 48 D, Faidros 229 E, Charm. 164 D atd.).

Věc sama je nepopíratelná: v hovoru mezi Sokratem a Zenonem (127 E—128 E) o účelu a významu knihy Zenonovy užívá se skutečně slova *γραφία* ve smyslu »kniha«. I v tom má asi pravdu Dittenberger, že Platon tohoto singuláru v podobném významu jinde neužil. Soudím tak ze sbírky míst v Astově Lexicon Platonicum (Lipsiae 1835—1838) I, 404 a dle zmínky L. Campbella v článku: On the place of the Parmenides in

the chronological order of the Platonic dialogues (Classical Review X, 1896, str. 131); Campbell však míst neuvádí. Nelze dáti nic na to, že toho slova užívá ve všech čtyřech případech Zenon, ani jednou spoluhlavčí jeho Sokrates, jenž říká buď *λόγοι* (127 E) nebo *σύγγραμμα* (128 A). Neboť i Zenon nazývá svou knihu jednou plurálem *γράμματα* (128 E na konci). Nemá tedy tato zvláštnost charakterisovali mluvu Zenonovu; byla by to také charakteristika dosti malicherná.

Přihlédněme však k druhému bodu tvrzení Dittenbergerova, že totiž *γράμα* ve smyslu »spis« před Kallimachem se nevyskytá. Kühner-Blass (Ausf. Gramm. d. Griech. Spr. I, 1, str. 519) v pojednání o defektivech u substantiv nepodává tu poučení prázdného. Kontrola tvrzení Dittenbergerova je pak pro nedokonalost našich slovníků velice nesnadná. Uvádím jen tolik: plurál *γράμματα* ve smyslu »knihy, spisy« je u Platona běžný, a to i vedle *συγγράμματα*. Srv. Zákony IX 858 C: *Ἀθ. γράμματα μὲν πον καὶ ἐν γράμμασι λόγοι καὶ ἄλλων εἰσὶ πολλῶν ἐν ταῖς πόλεσι γεγραμμένοι, γράμματα δὲ καὶ τὰ τοῦ νομοθέτου καὶ λόγοι; Κλ. πῶς γὰρ οὐ; Ἀθ. πότερον οὐν τοῖς μὲν τῶν ἄλλων συγγράμμασι . . . προσέχωμεν τὸν νοῦν* atd. Tedy zde kladeno jest *γράμματα* promiscue vedle *συγγράμματα* a *λόγοι*. Podobně i v Xenofontových Memorabiliích IV, 2, 1 a 10 naskytá se nám *γράμματα* promiscue za *συγγράμματα*. Jestliže tedy užívá Platon plurálu *γράμματα* jako stejnoznačného se *συγγράμματα*, mohl zaměnití slova ta i v singuláru, zvláště když vlastní význam slova *τὸ γράμμα* (= napsané) tomu nebránil, a když slovo *σύγγραμμα* je pravidelně v singuláru.

Také pravidelně formulovaný syllogismus v Parmenidu (139 E) svědčí dle Dittenbergera pro dobu pozdější. U Platona jeví se sice počátky tohoto způsobu argumentace (srv. Prot. 360 CD), ale přesná forma syllogismu je prý Platonovi a snad i Aristotelovi cizí; ta vznikla až v době pozdější. Dittenberger uvádí doklad z Lukianova *Ζεὺς τραγωδός* 51: *εἰ μὲν εἰσι βωμοί, εἰσὶ καὶ θεοί. ἀλλὰ μὴν εἰσὶ βωμοί · εἰσὶν ἄρα καὶ θεοί.*

Musíme tedy přihlédnouti blíže, zdali na onom místě Parmenida (139 E) je přesný syllogismus, a nevyskytá-li se vskutku tento útvar nikde jinde u Platona.

V Parmenidu 139 E čteme: *εἰ ἄρα τὸ ἐν ἑαυτῷ ταὐτόν ἐστι, οὐχ ἐν ἑαυτῷ ἔσται · καὶ οὕτω ἐν ὃν οὐχ ἐν ἔσται . ἀλλὰ μὴν τοῦτό γε ἀδύνατον · ἀδύνατον ἄρα καὶ τῷ ἐνὶ ἡ ἑτέρου ἑτερον εἶναι ἢ ἑαυτῷ ταὐτόν*, čili v překladě: I. Bude-li tedy jedno sobě samému totožné, nebude jedno v sobě samém; a tak jedno jsouc, nebude jedno. II. Ale to je nemožné. III. Nemožno tedy také, aby jedno bylo buď jinaké než je jiné nebo totožné sobě samému. První návěst je rozšířena o větu:

»a tak jedno jsouc, nebude jedno.« Poněvadž ta slova jsou přidána jen pro ujasnění absurdnosti návěsti a nepřidávají nic nového, můžeme od nich abstrahovati. V druhé návěsti je popřena možnost závěti návěsti první; tedy závěr má obsahovati popření možnosti předvěti téže návěsti, abychom měli přesný syllogismus. Přesná forma je porušena v závěru vsunutím slov — *ἢ ἑτέρον ἕτερον εἶναι* — která plynou z úsudku jiného a s tímto syllogismem nemají nic společného. Tedy není tu syllogismus čistý.

Co se týče otázky, nevyskytuje-li se něco podobného jinde u Platona, uvádí Dittenberger sám z Protagory 360 CD tento příklad počínajícího syllogismu: *οὐκοῦν ἢ τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν ἀμαθία δειλία ἂν εἴη; ὁμολόγει. ἀλλὰ μὴν, ἦν δ' ἐγώ, ἐναντίον ἀνδρείᾳ δειλία; ἔφη. οὐκοῦν ἢ τῶν δεινῶν σοφία ἐναντία τῇ τούτων ἀμαθίᾳ ἐστίν; Καὶ ἐνταῦθα εἰ ἐπένευσεν.* Zde není přesný syllogismus — při tom musili bychom se omeziti na první dvě věty a ze tří pojmů, v nich obsažených, vyloučením společného vyvoditi závěr a s tím teprve pracovati dále. Přesnější (a místu z Parmenidu značně podobný) syllogismus našel jsem v Sofistu 255 BC, kterýžto spis i Dittenberger uznává za pravý. Místo zní: *Ἐε. ἀλλ' εἰ τὸ δν καὶ ταῦτὸν μηδὲν διάφορον σημαίνειον, κίνησιν αὖ πάλιν καὶ σιάσιν ἀμφοτέρω εἶναι λέγοντες ἀμφοτέρω οὕτως αὐτὰ ταῦτόν ὥς ὄντα προσεροῦμεν. Θε. ἀλλὰ μὴν τοῦτο γε ἀδύνατον. Ἐε. ἀδύνατον ἄρα ταῦτόν καὶ τὸ δν ἐν εἶναι.*

Konečně vytýká Dittenberger jako závadné ještě futurum *γενηθήσεται* (Parm. 141 E dvakrát), jež je Platonovi a vůbec Attikům cizí. Věc ta není nová; již Schleiermacherovi byla tato forma nápadná, i chtěl ji změnit v *γεγενήσεται* (Stallbaum, vydání p. 402). Proti tomu možno uvést, že rukopisy zaručují *γενηθήσεται* na obou místech a pak, že forma *γεγενήσεται* není o nic obvyklejší než *γενηθήσεται*. Stallbaum (na uv. místě) rozhoduje se, jako novější vydavatelé, pro čtení rukopisné a zastává je takto. Nejprve soudí, že tvar ten má charakterisovati mluvu dorských filosofů, mimo to že mezi *γενηθήσεται* a těsně předcházejícím *γενήσεται* jest rozdíl ve významu. Futurum mediální znamená »actionem diuturniorem« (es wird im Werden sein), futurum passivné, odvozeno jsouc od aoristu, značí »nihil nisi temporis momentum, quo actio quaequam absolvitur.« K tomu mínění přidává se i Blass v Kühnerově *Ausf. Gramm.* I, 2 (3. vyd., str. 112), zamítaje výklad jiný, dle něhož futurum mediální je tvar attický, passivné tvar hellenistický.

Především musíme se tázati, je-li tvar *γενηθήσεται* vůbec přípustný. Možno míti za prokázáno (dle Kühnera-Blasse I, 2, str. 391), že se nevyskytá v celé řecké literatuře nikde jinde. Hlavní závadou tu však je passivnost tohoto tvaru. Existuje-li aorist passivný *ἐγενήθην*, možno utvořiti od něho zcela dobře

také futurum. Grammatik Frynichos (na str. 108 vyd. Lobeckova) tvrdí o tvaru tom: γενηθῆναι παρὰ Ἐπιχάρμου καὶ ἐστὶ Δώριον· ἀλλ' ὁ Ἀττικίζων γενέσθαι λέγειτο. Lobeck poznamenává k tomu místu, že tvaru toho užil komický básník alexandrijský Machon, citovaný u Atheniaia XIII 582 F (παρεγενήθη), pak Polybios (II 67, IV 6) a Diodor (I 1, III 40). Upozorňuje pak, že v rukopisech bývá často zaměňován tvar ἐγενήθη a ἐγεννήθη. Blass (v Kühnerově grammatice I, 2, str. 391) přidává k tomu ještě místo Filemona, básníka nové komedie: (zl. 95 Kock): κἄν δοῦλος ἢ τις, σάρκα τὴν αὐτὴν ἔχει· φύσει γὰρ οὐδεὶς δοῦλος ἐγενήθη ποτέ. Zde je tvar ἐγενήθη veršem zaručen.¹

Přes to u Platona by byla tato forma povážlivá. Ale s důrazem nutno vytknouti, že zde není užito tvaru pass. (γενηθήσεται) místo mediálního, nýbrž že oba tvary tyto, pass. i mediální, jsou v obou případech položeny těsně vedle sebe. Místo zní (141 D n.): τί οὖν; τὸ ἦν καὶ τὸ γέγονε καὶ τὸ ἐρίγνεται οὐ χρόνον μετέξιν δοκεῖ σημαίνειν τοῦ ποτὲ γεγονότος; καὶ μάλα. τί δέ; τὸ ἔσται καὶ τὸ γενήσεται καὶ τὸ γενηθήσεται οὐ τοῦ ἔπειτα πού μέλλοντος; ναί. ἰδὲ δὲ δὴ ἔστι καὶ τὸ γίγνεται οὐ τοῦ νῦν παρόντος; πάνν μὲν οὖν. εἰ ἄρα τὸ ἐν μηδαιμῇ μηδενὸς μετέχει χρόνου, οὔτε ποτὲ γέγονεν οὔτ' ἐρίγνεται οὔτ' ἦν ποτέ, οὔτε νῦν γέγονεν οὔτε γίγνεται οὔτ' ἔστιν, οὔτ' ἔπειτα γενήσεται οὔτε γενηθήσεται οὔτ' ἔσται.

To nás přímo nutí, abychom hledali nějaký rozdíl ve významu mezi oběma tvary. Vyjděme od věty druhé. Proklos vykládá ji široce ve svém komentáři (VI 243 ve vyd. Stallbaumově). Správné je asi tolik. Čas dělí se vzhledem k podmětu na tři části, minulost, přítomnost a budoucnost. V každé z těchto tří částí vytkeny jsou zase tři momenty: vzniknutí, vznikání a trvání. Seřadíme-li si onu větu, obdržíme:

οὔτε ποτὲ γέγονεν οὔτ' ἐρίγνεται οὔτ' ἦν ποτέ,
οὔτε νῦν γέγονεν οὔτε γίγνεται οὔτ' ἔστιν,
οὔτ' ἔπειτα γενήσεται οὔτε γενηθήσεται οὔτ' ἔσται.

Vidíme přesnou místní korespondenci mezi ἦν — ἔστιν — ἔσται, mezi ποτὲ γέγονεν — νῦν γέγονεν — ἔπειτα γενήσεται, tedy asi také mezi ἐρίγνεται — γίγνεται — γενηθήσεται. S tím shoduje se i věta první:

τὸ ἦν καὶ τὸ γέγονε καὶ τὸ ἐρίγνεται,
τὸ ἔσται καὶ τὸ γενήσεται καὶ τὸ γενηθήσεται,
τὸ ἔστι καὶ τὸ γίγνεται.

Tu je třetí řada neúplná. Spisovatel užil tu v první řadě prostého τὸ γέγονε pro minulost („vzniklo“), a proto neměl slova

¹ Srv. i. O. Apelta v Gött. gel. Anz. 1894, str. 74.

k označení téhož zjevu v přítomnosti („vznikne“). Podle důsledné korespondence, jež se jeví mezi výrazy γίγνεται, ἐγίγνετο a γενήσεται, soudím, že tomuto futuru passivnému přiřkládá se význam *vznikání v budoucnosti*, kdežto γενήσεται značí vzniknutí v budoucnosti. Chtěl tedy asi spisovatel passivným tvarem označiti trvání děje a užil tvaru neobvyklého jako výpomoci z nouze. Tedy uznávám se Stallbaumem rozdíl ve významu mezi těmito dvěma tvary, ale smysl jejich stanovil bych právě naopak. Ovšem bylo by na místě, vyšetřiti tu věc na jiných dokladech, jež však by bylo nutno teprve pracně shledávati. Za to pochybuji o správnosti myšlenky Stallbaumovy, že spisovatel napodobí tu mluvu dorskou, poněvadž slova ta pronáší Parmenides. Neboť spisovatel znal učení Parmenidovo jistě jen z jeho knihy περί φύσεως. Z ní zachováno je dosti zlomků (H. Diels: Fragmente der Vorsokratiker, 2. vyd., v Berlíně 1906, str. 105—126), kde užito je dvakrát aoristu od γίγνομαι (zl: 8, v. 20 ἐγενεῖ, zl. 10, v. 3 ἐξέγενοντο), ale nikdy aoristu passivného. Je možno, že právě takové místo se nezachovalo; ale pravděpodobnost ta je velice malá, povážíme-li, že báseň Parmenidova byla psána dialektem epickým, nikoliv dorským. Ani ve zlomcích Zenonových (u Dielse str. 133 nn.) se tvar ten neobjevuje. Bylo by také zvláštní, kdyby spisovatel na tomto jediném místě napodobil mluvu dorskou, nechávaje jinak filosofof ty mluvití čistě attický. Soudím tedy, že Platon vyznačil významový odstín, v řečtině těžko vyjádřitelný, tvarem, který znal snad ze čtení sicilských básníků mimických nebo ze svých cest.

Shrňme-li vše, co bylo řečeno, vidíme, že námítky Ditterbergerovy nestačí k uznání nepravosti, protože buď se zvláštnost vysvětluje formou spisu, nebo protože podobné případy jsou u Platona i jinde.

K námítkám Ditterbergerovým nový důvod přidal Kugleir (De particulae τοί eiusque compositorum apud Platonem usu, Diss. inaug., v Basileji 1886). Zkoumaje užívání složenin z částice τοί u Platona, shledal (na str. 23), že v Parmenidu je τοίνυν velice řídké proti μέντοι, kdežto jinde u Platona je poměr opačný:

	μέντοι	τοίνυν
Kriton	2	5
Protagoras	19	24
Menon	6	13
Gorgias	23	28
Symposion	18	22
Faidros	16	20
Sofistes	13	55
Politikos	7	46
Filebos	8	52
Zákony	17	120
Parmenides	13	3

V Timaiovi a Kritiovi nevyskytují se dle Kuglera tyto částice vůbec. O tomto důvodu Kuglerově zmiňuje se W. Lutoslawski (Über die Echtheit, Reihenfolge und logische Theorien von Platos drei ersten Tetralogien, Archiv f. Gesch. der Philos. IX, 1896, str. 67 nn., srv. i jeho spis: The origin and growth of Plato's Logic, v Londýně 1897, str. 119) a soudí, že nelze nic dokazovati z různých poměrů těchto dvou částic, poněvadž význam jejich není úplně shodný. *τοῖνυν* na oněch místech Parmenida (126 C, 133 A, 146 B) má, jako obyčejně, význam „tedy“, *μέντοι* většinou (127 A, 129 E atd.) význam „však“ nebo „avšak“, na dvou místech (144 C, 160 B) význam „zajisté“, jistě a potvrzující odpověď (144 C: *πλείστα ἄρα ἐστὶ τὰ μέγα αὐτῆς. πλείστα μέντοι*. 160 B *ἄρα τι διαφέρει τῆσδε, εἰ μὴ ἐν μὴ ἔστιν; διαφέρει μέντοι*). Nelze tedy z poměru, v jakém se částice ty vyskytují, usuzovati pranic; neboť spisovatel nemohl užiti *μέντοι* tam, kde užil *τοῖνυν* a naopak.

Námítky Dittenbergerovy uznává za platné i C. Ritter ve spise: Untersuchungen über Plato. Die Echtheit und Chronologie der Platonischen Schriften, v Stuttgartě 1888. O Parmenidu jedná v kap. druhé: Die sprachliche Beschaffenheit der unächten und verdächtigen Schriften, str. 100—104; uvádí tu i několik důvodů nových, jež třeba probrati.

V Parmenidu jest dle Rittera 40krát *φάναι*, 12krát *εἰπεῖν* (poměr podobný jako v Symposiu, kde proti 55 *φάναι* stojí 12 *εἰπεῖν*), dále 19krát *ἔφη*, ale ani jednou *ἦ δ' ὅς*, 2krát pak *εἶπε*, kdežto průměrně připadá u Platona na 5—6 *ἔφη* aspoň jednou *ἦ δ' ὅς* (tak v III. knize Státu je poměr 104 *ἔφη*: 30 *ἦ δ' ὅς*, v Charmidu 82 *ἔφη*: 21 *ἦ δ' ὅς*). Vůbec nikde u Platona, kde se vyskytá *ἔφη*, neschází *ἦ δ' ὅς*. Dále pro osobu první užito je v Parmenidu 2krát *εἶπον ἐγώ*, jednou *εἶπον*; žádné *ἔφην* ani *ἔφην ἐγώ*, žádné *ἦν δ' ἐγώ*, jež bývá jindy formulí nejčastější. Ritter míní, že skladatel Parmenida neznal vůbec forem *ἦν δ' ἐγώ* a *ἦ δ' ὅς*, tak jako jich nezná Xenofon v Memorabiliích.

Přepočítával jsem sám tyto formule v Parmenidu a došel jsem k výsledkům poněkud jiným (*φάναι* 44, *εἰπεῖν* 13, *ἔφη* 23, *εἶπε* 2, *εἶπον ἐγώ* 2, *καὶ ἐγὼ εἶπον* 1, *εἶπον* 1). Snad je možno tyto rozdíly vysvětliti, ale nezáleží na tom valně; proto také nepodezřívám správnosti statistiky Ritterovy v jiných bodech¹. Fakt nejzávažnější, že totiž neuzito v Parmenidu ani jednou formulí *ἦν δ' ἐγώ* a *ἦ δ' ὅς*, se potvrzuje. To je zajisté nápadné; neboť tyto formule jsou pro Platona charakteristické. Leč obraťme se zase k formě dialogu.

¹ Pokud nyní ještě trvá Ritter při těchto názorech, pronesených před 22 roky, ovšem nevím; ve svých „Neue Untersuchungen über Platon“, v Mnichově 1910, k revisi těchto otázek nedošel.

Tu vidíme nejprve, že formule, uvádějící řeč přímou nebo nepřímou, vyskytují se jen v prvním díle dialogu (126 A—137 C, str. 1—18 vyd. Hermannova). Celá ostatní část (137 D—166 C, str. 19—58) neobsahuje ani jediného podobného slovesa, jsouc uvedena jediným *φάναι* (137 C) a vypravována jinak jako dialog přímý. Od tohoto druhého dílu můžeme tedy docela abstrahovati. První díl pak má formu takovouto. Kefalos Klazomenský vykládá, že přišel s několika spoluobčany do Athen, dal se dovésti k Antifontovi, synu Pyrilampovu. V této části úvodní (126 A—C) je užito 2krát *εἶπον ἐγώ*, jednou *καὶ ἐγὼ εἶπον*, jednou *εἶπον* (celkem 4 formule osoby první) a 5krát *ἔφη* jako formule osoby třetí. To je počet tak nepatrný, že lze mluvit o náhodě, že se tu *ἦν δ' ἐγώ* a *ἦ δ' ὅς* nevyskytá. Zcela podobný případ je v Protagorovi, při začátku rozmluvy mezi Protagorou a Sokratem (317 E od polovice — 319 A do polovice); v tom odstavci klade se 3krát *ἔφη*, jednou *εἶπεν*, 2krát *καὶ ἐγὼ εἶπον* a jednou *ἔφη ἐγώ*, tedy celkem 4 formule osoby třetí ku 3 formulím osoby první; rovněž není tu ani *ἦν δ' ἐγώ* ani *ἦ δ' ὅς*. Výroky osob mluvících se nestaví nijak do kontrastu; proto neužito tu částic, jimiž změna osob důtklivě se vytýká. Právě tak je tomu i v Parmenidu.

Postupme k další části Parmenida. Antifon na žádost Klazomenských reprodukoval rozmluvu, kterou před lety měli Sokrates, Parmenides, Zenon a mladičký Aristoteles (rozdílňý od filosofa). Ale Antifon sám nebyl při této rozmluvě, nýbrž slýchal ji v mládí častěji od Pythodora, který ji vyslechl a zapamatoval si ji. Kefalos pak tuto rozmluvu neznámým posluchačům vykládá. Je tedy zde vypravování dvojnásob nepřímé; viz 127 A *ἔφη δὲ δὴ ὁ Ἀντιφῶν λέγειν τὸν Πυθόδορον οὕτως*. Za tímto *λέγειν* následuje pak veliký počet infinitivů sloves mluvení, jimiž obnovuje se počáteční (*ἔφη*) *λέγειν*. Tu ovšem nebylo možno, užiti formy *ἦ δ' ὅς*. Ale mohlo by se namítnouti, že přece vyskytá se *ἔφη* i mimo úvodní rozmluvu, totiž 129 E, 131 AD, 132 D, 134 D, E (dvakrát), 135 B (dvakrát), 135 E (dvakrát), 136 AC. Nesmíme však zapomenouti, že jsou to hledíc k formě dialogu výjimky — čekali bychom *ἔφη φάναι* nebo jen *φάναι* — a že bylo v zájmu spisovatele, aby na ně neupozorňoval zbytečně čtenáře. Tedy výjimečnou formou Parmenida vysvětluje se i tato zvláštnost. Jinak se má věc v Symposiu, jež je sice také vypravováno nepřímou, ale skládá se z řady delších řečí. Za to úplně ve shodě s mluvou Platonovou je poměr mezi *εἶπε* a *ἔφη* (2 : 23).

Další výtká Ritterova týká se vokativů osobních jmen. V jiných dialozích bývá často nahrazován vokativ ten pouhým vokativem jména přídavného: *ὦ γίλῃ*, *ὦ γαθέ*, *ὦ βέλυστε* atd. Tu opět Parmenides činí výjimku; neboť oslovení přestává zde na pouhých vokativech osobních.

Takováto oslovení vokativem nacházíme opět jen v prvním díle dialogu (126 A—137 C), nikde v části ostatní. Tu je pozorování Ritterovo skutečně správné. V Parmenidu je z vokativů těch: *ὦ Παρμενίδη* 11krát, *ὦ Σώκρατες* 16krát, *ὦ Ζήνων* 2krát, *ἀλλὰ σὺ* — *Ζήνων* jednou, *ὦ Κῆραλε* jednou; celkem 31 oslovení. Srovnejme v této věci dialog jiný; volím — nikoliv bez úmyslu — Protagoru. V něm čteme: *ὦ Σώκρατες* 55krát, *ὦ Πρωταγόρα* 24krát, *ὦ Πρόδικε* 6krát, *ὦ Πιτιάκῃ* 6krát, *ὦ Ἰππόκρατες* 4krát, *ὦ Καλλία* 2krát, *ὦ Κοιτία* jednou, *ὦ Ἰππία* jednou, *ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες* 5krát, *ὦ Πρόδικε καὶ Ἰππία* 2krát, *ὦ Ἰππία καὶ Πρόδικε* jednou, *ὦ Πρόδικε καὶ Πρωταγόρα* jednou, *ὦ Σώκρατες καὶ Ἰππόκρατες* jednou, dále *ὦ ἀνδρες* 2krát, *ὦ παῖ Ἀπολλοδώρου* jednou, *ὦ παῖ Ἰππορίκου* jednou; tedy dohromady 113 oslovení. Vedle toho vyskytují se tu »náhradní vokativy«: *ὦ μακάριε* 2krát (309 C, 314 A) *ὦ γὰρ* 3krát (311 A, 314 D, 339 C) *ὦ ἄριστε* jednou (313 D) *ὦ εἰαῖρε* jednou (313 C), *ὦ νεανίσκε* jednou (318 A), *ὦ βέλτιστε Πρόδικε* jednou (358 C); celkem 9 oslovení.

Protagoras vyplňuje 63 strany ve vydání Hermannově; poměr všech vokativů k adjektivným je 122 : 9. Přepočteme-li na objem Parmenida (58 stran téhož vydání), bylo by to 112 : 32 : 8 : 29; v Parmenidu je všech vokativů 31, tedy vokativy adjektivné měly by býti 2 : 28. Ten počet je tak nepatrný, že můžeme zcela dobře mluvit o náhodě. Ale ani k ní se utíkat nemusíme. Přihlédněme, jak rozděleno je v Protagorovi oněch devět »náhradních vokativů« mezi jednotlivé osoby. Případá z nich: na Hippokrata 5 (311 A, 313 CD, 314 A, 318 A), na anonyma 1 (309 C), na otroka 1 (314 D), na Protagoru 1 (339 C), na Prodika 1 (358 B). Lvi podíl tedy patří mladistvému Hippokratovi; osloven je tímto způsobem čtyřikrát od otcovského přítele svého Sokrata a jednou od Protagory, jenž má býti jeho učitelem. Mimo to je nazván tak v úvodní rozmluvě druh Sokratův, jehož jména neznáme, pak (také jednou) otrok v domě Kalliově. Jednou obrací se tak Sokrates k Prodikovi, za jehož žáka se prohlašuje, a stejně jednou k Protagorovi, a to na konci rozmluvy, když byl dokázal svou duševní převahu nad honosivým tím sofistou. Ani jednou nenazván tak Sokrates, ač osloven celkem 55krát.

Srovnejme s tím poměry, za jakých došlo k hovoru, vypravovanému v Parmenidu. Parmenides a Zenon přišli do Athen k slavnosti Panathenají, suad vůbec poprvé, ale jistě poprvé za života Sokratova; bylť tehdy *σφόδρα νέος* (127 C). Oba hosté předčí nad Sokrata jak věkem (Parmenides je stařec, Zenon asi čtyřicátník 127 B), tak i uceleností svého světového názoru. Je tedy nemyslitelné, aby je Sokrates oslovoval způsobem, v němž ieví se vždy aspoň nějaký stupeň důvěrnosti. Sokrates však zase

budí přímo obdiv obou filosofů svými názory (130 A). Parmenides bojuje s ním jako se soupeřem rovnocenným; tedy ani tu nebylo podobné oslovení na místě. Velmi dobře hodilo by se pro mladičkého Aristotela, ale ten v celém dialogu vůbec není osloven. V úvodní rozmluvě pak vyskytá se jen jeden vokativ osobní. Tedy spisovatel Parmenida neměl ani příležitosti užití vokativu náhradného.

Nápadná je Ritterovi dále také častá změna osob v otázkách a odpovědích. V Parmenidu připadá podle něho na stránku Hermannova vydání 9—10 otázek, kdežto v Sofistu a Politeii, kde je střídání takové u Platóna nejčastější, jsou průměrně 4 otázky na stránce. Správnost cifer jsem nezkoušel; i když je správné tvrzení Ritterovo, neznámá to pranic. Upozornil jsem již na formu dialogu. V druhém díle jeho, jak již řečeno, rozmlouvá Parmenides s mladičským Aristotelem. Odpovědi Aristotelovy jsou obsahem úplně bezvýznamné. Spisovatel naznačuje sám, že tomu tak bude, na počátku tohoto hovoru (137 B). Tu Parmenides, dáv se uprositi a pohnouli k výkladu, táže se: *τίς οὖν, εἰπεῖν, μοι ἀποκρίνεῖται; ἢ ὁ νεώτατος; ἢ κίστα γάρ ἄν πολυπραγμονοῖ καὶ ἃ οἶεται μάλιστα ἄν ἀποκρίνοιτο καὶ ἅμα ἑμοὶ ἀνάπαντα ἄν εἴη ἢ ἐκείνου ἀπόκρισις*. Vskutku je pak v hovoru činným pouze Parmenides, jenž formou svých otázek takřka vkládá odpověď v ústa svého mladistvého společníka. Za jeho odpovědi však si příliš neodpočinul; neboť Aristoteles přestává na slově nebo formuli potvrzující nebo zamítající. Proto je takové množství otázek na stránce. Pravda je také, že v Parmenidu jsou hojny odpovědi *ἀνάγκη* a *ἀδύνατον*. To však nesouvisí s přísnou stavbou syllogismů, jak soudí Ritter, nýbrž zcela prostě s onou passivností odpovídajícího. Ritter sám dobře pozoroval, že většinou jsou odpovědi ty vzbuzeny tímž slovem v otázce.

Konečně uvádí Ritter, že formule *πῶς δ' οὖ*; převyšuje tu počtem formulí *πῶς γάρ οὖ*; která bývá jindy mnohem častější (poměr v Parmenidu 21 : 6). Ale dle počtu Ritterova (str. 104) je v Politiku 14 *πῶς δ' οὖ*; na 8 *πῶς γάρ οὖ*; Podobné rozdíly nejsou tedy zvláštností ani u téhož spisovatele.

Uvedl jsem vše, co bylo namítáno proti pravosti Parmenida po stránce slohové. Námitky ty vznikly většinou proto, že nepřihlíželo se dosti k výjimečné formě dialogu. Viděli jsme, že touto zvláštní formou vysvětlilo se mnoho, co na první pohled bylo nápadné. Nedostatek důkazů jazykových padá při tomto dialogu dosti na váhu. Neboť je to spis poměrně obsírný, a při nezvyklé úpravě druhého dílu obsahuje tolik částic a spojek, k nimž zkoumání slohu Platonova především hledělo, že spisovatel jeho byl by musil velmi dokonale ovládati mluvu Plato-

novu, aby vystihl všechny jemné odstíny. Nelze říci, že by proto byl spis nutně pravý, ale potřebí je při athetesi zvláštní opatrnosti.

II. Věcné námítky proti pravosti Parmenida.

Důvody věcné proti pravosti Parmenida shrnul nejlépe již B. Überweg (Neue Jahrb. 1863, str. 108 v článku: Der Dialog Parmenides) těmito slovy: Die im Dialog selbst liegenden Indizien sind namentlich: die Scenerie, die dialektische Form, der Gedankengehalt des Ganzen und mehrere einzelne Wendungen des Gedankens und Ausdrucks, die nicht für Platonisch gelten können — dazu kommt endlich das Verhältnis des Dialogs zu dem aristotelischen Reden und Schweigen. Z důvodů methodických je lépe, pořad ten poněkud změnit a probrati:

1. poměr dialogu Parmenida k Aristotelovi,
2. obsah dialogu, jeho účel i formu, pokud závisí na obsahu,
3. osoby v něm vystupující a scenerii,
4. poměr jeho k ostatním spisům Platonovým.

1. Poměr dialogu ke spisům Aristotelovým.

Citáty Aristotelovy mají neobyčejnou důležitost pro důkaz o pravosti některého dialogu, Platonovi přičítaného. Pro Parmenida však nemáme přímého svědectví Aristotela; neboť je jisto, že Aristoteles v zachovaných spisech neuvádí nikde Parmenida za dialog Platonův, ani necituje ho pouze titulem (Überweg, Untersuchungen 176; Zeller, Philosophie der Griechen II, 1 (4. vyd.), str. 461—463). Argumentum ex silentio neváží tu cvšem nic; Aristoteles necituje i jiných spisů, jichž pravost je nepochybná, jako Protagoru a j. Na některé spisy Platonovy naráží Aristoteles dosti zřetelně, nevzpomíná jich však při tom jménem. Jest však již předem málo naděje, že bychom našli ve spisech Aristotelových místo, kde by nárazka na Parmenida byla očividná. Neboť v dialogu tom probírají se základní problémy, jež byly zcela jistě předmětem rozprav v Akademii; Aristoteles pak znal učení Platonovo především z ústního výkladu filosofa samotného a teprve v druhé řadě ze studia jeho spisů, jak vytýká správně Zeller (na uv. m. str. 467). Zejména probíraje metafysiku Platonovu, hledí podle něho Aristoteles především k přednáškám Platonovým. Pro úplnost proberu stručně místa Aristotela, kde se shledávaly nárazky na Parmenida.

G. Stallbaum (v předmluvě k velkému vydání str. 339) soudí z Fys. I, 3, 187 A 1 nn., že Aristotelovi nebyl obsah Parmenida neznámý. Slova Aristotela týkají se však celé skupiny filosofů, jak vidíme z počátečních slov: *ἐνιοι δὲ ἐπέδοσαν τοῖς λόγοις ἀμφοτέροις* atd. Proto nesouhlasil bych ani s Überwegem, jenž (Untersuchungen str. 176) dle vzoru Aristotela

kommentátora Simplikia pomýšlí tu spíše na Platonova Sofistu. S jakousi pochybností (fortasse pertinent...) uvádí Stallbaum ještě Fys. I, 3, 186 A 32 nn. jako narážku na celý spis. Tu však polemisuje Aristoteles výslovně proti Eleatům Parmenidovi a Melissovi (srv. na příklad ř. 30: *ἀλλὰ τοῦτο Παρμενίδης οὐπω ἑώρα*), jichž spisy asi znal z vlastního čtení. Na historického Zenona, po případě i Parmenida odnášejí se další místa, Stallbaumem uvedená (*Σοφιστικοὶ ἔλεγχοι* 10, 170 B 21 a 33, 182 B 22).

B. Überweg (Untersuchungen str. 176) upozornil na místo v Aristotelových *Τοπικά* IV, 2, 122 B 26: *εἰ δὲ τὸ γένος εἰς τὸ εἶδος ἔθηκεν, οἷον τὴν ἀψιν ὅπερ συνοχὴν ἢ τὴν μῖξιν ὅπερ κοῤῥαίν. ἢ ὥς Πλάτων ὀρίζεται φορὰν τὴν κατὰ τόπον κίνησιν*. Srovnává s těmi slovy dvě místa, Theaitetā 181 C a z Parmenida 138 C *καὶ μὴν εἰ φέροιστο τὸ ἐν, ἥτοι ἐν τῷ αὐτῷ ἂν περιφέροιστο κύκλῳ ἢ μεταλλάττοι χώραν ἐτέραν ἐξ ἐτέρας;* *ἀνάγκη*. Slovní shody tu není; Überweg sám připouští, že podobnost místa v Parmenidu je větší. Přes to asi správně vztahuje Überweg místo Aristotelovo na výklady v Akademii; neboť Aristoteles polemisuje proti podřadění veškerého pohybu místního pod pojem *φορά* (srv. ř. 30 nn. *οὐδ' ἢ κατὰ τόπον μεταβολὴ πᾶσα φορά' ἢ γὰρ βάδισις οὐ δοκεῖ φορὰ εἶναι' σχεδὸν γὰρ ἢ φορὰ ἐπὶ τῶν ἀκουσίως τόπον ἐκ τόπου μεταβαλλόντων λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀψύχων συμβαίνει*). Ale na svrchu uvedeném místě Parmenida není položeno substantivum *φορά*, nýbrž sloveso *φέροιστο*, v němž může býti nejen smysl passivní, ale i medialní; tedy slova Aristotelova nesměřují proti tomu místu.

H. Bonitz (v poznámce svého vydání Aristotelovy *Metafysiky*, v Bonnu 1848) viděl v *Metafys.* I, 6, 987 B 33 nn. (*τὸ δὲ οὐάδα ποιῆσαι τὴν ἐτέραν φύσιν διὰ τὸ τοὺς ἀριθμοὺς ἔξω τῶν πρώτων εὐφυνῶς ἐξ αὐτῆς γεννᾶσθαι, ὥσπερ ἐκ τινος ἐκμαγείου*) narážku na Parmenida 144 A: *εἰ ἄρα ἔστιν ἐν, ἀνάγκη καὶ ἀριθμὸν εἶναι.* *ἀνάγκη.* *ἀλλὰ μὴν ἀριθμοῦ γε ὄντος πόλλ' ἂν εἴη καὶ πλῆθος ἀπειρον τῶν ὄντων.* H. Siebeck (*Platon als Kritiker Aristotelischer Ansichten*, v *Zeitschrift für Philosophie und phil. Kritik* 107, 1896, str. 7) odmítá toto mínění, jak soudím, právem. Aristoteles mluví totiž o *οὐάς* (dle Siebecka je míněna *ἀόριστος οὐάς*), kdežto Platon tvrdí, existuje-li jedno, že existuje i počet a tím mnohost; forma důkazu je dosti sofistická, ale jádro je správné; neboť uvědomění pojmu »jedna« zahrnuje v sobě i logický pochod počítání.

Poměrem dialogu k Aristotelovi zabýval se i W. W. Waddell (*The Parmenides of Plato*, v Glasgowě 1894, úvod str. VII). Upozorňuje široce, že Aristoteles v *Metafysice* obírá se mnohými pojmy, jichž se týká i Parmenides (jako *ἐν*, *ὄν*, *ἀριθ-*

μός, ἀρχή, πάθος, ὅλον, μέρος, κίνησις, παροίδειγμα, μεταβολή atd.); z takovéto neurčité shody ovšem nelze pranic dokazovatí. Výslovně uvádí Waddell jen jedno místo: *Metaf. I, 9, 990 B 15* *ἐτι δὲ οἱ ἀκριβέστεροι τῶν λόγων οἱ μὲν τῶν πρὸς τι ποιοῦσιν ιδέας, . . . οἱ δὲ τὸν τρίτον ἀνθρώπον λέγουσιν*. Proslavený důkaz proti Platonově nauce o ideách, t. zv. *τρίτος ἀνθρώπος*, je skutečně obsažen (aspoň ve své podstatě) v *Parmenidu* 132 AB; k věci té se ještě vrátíme. Waddell vykládá si slova *οἱ ἀκριβέστεροι τῶν λόγων* ve smyslu *οἱ ἀκριβέστεροι τῶν διαλόγων*, avšak to není pravdě podobno; neboť *λόγοι* jsou zde asi pouze »řeči«, takže znamená celé to místo jen asi: »Mluví-li se přesněji, jeví se jednak nutnost uznati ideje relací, . . . jednak vystupuje obtíž *τρίτος ἀνθρώπος*«. Tu ovšem narážku viděti nelze; slova, jimiž končí Waddell svůj výklad: »miním, že podstata *Parmenida* jest zřejmě obsažena . . . v *Aristotelově* líčení názorů Platonových«, jsou sice pěkná, ale nejsou dokázána.

Narážky na *Parmenida* hledal v *Aristotelově* *Metafysice* konečně i H. Siebeck (Platon als Kritiker aristotelischer Ansichten. I: Der Parmenides v *Zeitschr. f. Philos. u. phil. Kritik* 107, 1896, str. 7 nn.). Siebeck předpokládá, že *Parmenides* je spis Platonův, a dokazuje, že Platon v něm (a potom ještě v *Sofistu* i *Filebovi*) odpovídá na některé námítky *Aristotelovy*, pronesené v prvních jeho spisech. Siebeck cítil ovšem, že by bylo pak velmi nápadno, kdyby *Aristoteles* k některému z těch spisů vůbec nepřihlížel. Proto snažil se najíti paralely mezi *Parmenidem* a *Metafysikou*; srovnává *Metaf. II, 4, 1001 B 19* s *Parmenidem* 143 A a *Metafys. II, 6, 1002 B 22* s *Parmenidem* 165 B. Dokazovati pravost dialogu z těchto parallel není možno; Siebeck sám jim valné průkaznosti nepřikládá, soudě, že názory v *Parmenidu* přednesené jsou jaksi jen podkladem (die diplomatische Unterlage) mínění, kritisovaných v *Metafysice*; *Aristoteles* přidržoval prý se při své kritice raději určitěji vyhraněných názorů Platoniků.

Nemáme tedy parallel, jež by nám byly bezpečnou oporou při důkazu pravosti dialogu.

Byly však také odkrývány shody s *Aristotelem*, jež byly pro pravost spisu svrchovaně nebezpečné; bylo totiž dokazováno, že skladatel *Parmenida* znal spisy *Aristotelovy* a že jich užil ve svém díle.

B. Überweg (*Untersuchungen* str. 180) první poznal, že jedna z námítek *Aristotelových* proti učení o ideách (t. zv. *τρίτος ἀνθρώπος*) obsažena je v podstatě v *Parmenidu* 132 A: *ἔτιαν πόλλ' ἄτια μεγάλα σοι δόξη εἶναι, μία τις ἴσως δοκεῖ ιδέα ἣ αὐτὴ εἶναι ἐπὶ πάντα ἰδόντι, ὅθεν ἐν τὸ μέγα ἡγῆ εἶναι.* *ἄληθῆ λέγεις, φάναι. τί δ' αὐτὸ τὸ μέγα καὶ τὰλλα τὰ μεγάλα, ἐὰν ὡσαύτως τῇ ψυχῇ ἐπὶ πάντα ἰδῆς, οὐκ ἐν*

τι αὐτὸ μέγα φανεῖται, ὃ ταῦτα πάντα ἀνάγκη μεγάλα φαίνεσθαι; ἔοικεν. Smysl je asi: stanovíme-li pro věci stejnojmenné (na př. lidi) jednu ideu, jež by vyznačovala, co je předmětem těm společno, pak musíme, hledíce k předmětům skutečným a idei jejich zároveň, uznati novou ideu, vyznačující to, co má idea společné s věcmi jednotlivými. Pochod ten se zde ovšem nezastaví, moha se opakovati do nekonečna (viz dále 132 B). Volíme-li za příklad pojem *ἄνθρωπος*, je skutečný člověk (*ὁ ἄνθρωπος*) stupněm prvním, idea člověka (*αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος* — u Aristotela obvykle *αὐτοάνθρωπος*) druhým a konečně nová ona idea stupněm třetím; proto nazývá se stálým termínem *τρίτος ἄνθρωπος*. U Aristotela vyskytá se tento důkaz celkem na pěti místech, jež musíme zde uvést:

Metafys. I, 9, 990 B 15 *ἔτι δὲ οἱ ἀκριβέστεροὶ τῶν λόγων οἱ μὲν τῶν πρὸς τι ποιοῦσιν ιδέας, . . . οἱ δὲ τὸν τρίτον ἄνθρωπον λέγουσιν* (= Metaf. XII, 4, 1079 A 13).

Metafys. VI, 13, 1039 A 3: *εἰ δὲ μή, ἄλλα τε πολλὰ συμβαίνει καὶ ὁ τρίτος ἄνθρωπος*.

Metafys. X, 1, 1039 B 8 *τρίτος ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν οὐδ' ἵππος παρ' αὐτόν τε καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον*.

Sof. el. 22, 178 B 36 *καὶ οὐ ἔστι τις τρίτος ἄνθρωπος παρ' αὐτόν τε καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον*.

Ze shody (zcela patrné) mezi místem v Parmenidu a námitkou Aristotelovou soudil Überweg (na uv. m.): buď je Platon původcem této záľudy — to je pravdě nepodobno, Aristoteles byl by v tom případě plagiátorem —, nebo je původcem Aristoteles, a pak Parmenides nemůže býti dilem Platonovým. Dilemma toto (zejména názor o plagiátu u Aristotela) není docela správné. Již Deuschle a Susemihl (*Über die Echtheit des platonischen Parmenides Neue Jahrb.* 85, 1862, str. 684) správně vytkli, že Aristoteles v Metafysice věc vlastně vůbec nevykládá, ale že se spokojuje uvedením pouhého termínu. Úplně pak vyvrátil mínění Überwegovo Clemens Bäumker (v důležitém článku: *Über den Sophisten Polyxenos, Rhein. Mus.* 34, 1879, str. 64—83). Bäumker upozornil totiž na zprávu komentátora Aristotelovy Metafysiky, Alexandra z Afrodisie k Aristotelově Met. I, 9, 990 B 15, jež zní: (str. 84, 16 vyd. Hayduckova) *λέγει δὲ Φανίας ἐν τῷ πρὸς Διόδωρον Πολύξενον τὸν σοφιστὴν τὸν τρίτον ἄνθρωπον εἰσάγειν λέγοντα εἰ κατὰ μετοχὴν τε καὶ μετουσίαν τῆς ιδέας καὶ τοῦ αὐτοάνθρωπον ὁ ἄνθρωπος ἔστι, δεῖ τινα εἶναι ἄνθρωπον, ὃς πρὸς τὴν ιδέαν ἔξει τὸ εἶναι . . .* (slova další jsou porušena, ale celkem nepotřebna) *λείπεται ἄλλον εἶναι τρίτον ἄνθρωπον, τὸν πρὸς τὴν ιδέαν τὸ εἶναι ἔχοντα*. Tedy Polyxenos hledě ke vztahu (*μετοχὴ τε καὶ μετουσία*) mezi věcmi a ideou, stanovil *τρίτον ἄνθρωπον τὸν πρὸς τὴν ιδέαν τὸ εἶναι ἔχοντα*. Slova ta vykládá Bäumker na str. 74 tak, že jsoucnost

πρὸς τὴν ἰδέαν má nikoliv ten, kdo od ideje jsoucnost přijímá, nýbrž ten, kdo jí jsoucnost uděluje. To je výklad nucený; πρὸς τὴν ἰδέαν znamená zde asi prostě »hledíc k ideji«. Smysl celého místa by pak byl: jako musíme, hledíce k jednotlivinám, stanovití ideu, tak stanovíme, přibližejíce k idei (a — doplní se při rozeně — též k jednotlivinám), *τρίτον ἀνθρωπον*. Vydavatel Alexandra z Afrodisie Hayduck uvádí zprávu tu jako citát; pro velikou stručnost její nezdá se to správné (srv. Bäumkera, str. 76).

Jisto tedy je, že Polyxenos užil záludy *τρίτος ἀνθρωπος* proti učení o ideách. Kdy žil onen *Πολύξενος ὁ σοφιστής*? Zprávy starověké o něm (u Bäumkera str. 68) dokazují nezvratně, že byl současníkem Platonovým. Nehledě k pozdním zprávám u Pseudoplutarcha (*Αποφθέγματα βασιλέων καὶ σιροαιγῶν* 176 CD) a Diogena Laertského (II 76) zmiňují se o něm i Platonovy listy, nejnověji znovu Platonovi přiřítlané, každým způsobem však historicky cenné. Uvádím list II 310 CD: *καὶ ταῦτα λέγω ὡς οὐχ ὕγιές τι Κρατιστόλου καὶ Πολυξένου πρὸς σέ* (scil. *Διονύσιον*) *εἰρηκότων, ὧν φασὶ λέγειν τὸν ἕτερον, ὅτι ἀκούσι Ὀλυμπίας πολλῶν τινῶν τῶν μετ' ἐμοῦ σε κακηγορούντων*, srovnej i dále 314 CD a list XIII 360 BC. Z těchto zpráv plyne souhlasně, že *Πολύξενος ὁ σοφιστής* byl současník Platonův a že Platon se s ním znal; dle místa uvedeného nebyl poměr mezi nimi zrovna nej přátelštější. Jestliže tedy Polyxenos byl původcem záludy *τρίτος ἀνθρωπος*, pak ji Platon mohl velmi dobře znáti.

S tím se však Bäumker nespokojil a snažil se dovoditi, že vlastním původcem tohoto důkazu byl asi Platon sám (viz str. 83, pozn. 1). Soudí tak ze slov Státu X 597 C: *ὁ μὲν δὴ θεός, εἴτε οὐκ ἐβούλετο, εἴτε τις ἀνάγκη ἐπὶν μὴ πλεον ἢ μίαν ἐν τῇ φύσει ἀπεργάσασθαι αὐτὸν κλίνην, οὕτως ἐποίησέ μίαν μόνον αὐτὴν ἐκείνην ὃ ἐστι κλίνη· δύο δὲ τοιαῦται ἢ πλείους οὔτε ἐφντεόθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ οὔτε μὴ φνῶσιν.* *ἥ πως δὴ;* *ἔφη. ὅτι, ἦν δ' ἐγώ, εἰ δύο μόνας ποιήσας, πάλιν ἂν μία ἀναφανείη, ἣς ἐκείναι ἂν αὐ ἀμφοτέραι τὸ εἶδος ἔχοιεν, καὶ εἴη ἂν ὃ ἐστι κλίνη ἐκείνη, ἀλλ' οὐχ αἱ δύο.* *ὁρθῶς,* *ἔφη. ταῦτα δὴ, οἶμαι, εἰδὼς ὁ θεός, βουλόμενος εἶναι ὄντως κλίνης ποιητὴς ὄντως οὐσης, ἀλλὰ μὴ κλίνης τινὸς μηδὲ κλινοποιός τις, μίαν φύσει αὐτὴν ἐφρυσεν.* Domněnku Bäumkerovu, že zde je v podstatě své obsažen důkaz »*τρίτος ἀνθρωπος*« (s níž souhlasí Otto Apelt: Beiträge zur Geschichte der griech. Philosophie, v Lipsku 1891, str. 46 i W. Waddell, v úvodě k vydání str. XV) schváliti nemohu. Není jisto, zdali Platon chtěl říci: stvořil-li by bůh dvě ideje *κλίνη*, vznikla by z nich zase idea nová. Mohli bychom pomýšleti prostě na dva exempláře *κλίνη*. Ale i jde-li tu o dvě ideje, není tu ještě stále hlavní znak záludy »*τρίτος ἀνθρωπος*«. Musili bychom sice i tu sáhnouti k vytvoření ideje nové,

třetího stupně, ale na tom by se postup ten úplně zastavil. Teprve tehdy, stanovíme-li novou ideu, hledíce k ideí a jednotlivinám, stává se postup ten nekonečným. Platon tedy asi není objevitelem tohoto závěru, ale velmi dobře mohl jej znáti.

Zbytečně tedy pozastavuje se Überweg (Untersuchungen str. 180) nad tím, že Aristoteles nezmiňuje se o tom, že již Platon byl si vědom této obtíže nauky o ideách. Platon nebyl asi původcem onoho důkazu, neuvádí ho (v Parmenidu 132 A) obvyklým termínem, nýbrž jen obsah jeho sděluje; nikde také nepodal přímého řešení této nesnáze (Deuschle a Susemihl, Neue Jahrb. 85, 1862, str. 698). Aristoteles sám pak uznával, že *τρίτος ἀνθρώπος* nesměřuje tak proti Platonovi, jako proti těm Platonikům, kteří uznávali *μετοχή* či *μετουσία* věcí a ideí (srv. uvedeně již místo Metaf. I, 9, 990 B 15). Überweg tvrdil dále, že spisovatel Parmenida i jinak ukazuje znalost spisů Aristotelových, ale nedokázal toho tvrzení. V jeho stopách dále jde, snažil se H. Siebeck (v článku častěji uvedeném Z. f. Phil. u. ph. Kr. 107, 1896, str. 1 nn.) najíti v Parmenidu sledy studia spisů Aristotelových. Nechtěl tím však bojovati proti pravosti díla toho, které pokládá a priori za spis Platonův; představoval si však věc tak, že Aristoteles, vstoupiv do Akademie, pronesl již záhy ústně a pak i písemně (ve spise *περὶ ἰδεῶν*, nám nedochovaném) některé námítky své, na něž pak Platon odpovídal v Parmenidu, dále v Sofistu a Filebu.

W. Lutosławski (Plato's Logie str. 412) odmítá názory Siebeckovy z důvodů chronologických. Parmenida uznává za dílo Platonovo; po něm nutno z vnitřních důvodů umístiti šest rozsáhlých dialogů, na něž by zbývalo jen málo let. Podobně rozhoduje se i Max Heinze (Überweg—Heinze: Grundriss der Geschichte der Philosophie I, 9. vyd., v Lipsku 1902, str. 180). Žádný z nich však nevyslovuje se o Siebeckových důkazech, jež jsou pracně shledány a ne právě takové, že by nezasloužily vůbec zmínky. Bylo by záslužno, probrati tak všechny tři dialogy, Parmenida, Sofistu i Fileba; zde spokojím se pouze paralelami z Parmenida, pro něž také hypotéza Siebeckova je nejnebezpečnější.

Siebeck srovnává:

Metaf. VII, 14, 1039 A 33:
*εἰ μὲν οὖν τὸ αὐτὸ καὶ ἐν
 ἐν τῇ ἱππῳ καὶ τῇ ἀνθρώ-
 πῳ, ὥσπερ σὺ σαντιῶ, πῶς
 τὸ ἐν ἐν τοῖς οὐσι χωρὶς
 ἐν ἔσται, καὶ διὰ τί οὐ καὶ
 χωρὶς αὐτοῦ ἔσται τὸ ζῶον
 τοῦτο;*

Parm. 131 A: *πότερον οὖν
 δοκεῖ σοι ὅλον τὸ εἶδος ἐν
 ἐκάστῳ εἶναι τῶν πολλῶν
 ἐν ὄν, ἢ πῶς; τί γὰρ κωλύει,
 φάναι τὸν Σωκράτη, ὃ Παρ-
 μενίδῃ, ἐνεῖναι; ἐν ἄρα ὄν
 καὶ ταὐτὸν ἐν πολλοῖς χω-
 ρὶς οὐσιν ὅλον ἅμα ἐνέσται,
 καὶ οὕτως αὐτὸ αὐτοῦ χωρὶς
 ἂν εἴη.*

S tím těsně souvisí i druhá paralela Siebeckova:

Alexandros z Afrod. k Metaf. I, 9, 991 A 8 (Hayduck 97, 27 nn.): ... *ἔτι οὕτως μιχθήσεται* (scil. τὰ σώματα καὶ αἱ ιδέαι) *ὡς ἡ ὄλην ἐν ἐκαστῷ τῷ οἷς μίγνυται εἶναι ἢ μέρος, ἀλλ' εἰ μὲν ὄλη, ἔστιαι ἐν πλείοσι τὸ ἐν κατὰ τὸν ἀριθμόν· ἐν γὰρ κατὰ τὸν ἀριθμόν ἡ ἰδέα· εἰ δὲ πρὸς μέρος, τὸ μέρος τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου μετέχον, οὐ τὸ ὅλον τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου ἔστιαι ἀνθρώπος. ἔτι διαίρεται ἂν εἰεν αἱ ιδέαι καὶ μερισται, οὔσαι ἀπαθείς.*

Parm. 131 A: *οὐκοῦν ἦτοι ὅλου τοῦ εἶδους ἢ μέρους ἐκαστον τὸ μεταλαμβάνον μεταλαμβάνει; ἢ ἄλλη τις ἂν μετάληψις χωρὶς τούτων γένοιτο;*

131 C: *μεριστὰ ἄρα, φάναι, ὦ Σώκρατες, ἔστιν αὐτὰ τὰ εἶδη, καὶ τὰ μετέχοντα αὐτῶν μέρος ἂν μετέχου, καὶ οὐκ ἐν ἐκαστῷ ὅλον, ἀλλὰ μέρος ἐκαστοῦ ἂν εἴη.*

Nutno přisvědčiti Siebeckovi, že shoda zde jest; —jde jen o to, znamená-li ta shoda něco pro hypothesu Siebeckovu. Alexandros z Afrodiseie referuje o námítkách, jež nakupil Aristoteles ve druhé knize *περὶ ιδεῶν* proti Eudoxově theorii o míšení ideí s věcmi; námitek těch je mnoho. V Metaf. (I, 9, 991 A 14) vynechal Aristoteles všechny ty námítky se slovy: *οὕτω μὲν γὰρ ἂν ἴσως αἷτια δόξειεν εἶναι* (scil. τὰ εἶδη τῶν μετεχόντων) *ὡς τὸ λευκὸν μειγμένον τῷ λευκῷ. ἀλλ' οὗτος ὁ λόγος λίαν εὐκίνητος. ὃν Ἀναξαγόρας μὲν πρῶτος, Εὐδοξος δ' ὕστερον καὶ ἄλλοι τινὲς ἔλεγον· ὁμῶς γὰρ συναγαγεῖν πολλὰ καὶ ἀδύνατα πρὸς τὴν δόξαν ταύτην.* Ze všech těchto námitek uvedena v Parmenidu jen jediná, na niž připadnouti bylo zcela snadno: idea jest jedna; jednotliviny, jsouce jí účastny (či hrubě smyslně mísíce se s ní), mají účast buď na celé ideí nebo na části. Obojí způsob je nemyšlitelný. V prvním případě by idea, jsouce jediná, byla obsažena ve množství věcí, od sebe odloučených; tedy by nemohla býti jediná. Ve druhém případě musila by se rozdělit na potřebný počet dílů, a tím opět by přestala býti jediná. Siebeck klade důraz i na podobnost slovnou, na místech, vyznačených proloženým tiskem. Ani ta zde však mnoho neznamená; byloť těžko, vyjádřili myšlenku tu slovy jinými.

Třetí paralela Siebeckova jest:

Metaf. I, 9, 991 A 12 = XIII, 5. 1079 B 15: *ἀλλὰ μὴν οὐδὲ πρὸς τὴν ἐπιστήμην οὐδὲν βοηθεῖ* (scil. τὰ εἶδη) *τὴν τῶν ἄλλων (οὐδὲ γὰρ οὐσία ἐκείνα*

Parm. 133 B: *εἰ τις φαίη μηδὲ προσήκειν αὐτὰ γινώσκεισθαι ὅτα τοιαῦτα οἷά φαμεν δεῖν εἶναι τὰ εἶδη, τῷ ταῦτα λέγοντι οὐκ ἂν ἔχοι*

τούτων ἐν τούτοις γὰρ ἂν ἦν), οὔτε εἰς τὸ εἶναι, μὴ ἐνυπάρχοντά γε τοῖς μετέχουσιν.

Met. VI, 6, 1031 A 31: εἰ γὰρ ἔσται ἕτερον αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀγαθῶ εἶναι καὶ ζῶν καὶ τὸ ζῶν καὶ τὸ ὄν, ἔσονται ἅλλαι τ' οὐσίαι καὶ φύσεις καὶ ἰδέαι παρὰ τὰς λεγόμενας, καὶ πρότεραι οὐσίαι ἐκεῖναι, εἰ τὸ τί ἦν εἶναι οὐσία ἐστίν. καὶ εἰ μὲν ἀπολελυμένοι ἀλλήλων, τῶν μὲν οὐκ ἔσται ἐπιστήμη, τὰ δ' οὐκ ἔσται ὄντα. λέγω δὲ τὸ ἀπολελυσθαι, εἰ μήτε τῶ ἀγαθῶ αὐτῶ ὑπάρχει τὸ εἶναι ἀγαθῶ, μήτε τοῦτῳ τὸ εἶναι ἀγαθόν. ἐπιστήμη γὰρ ἐκάστου ἐστίν· ὅταν τὸ τί ἦν ἐκείνῳ εἶναι γνῶμεν.

τις ἐνδείξασθαι, ὅτι ψεύδεται . . . ἀλλ' ἀπίθανος ἂν εἴη ὁ ἄγνωστα ἀναγκάζων αὐτὰ εἶναι.

134 BC: ἅλλὰ μὴν αὐτὰ γε τὰ εἶδη, ὥς ὁμολογεῖς, οὔτε ἔχομεν οὔτε παρ' ἡμῖν οἶόν τε εἶναι. 'οὐ γὰρ οὖν.' 'γινώσκεται δέ γέ που ὑπ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τοῦ τῆς ἐπιστήμης αὐτὰ τὰ γένη ἃ ἔστιν ἕκαστα,' 'ναί.' 'ὅγε ἡμεῖς οὐκ ἔχομεν.' 'οὐ γὰρ.' 'οὐκ ἄρα ὑπὸ γε ἡμῶν γινώσκεται τῶν εἰδῶν οὐδέν, ἔπειδ' αὐτῆς ἐπιστήμης οὐ μετέχομεν.' 'οὐκ ἔοικεν.' 'ἄγνωστον ἄρα ἡμῖν ἐστὶ καὶ αὐτὸ τὸ καλὸν ὃ ἐστὶ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ πάντα ἃ δὴ ὥς ἰδέας αὐτὰς οὐσας ὑπολαμβάνομεν.'

Siebeck smyslu těchto míst blíže nevykládá; z toho, že je uvádí jako paralelní, musíme souditi, že smysl jejich má za to-tožný, nebo aspoň podobný. Přihlédněme k nim blíže! V uvedených místech Parmenida upozorňuje Parmenides Sokrata na některé obliče, jež vznikají, stanovíme-li samostatné ideje vedle věcí skutečných (viz 130 B). Hlavní z nich (133 B *μέγιστον δὲ τόδε*) zdá se mu to, že ideje jsou lidem nepoznatelný. Ideje nejsou u nás, ve hmotném světě (133 C *μηδεμίαν αὐτῶν εἶναι ἐν ἡμῖν*); proto jsou vztahy vzájemné jen mezi nimi, nikoliv mezi idejemi a věcmi skutečnými (viz 133 D). Tak pozemský pán (*δεσπότης*) je pánem pozemského otroka, nikoliv ideje otroka; ideální otrok podléhá ideálnímu pánu, nikoliv pozemskému (134 E). Totéž platí podle Parmenida i o idejích vědění. Ideální vědění hledí jen k ideální pravdě a k ideám vůbec; pozemské vědění a poznání odnáší se jen k předmětům světa reálného (134 A). Poněvadž ideje jsou mimo meze reálného světa, není údělem lidí, ideje poznati; boha pak ovšem stihá ten osud, že mu věci pozemské zůstanou nepoznatelný, poněvadž jeho poznání odnáší se k ideám.

Přistupme k místům Aristotelovým. Na prvním z nich dokazuje Aristoteles zbytečnost idejí Platonských, poněvadž nepřispívají ani k poznání ani ke jsoucnosti věcí skutečných; nejsou totiž podstatou věcí — jinak by byly v nich —, a my pozná-

váme právě podstaty věcí (*οὐσία*). Jde tedy Aristotelovi o něco jiného, než o čem mluví se v Parmenidu. Srv. i výklad místa Aristotela u J. H. v. Kirchmanna: *Die Metaphysik des Aristoteles*, v Berlíně 1871, sv. I, str. 73, pozn. 95.

Zajímavější je druhé místo (Metaf. VI, 6, 1031 A 31 nn.). V něm záleží nejvíce na slovech: *τῶν μὲν οὐκ ἔστι ἐπιστήμη, τὰ δ' οὐκ ἔστι ὄντα*. Jaký je význam slov *τῶν μὲν*, *τὰ δέ*? Zcela jasně je označen ve větě předešlé: *ἔσονται ἄλλαι τ' οὐσίαι καὶ φύσεις καὶ ἰδέαι παρὰ τὰς λεγομένας καὶ πρότεραι οὐσίαι ἐκείναι, εἰ τὸ τί ἦν εἶναι οὐσία ἐστίν*. Kirchmann (na uv. místě) překládá: »so muss es noch anderes Selbständiges und andere Naturen und Ideen neben den genannten geben, und zwarsolche, die früher als diese sind«. Kirchmann nejen vůbec vynechává obtížná slova: *εἰ τὸ τί ἦν εἶναι οὐσία ἐστίν*, nýbrž i slova *καὶ πρότεραι οὐσίαι ἐκείναι* překládá příliš volně a, myslím, nesprávně. Albert Schweigler ve velikém vydání *Metaphysiky* (*Die Metaphysik des Aristoteles*, v Tubinkách 1847) pomáhá si tu konjekturou *εἰ τὸ τί ἦν εἶναι οὐσίας ἐστίν*, která odporuje rukopisům i svědectví komentáře Alexandrova, takže ji W. Christ v textovém vydání (v Lipsku 1895) právem odmítl. Ale pak není podmínka *εἰ τὸ τί ἦν εἶναι οὐσία ἐστίν* (= jestliže pojem je samostatná substance) důvodem pro časovou prioritu jedné skupiny substancí a ideí, ač vykládá tak asi již Pseudoalexandros v komentáři k uv. m. (ve vydání Hayduckově 481, 20). I proti tomu svědectví nutno se asi rozhodnouti pro výklad jiný, na který pomýšeli asi i Christ, když interpunguje *ἄλλαι τ' οὐσίαι . . . παρὰ τὰς λεγομένας, καὶ πρότεραι οὐσίαι ἐκείναι*. Slova *πρότεραι οὐσίαι ἐκείναι* jsou pak ony dřívější substance (či ideje), na něž výhradně pomýšlel Platon a o nichž již před tím Aristoteles mluvil (= *τὰς λεγομένας*). Smysl celého místa pak jest: budou jiné substance a podstaty a ideje vedle jmenovaných již, a ony substance (= ideje) předešlé, jestliže pojem je samostatná substance. O smysl tohoto místa je spor; vyložím stručně, jak si věc představuji.

Podle Aristotela hledí poznání naše k podstatě věcí, k obecnému ve věcech. Jestliže Platon vyňal obecné z jednotlivin a hypostasoval je, zbavil nás tím možnosti, jednotliviny vůbec poznati. A tentýž myšlenkový pochod, který jsme vykonali při předmětech skutečných, důsledně musíme opakovati i při ideách — i při nich vedle ideí původních, Platonských, nutno uznati ideje nové, které ony prvotní teprve činí jsoucími — tedy *τρίτος ἀνθρωπος* v novém vydání. To je smysl slov *εἰ γὰρ ἔστι ἕτερον αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι* atd., kde *τὸ ἀγαθὸν εἶναι* značí jistě *τὸ αὐτοαγαθὸν εἶναι* (srv. Alexandra z Afrodisie 481, 16: *ἀρα ἕτερόν ἐστιν αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, τοῦτο-ἔστι τὸ αὐτοαγαθόν, καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἦτοι τὸ αὐτοαγαθὸν εἶναι, ἢ οὐ*). Tím pak vzniknou dvě skupiny: prvotní

ideje Platonovy (*αἱ λεγόμεναι, πρότεροι οὐσίαι ἐξεῖναι*) a druhotné ideje, ideje ideí. Jsou-li tyto dvě skupiny odděleny navzájem (*καὶ εἰ μὲν ἀπολελυμένοι ἀλλήλων*), nejsou prvotní ideje Platonské poznatelné (*τῶν μὲν οὐκ ἔστιαι ἐπιστήμη*), nikoliv však proto, že by byly odloučeny od světa skutečného (jak jsme viděli v Parmenidu), nýbrž zase proto, že to, co na nich můžeme poznati, je z nich vyloučeno a znova hypostasováno. Mluví tedy Aristoteles o nepoznatelnosti ideí ve smyslu zcela jiném než spisovatel Parmenida; názor v Parmenidu pronesený je daleko primitivnější a souvisí poněkud s Platonovou naukou o anamnesi. Je to omyl, vidí-li zde Siebeck nějakou shodu.

Konečně dovolává se Siebeck i toho, že v dialogu vystupuje jinou jménem Aristoteles. K věci té se ještě vrátím, zatím upozorňuji jen na to, že je v Parmenidu výslovně řečeno, že onen Aristoteles byl později jedním ze třiceti tyrannů (127 D: *καὶ Ἀριστοτέλη τὸν τῶν τριάκοντα γενόμενον*), a že námitky, které Siebeck přikládá filosofu Aristotelovi, nepronáší v dialogu tento jinou, nýbrž Parmenides sám.

Zůstává tedy platný pouze jediný ze Siebeckových důkazů. Ale je otázka, smíme-li proto tvrditi, že Parmenides byl napsán jako odpověď na námitky Aristotelovy. I základa *τρίτος ἀνθρώπος* byla přikládána Aristotelovi, a přece nesprávně. Je jisto, že již při skládání Faidona znal Platon obtíže, jež jsou spojeny s určením poměru mezi ideami a věcmi (Faidon 100 B—D, zejména *τοῦτο δὲ ἀπλῶς καὶ ἀτέχνως καὶ ἴσως ἐδῆθ' ὡς ἔχω παρ' ἐμαντιῶ, οὐ οὐκ ἄλλο τι ποιεῖ αὐτὸ καλὸν ἢ ἡ ἐκείνου τοῦ καλοῦ εἴτε παρουσία εἴτε κοινωνία εἴτε ὅλη δὴ καὶ ὅπως προσγενομένη· οὐ γὰρ εἴ τοῦτο δισχερίζομαι, ἀλλ' οὐ τῷ καλῷ πάντα τὰ καλὰ γίγνεται καλὰ*). Na toto důležité místo upozornil již W. Neumann, De Platonis quem vocant Parmenide (Diss. inaug. Berolini 1863, str. 25). Obtíže ty byly tak vážné, že Platon raději ponechává mezery ve svém systému a vůbec neurčuje poměru mezi ideami a jednotlivinami. Nesmíme se tedy domnívati, že by Aristoteles byl sám původcem všech námitek, jež vyložil obšírně ve spise *περὶ ἰδεῶν* a stručně shrnul v metafysice. Methodou Siebeckovou mohli bychom dokázati, že již ve Faidonu znal Platon námitky Aristotelovy. Ve Faidonu 102 E dotýká se Platon případu, že jedna věc má míti zároveň účast na dvou ideách; každá trojice je zároveň číslem lichým, tedy musí míti účast na ideí trojice a ideí lichosti. Totéž praví jinými slovy Aristoteles (Metaf. I, 9, 991 A 27): člověk je zároveň živočích a dvojnóžec; tedy musí míti účast na ideí člověka, živočicha a dvojnóžce. Myslím, že nikomu proto nenapadne tvrditi, že i Faidon je odpovědí Aristotelovi.

Místa Aristotelova, jak jsme viděli, nedokazují pravosti, ale ani nepravosti dialogu Parmenida; jiných vnějších důkazů ze

starověku není. Dle Diogena Laert. III, 56 zařadil Thrasyllus, grammatik z doby císaře Tiberia. Parmenida do třetí tetralogie spisů Platonových. Waddell (vydání str. I nn.) soudí, že již Aristofanes Byzantský měl dílo za pravé; v jeho trilogiích sice není, ale Waddell opírá se o to, že Parmenides není jmenován ani mezi spisy nepravými, jež uvádí Diogenes ihned potom. Diogenes však uvádí jen spisy, jež obecně byly zavrhovány (*ποθεύονται ὁμολογουμένως*); zbývá tedy vždy ještě možnost, že od jednotlivců byl dialog ten již za starověku athetován.

Zbývá nám tedy, obrátiti se k důvodům vnitřním a stanoviti poměr dialogu k filosofii Platonově a jiným dialogům. Předešlým nutno probrati obsah a účel Parmenida.

(Příště dále.)

O nově objeveném jazyce indoevropském.

Referuje Oldřich Hujer.

Mezi rukopisy, které přineseny byly z východního Turkestanu a zejména z Turfanu pruskými výpravami tam podniknutými, je také řada rukopisů, psaných písmem bráhmí a jazyky té doby neznámými. Hoernle, který podával první zprávu o těchto nálezech, shledával v nich texty trojího jazyka a také obsahem trojího rázu: 1. listiny, jež psány jsou jazykem iránským, 2. kusy obsahu lékařského, jejichž jazyk Hoernle pokládal za prototibetský, a 3. texty buddhistické, jež pokládal za mongolské nebo turecké.

Ale zkoumání další ukázalo, že i ty texty, které Hoernle měl za prototibetské, jsou psány dialektem iránským a patří tudíž s památkami listinnými v jednu skupinu. Ukázal to Leumann v Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft LXI (1907), str. 648 nn. a opravil zároveň omyl Hoernléův, pokud se obsahu těchto kusů týče, shledav, že nejde tu o spisy obsahu lékařského, nýbrž také o překlad nějakého spisu buddhistického. Po tomto výkladě Leumannově máme tedy v těch textech dvojí jazyk: jeden, jenž náleží k dialektům iránským, druhý, o kterém Leumann nedovedl pověděti nic bezpečného, ale myslel, že po bližším prozkoumání bude asi lze najíti souvislost tohoto jazyka s jazykem starotureckým.

Záhadným tímto jazykem obírali se zatím berlínští badatelé Sieg a Siegling. Studium to je velmi nesnadné. Již Leumann v uvedeném článku vylíčil nesnáze s tímto studiem spojené; ukázal, jak z nepřehledné řady slabik, nedávajících s počátku ani tušiti nějaký smysl, nutno nejprve pracně takřka vydestilovati slova sanskrtská, přešla do tohoto překladu ze

sanskrtské předlohy, některé termíny buddhistické, číslovky a jména vlastní. Texty tyto, jak praveno, obsahují docela patrně překlad textů sanskrtských, ale nepodařilo se dosud naléztí jejich předlohu a jen v několika případech je známo také sanskrtské znění příslušného místa: místa taková jsou ovšem pro rozluštění tohoto jazyka velmi důležitá a vlastně jeho východištěm.

Je tedy přirozeno, že Sieg a Siegling nedospěli ještě k tomu, aby úplně rozluštili záhadný tento jazyk, že nedovedou ještě podatí jeho hláskosloví a tvarosloví. Ale i ty výsledky, k nimž až dosud dospělo jejich zkoumání a které vyložili v zatímní zprávě (v Sitzungsber. d. königl. preuss. Akad. d. Wiss. 1908, str. 915—932), ukazují zcela jasně a nade vší pochybnost, že tento jazyk, ještě r. 1907 pokládáný za jazyk nejspíše turecký, jest jazyk indoevropský. Část textu, kterou v uvedeně zprávě ukázkou uvádějí, činí naprosto dojem jazyka neindoevropského; také paradigmata skloňovací tam podaná nikterak nenasvědčují příbuznosti jazyka tohoto s jazyky našimi, a přece nemůže býti ani nejmenší pochyby, že jest to jazyk indoevropský.

Je to viděti především na některých slovech, která ukazují příbuznost se slovy indoevropskými, a jsou to právě slova, která patří k nejstarším slovům jazyků indoevropských, totiž názvy příbuzenské. Srv. *pācar*: ř. *πατήρ*, lat. *pater* atd.; *mačar* ř. *μάτηρ* atd.; *pračar*: lat. *frater*, slov. *bratr* atd.; *čkáčar*: ř. *θυγάτηρ*, stind. *duhitā*. Ale jsou i slova jiná, jež lze srovnávati se slovy indoevropskými: *knān* (znáti): řec. *γινώσκω*, sl. *zna-ti* atd.; *kam* (jíti): stind. koř. *gam-*, něm. *kommen* atd.; *nōm*: lat. *nōmen*; *vir*: lat. *vir*; *vāndh*: lat. *ventus*; *por*: řec. *πύρ*; *okso*: něm. *Ochs*; *mañ*: řec. *μήν*.

Zejména však jasně na původ indoevropský ukazují číslovky: *ša* (lat. *sem-el*), *we* = 2 (dor. *ῥίξαι*, lat. *viginti*), *tri* = 3, *štvar* = 4, *pañā* = 5, *šak* = 6, *špadh* = 7, *okadh* = 8, *ñu* = 9, *sāk* = 10, *wiki* = 20 (lat. *viginti*) atd. Zvláště pak číslovky řadové, které zachovaly plnější formu, ukazují docela patrnou shodu s číslovkami jazyků indoevropských: *semše* „první“ lat. *sem-el*; *pinkte* „pátý“ lat. *quin(c)tus*, lit. *penktas*, strus. *penckts*; *šapdhandh* „sedmý“ lat. *sept-em* (*dh* je jen modifikace hlásky *t*); *škandh* „desátý“: lat. *decem* atd. Srv. i zájmeno *tu* s řec. *τό*, lat. *tū*, sl. *ty*, nebo tážací zájmeno *kus*: lat. *quis*, *kučā*: lat. *quid*. Konečně pak lze ukázati na tvary slovesa „býti“: 1. os. sg. *šem* (lat. *sum*), 3. os. sg. *šeš*, 1. os. plur. *šemas* (lat. *sumus*), 3. os. plur. *šencā* (lat. *sunt*, řec. *εἰσι* z *býv. senti*).

Není pochyby, že shod takových bude lze uvéstí více, až jazyk tento bude znám podrobněji, až bude jasný význam jeho slov a bude možno slova ta etymologisovati; ale i tak je patrné,

že máme před sebou neznámý dotud jazyk indoevropský, jímž se mluvilo v severních končinách východního Turkestanu.

O rázu tohoto jazyka i na základě nepatrných vědomostí, které o něm dosud máme, přece lze říci leccos zajímavého. Pro deklinaci je na př. charakteristické, že má více pádů než v sanskrtě: vedle instrumentálu je tu konstatován zvláštní tvar pro comitativus; dále vyskytá se zvláštní tvar pro vystižení významu »na základě něčeho«, tedy toho, co se jindy vyjadřuje obyčejně ablativem: v plurále je zvláštní tvar pro genitiv partitivní. Duálu není; jinak je trojí grammatický rod, lze pozorovati rozdíl mezi deklinací samohláskovou a souhláskovou, v souhláskové konstatován kmenostup. O slovese lze říci jen, že je tu rozdíl mezi aktivem, mediem a passivem, a že jazyk tento nemá augmentu.

Zajímavá je hlásková stránka tohoto jazyka. Samohlásek má tolik, kolik řečtina a jiné jazyky indoevropské na rozdíl od jazyků árských, kde *a*, *e*, *o* splynulo ve hlásku jednu. Vedle toho má ještě zvláštní znak, který přepisují Sieg a Siegling *ä* a vidí v něm jakýsi »Murmelvokal«, něco podobného, jako bylo prajazykové *a*. Pokud se souhlásek týče, jazyk tento nemá aspirát a nemá souhlásek jasných; z toho vyplývají dva hláskoslovné zákony, patrné ostatně již ze slov výše uvedených: aspiráty přešly v hlásky neaspirované a mediae přešly v tenuous: *prāčar* proti stind. bhrātar-, *kam* proti stind. koř. gam, *knān* proti řec. γνω-.

Jiná zajímavá stránka konsonantismu tohoto jazyka je palatalisace a sice palatalisace zubnic; již v několika uvedených slovech byla proti hlásce *t* (*d*) jiných jazyků hláska *č* (*pāčar*: lat. pater atd.). Dodáme-li, že synkopuje se samohláska v první slabice slov víceslabičných (srv. *štvar* = 4, lat. quattuor, *špadh* = 7, lat. septem, *škandh* 'desátý' vedle *šak* = 10 a lat. decem), vyčerpali jsme všechny hláskoslovné změny, které dosud bylo lze konstatovati v tomto jazyce. Všechny tyto změny vidíme ve slově *čkačar* (řec. θυγάτηρ, stind. duhitā).

Pro poměr tohoto jazyka k ostatním jazykům indoevropským a pro seskupování jazykův indoevropských vůbec je velmi důležitá okolnost, že jazyk tento náleží k jazykům kentumovým,¹ t. j. jazykům, které mají hrdelnice na těch místech, kde jazyky skupiny druhé mají sykavky. Tak na př. číslovka 8 zní *okadh*, 80 *oktuk* shoduje se tedy s řec. οκτώ, lat. octo proti stind. aṣṭau, slov. osmь atd.; podobně se shoduje *saksak* = 60, *šak* = 6 s lat. sex, ř. ἑξ; *šak* = 10 s lat. decem, ř. δέξα proti stind. daśa, slov. desět; *kandh* = 100 s lat. centum,

¹ Je zajímavé, že i po stránce lexikální lze konstatovati shody tohoto jazyka s jazyky evropskými, zejména s latinou a řečtinou; srv. *aljek*: lat. alius, řec. ἄλλος, stir. aile; nebo *por*: řec. πῦρ; *okso*: něm. Ochs; nebo *rake* (slovo), které Pischel spojuje se slov. reka, rešti.

řec. *ἐκατόν* proti slov. *szto*, stind. *šatam*. Je to zajisté zjev překvapující. Dosud rozdělení jazykův indoevropských podle této stránky, t. j. podle toho, jsou-li na jistých místech sykavky nebo hrdelnice, shodovalo se také s geografickým rozložením jazyků indoevropských: jazyky satemové zaujímají východ, jdou od Indie přes Iran do východní Evropy, kdež k nim náležejí, větve baltská, slovanská a thrácká, jazyky kentumové pak zaujímají západ. A nyní nalézáme na samém východě, v sousedství jazyků vesměs satemových, jazyk, který náleží ke skupině západní, kentumové. Jak si máme věc tu vyložití, to nyní ještě nelze říci. Ale že věc ta je pro otázku o vzájemném poměru jednotlivých jazykův indoevropských a o jejich pravlasti významu nemalého, je viděti již nyní: známý historik E. Meyer ve 2. vydání svého díla *Geschichte des Altertums* I, 2, str. 800 n. přiznává, že objevem tímto stará hypotéza, podle níž Indoevropané pocházejí z Asie, značně získává pravdě podobnosti; podobně soudí i S. Feist, *Europa im Lichte der Vorgeschichte und die Ergebnisse der vergl. indogerm. Sprachwissenschaft* (Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie, Heft 19, 1910) str. 45.

Sieg a Siegling nazývají jazyk tento jazykem *tocharským* po příkladě F. W. K. Müllera, jenž (v *Sitzungsb. d. preuss. Akad. d. Wiss.* 1907, str. 960 n.) jazyk ten tak pojmenoval. Nalezl totiž v jednom zlomku starotureckého překladu buddhistického, který pochází taktéž z Turfanu, příspěk, v němž se praví, že spis ten byl přeložen ze sanskritu do jazyka *toḡri* a z tohoto jazyka *toḡri* že byl pak přeložen do jazyka tureckého. Na základě bibliografických poznámek při čínském kanonu buddhistickém usuzuje Müller, že překlad, který byl předlohou překladu tureckému, je totožný s překladem, který máme dochován ve zlomcích studovaných Siegem a Sieglingem; proto nazval jazyk ten tocharským. Ale zdá se, že název nevolen šťastně. Staël-Hollenstein aspoň ukazuje (Извѣстія Императорской Академіи наукъ, VI серия, томъ III, 1909, str. 479 nn.) podle zpráv čínského cestovatele Hiuen Tsianga ze VII. stol. po Kr., že pod názvem *Tukhāra* (čín. *Tuholo*) rozumějí se končiny v Afganistanu a západním Turkestaně a že v těchto krajinách mezi městy Samarkandem a Kabulem mluvilo se řečí, známou pode jménem řeči tocharské. O jazyce těchto krajin máme pak některé zprávy arabské z VIII. stol., z kterých jde na jevo, že to byl jazyk iránský. Ale jazyk našich textů není iránský, liší se od iráňštiny, jak ukázáno; velmi podstatně. Nemůže býti tedy jazyk tento jazykem, který jakožto tocharský byl znám v VII.—VIII. stol. Vůbec pak zprávy čínské nikdy nemluví o Tocharech v severní části východního Turkestanu, odkud rukopisy naše pocházejí.

Nali, nali-ť.

Napsal Josef Zubatý.

Divné toto slovo vyložil Šafařík ČČMus. 1847 I, 302 (Sebr. spisy III, 331) z původního *na ali* »než však«, a přisvědčuje mu Gebauer Slovn. stě. II, 471 i Vondrák Vergl. Slav. Gramm. II, 437; oba ovšem ne s plnou určitostí. Podle toho by tomuto slovu slušela především úloha adversativní; a Gebauer také míní, že »význam adversativní drží se jistou měrou stále, ale vedle něho proniká a časem ovládá význam »ecce«, Vondrák pak o *nali* mluví přímo v kapitole věnované větám adversativním a připojuje jako jediný význam něm. »doch«. Přihlédneme-li však k dokladům stě. blíže, shledáváme, že význam adversativní (t. j., abychom se vyjádřili lépe, užívání slova tohoto ve větách adversativních) dokonce neproniká zřetelně, že ve větách s *nali*, i které se zdají adversativními, spíše jde o vyjádření něčeho, co mluvčího svou ne o č e k á v a n o s t í překvapuje. Také lat. *ecce* stává ve větách podobných, aniž proto smíme v *ecce* hledati původní částici adversativní. Srv. na př. Cic. Att. VIII 8: *aluerat Caesarem, eundem repente tinere coeperat, condicionem pacis nullum probarat, nihil ad bellum pararat, urbem reliquerat, Picenum amiserat culpa, in Apuliam se compegerat, ibat in Graeciam, omnes nos ἀποσσωρήτορες, expertes sui tanti, tam inusitati consilii, relinquebat: ecce subito* také bychom mohli překládati »avšak tu najednou«; adversativní poměr zde však nevyjádřen slovem zvláštním, vyplývá z obsahu vět samých (kde latina při *ecce* adversativní poměr vyjádřiti chce, užije spojení *ecce autem*). Také na př. č. *aj* je možno při podobném poměru větovém,¹ aniž proto budeme hledati východiště etymologického výkladu tohoto slova v nahodilém poměru adversativním.

Jde ovšem především o etymologii: kdo hledá v *nali* částice adversativní, bude i význam adversativní míti za původní. Příliš pravdě podobný však výklad podobný z předu není: dovedu si mnohem spíše představit, že původní deiktický význam »ecce« klesl v adversativní »sed« nebo v nějaké dosti bezbarvé »autem«, než vývoj opačný. A dokonce se přiznávám, že »adversativní« význam nějakého slova dovedu pochopiti jako původní jen na slově nějakého hmotnějšího, konkrétního významu (na nějakém *pak*, *naopak*, *naproti tomu* a pod.): na slově rázu partikulového se mohla ustáliti úloha adversativní jen jako obměna něčeho ji-

¹ Na př. Is. 5, 7 Br. očekával *pak* soudu, a *aj*, nátlak; spravedlnosti, a *aj*, křik a pod. Klementinský rukopis Proroků zde má *ano pak* (LF. XXXVI, 231), kde *pak* úplně odpovídá latinskému *autem* v *ecce autem*. Srv. níže o *naliť pak* (str. 218).

ného, na př. jako obměna úlohy kopulativní (tak v slov. *a z úd* nebo *ād*, ar. *āt* asi »a odtud dále, a potom«), nebo deiktické. Bohužel je *nali* slovo etymologicky záhadné (jasné je jen *t* v *nali-t*): pokoušíme-li se o etymologický výklad nový, může nám býti vodítkem jen význam snad nepůvodní, v jakém slovo to nalézáme v době historické. Proto výklad náš zůstane jen domněnkou (jako je domněnkou výklad Šafaříkův). Ale proto je také nutno všimnouti si, jak čeština užívala *nali*, *nalit*.

Určitější poměr adversativní nalézáme opravdu jen výjimkou. Tak na př. — uvádím doklady ze Slovníků Gebauerova a Kottova (II, 41; 44; VI, 1093; 1094; VII, 1033; Přísp. I, 224; III, 196) a ze seznamů slov při vydáních, tak že netřeba všude podrobnější citace —: *takž mniece, by (apoštol) tu byl ležě, | ... ľud sě o jho rově svinu: | nali nenie co zahrěsti* ApŠ.; *po jednom dni toho bojě | potoči král posly svoje | do Damaška k tomu městu, | vzkazujě jim tu řeč věstí, | aby jej mile přijeli, | nebo jmu odpověděli | ... nali juž sám tomu chtěl | zlý oprávce toho města Alx.; liška mniece oklamajě čbána, | nalit sě oblúdi sama Hrad.* (mistr Zacheus učil malého Ježíše a zvolal:) *já mniece učenníka jmaje, | nalit nad mě mistr tet vžda je Dětlež; on mienil, chtě z toho mieti uřešenie: nalit tíhu s hořem mieti bude* ŠtitE. 20, 33; *jako-j o svatých psáno. že zdálo-j se nemúdrým v oči, by oni mrúc nepokoj měli: nalit měli hrozný pokoj v své mysli t. 132, 16.* Někde spisovatel staročeský uznal za dobré, adversativní poměr vytknouti přidaným *pak* (docela, jako jsme viděli v latině *ecce autem*); na př. *é běda, kolik plavajících po tomto velikém a dlúhém moři, ... že ... mniece, by koncě čakajícieho (očekávaného) došli již, nalit pak některým diábelským ponučením v jedné chvíli kuosidlu ztracenie své nemúdrosti osidlem došli jsú!* JeronMus. 6^a; *vévoda kúřimský ... nadál sě ..., by jemu snadně přišlo, jeho (Václava) přebojovati: nalit pak duch svatý silnější byl bojovník, jenž v něm přebýváše* Pulk. Adversativní poměr může býti zvláště vyjádřen i u druhé věty: Kott II, 41 má ze Štitného doklad *nalit to byl anděl, ale on jej člověkem mněl*. Velice často však stojí *nali, nalit*, kde adversativního poměru ani není: na př. *ty věci když jáz vztvíděch, smútiv sě velmi a pláčě, k téj odvě jidech: nalit beránek tento přetichý mezi vlky velmi lítými ... stojí* JeronMus. 55^a; *šel sem přes roli lenieho, nalit vše porostlo kopřivami* Štit. ř.; *dřeve přes skalí projedú, | jedna světlost jim se zjeví, | od skály svrchu projeví: | nalit drahý kámen bieše | a v té skále svrchu dčieše, | od něhož ta světlost jdíeše, | v té temnosti jenž svietieše* Baw.: a t. č. Tyto okolnosti činí velice pravdě podobným mínění, že stč. *nali, nalit* je slovo, které znamenalo asi »hle«, jež mohlo jako lat. *ecce* stáhati přirozenou měrou i v souvětí adversativním, při čem adversativní poměr mohl ještě býti zvláště naznačen při-

daným *pak*, aniž toto naznačování bylo nutno: že by *nali*, *nalit* bylo bývalo částicí adversativní, anebo že by tento úkol byl dokonce jeho význam původní, nemáme práva usuzovati. Toto mínění nalézá oporu ještě v tom, že slovem *nali*, *nalit* naši předkové i překládávali lat. »*ecce*« (na př. *i odšel sem k Eufraten a vykopal i vzal sem dolní pás s toho místa, kdež sem byl skryl jej; nalit byl shnil dolní pás, tak ež ižádnej potřěbě hoden nebyl* »et ecce computruerat lumbare ita, ut nulli usui aptum esset« Pror. Jer. 13 7; jiné doklady Gebauer Slovn. stě. II, 471^b, 472^a), a dále v tom, že Blahoslav zastaralé za jeho doby *nalit* vykládá svým *a tožť* anebo *ajhle již* (t. 472^b).

Tento původní význam »*ecce*« při stě. *nali*, *nalit* činí pravděpodobným ještě jiné okolnosti: podobnosti významové a syntaktické se stě. *ano*, jehož původní význam podle výkladů našich LF. XXXVI (1909) se zdá býti týž. Jako *ano*, nalézáme při *nali*, *nalit* hojně dokladů, kde se slovo toto podle našeho citu aspoň stává podřadící spojkou předmětové věty za slovesy smyslových pocitů (ač o skutečné větové podřadnosti při *nali* snad lze ještě plným právem pochybovati): věty jako (Ctírad) *uzřě, nali dievka pláče | a nad ní inhed vran kváče* Dal.; a jako při *ano*, jde i zde hlavně o pocity zrakové, věty jako (jelen) *dlúho tu stáv do své vôle | uslyše, nalit psi skuče | hněvivě po poli běhající* Ezop Baw. jsou s *nali*, *nalit* pokud vidím řidší i než podobné věty s *ano*. Po staročesku by se dobře dalo říci na př. *uzřě ano* (nebo *ande*) *dievka pláče*, jakož Gebauer z AlxV. má doklad, kde se *ande* střídá synonymicky s *naliti* (*tak mi se uda uzříeti, | ande se tako prosvieti, | jakžto když bude z hromu blesk, | pro něž sobě tak velmi stesk, | až zapomaných sám sebe; | i vezřech, naliti z nebe | jeden krásný člověk sstúpi*: Alexandrovo vypravování o snu). Kdo by chtěl, mohl by dnešním »*kdežto*« nebo nějak podobně časem překládati *nali*, *nalit* ve větách jako *liška mněše oklamajíc čbána, | nalit se oblúdi samu* Hrad. Jako *ano* (LF. XXXVI, 28. n.), i *nalit* stává v apodosi: na př. srv. *když před městem biechu, naliž tu již král Ecel bieše* Růž.; *protož často, když mní která, by měla dobré bydlo mieli s mužem, nalit se jí nahodí snad kostkář, opilec, cizoložník, mrhák, aneb jiných některých zlých obyčejův* ŠtítE. 63 21 n.

Zvláště významné shody mezi užíváním obou slov vidím v tom, že jako *ano* (l. l. 236 n., 232), i *nali*, *nalit* mívá rádo při sobě čas přítomný místo minulého, anebo kusou (kusou se stanovíště jazyka pozdějšího) větu jmennou. Jako u *ano*, i zde jsou skoro pravidlem věty, jako citovaný již doklad (Ctírad) *uzřě, nali dievka pláče | a nad ní inhed vran kváče*: v dokladech Gebauerových i Kottových se o tom čtenář lehce přesvědčí. A jako se říkalo stě. na př. *paklit pojme* (vdova) *muže an má děli a ona druhé, anof kramol, anof lopot, anof závist i svěrové*

ŠtitE. 84, 10, *světští* (lidé) *také často k sobě krásně mluví,* *jakoby spolu pokoj měli, ano v srdci nepokoj hrozný* t. 132, 2, *ktož by v mráz, máje dosti rácha na hlavě, ano jí teplo,* ... *přiděl hlavě, ... byl by nemádrý* t. 257, 16, (liška) *uběže do jednéh pústek, | ano v nich jediný chárístek* Hrad. 129^a, *ale blázen nic nedbá na to, | často mní měď, ano zlato* Baw. 176^a, *uzře, ano krev červená, krásná | na oplateč jako rosa krásná* PulkLit. 125^b (LF. XI, 306), *anebo na př. aj toť obraz modly mých bohův* Pass. 284 (LF. VIII, 315), *tak čteme na př. čakali smy svělla, nalit tmy* Pror. Is. 59, 9 »*expectavimus lucem, et ecce tenebrae*«, (liška) *uzře, nalit jejie doba* EzopBaw., *počechu se ohlédati, | hrad právě opatrovati: | nalit rozliční domové, | zlatem psaní pokojové* ArnoštBaw. Dokladů spojení podmětu se jmenným přísudkem beze spony je při *nalit*, *nalit* poskovnu, kdežto při *ano* jsme je shledali pravidlem (LF. XXXVI, 236); snad je to jen náhodou, protože dokladů i spojení sponového není mnoho. Tak na př. *opět jednoho času přijide* (sv. Mutius) *s púště k té bratří, ješto bieše ustaril: nalit jeden velmi nemocen* OtcB. 25^a, *snad šel sem přes roli lenieho. nalit vše porostlo kopřivami* Štit.r. (máme-li rozuměti »hle, vše bylo porostlé kopřivami«, ne »porostlo« ve smysle verbi finiti); se sponou *a když* (syn) *uzře posla ctného | oď ciesaře slovutného, | nalit posel jest nezmatečný, | knieže byl a velmi udatný* Baw. 72^a.¹ Beze spony jest Gebauerův doklad *slíbichu se ta slova Priamovi, neb muieše, by upřiemá byla: nalit lsi a úkladuov plna* Troj. (Výb. II, 161, 7), kde dle stč. pravidla (LF. XXXI, 26) místo *ano* by mělo státi *ana*:² se sponou Kottův doklad VI, 1093 (z bible Olomoucké) *patřil jsem na zemi. nali prázdna byla*.

Mám tedy *nalit*, *nalit* za synonymon stč. *ano* »*ecce*«, s čímž se jen srovnává, že jako *ano* i *nalit* může státi v souvětí adversativním, aniž ovšem proto úkol adversativní musí býti při *nalit* či při *ano* úkol původní. A odtud vycházíme k výkladu slova *nalit* samého.

Jak již řečeno, jediná jasná jeho část jest koncové *f*. Vidíme-li, že v staré době vedle *nalit*, psaného *nalit*, *nalyt* (*nalit* OtcB.) jsou řídké doklady tvaru *nali*, a ještě řidší tvarů

¹ V stč. zpracování Arnošta je verš i v zachované jeho podobě pravidlem osmislabičný. Uvážímeli tuto okolnost a (s Lorišem) i požadavek rýmu, zdá se, že dvojverší 451—2 znělo původně snad *nalit posel nezmatečný, | knieže a velmi statečný* nebo tak nějak.

² Srv. věty v starší době dosti časté jako *i nalezl svatý biskup list mezi kamením, an dvěma stříbrným pečetma zapečeten* Pass. 369 (LF. IX, 147), *a v tu dobu* (sv. Marta) *vzemši ruku jeho vzhuoru, an živ, jej vyzvedla* t. 380 (t. XII, 296). Jsou to větové tvary, které se v staré češtině ovšem již těsně druzi k větám jako *nemám já co svému chudému bližnímu neb bratru pomoci, a já chud sám* JeronMus. 16^b.

naliž, *naliti* (v. Gebauer s. v.), nemůže býti pochyby, co je koncové *t*, střídající se s plnějším *ti* a někdy i scházející: je to známé příklonné *ti*, *t* (Gebauer s. v.). Šafařík (l. l.) připouštěl i možnost, že *nalit* je vlastně *nalet*, *na let* a (jako *něm*, *flugs*) znamená vlastně »ihned«, tak že by *t* bylo etymologická součást samého kořene slova:¹ ale tuto možnost by byl dávno pustil, kdyby byl poznal množství dokladů známých nám. Docela ojedinělý tvar *nalet* (psáno *nalet*), Gebauer Slovn. stě. II, 468, pochopíme asi tak, že podle *ale*, s nímž se *nali* z části i významem stýkalo, místo *nali* se měrou dosti skrovnou říkalo i *nale*.

Zbývající *nali* nevypadá jako slovo původně jediné, ani tak, že by *n* i *l* patřily k témuž »kořeni«, ani tak, že by *l* patřilo k nějaké odvozovací příponě. Pravdě se podobá nejspíše, že *nali* jest podle jeho původu rozdělití ve dvě slova. Ale nedělím se Šafaříkem *n-ali* nebo *ně-ali*, nýbrž *na-li*. Toto dělení má před Šafaříkovým snad tu přednost, že *na* i *li* jsou i slova česká; ale tato okolnost snad ani mnoho neváží, jednak proto, že *nali* je spojení patrně staré, v němž se mohly zachovati i části sice zaniklé, jednak proto, že pro *na* i pro *li* musíme hledati významy v historické době češtiny neznámé.

Na mám za totožnou se známou slovanskou nabízezí partikulou *na* (mn. č. *nate*), která je běžna ve většině jazyků slovanských (Miklosich Etymol. Wtb. 210) a kterou tedy smíme míti za slovo prastaré. Ovšem předpokládám pro *na* v tomto *nali* význam nikoli nabízezí, nýbrž ukazovací: *na* samo podle všeho původně znamenávalo »hle«, a i spojení *na-li* mohlo míti a v staré češtině má též význam. Smíme se něčeho takového domýšleti?

Slova nabízezí se hlásí častěji k původnímu významu deiktickému. Abychom to ukázali na dokladech nepochybných, i slova, která mají nepochybný etymologický význam »viz«, nabývají druhdy významu »na«. Na př. frc. *voici* »hle, zde« může znamenati »na, tu máš«, ukazuje-li se jím na něco určeného druhé osobě: *voici l'argent* »zde (jsou) peníze« může znamenati i »tu máš peníze«. Ř. *idē* znamená »viz, hle«, *idōv*, imperativ mediální (s přízvukem vlastně enklitickým), pův. asi »viz sobě, hle, pro tebe« znamená pravidelně »na« (i časem »nate«). Got. *sai* »hle« Grimm vykládal za vzniklé ze *saihw* »viz« (Deutsche Gramm. I³, 93 ovšem nalézá jakýsi rozdíl mezi oběma slovy, jejichž etymologická souvislost mu však je i zde nepochybná); *saihw*, kde kleslo v interjekci, mohlo se hláskově změnití právě tak, jako my říkáme *hle* místo *hled*, Lotyš *re* místo *redzi*, *redz*, Švýcar *lue* místo *lueg* »hle« (srv. i lot. *pagai* »počkej« z *pagaidi*, *klaui* »slyš« z *klaus*). S tímto got. *sai* *saihw* nějak souvisí inter-

¹ Tento výklad má již Jungmannův Slovník, a drží se ho i Kott II, 41, VI, 1093, vedle *nalet*, jakožto tvaru vězícího i v běžném *nalit*, uváděje zvláště i *nali*.

jekce sthněm. střhněm. *sé, se* (sthněm. stsas. i *si-nu, sih no, sih tir*, nněm. *se* (v 15—16 st.): a tyto částice v pozdější době znamenávají i »na« (Grimm Wörtl. IX, 2770 n.), na př. ve větách jako *sé hin vier helbling, wan. ich nit mé hân; se »tumāš«* (t. j. bití); *sé do mein son das schwert nim hin*; podnes v bavor. *sè »na«*.¹ Srv. LF. XXXVI, 343.

Nalézáme-li pak slova povahy patrně demonstrativní, u nichž se střídá význam deiktický s významem nabízečím, jest patrně význam deiktický původnější.² Tak na př. starší je význam »zde« v lit. *czia*, lot. *še*, než význam »na«, který v lotyštině často se objevuje (LF. XXXVI, 343). Užívá-li se na př. v řečtině slova *τῇ* u významě »na« (*τῇ, σπεισον Δύ, τῇ πίε οἶνον* a pod., u Sofrona i *τῇτε »nate«*), kdežto lit. lot. *te*, slovo snad s *τῇ* totožné, má i významy, které se zdají ukazovati na význam deiktický, jest nám tento význam deiktický aspoň v zásadě původnější.³ Lit. *te* podle Kurschatova slovníka má významy (vlastně větové úkoly) nestejné: s 3. os. starého optativu nebo indikativu tvoří t. zv. permissiv, t. j. 3. os. imperativu (*te-sukě, tè-suka »ať kroutí«*), při čem vzpomínáme, že i v latině deiktické *en* stává s imperativem (především ovšem ve větě deiktické nebo nabízečí, na př. *toslos en adspice crines* Ovid. Met. II, 283, *adspicite en* t. XIII, 264, *hos tibi dant calamos, en accipe, musae* Vergil. Ecl. 6. 69, ale též na př. *en agedum dominae mentem convertite nostrae | et facite illa meo palleat ore magis* Propert. I 1, 21); znamená »jen« (vlastně pův. »hle, zde«) ve větách jako *asz dár tikt penkis te turiu »já ještě (již) jenom pět, hle, mám«, a asi »ještě«* (zase původně »hle«) na př. *te-bə-vargstū »ještě (hle) stále jsem v bídě«, gīvs te-b' esū »živ ještě (hle) stále jsem; mimo to, s nominativem i s akkusativem jména, znamená te i naše »na«* (*tè ūdegà »na, ocas«, nom.; tè, Lydē, vaika ir pūdelātī »na, Líde, dítě a hrnek«, akk., též tè imk »en accipe«, srv. i A. Поповъ Сравнит. синтаксисъ имен., зват. и винит. пад. ve Voronežských Филол. зап. 1879, 38). Lot. *te* znamená asi »zde, tu,« na*

¹ Nevidím příčiny, proč dělit got. *sai* od *saihw, saihwan »sehen«, jak se dnes obvykle děje (hledá se zde nějaký tvar ukazovacího zájmena *se-, so-*; tak na př. již Leo Meyer Goth. Spr. 166, 500, Osthoff PBB. VIII, 311, Brugmann Die Demonstrativpronomina [Abh. der phil.-hist. Kl. der Kgl. Sächs. Ges. d. Wiss. XXII, 6] 28, 62 a j.).*

² Vlastně bychom se měli vyjádřit asi tak, že výraz deiktický (na př. frc. *voici*) může za jistých okolností mít významovou příchuť nabízečí od nejstarších dob (ve větách jako »zde jsou peníze«, »hle, peníze«, a tento význam nabízečí ze časem se stává běžným anebo i úplně vytlačuje vlastní význam deiktický. Srv. na př. i LF. XXXVI, 349.

³ Vím dobře, že je vždy dosti odvážno, etymologicky spojovati slova různých jazyků, která jsou povahy interjekcionální a mohla vzniknouti v každém jazyce zvlášť. Mezi ř. *τῇ* a lit. lot. *te* (z **tē*?) by mimo to byl rozdíl intonace, který by se musil vysvětlovati nějakým způsobem, ať jednoslabičností slova, ať jeho interjekcionální povahou, nebo jinak.

př. *bet te, ne cik ilgi — dauzas pē dūrvīm* »ale tu, nijak (za) dlouho — hlomoží (to) u dveří« Lerch Pasakas V, 196, má tedy významy, které již LF. XXXVI, 239 n. byly odvozovány z deiktického.

To činí pravděpodobným — anebo aspoň možným —, že i slov. *na* je původně partikula vlastně deiktická, která znamenala původně »hle« a teprv časem že se omezilo ve významu nabízejícím.¹ V stč. *na-li* by mohl být zbytek původního významu prostě deiktického; a zdá se, že to ani není zbytek jediný. Další slovník zná z ruských nářečí mimo nabízející *на* (též sesilované v *на-ка, на-ка-ть, на-т-ка, на-т-ко-сь*, a ovšem i se množným tvarem *нате*) na př. i *на* jakožto partikulu úžasu nad něčím neočekávaným, tedy v úloze patrně deiktické: *на, да ужь мы здѣсь! »hle, již jsme zde!«, вотъ тебѣ на!* (asi »tu máš, tu to máme«, při nějakém překvapení), *на вотъ, что надѣлалъ »на, hle, co udělal!«* a pod. I *на* v zařikání: *на, Христосъ и Богоматерь, аси »hle, Kristus a Matka Boží«* (»vědí« a pod.). Že v bulharštině *на* znamená »hle«, uvádí již Miklosich Etym. Wtb. s. v. Duvernois s. v. má věty jako *на, ште загинѣтъ за ништо »hle, zahynou za nic«, на, защото ма боли сърцето, і это го на »hle, tu jest«, ale i věty nabízející jako *на, четете сами »na(te), čtete sami«, на ти, майко, вода леко'ита*. Duvernois (s. v. *най*) má i věty, kde *на, най* uvádí způsobem našeho *ale, nýbrž* větu za jinou větou zápornou, na př. *не седи, тате, не плачи, | на изведи коня дореста; немамъ страха нето отъ никого, | нето отъ царя нето отъ везирия, | най имамъ страха отъ вишнаго Бога*: patrně i zde základem jsou věty citové, s *на, най* znamenajícím původně asi »hle«. Tvar *най* má j snad z jiných interjekcí: je-li to tvar starý, mohlo by jeho základem být i před slovanské **nā id* (srv. LF. XXXVI, 348²). A tento poměr mezi partikulou *на* a *най* v bulharštině i mimoděk vyvolává upomínku na jiné *na*, které se v slovanštině také střídá s *najъ* (na př. srv. Vondrák Vgl. Slav. Gramm. II, 73 n.): a jsou-li ještě v historické době slovanštiny doklady, že tvar komparativní zastává úkol superlativu (srv. Vondrák t. 74; na př. i stč. *a ty Bettléme, země židovská, nikoli menšie si mezi kniežaty židovskými* »et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda« Mat. 2, 6 a pod.), není nikterak nemožna domněnka, že slovanský superlativ je vlastně komparativ, zdůrazněný nějakou deiktickou interjekcí, že »nejmenší« podle původu je vlastně »hle, menší«.²*

¹ Deiktické ps. *na* by asi bylo jedním ze vzorů, podle kterých vznikaly deiktické partikule s koncovkou *-a* místo původního *-o* (srv. LF. XXXVI, 336). Ostatně v r. *эона, вона* (t. 341) by mohlo přímo vězeť i naše *на*.

² Ovšem se superlativním *na-, naj-* souvisí asi i *no-* v ojedinělých superlativech příslovci lit. *kūnodaugiausei* »(co) nejvíce«, *kūnopsčiausei* »(co) nejhojněji«, *kūnotankiausei* »(co) nejhustěji«, *kūno-*

Ale abychom se neztráceli v domněnkách, které nejsou ve spojení s naším úkolem: vidíme-li, že slova znamenající »hle« mohou nabývat i významu nabízejícího, vidíme-li, že i *na* vedle běžnějšího významu nabízejícího aspoň někde v slovanských jazycích má podnes i význam ukazovací anebo význam z ukazovacího odvozený, jistě není smělou domněnka, že slov. *na* původně znamenalo nějaké »hle«; anebo, zdá-li se komu pravdě podobnějším, že *na* mohlo znamenati (vedle významu dnes nejběžnějšího) také »hle«. A tento význam se nám, tuším, zachoval v stě. *nali, nali-ti, nali-t, nali-ž* »eccc«.

Druhou část tohoto slova, *li*, mám za totožnou se známou slov. částicí *li*. Ovšem, zdá se nám, že slov. *li* má úkol v jazycích slovanských příliš určitý, příliš ustálený ve větách tázacích, rozlišovacích, podmíněčných a j., aby mohlo se spojovati s deiktickým *na*. Ale nepochybně jest, že *li* v těchto všech úkolech není se stanovíště indoevropského původní: v jiných jazycích indoevropských, ani v litevštině, nenalézáme tvaru shodného s *li*, který by pro slov. *li* dokazoval, že v úkolech, v nichž je nalézáme v době slovanské, bylo již v době před slovanské, ne-li v době prajazykové; a rozmanitost úkolů, v nichž slov. *li* nalézáme, zvláště přiběháme-li i spojení jako *a-li, li-bo, i-li* a j., sama vlastně odporuje nějakému jednotnějšímu úkolu praslovanskému. Pohlédneme-li na př. na věty tázací, v nichž užívání spojky *li* jistě jest praslovanské (srv. na př. Vondrák Vgl. Slav. Gramm. II, 287 n.), neshledáváme nic, co by dokazovalo, že podobná nějaká spojka v nich byla původní. Prajazykový indoevropský tvar tázací věty byl asi ten, že v otázce týkající se celého obsahu věty (»Zweifelsfrage« Wundt, »Bestätigungsfrage« Wegener, »Entscheidungsfrage« Sütterlin a j.), v otázce jako *viděl jsi ho?*, původně vlastního slova tázacího nebývalo, a že v otázce týkající se části věty (»Tatsachenfrage« Wundt, »Ergänzungsfrage« Wegener, »Bestimmungsfrage« Sütterlin, »Pronominalfrage« Brugmann a j.), v otázce jako *koho jsi viděl, kde's ho viděl, kdy's ho viděl?* a pod., vlastním slovem tázacím byl nějaký substantivní, přídavný nebo příslovečný tvar tázacího zájmena. Srv. na př. výklady Delbrückovy Grundriss V, 259 n., Brugmannovy Kurze vgl. Gramm. 648 n., § 886. Tím se ovšem nepraví, že na př. otázka způsobu prvního nemohla míti nějaké partikuly: nálada mluvícího mohla se projevit na př. nějakým *nu* (stind. *nú*, ř. *vó*) nebo něčím podobným; ale to nebylo slovo, které by bylo v otázce nutné, které by z věty teprve učinilo větu

tikriausei »(co) nejpravdivější«, *kūnodailiausei* »(co) nejuměleji« Auszra IV, 173, 175, 179: ale právě, že jsou to doklady tak ojedinělé, mohou to býti i tvary napodobící slovanské (polské) superlativy s *na-*. Strany *kū-* srv. *ko-* v Fortunatova a Müllerových Литовскія народныя пьесы (Moskva 1872) *o ši trečia kojauniausja* »a ta třetí nejmladší« 66, *koverniausjos slugjalės* »nejvěrnější služby« 116, pod. 118.

tázací. Teprv časem se mohlo státi, že partikula v otázce původně fakultativní se stala obligátní (aneb aspoň pravidelnou), že partikula původně sloužící náladě mluvčího, závislá na jeho náladě, stala se znakem věty tážací: ale jakož takovému tážací partikuly jsou v rozličných jazycích indoevropských rozličné, jest aspoň pravděpodobno, že takovéto ustalování obvyklého tvaru otázky se dalo teprv ve vývoji rozličných jazykův indoevropských samých. Podobný vývoj »významu« rozličných spojek byl, jak se zdá, v historii jazykův indoevropských mnohem častější, než by se samo sebou zdálo.

Také slov. *li* bylo patrně v otázce původně fakultativní a teprv zvykem jazykovým se stalo skutečnou, snad nutnou spojkou tážací (není nám zde nic do otázky, jsou-li tvary větové bez *li* v otázce týkající se celého obsahu věty, jaké na př. Delbrück uvádí z ruštiny, v historické době slovanské archaismy či novotvary). Ale že vlastním slovem tážacím původně není, vidíme snad i z toho, že v starší době slovanské stává *li* libovolně i v otázkách týkajících se části věty, kde vlastním slovem tážacím je tvar tážacího zájmena: Vondrák upozorňuje l. l. 287 na esl. věty jako *какоу же ли разлукѣ бысть* »πόθεν οὖν ἡ διαφορά«, při čem snad není nutno se s ním domnívati, že *li* do takovýchto vět vniklo z otázek bez zájmena tážacího.¹ Spojka *li* bezpochyby původně byla jednou z partikul větových, jaké v staré době nalézáme ve všech jazycích indoevropských (na př. stind. *ha*, slov. *že*, ř. *-ḡe* v *elḡe*, a snad příbuzné lit. *gi*, lot. *-dzi*, *-dz*), a o nichž nesnadno lze říci, jaký byl původně jejich větový úkol: takovému partikuly snad původně sloužily jistým náladám mluvčího, snad dodávaly větě jistého odstínu významového toho druhu, jakému sloužívaly na př. slovesné způsoby (srv. na př. ř. *xe*, *āv*), ale průběhem doby buď zanikají (jako zaniklo stind. *ha*, slov. *že* ve větě vypravující), anebo se stávají bezvýznamnou výplní větovou (»expletiva« v pozdějším jazyce stind.), anebo se drží jen v jistých spojeních (na př. původní samostatné *že* ve spojeních se zájmeny), anebo posléze nacházejí oprávněnost k životu tím, že jim jazyk přikazuje určitější úkol větový. A podobný vývoj předpokládám i při slov. *li*. A i kdybychom snad sloučili užívání *li* na př. ve větách tážacích, disjunktivních a podmínečných tak, že bychom v něm hledali úkol určitý původně jediný (na př. tak, že bychom ve větách rozlišovacích a podmínečných s *li* hledali původní věty tážací), zbývají v ruských písních, zvláště v bylinách, dosti časté věty, v nichž *li* je patrně ještě pouhou větovou částicí významu aspoň dnes docela ne-

¹ Jiné, disjunktivní *li* je v otázkách (zvláště v staré češtině častých, v. Gebauer s. v.), jako *kde pak Buoh jest, kde-li-j byl, donidž jest nestvořil světa* ŠtítBud. 11, esl. *камо и҃демъ, отъ коудуъ ли гредемъ* (Miklosich s. v.).

určitého: věty jako *ужь мвоя ли жена за мужъ пошла* (Dal'), ne býľь зайюшко ли онъ проскакивалъ (Berneker Slav. Chrestomathie 93), поклоны все ведетъ онъ по ученому | на всѣ ли на четыре онъ е на стороны (t. 94). Přidávám, že Dal' má i pobízecí ну ли místo pouhého ну (да ну ли, иди!), kde li má patrně podobný úkol již dosti bezbarvý.

A tak č. *na-li* by bylo spojení z *na* »hle« s *li* ještě z dob, kdy *li* nebylo omezeno jen užíváním v jistých větách, kdy mohlo státi v nejrozličnějších větách jistého vzrušenějšího citu. Takovéto *na-li* není o nic divnější, než pobízecí rus. ну-ли, kterého jsme se právě dotkli, v němž se *li* vlastně právě tak vymyká ze dnešního způsobu ruské mluvy jako v stč. *na-li* ze způsobu stč. Že *na-li* je spojení staré, dokazuje, tuším, i ta okolnost, že totéž spojení je i v ruštině a v bulharštině. Dal' má nabízející *нали* z hovoru Niž.-Novgorodského (*нали по рублю!*), v němž je ovšem zbytečno hledati něco podmíněčného s Daľem, který mu proto dává význam »берешь ли, хочешь ли, изволь, бери«. V bulharštině je *нали* ve významu »jestliže«, a zejména v tázacích větách jistého způsobu, v nichž má význam lat. »nonne«, č. »což pak ne, vždyť«, a v nichž by nebylo nesnadno hledati starší význam »hle« (*нали ти казахъ, Никола? нали казвамъ азъ право?* a pod., v. Duvernois s. v.)¹

Ještě několik slov o etymologii slova, nebo vlastně obou těch slov. Přiznávám se ovšem, že jsem dosti skeptický vůči možnosti a bezpečnosti etymologických výkladů slov rázu podobného, jakého je na př. slov. *na*. Mluvicí pohyby, které vyžaduje artikulace slabiky *na*, jsou tak prosté, že *na* docela snadno může býti slovo, slušející v onu řadu útvarů interjekčních, které vlastně nepatří ještě v počet slov v plném smyslu, v řadu útvarů, které vznikají beze vší etymologické souvislosti s nějakým určitějším slovem vůbec. S touto možností by se srovnával i význam slova *na*, ať již původně sloužilo pouhému upozorňování či nabízení; i osoba hluchoněmá dovede za téže situace vyřájeti ze sebe zvukové útvary, podobné našemu *na*, aniž komu napadne mítí nějakou jejich »etymologii« za možnou: a též interjekce původu tak ryze spontánního, řekl bych skoro fyziologického, stávají se druhdy rovnoprávnými členy slovního bohatství jazykového. Ještě odváznějším se mi zdá, v slovích povahy podobné a v »částicích« vůbec hledati nejen určité »kořeny« nebo »kmeny«, nýbrž i jejich určité tvary, na př. »pády«; nevidím na př. nijakého prospěchu vědeckého v tom, seběře-li kdo všechny možné částice, obsahující *n-*, přisoudí-li je témuž »koření« nebo »kmenu« zájmennému **ne-* a poví-li, která z nich je původním instrumentálem, která původ-

¹ Kott VI, 1093 má zprávu Sasinkovu, že »*nalit* posud na Slov.«, z níž si bohužel nelze nic vybrati.

ním lokálem atd.: již proto ne, že takovéto částice mohou být i starší než sama deklinace. Proto jen pro úplnost přidávám, že i *na* bylo i bývá etymologicky vykládáno. Odkazují čtenáře na P. Perssonovo pojednání »Über den Pronominalstamm *no- ne- und Verwandtes*« (Indog. Forsch. II, 199—260), pak na roztroušené zmínky, jež slov. *na* a jeho skutečnému nebo domnělému příbuzenstvu věnovali na př. Brugmann Griech. Grammatik³ § 610, Die Demonstrativpronomina 119, 131, Grundriss II 2², 338 n., Kurze vgl. Gramm. 618 a učenci jím uvádění. Snad by mohla být při slov. *na* historická příbuznost na př. s lit. *nà* (na př. *nà tai grėbk* »no, tož chmátni« Schleicher Leseb. 132, *nà cigėne! aĩ tĩ dā cze?* »no, cikáne! ty ještě zde?« t. 138), snad spíše s přídavkem koncovým v lit. *tėn* »tam«, patrně z *te* (srv. str. 222) a nějakého přidaného apokopovaného *n-* (**na?* v *tėnai, tėnais* je rozšíření i sice v litevštině známé), dohromady snad »tam-hle«, pod. v *szėn* »zde«. V ruštině jsme viděli *na* i v zařikávání (*на Христосъ и Богоматерь!*): mimoděk si vzpomínáme na ř. *vñ* v zařikávaních jako *vñ τοὺς θεοὺς, vñ Δία* a pod. (vlastně dvě věty: interjekcionální *vñ* a kusá akkusativní věta *τοὺς θεοὺς*, jejíž bezslovesý tvar má obdoby v rozličných podobných přísahách i jiných jazycích). Je-li *nā, na* v arijských imperativech (i v jiných slovesných tvarech) opravdu přidaná partikula, i ta by mohla být příbuzna s naším *na* (Persson l. l. 255). Ale žádné z těchto etymologických srovnání nedovedu míti za dosti oprávněné.

Co se týče slov. *li*, vykládával je Miklosich z *ljubo, libo* (Vgl. gramm. IV, 167, Lex. palaeosl. s. v., Etym. Wtb. s. v.): to ovšem dnes již není možno, ani ne tak pro ztrátu koncové slabiky, jako pro předpokládanou přehlásku *lju* v *li*.¹ Jiní srovnávají *li* s baltskou imperativní částicí *lai*, která slouží k opisům 3. os. imperativu (Leskien, Die Declination im Slav.-Lit. und Germ. 49): Brugmann Idg. Forsch. XV, 339 v těchto tvarech hledá optativy kořene *uel-* »velle«, pův. **ulīt* nebo **uloīt*, srv. i Vondrák Vgl. Slav. Gramm. II, 288. Výklad nikoli nemožný — čekali bychom snad spíše slov. **vli* nebo **vli* z **ulīt* nebo z **uloīt* (srv. stind. *vurita* z **urita*, part. *urānāh*), a podobně v lit. **ulai*, ale i původní tvar **vliīt, *vloīt* by snad mohl být oprávněn jako tvar enklitický nebo proklitický (srv. stind. 1. sg. aor. med. *avri*); ale pravdě podobnější je přece, že balt. *lai* je místo *laid, laidi*,

¹ Tvar *libo* se snadno pochopí z *li bo*, a střídání mezi *ljubo* a *libo* z blízkosti významové i hláskové mezi oběma tvary; srv. Vondrák Vgl. Slav. Gramm. II, 431. Připomínáme k tomu, že jako *libo* i *li* není vždy příklonné a může státi na začátku věty; Miklosich Lex. s. v. má doklady jako *кѣто видѣ, ли кто слыша* »*tiš* *lde, tiš* *hmonse* *pōpote* Cloz.; i v ruštině je *ли* možno v nářečích na začátku. Patrně je *li* slovo původně nepřiklonné, které teprv časem se stalo příklonným, když z příčin důrazových přenechávalo první místo ve větě slovům jiným (jako na př. podobně se stalo se stind. *āpi* »těž«).

t. j. že je to bývalý imperativ slovesa lit. *lėisti lėisti*, lot. *lāist* v podobném úkole, jako v slovanských jazycích bývá imperativ slovesa *nechali* nebo *pustiti* (Miklosich Vgl. gramm. IV, 155 n., Gebauer Slov. II, 647 n.).¹ Slov. *li* bychom mohli spojovati s rozličnými částicemi s *l-*, jež se tu a tam objevují (srv. na př. Rozwadowski LF. III, 274), anebo snad lépe je zatím zařadíme k jiným částicím, s nimiž dnes ještě si nevíme bezpečné rady etymologické.

Na konec malou poznámku syntaktickou. Nabízezí *na* má v slovanštině aspoň pravidlem. akkusativ nabízeného předmětu, ukazovací *na* »hle« v č. *nali* nominativ předmětu, na nějž se ukazuje (anebo větu slovesnou). To je rozdíl nepatrný. Srv. LF. XXXVI, 347, a k tomu na př. ještě, že i lat. *en, ecce, ecce*, i č. *vida* atd. může se pojiti s nominativem i s akkusativem. Také věty s *na* byly původně věty dvě, ukazovací nebo nabízezí *na* (leda s nějakým *ti* nebo s nějakou částicí) a věta jmenná nebo slovesná, blíže vysvětlující, čeho *na!* se týče. Nemůže býti pochyby, že věta jmenná v takovýchto případech původně vůbec byla nominativní, ať bylo *na* ukazovací (stč. *nalit rozliční domové* a pod.) nebo nabízezí (esl. *на ти дапу многу*). Věta akkusativní (srb. *na ti sablju* a pod., Miklosich Vgl. gramm. 384) vstupovala časem místo původní věty nominativní, teprv když se v jazyce byl vytvořil pravidelný typus věty slovesné s akkusativem předmětu: věta jmenná akkusativní vznikala napodobením věty slovesné s předmětem ze starší věty nominativní, kde její jmenný obsah byl předmětem nějakého děje (slovesem nevyjádřeného), na př. předmětem pozorování, přijímání a pod. Ale vedle toho se držel i tvar věty nominativní: jazyk časem v jednotlivých případech zaváděl tvar jeden nebo druhý, a časem mohl užiti obojí možnosti k významovému rozlišení. To se stalo na př. v češtině, kde jmenná ukazovací věta s *na* (*nali*) je nominativní, nabízezí věta s *na* naproti tomu akkusativní.

¹ Starší lotyština má opravdu opisné *laid, layd*, ale ve větách, které páchnou přímým napodobením něm. opisů s *lassen* a neváží tedy nic (srv. Bielenstein Vndeutsche PSalmen, Mitava 1886, 74). Lit. lot. prus. *lai* z *laid* by patřilo do téže řady s č. *hle* z *hled*, lot. *re* z *redz* atd.

Štítného Řeči nedělní a sváteční.

Napsal Josef Straka.

(Dokončení.)

B) Sčetlost Štítného v literatuře patristické a scholastické.

Zvláště podivuhodná u laika byla Štítného sčetlost v literatuře patristické a scholastické. Již ve svém sborníku z r. 1376 (v Erb., 142) radí svým dětem, »aby kdež mohúc čtli knihy svatých celé,« a ještě zřetelněji napomíná je v rkpse JHrad. (v práci Soukupově na str. 14), aby raději čtli knihy, »jako říekaji latině originalia; na toť, ještoť slovů auctoritates, velmi se pilně neobčejte!« I není pochyby, a četné překlady celých knih zřejmě tomu též nasvědčují, že za drahé peníze shledával rukopisy sv. otců a církv. učitelů, jejichž zálibu si odnášel ze svých studií univers., nebo na něž byl později upozorněn od svých učených přátel. Nieméně nezbyvalo často ani jemu, který nejen z úcty k sv. otcům, nýbrž i jako laik z potřeby rád se dokládal¹, leč opíratí své výklady o *auctoritates*, t. j. citáty od jiných ve sbírky upravené. Takových citátů časem u Štítného přibývalo, ano staly se posléze, jak správně poznamenal V. Lacina v Ottově Slovn. N., XXIV, 800, nejdůležitějším pramenem jeho. Jsou pak rozličné ceny: jedny příliš volně, jakoby po paměti uváděné a nesnadno zjistitelné; druhé doslovněji, patrně podle latinského textu překládané, ale přes to sotva poznané souvislou lekturou; naposled citáty delší, jež pochodíce ve větší hojnosti z určitých knih, dávají spolu s celky přeloženými bezpečné svědectví o veliké sčetlosti našeho Tómy, ba dokonce, přihlédneme-li zároveň k starším sborníkům Štítnenským, napomáhají ku poznání, jak šířil se ponenáhlu jeho literární rozhled.

Nejčastěji bývá u Štítného citováno nepřesně, jen po smyslu; buď že je citováno podle reminiscenci nebo výpisků ze studií,

¹ »Neblúdi (prý) od naučení sv. písma křestanského a otcův svatých« (v Hatt., 28, 19); ujišťuje, že »se píše držal kněh a úmysla křestanských mistrův« (v Hatt., 43, 42). Cíní rozdíl mezi knihami, »ješto k biblí příslušejí« (v Erb., 286, 15) a »písmem sv. mistrův« (v Erb., 282, 11), ale obojím se rád dokládá, uváděje hned určitého autora, hned mluvě povšechně (»jakož die sv. písmo«, nebo »jakož pravie světi otcové«, ve Vrt. 103, 15). — Na l. 289 a praví o sv. nehofí, že »dlúhé jsú řeči a veliké knihy tohoto sv. učenníka; ne všichni všech mohú jmieti«; na l. 54b: »jakož sv. Jan Chrysostom mnoho chvály vydává jem« (sv. Pavlovi); ve vyd. Hatt., 47 o sv. Dionysiovi, jenž prý »měl toho naučení od sv. Pavla«; a pod. zmínky literární čtou se snad též jinde.

nebo podle tradice poznané na kázáních a styky osobními, nebo posléze po paměti na vlastní čtení. Čím byla kde nepřesnost citátů zaviněna, nelze ovšem zjistiti; vždyť Štítný sám na několika místech prozradil, že si nebyl provenience toho neb onoho výroku vědom, a jinde vloudily se do jeho prací cizí myšlenky dokonce anonymně.¹

¹ Citátový apparát Štítného, hledě k »písmu sv. mistrův«, byl přebohatý; zvláště hojně jsou úryvky ze sv. Augustina, Bernarda a Řehoře, ale mimo to dokládáno se na l. 254a »velikým Albrechtem«; ve vyd. Erb. na str. 77, 223, 254 a 255, ve Vrt. na 199 a 254, v našem rkpsu na l. 28b, 73a, 98a, 201b a 211b sv. Ambrožem; na l. 96b, 132a, 218b a 225a Anselmem; v Erb. na str. 254 citován »jeden učenník, jménem Bazilius«; v Hatt. na 47 a na l. 175b našich Řečí sv. Dionysius (»o anděleích«); v Erb. na str. 168, v Hatt. na 11, 30 a 65, v našem rkpsu na l. 6a, 52b, 62a a 62b (»mistr«) Hugo; v Erb. na str. 78, ve Vrt. na 21 a na l. 69a Izidorus; v Erb. na str. 52, 57, 63, 68, 99 a 256, ve Vrt. na 261, v Hatt. na 63, na l. 54b a 137b našich Řečí sv. Jan »Zlatoústý« čili »Chrysostom«; v Erb. na str. 71, 76, 262 a 311, ve Vrt. na 25, 29, 110, 122, 129, 135, 164 a 199, v našem rkpsu na l. 9b, 11a, 47b, 68a, 68b, 85a, 97a, 98a, 204b, 233b, 240a, 240b, 246b a 254b sv. Jeronym; na l. 62a a 62b Origenes; na l. 6a, 31b, 108a, 136a a 176a Rikhard; v Erb. na str. 42, 94, 145, 149, 150, 158, 164, 174, 246 a 254, ve Vrt. na 81, 84, 90 a 325 sv. Tomáš z Akvině. Ze všech těchto citátů lze jen menší část zjistiti, a i tu pozorujeme namnoze velikou volnost u překládání. Na př. na l. 60a vykládá Štítný, že »pakli kdo vzdří koho svým naučením, svú radú, svým dobrým příkladem, aby nezašel v hříech, aneb dá posilu božím slovem k duchovenství a k svatosti, vše jest to almužna vzácná před Bohem«. Potom pokračuje: »O níž (t. j. almužně) die také sv. Řehoř: Většiet jest duši, ješto viec jí jest živu býti, slovem božím nakrmíti, nežli břícho, ješto má umřieti, tělesným pokrmem nasytiti«. Slova ta jsou jen volnou parafrásí slov Řehořových z jeho homilie IV (Migne, tom. 76, col. 1092): *Sicut carni vestrae, ne deficiat, cibos quotidianie praebebis, sic mentis vestrae quotidiana alimenta bona sint opera. Cibo corpus pascitur, pio opere spiritus nutriatur. Quod moriturae carni tribuitis, victurae in perpetuum animae non negetis*; nebo obměnou těchto slov z XV homilie sv. Řehoře (Migne, tom. 76, col. 1132): *Cibus enim mentis est sermo Dei. Et quasi acceptus cibus stomacho languente rejicitur, quando auditus sermo in ventre memoriae non tenetur* . . . — Na l. 69a vykládáno zase o veliké moci, která prý bude Antikristu přepuštěna před posledním soudem, a tu praví: »Katové, ješto budú mučiti sv. mučenníky, jakož die Izidorus, veliké divy a zázraky budú činiti svědčiece moc Antikristovu, a sv. mučenník smrt trpě, i jednoho divu neučiní.« Místo upomíná na c. 25, n. 4—5 první knihy Isidorových *Sententiarum* (Migne, tom. 83, col. 593). — Konečně, abych ještě jeden příklad nepřesného citování uvedl, na l. 182a, ve výkladu o oslavení těl po z mrtvých vstání čteme: »A sv. Augustin die: Tak budú oslavená těla netrpědlna, že kdyby i v pekle byla, i jedné by bolesti netrpěla. O kyprosti die opět sv. Augustin: Tak těla oslavená kypra a rychla budú, že v okamžení, kdež duch bude chtieti, tu bude inhd tělo bez meškání. O ušlechtilosti sv. Augustin opět die: Těla oslavená tak své hrubosti pozbudú a tak budú ušlechtila, že nie jim nebude moci překaziti, by všeho neprošla, kamž budú chtieti.« Tri jsou tu uvedeny výroky sv. Augustina, a jak určitě! Než nemylime se tím; z nich jediný o »kyprosti těl oslavených« (de agilitate corporum gloriosorum) mohu doložití místy sv. Augustina, snesenými

Jsou však v Řečech a patrně i v jiných pracích Štíten-
ských úryvky, které nesou zřejmé stopy toho, že bylo překládáno
podle lat. textu; jsou-li ty úryvky delší, je nasnadě domněnka,
že Štítný jich nemohl mít z paměti, nýbrž že při psaní užíval

v *Summē theolog.* sv. Tomáše Aqu. a to v kvestii 84, artic. 3 *supple-*
menti tertiae partis.

O tom, co bylo na kterém místě příčinou nepřesnosti citátů,
nelze pronést leč domněnku; tak nemýlím-li se, citoval Štítný slova
sv. Řehoře, jak si je zapamatoval, když četl jeho homilie, kdežto na
obou druhých místech zachoval pamět školských výkladů. Že se v jeho
citátech opravdu hlásí tu a tam reminiscence z lektury, vysvítá ze slov,
jaká čteme na př. ve vyd. Erb. na str. 71: »Také sem kdes četl, a zdá
mi se, že to mluví sv. Řehoř«; nebo na str. 255: »To vykládá, zdá mi
se, sv. Tomáš praví«; nebo ve vyd. Hatt. na str. 47, kde se zná k tomu,
že nemluví o andělech »všeho, co četl, ale však něco«, poněvadž prý
»divné a tvrdé nám sú to řeči, ješto mluví sv. Dionyzius o anděleche«.
A na str. 243 vyd. Erb. máme zase dosvědčeno, že přejímal leckterý
citát z ruky druhé; chce prý pověděti, »co die sv. Augustin o hříšiejch
smrtných a všedních, ké jest který«, a zdá se mu, »že j' v dekretě«.
A tak Bůh ví, kolikerým prostředím ten neb onen výrok prošel, než
konečně se k němu dostal. Bůh sám ví, v jaké již zkomolené podobě
se k němu dostal! Na př. výrok, ježž na l. 68b uvádí pod jménem
sv. Jeronyma (»Leč piem, leč jiem, leč cožkoli jinám činím, vždy
v mých uších vzní ta slova: Vstaňte mrtví, podte k súdu!«), a ježž
marně hledáme v spisech toho sv. otce, čteme v kap. XIII. Legendy
zlaté Jak. de Voragine (ve vyd. Graessově na str. 85: *Sive comedam
sive bibam, sive aliquid aliud faciam, semper mihi videtur illa vox
in auribus meis insonare: Surgite mortui et venite ad iudicium!*) a ve
formě poněkud jiné v lat. *Gestech Romanorum*, v kap. XXXVII (ve
vyd. Oesterleyově na str. 337). Rovněž výrok sv. Ambrože, který čteme
ve Vřf. 199, 26 n. a v úpravě poněkud změněné na l. 93a (»Mnohých
jest milost nezřízená, to položí na třetím neb na čtvrtém místě
milosti, ješto má na prvním býti neb na druhém. Pořádť jest po Bohu
otce a máteř milovali, potom děti, potom známé a přívuzné, a potom
obecně všecky.«), nalézáme v třetí knize *Sentencí Lombardových*, v di-
stinkci 29 (*De ordine diligendi, quid prius, quid posterius*), num. 3
(*Ambrosius quoque diligendi exprimens ordinem super illud Canticorum:
Ordinavit in me charitatem, ait: Multorum charitas inordinata est; quod
in primo est, ponunt tertium vel quartum. Primo Deus diligendus est,
secundo parentes, inde filii, post domestici; qui si boni sunt, malis
filiis praeponendi sunt . . .*).

Že se Štítný při takovém způsobu citování leckde omýlil, snadno
pochopíme. Tak abych aspoň jeden příklad též toho uvedl, na l. 130a
vykládá čtení sv. Mat. XV, 21—28 o ženě kananejské poznamenal:
»Jakož sv. Augustin die, sjednává je řeč dvů evandělístů, ež jeden die,
by v domu přišla k synu božímu ta žena, a druhý die, jakoby jdúc
za ním volala nepřestanúc, pro něž rekli apoštolé: Odbud' je; voláť
po nás: protož řku, die sv. Augustin, netolik s ní mluvití nechtěl,
netolik hlédati nechtěl na ni, ale když v dóm přišla, vstal a vyšel
z domu, neb Židé jměli jsú jako za kleté Kananejské, z nichž jest
byla žena tato, i nechtěl sebú příčiny dáti, by bylo lehce s kletými
obcovati. Štítný mohl tu mít na mysli jen kap. 49 knihy druhé
sv. Augustina *De consensu evangelistarum* (Migne, tom. 34, col. 1129),
necituje však ve všem správně.

Srovnáváním míst paralelních přicházíme na zajímavý zjev, že
leckterá myšlenka vyskytá se v některém sborníku Štítenském jakoby

buď svých výpisků, nebo hotových sbírek citátových. Ale prokázat, že měl vskutku nějaké podobné pomůcky, není věc snadná, i nezbývá, než uvést v následujících řádcích příkladů příslušných více a připojit v závorkách aspoň kusy lat. textu, pokud se totiž s ním český překlad patrně stýká.

původní, bez udání cizího pramene, kdežto v jiném je připsána určitému autoru. Tak je užito pěkného srovnání, které se ve Vřt. 21, 5 n. a v Erb. 78, 3 n. čte pod jménem Isidorovým, v Hatt. 35, 11 n. a na l. 44b našeho rkpsu anonymně. A podobně beze všeho bližšího označení pojata do Štítenského textu ve vyd. Vřt. 15, 35 n. myšlenka, která je v Erb. 68, 5 n. připsána sv. Janu Zlatoústému; do textu ve Vřt. 193, 32—35 srovnání, které je na l. 72b našich Řečí uvedeno, a to správně pod jménem sv. Bernarda (neboť čteme, v Migneově sv. 183, ve sl. 1528: *Verumquia haec omnia, ubi abscesserit Verbum, perinde ac si ollae bullienti subtraxeris ignem, quodam illico languore torpentia et frigida jacere incipiunt*...); výklad v Erb. 18, 10—37 není leč parafrasi slov sv. Ambrože, jež poznáme ještě při bližším ohledání citátu s l. 211b našeho rkpsu; posléze ve vyd. Hatt. 46, 33 n. je vykládáno o podstatě andělů patrně podle sv. Dionysia, jenž, jak čteme na l. 175b, »chtě mluvit o andělech praví: Otec věčný světlo rodí přeprosté v své byti. A to světlo jsa od otce dalo poznání a účastnost sebe, netolik jen došlo jest nebeských myslí, točíš duchův andělských, ale také jest i k nám přišlo vzdáváním na vše strany své dobroty, aby nás od nízkých věcí odlúče vzbudil k žádání jeho a ku poznání, a aby odlúče nás od rozbroje myslí obrátil nás k věčné jednotě s otcem« (myšlenky shodné s prvními kapitoly řeck. spisu de coelesti hierarchia, otisř. v Migneově Patrol. Graeca, tom. 8, col. 119—123). — Nelze tu ani zamlčet, poněvadž i takové drobnosti osvětlují způsob tvoření našeho Štítného, že též k srovnáním brával náměty ze čtení. Na př. čteme-li u něho na l. 147b: »Právě jakoby nasul hromadu prachu, a když by víetr přišel, všecko by rozsul, takéž přidúc v srdce pyšná hrdost, ztratila by všecko dobré«, a pod. v Hatt. 11, 4; kdežto ve Vřt. 220, 19 n. analogický příklad s perím, — a potom v homilii VII sv. Řehoře (Migne, tom. 76, col. 1459): »ne quod virtus scientiae congregat, ventus elationis tollat«, a tamže (col. 1461): »Qui enim sine humilitate virtutes congregat, in ventum pulverem portat« — jistě nepochybně od pravdy, uznáme-li srovnání Štítné za napodobená podle Řehořovského. Tak i na l. 29a čteme, že »silná milost obecných lehčejších hříchův poprnění brzo přemóž, jako rez s železa silný oheň« (srov. i v Erb., 262, 20), ale srovnání není než slovní obměnou slov sv. Řehoře v homilii XXXIII (Migne, tom. 76, col. 595): »Tanto amplius peccati rubigo consumitur, quanto peccatoris cor magno charitatis igne con crematur.« Konečně k oblíbenému u Štítného srovnávání s lidskými údý základem bylo toto místo sv. Řehoře z jeho devatenácté knihy *Moralium*, c. 24. num. 43 (Migne, tom. 76, col. 627): *Alia namque sunt membra in corpore, quae intuendae luci deserviunt, alia, quae a terrae tactu minime disjunguntur. Oculus quippe luci intenditur, et ne caecari valeat, a pulvere custoditur. Pes vero tunc suum officium recte peragit, cum suscipiendum terrae pulverem non refugit. Quae tamen corporis membra vicissim sibi sua officia impartiendo copulantur, ut pes oculis currat, et oculus pedi prospiciat. Sicut itaque, jimiž prý »sv. Řehoř zevním příkladním podobností ukazuje života tohoto ušlechtilost, přeložena jsou volně na l. 61b našeho rukopisu a podruhé (ještě volněji) ve vyd. Vřt. na str. 273: než podle nich s údý srovnal Štítný i ve vyd. Erb. na str. 176 a 177, a stručněji na l. 43a i b křestany různých stavů, ale »pod Kristem jako pod hlavý jedno tělo«. Také na l. 93a (»jakož*

Na l. 57a vykládána jsou slova sv. Pavla: »Následovníci moji buďte!« a potom přeložen úryvek z knihy sv. Řehoře *Regulae pastoralis*, pars prima, cap. X, col. 10 (Migne, tom. 77, col. 23); v překladu vypuštěno je uvnitř několik vět, jinak však postupu i smyslu je věrně šetřeno. Celé místo přeložené zní takto: »Ten má vzat býti ku pravidlu (ad regimen), a aby byl jiným ku příkladu (ad exemplum vivendi), ješto tělesným žádostem umřev živ jest duchovně (qui cunctis carnis passionibus moriens iam spiritualiter vivit), ješto nehlédá, by jměl prospěch tohoto světa (prospera mundi), ješto se neleká protivných věcí (nulla adversa pertimescit), ješto jen vnitřního, duchovního žádá sbožie (sola interna desiderat), ješto nic nečiní nepodobně, a toho pyká, což jiní činie nepodobného, ješto želé nehody jiných a vesel jest jich dobré vida, ješto snažen jest, aby nedal příkladu zlého a svých bližních suchá srdce rád svažuje učením písma svatého« (qui sic studeat vivere, ut proximorum quoque corda arentia doctrinae valeat fluentis irrigare).

Na l. 73a se Štítný dovolává slov sv. Ambrože, která se čtou v jeho listě 43, num. 11—12 (Migne, tom. 16, col. 1181). Nehledě k tomu, že zůstala nepřeložena věta ze začátku a věta z konce num. 11, přidržoval se lat. textu věrně, jak vysvitne, přirovnáme-li jej ku překladu, ježž tuto kladu: »Pravda jest, dal jest Böh poznání nebeských tajností člověku (alia cognitio secretorum coelestium), ješto by-mysl roznetilo k milosti a k žádosti šlechetností (quae mentem inflammaret hominis amore et desiderio disciplinarum), skrze něž by mohl k těch vysokých božských věcí poznání přistupek jmieti (per quas ad sublimia illud divinatorum penetralium possimus pervenire). Ale kto by šel tak nesnadnú cestú? Ne brzo nalezneš (Cujus difficilis itineris viatorem facile reperies illum virum), ješto by tak v své mysli byl zpořiezen (qui ita sit animi inductione formatus), až by neměl přelišné milosti k tělu svému a i v jedněch ohyzdných hříšiech obyčeje, neobrátil se na i jedna pochlebenství, a jsa v ščestí tohoto světa, ješto by nehrdal pokornými, ješto by zlého se pokrýval, dobré a svaté chválil, a ani se vznesl žádostí chvály ani sbožím, ješto by odehnal od sebe všelikú lakomú žádost; jehož by mysli nesklonil smutek (cujus animum non inflectat moestitia), nepřemohla krívda (non frangat injuria),

sě milují údové těla a pomáhá jeden druhému, tak by i mezi nám býti jmělo«) a v Erb. na str. 120 i 121, ano možná ještě ve Vr. na 190, 214 a 278 psáno pod vlivem zmíněných slov sv. Řehoře.

Při tomto zjišťování míst ze sv. otců užil jsem platné pomoci vdp. Frant. Hrbáčka, kníž. arcib. konsist. rady a bibliotekáře v Kroměříži, a menší měrou vdp. Frant. Stejskala, rektora České kolleje v Římě, jimž tuto vyslovuji své povinné díky. Již dříve tu a tam při vyhledávání lat. předloh Štítného vážil jsem z výsledků jejich práce, aniž jsem to mohl všude zvláště poznamenati, nechtěl-li jsem ztížiti čtení svého článku.

ani který strach neb zlé příhody domněnie v bezpřemné péči neuložily (*nulla sollicitet suspicio*); jehož by smilné i jiné tělesné žádosti nepopúzely (*libido non excitet, non expugnent passiones corporis*), a nepokojna žádost marnosti neučinila aneb libost světských rozkoší (*non inquietet vanitatum appetentia, voluptatum gratia*); a ješto by k tomu jměl i šlechtnosti, čistotu, smiernosť, střízivosť (*castimoniam, sobrietatem ac temperantiam*), a ješto by snadně mohl vztáhnúti hnutie lehkých věcí, ješto mysl tržie (*facile refrenare potens sit immoderatos impetus levium passionum*), a svému úmyslu i své žádosti by chtěl vše vylíčiti a wynyťty (?), ješto by učinil mieru (*mensuramque imponat delectationibus suis et cupiditatibus*), ješto by omylné věci rovností rozdělil (*aequitate ambigua distinguat*), s klidností mysli pochybné řiedil (*tranquillitate mentis dubia componat*), tak až by vše nesklidné jako pře mezi tělem a myslí rozsúdil a u vnútřniem i u vnějšiem člověčství v sobě aby pokoj a srovnánie učinil (*velut compositis omnibus corporis et mentis jurgiis, quasi bonus arbiter inoffensam teneat exterioris hominis atque interioris concordiam*) nejša i k jedné straně proti pravdě bezpřemnú žádostí přichýlen. Takový nejen jako priateľ, ale jako syn byl by povýšen (*is plane non solum quasi amicus, sed etiam quasi filius assumetur a Patre*), aby bohatstvie, chvály a dedičstvie jeho byl účasten* (*ut divitias gloriae et haereditatis ejus adipiscatur*). Mluvu místy příliš obraznou (na příkl.: *neque in ullum ingreditur vitiorum contubernium, nullis assentationum pumicetur sermonibus, neque in rotis secundorum temporum positus* . . .) nepodařilo se ovšem našemu překladateli výstižně tlumočiti, jinde působilo mu nesnáze špatné pochopení, nebo snad i porušení předlohy.

Na l. 96 a ve výkladu o hrůzách soudu posledního čteme tento úryvek, přeložený z druhé meditace sv. Anselma (*De terrore judicii ad excitandum in se timorem*, v *Patrol. lat.* sv. 158, sl. 722)¹: »Vzhrozije mě můj život (*Terret me vita mea*), neb když se pilně opatřím, ve všech svých činech vízi aneb nedokonání, aneb pokrytstvo, aneb ež jsú přimiešením jiného úmysla ku první upříemosti poškvrnění (*quia diligenter discussa, apparet mihi tota aut . . . simulatum, aut imperfectum, aut aliquo modo corruptum*). A tak jednak vešken život můj aneb jest v hříše a jest hoden odsúzenie v těžké muky, aneb jest bez užítka a

¹ Ještě na l. 218 b čteme několik slov z té meditace, ale citovaných patrně již jen po paměti. »Takt (prý) jest i Anselmus vážil hříech těžko řka: Když svůj život znamenám pilně, ve všech svých činech naleznu aneb nedokonání aneb pokrytstvo aneb poprznění světskú žádostí neb tělesnú. O hříeshníče, i který hříech smíeš malý řeci, když každý hříech jako hanbu činí Bohu, odvrátě člověka od Boha, jakoby člověk nemohl plnosti dobrého jmieti v Bohu.« Stútný tu nepozorovaně přechází ve vlastní výklad další.

nenie hoden, by vzácen byl Bohu (Ergo, o peccator, vita tua . . tota aut in peccato est et damnabilis, aut infructuosa et contemptibilis). Ale což to, ež rozdělí neuzitečný život od hříšného? Však die pravda: Každé dřevo, ješto nenese ovoce dobrého, vyrubeno bude a uvrženo v oheň (Sed quid separo infructuosam a damnabili? . . . quod Veritas dixit: Omnis arbor . . ., Matth. III, 10). I jest mé duši túžebno mým životem; hanba mě tak nestatečně živu býti a strach umřieti (Taedet animam meam vitae meae; vivere erubescio, mori pertimesco). Což pak hříšnému učiniti, jen po všechny dni života svého plakati všech dni života svého (Quid ergo restat tibi, o peccator, nisi ut in tota vita tua plores totam vitam tuam). Ale i to jest hubenstvo mé duše: ne tak želé svého zlého, jakož zná, kak by velmē želeťi jměla, ale tak jest v kakéms netbání, jako by, co má trpěti, nevěděla (Sed est in hoc quoque anima mea . . . miserabilis, quia non tantum dolet, quantum se noscit; sed sic secura torpet, velut quid patiatur, ignoret). I co hnieš spíe, hříšná duše (Quid torpes, anima peccatrix)? Jdeť den súdný, blížť jest veliký den pána Boha, v zápětíť jest a brzo přide (Dies iudicii venit, juxta est dies Domini magnus, juxta et velox nimis). A zdali malú věc mníš hříech něterý, ano každý hříech, že vóli boží přestupuje, jakoby činil nečest Bohu? (Forsan parvum quid putas aliquod peccatum . . ., nonne omne peccatum per praevaricationem Deum exhonorat?) Kto pak móż řeči který hříech malý? (Quid ergo peccatum peccator audebit dicere parvum?) Kdy j' malá věc nectíti Boha? (Deum enim exhonore, quando parvum est?) Pomysl, co zač máš vzieti! Činil-lis mnoho zlého, mnoho pyč; nemůžeš se velmi radovati, nečinil-lis dobrého mnoho (Hic cogita, quid gessisti, quid oporteat te recipere. Si multa bona, multum gaude; si multa mala, multum luge). Potřebovánof bude od tebe počtu ze všeho času až do oka mženie, kterýť jest dán živu býti, kaks jej strávil (exigetur a te usque ad ictum oculi, omne tempus vivendi tibi impensum, qualiter fuerit a te expensum). Všeť bude odsúzeno, což bude v tobě nalezeno vóli boží protivného, a ješto nenie k boží vóli zpořiezeno (Tunc quippe condemnabitur, quidquid fuerit inventum in te operis vel otii . . ., si non fuerit ad Dei voluntatem directum). Á, co j' těch hříechóf, jichž nevidíš nenie, vyskočí jako z nedojepie protiv tobě (Vae, quot peccata ibi proruent ex improviso, quasi ex insidiis, quae modo non vides!), a ješto nemníš nynie, by zlé bylo. Hróza a tesknost udeří na hříšného, když stanú s ním hříši jeho, nad ním súdce s upřiemým súdem a pod ním horúcie peklo; skryťi se bude nelze, a kak se bude ukázati! O, kohožť nevzbudí hrom tak hrozný, nespíť, ale mrtevť jest (qui non expergiscitur ad tantum tonitrum, non dormit, sed mortuus est).«

Při některých citátech zná Štítný také bližší jejich spojitost. Tak když na př. na l. 52 b uvádí úryvek z Hugonova Soliloquia de

arrha animae těmito slovy: »A tak sv. Hugo v svém upokojení s duší jako rozmlouváje píše v svých knížkách, jako by duše řekla k němu: I co j' to tak sladce pochtotného,« atd.¹ — Na l. 134 a čteme zase slova sv. Bernarda, týkající prý se toho, »ješto die písmo svaté chvále: Toto jsú mužie milosrdenstvie, jichž nepaměť nebude před Hospodinem. I die (sv. Bernart): Chceš-li, ať ani tvá spravedlnost zapomenutie před Bohem vezme, trojeho se nebezpečentvie vystřez, a na věkyt před Bohem bude kvísti tvá spravedlnost. Čteš: Ktož sstojí do konce, ten spasen bude (Mat. X. 22), a odvrátí-li se spravedlný od spravedlnosti, zdali živ bude? (Ezech., XVIII, 24). Čteš: Ežs rozmařel, počnu tě z svých úst vyvracetí (Apok., III, 16). Čteš, ež die některým: Vzali sú svú odplatu (Mat., VII, 23). Protož všemť die spolu: Neznají vás (tamže)« Slova sv. Bernarda, jichž se tu Štítný dotýká, i se všemi citáty z písma sv., uvedenými jen poněkud v jiném pořádku, čtou se v řeči III. in festo ss. Petri et Pauli de lectione libri Sapientiae: Hi sunt viri misericordiae. — Z některých citátů zdá se býti pravdě podobno, že měl Štítný výpisky zvláště na vybraná místa z knihy Job (výpisky výhradně z knih sv. Řehoře Moraliū, žalmů a Kantik. Čteme totiž na l. 3 b: »Die kniha Job: Každý člověk vidí jej (Boha), patři naň z daleka každý (Job XXXVI, 25). Die k tomu sv. Řehoř: Zdaleka naň patřiti jest ne okem k oku viděti jej, ale domyslem jej po skutciech jeho znamenati.« Na l. 14 a: »Die písmo: Otěžte všelikého pocěstného (Job, XXI, 29). Pak sv. Řehoř ukazuje, kdo jsú ti pocestní, řka: To je pocestný, ješto nemá za svú vlast tohoto světa, ale za cestu, ješto neuhnul srdcem k tomuto světu, ješto ne aby ostal s tiemto vrtkým světem, ale aby k věčnému životu přišel, srdcem žádá.« A na l. 177 a: »Stojí psáno, ješto řekl onen Job: Ke mně jest pověděno skryté slovo a jako kradmo

¹ Úryvek ten otištěn byl z polovice za jinou příležitostí již v pozn. na str. 457, ročn. XXXVI.; ale těsná shoda s lat. předlohou jde i dále, za slova tam uvedená: »A uzřím se (pokračuje duše ve svém hovoru k člověku) jinde kdes, než jsem, ve vnitřniem objetí divné milosti, a nevědúc, co mě tak drží, avšak bych vždy tak chtěla býti toho neztrácějíc (Jamque alibi, nescio ubi, me esse video, et quasi quiddam amplexibus amoris intus teneo, et nescio, quid illud sit, et tamen illud semper retinere, et nunquam perdere totó adnisi laboro). A mysl kaks se s tiem lomoží lahodně, aby to od nie neodešlo; veselo j' jí, již nic více nežádajíc, vždy jen tak chtiec ostatí ráda (Luctatur quodam modo delectabiliter animus, ne recedat ab eo, . . . exultat, nihil amplius quaerens, semper sic esse volens). Pak ten Hugo duši odpovídá řka: Jistě toť jest ten tvój nebeský choť, ješto tě tak navštěvuje, ať by dal své pochtotnosti zakusiti, ale ne v plnosti, ale chce tiem více tvú žádost rozdrážditi a po sobě tebe potáhnúti (Homo: Vere ille est dilectus tuus, qui visitat te, . . . venit, non ut totum infundat se, sed ut gustandum praebeat se, non ut impleat desiderium, sed ut trahat affectum)« Citát tento čte se i v předmluvě rkpsu C stčesk. Zjevení sv. Brigitty (v Lfil. XVII, 226); správně tudíž J. Hanuš usuzoval tu na Štítného.

přijalo jest mé ucho průchod jeho pošeptání (Job, IV, 12). O tom mluvě sv. Řehoř die: Skrze skryté slovo máme řeč vnitřního vdechnutí rozuměti, ješto myslí naši přidáe od Boha, od tělesných věcí odtáhne ji a k žádosti rozničí věcí věčných. Toho svět nemož slyšeti; neb aby miloval věčné věci, nepovstane. A tak jsú ta slova skryté a tajné v srdci pošeptána, že mnohokrát člověk slyše je v sobě nemož druhému toho vypověděti.« O témže místě na l. 253 b: »Sv. Řehoř ukazuje, (ež) v rozličných svých dařích jako skrytě přicházíe Hospodin; vzem ono slovo, ješto die: Jako kradmo přijalo jest ucho mé tajnost jeho pošeptání (Job, IV, 12), praví: Hospodin otevře tajný průchod šeptu svému, když kaks skrytě ukáže, kterým činem přídě; neb něterdy v nás rozničí milost, něterdy nás bázní zkrotí, někdy ukáže, kak jsú všechny věci tohoto světa nestatečné, a někdy žádosti naše k nebeským povzdvihne věcem.« Posléze na l. 253 a: »Svatý Job pravieše: Strachoval jsem se svých činův. (Job, IX, 28). O tom mluvě sv. Řehoř die: Co j' to, ež veliké skutky čině muž svatý strachuje se v nich? Neb jest, jehož se i v dobrých činech strachovati, lenosti a lsti. Lenost učiní, že méně bude dobrého, než by býti mohlo, a lest učiní, že i dobré nebude dobře učiněno; a jen ten nečiní lsti v dobrém, což činí, když nepřimiesí úmysla toho, by skrz to chtěl od lidí sám své chvále neb tělesné pohodě neb zisku světskému.« Všecky tyto výklady čteme na příslušných místech sv. Řehoře *Moralium*,¹ z nichž je ještě nej-

¹ S. Gregorii Moral. l. XXVII, cap. 5, col. 856 (Migne, tom. 76, pag. 403): Procul enim eum intueri est non jam illum per speciem cernere, sed adhuc ex sola operum admiratione pensare. — Moral. l. XV, cap. 57, col. 496 (Migne, tom. 75, pag. 1116): Viator quippe dicitur, qui praesentem vitam viam sibi esse et non patriam attendit, qui in dilectione praetereuntis saeculi cor figere despicit, qui non remanere in transeuntibus, sed ad aeterna pervenire concupiscit. — Moral. l. V, cap. 28, col. 160 (Migne, tom. 75, pag. 705): Potest etiam per verbum absconditum allocutio intimae aspirationis intelligi . . . Quae humanam mentem contingendo sublevat, et temporales cogitationes deprimens, aeternis hanc desideriis inflamat . . . Et quoniam mundana corda sola visibilia diligunt, hanc mundus non accipit, quia ad diligenda invisibilia non assurgit . . . Vel certe haec ipsa afflatio Spiritus absconditum verbum est, quia sentiri potest, sed strepitu locutionis exprimi non potest . . . — Tamže, cap. 29, col. 161: Quasi enim venas susurri sui aperit, cum nobis Deus latenter insinuat, quibus modis ad nostrae intelligentiae aurem venit. Aliquando enim nos amore, aliquando terrore compungit; aliquando praesentia, quam nulla sint, ostendit, et ad aeterna diligenda desiderium erigit. — Moral. l. IX, cap. 34, col. 312/313 (Migne, tom. 75, pag. 888—9): Quid ergo est, quod mira opera faciens, haec ipsa etiam veretur parens . . . ? Duo quippe sunt, quae in bonis operibus necesse est, ut studiose formidentur, desidia videlicet et fraus . . . Sed sciendum magnopere est, quia desidia per tomporem nascitur, fraus per privatam dilectionem . . . Solus ergo in Dei opere fraudem non facit, qui cum ad studia bonae actionis invigilat, nec ad corporalis rei praemia, nec ad laudis verba, nec ad humani iudicii gratiam anhelat . . .

méně deset drobných úryvků v našich Řečech. ale bez udání bližší spojitosti, a k nimž se i vztahují podle všeho citáty v Hatt. vyd. na str. 70, ř. 41 a 74, 15, ne-li též jiné, Na l, 42 a a 211 b připínají se zase citáty k určitým žalmům. Čteme totiž na prvním místě: »Die žaltář (CXXXVI, 1 a 2): Na vrábách prostřed Babylonu ostali jsme své hudby přístroje, tu jako pověsivše své húsli. To k rozumu sv. Augustin přivodě praví: Vrba jest dřevo neužitečné, nemá ovoce a jest křehké, a toho dřívíe mnoho roste v Babyloně. I můžem vrbů neplodnů ovoce světského člověka rozuměti, ješto nenie ploden v slechetnostech. Tu ostanem jako pověsiec húsle; neb takovým nenie proč mluvíti to, což k spasení slušie, ješto jsů jako prostřed Babylona v světském trku.« Výklad sv. Augustina, z jeho Enarratio in psalmum CXXXVI, 6 (Migne, tom. 37, col. 1764) podán sic volně, ale správně. Na druhém místě čteme na slova žalmu CXVIII: »Tvůjť jsem já, spas mě!« zhuštěný výklad sv. Ambrože, obsažený v jeho řeči XI, num. 37—42 (Migne, tom. 15, col. 1445). Dí prý sv. Ambrož: »Snadné j' řeči: Tvůjť jsem já, Bože, ale nenie těch mnoho, ješto by v plněj pravdě mohli to řeči. Tent die toto v pravdě, klož se vše věci a vším srdcem přidrží Boha, a dal se jest vešken Bohu; neb milovník tohoto světa velmi ulnuv srdcem k světu nemóz toho řeči v pravdě. Dieť svět jemu: Mój jsí, mne hledáš, mně slůžíš, hrdost mů jmáš v svém srdci, pýchu plodíš, lakomě stojíš po tom, což já mám, po sboží, po cti, po marné, lidské pochvale, po žádosti těla, po obžerstvu, po smilstvu. A tak i zlý král diábel mohl by řeči: Mój jsí ty; jáť jsem král nad všemi syny pýchy; jáť jsem kníže a posuobce temností těchto.« Nehledě již k četným úryvkům (ostatně blíže neoznačeným) z různých řečí sv. Bernarda in Cantica, zmiňují se na konec o tom, že na l. 1 b připomenut »jeden vykladač Kantik«, podle něhož prý »nie nenie, co by člověci duši milejší Bohu učinilo, než to, když v něm má líbost a útěchu, v něm rozkoš a své kochání.«

Z několika málo shod, jež jsme příležitostně poznali, a ze stejně skrovného počtu zmínek (zevrubnější na str. 219 vyd. Erb.; mimo to tamže na 259, ve Vrt. na 48 a 49, v Hatt. na 45) nenabýváme jistoty, že Štítný při citacích užíval knih »mistra hlubokých smyslův« (t. j. P. Lombardi Sententiarum libri IV); za to je však pravdě podobno, že měl odtud a z jiných cvičebnic středověkých buď vlastní nebo cizí rukou vypsane »auctoritates«, upravené nejspíše pořádkem věcným tak, jakož čteme na prvních listech rkpsu II D 7 studijní knihovny olooucké (ježž popsal V. Tille ve Věstn. Č Akad. IV. 1895, 444).¹

¹ Na l. 1 a—3 a tohoto rukopisu jsou výpisky ze sv. Augustina spolu s jejich českými překlady; následují rozmanité úryvky, j. de passione, de beata Maria (Bernardus, Gregorius, Augustinus, Jeronymus, Fulgentius tak řečený biskup); od l. 10 b jsou citáty věcně urov-

A těmi citáty nešetřil; celé stránky svých Řeči jimi vyplňoval, namnoze i bez potřeby u věcech samozřejmých. Tak když na př. na l. 57 a dokazoval, že se máme »v myšlení, v řeči i skutech slíbiti Bohu«, citáty ze sv. Pavla (1. Thess. II, 4), ze sv. Augustina (jenž prý »die k té řeči: Ten se líbí Bohu, komu se Bůh líbí«) a ze sv. Bernarta (řkoucího: »Ktož se nelíbí Bohu, tomu se Bůh nemůže líbiti, a komuž se Bůh líbí, nemůže se Bohu nelíbiti«). Na l. 45 a: »A žež život veliké dobré a každému vzácné. sv. Bernart svědčí řka: Lidé stříbra žádají a zlata, ale života nade vše.« Na l. 19 a ve výkladu o tom, že Kristus je našim pomocníkem v nebezpečnostech, jmenovitě ve čtyřech, jež připomíná sv. Pavel v 2 Kor., XI, 26, pokračoval takto: »Prvé nebezpečnostie die sv. Pavel na vodách. Skrže to můžem běh tohoto světa rozuměti, aneb každý věku svého. O němž die sv. Řehoř: Vizte, kakt vše, v němž útěchu jmáte, kvapně, v brzlosti pryč s vámi běží k oné budoucí věčnosti, chtěie i nechtie, jako bystrá řeka vždy jde dolův. I die sv. Augustin také k tomu: O bystrá povodni, i dokud budeš syny Eviny valiti v hořké moře! Z té povodně volá žaltářník řka: Spas mě, hospodine, veslyť jsů vody až k mé duši! (Žalm LXVIII, 1). A tak Kristus pomocník byl na tělesných vodách svým apoštolům (Mat. VIII, 23—27; Marek IV, 36—40; Luk. VIII, 22—25). dávaje rozum, ež i na těchto duchovních bude svým také pomáhati. Druhé nebezpečnostie die sv. Pavel v lotřích. A zdali tělesnostie naše, svět a diábel nejsů lotři? Neb tó tré lúpi nás i pokrádá z nejednoho sbožie duchovníeho. O tělesnosti die sv. Bernhart: Sami své osídlo nosíme, vždy máme s sebů tajného svého nepřitele: tělo své, v hříechu počaté, v hříše vzhované. Druhý lotr jest svět. O tom die také sv. Bernhart: O nebezpečný světe, co j' zlosti v tobě, a kak málo jest pravé mūdrosti! A ač jest v tobě co dobrého, to od tebe nůzi trpí a převadu. V tobě se zlí křivě pokrývajíce dobrými činie a ukazují, a nejsúce. A vše je marnost, co j' v tobě. O diáblu, ješto j' lotr třetí, die sv. Řehoř: Náš starý nepřitel diábel k kterým hříechům najviec či pokloněnu vidí mysl, v těch jemu osídla lécie, k tomu veda, k tomu srdce podnášeje, a nejeden jako pták vzhvátá k osídlu nevěda, že j' o nebezpečnosti duše jeho způsobeno.« Takovým způsobem mluvil

---

nanějši: Aug. de fide, Greg. de merito fidei, Greg. de fide, Isidorus (2 X), David (2 X), Qualiter nobis prodest fides Bernhardus, Jacobus de fide, Aug.; Aug. de spe dicit, atd. — Z nějaké podobné sbírky citátů přejímal Stítný definice na př. ctností; odtud asi měl výroky sv. Augustina o spravedlnosti (na l. 9 a, že »jakož die sv. Aug., přelišná spravedlnost nenie spravedlnost, ale ukrutnost«; na l. 9 b, že »jakož sv. Aug. pokládá, spravedlnost a pokoj jsta dvě sestře milé sobě« atd.; na l. 45 a, že »pokládá sv. Aug., že spravedlnost jest obecná šlechtnost, ješto j' v sobě všie duše pravost obklíčila«), jež je neshledno nyní v latinských spisech toho církevního otce shledati, a jiné takové.

tuto Štítný dále o nebezpečnosti našem z rodu a »v křivé bratří, v křivých sestrách«, shledává si sám, nebo přejímaje již jinými shledané vhodné výroky, které obratně po česku tlumočil a navzájem spojoval; samostatného myšlení se na podobných stránkách mnoho ovšem neprojevuje.

Které řeči sv. otců celé nebo z větší části Štítný přeložil, vypočetl jsem již v předešlém oddílu své práce; zbývá mi tuto výsledky ještě jednou shrnouti a v souvislosti s jeho překlady již odjinud známými ukázati velikou jeho sčtetlost.

Ze sv. Řehoře pap. neměl do r. 1385 delšího a určitějšího citátu; teprve v Řečech besedních zná při některých úryvcích, že jsou z výkladů na knihu Job, tedy z *Moralium*, zvláště však připomíná výklady sv. Řehoře »o onom velrybu, jehož lanitvu Bůh provrtal« (na str. 69, 62 a 84 vyd. Hatt.). Jsou sice podle lask. sdělení vdp. Frant. Stejskala, rektora České kolleje v Římě, již ve vyd. Erb. na str. 164 a 221, potom v Hatt. na str. 73 drobné výroky z homilií sv. Řehoře pap., než ty sotva pochodí z přímého čtení, když v témže vydání Hatt. na str. 63 mohl býti citát z 33. knihy *Moralium* uveden omylně, jakoby z »kázání jednoho.« Teprve před r. 1392 dostal se Štítnému do rukou zvláštní nějaký přepis homilií Řehořovských, který byl, soudě podle vnější podoby řečí odtud přejatých, tak upraven, že tu byly homilie s plnými svými nadpisy a s příslušnými perikopami. Snad také řeči přeložené ze sv. Lva byly ze samostatné sbírky vánočních homilií toho papeže, ale poněvadž jich bylo málo použito, zdá se mi pravděpodobnější, že Štítný je spolu s homiliemi podvrženými sv. Augustinovi a s Bedovou měl ze středověkého nějakého homiliáře, kde následovaly za sebou podle svátků roku církevního seřazené řeči různých sv. otců.¹ Ze sv. Lva pap. a z Bedy jsou to jediné překlady jeho, ale ze sv. Augustina pozual leccos již dříve. Tak jmenovitě přeložil již před r. 1376 jeho traktát *De conflictu vitiorum et virtutum* a byl jedním kázáním sv. Augustina i posílen v odvaze, psáti po česku o věcech náboženských (v. vyd. Erb. na str. 3 n.); mimo to dovolává se toho

¹ Nejznámější z podobných homiliářů byl *Homiliarius doctorum*, a *Paulo Diacono collectus*, jehož 5 různých tisků ze století XV. chová c. k. stud. knihovna v Olomouci. Prohlédl jsem kázání vánoční nejstaršího z těch vydání (*Coloniae* ca. a. 1475, sign. F 320) a shledal, že *Dominica I. post Epiphaniam*, *Dom. in Sexagesima* a *Dom. in Quinquagesima* čtou se v homiliáři Pavla Diacona, tytéž řeči (Bedova 12. a Řehořovy 15. a 2.), jaké na ony neděle u Štítného; že se však *In Epiphania Domini* vyskytá onde *sermo b. Leonis pape XXXI*, nikoli XXXIV, jako v našem rkps, a *In nocte Nativitatis Domini* omelia b. Gregorii pape a dvě ven. Bede presbyteri, nikoli řeč sv. Lva pap.; posléze že homiliář v době adventní neobsahuje řeči sv. Lva a Augustina, jakých užil Štítný, nýbrž vyplněn je tu v celé době vánoční kázáními Bedovými, Řehořovými, Origenovými a ojedinelé Augustinovými, b. Iheronimi presbyteri, b. Ambrosii ep., Haymonis (*In vigilia Epiphanie*) a pod.

sv. otce již tuto více než 40krát. Ani v ostatních sbornících nechybí citátů ze sv. Augustina; z nich jedny, jakož jsme poznali, vedou ke »knihám zpovědním«, jiné výslovně ke »knihám o božiem městě« (v Erb. 7, 27; 161, 23; 265, 13; v Hatt. 58, 34), nebo ke »knihám o sv. Trojici« (v Hatt. 2, 38; 3, 6; 32, 33; 42, 38), nebo jinam (jako v Erb. 77, 1 n.; 146, 8 n.; ve Vrř. 81, 35 n.; 126, 1 n.), ale ani s ostatními úryvky, které jsou z oněch knih sv. otce přeloženy bez poznamenání toho, nedostačují na jistý důkaz, že Štítný byl vskutku v nich sčítlý.

Ze sv. Bernarda, jak bylo řečeno, přeložil nejprve řeč De laudibus virginis Matris; ve vyd. Hatt. mimo citáty jiné (na str. 5, 30, 33, 35, 51, 64, 65, 67) přímo vzpomíná na str. 9 již také jeho »řeči k papežovi Eugenovi« a na str. 49 »řeči jedné o andělech«; ve Vrř. vedle dotčené »řeči o pannách« a tří drobných zmínek na str. 55 a 59 »listu rytíři jednomu«; než nejčastěji (více než stokrát) cituje z něho v našich Řečech. Sv. Bernarda cenění života »spatrného« a nevyčerpatelná chvála panenství matky boží získávala si Štítného; ostatně i celý věk čtrnáctý rád vracel se k obrazné mluvě velikého toho církevního učitele, libujícího si v allegoriích a náchylného k mystice.

K starším větším překladům Štítenským¹ přibyl v Řečech překlad Meditace IX. sv. Anselma, zv. Stimulus amoris. Z ně-

¹ Nepřihlížíme-li k pochybným, vyskytá se překlad traktátu Davida Augšpurského De septem processibus religiosorum, uvedený již ve sborníku z r. 1376 (srv. vyd. Erb. na str. XIII), a traktátu Hugona od sv. Viktora v Paříži De arca Noe mystica et morali pouze v rkpse Vyš. (Truhlářova Katalogu čís. 239). Z »Korábu Noeova« je v Řečech na l. 6 a (z části ještě na l. 44 b) tento stručný citát: »A pak Hugo: ukazuje, ež ta vláštie zevenie bývaj v klidu lidem, ješto nejsou v obecném hluku a svú mysl sebrali v jedno, a die: Prebéhňem písmo a uzříme, ač kdy jedva anebo nikdy nemluvil Bóh otcóm svatým v hluku, ale když chtěl zeviti co, jednomu zevil, aneb jich málu, ješto byli obecného hluku odlúčení. Téžť jest, ež často v písmě mluví skryté, chtě, aby něterá tajnost v své pravdě jen snažným byla ukázána, aby svině nohami drahých perel netlačily (Mat. VII, 6). A rozličně pán hospodin svú tajnost zjevuje svým přátelóm, podlé rozličnosti jich úmyslów a jich pochopu« atd. Je tu podán obsah kap. 4 knihy IV. (Patrol. lat. sv. 176, sl. 668) počínaje slovy: Hoc est, quod ab initio cum paucis, raro, obscure et in abscondito locutus est Deus. Scrutemur Scripturas et inveniemus vix unquam Deum in multitudine locutum, atd. Ztraceno, ale článkem Fr. Jar. Ryšánka v Lfil. XXX, 200 n. prokázáno bylo Štítenské vzdělání Richardova a S. Victore spisu De praeparatione animi ad contemplationem, zv. Benjamin Minor; též jednoho místa odtud (z kap. 44, čili v Patrol. lat. sv. 196, sl. 33) bylo na l. 31 b Řeči ned. a svát. vzpomenu. »Die (prý) Rikhardus: Nevědě. móż-li Bóh člověku větší dar dáti, aneb mohl-li by člověk větší vzieti, nežli aby skrzeň zlí dobrými byli, z synów ztracených synové boží. Většief jest duši k večnému životu vzkřésiti, nežli tělo k tomuto životu smrtelnému.« (Nescio, si potest homo aliquid a Deo in hac vita majus accipere; ignoro, an possit hac gratia interim majorem aliquam Deus homini conferre, quam ut ejus ministerio perversi homines in melius mutentur, ut de filiis diaboli filii Dei efficiantur. An cuiquam magis

kterých přímých zmínek (ve vyd. Erb. 311, 31 z JHrad.; ve Vrt. na str. 25, 110 a 164; v Řečech na l. 47 b, 233 b, 240 a, 254 b) a z hojných jiných odtud citátů soudím, že čelí též Epiſtulam I. Pelagii ad Demetriadem, kterýžto list podvržen byl ve středověku sv. Jeronýmovi (s jeho spisy také otištěn v Patol. Graeca, sv. 30, sl. 20 n.) a proto i u Štítného citovaný jako list sv. Jeronyma k Demetriadě.

Poznáváme tudíž, že Štítný čítal spisy cirk. učitelů sv. Augustina a Jeronyma, Lva, Řehoře i Bedy, zvaného Venerabilis; znal leccos z děl scholastiků a mystiků sv. Bernarda a Anselma (z 11. stol.), Hugona a Richarda od sv. Viktora v Paříži († 1173), sv. Bonaventury († 1274) a Davida Augšpurského, Roberta Holkota († 1349) a Jindřicha Susona († 1366). Třeba se ovšem nemohl vyrovnati knižní učeností mistrům theologie tehdejší pražské university, o jejichž bohatém citačním aparátu zajímavá data snesl dr. V. Flajšhans ve svých »Předchůdcích Husových« (ve Věstn. Č. Ak. XIII n., na př. v ročníku XIV. na str. 166, 167, 172, 173 a j.), přece jen sčítlost jeho byla podivuhodná a již sama o sobě vydává pěkné svědectví o literátu pojímajícím vážně svůj úkol a pilně se k němu též připravujícím; nebyly také jistě nepatrné oběti peněžité, jež na čtení vynakládal vладыka statky neoplývající a v době, která se honila za požitky.¹

videbitur esse mortuos suscitare? Ergone majus erit suscitare carnem iterum morituram, quam animam in aeternum victuram?) — Samostatně také ve dvojí úpravě vzdělal Štítný na sklonku svého života »Zjevení sv. Brigitty« (Katalogu Truhlářova č. 99 a 231).

Za to volně vzdělání sv. Augustina De conflictu vitorum et virtutum, obsažené v rkpsu Vyš., pojato bylo do sborníku Mus. nebo Vrt., Jes. (Kat. Truhl. čís. 96) a Sáz., a v týchž rkpsch čteme i Hugonovy »Knížky o připravení srdce«, jež podle Erbeny (v jeho vyd. str. XXXIII) byly jediným obsahem pergamenového rkpsu Fr. L. Čelakovského. — Bonaventurův »Ostnec svědomie« vzdělán byl v Štítnských knížkách pátých vyd. Erb., v J. Hrad. a Sáz; volně, jakož smíme usuzovati z vlastních slov překladatelových (v Erb. 181, 14 n.), a jakož poznal též Jos. Truhlář (v ČCMus. 1884, 283). Ale »Knížky Richardovy o čtveru zlém«, z nichž je delší úryvek již na l. 136 a n. Řečí ned. a svát., přeloženy byly do rkpsů Vrt., Jes., Sáz a Opat. dosti věrně (v. Lfil. XXX, 199). V posledních letech svého života Štítný zpracoval mimo sv. Bonaventury De septem itineribus aeternitatis (zachov. ve Vrt., Jes. a Sáz.) do sborníku Opat. volně tři knihy Richardovy De statu interioris hominis (v. Lfil. XXX, 199 n.) a Rob. Holkota »Výklad na knihy moudrosti«, kterého však již nedokončil. Posléze též příklad o smrti mládence bujného, jak jej čteme v Erb. vyd. na str. 271—281, vzdělán byl, jak poznal J. Truhlář v ČCMus. 1884, 34 n., podle Susonova Horologia sapientiae aeternae, kteréhož díla vzpomenuto ještě ve vyd. Vrt. 7v, 2n. (v. Lfil. XV, 275).

¹ Budiž mi aspoň tuto pod čarou dovoleno několika málo slovy dotknouti se užítku, který plyne ze shledávání lat. předloh. Teprve srovnáváním stěeských překladů s lat. textem nabýváme pro leckteré místo pravého pochopení. Na př. čteme-li v první homilii sv. Bernarda De laudibus virginis Matris (v Patol. lat. sv. 183, sl. 735): Quid dicis, virgo superbe?, a v českém překladě, ve vyd. Erb. na str. 81,

C) Skrovná původnost díla. Celkové jeho ocenění.

Ukázali jsme, pokud Štítný tvořil nebo mohl tvořit z-reminiscencí na kázání, studie a čtení, jak užil nebo mohl užít svých učených styků. Zbývá vyšetřit, kde v jeho Řečech ned. a svát. smíme hledat myšlenky původní, čeho »se mohl sám domyslit« (podle Erb. I, 21 n.). Ale ať podrobné badání pramenné, založené ovšem na hlubší znalosti středověké kultury, dojde jednou v té příčině k výsledkům jakýmkoli, tolik, myslím, vždy Štítnému přičítáme, že moha prostě jen tlumočiti na český jazyk cizí homilie, jakých několik vskutku přeložil, podle promyšleného plánu svého odhodlal se a také dovedl uměle zpestřiti obsah celku (aniž ublížil jednotě jeho) svou více méně samo-

ř. 1: »Což dieš pak ty, panno pyšný? točíš leč jsi muž leč žena v panenství« (ale ve Vřř. na str. 27: »pyšná panno«, vidíme z toho, že není-li jiných dokladů pro masc. panna, tento nestačí; Štítný spojil tu patrně subst. panna s adj. masc. jenom vlivem lat. předlohy (podobně jako o něco níže na ř. 24), ale spojení bylo proti povaze českého jazyka a proto vysvětleno poznámkou, později od něho dokonce upuštěno (ve Vřř.) buď samým spisovatelem, nebo jeho prepisovatelem. Čteme-li dále ve sl. 736 téže řeči: »si non potes sublimem incedere semitam virginitalis, sequere vel Deum per tutissimam viam humilitatis: a cujus rectitudine si qui etiam de virginibus deviaverint, ut verum fatear, nec ipsi sequuntur Agnum, quocunque ierit. Sequitur quidem Agnum coinquinatus humilis, sequitur et virgo superbus; sed neuter, quocunque ierit: quia nec ille ascendere potest ad munditiam Agni, qui sine macula est, nec is ad ejusdem mansuetudinem descendere dignatur«, a srovnáme-li s tím věrný překlad toho v Erb. 81, 20—27, vidíme, že Erben chybně oddělil jej jakoby původní slova Štítnská. — Leckterá vazba v staré češtině jinak nezvyklá vysvětlí se napodobením vazby lat.; na př. čteme-li na l. 114b: »ktožkolivěk rozumie světlo věčné« (rozumětí s akk.), a můžeme-li srovnati s lat.: quisquis lumen aeternitatis intelligit, pochopíme úchylku. — Na l. 62b ve výkladu o užitku života »spatrného« čteme zase výrok sv. Hugona (ze spisu jeho: De claustru animae, I. III, cap. 1, v Migneově sv. 176, sl. 1087), který, kdybychom ho nesrovnali s textem lat., zůstal by temný. Čteme tu totiž, že »jakož die Hugo, když bude mysl v ten klášter přijata, jen to, co je nebeských věcí, mysliti bude« atd.; a v latině: »Animae claustrum contemplatio dicitur, in cuius sinum dum se recipit animus, sola coelestia meditatur« etc. Zvláště, kde Štítný nezaživ dobře lat. předlohy, drží se jí otrocky věrně, bývá radno pro náležité pochopení česk. textu sáhnouti po lat. vzoru. Tak plně rozumíme českým výrazům na l. 80b: »dóm tělesný« a »dóm duchovní, rozumný«, víme-li, že v předloze Bedově stojí: domus materialis a intellectualis; tamže přeloženo lat. mansio in cordibus ellectorum dispar esse non potest — bydle v srdcích výborných nemůž býti nejednaké. na l. 79b: Nam qui humilitatis ejus vestigia sequi dedignatur, qua temeritate sperat se ad intuenda claritatis ejus gaudia posse penetrare. — Neb ktož hrdá po sledu jíti pokory jeho, která smělostí nemůdrú mní, by mohl k radosti zření na jasnost přistúpiti?; na l. 81b: a fabulis supervacuis et male dulcoratis detractionum colloquiis — od prázdných řečí a od zle oslazených utrhaní jiným pomluv, a pod. Netřeba, myslím, příklady rozmnožovati na ukázání, jaký prospěch máme, můžeme-li srovnati stěeské překlady s lat. textem.

statnou volbou tematat nejrůznějších, a že tato themata rozbíral způsobem sice na latinských školách tehdejších vůbec obvyklým, ale v českém písemnictví neslýchaným, s pohledání hodným vykoristěním veškeré své hbitosti dialektické a všeho bohatého vědění odborného a jazykem vzorně ryzím.

Již Fr. Jar. Ryšánek poznamenal ve svém článku v Lfil. XXX, 199, že Štítný odlišoval vlastní myšlenky, jež do překladu přidal, od překládaných. Také v Řečech ned. a svát. je příklad toho na l. 172 a. Uvádí tu totiž kratičký výrok sv. Řehoře »o chvále důstojnosti« pondělí velikonočního, potom jiný sv. Řehoře, »jakož v jiném místě die«, a pokračuje: »To pak sám řku, ač i neopatrně v utěšení dne tohoto: Co by pomohlo, ač by smrt zbořena byla, kdyby sám život opraven nebyl? Ale dobrý vykupitel a spasitel v nivčem jest nás neobmeskal, umřev za ny naši smrt svú smrtí zbořil a vstav z mrtvých opravil náš život. Die opět sv. Řehoř« atd. Jako tuto, tak ještě na několika místech jiných zdá se, že Štítný chtěl upozorniti na původnost své myšlenky nebo svého pojetí. Na př. na třetí neděli adventní (70 b—73 a) vědomě odchýlil se od obvyklé tradice vykladatelské, kterouž poznáváme z Husa a Chelčického, a moha nadto užiti i homilie VI sv. Řehoře, dal přednost souvislému výkladu o třetím přístí. Písmo má ten obyčej, praví, »ež túž věc jednu aneb táž slova přemietá sic i onak . . ., a tak ačť tato slova (ze čtení sv. Mat., XI, 3) potáhnu jiným úmyslem, když se pravdě neprotivím, nedivte se! . . . Biech řekl oneda, ežť jest troje přístie syna božieho: jedno v těle na svět, . . . druhé má ku posledniemu súdu býti, . . . tretie přístie syna božieho, o němž jest sám řekl, ež ktož jej miluje a chová řeči jeho, přide k němu i s otcem a bydlo sobě učiní u ňho (sv. Jan, XIV, 23). O tomť bych rád chtěl řeči dnes něco, ač mi dá své naučenie, jehož vždyž žádám; neb vědě, ež bez něho nic nemohu. — Ty-li jsi, ješto máš přijíti, či jiného čekáme. Takt já tuto беру ta slova k svému úmyslu nynějšímu, ne jako bych tázal, ale jako bych jistil, ež on jest, ješto abych přišel k svému spasení, má v mú duši, v mú mysl přijíti . . . A cožť řku o sobě, téžť řku o všech . . . I bývát to přístie v mysl a v duši troje: jedniem činem v mysl přide, když kto přijme jej věrú; druhé přicházie v těch smysl, ješto bojíjí pro královstvo nebeské; a tretie v těch mysl, ješto v pokojné mysli o věčných, vysokých věcech přemietají a v ně mysl uprúc spatřují je.«

Podobně samostatný byl Štítného výklad na sv. čtení čtvrtou neděli po sviečkách (92 a—95 b). Jak praví Hus (ve vyd. Erb. II, 49), jest to čtení »vedle čísla k rozumu dosti lehké«; vykládáno i allegoricky rozličným způsobem (v. konec té řeči M. J. Husa a Chelč. Smet. I, 148), než pochybuji, že od někoho tak, jak od Štítného, jenž si vtipně vyložil loď na milost, aby mohl k předechozí úvaze o pořadu milosti připojiti své od-

jinud známé poučení o pateré milosti. »Pak sem se díval«, praví, »proč s túto epistolú (sv. Pavla k Řím., XIII, 8—10) čtú to čtenie, ež Ježíš všel na lodíčku a za ním vešli mlazší jeho. Pak usnul Ježíš a bůře se vztrhla chtiec lodíčku překotiti . . . I vzal sem v úmysl, ež ta lodíčka móż snad milost znamenati; ktož poriedně milují se v Boze, jsúť v té lodíčce s synem božím. Ale usne-liť Kristus, vztrhne se bůře, ežť bude ta milost nebezpečna, v níž se lidé milují spolu. Neb vztrhnú se rozličné žádosti světské, tělesné, ješto budú chieti všie věci svatú milost, ješto j' v lidech, převrátiti a v jinú ji proměnití. Neb patera j' milost mezi lidmi« atd.

Ve své druhé řeči na první neděli po sviečkách (82 a—84 a) ukazuje Štítný nejprve, »kak někdy, ješto podrostú málo v duchovenství, potracijí náboženstvie, a když potratie, kde by najspieš je naléztí mohli.« Postupuje pak v celku takto: Nemůžeme prý míti omluvy, když obmeškáním něco ztratíme. »I jsem beze pře, ež v mém obmeškání spravedlivým súdem božím mučí mě žalost, donidž nenajdu, cđ sem ztratil.« Podobně nemáme prý lehce vážit ztráty náboženství. »Tenť úmysl беру nyní ze čtenie ku podobnosti té, ješto chci řeci ne tak slov váže: Jerusaleme upokojenie mysli znamená. Protož ten, ktož potratí chut v náboženství, mezi známými jie nenalezne v tom podobenství, jako j' matka sv. hledavši syna mezi známými a přívuznými nenalezla jeho, ale vrátivši se do Jerusalema nalezla jej. Nemni i jeden, bychť odmlúval komu s známými, přívuznými býti, přátely, ješto nebránie, ale pomocni jsú k duchovenství . . . Byť se svoji drželi sebe, jáť bych to chválil; nebť ne vždy dobře to vycházie, kdyžť se svoji lúčie od sebe. Protož aby tomu rozuměli, mienímť duchovním rozumem, ež známi a přívuzní jsú tělesná a světská utěšení; v těch duchovní člověk nenalezne chuti pravého náboženství. . . . Ale vraťme se do Jeruzalema, točíš v upokojenie mysli; tu v božiem domu, ješto j' z myšlení svatých, upřiemých, čistých udělán v pokojném srdci, budem moci naléztí potracené náboženstvie . . . A ješto j' řekl Ježíš: I co j' to, ež jste mne hledali. . . , tak k tomuto úmyslu chci to slovo obrátiti, jakoby ta chut náboženství to řekla: I co mne hledáte jinudy . . .?«

Na l. 5 a vyšetřuje, »čím se mezi Bohem a námi drží přiezn a rozmáhá«. »V tomť nechybám«, praví, »že j' to najprv božím darem, ale z daru toho jsú také k tomu příčiny vláštie. I móżem mnohým věcem od zřejmých k nezřejmým vzieti podobenství, a též i tuto. A tak vidíme, ež přiezn v lidech troji má pomoc, ež se drží a nepotuchue . . .« — Na l. 36 a uvažuje opět o slovech Kristových ze sv. Mat. XVIII, 6 řka: »Tak mi se chce nyní tomu rozuměti, ež když jest taková hrdá, bylo by jí hodnějie, by jměla těžkého muže na svém hrdle a byla doma v práci hospodářské utonúe jako v moři, než by

točiec sě bujně mladých myslí poskvrnila svým oplzstvem a svú přípravú. A též i helmbrechti rozumějte! Neřečt sem nepodobně, ež také helmbrechtice a helmbrechti boží lid pohubují, ješto by měl chrám boží býti, a rozličně zapalijí jedny k hrdosti, druhé k závisti, třetie k hněvu, čtvrté k smilstvu. Neb něterí jich příkladem podnesú sě také v hrdost, druzí vzávidie nemohúe dostati téhož, třetí, to j' chudina, vzněvají sě, ež jich tak těžké nadělanie berú jim, aby mohli tu hrdost vésti. ., a čtvrtí oblíbenec ty přípravy roznieť sě v smilné myslí; a tak takoví se všech stran zapalijí chrám boží.« — Na l. 187 b vykládaje, kolikrát znamenitěji lid izrahelský slavil »hod přiestie«, poznamenává o třetím: »Skrze to proč bych nerozuměl třetieho opět právě duchovních sřehování, jimž pán hospodin dává někdy zakusiti, z umu je vytrhna, té nebeské pochotnosti...?« — Na l. 201 b: »Znamenajte najprv, co j' chvála božlé . . .! Vidíme, ež píší, čtú, zpievají, mluvie i rozličné činie lidé chválu boží. Ale to zvláště já kladu tuto za chválu boží, o níž bych rád řekl něco, bych mohl a uměl, ješto kto znamenaje velebnost božie moci, múdrosti i dobroty . . .«

Společáme-li se na subjektivní formu, kterouž tyto výklady jsou proneseny, jsme nakloněni pokládati je za původnější nežli všechny ostatní, objektivně uvedené, při nichž sice rovněž není cizí původ poznamenán, ale je pravděpodobný; neboť nebylo-li mi těžké zjistiti nepůvodnost jich několika, bude lze jednou nepochybně prokázati ji též jinde. A tak myslím, že se Štítný v Řečech ned. a svát. odvážil pouze málokde výkladů samostatných. Nikde tu také neproniká smělejší úsudek samostatný, jakých na základě bystrého pozorování života čteme dosti v Knížkách šest. (srv. v Erb. na str. 83 o vdovách, které lépe »svú věc způsobují«, než jejich manželé kdysi; na str. 105 o mateřinu naučení působivějším často, nežli je otcovo; na str. 107 o hospodáři, který se bojí čeledi). Soudí-li Štítný na l. 121a nízce o ženách, nebo na l. 210a, že pro lid vláda je nezbytná (»nemóž státi dobře, jakž nenie krále, ješto by lid pořídil v svém královstvu«), nebo na l. 140a o špatné lidí svornosti (»Neb by již jediná dva jměla veš svět, podle toho běhu, jakož vidíme v lidech, ještě by jima byl svět úzek«), pronáší názory své doby (srv. P. Janeta Děj. vědy polit., I, 130 ve Výb. Laichtrově), nikoli své osobní. Význačnější je v Řečech toliko častější, než v starších jeho pracích, chvála života klášterního, k jehož vadám přece nebyl slepý; lekal jej svět se svými hříchy, jež však kárá bez hněvu (nechtě býti, jak praví na l. 119b, »ze zlosti lidským zpravovačem«). Umírněnost v názorech, kterou chválí Gebauer v Lfl. XXVII, 107, projevuje se též tuto.

V Řečech není místa, jež by rozhojnilo naše známosti o životních poměrech Štítného. Na l. 30b vzpomíná svého vdovství (»bychom my vdovcové a vdovy«), na l. 205b své

stálé snahy vzdělávati se (»A já ač hoden nejsem místa toho, t. j. kazatelova, však z milosti přežřeno j' mi, ež sem rád od mladosti učené slýchal i statečné kazatele, abych v starosti s tím jměl kratochvil, ješto píši«), posléze na l. 105a nějakých událostí, jichž se dotkl již v Erb. vyd. na str. 117 (»Ale za nás pro ta hýkanie stávaly se veliké vraždy a mord, jakž sme slýchali nedaleko, a něteré svády vídali sami«). Soudie podle slov: »Kto by všel do špitála u Prazě, uzřel by, má-li z čeho Bohu děkovati« (101a), nebyly Štítnému neznámy ani tyto humanitní ústavy, jichž Praha tenkrát měla šest (v. Tomkův Děj. města Prahy, III, 256 n.)

Některých míst z Řečí ned. a svát. použil k svému líčení lidových obyčejů staročeských již Zibrt (ve svých Staročeských výr. obyčejích, pověrách, slavnostech a zábavách prstonárodních); plně pak látku vyčerpál J. Soukup ve dvou výr. zprávách c. k. reálky v Plzni za rok 1902 a 1903 (srv. zvláště stati o masopustním pondělí, první středě postní, neděli družebné, štedrém dni a o trhu). Zmínky na l. 187a o mnišském »škapléři, kukle a kordě« bylo si povšimnuto ve známém díle Zibrtově a Wintrově »Děje krojě v zemích českých« (I, 437 a II, 202).

Podobenství a srovnání brával Štítný z přírody, než i z rozmanitého zaměstnání lidského;¹ jsou, jako v ostatních pracích jeho, hojná a uměle slovně vyjádřena,² ale z části nepůvodní (srv. pozn.

¹ Ke vstání z mrtvých je mu na př. »podobným příkladem« obilné zrna (v Erb. 28, 23 n.); mnohý, poťká-li jej protivensství, pohasne prý v milování Božím »právě týžž podobenstvím jako kámen vápenný« (v Erb. 125); čest světské pochvaly »jest podobna k onomu shnilému dřevu, ješto v noci se jen leskne a den ukáže, ež jest věc shnilá« (36 a; Vřt. 117, 19 n.), a pod. — Z lidských zaměstnání poskytl Štítnému vhodných příměřů zedníkovu (v Hatt. 79, 15 n. a na l. 236 a, potom ve Vřt. 291, 17 n.), ševcovu (ve Vřt. 250, 20 n.), písařovu (v Hatt. 23, 20 n.) a jiná (ve Vřt. 10, 23 n.; 75, 21 n.; 189, 23 n.; 240, 19 n.; 282, 21 n.; v Hatt. 36, 22 n. a 65, 16 n.), zvláště hospodářské (srv. Erb. 172, 7 n.; Vřt. 138, 32 n.; 191, 19 n.; 287, 10 n.; 127, 29) a hospodyňské (v. Vřt. 104, 32 n. a 314, 7 n.) Oblíbeny byly vymyšlené příklady z denního života, jako v Erb., 77, 23 n. (srv. Lfil. XV, 262 a 263); 88, 32 a 125, 38 (= Vřt. 73, 12); na l. 86 a (»Jakož bývá: pójde někto na ořechy, uzří ořech, an pěkný, utrhe; ale okusě hořké a kyselé lupiny aneb tvrdé skořipiny, rozpáče se do jádra, povrže jej . . .«) v Erb. 111, 30 n. (= l. 101 a); ve Vřt. 267, 33 n.; na l. 11 b (»ješto nemohú skutkem tělesné žádosti syti býti, ale jen jako jich polizujíc oblibují to, k němuž táhne tělesná žádost, jako když někto líže rožen, ač se jest pečeně jemu i nedostalo . . .«); v Erb. 126, 19 n. a Vřt. 130, 35 n.; ve Vřt. 278, 38 n.; v Erb. 257, 16 n.; ve Vřt. 284, 13 n.; v Hatt. 38, 26 n. a 74, 44 n.; v Erb. 74, 23 n.; ve Vřt. 129, 25 n.; na l. 49 b (»Stvoření snúbí duši . . ., právě jako když chudý holomček bohatého dceru bude snúbiti, ješto pójde-li zaň, v chudobě bude . . .«); na l. 155 a (»Kdyby koho na smrt vedli a někto dával jemu zboží . . .«); ve Vřt. 333, 20 n. (= v Erb. 233, 25 n.) a 165, 17 n.

² Štítný nespokojuje se často příkladem a srovnáním jedním, nýbrž hromadí jich více (srv. Erb., 217; ve Vřt. 129; na l. 29 a, 149 a /

na str. 232). Bohatství jejich bylo v Řečech jen docela nepatrně rozhojněno; nepřibýlo ani pozoruhodnějšího přísloví lidového.¹

Jest tedy také v Řečech ned. a svát. tu a tam některý výklad samostatnější, je též v nich látka některými původními srovnáními vysvětlována a ovšem i zaznamenáním některých lidových obyčejů a přísloví oživena, ale toho všeho je málo na bohatství látky cizí, vyčtené nebo slyšené. Nedostatek původnosti zavinen byl sice již samým účelem spisovatelovým, ale nemýlil-li se, ohlásilo se takto též stáří jeho. Za čerstvých ještě dojmů ze studií a způsobem přece jen svým² podal kdysi Štítný v Řečech besedních summu filosofie scholastické; potom pro zvláštní potřebu svých dětí a v druhé řadě ostatních čtenářů, jichž mu přibývalo, psal traktáty, ve kterých přihlížel více k potřebám života praktického, než aby zaučoval o svátostech (patrně, že znamenal větší k tomu svou způsobilost, i větší svých čtenářů potřebu, odcházejících v té příčině z kázání bez užítku); až sestárlý, když již stačil jen na obměňování starších svých sborníků a vypomáhal si hojněji a hojněji překládáním cizích prací, odhodlal se napsati Řeči neděl. a svát., aby byly jakousi čítankou lidu náboženskou. Dílo nerovná se cenou obsahovou literárním jeho plodům starším. Kdežto na př. ve svých Knížkách šesterých, jmenovitě v druhých a třetích (vydání Erbenova) přinášel mnoho myšlenek a zkušeností svých (vidá všim právem v mravní čistotě

a j.); někdy, jak se zdá, pro zachování symetrie větné (na příkl. na l. 29 a: »Neb silná milost nedá člověku u veliké hříechy upadnutí a obecných lehčejších hříechův poprznění brzo přemóž, jako rez s železa silný oheň a jako když vody krápěčka bude brzo u velikém ohni přemožena«). V příměrech užito obvyklých částic přirovnávacích (na př. na l. 93 a: Jakož se milují údové těla, tak by i mezi námi býti jmělo; na l. 192 b: Jakož vidíme v přirození tělesných věcí, ež něco, ježto j' bylo studeno, bude teplo, potom horko, až vřieti bude, až pak přide v zapálenie, takéžť podobně bývá v duchovní milosti . . .; v Erb., 193, 25 n. a 184, 31 n.; ve Vrt. 169, 23 n.); bývají krátké, ale některé rozvity i v dlouhá podobenství. Od nich sluší rozeznávati konkrétní případy, uváděné na objasnění výkladů dogmatických a moralistních a tolikéž Štítným nazývané podobenství (srv. ve Vrt. 130, 4 n.: I chciť v někakém podobenství pověděti . . a v Hatt. 46, 7 n: Dám tobě bližšie podobenstvie . . a j.; ale ve Vrt. 169, 37 n.: Dám príklad toho . . a v Hatt., 23, 36 n.: Hrubýť chci najprv príklad dáti . .

¹ Na l. 202 b: »jakož jest v přísloví: Bóh dělil a sobě j' najvíec ostavil, jinému jest své chvály nedal«; na l. 12 a: »I jest příslovie mezi Němci, ež říekají: Chud jsem jako děvečka.« Upozorňuje ještě na jiná dvě tři, jež byla dříve již otištěna, vypisují tuto již jen obraty, neoznačené přímo jako přísloví, než podobného rázu: »Ktož by se ožeci nechtěl, střez se ohně; oheň jest oženie přičína« (1 a); »větretratiť přiezň mezi sebú« (104 b); »Ač zamčí vietř plevu, ostanet' zrna« (131 a); »Jakož zde lécceti budem, tak tam budem vybierati« (173 b); »Povede-li slepého, oba v jámu upadneta« (223 a) ze sv. Mat., XV, 14. Na l. 87 a 222 b čteme přísloví, které v Erb. 67, 31 n. a j.; na l. 119 a totéž, jako v Erb. 199, 29; na l. 147 b totéž, jako v Erb. 287, 7 a na l. 243 b shodné s Hatt. 101, 7 n.

² K tomu viz stať Fr. Ryšánka v LfL. 1910, str. 124.

Red.

přední základ štěstí společenského), a i zpracováním, ne-li již samou základní myšlenkou knih čtvrtých (bez přítěže citátové a s hojnými poznámkami kulturními) projevil nezřídka úsudek samostatný, — v tomto díle podlehl svému bohatému materiálu, kterýž si dlouhým životem nashromáždil (styky a čtením). I dána byla v Řečech ned. a svát. přednost raději učeným rozborům a mystickým výkladům, než aby bylo přihlíženo k skutečným potřebám života, před nímž se stařec již uzavíral, a dílo, které podle úmyslu spisovatelova mělo býti rovnocenným článkem s Řeči besedními a s Knížkami šesterými v jeho literární činnosti, věnované s nezištností tehdy jistě ojedinelou a s plnou odpovědností uvědomování širokých vrstev národních,¹ pozbylo svou knižní učeností, již bylo přeplněno, právě v onom čtenářstvu mnoho působivosti. Toliko forma zůstala stejně virtuosní, Štítnská.

Český pramen Vratislavových »Příhod« a jeho cařihradské vězení.

Napsal Václav Ertl.

Na nepůvodnost Vratislavovu v záznamech cestopisných dojmů, jež vyplňují první a část druhé knihy »Příhod« podle rozdělení Pelelova, poprvé stručně upozornil Josef Jireček v poznámce k článku »Václav Budovec z Budova v Cařihradě« (Č. Č. M. 1877) slovy: »Mimoходом budíž podotčeno, že Vratislav při popisu jízdy do Cařihradu paměti své valně napomáhal z listů Augeria Busbecka, o 40 let starších. Zprávy o mramorovém římském sloupu u Niše, obšírný popis bulharských ženských krojův, domněnka o původu Bulharův od Volhy a o bojišti, kde zajať císař Balduin, zmínka o mohylách okolo Plovdiva a o tulipánech v Adrianopoli, omylné mínění, že Anastasiova zeď jde až k Dunaji, to vše přejato je z Busbecka překladem dílem doslovným, dílem volným.«

Tvrzení Jirečkovo potvrdil a rozvedl chorvatský geograf dr. Petar Matković, který v řadě studií, uveřejňovaných v »Radu jugoslavenke akademije znanosti i umjetnosti (Razredi filologijsko-historijski i filosofijsko-juridički)« pod názvem »Putovanja po Balkanskom polutoku XVI. vieka«, kriticky zrevidoval se stanoviska zeměpisného všecka cestopisná díla XVI. stol., jež se týkají Balkánu. V XVI. oddílu tohoto obšírného pojednání, uveřejněném ve 130. knize »Radu« (Zagreb 1897), probírá na str.

¹ K takové, řekl bych extensi přejatého názoru světového měl Štítný obzvláštní způsoblost: dobrou školskou průpravu, kterou neustával doplňovati, neobyčejnou paměť, umírněnost v úsudcích, schopnost přehledného třídění a jasného vyjadřování.

113—181 »Putnički dnevnik V. Vratislava z Mitrovica, ili putovanje c. poslanika Frd. Krekvica u Carigrad g. 1591 uz putopis Ad. Wennerna od g. 1616.« Stopuje po jednotlivých úsecích cesty do Cařihradu oba cestopisce, Vratislava z Mitrovic a Adama Wennerna z Craillsheimu, tajemníka Černínova, konstatuje krok za krokem nenovost Vratislavových údajů geografických a zdůvodňuje svá tvrzení jednak citáty, jednak odkazy na cestopis Busbeckův (Busbequii Itinera Constantinopolitanum et Amasianum, Antverpiae 1581). Počet shod mezi cestopisnou částí Vratislavových »Příhod« a latinským cestopisem Busbeckovým vzrostl pečlivým srovnáváním Matkovićovým značně nad výčet Jirečkův. Ale ani Matković nevyčerpal rejstřík Vratislavových převzatků do posledka jednak proto, že si všimal výhradně jen shod věcných, jednak z toho důvodu, že vycházel od předpokladu, že pramenem Vratislavovým byla pouze latinská Itinera Busbeckova. Vratislav však měl pramen jiný, bližší a obsažnější.

»Příhody« Vratislavovy neopírají se totiž ve své části cestopisné o latinský text cestopisu Busbeckova a nečerpají jen z něho, nýbrž *jejich pramenem jest Kocínův (a Veleslavinův) český překlad Kroniky nové o národu tureckém* (V Praze 1594), k jejímž druhému dílu byl na str. 225—385 připojen překlad *obou cest Busbeckových* a jeho *Napomenutí a rada o správném tažení aneb hotovení se proti Turku*.

Hlavním pramenem Vratislavových popisů cestovních byl ovšem Kocínův český překlad první cesty Busbeckovy do Konstantinopole a do Amasie. Z něho Vratislav přejímá svoje líčení krajů, míst a zvyků většinou doslova. Slavný Busbeckův popis polohy Cařihradu¹ zní v obou knihách takto:

Vratislav (str. 43).²

Kroniky turecké díl druhý, str. 267. (Cesta do Konstantinopole a do Amasie.)

Co se položení dotýče města toho, vidí mi se, že to místo hned

Což se položení města dotýče, vidí mi se, že to místo hned od

¹ Jam ad ipsius urbis situm quod attinet, videtur urbi dominaturae facta a natura sedes. Est in Europa; habet in conspectu Asiam, Aegyptum, Africamque a dextra, quae tametsi contiguae non sunt, maris tamen navigandique commoditate veluti iunguntur; a sinistro vero pontus est Euxinus et palus Moeotis, quae circumcirca multis gentibus habitantur, et multis undique fluminibus influunt; nihil ut longe lateque iis in regionibus ad usum humanum nascatur, cuius non sit maxima Constantinopolim navibus vehendi opportunitas. Ab una parte, mari alluitur Propontide; ex altera portum efficit flumen, quod a similitudine, cornu aureum vocat Strabo. Tertia reliquo continenti iungitur, ut fere peninsulae similitudinem quamdam referat, et perpetuo promontorii dorso in mare sinumque, quem a fluvio marique eo recedente fieri dixi, excurrat. Igitur e media Constantinopoli iucundissimus est in mare albenstemque perpetuis nivibus Olympum Asiae prospectus. — Busbequii Itinera, p. 58. (Matković, op. cit. 159.)

² Cituji stránky svého vydání v České knihovně zábavy a poučení č. XX. V Praze 1906.

od přirození k tomu přihotoveno, aby na něm město císařské vystaveno bylo. Leží v Europě, má téměř před očima Asii a Egypt, po pravé straně Afriku, kteréžto země, ač města nedotýkají, však mořem a pohodlím plavby s ním se jako spojují. Po levé straně jest Pontus Euxinus a jezero Meotské, jináč — jak je Turci jmenují — Karatengise, totiž Černé moře.

Při nich vůkol mnozí národové bydlejí a mnohé řeky se všech stran do nich tekou, tak že naděl i našir nic se v těch krajinách k užitku lidskému nerodí, což by na šířích do Konstantinopole velmi snadno dodáváno býti nemohlo. S jedné strany dosáhá města Propontis aneb moře sv. Jiří, s druhé port a stanoviště lodí činí řeka, kterouž od podobenství Zlatým rohem Strabo jmenuje; třetí strana města země se drží, tak že město má formu a podobenství téměř půlostrova a celým hřbetem předhoří do moře aneb do zátoky, kterouž ta řeka a moře vystupující dělá, vybíhá. Pročež uprostřed Konstantinopole velmi veselá a rozkošná jest vyhlednutí na moře a na horu Olympum, kteráž se v Asii ustavičně od sněhův bělí.

přirození k tomu přihotoveno, aby na něm město císařské vystaveno bylo. Leží v Europě a má takměř před očima Asii a Egypt, po pravé straně Afriku, kteréžto země, ač se města nedotýkají, však mořem a pohodlím plavby s ním se jako spojují. Po levé straně města jest Pontus Euxinus a jezero Meotské, při nichž vůkol mnozí národové bydlejí a mnohé řeky se všech stran do nich tekou, tak že naděl i našir nic se v těch krajinách k užitku lidskému nerodí, což by na šířích do Konstantinopole velmi snadně dodáváno býti nemohlo. Z jedné strany dosáhá města Propontis aneb moře s. Jiří, z druhé port a stanoviště lodí činí řeka, kterouž od podobenství Zlatým rohem Strabo jmenuje. Třetí strana města země se drží: tak že město má formu a podobenství téměř půlostrova a celým hřbetem předhoří do moře aneb do zátoky, kterouž tu řeka a moře vystupující dělá, se táhne. Pročež i zprostřed města Konstantinopole velmi rozkošné a veselé jest vyhlednutí na moře a na horu Olympum, kteráž se v Asii ustavičně od sněhův bělí.

Tímto způsobem, zpravidla doslovným, zřídka volnějším, přejímá Vratislav z českého překladu Busbecka svoje partie popisné, prokládá je jimi rozličné příhody, které cestou zažil. První kniha jest těmito převzatky hustě proložena, v druhé jich Vratislav použil jen pro popis Cařihradu a jeho památností, v ostatních knihách, kde k tomu nebylo příležitosti, jich není. Z českého Busbecka jest převzata zejména zmínka o Fišamendu (Vrat. 5., Kron. II, 230), popis Turků (Vrat. 7, Kron. II, 231), poznámka o sanžacích (Vrat. 7, Kron. II, 232), zpráva o jančarech (Vrat. 7—8, Kron. II, 235), o Budínu (Vrat. 15—16, Kron. II, 237—238), o čausích (Vrat. 20, Kron. II, 233), o Bělehradě (Vrat. 23, Kron. II, 240—241), o dobytí Bělehradu (Vrat. 24, Kron. II, tamt.), o tureckých hospodách (Vrat. 26—28, Kron. II, 244—245), o Niši a římském sloupu (Vrat. 30—31, Kron. II, 243), o Sofii (Vrat. 31, Kron. II, 249), o Bulhářích (Vrat. 33—34, Kron. II, 249—251), o Trajanových vrátech (Vrat. 34, Kron. II, 251), o Plovdivě a jeho mohylách (Vrat. 35, Kron. II, 252), o Adrianopoli (Vrat. 36, Kron. II, 252), o lásce Turků ke květinám (Vrat. 38, Kron. II, 253), o turecké úplatnosti (Vrat. 38—39, Kron. tamt.), o porážce Bajazetově (Vrat. 40, Kron. II, 254),

o zdi Anastasiově (Vrat. 40, Kron. II, tamt.), o Ponte piccolo (Vrat. 41—42, Kron. II, 255), o poloze Cařihradu a lovu ryb, (Vrat. 43—44, Kron. II, 267—268), o mešitě sofijské (Vrat. 60, Kron. II, 267), o domech cařihradských a o starobylých sloupech na hippodromu (Vrat. 61—62, Kron. II, 269—270), o divoké zvěři (tamt.), o zahradách sultánových (Vrat. 67, Kron. II, 273), o účtě Turků k papiru (Vrat. 70—71, Kron. II, 255 až 256), posléze popis okolí cařihradského a obou zámků na Bosporu (Vrat. 74—75, Kron. II, 274—275).

Vratislav přejímá z českého Busbecka nejen partie popisné, nýbrž často také líčení situací, ba leckde i přechody stilistické. Vypravování, kterak panu oratoru (Krekvicovi) v turecké hospodě se nechtělo do tureckých pokrmů a jak ostatním chutnalo (Vrat. 28), jest obměnou podobné situace v Busbeckovi (Kron. II, 245); na cestě do Sofie Turci ukazovali prý druhům Vratislavovým prstem, kde stávaly pilíře mostu Trajanova (Vrat. 29), což Vratislav doslova opisuje z Busbecka (Kron. II, 242); u Selibrie těšili se pohledem na moře, sbírali lastury a pozorovali hru delfinů (Vrat. 40), jako jejich předchůdci z družiny Busbeckovy (Kron. II, 254); květiny stály Vratislavova pána v Turecku nejednu aspru z měšce (Vrat. 38), právě tak jako Busbecka (Kron. II, 253), atd.

Že Vratislav skutečně čerpal z Kroniky turecké vydané r. 1594 u Veleslavína, a ne snad z překladu rukopisného nebo odjinud, toho svědectvím jsou některá místa Příhod, která nemají parallel v českém Busbeckovi, ale za to se shodují s rozličnými poznámkami vloženými do textu českého překladu Löwenklauovy Kroniky turecké. Popis seraje janičarů (Vrat. 68) odpovídá téměř doslova popisu v Kron. tur. (I, 320); vypravování o účtě Turků ke zvířatům (Vrat. 68—69) jest rovněž přejato z Kron. tur. (I, 320—321). Některé partie Příhod jsou kompilovány z *obou pramenů*, z českého Busbecka i z překladu Löwenklaaua; tak kapitola o tureckých pobožnostech (Vrat. 17) je s polovice založena na zprávách Busbeckových (Kron. tur. II, 247), s polovice na Löwenklauově Kronice turecké (I, 347).

Jest tedy závislost Vratislavova na Kronice turecké jakožto knižním celku v mezích vylčených značná a těsná. Pro literárního historika vyplývá ze zjištění této závislosti to pozitivní faktum, že Kronika turecká, vydaná s oběma cestopisy Busbeckovými r. 1594, byla Vratislavovi nepochybně popudem k vypsání jeho vlastních zkušeností, nastrádaných za několikaletého pobytu v zemi turecké. Přejímaje s počátku z knihy Kocínovy popisy míst, reminiscence historické, zprávy kulturně zajímavé, kus za kusem, prokládal je vlastními příhodami a zažitky hojněji a hojněji, až, vpluv do proudu vypravování o neblahých osudech Krekvicova poselství a o útrapách vlastních, osamostatněl úplně. Negativní resultát, který plyne z definitivního stanovení této závislosti, jest ten, že místa

převzatá nemohou dále sloužiti za podklad pro kladné oceňování pozorovatelských a spisovatelských kvalit Vratislavových, jako se dělo až dosud. Pro Vratislava samého úhona z toho nevzchází žádná, neboť v tomto kompilování a sešívání z cizích prvků si jeho doba libovala, ba viděla v něm přednost; vlastní pak literární cena Vratislavových »Příhod« netkví v jeho vzpomínkách cestovních, nýbrž ve tklivém a poutavém vypravování jeho osudů v zajetí tureckém, které je veskrze a do konce samostatné.

Pro kritiku textovou jest v paralelách mezi »Příhodami« a Kron. tur. obsaženo svědectví o spolehlivosti zdejších rukopisných opisů »Příhod« (universitního a musejního foliového), neboť jest nemyslitelné, že by opisovači byli korigovali na místech paralelních text podle tištěné Kron. tur. I mohou tyto rukopisy na ten čas, pokud nebude možno použití originálu, býti zaň spolehlivou náhradou.

*

K článku p. prof. Krále, uveřejněnému v minulém č. Lfll. (Kde byl vězněn Vratislav z Mitrovic?), připojuji poznámku na objasnění kombinace, která mne vedla k tvrzení, že Vratislav nebyl uvězněn na evropském Rumili-Hisáru, jak sám na jednom místě tvrdí, nýbrž na asijském Anatoli-Hisáru.

Vydávaje »Příhody«, snažil jsem se (v poznámkách) podle pramenů mně přístupných zjišťovati a ověřovati Vratislavovy údaje geografické i historické, často nespolehlivé. Zjistiti, že ony dva zámky na Bosporu, ač jich Vratislav nejmenuje, jsou evropský Rumili-Hisár a asijský Anatoli-Hisár, bylo snadno; ale šlo mi dále o to zjistiti, zda Vratislav skutečně podle svých slov byl uvězněn na Rumili-Hisáru, a neklame-li ho paměť, jako leckde jinde. K pochybnosti opravňovalo mne vědomí, že Vratislav i na tomto místě pro něho tak důležitém vzal útočiště k Busbeckovi. Poznámky p. prof. Krále o vězení Vratislavově (ve Zvonu 11. května 1906) jsem už použití nemohl, ostatně by mně byla v mých pochybnostech neposloužila, neboť faktum, že *podle slov Vratislavových* byl jeho vězením Rumili-Hisár, bylo i mně samozřejmé.

Snaže se zjistiti pravý stav věci, vycházel jsem z předpokladu, že tento nejstrašnější turecký žalář, Černá věž, zvaná sepultura vivorum, jistě nežůstal bez ohlasu v literatuře. Obširná cařihradská topografie Hammerova (Jos. v. Hammer, Constantinopolis und der Bosphoros, örtlich und geschichtlich beschrieben. Pesth, 1822, 2 díly), která byla mně i mnohým novějším popisům Cařihradu často užívaným pramenem, mluví sice o Rumili-Hisáru velmi obširně a vykládá o něm kde co, ale o tom, že by tam za dob tureckých bylo bývalo vězení, a tak strašné vězení, se nezmiňuje ani slovem. O Anatoli-Hisáru praví však výslovně (II, 599): »In späterer Zeit wurde dasselbe in den

europäischen Türkenkriegen unter dem Nahmen *des schwarzen Thurmes* berüchtigt, indem viele Kriegsgefangene *unter harter grausamer Behandlung* hier im Kerker zu schmachten verdammt waren. Es war in dieser Hinsicht nicht minder berüchtigt, als vormahl *das Schloss der Vergessenheit* oder der Thurm der Lethe bey den alten persischen Königen, und als in späterer Zeit der Blutbrunnen in den sieben Thürmen; lauter Staatsgefängnisse, in denen die unglücklichen Opfer inländischer oder ausländischer Politik *dem befreienden Tode durch qualvolles Kerkerleben* vorenthalten wurden.«

V pochybnostech, které ve mně posílilo toto tvrzení Hammerovo, hledal jsem dalšího objasnění v citovaném článku Petra Matkoviče, který kontroloval zprávy Vratislavovy a Wennernovy právě sestanoviska odborně geografického. A Matkovič praví ve svém článku (Rad CXXX, str. 177) takto: »(Wennern) opisuje najprije obale (Bospora) *azijske*, pa *europske*, iztičuć one dvie poznate tvrđice (*Anatoli i Rumeli hisar*), gdje se zatvarala plovitba iz Europe u Aziju; *prvu* mu zovu kršćani »*Crnom kulom*«, u njoj bijaše medju ostalimi i *naš Vratislav* sa svojimi utamničen. W. ju opisuje na šire: ona mu se diže na obali *uzbrdice*, a dvogubi jaki zid ju ogradjuje, utvrđjena je *okruglimi olovom pokrivenimi kulami*; *2 su kule na obali*, a *treća* na uglu prama Crnomu moru, služi za tamnicu, u kojoj se zatvaraju veliki državni sužnjevi, *koji kad medju njezine zidine dospiju, slabe goje nade, da će biti oslobođeni*.«

Podle těchto dvou svědectví mohl jsem se domnívati, *trvám, pravem, že sporné (pro mne) místo Vratislavovo jest pokládati za omyl*. A to jsem ve svém vydání také konstatoval.

Ale časem přišel jsem sám k poznání, že jsem snad přece Vratislavovi křivdil. Když jsem k »Příhodám« hledal paralely v Kron. tur., padl jsem na tuto poznámku (I, 215): »Ten přepevný zámek, kterýž sultan Muchemet druhý pozadu města Galaty při moři, to jest při ramení moře Bosporus řečeného . . . vystavěl, jmenují Řekové Neocastron, to jest Nový zámek aneb Nový hrad, Turci *Jeni Chisar*, aneb jakž nám sami Řekové a Turci pravili . . . *Rumili Chisar* . . . rovně co druhý zámek právě naproti tomuto ležící na břehu Asiatickém, ale již *na větším dile zbořený*, Anadoli Chisar, to jest Anatolický aneb Asiatický zámek. Novému zámku západní křesťané, zvláště Němci, říkají *Černé věže*, po turecku Caracula . . . Misto jest velmi pevné a strašlivé nebohým vězňům, zvláště urozenějším a bohatším, *kteréž, když se tam jednou do vězení dostanou, žádné téměř naděje vysvobození svého nemají*, z kteréžto příčiny i před časy zámek *Lethe*s, t. j. zapomnutí sloul . . . Laonicus vypsal ten zámek, jakž se nyní spatřuje. Nebo praví, že má *tri věže veliké*,¹ z nichž

¹ Anatoli-Hisar má podle Barthovy Konstantinopel (Berühmte Kunststätten, Nr. 11) věže čtyři.

jedna vyšší nad jiné na vršku nevysokém stojí, jiné dvě stojí dole na samém břehu Bosporu . . . Z těch obou jedna jest náramně veliká. Střechy jsou olovem přikryté, zed okolo zámku dvamecítma noh ztlouští, věže třidecítí.«

Toto svědectví zevrubné a pocházející z téže skoro doby, jako »Příhody« Vratislavovy, nemohlo býti bráno na lehkou váhu a musilo otrásti mým dřívějším přesvědčením. Osvětlo mi i záhadný Jeni-Hisár (neboli jak jsem ve vydání, neznaje tur. slova jeni, transskriboval ze švabachu omylem Genihisar), který jsem v mapách a knihách marně hledal. A co více, naplnilo mě pochybností o správnosti tvrzení Matkovičova, neboť popis Rumili-Hisáru v Kronice turecké se úplně kryje s tím, co Matkovič podle cestopisu Wennernova píše o Anatoli-Hisáru. Že by Matkovič byl špatně citoval, toho bych se ovšem u odborníka v těchto věcech na slovo braného nikdy byl nenadál; a přece! Když jsem nahlédl do cestopisu Wennernova (Adam Wennern von Crailsheim, Eyn gantz new Reysebuch von Prag ausz bisz gen Constantinopel, Nürnberg 1622, S. 95), shledal jsem, že Wennern skutečně mluví o Rumili-Hisáru (das Jeni- oder Rumili-chisar, Neo-Castron, die schwartze Thürmen, Cara-gula) a popisuje jej týmiž skoro slovy jako Kronika turecká. Tím ovšem má důvěra v Matkoviče na tomto místě byla podryta a hlavní opora mého přesvědčení, že se Vratislav mýlil, padla. Poměr svědectví pro i contra změnil se v prospěch Vratislavův (odkud má své tvrzení Hammer, jest mi dosud záhadou). Po těchto nových informacích byl bych ovšem sám v novém vydání »Příhod« poznámku o omylu Vratislavově vypustil a byl bych potvrdil pravdivost jeho zprávy — třeba snad ještě s jakousi rezervou; panu prof. Královi jsem zavázán díkem, že to mohu učiniti *bez rezervy*.

Povaha povídek v Gesta Romanorum.

Napsal J. Veitz.

Každá doba má své knihy, jichž důležitost cení se podle významu praktického. Takovou zajímavou knihou pomocnou byla ve středověku sbírka povídek zvaná »Gesta Romanorum«.

Jsou to povídky rozmanité původem i obsahem; dějiště jejich klade se většinou do Říma, odtud jejich jméno. Rozmanitost obsahová tohoto díla anonymního — příběhy pojící se ke skutečným nebo fingovaným jménům panovníků římských, bájky, stopy z fyziologů a ze středověkých románů, vlivy literatury orientální — působí literárním historikům mnohé obtíže, jež jsou stupňovány okolností, že povídky tyto před reformací opět a

opět byly tištěny a měněny. Jak veliký úspěch těchto povídek byl před reformací, tak velikého nevděku dostalo se této knize v době Melanchthonově a Erasma Rotterodamského.

Ke každé povídce připojena bývá náboženská moralisace. Tato okolnost nemálo přispívala k rozšíření sbírky jako knihy praktické: kněží užívali povídek obsažených v *Gestech* jakožto niti, na niž navazovali duchovní výklad. Že příklady nebyly vhodně voleny, urážejíce často i mravnost, a že připojená moralisace byla místy násilná, je na snadě.

Kouzlo této sbírky, ač těžko lze říci, v čem záleželo, bylo veliké: *Gesta Rom.* zdobila knihovny českých kazatelů (sr. Z. Winter, *Život církevní v Čechách*, II, str. 680, 683), jednotlivé povídky obsaženy jsou v *Desateru*, v *Satirách* o řemeslnících, v *kronice Vavřince z Březové*, v *Kronice Hájkové*, v *Kupidově střele Š. Lomnického* a j. (sr. Jos. Jireček v *ČČM*, 1862, str. 360, článek: *České sbírky rozprávek pod názvem »Gesta Romanorum« známých*). Jak povídky v *Gestech* vžily se i v obecný lid, dosvědčuje ještě jiná zajímavá okolnost: látky obsažené v jedné z těchto povídek ujal se lidový básník — ač to bývá zjev řídký — a zpracoval ji jako píseň národní (srov. J. Gebauer v *LF*. 1875, str. 304: *Národní píseň moravská o třech dcerách*). Těžko ovšem vysvětliti magickou přitažlivost těchto povídek pro středověkého člověka; jsou to kratičká vypravování beze vší řečnické ozdoby, bez dlouhých dialogů, s jednoduchým rámcem dějovým a s prostickou duší jednajících osob. Tato jednoduchost děje, spojená se zrnky kulturně historickými, činí povídky obsažené v *Gestech* zajímavými pro nás. Jinak tomu bylo ve středověku: tam oblibu budilo orientálně zbarvené roucho, do kterého povídky se odívaly, jejich romantická povaha, jejich bizarnost a náklonnost k tomu, co je nad přírodu a její zákony.

Všeobecný zákon vývojový, neodpočívající ani minutu, ničící a zase tvořící, měnící lidi až do morku a krve, vysvětluje nejpřirozeněji změnu estetického vkusu, který ve středověku podmiňoval zájem pro vypravování, pro něž krasocit moderního člověka není naladěn; odtud dissonance, kterou tyto povídky působí na moderního člověka, neboť změny vkusu způsobené dobou, prostředím a výchovou, jsou mnohem větší, než nezkušený pozorovatel by myslel.

Premýšlím-li o změnách způsobených zákonem vývojovým, maně vzpomínám si na legendu arabskou, uvedenou *Flammarionem* ve světoznámém díle *»Konec světa«*, str. 193. Cestovatel prochází se starobylým městem a táže se, kdy bylo založeno. »Je to věru mocné město, ale my nevíme, jak je tomu dávno, co stojí, a naši předkové nevěděli v té příčině zrovna tak nic jako my.« Po pěti stech letech přišel cestovatel na táž místa, ale město bylo zbořeno. Na otázku, kdy bylo zbořeno,

odpovídá mu venkovan: »Opravdu, to je divná otázka. Tato půda nebyla nikdy ničím jiným, než čím je teď.« — »Ale což pak tu nebylo za starodávna nádherné město?« — »Nikdy, aspoň potud, pokud o tom můžeme souditi podle toho, co jsme viděli, a naši otcové sami nikdy nám neříkali nic podobného.« Za dalších pět set let přišel cestovatel v ona místa a viděl, že jsou zabrána vodou. Opět diví se rybáři, když se jich byl tázal, jak dlouho moře pokrývá tuto krajinu. »Jak se může člověk jako vy takhle ptáti? To místo bylo vždy tím, čím je.« Po pěti stech zašel si tam znovu, moře zmizelo, ale odpověď byla táž — podiv nad změnou; a totéž stalo se po nových pěti stech letech, když na oněch místech vystavěno bylo opět kvetoucí město.

Čas je neobmezeným pánem a strhuje do svého víru všechny lidi; ale paměť lidská je krátká, minulost pro většinu lidstva neexistuje, žijí jen přítomnosti. Zda proto je potřebí minulost odsuzovati? Myslím, že by to bylo nespravedlivé, neboť minulost byla podmíněna kategorickou nutností příčin, které ji tvořily, právě tak jako přítomnost je výslednicí nových poměrů společenských a nového nazírání na život a na přírodu. S tohoto stanoviska musí býti posuzovány povídky obsažené ve sbírce »*Gesta Romanorum*«. Nelze ovšem upříti, že mystické pojetí středověkého člověka svádělo od věčného studia přírody a vodilo jeho ducha po prechavých fantomech a dětských hříčkách. Následek toho byla stagnace věd přírodních: středověk stojí tam, kde starověk skončil, Plinius a Aristoteles jsou jeho autoritou.

Dříve než přikročíme k rozboru thematic, je záhodno podat několik literárních dat o této sbírce povídek. Původ sbírky »*Gesta Romanorum*« klade se do Anglie, poněvadž některé rukopisy nejstarší obsahují jednotlivá slova i jména anglická. Počet povídek v rukopisech je různý; ve starších je jich méně, pozdější jsou doplňovány povídkami novými. Česká *Gesta* obsahují povídek 112. — Otázka o původní podobě, stáří, povaze, skladateli *Gest* byla tím spleťtější, čím více rozšiřoval se kruh recensí. Před Oesterleyem bylo všeobecné mínění, že třeba rozeznávati dvě skupiny *Gest*: jednu kontinentální, druhou anglo-latinskou, která povstala ze samostatného zpracování rukopisného, pocházejícího z kontinentu. H. Oesterley (*Gesta Romanorum*, Berlín, 1872) od tohoto rozdělení upouští a pokládá za jedinou cestu vedoucí k rozřešení celého labyrintu sporných otázek srovnávání jednotlivých textů *Gest*, rukopisných i tištěných. Úlohu tuto také podnikl a přišel k těmto výsledkům: nejuzavřenější je rodina rukopisů psaných v Anglii, která je repraesentována Ms. Harl. 2270; za druhou skupinu pokládá kontinentální zpracování latinská a německá, obsahující asi 100 kapitol, která jsou repraesentována německým tiskem z r. 1489; třetí rodina pojí se k vulgárnímu textu daleko mladšímu nebo

spíše k jeho předloze, která se ztratila. — Stáří Gest přesně udati nelze; toliko s určitostí lze říci, že prvotní skládání patří před 1326¹ (z tohoto roku pochází rukopis, který je opisem, jak dosvědčují chyby opisovačské). — Také o otázce, jaké bylo původní roucho Gest, lze vysloviti jen domněnky; pravdě nejpodobnější je, že původní Gesta obsahovala jen krátká vypravování historie římské; v době, kdy všechno bylo moralisováno, nebylo by to nic divného. Tolik je jisto, že záhy pořizovány výtahy z mladších spisovatelů římských a ty jako »Gesta Romana« (Romanorum), »Historia Romana« označovány; k tomuto základnímu jádru přidávány byly nejdříve paraboly, pak jiné povídky oblíbené a posléze vymyšlena nová a nová vypravování hovřejší bujně fantasií ducha středověkého (podrobnějších informací o historické stránce Gest lze dočísti se v úvodu vydání Oesterleyova). Co pak se týče Gest českých, J. V. Novák (Staročeská Gesta Romanorum, 1895, v Praze) řadí je ke skupině anglo-latinské; český text podle něho podobá se německým Gestům, jež vydal Keller 1841: postup povídek je skoro týž; shoda je také v tom, že v obou recensích — české i německé — čteme středověký román o Sedmi mudrcích, který v latinských sbírkách západních se nevyskytuje. Zjistě že předlohy obou velice se podobaly, ač nebyly-li stejné, poněvadž spisovatel mohl společnou předlohu měniti jinými prameny a vlastní fantasií podle vkusu a zdání. Známe tři rukopisy českých Gest: nejlepší a nejúplnější je rukopis Březnický, pak jsou rukopisy knihovny universitní a musejní. Vydal Dr. J. V. Novák. (Všeobecnější poučení o české sbírce Gest obsažena jsou v Kroku 1865, v ČČM. 1862, v LF. 1875, 1889).

Po tomto nutném úvodu historickém přikročíme k vlastnímu thematic: jaké povahy jsou povídky ve sbírce »Gesta Romanorum«? Umění básnických povídek podmíněno je životními okolnostmi, hloubkou fantasie národa a principem výběru, kterým všechna umění jsou zdokonalována a tvořena. Vkus doby rozhoduje o ceně některého básnického díla. Ojakživa člověk rád poslouchal stará vypravování; zvláště pak středověk, vychovaný v náboženském mysticismu a živěný tradicemi orientálními hověl této tounce. Všechno dobrodružné, neočekávané náhody

¹ Sr. předmluvu ke sbírce Fabliaux A. de Montaignon, str. 17: On peut en particulier croire que les Gesta Romanorum, à part, bien entendu, les moralisations qui me semblent évidemment ajoutées et très postérieures au texte, sont bien plus anciens qu'on ne le pense; ils sont évidemment postérieurs aux légendes des Mirabilia Urbis Romae, mais doivent encore appartenir, au moins originairement, à ces quelques siècles du premier Moyen Age par le plus étrange oubli et la perversion la plus singulière des faits, des noms et des idées les plus vulgaires de l'antiquité; il y a là un reste et un fonds de contes barbares dont nous ne possédons presque plus rien et où les Fabliaux avaient leur racine peut-être plus directe que dans l'Orient...

a zjevení, šťastné podniky a zázračná zachránění, vše to budilo u středověkého člověka podiv a zálibu. Tímto způsobem povstává ve středověku množství povídek, které těší se tím větším sympathy čtenářů a posluchačů, čím více vyhýbají se skutečnému životu. Touto cestou dostávají se do poesie středověké prvky fantastické, které ve své podstatě nemají jiného účelu než utišiti touhu po něčem velikém, která tkví v duši každého člověka a kterou moderní člověk chápe heslem Nietzscheovským »Wille zur Macht«. Poněvadž ona touha po velikém, oděná ve fantastické roucho ve středověku, kráčí různými cestami, hledajíc příležitost, aby mohla se projevit, cestami, které vyšlapala doba a její myšlenkové nazírání na život a na přírodu, je snadno pochopitelné, že ve středověkých povídkách zrcadlí se prostředí, ve kterém byly složeny. Úlohou toho, kdo chce zachytiti povahu povídek pocházejících z doby, která jinak myslila a tvořila, než myslíme a tvoříme my, je upozorniti na složky, jež skládají charakter určité periody dobové. Tím naznačena je cesta, kterou budeme postupovati.

Mnohem snáze a přesněji dala by se definovati povaha Gest, kdyby sbírka ta obsahovala povídky jednotného druhu a původu; jinak je tomu s malými povídkami různorodými, jež namnoze nemají originálnosti, neboť v Gestech legendy, příklady moralisující, bájky, anekdoty, sentence, romány, vše to běží vedle sebe, křížuje se, jedno zasahuje do druhého a má svůj význam podle tendence, která se skrývá v mystickém výkladě. Základním charakterem povídek obsažených v Gestech je tedy jejich různorodost a neoriginálnost. Přirozeným důsledkem silně vyznačeného charakteru kompilačního je okolnost, že Gesta nemají oné ucelenosti, která je známkou díla jednotného (na př. jako je v Boccacciově Dekameronu). V dnešní době pokládá se za bezvýznamnou kniha, již dostalo se nezdobného epitheta »kompilace«. Toto slovo bývalo bez všeliké hrůzy ve středověku. Středověk přes všechnu intenzivní práci nebyl ducha tvořivého: filosofii opírá se o Platona a o Aristotela, v přírodních vědách autoritou byl Plinius a Aristoteles. Příčiny stagnace vývojové ve středověku vězí v uceleném názoru světovém, který nepodléhal pochybnostem, opíraje se o autoritu nejvyšší Písma svatého, k němuž filosofie stála v poměru služebném (sr. Drtina, Myšlenkový vývoj, str. 201). Táž nesamostatnost jeví se také v produktech básnických, zvláště v takových, které opírají se o náboženství. Duševní nevolnost, která podmiňovala náklonnost rozmanitou látku kompilovati, má za důsledek, že povídky Gest souvisí obsahově i formou se staršími produkty literárními, že jako cizopasně rostliny vyrostly v jejich kořenech. Lze ovšem kompilační povahu Gest omluviti: Gesta Romanorum nebyla kniha pro zábavu, nýbrž měla poskytnouti kazateli výběru pro rozmanité příležitosti. Proto kompilátor knihy, veden jsa

starou pravdou »historia magistra vitae«, vybíral z internacionálního materiálu části, jež se mu hodily a jež podle potřeby upravoval.

Které jsou to vlivy, jež na skladatele Gest působily?

Přes veliký odpor prvotní církve k vědě pohanské a ke knihám antickým, který vrcholil v Tertullianovi, supranaturalismus a suprarationalismus smiřuje se s naturalismem a rationalismem pohanským; záhy v počátcích církve ukazováno na filosofii pohanskou a v ní nalézány byly předzvěsti učení křesťanského. Tato praktická potřeba, opírat se o starověk a o důsledky filosofie Platonovy a Aristotelovy, smiřila a vyrovnala protivy protichůdného nazírání na život člověka antického a středověkého. Vítězstvím pak nominalismu nad realismem připravována byla pozvolna půda pro blížící se humanismus. V době pomalého přizpůsobování vzdělanosti antické a středověké různé epizody z historie římské, jednotlivé povídky z autorů pohanských, přibarvené rouchem romantickým, našly vděčné posluchače u lehkověrného středověku, neboť knihy literatury antické, zvláště doby pozdější, i při největším úpadku studií klassických, nikdy nepřestaly býti čteny a studovány na školách. Obzvláštní pozornosti pro rozmanitost obsahovou těšil se Val. Maximus, vrstevník Tiberiův, zdělavatel sbírky »Factorum et dictorum memorabilium libri IX.« Vliv Val. Maxima působil také na původního kompilátora Gest; odtud jeví se vliv Valeriův také v Gestech českých.

Sr.: 8. povídka Gest (českých): Val. Max., 7, 4, 2,

10. » » » : » » 9, 2, 9,

11. » » » : » » 5, 4, 1,

14. » » » : » » 6, 3, 3,

19. » » » : » » 4, 3, 4,

20. » » » : » » 3, 3, 1,

23. » » » : » » 5, 6, 2,

34. » » » : » » 6, 5, 3,

96. » » » : » » 5, 6, 1,

102. » » » : » » 5, 4, 7,

(podle indexu pramenů udávaných Oesterleyem).

Jiným pramenem středověkých vypravování byl Lucius Anneus Seneca, o jehož stycích se sv. Pavlem nikterak nebylo pochybováno. O oblibě spisů tohoto pohanského křesťana svědčí okolnost, že ve čtvrtém století přišlo se na myšlenku poříditi stručný výtah 10 knih jeho kontroverzí. Poněvadž jednotlivé epizody odtud čerpané obsahují mnoho romantického, dán byl knihou tou středověku bohatý materiál, který v odlesku jeví se také v Gestech českých:

18. povídka Gest (českých): Seneca, Controv. exc., 4, 6,

66. » » » » » » 3, 1,

86. » » » » » » 6, 3,

106. » » » » » » 4, 4,

(podle Oesterleye).

zplodila doba a její vkus. Dobrodružné cesty, náboženská tažení Karla Velikého, křížácké výpravy, nasládlá dobrodružství milostná otevřely roztouženému člověku středověkému nový svět vidin s leskem pohádkovým. Ký div, že zvědavost, jednou již probuzená, podobná vypravování zachycovala se zájmem tím větším, čím více odporovala pravdě. Z přirozené sympathie pro vypravování zázračná a fantastická jeví se v Gestech shon po produktech dekadence řecko-římské, jichž naivní inspirace, děcká pověřivost a romantické roucho tvořily materiál vhodnější pro středověk nežli opravdová historie.

Proto nacházíme v Gestech mnohý odlesk oblíbených pověstí nakupených kolem Alexandra Velikého. Výbojná povaha tohoto dobyvatele světů byla středověku ideálem a proto rád oblékal jej v roucho křesťanského rytíře bojujícího ve jménu kříže. Každý národ, západní i východní, činí si naň nárok, pokládá ho za svého národního hrdinu a přispívá svou hřívnou k rozmnožení pověstí kupících se kolem něho. Ze spousty vypravování o Alexandrovi Velikém, zachovaného v produktech dekadence řecko-římské a v jazycích národních, čerpají také Gesta. Nelze ovšem udati přímého pramene inspirace, pod jejímž vlivem skladatel Gest zaznamenával rozmanité příhody Alexandrovy, ale na to sluší položit důraz, že romány o Alexandrovi a podobná vypravování rodí se z prostředí, které inspirováno bylo prameny řecko-latinskými a vlivy orientálními, jako houby po dešti. Tak povídka 5. Gest zaznamenána je u Aeliana, Var. Hist. 15, 21, u Alberta Magna, De animalibus, str. 668. Povídka 16. Gest zaznamenána je v poslední kapitole (»De sepultura Alexandri«) známé knihy: Liber Alexandri de proeliis. Povídka 19. je epizoda, kterou čteme v Cicer. Tuscul., 5, 32, u Val. Maxima 4, 3, 4, u Holcota (Liber de moralisationibus); Oesterley klade na prvé místo Holcota, jímž prý latinská Gesta byla inspirována. Pov. 35. vyskytuje se v Pseudokallisthenu. Z povídky 93. epizoda o Bucephalovi čerpána je snad ze Solina, c. 45, nebo z Plinia, Hist. natur., 8, 64, 42. Pro povídku 44. (setkání Alexandrovo se Sokratem) ani Grasse ani Oesterley paralelního zdělání n podává. Možná, že mnohá z citovaných povídek tak hluboko vnikla v duši lidu, že stala se jeho majetkem; tak pravděpodobně domnívatí se můžeme o vypravování o Bucephalovi, neboť reprodukuje se v lidovém básnictví francouzském. V písni o čtyřech synech Aimonových mluví se o zázračném koni Bajartovi, jehož majetníkem byl Renault Montobanský; Bajart nosil na sobě jenom svého pána a jednoho z jeho bratrů, jiného shodil se sebe.

Jiný genre zachycený českými Gesty je román v próse. Je to druh, který rostl v prostředí hellenistickém, v němž vyrovnával se Západ s Východem ve vzdělanosti, umění a literatuře. Tento druh poetický, zalévaný bujnější fantasií, ducha orien-

tálního, dosáhl rozkvetu v době byzantinské. Rada produktů této doby přeložena byla dříve nebo později do latiny a odtud pak pro dobrodružný obsah, v němž láska a únosy se střídaly, některé z nich zpracovány byly v jazycích národních. Obliba těchto románů byla tak veliká, že části jejich dostaly se také do Gest. Vypravování o Apolloniovi, králi Tyrském, které čte se v Gestech latinských (pov. 153. podle Oesterleye), snad náhodou v českém zpracování bylo vypuštěno (buď již předloha českých Gest ho neměla, nebo zpracovatel český o své ujmě je vynechal). Stejně oblíben byl román o Fortunatovi; jeho druhá část objevuje se v Gestech českých (zkrácena). Poněvadž vypravování to poskytuje mnohých zajímavostí, je záhodno podati jeho obsah. Darius, císař římský, měl tři syny. Před smrtí odkázal prvorozenému dědictví, druhorozenému všechny statky, třetímu tři zázračné dary, zhotovené Vergiliem (Vergilius byl kouzelník jako v pověstech bretonských Merlin): prsten, který činil oblíbeným toho, kdo jej nosil, sponu, která splnila každé přání svého majitele, sukno, jež mělo moce přenéstí kamkoli toho, kdo na ně vsedl. Po smrti otcově oba starší bratři ujali se svého dědictví; nejmladší, vyžádav si prstenu od matky, pustil se do světa na učení. Upadl však do rukou dívky, která lichocením připravila ho o prsten a také o ostatní dary. Tak čteme v povídce 39. českých Gest. Vypravování je značně zkráceno, obsahující jen třetinu těžce povídky Gest latinských (pov. 120. podle vyd. Oesterleyova); tam vypravuje se, jak dívka připravila jinocha o sponu a sukno, jak Jonathas — tak jmenoval se nejmladší královic — stal se slavným lékařem, jak dopomohl si znovu ke jmění a potrestal dívku za její věrolomnost. — Jakého timbru je toto vypravování? Někteří míní, že je to látka čerpaná z prostředí nordického. Zástupce tohoto mínění Görres (Die deutschen Volksbücher, str. 71) opírá je o význačný charakter celého románu, shánějící se po obchodu a penězích, a klade důraz na anglická Gesta, v nichž prý byl učiněn zárodek k tomuto oblíbenému románu středověkému. Bobertag (Geschichte des Romans I, str. 84) klade tento román s jakousi rezervou do prostředí řecko-byzantinského („... möchte ich vielmehr mit aller der Zurückhaltung, welche in einer so verwickelten Frage sehr räthlich ist, es mit Apollonius vergleichen und ihm [= Fortunatus] einen griechisch-byzantinischen Charakter zuschreiben“).

Z téhož prostředí je historie o Sedmi mudreích, román indický, kde sedm mudrců, aby zachránili svého svěřence, nespravedlivě obžalovaného macechou, vypravují povídky různého obsahu. Tento román, jsa překládán do perštiny, syrštiny, arabštiny a řečtiny, dostává podobu úplně novou, která se sice ztratila, ale chová ozvěnu ve zněních západních. Je to známá sbírka povídek, která vlivem svým působila ve vývoj italské novelly

a která povahou náleží do rámcové literatury orientální. Málokterá sbírka povídek těšila se ve středověku větší popularnosti, než tento román o Sedmi mudrcích. Abychom vystihli jeho povahu, je potřeba rozhlédnouti se po nejdůležitějších recenzích jeho a pozorovati, v jakém vztahu jsou k nim povídky Gest. G. Paris v obsírném úvodě k francouzskému románu o Sedmi mudrcích rozeznává pět hlavních recenzí: 1. výtah učiněný ve 14. století dominikánem (Joannes Parvus) ze ztracené knihy nazvané »Liber de septem sapientibus«, 2. redakce latinská vytištěná v 15. století »Historia septem sapientium«, 3. báseň francouzská uveřejněná Kellerem; 4. skupina, kterou Mussafia nazval »versio italica«, 5. redakce francouzská v próse. G. Paris dotýká se také tohoto románu ve formě, v jaké se čte v Gestech, a ukazuje na příbuznost s druhou recenzí v tom smyslu, že obě dvě knihy kladou důraz na stránku morální, což v ostatních redakcích se neděje. Nejstarší rukopisy Gest nemají románu o Sedmi mudrcích. Zajímavé je také to, že román o Sedmi mudrcích tvoří část redakce českých a německých Gest. Tendence, jakou veden byl zedělavatel Gest, nedovolovala ovšem vypravovati románu ve formě rámcové, jak se to na př. jeví ve francouzském zdelání. Účelem skladatele Gest bylo poskytnouti vhodné sbírky příkladů ke kázání; forma pak rámcová uspořádáním svým usnadňovala práci kompilátorovu tím způsobem, že jednotlivé epizody, tvořící pro sebe samostatná vypravování, vybíral a na ně navazoval příslušné výklady tendenční (právě tak děje se v Gestech s bájkami vyňatými z Barlaama a Josaphata, které jsou zpracovány na samostatné příběhy). Tak z románu jednoho zachyceno je v Gestech českých několik episod, které tvoří obsah kapitol 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80. Povídky čerpané z románu o Sedmi mudrcích jsou dokladem toho, jak z různorodých živlů jsou skládána středověká vypravování a jak je těžko určití celkový jejich charakter: vypravování o královi a maceše upomíná na epizodu Pothipharovu; povídka o rytíři a jeho věrném psu je poněkud změněné vypravování pověsti o Llevellynovi Velikém a jeho psu Gellertovi; jediný rozdíl je v tom, že v Gestech pes zachrání dítě svého pána tím, že hada usmrtí, kdežto v pověsti právě dotčené zadává vlka; shoda je však v hlavní věci — pes stává se obětí přehálené zlosti svého pána; vypravování o čaroději Merlinovi spoléhá na tradicích bretonských; v 1001 noci čteme vypravování o manželu a papoušku, jež se podobá 76. povídce českých Gest (o strace a klamaném manželu); povídka o zavražděném otci vlastním synem vyskytuje se již u Herodota (2, 121); povídka 78. má původ v domácích tradicích, jež přioděly Vergilia rouchem kouzelným.

Vzpomínkou na nějaký román středověký je vypravování o Jovianovi v kapitole 40. Podle Grässeho souvisí tato povídka s veršovaným románem staroanglickým ze 13. století »King

Robert of Sicily«; ostatně tato povídka má dosti podobnosti s příběhem vypravovaným v 1001 noci (den XIX.).

Z tradice, o které opírají se lidové písně, nebo z lidových písní samotných dostaly se dvě episy do českých Gest; jedna, která pojí se k pověstem o Pipinu a Lži-Bertě, tvoří obsah povídky 18. (sr. J. Zeyer, Karolinská epopeje, Pohádka o Karlu Velikém, na počátku), druhá, která se pojí ke jménu Karla Velikého, tvoří obsah povídky 46. (sr. J. Zeyer, Karolinská epopeje, Pohádka o Karlu Velikém, tamže).

Kdyby člověk chtěl býti k sobě upřímný, pozoruje svoji duši brýlemi ne na křivo posazenými, našel by tam mnoho společného s tvory zvířecími; a ne častokrát jedno zvíře, nýbrž řadu zvířat: brzy skrývá se v duši lidské pracovitost mravencova, brzy bezstarostnost a příživnost čmeláková; jednou podobá se mírnosti beránkovi, podruhé krvežíznivosti tigru a tak to jde dále. Nedostatek upřímnosti, spojený s egoistickou sebeláskou, a nedostatek pozorovacího talentu, to jsou příčiny, které činí bájkou těžkou a vzácnou.

Oddávna vysoko cení se materiál bájkový, který je jakýmsi zrcadlem lidské duše. Kompilační tendence, která vedla skladatele Gest k tomu, aby ze zajímavého vybíral věci nejzajímavější, způsobila, že se do sbírky Gest dostal také druh povídek k moralisaci zvláště se hodící, totiž bájky. Avšak ani ty nejsou původní — což při malé invenci kompilátorově a při obtížích, které působí tento druh tendenční, je snadno pochopitelné, nýbrž jeví na sobě vliv inspirace z bohatého pramene aesopského, kterým napájely se četné produkty středověké literatury tendenční; Aesop ovšem nemusí býti pramenem přímým, neboť skladatel Gest mohl se inspirovati redakcemi středověkými. Srovnáme:

5. povídku Gest (nejlinější syn králem): Swan T. II., p. 543 (podle Grässeho II, 266), ukazuje na aesopskou bájkou o otci a jeho třech synech.

37. povídku (tři pravdy): Aesop. Nevelet. 236,

46. povídku (zvon spravedlnosti): Aesop. Kor. 1, 2, Phaedrus 2, 28,

48. povídku (kanec bez srdce): Aesop. Kor. 358,

90. povídku (sproštěný had): Aesop. Kor. 170 (podle Oesterleyova vyd.).

Středověk je doba náboženského mysticismu par excellence. Zasáhla-li kompilační povaha Gest hluboko do literatury světské, můžeme usuzovati a priori, že nalezneme v nich některé povídky, jež jsou timbru nábožného nebo aspoň nábožnými býti chtějí. Budeme tedy pátrati, nejeví-li se v Gestech stopy literatury legendové nebo druhu jí příbuzného. Gesta latinská jsou v té příčině bohatší: obsahují oblíbená vypravování o sv. Alexiovi, o sv.

Julianovi, o sv. Řehoři, o zázračném obraze v Edesse, o sv. Laurentiovi atd. Po této stránce je výběr českých Gest velice chudý; pořadatel českých Gest liboval si více ve vypravování romantickém než nábožném, a vyskytuje-li se tu a tam nábožná povídka, podobá se spíše světskému románu než legendě. Dokladem toho je legenda o sv. Eustachovi (povídka 111), která ve zkrácené podobě líčí příběh obsažený také v Legendě Zlaté (konec vypravující o umučení sv. Eustachia a jeho rodiny chybí). Episoda z legendy o sv. třech králech reflektuje se v povídce 33. Povídka o zázračném obraze Kristově v Jerusalemě v kapitole 92. upomíná nás na zázračný obraz v Edesse, známý z legendy o sv. Alexiovi, a zajisté vyrostla z tradice legendové.

Supranaturalistický názor středověký, který v praktickém životě došel plného vyjádření v přísném asketismu, vysloven je v povídce náboženské o Barlaamu a Josaphatovi. Forma její je rámcová. Části této náboženské povídky ozývají se také v Gestech českých. Nevypovídají se ovšem souvisle, nýbrž kompilátor vybíral jednotlivé epizody a na ně připínal nábožná poučení. Bájky o ptáčnicku a slavíku (v kap. 61.), poklad v pařeze (v kap. 63.), trouba smrti (v kap. 65.), jablko největším bláznem (v kap. 74.) čerpány jsou z tohoto nábožného románu.

Starověké legendy oplývají hojnými epizodami ze života poustevnického, jež ponejvíce mají základ v Životech Otců poustevníků; vypravování ta jsou plna mystiky a allegorie. Také v českých Gestech zaznamenáno je symbolické vypravování o třech bláznech (v kap. 105.), které obsaženo je v Životech Otců 4, 17, 1. Z téhož prostředí je čerpána povídka 27; je charakteristická pro životní názor středověký, neboť, podle slov Kristových: »Blahoslavení jsou ti, kteří protivenství trpí«, pokora, trpělivost, zbožnost, půst, slovem, popření sama sebe je nejjistější cesta dosažení blaženosti.

Písmo sv. ve středověku bylo základní knihou, o níž opírala se jak věda náboženská, tak i filosofie světská. Nebylo tedy nemožné, aby na některý obraz z Písma nenavázal se nábožný výklad. Způsob ten je nám jistě dostatečně znám z praxe, jakou provádějí kazatelé v kostelích. Tak část z Daniele II, 31—35 (»Ty, králi, viděl jsi, a hle, jako socha jedna velká...«) předvádí se v povídce 84. (o Danielovi, který viděl sloup). Na tradicích apokryfních, zbarvených nádechem orientálním, spoléhá povídka 28. (synové strlíají na mrtvolu otcovu) a této podobná povídka 38. (dědicové stromu).

Pozorovali jsme, pokud se v Gestech jeví vliv cizí, a poznali jsme, že značnou měrou zasáhla v ně literatura antická doby pozdější a středověká literatura romantická, světská i nábožná. Zůstávají ještě některé povídky, které ukazují více méně na koncepci samostatnou, ač mezi nimi jsou některé, jež motivovány byly vzpomínkami historickými (na př. povídka 41.

podle Grüssela obsahuje báchorkovitě zbarvenou historii o císaři Jindřichu III. a jeho záračném zachránění před úklady císaře Konráda; podobné dobrodružství vypravuje se také o papeži Pelagiovi), nebo vzpomínkami kulturně historickými (povídka 103. obsahuje pravdivé popsání mramorové brány Fridricha II. u Capue, povídka 3. a 15. je čerpána z právních zvyklostí zachovávaných při soubojích, povídka 50. vztahuje se k obyčejům loveckým, povídka 85. je motivována právním zvykem, podle kterého měl osvoboditel právo vzít si uloupenou dívku za manželku), nebo současnými pověrami (sem patří povídky, které vztahují se na čaroděje Vergilia, nebo povídky, které mají podklad v pověrách přírodopisných a lékařských), nebo tradicemi pohádkovými (povídka 41. podobá se z části lidové pohádce o třech zlatých vlasech Děda-Vševěda.)

Přicházíme k zajímavé otázce. Ač velká většina povídek Gest ukazuje silný odlesk poesie cizí, antické, orientální a romantické, jest v povídkách původních nebo přejatých něco charakteristického, v čem přímo obráží se duch středověký a v čem se to jeví. Jinými slovy: jakým způsobem jeví se odlesk kulturního života v Gestech?

Ampère, důkladný znatel středověku a jeho poesie, pronesl ne právě příznivý úsudek o povídkách středověkých. »Umění povídkářské,« tak praví, »má svou kolébku v Orientě, a co středověk měl nejkrásnějšího ve svých povídkách, nejsnivějšího ve svých legendách, nejohnivějšího ve svých satirách, tomu naučil se z Indie a ze starověku«. (Journal de l'instruction publique 1839.) Co se týče vlastní koncepce, poznali jsme, že Gesta ukazují skutečně málo samostatnosti a invence. Pro starší dobu nezáleží však na tom, odkud ta neb ona povídka pochází, důležitější je, v jakém rouše nám ji spisovatel podává, jak přispůsobuje ji poměrům doby, pro kterou povídka tvoří část lektury, jak se častokrát v látce prastaré zrcadlí současný život, jeho zvyky, obyčeje a světové nazírání. Po této stránce poznáme charakter Gest ve světle velice jasném, neboť předem můžeme si domyslit, že skladatel Gest neovládal se do té míry, aby předlohy cizí nezbarvil tradicemi současnými.¹ Gesta tedy, jež jsou odleskem ducha středověkého, nutně obsahují ony vlastnosti, které charakterisují středověkou poesii netoliko v poetické výzdobě, nýbrž vnitřní podstatou myšlenkovou. Abychom věc dokumentovali, budeme si všimati těchto okolností:

a) jak se v Gestech jeví fantastický živel, který charakterisuje poesii středověkou;

¹ Sr.: »Mais faut-il, dans leurs imitations même, désespérer de retrouver l'esprit et le caractère de leur temps? Non, car ils n'ont pas assez d'art et de savoir pour représenter fidèlement la différence des contrées et des siècles...« (Histoire littéraire de la France, 23, str. 78.

b) v čem jeví se pověřčivý charakter dobový, pokud z kulturních zmínek Gest pro to najdeme dokladů.

Ad-a). Kdybychom chtěli býti důsledni, měli bychom se postavit na nějakou teorii, která hájí ten neb onen původ fantastické výzdoby, již vyniká básnictví středověké. Jmenují se tu čtyři teorie, z nichž každá má pro sebe sice něco dobrého, ale žádná se nehodí pro rozmanitost látky zpracované v Gestech, aby výlučně na ní fantastická výzdoba Gest byla dokumentována. Jedna theorie tvrdí, že poesie středověká děkuje za své romantické výšperkování skandinávským skaldům, druhá klade kolébku fantastického roucha do Orientu, třetí do starověku a jeho mythologie, čtvrtá hájí mínění, že romantická výzdoba má původ svůj v pověrách domácích (sr. Liebrecht, Geschichte der Prosadichtungen, 50). Nám, jimž jde pouze o konstatování fantasticko-romantické povahy Gest, dostačí připomínati jednotlivá svědectví a pro větší víru dokládati svá tvrzení příklady z literatury středověké, a to jen za tím účelem, aby se snad nezdálo, že ten neb onen zjev je nahodilý.

Jak povídky Gest pohlízejí na náboženství, o tom jednáno bude na jiném místě. Zde nás zajímá zvláštní okolnost, která chová známky fantastického roucha, v něž se zahaluje středověk: je to kult, kterému se ve středověku těšili andělé a svatí. Víra v přítomnost strážce nebeského, jež předzvěst svou má v platonských ideách, strážce, který člověka doprovází životem, bdí nad jeho jednáním, vede ho k dobrému, nebyla středověku neznáma. Víra tato je dogmatem pravověřících také ještě dnes, ale pojetí jeho ve středověku je jiné nežli výklad křesťana moderního; je mnohem jednodušší, materielnější a odpovídá naivní bezstarostnosti doby. Středověk představoval si anděla jako prostředníka s tělem a s krví mezi Bohem a člověkem. Ochránce v podobě lidské byl člověku středověkému bližší než pouhá abstraktní představa o andělu. Proto vidíme — nepřehlížejíce k legendám, které oplývají zjevy bytostí andělských, nýbrž jen k literatuře světské — že anděl stále doprovází Karla Velikého a při každém nebezpečí je mu po boku (Chanson de Roland 2452), andělé obstupují Rolanda, když umírá (Chanson de Roland 2393—2396).

Podobným materialismem dýše 57. povídka Gest (jíž podobá se povídka 97.). Za císaře Antonia žil v jeho zemi rytíř, jenž cestoval do města. Spatří před sebou lva a draka, za sebou moře. I zjeví se mu anděl, který mluví k němu: »Pohrdej, odolej, potři, věnec tobě dám!« Totéž naivní představování jeví se v povídce 70. Rytíř, domnívaje se, že panoš jeho vzal mu peníze, utne mu nohu. Poustevník, který znal nevinu panošovu, pochybuje o spravedlivosti božské; zjeví se mu anděl a poučuje ho o nevyzpytatelnosti cest božích.

Že povídky podobného druhu vyplynuly z prostředí, jež vypěstoval si středověk, můžeme dosvědčiti z lidových povídek francouzských, zvaných »fabliaux«, které zajisté jsou nejvěrnějším obrazem tehdejšího života. Mezi jiným obsahuje tento druh povídek také nábožná vypravování, a tu upozorňuji na fabliau, které má touž koncepci jako povídka Gest právě vypravovaná. Název jeho jest: L'Ermite conduit par un ange dans le siècle. Latinská Gesta mohla snad býti inspirována tímto lidovým vypravováním, ač se pochod mohl státi též opačně. Obsah fabliau je: Poustevník vyšel si do světa, aby zkoumal jeho běh. Byl doprovázen andělem, kterého pokládá za obyčejného vojína a který třikrát nevděkem splácí svým hostitelům. Poustevník nařiká si do spravedlivosti božské; anděl přijímá pravou podobu a poučuje ho. (Sr. Histoire littéraire de la France, XXIII, str. 128.)

To je první stupeň, kterým se ukazuje fantastická povaha Gest, jež základ svůj má v anthropomorfičtém pojmání ideí náboženských. S kvetoucím kultem náboženským souvisí svrchaná účta, jež věnována je obrazům svatým a ostatkům. Středověká literatura nábožná obsahuje spoustu materiálu přerozmanitě zpracovaného, který je apotheosou účty k posvátným relikviím (sr. pověsti o sv. Grálu). Po této stránce známa je legenda o sv. Veronice, znám je zázračný obraz Panny Marie v Edesse (z legendy o sv. Alexiovi). Zvláště pak Jerusalemy, bohatý na posvátné relikvie, je předmětem veliké účty křesťanstva (sr. Voyage de Charlemagne a Jérusalem et à Constantinople). Také z této zásobárny čerpají Gesta. Povídka 92. vypravuje: V Jerusalemě je měděný sloup, na němž visí obraz Spasitelův; kdo se dotkne záhybů jeho; je z každé nemoci vyléčen.

Ovšem fantasie středověká neobmezovala se pouze představami náboženskými. Touha po novotě a dobrodružnosti dala vznik bytostem pololidským, polobožským, jež vystupují jako ochránci nebo škůdci lidstva. Jsou to obři, trpaslíci, čarodějové, vily, kteří jako šťastní bohové »ex machina« děj posunují ku předu nebo jej rozuzlují. Táž snaha po neobyčejnosti pudila předrážděnou fantasii středověkou vymýšleti fantastické zjevy i ve světě přírodním: hadové, drakové a různé potvory podivné jsou oblíbenou ozdobou vypravování středověkých, zvláště v době pozdější. Dokumentovati věc ze středověké literatury je takřka zbytečné, neboť není snad jedné památky středověké doby pozdější, která by po této stránce byla střízliva. Za příklad dostačí ukázati na nejvýznačnější zjev toho druhu: je to starofrancouzská píseň »Bataille Loquifer« (Rainouart válčí s obry a potvarami, dostane se do říše vil, setká se s Rolandem, Artušem a Parcivalem, zamiluje se do vily a po mnohých dobrodružstvích vrací se na zemi). Totéž fantastické roucho tvoří podstatu některých povídek Gest. Vystupují tam dvě jména, se kterými shledáváme se i jinde ve středověké literatuře; jsou to

jména čarodějů Vergilia a Merlina. Není nikterak s podivem, že doba, která líčí hrdiny řecké a římské v rouše bloudivých rytířů, předvádí mudrce a básníky antické jako čaroděje. Mezi nimi vynikají uměním Vergilius a Horatius, který dosud v krajině Palestrina zvané jako mocný a dobrý čaroděj je uctíván (sr. Liebrecht, l. c., pozn. 251). O Vergiliově, čarodějníku středověkém, je obsáhná studie: *Virgilio nel medio evo*, Domenico Comparetti, Livorno, 1872. Pochybovalo se sice o tom, je-li čaroděj Vergilius totožná osobnost s básníkem římským, a tvrdilo se, že pověst o čaroději Vergiliově povstala zásluhou biskupa Vergilia Salzburského, člověka duchaplného na svou dobu, jež stihl týž osud jako Alberta Velikého, neboť byl pokládán za nekromanta (Liebrecht, l. c., pozn. 251a). Z povídek 14. a 15. století, jež kladou činnost Vergiliovu do Neapole a Říma, vysvítá, že myslí se tu na básníka Vergilia. O tom, jak Vergilius přišel k pověsti čaroděje, vysloveny jsou různé domněnky; ukazuje se na 8. eklogu (64—), na 6. knihu Aeneidy (263—), na velikou znalost matematiky, kterou Vergilius se obíral a která ve středověku pokládána byla za tajemné umění (pythagorická posvátnost čísel platila také ve středověku), na tu okolnost, že Vergilius kázal prý před smrtí spáliti své činnosti, což mohlo vzbuditi podezření, že jsou v nich uložena tajemství černého umění. Třeba dodati, že mnohá povídka vztahující se k Vergiliově má původ svůj v Orientu, a Vergilius je často pouhým nositelem vypravování, jehož původ sluší hledati jinde. Pochopte záměnu snadno, uvážíme-li, že když sláva Vergilia jako nekromanta se rozšířila, lehce mohly mu býti přiřčeny také jiné tradice kouzelné nehledíc na jejich původ (právě tak jako Karlovi Velikému byly imputovány události, jež se sběhly za jeho předchůdců nebo nástupců). Nejrozšířenější tradice o čaroději Vergiliově kvetly v okolí neapolském, oblíbeném sídle Vergiliově, kde také básník po svém přání byl pochován; odtud šíří se do Říma a do vzdálenějších krajin (sr. Liebrecht, l. c. 185). Také *Gesta Romanorum* obsahují několik povídek, které mluví o Vergiliově jako o velikém umělci, čaroději, příteli chudých a klamaných. Vergilius opěvoval radosti a strasti lásky; týmž tónem vyznívají pověsti středověké o Vergiliově čaroději. Vergilius je ochráncem lásky, uměním svým pomáhá milujícím a klamaným manželům. Vypravuje nám o tom povídka 110. Za vlády Ptolemaiovy žil v jeho zemi rytíř, který klamán byl nevěrnou manželkou. Když odešel na pouť do Jerusalema, žena jeho s milcem kouzly usilují o jeho bezživotí. Vergilius potkává klamaného rytíře a zachraňuje jej uměním čarovným; žena jeho je pak upálena. — Také v povídce o Fortunatovi (kapit. 39.) vypravuje se o třech darech, které zhotovila umělá ruka Vergiliova: o prstenu, sponě a sukně. — Povídka 21. popisuje umělou siní, jež se nazývala »spása Říma«; vystavěl ji mistr Vergilius. Uprostřed sině byl obraz bohyně římské, která měla v ruce jablko. Po stranách

byly obrazy provincií, z nichž každá opatřena byla zvonem, který v nebezpečí vzpoury zazvonil. Tu objevil se rytíř na kopuli paláce a ukazoval kopím ke vzbouřené krajině. Tak byl Řím zachráněn. — Vypravování toto, jehož pravděpodobnost podporována byla u středověkého čtenářstva silnou dosí fantasií, rozšířeno je v povídce 78. Tam se vypravuje, že císař Octavian lakotou svou zničil umělecký výtvar Vergiliův, dav se oklamati nepřátelskými králi, přestrojenými za hadače. V téže povídce episodicky je líčeno jiné umělecké dílo Vergiliovo: oheň obrovský, u kterého chudí se hřáli; vedle ohně postavena byla studnice, kde chudí hasili žízeň; vedle ní byla socha, na jejímž čele byl nápis: »Kdo mě bude bít, pomstu nad ním vezmu.« Přihodilo se pak, že pošetilý člověk udeřil sochu, jež se zřítíla a zasypala oheň i vodu. — V povídce 36. se mluví o soše vystavěné Vergiliem, jež měla zázračnou moc jmenovati provinilce, kteří přehřešili se proti příkazu císařovu.

Kdežto pověsti o čaroději Vergiliovi obmezovaly se ponejvíce na krajiny italské, širší oblibě těší se ve středověké literatuře pověsti o Merlinovi. Kouzelník Merlin tvoří podstatnou část fantastického personálu, který vystupuje v pověstech okresu artušovského, neboť román o Merlinovi je z nejstarších pověstí, jež nakupily se kolem Artuše a jeho družiny. Tam se dovídáme o jeho původu a dobrodružném životě. Zlí duchové, ve hněvu nad vykupitelskou činností Kristovou, usnesou se, že pošlou jednoho ze svých na svět, aby s pozemskou dívkou zplodil dítě, jež pracovalo by pro peklo. Podzemní vyslanec vloudí se do rodiny Brittovy a svede jeho dceru. Ta vržena je do žaláře a odsouzena k smrti. Tam narodí se pověstný Merlin, který byl pokřtěn a ďáblové ve svých úmyslech zklamání. Merlin však má přece některé známky nelidského původu: mluví hned, jak se narodí, vyniká moudrostí a silou čarodějnou... (sr. Liebrecht, l. c., 64.). Že pověsti o Merlinovi pronikají do literárních produktů středověkých, dosvědčují Gesta, která z hojných tradic o Merlinovi čerpají látku k povídce 80. (vypravování tvoří část západní recense románu o Sedmi mudrcích): Císař římský (jméno se neuvádí) měl ve své radě sedm mudrců, kteří zneužili jeho přízně, způsobivše kouzelným uměním, že viděl uvnitř paláce, vně nikoliv. Císař povolal k sobě mudrce a tázal se jich o radu. Ti slíbili mu pomoci v desíti dnech. Vydají se na cesty a potkají muže, který jich žádá, aby mu vyložili sen. Pachole stojící na blízku sen vyloží a prozradí mudrcům své jméno. Byl to Merlin. Mudrci vezmou ho do Říma a prosí ho, aby uzdravil císaře. Merlin, který se vyzná v kouzlech, poučí císaře, že je potřebí k jeho uzdravení, aby stál všem sedmi mudrcům hlavy. Stane se. Císař nabude zraku a odmění se Merlinovi rukou své dcery. — Celá povídka vydechuje vůni dobrodružných románů z okruhu artušovského nebo z pověstí cyklu tomu blízkých. Po-

divná slepota panovníkova, zjev čaroděje, výklady snů, nález pokladu, zvláštní příčina nemoci (Merlin ukazuje císaři sedm vroucích pramenů: pokud budou prýštíti, dotud císař se neuzdraví; prameny pak mohou býti uhašeny pouze smrtí sedmi mudrců), zázračné uzdravení — vše to jsou prvky, jež náleží do fantastického prostředí romantiky středověké, jejíž invence v tomto směru byla nevyčerpatelná.

Fantasie, která je tvůrčí silou povídek středověkých, pracuje rozmanitým způsobem. Zajímavá po té stránce je povídka 55., zajímavá již proto, že uvádí se často ve spojení s pověstí o divokém lovcí, jež v románech středověkých rozmanitě bývá zahalena a v tradicích lidu německého chová se až dosud. Obsah: Symachus, římský císař, zatoužil po zemi svého rytíře Lenucia. Rozkáže mu, aby do téhodne dobyl černého koně, černého psa, sokola černého a trouby černé. Rytíř se vyzpovídá a pustí se na cestu. V lese potká starce, který půjčí mu hůl a radí, aby jel do černého hradu, kde, ukáže-li hůl, dostane vše, čeho si přeje. Stalo se; rytíř s vyžádanými věcmi vrací se k domovu a na cestě děkuje starci za jeho laskavost. Král přijme dary, vsedne na kůň, zatroubí v troubu, se sokolem pustí se za jelenem a již se nevrátí. Povídka tato je fantastickými živly přeplněna; podivné přání císařovo, tajemný zjev starcův, zázračná hůl, černý hrad, tragický skon králův — vše to kráčí ve stopách dávno vyšlapaných romantiky středověké. Zakončení povídky podobá se pověstí o divokém lovcí. O původu pověsti o divokém lovcí podává úsudek vynikající znatel mythologie německé J. Grimm ve knize »Deutsche Mythologie«, str 871—902. Připomíná, že první křesťané nezřekli se nikdy úplně a náhle víry svých pohanských předků; představy starých bohů a mythických bytostí dlouho ještě v novém náboženství tanuly jim na mysli. Mythologické bytosti při pozvolné přeměně, stupňované stále rostoucí oblibou víry nové, ztrácely dřívější rysy jemné povahy a jevily se pouze v ničící síle a kouzelné moci. Představám takovým říkáme dnes mnohdy strašidla. Na takových tradicích pohanských zakládá se pověst o divokém lovcí (Der wilde Jäger): Ač Artuš podle běžné tradice zemřel v boji proti Mordretovi, přece se věřilo, že se opět vrátí na svět. O zatímní jeho přeměně kolovaly rozličné domněnky. Jedna z tradic vypravuje o něm, že jezdí vzduchem s obrovskou rychlostí za bouřlivého hukotu. (Příště konec.)

Hněvkovského „Děvín“ romantický.

Napsal Antonín Procházka.¹

Josef Kajetán Tyl ve svých známých »Pomněnkách s hrobu nejstaršího Čecha« udává podle zprávy Hněvkovského, kdy vznikl úmysl básníkův, aby Děvín přebásnil. Bylo to r. 1820 na den svatého Jakuba, kdy na Mírešovské faře Vojtěcha Nejedlého tři staří přátelé, kteří již dospěli anebo dospívali padesátky, farář Puchmajer, rada Hněvkovský a hostitel, ztápěli se v růžové vzpomínky svých literárních počátků. Hněvkovský vzpomínal také úspěchu svého Děvína »a potom svěřil přátelům, že má oumysl z Děvínu velkou *romantickou* báseň napsati, což Nejedlý také hned pochválil, ale Puchmajer zrazoval a raději druhé vydání prvního Děvína obstarati radil«.

Že již od roku dvacátého Hněvkovský předělával svou kdysi populární epeji, znenáhla zapomínanou, k tomu ponukla jej (podle jeho vlastního přiznání v autobiografii) hlavně »kritika v berlínských literárních novinách, kde se báseň »Děvín« za pouhé rýmování ukládá . . Chtěl . . tuto práci . . vybrousiti; tím čas od času prodlíval; ale tato kritika jej k opravování spíše určila.« (Časopis Česk. Musea 1905, str. 387.) S počátku opravoval Děvín po částech; později však, nabýv opět zběhlosti, postupoval rychle a posledních devět zpěvů romantického Děvína předělával za sedm měsíců. R. 1824 báseň byla dokončena. Také professor Jan Nejedlý oznamuje bratru Vojtěchovi dne 4. března 1825: »Hněvkovský svůj Děvín dodělal a snad také s vydáním jeho nebude prodlévati.«² Že báseň vydal teprve r. 1829, vysvětluje se tím, že hledal nakladatele, jež našel v osobě Františka Antonína hr. Kolovrata Libštejnského. Teprve tehdy dala majitelka tiskárny J. Fetterlová z Wildenbrunnu knihu vytisknouti.

¹ Viz LF. XXXV, 1908, str. 455.

² K. Sabina (Krit. příl. k N. L. 1864, str. 262) neprávem vidí popud přebásnění v epose Karla Egona Ebarta, německého básníka pražského: »Pohříchu později [Hněvkovského] vavřín, jehož si Egon Ebert německou romantickou básní Vlasta vydobyl, znepokojoval a podněcoval ku předělání Děvína na romanticko-hrdinskou báseň.« Ebert otiskl v druhé polovici r. 1823 v německém časopise Kranz (Der Kranz oder Erholungen für Geist und Herz. Herausgg. v. Wofg. Ad. Gerle, Jahrg. 1823, X. seš., str. 1 a násl.) básničku Hrad Motol a označil ji jako zlomek epické básně »Dívčí válka«. Tenkrát Hněvkovský již třetí rok předělával svůj Děvín, a kdyby ani toho nebylo, sotva si všiml drobné čtyřsloupcové básně německé. Teprve r. 1827, kdy Děvín podle zprávy Jana Nejedlého dva roky byl již dohotoven, mladý Fr. Palacký přijal nové verše přítele Ebarta do prvního sešitu Musejníka a otiskl tam tři zpěvy básně o válce dívčí a za rok opět nové dva zpěvy. A teprve r. 1829 vyšla dokončená báseň Ebartova, »Vlasta«, též rok jako Hněvkovského báseň romanticko-hrdinská, docela hotová již před čtyřmi lety a odevzdaná tiskárně již před srpnem 1828.

Takovým způsobem čtyřicet let po prvním vydání vyšlo z tisku pražské arcibiskupské knihtiskárny přebásněné dílo Hněvkovského o 403 stranách s nadpisem: »Děvín. Báseň romantickohrdinská v osmnácti zpěvích od Šebestiana Hněvkovského. Díl první a druhý«, předmluvou datovanou v Poličce dne 1. srpna 1828 připsané řečenému mecenáši.¹

Již označení nového Děvína básní *romantickohrdinskou* projevuje, že je zde nové pojetí, a také obsah vzrostl novými šesti zpěvy, jakkoliv obsahovému jádru tím nijak nepřibýlo, ježto přidělané zpěvy jsou většinou vložky, bez nichž by se báseň obešla.

Děvín romantický rozdělen je, podobně jako Děvín komický, bez nutkové potřeby na dvě části. Dvanáct zpěvů Děvína komického rozšířil básník na zpěvův osmnáct tímto způsobem: První zpěv povšechně má obsah původní, druhý rovná se obsahově čtvrtému komickému, zpěv třetí, čtvrtý a pátý jsou složeny nově, šestým zpěvem básník učinil původní zpěv třetí, sedmý zpěv je zas úplně nový, zpěv osmý z druhé polovice jest roven první části komického zpěvu druhého a devátý zpěv ve své druhé polovici obsahuje druhou část druhého zpěvu komického. V druhém oddíle nový je pouze zpěv desátý, ostatní postupují tak, že zpěv jedenáctý je za původní zpěv pátý, dvanáctý za sedmý, třináctý za šestý, čtrnáctý za osmý, patnáctý za devátý, šestnáctý za desátý, sedmnáctý za jedenáctý a osmnáctý za dvanáctý.

Tedy úhrnem vzato, zcela přidělaný jsou zpěv třetí, čtvrtý, pátý, sedmý a desátý (tudíž pět zpěvů), a nové jsou také první polovice zpěvu osmého a devátého, takže tím dostáváme všech šest zpěvů přidáných. Ostatní zpěvy ovšem Hněvkovský předělával po svém.

Proč se Hněvkovský odhodlal nově předělati báseň, jejíž první tři zpěvy už jednou byl proměnil a jejíž humoristický tón jí získal tak širokou oblibu čtenářů? Byla to *romantika*, jež si přizpůsobila ráz i obsah básně.

Jak Hněvkovský předělával a co přidával, dobře znázorní již zpěv první. Proti 61 sloce Děvčího boje stojí 79 slok Děvína komického, a těm odpovídají už 92 sloky Děvína romantického. Přidaných veršů básník neužil jen pro obsah, ale získala jimi též motivace, děj jest lépe a všestranně připravován.

Vzhledem k Děvínu prvnímu přidán je výstup Vlasty, povzbuzující družky k odporu a k obraně svobody, dále hovor Budislavy s Vlastou, jež prohlásí, že nechťela otroctví mužů, však teď že nutno bojovati proti rušitelům smluv. Přidána je kněžna Klatovka, aby jí průvodkyně ukázala s náspu hradního udatné

¹ Censura propustila báseň, vyškrtnuvši část vlastenecké řeči pěvce Dobroslava a část komické scény ze zpěvu XV.

vévodkyně s jejích zástupy, tak jako v Děvíně komickém Zvědka ukazovala Vlastě bojovníky Přemyslovy. Přidána je první bitva, v níž dívky vítězí obratností taktickou i udatností vůdkyň, a v níž seznáváme hlavní osoby děje.

Zpěvem druhým básník učinil čtvrtý zpěv Děvína komického (tudiž třetí zpěv Děvčího boje). Proti 74 slokám dřívějším jest jich zde 106; přidaných 32 připadá na vrub podrobnějších zpráv o Libuši. Je tu Libušina řeč na sněmu, Libušina volba Přemysla za manžela a zpráva o sedáních pořádaných Libuší, je tu vypravováno o přepadu Libuše od Hunův, o pomoci Vlasty i o kněžnině smrti. Rozšířeno jest vypravování o zohavení vyslance Pomníkvasa a odvetě mužů. Líčení bitvy se Samoslavem je také porozšířeno o podrobnosti, jež vyplňují několik slok.

Další tři zpěvy jsou nové dodatky, složené až pro Děvín romantický, a vypravují toto:

Po vítězství u Pšar Vlasta, nemohouc sjednatí mfru, vytáhne k Brodu, porazí zástupy Rozhoňovy a obsadí Kouřim. Kníže Rozhoň slíbí za hlavu vítězné odpůrkyně svou dceru Nivu i s panstvím. Niva zamilovaná do podkoního otcova umluví s milencem plán, se svolením Rozhoňovým uchýlí se k Vlastě, a předstírajíc útlak doma, je vlídně přijata. Nivin Miloš s chasou zaskočí jednou Vlastu na lovu. K tomu se nahodí dobrodružný Štanson, jenž zastav se zprvu Vlasty, dá se s ní po chvíli do boje za ruku knížecí dcery. Vévodkyně, uhýbajíc se oslu Štansonova sluhy, sklouzne a jest odvedena k Rozhoňi, jenž ji odsoudí na hranici. Marně se Svatopluk přimlouvá za kněžnu; ji toliko zachrání nenadálé přispění Budislavino. (III.)

Když se roznese pověst, jak osel způsobil Vlastě pohromu, prohlásí jej zázračným zvířetem a Truldoslav odvede jej v slavném průvodu do města. Potom koupí Šedíka od sluhy Tuponě a váží si ho zvláště, když svým jháním jednou zažene od tvrze útočící bojovnice. Zatím Vlasta vykoupí Nivu od loupežníka ze zajetí a velkodušně ji pošle zpět Rozhoňovi. S jízdým sborem přispěje pak družkám obléhaným na Kouřimi. Tou dobou Tutoslav, zvěděv o znamenitém Šedíkovi, vyžádá si ho od bratra Truldoslava. Cestou zabaví dívky poslu Míroději přebarveného oslíka, jenž však poplašen střechy, uteče za svým průvodcím. K počtě Šedíkově uspořádají v městě slavnostní průvod. Pojednou objeví se ozbrojené dívky, leč odvolány k Děvínu, kvapně se obrátí. Měšťané přesvědčení jsouce, že prchly před oslíkem, oslavují jej vroucně. Ale na výpravě proti Šárce při plavbě přes řeku Šedík utone, a jen znamenitý věstec, prohlásiv osla za boha, mírní všeobecný zármutek. (IV.)

Krásobělu, jež Nivu doprovází k Rozhoňi, přepadne zamilovaný loupežník, avšak panně přispěje tajemný »panoš s orlem«. Na společné cestě rytíř vyprostí z rukou zlé Kobylizny mladou Dobruši i vězně ze sklepení na Kolovci a lehce přemůže doupe

loupežnické. Svěřiv posléze dívku Vlastě, jež právě blažila se v lesní chaloupce rodinnou idyllou Miroslavy a Ctislava, odejde, ale za okamžik zase ochrání vévodkyni před dravými medvědy. Nyní teprve vyklube se z panoše odmítnutý nápadník Vlastin, Přemil. Milenci se vroucně objímají, dokud nepřijdou bojovné dívky s nosítky pro raněnou vůdkyni, jíž k vůli dají milost sběhlé plukovnici Miroslavě, šťastné ženě Ctislavově. (V.)

Zpěv další (šestý) je v hlavních rysech roven třetímu zpěvu Děvína komického (a tedy druhému zpěvu Děvího boje), ale 59 slok Děvího boje vzrostlo na 73 sloky Děvína romantického. Získané verše připadají bližšímu objasnění hrdinských činů Kasalových v boji proti Němcům, vysvětlují, proč Kasal nevě na Přemysla, a šíře vykládají nesnáze jeho lásky k Běle.

Nový zpěv sedmý vypravuje: V pluku Pětisily před Žatcem rozproudí se radovánky po vítězství nad luckým knížetem Hali-slavem. Touhomilá přednáší zpěv oslavující boj a vítězství a jinou písní velebí bojovnou Pětisilu. Po Touhomilé Slavka s lyrou v ruce zpívá o dnešním slavném vítězství.

Zpěv osmý vzhledem k příslušnému zpěvu druhému v Děvíně komickém má nových 37 slok úvodních; sloka 38. až 91. odpovídá první části původního zpěvu druhého. Nová část má asi tento obsah: Vlasta přikvačí na pomoc ohroženému Děvínu, a vysvobodivši Budislavu z moci Zloslavovy, uchýlí se s ní do hradu, k němuž se stále hromadí zástupy mužů. Rovněž Svatava vede své bojovnice od Žatce ku Praze. Odtud je postup stejný jako v Děvíně komickém.

Zpěv devátý má podobně první část novou, k níž je připíata předělaná druhá polovice druhého zpěvu básně směšno-hrdinské. V prvním oddíle (38 slok) se vypravuje: Vlasta se posléze rozhodne pouze pro věc dívek a vzkáže Přemilovi, aby si na ni již nemyslel. Po té vyslechne poselkyně z Řecká a Vlacha, jež přinášejí zprávy o ušlechtilém umění klassickém i o náboženství křesťanském a mohamedánském. Následuje poselství Přemyslovo, jež vlivem pěvce Lumíra vyzní smířlivěji, než přilehlé místo v prvním vzdělání.

Obsah nového zpěvu desátého je tento: Květka na stráži zpívá si balladu o Střeboru a Sladuši a svým zpěvem přivábí zamilovaného Nezamysla. Knězi se z nenadání splaší kuň a vláci jej, leč srdnatá dívka ho zachrání a ošetří. Sotva se Nezamysl trochu vzpamatuje, vyzná jí lásku, ale Květava, nevěřic panské milosti, mu ujede. Zatím Přemil, zoufaje si z nezdaru u Vlasty, uvažuje o povrchnosti ženské; přece však znovu vyproští Krásobělu ze zajetí roztočeného Běloše a kousek dál vyrve třem junákům poslici Vlastinu, doprovodí ji k Děvínu, a s Krásobělou, jež se mu zatím vyzná z lásky, zamíří do ležení k Branovu.

Zpěvy další mají pouze menší změny, přirovnáme-li je ke zpěvům komickým.

Z uvedených změn vysvítá, v čem záleží obsahový rozdíl mezi Děvínem komickým a Děvínem romantickým. Působí jej především *episody* nebo odbočky od hlavního proudu, aby báseň byla epičtější, dějovější.

Tím znatelně utrpěla komposice, počítáme-li k ní přehlednost dějů. Jako v Děvíně komickém spousta vedlejších osob překáží přehledu, tak v Děvíně romantickém záplava děje vedlejšího působí nepřehledností, takže básník sám uznal za nutné omlouvat se: »Odpustte, že ubírám se v zpěvu s cesty od jednoty, uvádím zde míšeniny: hrnou v směsici se také světa děje, ve chumeli proud též řeku chvěje.« (Děv. X, 39.)

A jsou to právě části přitvořené, jež přetrhávají hlavní pásmo. Docela vedlejší je celý zpěv o Tupoňově oslíku, docela zbytečná je vyzpívaná bitva u Žatce ve zpěvu sedmém, a jen nový zpěv třetí a desátý aspoň z části jsou odůvodněny. Básník rozplýtlval hojně episod, v nichž těžko se vyznatí a přes něž ještě hůře lze se dostat k vlastní věci. Osamocené sice působí některá episodka nebo drobnůstka, leč při takovém jich množství celek vyznívá chaoticky.

Episody prostupují celou báseň. Retrospektivní ráz má vložka o Libuši a skládá se ze dvou oddílů. První oddíl vypravuje, jak Libuše volí Přemysla a povznáší ženské pokolení, druhá líčí přepad Libuše od Hunů. Episodická jest romantická láska knížecí dcery Nivy k podkonímu Miloši, episodicky vystupuje také zde rytíř Štanson se zrzavou Dojkou, se sluhou Tuponěm a oslem Šedíkem, jemuž básník věnuje celý zpěv čtvrtý. Episodou jako vybranou z nějakého romantického krváku je příběh Dobruše na tvrzi zlé Kobylizny i romantické avantury s loupežníky, kdežto rodinná scéna Ctislava a Miloslavy působí svým idyllismem. Písně episodického zpěvu sedmého obsahují životopis Pětisily a vítězný boj žatecký, který nemá dalšího významu. Episodické jsou písně Květečina o Střeboru a Sladuši, pastýřčina o Dechně a Chvalboji, i písně o stihatelích. Důvodněji připojil básník toliko milostnou episodou staré žalárnice děvínské a uvedenou píseň o mládí Pětisilině.

Tolik přibýlo nových vložek ke starým, o nichž jsme se již zmínili. To je řetěz nebo spíše tříšť episod, v nichž se hlavní děj tratí a rozplývá. Vidíme, že jádro Děvína romantického i komického je stejné; vypravování liší se hlavně tím, že v Děvínu komickém sledujeme jasně, co se děje, kdežto v Děvíně romantickém nestačíme sledovatí rušnou směs dějů současných. Uvedené epizody pak větším dílem poutá pouze básník, nikoli vnitřní spojitost, a většinu jich lze charakterisovati: co epizoda, to píseň.

Jinak Děvín z r. 1829 má přednost před Děvínem z r. 1805, že jest ucelenější a, jak už praveno, bedlivěji motivován. Kdežto prve hlavní slovo mělo zdůvodňování charakterů, zde k tomu přistupuje motivace dějová, vnější.

S tím souvisí provedení *exposice* ve zpěvu prvním. Kdežto v Děvčím boji po *exposici* není ani potuchy, kdežto v Děvině komickém *exposice* prvá omezuje se na předvedení reků s naznačeným úkolem jejich, v Děvině romantickém čteme důkladný výhled do povah, do situace a do děje, první zpěv jest uveden v příčinnou i dějovou souvislost s hlavním pásmem epeje. Hned zde je *exposicí* vyloženo o válečném umění dívek, označena *zdatnost* mužů, objasněna jest *idea* bojů minulých i *nastávajících*; hned zde poznáváme celého Přemysla, celého Příbrala, celou Vlastu. První zpěv jest ukázkou dalšího děje, *exposicí* celé básně.

Vůdčí motiv proniká i v Děvině romantickém zcela znatelně: obě strany bojují za rovnoprávnou svobodu. Tento důvod vede jednání většiny jako v prvním provedení. Zeslaben jest motiv nepřátelského záští a romanticky rozprášen jest motiv mírníci, láska.

Hněvkovský cítil potřebu účinného zdůvodnění děje, ale byl si také vědom nepřehlednosti, do které zabředl proto, aby toho jen hodně pověděl. Hromka, rozvláčná a obšírná jako skladatel, omlouvá se ruskému reku: »Odpusť, že tě v povídání po obšírné vedu cestě; mnohé vysvětlení cizí potřebuje, sic mu jasnost dějů zmizí. Mnohé by se jemu zdálo vírné, co zde zříme světle, jak to osud mece.« (Děvin II, 44.)

Proto se Hněvkovský na druhé straně snažil omeziti spoustu osob, jak vystupují činně v Děvině komickém, a mnoho hývalých reků dělá teď pouhé figuranty několika hrdinům hlavním. Děj básník rozdělil mezi *hlavní osoby* a zdůvodnil jejich povahami, ač skoro všem přibyla romantická sentimentálnost a nepevnost. Hlavní úlohy hrají Vlasta a Přemil, Budislava a Pětisila, Příbral a Šárka, Nezamysl a Květka, Kasal a Běla, Přemysl a Libuše.

Vlasta je táž bojovnice za ideu volnosti a rovnosti jako prve, táž důmyslná velitelka i statečná rekyně, důsledná a ušlechtilá vůdkyně, hlasatelka osvětňého programu; rázně se zastává svého, ujednané smlouvy jsou jí svaté. Poznáváme ji však podrobněji z vnitřní stránky jejího srdce v její vřelosti pro šťastný život rodinný.

Vlasta v Děvině romantickém hraje si se svou láskou na schovávanou jako její mileneec se svou tváří. Když ji zakuklený Přemil obrání před medvědy a rozechvěně k ní mluví, nepoznává ho, až když se prohlásí; potom dá se s ním do pláče a teskně doufá, že snad se jim časy vyjasní. Pak jde za svým povoláním a sentimentálně vzdychá po milenci, kterého už před sedmi lety zamítla. Přece však pošle mu zprávu, že se nikdy nevdá — a sotva poslice odejde, lituje svého vzdoru. Pro její unylou lásku jest i hrdinnost její zaměklá, a krásné řeči mluví Vlasta jen jako ze zvyku. V Děvině romantickém sestoupila níž.

Vlastina milence Přemila chtěl básník zbavití plačtivé poplašenosti a nahradil ji romantickou dobrodruživostí. Se spuštěným hledím jezdí Přemil jako anonymní panoš s orlem, trestá bezpráví, koná »neustále skutky ctnostné« a vysvobozuje. Vysvobodí Krásoběhu z moci loupežníka, vysvobodí Dobruši na popravišti mstivé Kobylizny, potrestá loupežnickou bandu a dopomůže oloupeným obchodníkům k urvanému majetku, vysvobodí Vlastu ze spárů medvědích, vysvobodí ještě jednou Krásobělu, za chvíli vysvobodí poslici Vlastinu ze zajetí tří junáků a je rytířským obráncem Budislaviným proti svévoli Zloslavově.

Dobrodruh skoro donquijotský je ve své lásce právě tak sentimentální jako Vlasta. K vůli ní odejde na sedm let do ciziny, k vůli ní v přestrojení dobrodruží, když se s ní setká, je všecek popleten a z rozpaků vysvobodí se odchodem. Posléze odváží se k vyznání a slzí s milenkou, ale spleten jsa jejím divným vzkazem, malodušně uvažuje o vrtkavosti ženské a romanticky věrně chce ji jako bohyni nešťastně milovat až do smrti. Když jej Vlasta v nemoci navštíví, vzníceně oplácí její náklonnost, ale sotva mu po krátké návštěvě odejde, upadne znovu v sentimentální náladu. Neskočí sice do Vltavy jako v Děvíně prvním, ale octne se v mokré lázni ve Mži, kam zamyšleného reka zanese kůň splašený útokem medvěda, atd.

Přemysl je zde právě tak slabý vladař, jako byl, a ustupuje tu ještě více do pozadí. O Libuši mluví se jako o mrtvé. Za to Pětisilu vykreslil básník mnohem důkladněji než původně. Tato hlavní odpůrkyně mužů je zde ještě bojovnější, ale je také lidstější. Přibral vystupuje opět jako hrdina lsti. K důkladnější charakteristice připojena je milostná jeho pletka se škaredou babičí Hroznou, žalárnice na Děvíně. I Šárce přidána je nová lest, již oklame Kasala, avšak to nemá již významu pro hotovou charakteristiku, známou z dřívějšíka. Budislava je věrná družka Vlastina, prodechnutá ideami své přítelkyně, již věrně stojí po boku. Krásoběla je v romantickém Děvíně rekům jen pro pomilování nebo pro dobrodružné kousky. Ji podobna je sličností líbezná Květká (jinak Hrubá), jež však nepoddajně brání Děvína proti útoku mužův až do příchodu Vlastina. Pozoruhodnými protějšky jsou rekové slova, pěvec panoš Lumír a vážný Dobroslav, oba obhájci práva dívek, obránci blaha národa i vlasti, hlasatelé ušlechtilých naučení, znalci dějin národních, a oba dva stejně oblíbení a vážení u dívek i u mužů. Pěvec Lumír, vyslaný v smírném poselství, aby svou lyrou zkonejšil dívky, osvědčí se dobrým řečníkem i vlasteneckým optimistou. K smírnému závěru pje při varytě, oslavuje hrdinské boje dívek, uznává oprávněnost těch bojů a velebí dívčí ušlechtilost, jež z vlastenecké lásky vzdala se zemského řízení. Doroslav, stilisovaný Lumír, horlí pro smír,

aby Čechové nebyli potlačeni sousedními národy, aby zachovali zemi získanou předky a aby byli hrázi ostatním Slovanům.

Hněvkovský poznal znejasňující vliv přílišného množství jednajících osob, jak byly uvedeny na jeviště v Děvině komickém. Proto rozmnožil sice zástupy o několik postav, leč za to kruh hlavních hrdin zřetelně zúžil.

Hněvkovský ve své vážné básni se snažil, aby vynikly v popředí osoby historické, známé také jinde. Z kronik stojí zde Přemysl, Libuše, Nezamysl, Kazi, Teta, Bivoj, Vlasta, Šárka, Pětisila, Budislava; z prvotného Děvína Příbral, Kasal, Přemil, Květka, Běla, Krásoběla, Štanson a p. a ze sborníku Královědvorského Lumír.

Básník chtěl skladbě své vdechnouti vážného dějinného ducha, a tomu (jako dříve) snažil se přispět i přecetnými *udeji místními*. Poznali jsme, že v Děvině komickém dějinně místopisné určení se nepodařilo. V Děvině romantickém dopadlo podobně, ač máme i děj rozveden po celých Čechách, ne pouze osoby z celých Čech svedené před Děvín. Ale zase, ač válka zasáhne do různých končin země, všechno je stejné, jako by se bojovalo na jednom vojenském cvičišti.

Mimo místa jmenovaná v prvním provedení uvádí jich básník ještě řadu. Válka rozbouří Čechy od Šumavých hor k nebenosným Krkonošům, přes lesnaté Brdo, děje odehrávají se pod vršky Padrtskými, pod vrchem Kníhovem, pod horou Koukalovou, v úvale Skalském a v lesích Sázavských. Svou úlohu mají řeky Vltava, Mže, Ohře, Cidlina, Orlice, Bystřena i brod Draženský, Přeloučská zřídla i Labské močály. Nejvíce zasaženy jsou ovšem hrady, města i osady, jako Praha, Vyšehrad, Děvín, Podol, Pšáry, Srbsko, Zdíce, Klatovy, Podbaba, Brod, Kourim, Žatec, Stádice, Bechyně, mimo to pak Branov, Holovousy, Bystrava, Kosovo, Přelupy, Libín, Kyburk, Chebsko, Doubrava, Kolinec, Milohrad atd.

Určení místních tedy přibýlo, ale pouhá jména většinou nám nic nepraví, je to jenom umělá patina; Hněvkovskému ty názvy míst nic neznamenal. Ještě nejspíš mohou se brátí vážněji místa ležící blíže Prahy, leč opět toliko jako názvy, a ne typicky, svérázně.

Strakatou směsici představují udeje *náboženského ducha doby*, jak jsou v Děvině romantickém.

Hněvkovský skládal báseň romanticko-hrdinskou s úmyslem napsati vážnou báseň dějinnou, a illusi dobovou mělo vzbudit i prostředí pohanského kultu s pronikajícím křesťanstvím. Takto básník posunul válku divěi značně dále do proudu dějinného, ač (přes anachronistickou zprávu o Mohamedovi) chtěl postavit děj asi v čas, který určuje Hájek.

Jako dřív, mluví se zde o četných bozích staročeských. Každou chvíli přísahá někdo, »zdvihaje ruku k rádlu Perunovu«, krivopřísežníku jest se báti pomsty Perunovy, Perun hromovládcе vede vládu nad osudem, Pětisila neleká se v boji a volá: »Perun jest zde se mnou!«, posvátný je dub Perunův, a když dívky vidí Perunova ptáka, jásají, že jim přinese štěstí. Perunova dcera, bohyně Lada, má plno jmen (Krásopaní, Žižlila, Živice) i plno obětovníkův, a její slavnost slaví se v pražských hájích. Lel, Polel, Mílek zraňují svými šípy srdce bojovníkův i bojovnic.

Kasal obětuje Svantovítu, Ladě a Vítoslavu, Vlasta svolává dívky na horu Svantovítovu, Šárka varuje své stihatele před mstou Krosininou, bojovníky Tras straší svým pohledem, Osud drží vázky, Sudice sprádá štěstí a vrtkavá Štěstěna blaží své vyvolence. Kdo zakusí síly Smrtonošovy nebo pohlédne v oči Mořeniny, toho »duše zabere se ze divadla« a »zajde mezi bohy«. Zhanobilé duše zlých kráčejí k Chrvoři v brány podzemčanů, kamž je doprovází »tré dračie sester lítých, odplatnic všech zločinů i skrytých«, a tam přeplavení plavcem stínů z řecké mythologie, věčně sídliti budou v hoři jako v křesťanském pekle.

Mužové zavazují se dívkám přísahou »u všech bohů podzemských i co se snáší nad oblohu«, Vlasta volá ku pomoci bohy, šetky, a mnohý slibuje bohům, že jim dá sochy zlaté. Svrchovanci, bohové světla i bohové noci, bohové podzemští i nebeští tvoří dosti slušný zástup, ale, třeba upozorňují na sebe víc než dříve, je to zase pouhá stafáž.

Nákres mythických *zřízení a zvyků* v Děvíně romantickém jest obsáhlejší proti zprávám v Děvíně komickém. Každá slušná rodina knížecí chová si nějakého věstce nebo věstkyni (jako Přemysl, Rozhoň, Bivoj), rovněž ve vojsku je věstce nebo zaklínač a ptakopravec, který jest měrou počínů (na př. při pijáckém souboji), a posléze jsou i dobrovolné věstky, jako matka Štansonova. Hrdinové padlí v boji jsou spalováni na hranici, popel jejich je sbírán za zpěvů pohřebních a ukládán do mohyl. K tomuto spalování mrtvých z doby pohanské druží se upalování živých z křesťanského středověku. Jako čarodějnice jsou odsouzeny na hranici nepohodlné osoby, Vlasta Rozhoněm a Dobruše Kobyliznou. Dobu křesťanskou vyznačují také četné pověry, a to pouze v subjektivních nárážkách básníkůvých na soudobé přžitky kulturní.

Zcela nově přistupuje v Děvíně romantickém přímá zvěst náboženství křesťanského a mohamedánského. Vlasta vyšle do Vlach a do Řecka poselkyně na zkušenou a přivítá je s radostí, když slyší o křesťanském náboženství, přicházejícím od jihu, že povyšuje ženu na roveň muže. Ovšem zpráva druhé dívky o mnohoženství mohamedánů je bojovnicím odporna jako mnohoženství domácích mužův. Ústy Lumíra, Vlasty a jiných hrdin

básník oslavuje ušlechtilý nový zákon, jež dívky děvinské vítají s nadšením, protože každá bude mít muže výhradně pro sebe. Na pouhou zprávu o novém učení nejen ženy, nýbrž i někteří mužové hned přilnou k novému řádu. Již v tom je znáti, jak romantismus pronikl báseň. Lze to pozorovati nejen na obsahu, nýbrž i na provedení.

Především *příběhy dobrodružné* mají přesilu nad vlastním dějstvím válečným. Básník se zalíbením zabývá se líčením dobrodružství a provádí je podle známého vzoru romantických epiků středověkých i romantických belletristů novodobých. Dobrodružnost, rytířskost, ochrana slabých, dvornost a úcta k ženskému pohlaví — všechny znaky romantického eposu má i Děvín romantický.

Již v Děvíně komickém Domka cestou za rozkazy vévodkyně dobrodruží s Restovem, ale pravá romantická dobrodružství počínají teprve zde.

Za lásku sličné Nivy jde dobrodružít podkoní Miloš, s tlupou číhá na Vlastu, a pro milenku zhyne rukou statečné vévodkyně. Dobrodružství podniká i Pétisila, jak se vybere z domova a než dorazí k dívčímu vojsku; za krásnou děvou vydá se na noční dobrodružství i Nezamysl, a nic nedbá, že má býti na stráži. Pravým dobrodruhem z povolání je Štanson, jenž po příkladu Orlandově jezdí světem za milenkou a za dobrodružstvím. Nade všechny, i nad Štansona, vyniká však dobrodružný Přemil. Dobrodruží incognito, přichází vždy v pravý okamžik, aby zamezil bezpráví a mstil křivdu, aby zastal se utlačených a přispěl slabým ženám, aby chránil je proti lupičům i proti šelmám, aby nabídl svůj doprovod osamoceným dívkám, a to vše z nešťastné romantické lásky ke krásné vévodkyni.

Spousta dobrodružství rytířských, krutosti a muka připravovaná nešlechetníky, šlechtěné zakročování nezištných dobrodruhů, jimž do boje září jejich zlatovlasý ideál, vševládná náhoda, která přivede trestající ruku, aby vždy včas zamezila zlo, a která svého chráněnce vodí po poli ušlechtilých počinů, romantická volná láska ve vsi skromnosti a romantické sňatky milenců, kteří po těžkých překážkách se posléze přece za sebe dostanou — to znamená děj romantického Děvína.

Na mnoha místech projevil se zde i bývalý balladista písničkář, líce pohnutlivé příhody, jež se odehrávají buď v proudu děje, neb o nichž zpívají bojovnice při vartě nebo lyře. Krvelačnost jarmarečních ballad, ve kterých jeden po druhém zajde smrtí násilnou, že na konec nikdo nezůstane na živu, má na svědomí balladu o Stěboru a Sladuši, jak si ji zpívá Květka na stráži ve zpěvu jedenáctém.

Podobně jest při líčení chystaných poprav, kde však se hlásí i názor realistický, prostá denní zkušenost. Na příklad líčení ve zpěvu třetím:

»Den se blíží: jitří se již od východu,
 připravené stojí mužské davy,
 vede se již nešťastnice ve průvodu,
 mnohý vzdychá, kreje hořem hlavy.
 Viděti jest v jejím obličejí
 celé její srdce rozsápané,
 nablíží již, že je po naději,
 že jest příští její oklamané;
 žítí je bolest vnitřní snižené tak ženy,
 bouří mezi pomstou, hrdostí.

Mnohý při tom slzí, zní tu temný hluk,
 ouzkost bolná divatele dusí.«

(Děvín III, 80, 81, 85.)

Proti líčení popravý na př. ve III. oddíle Máchova Máje (Mácha, jak známo, Hněvkovského pilně čítal), kde básník krajinář dosahuje silného účinku především mohutným kontrastem živoucí přírody a mařeného života lidského — Hněvkovský se omezuje na prosté líčení všední skutečnosti.

Krvavé romány romantiků rázu Chr. H. Spiesze zřejmě působily na vyličení historie o ohavné Kobylizně, jež rdousí muže za mužem, a miláčky své, když se s nimi potěšila, zavírá do temnic.

Přidejme k tomu ještě obvyklé výrazy typické mluvy loupežnické, jako: zralý pro krkavce; dozrals pro krm ptáků dravých; ke kořisti sloužit musíš dravecům ptactva, zvěře, nebo: mělš již dávno tížit šibenici atd. — a máme pohromadě všecko, v čem záleží romantismus Děvína.

V líčení *soubojův* a bitek Hněvkovský nepokročil mnoho, přece však projevily naň vliv válečné doby století devatenáctého. Dívky vyzvídají sílu nepřátel, posíci jejich a příhodnost místa, operují s vojskem podle plánů provedených vůdkyněmi, které ještě v noci malují si nákresy bitevní; válečný soud na hrdle trestá zběhy, zvláště důstojnice. Z prací vojenských vyličil básník na př. kladení mostů v bažinách a j.

Jinak se bojuje jako u Homera, ač dívky mají netoliko starobylé palice, kopí, oštěpy a meče, nýbrž i husitské sudlice a mlaty i novověké bodáky, a ač jim k boji duní zvuky bubnů.

Mnoho nového nepřinášejí ani *líčení neválečných scén*, provedených romanticko-anakreontickou rukou básníkůvů. Máme na mysli především rodinnou idyllu Ctislava a Miloslavy ve zpěvu pátém, tichý rodinný život v ústraní od hluku válečného ve volné přírodě, kde snoubenci prožívají klidné blaho se svými dítkami, jak si to představovali novoanakreontikové a romantici dohromady.

Způsobem známým z dřívějška kreslí básník i v Děvíně romantickém *vnější vzhled osob*. Vedle toho přibyla samostatná *líčení přírodní*, na nichž lze pozorovati postup Děvína od eposu hrdinského k romantickému.

V malbě idyllického zákoutí zůstal básník starým anakreontikem, jak jsme ho poznali. Leč do Děvína romantického zasáhl též vliv poesie deskriptivní, zavedené k nám Milotou Zdiradem Polákem, jehož Vznešenost přírody Hněvkovský nadšeně chválí ve Zlomecích (na str. 122 a 123). Není pochyby, že Polákův příklad vzbudil verše popisující bouři. (Děvín VII, 50—52.)

Od jednoslovného *označování doby* pokročil básník v Děvíně romantickém aspoň na několika místech, ač i zde je dosti skoupý.

Jitro vyznačuje slovy, že vyšla na obloze záře jitřní nebo ranní zoře, že na výchoze trpytí se denice, jitřní hvězda nebo růžonosná záře. Někdy je naznačuje i dvěma verši: sotva kury zpěvem zvěstovaly den, na ráno, jak u východu jevila se deničina záře skvoucí. Večer »ukrývá se slunce za červánky«, a pak romantická noc »rozprostřela stíny šeré nebo tmavá křídla, hory zakrývají jasnost slunečnou, ukázalo se hned hejno hvězd«, a posléze »zatesklivě hleděla si dolů luna, vylivajíc cituplný svit«.

Přirovnáními plýtl Hněvkovský v Děvíně romantickém skoro ještě víc než v komickém a vypustil pouze některá, dotýkající se života novodobého. Jinak jeho přirovnávací zvyklosti hovoří příroda neživotná i životná, pověst i báje, epos antické i život soudobý.

Básnickému přirovnání slouží vichřice a často všelijaké jiné úkazy přírodní. Podobně botanika přispívá příměrům. Přecetná jsou přirovnání, jimž látky poskytla říše živočišná; zvláště ptáci a ssavci dódali zásobu svých příslušníkův, a to mnohé ještě dvojmo. Mimo ně jsou zastoupeni i raci, ryby, žáby, a obyčejně v celém roji včely, vosy, sršňové i mravenci. Příměry ze života jsou většinou rázu všeobecného. Svráznější jsou příměry, v nichž je zachycen typický život na počátku devatenáctého století, jako přirovnání o tančících nebo vyšívajících dívkách, o romantickém nočním únosu, o nucené svatbě s nemilovaným a p. Také bohatý poklad přirovnání prstonárodních došel, jako prve, pozornosti Hněvkovského.

Humor ozývá se i v Děvínu romanticko-hrdinském. Po té stránce zejména vyniká směšný ráz příhody Šedíkovy, již Hněvkovský podal jakousi posměšnou oslavu hlouposti. Podnětem byly mu patrně Blumauerovy burlesky nadpisované: Chvála osla, Chvála vola, Chvála vepře, kohouta, husy, blechy, čerta, žaludku a podobně, a byly mu jistě popudem, že týmž burleskním slohem provedl svou veršovanou Chválu osla a Chválu vola. (Drobné básně 1820, str. 148 a 193.) Tu zvláště Chvála osla byla jakousi studií pro chválu oslaveného Šedíka ve třetím a čtvrtém zpěvu romantického Děvína.

Jako v burlesce Hněvkovský chválí osla, že nedbá slávy, titulův a řádů, tak v epose staví se tato přirozenost oslí v protivu jednak se zázračnými vlastnostmi, jež mu přisuzují měšťané,

jednak s hlupáckými kousky kocourkovských hrdinů. Mezi statečné bojovníky dostane se najednou celý Kocourkov soustředěný kolem osla, který v zástupu svých obdivovatelů vypadá ještě nejchytřejší. Směšný je tragický skon Šedíkův a směšné jsou poznámky básnickovy, uzavírající žertovnou příhodu.

Vedle podobných výjevů působí na čtenáře nynějšího *komika bezděcná*, neúmyslná. Takových míst bezděky směšných je bez počtu. Všechny z naivního romantismu, který vyzývá k satirě na báseň, jež původně sama měla nádech satirický.

Také ve vážném Děvinu Hněvkovský ještě po letech zůstává tímž *osvíceným josefinistou*, jakým byl, když poprvé psal svou epopeji. Idejí osvícenských nepřevzal však pouze s dějem básně; jeho racionalismus je pořád živý, třeba zmírňován stářím a náboženstvím. A za nové reakce ovšem přestává na pouhém posměšku, jímž obdařuje pověry, víru ve sny a v zázraky, a pozitivně omezuje se na ideje osmnáctého století: lidskost a snášelivost.

Je povinností každého zastati se svobody. »Každý šlechtetný se o své brání, volnost má být nad život všem drahá; v porobě život nemá ceny, vlast bez svobody jest žalářem. Hněvkovský cítí břemeno cizácké nadvlády, despotickou ruku Metternichovu, vidí stále hrozivé nebezpečí centralisující germanisace, i naznačuje, v čem tkví naše obrana a naděje příští volnosti: ve svornosti a vzdělání — plán obrodný, vyznačený básníkem jasně již před pětadvaceti lety.

Známe z prvního Děvína *myšlenku slovanskou*, pokud zasáhla Hněvkovského. V Děvině romantickém Čechové podle slov Dobroslavových stojí jako průčelí Slovanstva; bojovnice děvinské stýkají se s Moravkami, Slovenkami, Obotritkami a Polabkyněmi. Je to zřejmý nový vliv Kollárovy Slávy Dcery z r. 1824, třeba Hněvkovský ještě r. 1835 v listě z 16. února píše Vojtěchu Nejedlému: »Kollárovy znělky jsou básnické zlomky do nevlastenecké formy stisněné. Mimo asi sto znělek ty ostatní za mnoho nestojí, ani zpívat se nedají a točí se neustále okolo jednoho hřídele; národ z nich málo užije.« Jako Kollár zapíral vliv poesie Byronovy, jež na něj přece působila zjevně, tak Hněvkovský vzpírá se Kollárovým znělkám, ač Vlastu zve »dcerou Slávy« a ač děvě české o sobě praví: »Tobě pěl a vlasti!« jako Kollár dává srdce »jednu vlasti půlku, druhou Mině.«

V Děvině romantickém Hněvkovský porozvedl *ženskou otázku*, ač podstatně se neuchyluje od dřívějšího svého názoru na uvolňovací hnutí ženské. »V žádné vlasti nemá otročiti žena, jako soudružka má býti ctěna« — »nezná *přírozenost* žádné otrokyně, její zákon není právo nové.« Tu básník vyslovuje své přesvědčení, pro něž má důvod: »Otročí kde žena, tam jest tupost věčná, náklonnost též k vlasti nesrdečná; kde jest volnost, tam

jest udatenství, a kde chrabrost, tam jen bezpečenství. (Děv. II, 53.)

Celou básní, ač není thesistou, skladatel provedl nauku, že cílem muže a ženy jest *manželství a potomstvo*, aby vlast měla zdárné pracovníky. To dovozuje kladně i záporně, přímo i nepřímě. Sňatky uzavírané bez lásky, zvláště v třídách tak řečených vyšších, Hněvkovský odsuzuje.

Když Hněvkovský vydal svou báseň, byl již skoro pětadvacet let šťastně ženat, měl už čtyři syny na studiích a dceru ve školách; mimo to bez vlivu nebylo jistě jeho dětství v družině desíti sourozenců. To vysvětluje a zdůvodňuje básníkův ideál: život rodinný.

Když se Hněvkovský odhodlal předělati svou báseň směšno-hrdinskou na vážnou epopeji dějinnou, ohlížel se dodatečně ještě *po pramenech*. Z Dalimila, Hájka i Šedivého vytěžil dost již dříve, obsahově z nich nově nepřidával.

Nově pozorujeme však přídavek o kněžně Libuši, totiž její dobrodružství s Huny. Cizí látka hunská z barbarské pověsti germánské zavlečena byla do české pověsti o Libuši poprvé v ročence Geschichtskalender auf das Jahr 1794 v článku »Wlasta und Scharka. Der Mädchenkrieg in Böhmen«, rozvodněném zpracování Českých Amazonek Prokopa Šedivého. Na stráněch 14.—17. vypravuje se s naivní neobratností o přepadu družiny Libušiny zástupcem Hunův a o statečné Vlastě, jež vyseká družky z obklíčení hunského. Potom až r. 1815 dal Libuši bojovati zase s Avary Klemens Brentano ve svém romanticko-dějinném divadle Die Gründung Prags, a něco podobného bylo asi (podle nadpisu) také v dramatu »Scharka, die Retterin Böhmens oder der Hunnenkönig«, jak se hrálo na Leopoldovské scéně ve Vídni r. 1818. (O něm Arnošt Kraus: Stará historie česká v německé literatuře, 1902.) Hněvkovskému nejbližší byla by povídka z Geschichtskalendru, leč všechno nasvědčuje, že nečerpal z ní přímo. V Děvině totiž (II, 41 a násl.) Libuši s dvěma družkami přepadnou hunští jezdci a vysvobodí ji Slavka, jež jsouc náhodou za lovem, přispěje v pravou chvíli a za to od vděčné kněžny je přijata ke dvoru a přejmenována Vlastislavou nebo Vlastou. To ukazuje určitěji, že mezi německým pramenem a Děvinem romantickým prostředkoval asi Václav Hanka svou sbírkou »České historické zpěvy«, vydanou v Praze r. 1826. Hanka má zde také kapitulu o Vlasti-Slávě (neboli Vlastě), jež svým přispěním zbavila Libuši zajetí hunského. Hněvkovskému nešla zajisté kniha Hankova, a on dodatečně přibral z ní látku pro své epos.

—(Příště konec.)

Archiv literárně historický.

XXVII.

Dopisy prof. E. Alberta prof. J. Gebauerovi.

Podává Marie Gebauerová.

(Pokračování).¹

11.

Ve Vídni 30. XII. 1894.

Velectěný příteli!

Přede vším všeho dobrého k novému roku!

Nevím, všimnul jste-li si tyto dni Nár. Listů, kde Eim v sáhodlouhém článku nadepsaném »Doma« píše o politice, literatuře a o umění českém za r. 1894?

Je tam o Vás zmínka a co bylo lze dělat, stalo se. Že mi to Eim udělal, se nedivím; on je o rukopisích zdravého náhledu a k Vám osobně má velikou neutrálnost a laskavé uznání. Jemu je jen Masaryk zlobohem. Pochopitelno! Boj o Nár. Listy! Ale že to přijaly Nár. Listy tak jak Eim napsal, je dost pozoruhodno. Nár. Listy jsou trouba, která se rozléhá po Čechách a na Moravě každého dne, tu ráno, tam o polednách, tam odpoledne nebo večer. Jsou ten nejsilnější instrument posud.

Myslím, že to je pro okamžik dost, když se takto aspoň ozvaly. To je na Kvícalu hroznější rána, než kdy »Čech« usmolí něco hanebného. Doufám, že to půjde pomalu dál tou cestou.

Od mé ženy vše dobré a milé Vám i Vaší paní. Já sám víte, co Vám přeju.

Váš upřímný přítel

Albert.

12.

4./2. 95.²

Velectěný příteli!

Za Vaše laskavé přání svůj nejupřímnější dík vzdávaje, činím to proti posavadnímu úmyslu krátce; chtěl jsem totiž leccos napsati. Ale pospíchám, abych Vám oznámil věc zajímavou. Právě mi zaslal prof. Krek ze Št. Hradce svou »Slavische Anthologie«, která právě vyšla v Cottově »Bibliothek der Weltliteratur«. Podává tam úvod o vývoji literatur slovanských a tam v odstavci, jednajícím o literatuře české, o RKZ. ani zmínky více nečiní. Naopak klade co nejdů-

¹ Viz L. fil. 1909 str. 269.² [Rukou otcovou.]

razněji váhu na to, že stará naše literatura vznikla z kultury křesťanské a že se ve svých počátcích držela vzorů západních. Tudíž i Krek je nyní přesvědčen, a rád bychvě děl. co tomu řekne Truhlář,¹ který v nejnovějším sešitu díla † korunního prince Rudolfa sice o RKZ. už pochybně mluví, ale přece jen rukopisy trochu líbí? Tomu pánovi to bude as. velmi nemilé, že Krek odpadl!

Aby se J. Mašek věc co nejdříve dověděl, píšu Šemberovi,² jenž se s Maškem ve sborovně schází.

Tohle musí hned do novin, poněvadž to v jednom týdnu se zběhlo. Truhlář se hrozně kroutí a svíjí a konceduje, že hlavně jazykové vady proti RKZ. se obracejí.

Milostivé paní raďte ode mne a od mé ženy naše uctivé poručení vyříditi a přání, aby nás jednou s Vámi v Žamberku navštívila a s mojí ženou se poznala.

Mám radost!

Váš věrný přítel a ctitel

Albert.

[Koncept dopisu prof. Gebauera.]

Z listu mého 5./5. 95:

Minulý týden odevzdal jsem Freytagovi rukopis, aby se počal tisknouti díl další. Podle programu, vyloženého v předmluvě I. str. XI., přišla řada na díl III. část 1. (deklinace) — —

Část, která nyní má vyjít, bude jen polovicí dílu III^{ho} (Tvarosl.), a vzrostla — mimo nadání mé — tak, že to bude kniha tak objemná, jako celý díl I., ne-li ještě větší! Rovněž asi taková bude druhá polovice dílu III. (konjugace). Skladba pak podle přichystaného materiálu a podle poměru jiného nebude menší, než celý díl III., a jen kmenosloví (díl II.) bylo by zase jen v jednom a menším svazku. Lekám se, jak mi dílo vzrůstá pod rukama, a pokládám za svou povinnost, Vám to oznámiti. Počítal jsem, že Mluv. i Slov. budou obnášeti asi 200—300 tisk. archů, a na základě toho počtu jednal jsem kdysi s Tempským. Stejný výpočet archů jmenoval jsem bezpochyby také Vám, Vy pak ráčil jste na to učiniti své velikomyšlné rozhodnutí; při tom měl jste na mysli počet archů značně menší, počet totiž, jež jsem já Vám udal a jehož nedodržuji.

Prosím, abyste mi toto nedodržení ráčil prominouti; zajisté se nestalo z úmyslu, aby kniha byla hodně veliká, s obsahem třeba zbytečně rozhojněným. Vy pak, maje můj tak nemírně zvětšený rozpočet archů před sebou, raďte učiniti své nové rozhodnutí a raďte býti ujištěn, že budu se vším spokojen, co ustanovíte.

Chtěl jsem Vám tuto věc předložit, až se sejdeme; ale správněji se to trvám děje nyní, když tisk nového dílu se má začít.

¹ [Antonín.]

² [Františkovi, býv. professoru gymnasia v Truhlářské ulici.]

Po posudecích, vydaných o díle I., nebude či nebylo by asi třetí třídě ČAK. lze činiti mi obtíže, kdybych žádal, aby vzala na sebe vydání nejen Slovníka, ale i některého dílu Mluvnice.

13.

Ve Vídni 7./V. 1895.

Velectěný příteli!

Dobře jsem si Vaše mlčení vykládal a přál jsem Vám, že můžete pracovat. Pan Freytag mi tu učinil zmínku, že okolo veliké noci dáte manuskript do tisku.

— — — — —

Že dílo pod rukama tak roste, mne potěšilo, a zároveň mi bylo velikou radostí, že čeština má takový význam v rodině slovanských jazyků. Já nezasluhuji nijakých vzpomínek o sobě v těch kritikách, ale Akademii to přeju. Ježto jsme se strany subvence shodli o archu, plyne z toho, že počtem archů přibývá i subvence. To je samozřejmé, a Vy přijměte mé příspěvky s onou přátelskou myslí, s kterou já činím to, co pokládám za povinnost a za čest, kterou mne osud obmyslil.

Přijedu k slavnosti Šafaříkové do Prahy a těším se na shledanou.

Zatím Vám posílám brožurku,² kterou rače podržeti sám. Nerad bych, aby se o ní mluvilo, ježto tam Sv. Čechovi činím některé výtky. Mohla by mi chátra a blázni dělati povyk. Výňatek z brožurky uveřejním zatím v Světozoru.

Čtvrtý svazek překladů básní českých se tiskne, ba dotiskuje.³ Budou tam i ukázky z písní lidových českých, moravských a slováckých. Valnou jich část přeložil výborně školní rada V. Ernst, Čechoněmec.

S Pavlíčkem⁴ jsem se osobně seznámil a líbil se mi velice. O mnohých věcech možná promluví jen ústně.

Prose o vyřízení uctivých služeb našich milostivé paní jsem

Váš věrně oddaný přítel

Albert.

¹ [Passus vypuštěn.]

² »Co jest české básnictví národní?« Několik slov o tom píše Prof. E. Albert. Tištěno jako manuskript. Ve Vídni. Nákladem vlastním. Rok není udán.

³ [Neueste Poesie aus Böhmen II. Fremde und eigene Übersetzungen aus dem Böhmischen, herausgegeben von dr. Eduard Albert, k. k. Hofrat und Universitätsprofessor in Wien. Wien 1895. Alfred Hölder k. u. k. Hof- und Universitätsbuchhändler.]

⁴ [Zemským šk. inspektorem, tehdy přiděleným ministerstvu vyučování.]

Úvahy.

Einleitung in die Altertumswissenschaft. Herausgegeben von *Alfred Gercke* und *Eduard Norden*. I. Band: Methodik. Sprache. Metrik. Griechische und römische Literatur. V Lipsku a Berlíně 1910, Teubner. Stran XI a 588. Za 13 mk., váz. za 15 mk.

Nová příručka klassické filologie jest zcela jiného rázu než známá velká encyklopaedie, řízená Ivanem Müllerem, která vyčerpává všechny discipliny naší vědy obsáhlými spisy a množíc se dělením roste zvolna v malou příruční knihovnu. Který posluchač universitní může si dopřáti této sbírky, a kdo stačí finančně doplňovati ji stále vycházejícími novými vydáními? Naproti tomu vytklo si nové dílo jiný cíl. V předmluvě na str. IV praví vydavatelé, že mají v úmyslu podati celkový, podrobnostmi něžkalený obraz naší vědy, jejích úkolův a prostředků. Chtějí vytknouti zjištěné důležité výsledky jednotlivých disciplin, naznačiti cesty, jimiž jich bylo dosaženo, a spolu upozorniti na důležité problémy, jež čekají dosud rozřešení. Die těchto zásad zpracoval Gercke methodiku (str. 1—128), Kretschmer řeč latinskou a řeckou (str. 129—229), Bickel metriku (str. 231—271), Bethe a Wendland řeckou poesii a prósu (str. 273—450) a Norden literaturu římskou (str. 451—588).

Jak vyhověl první právě vydaný svazek danému úkolu? Předně co se ceny týče, jest to vskutku dílo velmi levné; neboť při odebrání všech tří svazků činí cena celého díla jen 30 mk. při vskutku pěkné úpravě a dobré vazbě. Spolehlivostí obsahu neměl bych se vlastně ani zabývati; neboť nutno žádati a předpokládati, že vypracování jednotlivých částí svěřeno bylo odborníkům povoláným. Pořadatelé výslovně podotýkají v předmluvě, že vybírali spolupracovníky, kteří sdružují vědomosti všeobecné se speciálními. Této podmínce vskutku vyhovují všichni spolupracovníci — kromě Bickela! Není zde místa zabývati se obšírně Bickelovým stanoviskem metrickým. Jest charakterisováno jmény: Hefastion — Hermann — Wilamowitz. Což Schroeder? Bickel měl by se přece aspoň zmíniti o jeho metrickém systému a naznačiti mladému filologu, jak má na tyto theorie pohlížeti. Bickel však ani nejmenež žádného z četných článků Schroederových, jen při daktyloepitritech na str. 267 uvádí jeho vydání Pindara. Téměř na každé stránce pojednání Bickelova je nějaká nesprávnost. Bickel má na př. velkou zálibu v různých zákonech jako na př. lex Wernickiana, Hermanniana, Porsonian a pod., nazývá ještě těžkou dobu taktu arsi, lehkou dobu thesi, pokládá hexametr za katalektický *εἰς δισύλλαβον* (!!) a iambický senár s poslední slabikou krátkou za brachykatalektický atd. atd. Jest to

zkrátka pojednání zhola nepodařené. Poněkud lepší je přídavek o prosaickém rytmu (na str. 268—271), ač z příliš určité stilisovaných výkladů Bickelových by nikdo netušil, jak sporná jest celá ta otázka! V ostatních zpracováních nalezne však čtenář spolehlivé rádze; některé menší omyly, jež recensent při četbě upozoroval,¹ nepadají na váhu. Tyto stati obsahují nejen spolehlivý přehled toho, co bylo vykonáno, nýbrž i cenné pokyny pro další práci a namnoze i nová hlediska. Oddíly nadepsané: »Quellen und Materialien, Gesichtspunkte und Probleme«, jež pro literaturu řeckou zpracovali Bethe a Wendland (str. 399—450) a pro římskou Norden (str. 547—588), tvoří nejcennější části celého svazku. Tu shrnuty a pod jednotlivým hlediskem sloučeny byly rozličné, příležitostně projevené názory a zkušenosti cizí a obohaceny vlastními pokyny. Tyto části s hlubokým zájmem přečte každý filolog, ač plně oceniti může je jen ten, kdo již jisté studie odborné vykonal.

Podobně i obě literatury dovede pochopiti jen ten, kdo jest již obeznámen s jinými spisy podobnými. Jsou psány po způsobu přehledů nyní velmi oblíbených u čtenářův i spisovatelů. Spisovatelé libují si v nich, ježto nemusí dopodrobna vyčerpávati spoustu literatury a mohou přece přivesti k platnosti své vlastní myšlenky, a osvětliti jednotlivce i celé doby s nového hlediska. Jest velmi zajímavý a poučeno poznati takto názory Wilamowitzovy a Leovy v »Kultur der Gegenwart« I 8 a Bethovy, Wendlandovy a Nordenovy v této knize. Vidím v těchto náčrtech důležité příspěvky k budoucím velkým dějinám literatur klassických, jež čekají ještě stále svého tvůrce. Také obě literatury v našem díle poskytují hojnost jemných a důležitých pozorování. Recensenta na př., který se pokusil kdysi vystihnouti ráz eklog Vergiliových v Listech fil. 1908, str. 203 nn., zajímala velice Bethova charakteristika bukolismu Theokritova. Bethe praví na str. 320: Das bukolische Wesen ist nicht der Kern, sondern Einkleidung einer kunstmässigen Poesie . . . und doch ist es nicht hohle Schale, sondern es ist herausgewachsen aus der sentimentalén Grundstimmung, die nach Natur und Einfachheit und Stille aus der Überkultur und dem Lärm der Großstadt sich sehnt, die in weichen Gefühlen der Sehnsucht und zu Tode betrübtér Liebe schwelgt. Tytéž prvky shledal recensent u Vergiliův a chápe nyní lépe duševní styk Vergiliův s předlohou.

Jest ovšem zhola nemožno podávati obsah obou literatur, ba není ani možno uvéstí množství zajímavých jednotlivostí. Jen bych ještě upozornil na pěkné výklady o rukopisech, papyrech, moderních literaturách a zvláště na seznam vydání spisovatelů

¹ Na př. Isokrates nechtěl získati Dionysia II, jak se praví na str. 339, nýbrž Dionysia I (t. listem I). Lysiova řeč XXXIV není brožura (v. str. 346), nýbrž složena byla k skutečné potřebě.

řeckých (str. 421 nn.) a latinských (str. 561 nn.) s doporučeními nebo varovnými poznámkami.

Velmi zajímavé jsou též vývody Gerckovy o methodě klasické filologie. Počínal jsem je čísti s nedůvěrou, neboť výklady Gerckovy o polemikách mezi Isokratem a Alkidamantem, zvláště článek v *Rheinisches Museum*, LXII, 1907, str. 170 nn., jsou přímo odstrašující ukázkou počínání nemethodického. Gercke sám se jich nyní na str. 86 zříká; nynější výklad jeho jest jakousi palinodii potupené metody, již Gercke, jak nyní vidíme, v theorii znamenitě ovládá. Gercke vykládá velmi zajímavě o vzniku knih, o starých knihovnách, o vzniku filologie, o poměru mezi historií a filologií, o různých methodách vědecké práce filologické, o methodě jazykozpytu, archaeologie i dějin umění. Pojednání jeho více než ostatní přeplněno jest zajímavými podrobnostmi, a proto právě při něm živě bude pocítován nedostatek indexu, který vydavatelé slibují až po vydání všech tří svazků.

Zbývá ještě zmíniti se s pochvalou o pojednání Kretschmerově, které ukazuje, že i o otázkách těžkých lze psáti poutavě. Kretschmer vykládá o hlavních zásadách a zjevech jazykozpytu a podává mimo jiné i cenný pokus o dějiny řeči řecké i latinské. Často vrací se k poměru mezi linguisty a filology a na jednotlivých případech upozorňuje na důležitost součinnosti obou.

Co se konečně formální stránky celého díla týče, nutno uznati, že pojednání jsou psána většinou pěkně i jasně. Výjimku činí jen nezáživný článek Bickelův a částečně i divná manýra Nordenova, prošpikovati sloh termíny i citáty latinskými i řeckými. Mnohé věty působí přímo komicky. Na př. na str. 504: »Was den Griechen ihr *ingenium*, ihr *os rotundum* als Geschenk der *φύσις* gab, musste er sich erst durch *ἀσκησις* erwerben« a dále na téže straně: »dank dem *spiritus* und der *ars*, die ihm Phoebus gab, konnte er *μυεῖσθαι* im produktiven Sinne.« Kolik jest v poslední větě německých slov? Ježto pak cizí slova, citáty i místa klasiků jsou vytištěna odchýlným tiskem, působí stránky pojednání Nordenova i na zrak dojmem velmi nepříznivým. Nad to jest toto počínání v rozporu s účelem knihy, poskytnouti totiž poučení začátečníkům.

Závěrem nemůže recensent než vřele doporučiti četbu zajímavého díla všem filologům i těm, kteří studují, i těm, kteří již vystudovali. I učitel gymnasií, na něhož obrací se Gercke ve zvláštním, pozoru hodném dodatku na str. 124 nn., nalezne v knize mnoho zajímavých pozorování, jichž může vhodně užití ve škole. Nejradostnější dojem, který dílo působí, jest zajisté ten, že mnoho práce, a to právě nejzajímavější, zbývá nám v klasické filologii ještě vykonati!

K. Wenig.

C. H. and H. Boyd Hawes. Crete the forerunner of Greece. (Harpers Library of living thought). London and New York 1909, Harper & brothers. Str. XIV a 158. Za 2 sh. 6 d.

Od roku 1900 čtoucí svět zná dvojí »kretskou otázku«, dnešní politickou a druhou vědeckou, historickou. Objevy kretské mají totiž víc než archaeologický význam. Jsou nejdůležitější ze všech dosavadních výkopů na půdě řecké a italské. Neboť předně teprve jimi bylo učiněno možným porozuměti správně trojským a mykenským výkopům Schliemannovým a správně je zařaditi. Za druhé kretské výkopy ukázaly nám v pravém světle řeckou minulost, totiž její závislost na dlouhém vývoji předcházejícím, od doby neolithické přes celou dobu bronzovou až do konce druhého tisíciletí př. Kr., kdy začínají vlastní dějiny řecké. Za třetí naučily nás právě metodě archaeologické, t. j. přesvědčily nás, že jest třeba, má-li archaeologická práce platně sloužiti historii, všude proniknouti až na dno, hledati stopy nejstaršího osídlení. Hlavně z kretského podnětu děje se tak nyní všude na klassické půdě, nejen v Řecku vlastním. Jenom tehdy, můžeme-li přehlížeti běh věcí od začátku, jsme na správném stanovisku vůči všem problémům, nejen těm, které se týkají nejstarší doby.

Za čtvrté konečně ne nejmenší význam výkopů kretských je v tom, že nám usnadní správný soud o tom, jak máme pohlížeti na řeckou tradici o nejstarších dobách a na řecké pověsti. Známo, že Řekové pokládali Kretu za domov své vzdělanosti v nejednom vzhledě. Lykurgos přinesl své zákony do Sparty z Krety, s Daidalem jsou spjaty počátky malířství a skulptury, Diodor vypravuje, že hlavní božstva řecká, Demeter, Afrodita, Artemis pocházejí z Krety a odtamtud že pochází i písmo řecké a nikoli od Foiničanů. V jakém jiném světle jeví se nám nyní tyto zprávy vůči objevům, učiněným na Kretě! A jak jinak bude nutno pohlížeti nyní i na všechny ostatní zprávy o nejstarší době řecké. Jistě urvaly výkopy kretské mnoho půdy skepsi Belochově k řeckým pověstem. I pro řešení problémů homerských bude lze výsledků kretských užiti, jak dobře ukázala spisovatelka ve velkém díle svém o Gurnii.¹

O »objevení« Krety mají zásluhu tři národové, Italie (Federico Halbherr), Anglie (Arthur Evans), Amerika (Miss Harriet Boyd). Francouzové upustili od další práce, když pátrání po předhistorickém městě v Gulasu je sklamalo, právě jako Němci, když Schliemannovi nepodařilo se r. 1886 zakoupiti půdu pro výkopy v Knossu.

¹) Gournia, Vasiliki and others prehistoric sites on the isthmus of Hierapetra, Crete. Excavations of the Wells-Houston-Cramp Expeditions 1901, 1903, 1904 by Harriet Boyd-Hawes, Blanche F. Williams, Richard B. Slager, Edith H. Hall. Published by the American Exploration Society free Museum of Science and Art, Philadelphia 1908.

Jest tudíž přirozeno, že nejvíc publikací o Kretě je napsáno anglicky a italsky. Knížka, o níž referujeme, chce vzdělanému obecnstvu býti průvodcem po starověké, odkopané Kretě a shrnuje přístupným způsobem v jasný a spolehlivý obraz všechen roztroušený, rozsáhlý materiál. Úlohy té sotva se mohly podniti ruce povolanější: manželé Hawesovi zúčastnili se po leta činně výkopné práce sami, paní Hawesová, úctyhodný typ opravdu moderní Američanky, volné a energické, odkopala ještě jako sl. Boydová nejuplněji zachované městečko pozdní minojské doby Gurnii a výsledky několikaleté práce vydala v nádherné publikaci, výše připomenuté, způsobem, jenž u odborné kritiky došel obecného a vděčného uznání, a manžel její, H. B. Hawes konal dlouhá leta studia anthropometrická na Kretě.

Rozvrh látky je podobný jako v referentových Dějinách řeckých. Kdo prostuduje kretský materiál a pokouší se systematicky a snadným způsobem ukázati jej čtenáři, sotva připadne na jiný pořad. Úvodem podává se přehled dějin výkopů, potom následuje chronologický přehled kretských vrstev, kapitola o fyzických znacích obyvatelstva minojského, o oděvu a příbytcích, popis Knossu, Faistu, Hagie Triady, Gurnie a stručná zmínka o Palaikastru a jiných odkopaných místech. Poslední kapitoly pojednávají o minojském umění, písmu a náboženství; stručné historické závěry knihu ukončují.

Proti referentovým Dějinám řeckým jest o podrobný popis Gurnie v knížce této víc. V chronologii odchyľují se spisovatelé od Evanse v maličkostech, ač celkem je u nich patrna tendence po nižších číslech, jak vysvítá z toho, že i v chronologii egyptské rozhodují se pro nižší datování Meyerovo. Dvojitou sekeru spisovatelé neradi by uznali za náboženský symbol, ale nálezy jako je pečeť knosská s bohyní, která má dvojitou sekeru přes rameno, nebo malovaný sarkofág z Palaikastra, steatitové dvojité sekery z domácí kaple knosské, votivní dvojité sekery z jeskyně diktejské a jiné četné doklady mluví jasně proti této skeptici. Za hlavní božstvo kretské uznávají bohyni Matku a odtud vykládají přednost ženy na Kretě. o níž dle fresek a jiných zbytků skutečně lze souditi, i kretský matriarchát, což je jistě domněnka pozoruhodná. Ale mužský bůh Zeus dostal se prý na Kretu teprve s příchodem Řeků, Achajů, odtud je prý synem Rheiným. Avšak jak uvést tento výklad ve shodu s tím, tvrdí-li spisovatelé, že původní obyvatelstvo Krety přišlo ze severu jako Achajové? Byli-li Arijei jako tito, byl by býval Zeus už snad také u nich, a proč u původního obyvatelstva je na první pohled patrno hlavní božstvo ženské, bohyně Matka?

Příchod hlavního proudu Řeků, snad Achajů, do Řecka kladou spisovatelé do r. 1500 př. Kr. Před tím však už dávno směřovali se pomalu Achajové se starým obyvatelstvem, a odtud prý třeba vysvětlovati rozdíly v architektuře a j. Mně dosud jeví se pravdě

podobnější theorie Mackenziova a Sergiho. Podle výsledků, jež v posledním roce vyšly na jevo výkopy v Zerelii (Wace, Droop, Peet, Thompson), v Palaeomyli u Spereheia, v Rhitsoně (Burrows) a v Orchomenu (Dawkins, *Archaeology in Greece 1908—1909*, JHSt. XXIX, 1909, str. 360) zdá se, že vývoj severního Řecka od doby neolithické není závislý na oblasti aegejské.

O tom, zda Pelasgové, Lelegové, Kárové atd., původní to obyvatelstvo, přišli ze severu jako Achajové, jak spisovatelé se domnívají, nelze ovšem dosud říci nic definitivního. Podle nynějšího stavu věcí pravdě podobno to není. *Em. Peroutka.*

O. Seeck: Geschichte des Untergangs der antiken Welt. Dritter Band. V Berlíně 1909, Siemenroth & Troschel. VIII a 444 str. Za 6 mk. K tomu: Anhang 445—583 str. Za 2·40 mk.

Seeck je z lidí, kteří z vědeckého poznání chtějí těžiti pro život, kterým správné poznání minulosti má pomáhati k tomu, aby dobře rozuměli přítomnosti a dovedli připravovati lepší budoucnost. Z celého díla jeho je patrné, jak silně jej dojmají dnešní myšlenkové zápasy, zvláště otázky filosofické a náboženské, a jak je přesvědčen, že i svou vědou dovede platně přispěti k řešení problémů dnešních i zítřejších. Dnes na nás naléhá především problém náboženský. Je spor o to, jaký je dějinný význam křesťanství, čím bylo světu a čím mu může býti. Jedinou správnou odpověď může dáti klidná úvaha historická: vyličení počátků křesťanství, podmínek, z nichž vyrostlo. Jinými slovy, je třeba, aby vyličila se celá doba římská, poměry politické i hospodářské, celá kultura její, zvláště po stránce filosofické a náboženské.

Jaké byly náboženské poměry v Římě, když vznikalo křesťanství? Chceme-li posuzovati kterékoli náboženství jednotlivě, je třeba, abychom věděli, co souditi o náboženství vůbec. Zde může nám bezpečným vůdcem býti jenom rozumná metoda srovnávací. Ale arcí Ed. Meyer vším právem upomíná srovnávací vědu náboženskou, aby se moudře omezovala (viz jeho *Geschichte des Altertums I, 1, 2. vyd., v Stuttgartě 1907, str. 96*). Náboženské představy primitivních kmenů afrických, australských a amerických nelze srovnávati s náboženskými počátky národů, kteří se povznegli k vyšší kultuře. S tímto obmezením srovnávací metoda historická je jedinou cestou. Proto Seeck věnoval tento třetí svazek svého díla památce Albrechta Dietericha, reorganisátora časopisu »Archiv für die Religionswissenschaft«. Proto už velká část druhého svazku jednala o náboženství, o animismu, náboženství solárním a náboženství homerském jako počátcích vývoje, jehož konečným článkem je náboženství doby císařské. O náboženství jedná také celý svazek třetí, jehož referát tento výhradně se týká. Proto jen mimochodem podotýkám.

že Seeckův výklad o počátcích náboženství ve svazku druhém (o animismu a náboženství solárním) neuvaroval se chyb. na něž Ed. Meyer na uvedeném místě upozorňuje, a že není tudíž nikterak spolehlivým poučením o otázkách, o nichž pojednává.

Ještě upozorňuji na nadpis tohoto dílu: Náboženství a mravnost. Seeck tím staví čtenáři na oči, že oba pojmy nejsou mu snad korreláty, že mravnost není účinkem náboženství, nýbrž naopak náboženství že závisí na mravnosti té které doby (str. 94). — Náboženství Homérovo, ač pro své aesthetické kvality a zřejmou aesthetickou disposici Řeků stalo se základem oficiálního náboženství řeckých států, nevyhovovalo hned od začátku potřebě všech; vzniklo ze zcela určitých společenských podmínek a pro určité společenské kruhy. Ale vedle kruhů těchto, králů a šlechty, byl zde ještě lid, ujařmený a neuvědomělý, a ten měl náboženství jiné, hrubší, zděděné po praotcích, v němž poměr k tajemným božstvům přírodním a zemním, zvláště k bohyni Matce, ať slula Rhea, Demeter, Artemis, Diktyнна, Athena, Afaia nebo jinak, byl v popředí. Poměr k božstvu byl zde jiný než u Homera. Život pozemský těchto slabých a utlačovaných neuspokojoval. Jim nutným, logickým doplňkem bědného, pozemského života byl světlý život v záhrobi. Oni touží po jiném, vroucenějším vztahu k božstvu už zde na zemi. Náboženství je jim potřebou, lékem, prostředkem, aby tíhu života unesli. Náboženské obřady jsou jim svátkem duše, očištnou koupelí celé bytosti jejich; neboť ve svátečních těch chvílích sestupuje mezi ně božstvo samo, zjevuje se jim a blaženým věřícím je docela i možno dosáti fysického, tělesného spojení s božstvem tím, že symbolicky boha požívají, jeho těla a krve, nebo symbolicky s ním tělesně se spojují a stávají se tak účastní jeho božství. Tyto náboženské slavnosti jsou nejslastnějším citem, vrcholnými body jejich pozemských dnů; neboť toto spojení s božstvem, toto »synovství boží« dává záruku blaženého života budoucího na onom světě. Zde tkví kořen všech mysterií, netoliko řeckých. Když královská a šlechtická vláda v Řecku byla ve většině obcí odstraněna a k veslu se dostal lid, ujala se jiná, jemnější morálka; proti náboženství homerskému nastává reakce, náboženství lidové se svými mystickými touhami nabývá většího významu.

Seeck pojednáv v poslední kapitole druhého svazku o náboženství homerském, dospívá docela nutně v první kapitole třetího svazku k »nejstarším mysteriím řeckým«, o nichž vykládá jasně a zajímavě. Naznačil jsem právě, jak si představuji vznik mysterií. Nesrovnávám se tu zrovna v základní věci se Seeckem, jenž se domnívá, že mysterie vznikly mezi šlechtou řeckou za doby, kdy panství její se chýlilo ke konci, a ona, jsouc zbavena politického vlivu, utíká ze života a hledá náhrady v intensivnějším úsilí o život náboženský. Seeck usuzuje o tom z toho, že

eleusinské mystérie jsou vlastně rodovou náboženskou slavností a že konání její je v rukou šlechtického rodu Eumolpovců. Ale eleusinské svátky, nehledíme-li k jiným námitkám, nejsou přece jediným projevem mystických tužeb řeckých; orfické a dionyské náboženství, jež vyprýštilo z týchž potřeb a jehož podstata je táž jako u náboženství eleusinského, jak Seeck sám ukazuje, není přece aristokratického původu. To je jeden ze základních omylů Seeckových, jako je jeho kult předků nebo »Ausrottung der Besten«.

Vedle Homera a Hesioda a ostatních básníků, vedle neuvědomělého lidu třetím činitelem řeckého náboženského vývoje jest filosofie, o níž tudíž Seeck mluví v kapitole následující. Velice pěkně pojednáno zejména o Pythagorovi. Silu Platonovu Seeck shledává v jeho umění slovesném a radí jej v té příčině mezi první v celých dějinách, ale jako filosof nestojí Platon dle Seecka vysoko. Myslím, že na tento úsudek Seeckův a podobný Belochův nebyl bez vlivu Nietzsche, který, pravda, hluboko pronikl v záhady řeckého života. Ale přece úsudek ten je nespravedlivý, protože jest jednostranný: jeho nutným doplňkem a zároveň korrektivem je, že Platon jest největší náboženský genius, nejhlubší náboženský myslitel řecký, jak také zcela správně zdůrazňuje Kaerst (*Gesch. d. hellenistischen Zeitalters* II, 1, 1909, str. 218). Jediný Platon z Řeků učinil nejvyšší ideu svou, dobro, nejen účelem, nýbrž i prapříčinou světa a nejvyšším bohem. Proto náboženské přemýšlení dalších století, novoplatonismus i křesťanství, stále se vrací k Platonovi. Životní dílo Platonovo je jenom otevřené přiznání, že pouhým rozumem všech záhad světa rozřešiti nelze, jest první resignací, prvním nalomením radostné odvahy řeckého ducha. Platon právě již podléhal také vlivům orfickým a pythagorovským. Avšak řecká filosofie může se vykazati ještě mnohým vítězstvím než podlehla návalu náboženství východních a je po dlouhá století duchovní vůdkyní, náboženstvím lidí myslících v Řecku.

Jednu mezeru má dílo Seeckovo. Doba, která bezprostředně předchází před dobou římskou a tudíž přirozeně musila na ni nejvíce působiti, totiž doba hellenistická, je odbyta příliš stručně a neúplně. Arci doba hellenistická není ani ve filosofii ani v náboženství dobou tvůrčí, ale útvary života veřejného i soukromého, převládající za doby císařské, totiž monarchické zřízení, panovnický kult, náboženský synkretismus, pronikání mystérií východních, quietismus, to vše má vznik svůj v hellenistické době a odtud přechází přímo do Říma. V tomto jediném bodě, není tento díl Seeckův po Wendlandovi, Kaerstovi a Cumontovi dost moderní.

Vztah mezi křesťanstvím a antikou není, myslím, vyložen dost jasně a ani ne správně. Řecké náboženství je historicky věc velmi složitá. Máme náboženství Homerovo, přetvořené a rozšířené od dob Solonových o mystický živel (mystérie eleusinské)

jako oficiální náboženství řeckého státu. náboženství nižších vrstev lidových s převahou mystických živlů orfických a dionyských a konečně náboženství filosofické, a zde všude třeba opět rozeznávat jednotlivá období. Náboženství řecké ani římské nemají věrouky; neboť mythologie řecká je na věrouku příliš měnivá a liberální. Máme jen věrouku filosofických systémů, a tu shledáváme podstatný rozdíl mezi antikou a náboženstvími z východu i křesťanstvím, totiž jiný životní názor: základna veškeré morálky je jiná. Filosofie řecká, kde mluví o nejvyšším dobru, chce vždy je mítí skutečně zde na zemi, nikoli po smrti. V křesťanství je tomu jinak, tam život pozemský pokládán za přípravu pro blažený život věčný. Tím ovšem všechno ethické hodnocení je jiné; neboť hlavní starostí lidského života je nyní spasení duše. Z ličení Seeckova čtenář má výsledný dojem, že podobností mezi antikou a křesťanstvím je víc než rozdílů. A to se nesrovnává se skutečností. Slušelo se vytknouti rozdíly, protože ty jsou důležitější, jak to činí na př. Kaerst, Cumont (*Les religions orientales dans le paganisme romain*, v Paříži 1907) nebo Pöhlmann (v Pflugk-Harttungově *Weltgeschichte* I, 1909, str. 574 nn.).

Pěkně charakterisováni jsou Plutarchos, Apollonios z Tyany, Alexandros z Abonoteichu, ale celkem poslední zápas pohanství s křesťanstvím vyličen příliš zběžně. Na př. o Dionu Chrysostomu, Themistiovi, Libaniu a celé t. zv. druhé sofistice, o novoplatonismu a jeho theurgii, o Plotinovi, Jamblichu, Maximu, Julianu buď se nemluví vůbec nebo děje se jen stručná zmínka.

Za to krásně je popsán vzrůst křesťanství, jeho netolerantnost, když stalo se náboženstvím vládnoucím, rostoucí spoutávání duchů dogmaty a ujařmování lidského myšlení — na rozdíl od antiky, — čímž dosavadní kultura klesá a připravuje se onen stav polokultury, jímž začíná středověk. Zde stýká se ličení Seeckovo téměř úplně se závěry, k nimž dospěl Pöhlmann ve svém současném nárysu římské doby císařské, jež napsal do Pflugk-Harttungovy *Weltgeschichte* I, 1909, str. 606 nn.

Kniha Seeckova má aktuální význam zvláště v těch částech, jež obírají se křesťanstvím. Jediná cesta poznati podstatu křesťanství jest, aby se poznaly historické podmínky, z nichž vzniklo. Tomu učiněno v knize Seeckově zadost s náležitou hloubkou a neštranností, a proto spis Seeckův bude působiti dobře všude tam, kde jde upřímně o věcné poznání, o pravdu.

Em. Peroutka.

Н. И. Новосадскій: *Греческая эпиграфика. Часть I. Лекции, читанныя въ Московскомъ Археологическомъ Институтѣ. В Москвѣ 1909, накладемъ Москевскаго archaeol. ústavu. Str. II, 238 a V, s mapou krajiny černo-mořské. Cena neudána.*

Po úvodě, obsahujícím výklad o vzniku epigrafie jako samostatné vědy, o jejím úkolu, o vnější i obsahové stránce nápisův vypisuje prof. Novosadskij dějiny epigrafických nálezův a s nimi souvisejících sbírek nápisův, při čemž věnuje celý zvláštní oddíl (str. 138—215) epigrafické práci Rusů, týkající se zejména epigrafických nálezův na severním pobřeží Černého moře. Při dějinách jednotlivých archaeologických škol a sbírek nápisů nepřestává spisovatel na povšechném referování, nýbrž probírá leckdy i jednotlivě důležitější nápisy a ukazuje na jejich význam pro historii v nejširším smyslu. K dílu jsou připojeny čtyři přílohy, z nichž 1. obsahuje výčet hlavních děl o řecké epigrafii s kritickým oceněním, 2. kroniku a bibliografii epigrafických nálezů, 3. plán sbírky »Inscriptiones Graecae«, vydávané berlínskou akademií, a 4. seznam speciálních sborníků nápisův.

Kniha prof. Novosadského, jak jest patrné již z prvního dílu, bude velmi dobrou učebnicí epigrafie, vynikající správností, věcností a instruktivností výkladu, který jest podán prostým a jasným slohem. Ke všem jednotlivým zjevům jest uvedena odborná literatura; zejména literatura ruská, představená tu po prvé ve své bohatosti, ukazuje nám, jak veliký zájem mají ruští učenci o vědu epigrafickou. *Frant. Novotný.*

Else Strantz: Zur Silphionfrage. Kulturgeschichtliche und botanische Untersuchungen über die Silphionfrage. Str. 183 s dodatkem o 67 str. a literaturou na XII str. Se 3 tab. V Berlíně 1909, Friedländer. Za 4^{mk}.

Předmětem knihy je otázka, jaká rostlina bylo starověké silfion, jaké její rozšíření zeměpisné a zda dodnes existuje. V přídavku podány kritické zprávy o starověkém syřidlu, ze smokvoně, dále o rostlinách a rostlinných přípravcích, chovajících látky aromatické a pryskyřičné, jež jeví nějakou obdobu se silfionem, ale teprve ve středověku a novověku významu nabyly.

Pravého silfia užíváno bylo ve starověku velmi hojně jako kořeněné zeleniny i jako léku. Ovce, jež se pásly na přízemních listech jeho na podzim a na jaře, výborně tučnely. Mladé osy květní byly požívány labužníky a mléčné, na vzduchu tuhnoucí šťávy užíváno jako koření i léku. O zeměpisném rozšíření silfia podávají zprávy Herodotos a Strabo, botanické zprávy máme hlavně u Theofrasta a Plinia, částečně též u Dioskorida.

Z diskusse zpráv těch vyplývá, že nejprve užíváno bylo silfia afrického, jež sbíráno na okraji pouště libycké, které však záhy stalo se velice vzácným. Nahrazeno bylo silfiem asijským (perským), jež stalo se známým teprve výpravou Alexandrovou. Podrobné studium zpráv Theofrastových jakož i obrazů silfia na mincích kyrenských vede k závěru, že silfion byla statná rostlina okoličnatá, příbuzná blízce rostlině, dávající t. zv. čertovo lejno

(*Narthex assa foetida*), ale nikoli s ní identická. Nelze ji vůbec identifikovati se žádnou z okoličnatých rostlin dnes známých, z čehož lze souditi, že buďto docela byla vyhubena, anebo pilným sbíráním omezena na místa, kde dosud botanicky nebylo sbíráno. Že mnohé rostliny od dob starověku změnily svoje stanoviště, je známo. *Cyperus papyrus* na př., který rostl ve starověku i v dolním Egyptě, ve středním však velice hojně, roste nyní až teprve v pohoří bílého Nilu. Tak také silfion mohlo se odstěhovati nebo býti zatlačeno daleko od stanoviště, kde bylo sbíráno ve starověku.

Bohumil Němec.

Gilbert Murray: The rise of the Greek epic, being a course of lectures delivered at Harvard University. Oxford 1907, Clarendon press. XI a 283 str. Za 6 s. 6 d.

Spisovatel rozvrhl si látku na deset hlav. Prvé tři věnuje vystižení povahy řeckého lidu (hl. I.), nastínění obrazu poměrů pevniny řecké a ostrovů moře Aegejského před příchodem Achajů a po jejich vpádu ze severu v několika nárazech (hl. II.), jakož i vylíčení rozdílů kultury nové a staré (hl. III.). V základech opírá se tu o dílo Ridgewayovo (*The early age of Greece*, sv. I, v Cambridži 1901), ale omezuje jména Achajů a Pelasgů na určité kmeny. Achajové byli podle něho vynikající kmen přistěhovalců, Pelasgové hlavní kmen domorodců; jejich jméno rozšířeno na celý národ.

V Řecku se naučili Achajové písmu (hl. IV.). Již od dob dávných měli svou herojskou tradici v daktylských verších, svou literaturu. Tento poklad básnický (*λόγους*) opatrovali mužové, znali písma, *λόγοι ἀνδρες*; jejich knihy však nebyly pro každého, nýbrž byly majetkem skladatelovým, tak jako arabské kroniky nebo knihy magické; jen původce sám dovedl v nich čísti. Někdy také zasvětil do své knihy svého žáka a pokračovatele; neboť doplňoval do své knihy, co nového slyšel. Kniha, obsahující celý *λόγος*, se tak dědila, rostla a očišťovala od dodatků neshodných s předchozími, i stala se knihou tradiční (traditional book). Takovou knihou je Pentateuch i Ilias. Paralely ty nezdají se nám býti přesvědčivými. Svatá kniha nebo magická kniha může se ovšem v jisté třídě lidí tak udržeti, snad i oficiální dějiny, ale stěží »celý *λόγος*«, z něhož se později jaksi diferencují seznamy předků, lokální kroniky, snad i theorie magické a bohátrské epos. A jak jest si představovati to diferencování?

Jako kniha tradiční jeví Ilias stopy revise a očišťování (hl. V.). O paederastii, mučení zajatců, napouštění šípů a lidských obětích dovidáme se jen ze zapomenutých zmínek. Náš text vymítá vše, co je ošklivé, neboť v Ionii už v VIII. století začal výchovný význam Iliady. V tomto postupu očištném hlavně vy-

lučovány neušlechtilé představy kmenů podmaněných. Kuriosní jest názor spisovatelův, že *καὴν κομῶντες Ἀχαιοὶ* nechali si růsti vlasy na znamení slibu čistoty, který zavázali se zachovávat do pádu Troje. Tak prý je rozuměti přísaze Agamemnonově v *I* 133. Nestor je příliš stár, než aby byl slibem tím vázán (*A* 624), a Achilleus s Patroklem se zrekli slibu jako se zrekli války.

Proces dlouhého vývoje (od XIII. do VII. stol.) vidíme v básni po mnohé stránce. Proti panoplii bojů mass shledáváme v bojích předních bojovníků velký mykenský štít, ke kterému pozdější úprava přidává krunýř; vedle spěže (*χαλκός*) připomíná pozdější básník i železo; proti otevřeným oltářům stojí chrámy (*A* 446 proti *A* 150); v některých částech básně jsou ženy zakupovány muži (*ἐπεὶ πόρε μοῖα ἔδνα*), v jiných dostávají věno (*πολύδωρος*); dům homerský je hned palác o mnoha místnostech (v posledních zpěvích Odysseie), hned zase čteme, že pán domu v megaru i spí.

Patrně, že se spisovatel opírá o důvody, nasbírané odbornými pracemi Reichelovými (Homerische Waffen), Robertovými (Studien zur Ilias), Caueroými (Grundfragen str. 286² n. »*ἔδνα*«), Myresovými (J. H. S. XX.) a Noackovými (Die homerischen Palaeste). Téměř zcela originální je v hlavách následujících.

Ilias není holá fikce (hl. VII.). Úkolem pěvce není vynalézati, nýbrž znáti děje a přesně je sdělovati posluchačům; pěvec tvoří jen přechody a úvody. Tak scéna s Glaukem a Diomedem v *Z* je tradiční, a tak jako vypravování o Lykurgovi v témže zpěvu vzato jest z okruhů hájí korinthských, a to ze seznamu reků, kteří se vzbouřili proti bohům. A tak závisí Ilias i na jiných pověstech lokálních, thebských a boiotských a j. Ke konečnému utváření Iliady jako celku přispěly recitace, hlavně o Panathenajích. Jak vidno, představuje si spisovatel jakousi poloúřední evidenci mythů a vtělování jich do epepie dalo se podle něho způsobem čistě mechanickým.

V tradiční básni jsou tři živly: fikce, mythus a zbytky historie (hl. VIII.). Achilleus je bůh svého kmene, tak i Diomedes, snad i Agamemnon a božská dvojice Aiantů. Paris, Hektor a snad i Agamemnon jsou osoby historické, ač v nich skutečné osoby poznáváme právě tak málo jako v Dieterichovi a Etlzu Nibelungů Theodericha a Attilu. *Ἀνδροκτιδάαι* Iliady jsou místní legendy, oslavující rekovné činy nikoliv jednotlivých hrdin kmenových, nýbrž kmenů samých, stělesněných ve svém bohu kmenovém (jako Achilleovi), které leckdy násilně vloženy jsou do bojů u Troje. Tak v boji Idomenea s Faistem (*E* 43) tají se výboje severních dobyvatelů v Kretě proti městu Faistu.

Pověst o trojské válce, jak ji podává epos, skládá se ze čtyř složek: z tradice o velkém obchodním městě Troji a jeho pádu, z ohlasu dlouhých válek aiolských kmenů o usazení

v Asii, z historického podání o setkání kmenů, jichž bohem jest Achilleus a Agamemnon, k společné válce v Asii a o třenici mezi nimi, a z mythu o Heleně. Místem spojení je Lesbos (kde Achilleus bojoval!), dobou stěhování aiolské. Řeč eposu vykazuje prvky aiolské starší fáse než jest aiolština Sappha; kolorit (Olympos, kraj) jest thessalský podle starší tradice kmenové, která přejata i za moře. Když aiolské osady překonány od Ionů, přejaty zpěvy od nich a zušlechtěny. Tedy první kolébkou Homera byl Lesbos, druhou Ionie.

Homer podle spisovatele (hl. IX.) jest jméno imaginárního předchůdce, ctěného od školy pěvců, zvoucích se *Ομηρίδαι* či *Ομήρου παῖδες*. Ilias je dílo několika věků. Jest spór mezi *I*, kde se nabízí Achilleovi zadostiučnění, a *II*, kde se mu ho nedostalo, mezi *M*, kde je tábor lodní opevněn, a *N*, kde opevnění není; zde byly dvě samostatné verše, které kompilovány do Iliady. Básník není si mnohdy vědom slov, kterých užívá, mluví-li o krunýři pod štítem mykenským, užívá-li slov jako *ἀνά-ζητα* a j. Přirovnání našel básník Iliady již hotová (na př. přirovnání o hladovém nebo o nasyceném lvu atd.); proto se nekryjí leckdy s předmětem přirovnávaným. Spisovatel však může uvést jen tři doklady. Básníci Iliady neviděli prý lva; ale lvi byli v Thrakii ještě za výpravy Xerxovy, srovn. Her. VII, 125. To vše zdá se spisovateli mluvit proti individuální tvorbě jednoho muže. Proto soudí, že celé generace, vycvičené v téže škole a žijící v témže prostředí, »přissály se na rty velké poesie epické pověsti«. Jejich dílo přeneseno za moře a zkompilováno »k nějakému účelu« pozdním básníkem, který měl za základ hněv Achilleův. Našel zprávy různé o poselství k Achilleovi i o boji o hradbu; spojil je, odhodil nehodící se a vyrovnal; když tvořil, nazýváme jej interpolátorem. Dle soudu referentova správně se ptá Lang (Homer and his age, v Londýně 1906, hl. XV.), proč národové jiní, kteří prošli stejnými podmínkami kultury jako Řekové, mají své epické zpěvy, ale nemají Iliadu. Odpověď zní: protože neměli Homera. A od koho jest vše tak krásně zredigováno? ptá se Chamberlain v krásné stati o Homerovi (Základy devatenáctého století, přel. Mrazík I, str. 70). Dle našeho mínění není v tom pokrok pokládati Homera za kolektivní polomythickou tvorbu celého národa, jak to ostatně činil již r. 1894 Erhardt (Entstehung der Homer. Gedichte). Jak si to jest představiti? A co jednota plánu? Blass (Die Interpolationen in der Odyssee, v Halle 1904) správně ukázal, »že žádné dílo literatury řecké stejného objemu (srovn. Platonův Stát, Zákony, dílo Herodotovo) není ani přibližně tak znamenitě komponováno« jako básně homerské, zvláště Odyssea.

Kniha povstala z přednášek a neše zřejmě všechny přednosti a nedostatky jejich. Vyznačuje ji lehký, konverzační tón, živost a plastičnost výrazu (připomínám skutečně suggestivní

líčení doby »četných výprav a stěhování« v hl. II.), což leckdy nahrazuje přesnou argumentací. Také duchaplný nápad utiskuje leckdy suchý rozum, jako když se vykládá v odstavci: »Náš bratr vůl,« že vůl byl členem rodiny, k níž jej pojila krev, člověku i zvířeti společná.

Kniha Murrayova jest, jak patrně, velmi zajímavá pro studium Homera; myšlenky spisovatelovy o námětech předhomer-ských, o pověsti a jejím poměru k dějinám jsou velmi užitečné a cenné.

Ferd. Hoffmeister.

Karl Münscher: Die Rhythmen in Isokrates' Panegyrikos. (Beilage zum Jahresbericht d. kön. evang. Gymnasiums zu Ratibor, 1908.) Stran 43. Za 1 mk.

Výjimkou zmiňujeme se obsírnější recenzi o pojednání uveřejněném v programu, ježto zasluhuje toho i pro své thema i pro jeho provedení, pozdvihující se nad úroveň prací, v programech otiskovaných.

Prosaický rhythmus náleží k nejtěžším problémům naší vědy.¹ Badatelé většinou zastírají nesnáze a vratkosti našich vědomostí tím, že theorie cizí a nepohodlné protidůvody přecházejí mlčením a že ze starých zpráv vybírají jen to, co se jim hodí. Vždyť na př. Norden ve svém díle *Antike Kunstprosa* původně se o theorii Blassově ani nezmiňuje! (Viz nyní v druhém otisku z r. 1909 dodatky ke str. 909 nn.) Sestavíme-li objektivně různá mínění, uvidíme, že dosud jest dosti sporného a nejistého. Jest to patrně i z uvedeného pojednání Münscherova; neboť teprve na str. 20 mohl přikročiti k vlastnímu rozboru. I dnes každý badatel musí zaujmouti stanovisko k těmto otázkám: 1. Jakou cenu mají pro nás zprávy starověké o rhythmu? 2. Co jest rhythmus? 3. V jakém poměru jest rhythmus k periodě prosaické a v kterých částech periody se jeví?

I Münscher zabývá se těmito otázkami, druhou a třetí zcela stručně na str. 5 n., spokojuje se odmítnutím theorie Blassovy, první však velmi obsírně. Jest to velmi zajímavá část jeho pojednání. Blass, poněvadž nenalezl v starověku potvrzení svých nesprávných teorií, tvrdil ve spise *Die Rhythmen der attischen Kunstprosa*, v Lipsku 1901, str. 19, že se nám nezachovala pražádná zpráva o rhythmickém umění IV. stol. př. Kr. a že zprávy Ciceronovy a Dionysiovy pro onu dobu nemají ceny. Toto nesprávné stanovisko vyvrátil Münscher úplně, podrobiv staré zprávy nové kritice. Ukázal, že Cicero mohl poznati theorii Isokratovu prostřednictvím školy rhodské, která odvozovala původ svůj od řečníka

¹ Prosaický rhythmus lze hledati v próse všech literatur, i moderních. Zajímavé jsou výklady psychologa Karla Marbe, *Über den Rhythmus der Prosa*, v Giessenu 1904. O prosaickém rhythmu v naší literatuře viz výklad Králův, *Listy fil.* 1896, str. 441 nn.

Aischina a tedy přímo od rhythmického umění IV. století. Vskutku pak shledal rozbořem Panegyriku potvrzeno v Isokratově praxi v podstatě vše, čemu učil Cicero ve spise Orator o periodě Isokratově dle pramene rhodského. Cicero mohl však poznati nauku Isokratovu i z jiného pramene, totiž z Theofrasta; neboť ve spise De oratore výklady o rhythmu (III, 173—198) čerpány jsou z pramene peripatetického. To sice Münscher na str. 12 sám naznačil,¹ avšak neoceníl dosti důležitosti Theofrasta jakožto pramene Ciceronova pro poznání rhythmu Isokratova, ač na to ukazovali E. Drerup (Die Anfänge d. rhetor. Kunstprosa, Jahrb. f. class. Phil., XXVII. Suppl. 1901, str. 237) a E. Norden (Gött. gel. Anz. 163. Jahrg. 1901, str. 594). Cicero mohl tedy znáti nauku Isokratovu ze dvou pramenů, z Theofrasta a ze školy rhodské; z této jednak z vlastního poznání při svém pobytu na Rhodu (viz u Münschera na str. 11), jednak z nějakého theoretického spisku, který uznává Münscher na str. 17. V obojím případě nepodávala se ovšem Ciceronovi čistá nauka Isokratova, nýbrž smíšená s teorií Aristotelovou². To vychází na jevo jednak z výkladu Münscherova (str. 17), podle něhož se obě nauky smísily na Rhodu, jednak z výkladu Ammonova, Berl. ph. Woch. 1909, sl. 1396, který sloučení ono připisuje Theofrastovi.³

Z vývodů Münscherových vychází na jevo důležitost zpráv starověkých, k nimž, ač jsou kusé a někdy navzájem si odporují, musíme vždy přihlížeti. Rozhodně nemůžeme následovati Blasse, jenž vybudoval teorii svou v úplném rozporu se zprávami starověkými. Při posuzování těchto zpráv musíme si ovšem počínati opatrně, majíce na mysli, že v různých dobách byly různé theorie i praxe. Nutno tedy vždy teorii kontrolovati rozboř, jak to činil správně Münscher. Tolik o zprávách starověkých.

Chceme dále k doplnění pojednání Münscherova nastíniti stručně dnešní stav dalších dvou svrchu uvedených otázek. Co se podstaty rhythmu týče, ustálilo se dnes všeobecné mínění, že názor Blassův jest neudržitelný. Blass soudil totiž, že rhythmus prosaický vzniká teprve bezprostředním nebo i brzkým *opakováním* téže libovolně dlouhé řady dlouhých a krátkých slabik, čili že vzniká responsí. Tedy na př. řada — — — — — sama o sobě není dle Blasse rhythmická, nýbrž stává se jí teprve, když se ještě jednou opakuje. Tento názor, *πρωτον ψευδος* celé theorie, hlásal Blass ve všech svých spisech, neupustiv od něho

¹ Kromě toho na str. 9 praví Münscher, že Theofrastos, opustiv částečně Aristotelovu teorii o rhythmu, přiblížil se stanovisku Isokratovu.

² O rozporu mezi teorií Aristotelovou a Isokratovou viz u Münschera na str. 8 n.

³ Ammon myslí na uv. m. sl. 1397, že Cicero i sám přispěl ke sloučení obou teorií, ovšem vlivem Theofrastovým.

ani v posledním díle (Die Rhythmen der asianischen und römischen Kunstprosa, v Lipsku 1905, str. 3 nn.), ač v něm z jiných svých názorů leccos slevil.¹ Vady theorie Blassovy vystihl dobře u nás Karel Müller v programu chrudimském 1903 (na př. na str. 14 nn.) a nemusíme se jí tedy dále zabývat. Dnes není pochyby, že rytmus prosaický jako poetický spočívá na quantitě slabik a že základním jeho prvkem jest stopa. Kolon prosaické nesmí býti ovšem rhythmisováno s takovou pravidelností jako kolon poetické. Podotýkám ještě, že nesprávně pojímal rytmus Thalheim (Zu Lykurgos und Lysias, Progr. Hirschberg in Schl. 1900), jenž hlásal, že rytmus spočívá jen v rozčlenění periodických kol a ve vzájemném poměru jejich velikosti.

V otázce o poměru mezi rhythmem a periodou jeví se u Blasse velké kolísání. Kdežto v díle »Attische Beredsamkeit« (II, str. 150) soudil, že rytmus souvisí s koly period, počal ve spise »Die Rhythmen der attischen Kunstprosa« (na str. 14) hlásati, že kola rhythmická, nejsouce nijak vázána na kola periodická, počínají a končí bez ohledu na rozdělení a pausy vět (jako v básních!). V posledním spise svém z r. 1905 nahlédl však Blass sám nesprávnost svého stanoviska a připustil, že rytmus často souvisí s rozčleněním větným. O poměru mezi periodou a rhythmem nevyjádřil se dosti jasně Norden v díle »Die antike Kunstprosa«, 2. otisk, v Lipsku 1909. Práví totiž (na str. 909), že rytmus vyplývá (?!) ze spojení periodického² nebo spíše že jest s ním v nejužším vzájemném vztahu. O věci té pojednal, myslím, správně Drerup (v úv. pojednání na str. 238 n.), jenž periodu a rytmus rozloučil, prohlásiv za podklad stavby periodické logické rozčlenění myšlenky.³ Jednotlivá kola periody mohou pak býti rhythmicky rozčleněna. Mohou tedy býti periody bez rhythm, a mohou rhythmicky působiti i jednotlivé věty v λέξις εἰσομένη. Theorie periody nemá tedy původně co činiti s teorií rhythm, a teprve později byly obě sloučeny.⁴ Případ ten nastal u Isokrata, jehož prosa jest rhythmická i periodická, a nikoli rhythmická, t. j. periodická, jak se vyslovuje Norden, jehož nejasná stilisace by mohla sváděti k omylu. Perioda Isokratova tvoří tedy jednotku grammaticko-logickou a spolu rhythmickou.⁵

¹ Uvádím jen nejdůležitější díla Blassova. O několika článcích Blassových z poslední doby viz u Bursiana, Jahresb. über d. Fortschr. d. klass. Altertumswiss. 142 sv., 1909, str. 243—245.

² Na str. 42 prohlašuje Norden periodickou a rhythmickou prosu za identickou.

³ Aristoteles probírá rytmus a periodu odděleně ve dvou kapitolách: Rhet. III, 8 a III, 9.

⁴ Viz výklad Thielův, Woch. f. kl. Phil. 1905, sl. 288 a Wilamowitzův, Hermes XXXV, 1900, str. 32 nn.

⁵ Tak tvrdí O. Navarre, Essai sur la rhétorique grecque, v Paříži 1900, str. 198 a E. Bickel, v Gerckově a Nordenově Einleitung in d. Altertumswiss. I. sv. V Lipsku a Berlíně 1910, str. 268.

Tážeme se konečně, zda se rhythmus jeví v celé periodě, či jen ve význačných jejích částech, t. j. na počátcích a koncích (tak zv. klausulích) period a kol. Otázku tu probereme jen vzhledem k Isokratovi. Tu bych s důrazem vytkl, že v zlomku 7. své učebnice¹ Isokrates tvrdí, že celá perioda má být rhythmická slovy *ὅλος ὁ λόγος μὴ λόγος ἔστω*. Podobně Cicero (Orator 203) shledává rhythmus in tota continuatione verborum. Proti tomu ti, kteří uznávají rhythmus jen v klausulích, mohou ukázati na Aristotela (Rhet. III, 8 1408 b 31 a 1409 a 20) jakož i na Dionysia Hal. (II. συνθ. ὄνομ. 23, p. 172), kteří mluví jen o rhythmu v klausulích. Tento rozpor můžeme, myslím, pro Isokrata vyrovnati tak, že rhythmus byl sice v celých periodách, ale v klausulích byl vypracován pečlivěji s jakousi nikoli důslednou tendencí užívatí jistých typů. Tak vykládá věc též Cicero ve spisu De oratore (na př. v § 192 clausulas diligentius etiam servandas esse arbitror quam superiores). Také ze spisu Orator jest dle výkladu Münscherova (na str. 14) patrné, že Rhodští udržovali sice v theorii požadavek rhythmu v celé periodě, že však nevěděli o něm již nic jistého. Požadavek rhythmu v celých periodách velmi důrazně obhajoval Drerup (v uvedeném pojednání str. 234). Ač nelze neuznati, že Drerup má v theorii pravdu, přece nemůžeme, myslím, za dnešního stavu otázky vystihnouti rhythmus celých period, o němž již staří měli jen neurčité tušení. V rozborech lze tedy určitější pozorování o rhythmu učiniti jen v klausulích. Münscher vyjadřuje se o věci velmi opatrně na str. 19 n. takto: »Rhythmus jest i na několika místech na počátku i uvnitř kol zřetelný; kdybychom však chtěli rozkládati celou periodu v rhythmické členy — což snad je možno — byla by nejistota dělení neobmezená.« Bylo by snad též možno sloučiti názor Drerupův a Münscherův tak, že by se sestavilo schema celé periody, a v něm by se vyznačily vždy klausule jednotlivých kol. Vždyť na některých místech, kde jednotlivá kola jsou malých rozměrů, jest i u Münschera delší souvislá část periody rozebrána. (Viz na př. počátek § 3 Panegyriku na str. 21.) Ukazují ještě na taková místa, kde Münscher mezi dvěma klausulemi neoznačuje dvou, ba někdy i jedné slabiky! Mám na mysli místa jako v § 2

kde v druhém kolu Münscher uznává za klausuli daktylskou tripodii a *οἱ* vůbec nepočítá.

¹ Že zlomky z učebnice (*τέχνη*), Isokratovi přičítané, obsahují vskutku zásady Isokratovy, dokázal M. Sheehan, De fide artis rhetoricae Isocrati tributae, diss. Bonnská 1901. Isokrates však sám, jak se zdá, zásad svých nese-psal.

Přecházejíce tímto k rozboru Münsherovu, podotýkáme, že Münsher vhodně si zvolil k rozboru Panegyrikos¹ jakožto nejpropracovanější řeč z doby rozkvětu Isokratova. Při rozboření řeči Isokratových musíme totiž přihlížeti též k jeho přiznání (V, 27), že v starší již nedbal tolik rytmu jako v řečech mladších. Z rozboru Münsherova vychází na jevo, že rytmus jest ve všech klausulích kol² a spolu že Isokrates užíval všech rytmů³, nevyhýbaje se ani klausulím daktylským a glykonským. Zajímavé jest, že již on dává přednost těm klausulím, jež ovládly později zcela v próse slohu asijského i u Cicérona. Jsou to klausule kretické a ditrochejské (viz bližší o různých tvarech u Münshera str. 38 nn.). Vidíme nyní, že pozdější řecká prósa uměla upustila od rytmické bohatosti klausulí Isokratových a užívala jen několika stále se opakujících typů. Podobně si počínal i Cicero.

Abych na příkladě objasnil nejdůležitější svrhu uvedené theorie, uvedu rozборы první polovice prvního § Panegyriku.

a) Rozbor Münscherův na str. 20:

—   ◡   ◡   ◡   —   ◡   ◡   —
Πολλάκις ἐθαύμασα τῶν   kretik + choriamb

τὰς πανηγύρεις συναγαγόντων   kretik + spondej

καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καταστησάντων ditrochej +
— υ — — υ —
spondej

οὐτὼ μεγάλων δωροῶν ῥῆξισαν   kretik + ditrochej.

b) Rozbor Blassův v uvedeném spise z r. 1905, str. 3:

_ u u u = _ u u _ aa'
 _ u _ u u _ _ _ _ bb'
 u u _ _ _ u _ _ u u cc'

c) Rozbor Drerupův v uvedeném spise, str. 247:

[illegible]

¹ Pro nedostatek místa mohl Münscher rozebrati jen prvních 50 paragrafů. Lze očekávat, že bude ve svých rozborech pokračovati.

² Klausulí kol nedbali ještě K. Peters, *De Isocratis studio numerorum*. Festschrift für Raspe, Parchim 1883, str. 8—19, a K. Josephy, *Der oratorische Numerus bei Isokrates und Demosthenes*. Diss. v. Currychu 1887, kteří oba všimali si jen počátku a konce period.

³ Tím potvrdil Münsher požadavek v 7. zlomku Isokratovy učebnice vyslovený: *παῖσι ὁδομῶς ὁ λόγος μεμείχθω*. Naproti tomu Aristoteles doporučel jakožto nejvhodnější rhythmus v próse paion.

⁴ Kola Blassova kryjí se s Münscherovýmými; jen v druhém kolu přibírá Blass z násl. kola ještě καὶ τοὺς. V 5. kolu Blass představuje čtení rukopisů οὕτω μεγάλων v μεγάλων οὕτω, aby docílil response.

V celku nutno označiti pojednání Münscherovo za velmi záslužné již z toho důvodu, že obrací zase pozornost k rytmu prvního umělce řecké prósy umělé, který v poslední době bud nedošel náležitě pozornosti (ani u Norden¹⁾) nebo byl probírán ze zásad nesprávných (u Blasse¹). K. Wenig.

Mistra Jakoubka ze Stříbra Překlad Viklefova Dialogu. Z rukopisu knihovny Musea království českého k tisku upravil, úvod napsal a slovník sestavil Milan Svoboda. (Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina I. Řada II. Číslo 7.) V Praze. Nákladem České Akademie 1909. XXXVIII + 197.

Jediný rukopis díla vydaného minulého roku Milanem Svobodou chová se v Museu; je beze jména autorova a do nedávna nebylo známo, kdo jest jeho původcem. Hankou dán mu název »Pravda a lež«, který pak byl prostě přejímán. Flajšhans teprve konstatoval, že jest to překlad Viklefova Dialogu, a za překladatele pokládal Husa nebo Jeronyma. Svoboda dokazuje v úvodě nade vši pochybnost: 1. že Chelčický znal tento překlad Dialogu, a 2. že mistr Jakub, jehož překlad Viklefův uvádí Chelčický, není nikdo jiný, než Jakoubek ze Stříbra.

Svoboda jde ještě dále. Na str. XXVI.—XXXIV. řeší známou otázku o Chelčického »mistru Protivovi« a dochází výsledku, že mistrem Protivou Chelčický míní českého překladatele Dialogu, to jest Jakoubka ze Stříbra. I přezdívkou »Protiva« snaží se vydavatel vysvětliti. Mínění své sám nazývá jen-hypothesou, ovšem dosti pravděpodobnou, s čímž lze se srovnávati.

Na str. VII.—XIV. vydavatel zevrubně popisuje rukopis, jeho písmo a pravopis, na str. XIV.—XV. pak následuje několik slov o jazyku. V uváděném tu dokladě: »aby těch božích přikázáních žádný nedržel« jest genitiv pl. *přikázáních* dojista analogií podle pěších; Svoboda (vedle náležitého výkladu) připouští omyl písařův — zbytečně; tvarů podobných je v písemních papamátkách zjištěno množství, a tak se jistě i mluvilo a dosud mluví.

V další části Svoboda obsírně provádí důkaz, že rukopis jest opis, nikoli překlad původní; přirovnává jej k originálu, vydavatel dospěl dále výsledku, že český překladatel popularisoval, snažil se dílo Viklefovo učiniti co nej přístupnějším

¹ Od Isokrata vyšel Blass v pojednání De numeris Isocrateis. Progr. univ. v Kielu 1891. Nesprávně praví Münscher na str. 6, že po tomto pojednání změnil Blass silně své názory v díle Att. Ber. II² str. 145 nn. a později v uvedeném díle z r. 1901. Blass přešel totiž do 2. vyd. svého spisu Att. Ber. svá pozorování z uv. progr. Kielského a teprve ve spise z r. 1901 změnil své názory, jak jsme svrchu naznačili.

prostému našemu čtenáři — zjev, pro který v starší české literatuře Alexandreidou počínajíc nalézáme dosti dokladů.

Na konci úvodu vydavatel určuje dobu, kdy Jakoubek přeložil Dialog (v l. 1410—1411), dobu, kdy vznikl jediný zachovaný rukopis, a oceňuje význam překladu. Dobu vzniku českého rukopisu klade Svoboda do první třetiny století XV. Nepokládám však důvody jeho za přesvědčující. Není pochyby, že Viklefovy překlady byly u nás v oblibě, ale to není důvodem, proč by spis tento nebyl mohl býti opisován i v 2. polovině XV. století. Pravopis rovněž nerozhoduje. Spíše, myslím, lze položit rukopis do 2. poloviny XV. věku, — aspoň nelze se vyslovovati tak určitě pro třetinu první. Vadilo by snad dvakráte se vyskytující adj. rytěřijící, ukazující na dobu před r. 1425, to lze však přičísti vlivu předlohy. (Nepřehlasované Judáš lze nalézt i v památkách pozdějších.) K přesnějšímu určení stáří snad by přispěl podrobnější rozbor jazyka.

V otisku textu (str. 1—61) jsou zbytečně otiskována petitem (na rozdíl od ostatního textu) i slova, jež písař napsal omylem a přeškrtl. Čtěl-li je vydavatel uvést, bylo by pro ně místo spíše pod čarou, ač i to pokládám za zbytečné. I řada podčarových poznámek je zbytečná; nemá významu upozorňovati na to, že písař nechtě na zbytku řádku začínati nového slova, vyplnil jej čárkou, tečkou, obloučkem atp. Chybná leckde interpunkce původní byla vydavateli vyčtena jinde. Správně snad bylo drem Flajshansem (ČČM 1910, str. 230, pozn. 1.) na výtku tu reagováno, že interpunkce je tu konečně věci vedlejší; odborník — a jiný diplomatického otisku čísti nebude — si chyby snadno opraví sám. Jinak otisk snaží se býti věrným obrazem originálu.

Vytkli-li jsme, že se nešetřilo místem při poznámkách v otisku textu, může se nám odpověděti, že je to názor subjektivní. Jistě však jest na místě vytknouti plýtvání místem ve slovníku. Obsahuje-li text něco málo přes 50 stran (odečteme-li latinské doplňky a poznámky) a slovník 133 stran, čekali bychom slovník hodně obsáhlý. Ale veliký rozsah je zaviněn jednak velikým písmem, jednak tiskem přes celou stránku; kdyby byl tištěn menším písmem a ve dvou sloupcích na straně (jako na př. Flajshansův u Millionu a Smetánkův u Životů sv. Otcův), zmenšil by se jistě o polovici objemu. Slovník Svobodův obsahuje (nebo aspoň má obsahovati) všechna slova, ovšem nikoli všechny doklady. Při některých heslech bylo by bývalo na místě uvésti dokladů více; tak na př. sub voda bych uvedl i doklad pro plur. vody (ješto v sobě nemohú wod zachovati 186^r 1) atd. Heslo *popadený* vůbec chybí (což jest umrlého neb od zvěři popadené z ptačtva neb z dobytka 183^v 2). Jsou-li zvláště uváděna hesla kupovaný, napsaný, nalezený atd., měla býti zvláště

i hesla pójčený (v. pójčiti), povolaný (v. povolati), svázaný (v. svázati), vsatý (v. vsieti) atd.

Zbytečné jest uváděti latinský překlad při vlastních jménech v lat. originále stejně znějících (na př. při nominativě Adam); nepřesné jest, že beze (sub bez) je vždy před slabikou jerovou (táž nepřesnost i u jiných předložek). Exodus není masc., nýbrž fem.; ostatně toto heslo (jakož i jiná hesla latinská, na př. canonici, regulares atd.) bylo vůbec vypustiti.

Horší jest, že se vydavatel neřídí pravidlem, které si sám stanovil. V úvodě k slovníku praví, že v citátech slovo, o něž jde, uvádí netransskribovaně, diplomaticky podle rkpisu, ostatní vše v transskripci. Proti tomu hřeší na mnohých místech, takže každému, kdo užívá jeho slovníku, pokaždé bude prohlížeti citované místo, aby se přesvědčil o správnosti. Jest pravda, že někdy jde jen o f m. s, jindy o tečku nad písmenem atp., a nevšimli bychom si toho, kdyby chyb těch bylo několik; jest jich však dosti mnoho. Zde uvádím některé. Vydavatel jednak transskribuje slova, o něž jde, nebo, což je ještě horší, dílem transskribuje, dílem netransskribuje. Viz na př. hesla: ač (1. doklad), almužna (1. doklad), běžeti (1. doklad), dáti (4. doklad), dobrodienstvie, dobrovolně (2.), Matúš, milost (3.), milovati (4.), mūd-rost (2.), mysl (3.), podobenstvie (1.), pokrytstvie (2.), prospěch (v obou dokl.), veletí (poslední doklad) atd. Jinde zase naopak nejsou transskribována (nebo zase jen částečně) slova, jež mají býti transskribována: sub dobytí netransskribováno panstvie, sub lakomý v posledním dokladu slovo křestanské, sub mrzký a povolně není transskribováno »ten«, sub obierati sě (3. doklad) slovo styděti, sub pomocný slovo stránkoma atd. atd.

I jiné chyby nutno vytknouti; některé z nich přičítáme na vrub tisku, jiné zavinił vydavatel sám. Pod heslem ač uváděný doklad »ač Buoh dá« není opatřen citátem; doklad pod heslem bráti: »a tak tuto berú věrenie 200^v 1« není na uvedeném místě, nýbrž na str. 191^r 2; první dokl. pro *bláznivě* není na str. 185^v 2, nýbrž na str. 185—6 (slovo je rozděleno); při hesle *celý* (1. dokl.) má býti ciekvi m. ciekve (182^r 1); rovněž u hesla *ktokolivěk* místo z ciekve má býti z ciekvi; že heslo *musiti* je chybné, bylo vytčeno jinde; v hesle *počátek* poslední dva doklady jsou spojeny v jeden; slovo Machabey (sub rek a ukrutně) bylo transskribovati Machabei [rekové tak řečení], nikoli Machabej. Sub *živý* (2. dokl.) má býti: opustili jsú mě, nikoli mne; sub *utrpení* má býti: k utrpení způsobený 202^r 2, nikoli způsobilý; sub *moci* (3. dokl.) má býti neuplně m. neúplně, sub *súdcě* má býti dokázani m. dokázání, sub *užitečný* jest dvakrát týž doklad (!): ne všecko, což je užitečno; sub *chvála* má býti k někďajší m. —sí atd. Ze zřejmě tiskových omylů uvádím dále část m. často (úvod X., ř. 2. zdola), instrans. m. intrans. (sub táhnúti, ve slovníku). Při některých heslech zřídka se vy-

skytujících chybí překlad neb aspoň vysvětlení (na př. plískati. zštíepenie atd.).

Označování strany a sloupce nezdá se mi dosti vhodné, na př. $180^r 1$, $180^v 1$, kde r = přední, v = zadní strana listu, 1 = levý, 2 = pravý sloupec strany; volil bych spíše $180 a^1$, $180 a^2$, $180 b^1$, $180 b^2$, při čemž a (b) značí stranu přední (zadní), cifry 1 , 2 sloupce na straně.

Celkem litujeme, že vydavatel pěkný úvod a otisk neopatrčil i spolehlivým slovníkem.

František Šimek.

Rukověť českého jazyka. Přehled pravopisu, mluvnice, stilistiky, metriky, poetiky a literatury české. Studijní pomůcka pro kandidáty učitelství škol obecných, měšťanských i středních (ke zkoušce z jazyka vyučovacího), jakož i pro maturanty a studující všech škol. Zpracoval T. Glos. V Telči, E. Šolc. [1910.] Str. 177 + VI. Za 2·80 K.

Mnoho jich, myslím, po této knize sáhne zvědavých, jak se autoru na tak skrovném místě podařilo splnit všechny sliby učiněné v nadpise, ale málo jich beze vší pochyby odejde spokojených. Neuspokojí jich především výběr látky převzaté ze školních cvičebnic; neboť autor, jenž v části mluvnické (na str. 11—50) ponechává z vědecké soustavy skoro jen prostá paradigmata (vybíráje ještě i z Krátké mluvnice Gebauerovy věci nejznámější), v části literární (na str. 68—175), čím více se blíží k době nejnovější, tím častěji překročuje pravou v »studijní pomůcce« mez a nakupuje spoustu jmen a dat. Ani zpracování látky není stejnoměrné, hned v kusých nápodědích, jež mají patrně vše odjinud dobře známou připamatovati, hned ve větách pohodlně stilisovaných, ano až krasořečnickky prázdných. Než proto přece nevidělo by se mi o knize tuto mluvit, kdyby v ní nebylo několik hrubých omylů věcných a jiných nedopatrění slohových.

Na str. 11. položen nevhodný příklad na stupňování $\bar{e}$ — $\bar{o}$: sedím — sadím, a vedle toho uvedena jiná řada i — $\bar{e}$ již ve svých střídnicích českých (místo pův. i — ei — oi). M. Klácelův »Ferina lišák« není překladem Goetheova »Reineke Fuchs«, jak se praví na str. 63, podobně jako o díle L. Niederle nelze říci (na str. 113 a 162), že jsou to »Šafaříkovy Starožitnosti slovanské opravené«. O Štítném se tvrdí na str. 76, že se »r. 1355 oženil« a že mu »z 5 dítek zůstaly 2«; píseň »Kdo jste boží bojovníci« se zase (na str. 78) přičítá Boh. z Čechtie; na str. 85 (ani v rejstříku) nerozeznán dvojnásob Jan Černý; o Heydukovi se (na str. 119) ví, že »od r. 1899 žije na odpočinku v Praze«; Čechovy Petrklíče, Hanuman, Šotek a Kratochvilná historie jsou podle nové terminologie autorovy (na str. 130) »eposy allegorické«; »výtečný Život J. A. Komenského« Frant. Zoubka za-

řazen (na str. 165) mezi díla paedagogická. Štoly strofy trojdílné nemají vždy po 4 verších a dopěv 3 verše (na str. 58); Nerudovy »Zpěvy páteční« nejsou vhodný příklad na lyriku elegickou (na str. 65); není jen jeden Puchmajerův almanah, z r. 1795 (na str. 94). Na str. 14 chybně zkrácena byla Gebauerova definice o spřežkách, že prý »skládají se ze slov, jež jsou v jazyce známá a platná« (!). Rovněž neobstojí definice české literatury (na str. 68), že jest to »souhrn všech plodů slovesných — písemných i ústních, — v nichž jeví se osobitá rázovitost národa českého«; vždyť spisovatel sám vyčítá též překlady do češt., ano i latinská díla vzniklá na české půdě. Na str. 81 praví nepřesně: »S humanismem vyrůstá však i touha po obrození mravním v duchu prvního křesťanství«; na str. 83 o Březanovi, že sepsal Kroniku rodu Rožmberského — »jmenovitě o posledním vládaři Petru Vokovi z Rožmberka«; na str. 86 o Blahoslavovi, že »přeložil Nový zákon z řečtiny a dal podnět k vydání Bible kralické«; na str. 110 o B. Němcově, že »žila s mužem na různých místech (Domažlice, Uh. Slovesko, Praha)«; na str. 113 zařazuje mezi básně a krasovědu Palackého »Radhošť (1873, 3 sv.)«; na str. 121 o »Písni o bitvě u Kressenbruná«, že je »věrně podle Palackého ve formě herojského eposu«, atd.

Rozumí se, že ani v příručce, v níž nezbylo místa na vyličení vzniku, byť jen málo slovy, našich nejdůležitějších institucí (jako Matice, Národního divadla, obou Slovníků naučných a p.), v níž ani slovem neoceněna Bible bratrská, Palackého Dějiny atd., že nesmí chyběti výklad o časoměrném hexametru, pentametru, o verši adonickém (sic), asklepiadejském, ferekraťickém, glykonském a sappickém, o eleg. distichu a strofách sappické i asklepiadejské. Při strofě sappické (na str. 59) výslovně poznamenáno, že »napodobuje se i přízvučně«; což jiné strofy antické nikoli? Za příklad přízvučného hexametru (na str. 57) uveden nesprávný metricky Macharův (poněvadž bez caesury); pod. nevhodné jsou příklady přízvučného jambu i anapaestu (na str. 55): »co chceš, co mi dáš«, a rytmu logaoedického (na str. 58).

Takovýmito chybami mohl bych ještě dvě tři strany tisku vyplniti, a že jsou s to, aby zmátly žáka ke zkoušce podle »Rukověti« opakujícího, nelze tudíž říci, že kniha, třebaž má místy velmi podařené a přehledné vzorce (na př. na str. 29, 42, 45 a j.), plně vyhovuje účelu, za jakým byla psána; neboť nezbytné znaky dobré příručky jsou spolehlivost látky stejnoměrně podle důležitosti vybrané, jasné její rozčlenění a výstižné slovní vyjádření.

Jos. Straka.

Hlídka programů středních škol.

Václav Šejvl, *Eleusis. Úryvek z kulturních dějin řeckých*. Oddíl III. O mysteriích eleusinských. (Dokončení.) Výroční zpráva gymnasia v Rychnově n. Kněžnou za r. 1908. Str. 21.

V této třetí, poslední části své práce, stejně pilné a svědomité, jako obě části dřívější, vykládá p. spisovatel o kněžství eleusinském, o přípravách ke slavnosti, o malých mysteriích a konečně o průběhu mysterií vlastních, »velikých«.

P. spisovatel přestal v práci své na tom, že hleděl sestavit přehledný a úplný celek ze zpráv, zachovaných o mysteriích u starých spisovatelů. V tom je také zásluha jeho práce: čtenář nalezne v ní všechn literární starověký materiál o mysteriích eleusinských. P. spisovatel sám ví, že pro thema jeho leccos lze vytěžiti z vyobrazení na vásách (viz str. 13, pozn. 20 a článek sl. Harrisonové *Mystica vannus Iacchi* v J. H. St. XXIII, str. 324 nn. a XXIV, str. 241 nn.), ale materiál ten bylo mu nemožno si opatřiti.

Arci není v pečlivé a pěkné práci Šejvlově pověděno o mysteriích eleusinských všechno, co lze pověděti o nich a co by čtenář předešlým rád o nich se dověděl. Zmiňuji se o tom proto, že p. spisovatel sám označuje svou práci jako úryvek z kulturních dějin. Nejde mi snad o podrobnější rozbor sporných mínění, ani o další jednotlivosti, nýbrž o historický význam mysterií, o to, čím mysterie byly v náboženském životě Řeků, z jaké náboženské potřeby vznikly, jaký nedostatek oficiálního náboženství měly odstraňovati, jaký je smysl různých obřadů, jako jsou na př. požívání boha nebo tělesné obcování s božstvem, a proč tyto obřady právě jsou nutnou součástíkou všech mysterií, dále jak s mysteriemi eleusinskými souvisí věcně i časově ostatní mysterie řecké (dionysské, orfické, samothrácké), asijské (kult Kybelin, Attiův, Mithrův) a egyptské (Isis a Osiris).

Em. Peroutka.

Frant. Mašner, *Posouzení Herodotových zpráv o Themistokleovi*. Pokračování a dokončení. (XXIX. a XXX. výroční zpráva gymnasia ve Vys. Mýtě za rok 1908 a 1909.) Str. 21 a 35.

Výsledek, jehož p. spisovatel ve své práci, velmi svědomité a pěkné, se dobral, shoduje se s tím, co o poměru Herodotově k Themistokleovi novějším badáním postaveno na jisto. Ve všech jednotlivostech nebude podle povahy věci docíleno shody arci nikdy, ale hlavní věc je jasná. Herodotos nepochopil dějinného významu Themistokleova, nýbrž ličí jej podle tradice, která

o něm vznikla později, bezpochyby přičiněním Alkmaionovců a Filaiovců. Stručně posouzení Thukydidovo stojí historicky nad Herodotem nesmírně vysoko. To můžeme pokládati za definitivní výsledek posledního probírání starověkých dějin, jež se děje na základě hlubšího a lepšího poznání života starověkého i moderního. To jsou také celkem výsledky práce p. spisovatelovy. Zásluha její je v tom, že jsou zde znova dopodrobna probrány a uváženy všechny zprávy, této otázky se týkající, a že svědomitě přihlíženo k novější literatuře.

Na některých místech nemyslím, že argumentace p. spisovatelová dojde obecného souhlasu. Polemika proti výkladu Ed. Meyera o tom, že šlo Themistokleovi před bitvou salaminskou o to, aby ne tak Řeky, jako spíše Peršany přinutil k boji (XXIX, str. 11—15) je celkem, tuším, zbytečná. Vždyť co do věci shoduje se p. spisovatel (str. 15: »Themistokleovi jednalo se o to, aby jednak Helleny, k Isthmu odplouti zamýšlející, pohromadě udržel, jednak aby Peršany k bitvě přiměl«) s Ed. Meyerem. Slova jeho (G. d. A. III, str. 308, pozn.): »In Wirklichkeit war die Hauptschwierigkeit für Themistokles nicht, die Griechen zum Bleiben, sondern die Perser zum Schlagen zu bringen« značí přece totéž.

V Thukydidových slovech I, 138 καὶ οὕτε προμαθὼν ἐς αὐτὴν οὐδὲν οὐτ' ἐπιμαθὼν jest sice možno shledávati polemiku s Herodotovou anekdotou o Mnesifilovi, jenž prý Themistokleovi vyložil, že je nezbytné, aby bitva byla svedena u Salaminy a nikoli u Isthmu (str. 7 n.), ale nutný ten výklad, trvám, není. Také Rühl má pravdu. Celá charakteristika má ráz obecný, a myslím, že Thukydides slovy svými chtěl vytknouti *přirozený* důmysl, velkou, vrozenou prozíravost a bystrozrak Themistokleův, jenž v každém případě mu ukazoval nejlepší cestu na ráz, bez dlouhých příprav, bez jakéhokoli poučování a rad. Jeho státnická moudrost byla účinek přirozeného nadání, nikoli výsledek dlouhých zkušeností.

Nejméně zdá se mi přesvědčivý výklad místa Thukydida I, 137, 4 o druhém poselství Themistokleově ke Xerxovi po bitvě salaminské. Podle souvislosti myslím, že není možný výklad Weckleinův, nýbrž Dunckerův a těch, kteří slova τὴν ἐκ Σαλαμῖνος προάγγελον τῆς ἀναχωρήσεως rozumějí o druhém poselství. Místo Thukydidovo zní v překladě asi takto: »Jsem Themistokles a přicházím s prosbou k tobě přes to, že jsem ze všech Řeků nejvíce uškodil vašemu rodu, pokud bylo mi se brániti proti útoku tvého otce; ale když sám octl jsem se v bezpečí a návrat jeho byl ohrožen, ještě větší dobrodiní jsem mu prokázal. Za to mám jednak nárok na vděčnost tvou, jednak mohu ti i přístě býti velice prospěšen.« A na vysvětlenou první části posledního souvětí Thukydides dodává: »narážejí na včasné upozornění, jež (Xerxovi) poslal v příčině ústupu od Salaminy,

jakož i na to, že jeho přičiněním tehdy nebyly strženy mosty, kteroužto věc neprávem si připočetl za zásluhu.

Themistokles dovolával se tedy vděčnosti Artaxerxovy za služby, které jeho otci prokázal, když ústup jeho z Řecka byl ohrožen. A Thukydides vysvětluje, v čem ta služba záležela. Slovy *ἀραξοιδίᾳ* a *ἀραχώρησις* míní tudíž Thukydides touž událost. O prvním svém poselství, jež vedlo ke zkáze Xerxova loďstva, přece Themistokles nemluvil jako o věci, za níž Artaxerxes by měl býti mu vděčen. Naproti tomu vypravení druhého poselství ke Xerxovi i po katastrofě salaminské nezdá se mi věcí nemožnou. Xerxes ani nyní nepochyboval o tom, že malé Řecko přemůže. Poslal-li mu Themistokles upozornění, že je nebezpečnství, že mosty přes Hellespont budou strženy, aby si tudíž pospíšil, nutně viděl v tom skutečnou účast Themistokleovu a nemohl pochybovati ani o tom, že také první rada jeho byla mu dána v dobrém úmyslu. Za nešťastný výsledek bitvy salaminské nemohl Xerxes obviňovati Themistoklea. Od oné události neuplynula tehdáž ještě tak dlouhá doba. Kdyby na perském dvoře nebylo ničeho známo o tom, že Themistokles dal Xerxovi radu, aby rychle s loďstvem z Řecka odplul, nebyl by Themistokles mohl se toho dovolávati. Tuto věcnou úvahu podporuje, myslím, i výklad textu sám. Píše-li Thukydides: *καὶ τὴν τῶν περὶ τοῦτον . . . τότε δι' αὐτὸν οὐδ' ἀλλοῖον*, myslím, že časové určení *τότε* svazuje oba členy v jednu současnou událost.

Zbývala by tudíž jediná obtíž, výraz *προάγγελσις*. Ale u Thukydida smíme vložití do tohoto slova význam: „včasné upozornění, rada“, vidíme-li, že smysl celého místa jiného výkladu nepřipouští. Ed. Meyer pochybuje o druhém poselství, ale možnosti jeho nepopírá. V tom bych se s ním nesrovnával, ani v tom, že z Thukydida nelze poznati, které poselství míní, za to však dal bych mu za pravdu proti p. spisovateli, že historicky celé toto druhé poselství byla věc málo významná. Vždyť Xerxovi a jeho válečné radě bylo by samo přišlo na rozum, že po zničení perského loďstva jest třeba honem vrátiti se do Asie.

Em. Peroutka.

Karel Müller, *Význam říše byzantské v dějinách lidstva*. Část II. (Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Jindřichově Hradci za školní rok 1907—8). Str. 66.

Druhá část přehledné práce Müllerovy má zvláštní název: „Říše byzantská jako těleso sociální“ a pojednává o poměrech společenských, hospodářských a osvětových a konečně o mezinárodních vztazích kulturních. Ve stati o poměrech společenských nalezneme odstavce, věnované císaři a jeho dvoru, t. j. především dvorské etiketě, dále šlechtě vyšší a nižší, a to s hlediště rovněž především společenské etikety, pak o středních stavech a lidu

kde hlavně o hippodromu jest pojednáno. Jak patrně, má u Müllera slovo »společenský« a »sociální« poněkud jiný význam, než jak my historikové jsme zvyklí mu rozumět. Proto také o politické moci šlechty pojednal Müller již v I. části. Proto i pojednání o duchovenstvu vypadlo chudší než by historik očekával. Závěrek této stati tvoří odstavec o všeobecných znacích společnosti byzantské, mezi nimiž jako nejdůležitější správně uvedeno jest proniknutí společnosti byzantské křesťanstvím — my bychom ovšem raději snad řekli křesťanským církevnictvím a vnější nábožností než duchem pravého křesťanství. Ve stati o poměrech hospodářských spisovatel neužil dosti přesného výrazu, rozuměje »poměry hospodářskými« poměry *zemědělské* a rozeznáváje zvláště »průmysl a obchod«, které přece se zahrnují výrazem »poměry hospodářské«. Stati této vytknutí jest přílišnou stručnost. Dobré jsou stati věnované přehledu literatury byzantské a byzantskému umění, ač zde by bylo bývalo na místě dotknouti se zajímavé kontroverzy mezi Strzygowským a Wickhoffem a uvéstí též základní spisy Strzygowského (»Orient oder Rom« a »Kleinasien, das Neuland der Kunstgeschichte«).

V celku vzato činí druhá část práce Müllerovy dojem značného pokroku, který spisovatel učinil v prohloubení svého poznání byzantské minulosti. Poznámky pod čarou, obznamující čtenáře s hojnou příslušnou literaturou, zvláště novější, zasluhují všeho uznání.

J. Bidlo.

Drobné zprávy.

Jednota českých filologů vydá příštího roku Vykoukalovy Čítanky v novém, podle nových osnov upraveném vydání.

Ve Sborníku filologickém, jehož první svazek vyjde koncem t. r. nákladem České Akademie, bude podána též bibliografie českých prací z oboru klassické filologie za r. 1909. V dalších svazcích bude se v tom pokračovati. Aby tu nic nechybělo, prosím všechny, kdož uveřejnili své práce v časopisech, aby mi laskavě oznámili lístkem název svého článku jakož i jméno a stránku onoho časopisu. Adresa: Král. Vinohrady, Sladkovského 10.

Fr. Groh.

Fedor Fedorovič Sokolov, professor starověké historie a řeckých starožitností na universitě a na historicko-filologickém institutě v Petrohradě, zemřel 1./14. června 1909 (nar. r. 1841). Jeho vědecké práce — kromě obšírné magisterské dissertace »Критическия изслѣдованія отноsjася къ древнѣшему періоду исторіи Сициліи« — jsou kratší monografie, uveřejněné většinou v Žurnále ministerstva národní osvěty (na př. stati se společným titulem »Въ области древней исторіи«, ze starších »Гомеровскій вопросъ«, »Замѣчанія о спискахъ дани союзниковъ афинскихъ«, »Афинское постановленіе въ честь Аристотела argoskago«, řeč »Третье столѣтіе до Р. Chr.«). Již první jeho práce z let šedesátých vynikají nad svou dobu vzácnou kritičností a snahou, dopátrati se pravdy na základě bezpečných historických dokumentů, ze-

jména nápisů. Sokolov založil v Rusku epigrafickou školu, ač sám nebyl epigrafikem ve vlastním smyslu, a jeho zásluhou jsou posíláni od let osmdesátých min. stol. mladí ruští učenci do Řecka studovat nápisy a starožitnosti. Detailní analýse, účta k faktu a z toho plynoucí nedůvěra k ukvapeným synthesesím a k tvoření vratkých hypotéz charakterisují jeho metodu, která jest jeho cenným odkazem právě jako jeho faktické výzkumy v dějinách Řecka ve III. stol. př. Kr. Pěkný nekrolog o Sokolovu napsal S. Žebelev v Žurnálu ministerstva nár. osvěty r. 1909. F. N.

Berlínské nakladatelství Fischer & Franke pojalo myšlenku, všechen vývoj výtvarných umění vyložit na vybraných dílech, která by byla podávána v dokonalých reprodukcích a čtenáři i divákovi byla ve své vnitřní zákonitosti vývojové i jednotlivé odhalována stručnými doprovody, jež by měly na zřeteli především tuto stránku uměleckou; divák ať se učí viděti a pozorovati dílo jednotlivé a z toho ať mu teprve vyrůstají dějiny umění, a to hlavně jakožto dějiny uměleckých problémů. Za tím účelem počalo vydávati velikou sbírku, nadepsanou »Geschichte der Kunst dargestellt an ihren Meisterwerken in Tafeln und begleitendem Text«, kterou řídí prof. Ludv. Justi. Celý podnik rozvržen jest na čtrnáct kvartových svazků, z nichž každý má obsahovati po 192 tabulích a asi 150 stránkách textu. Cena stanovena mírně: za nevázaný svazek 12 mk., za vázaný v plátně 16 mk.; mimo to jest možno sbírku odebírat i též po sešitech (za 1 mk.). Jednotlivé svazky budou zpracovány od různých odborníků, kteří svou látku úplně ovládají a dovedou ji též jasně vyložit. Dílo jest určeno širším kruhům; jde tu o popularisování umění v nejlepší smyslu slova. Dosud vyšly tři svazky: italské malířství 15. století od L. Justiho, italská plastika, doby novější spolu s plastikou španělskou od professorů Knappa a Logy a konečně stavitelství starověku od profesora Ferd. Noacka (*Die Baukunst des Altertums von Ferdinand Noack*. VIII a 144 str. 4° se 192 tab. V Berlíně [1910]). Reprodukce jsou většinou bezvadné a vesměs výrazné. Dílo zaujímá všechny druhy starověké architektury od nejstarších dob nám známých; i nejnovější nálezy jsou sem již pojaty a včleněny do vývoje soudobého i dalšího. Doporučujeme všechny svazky našim knihovnám, poněvadž by si tak opatřily lacině pomůcky ke všem výkladům o umění, kde se k nim ve škole naskytne příležitost. Ze starověku bude tu ještě vydána plastika ve zvláštním svazku a malířství společně s malířstvím středověkým. J. B.

Ve sbírce »Aus Natur und Geisteswelt« byla letos vydána jako úvod do řecké plastiky knížka: *Die Blütezeit der griechischen Kunst im Spiegel der Reliefsarkophage*, kterou napsal H. Wachtler (V Lipsku 1910. Str. 112 s 32 obr. a 8 přílohami. Váz. za 1.20 mk.). Spisovatel obral si za hlavní úkol rozebrati a vyložit sidonské sarkofágy z nálezů r. 1887; základním pramenem byl mu spis Hamdy Beye a Theodora Reinacha »Une nécropole royale à Sidon«, v Paříži 1892. Ale po objasnění jejich vykládá o vzniku reliéfu a vývoji jeho a obě umísťuje zase v uměleckém vývoji plastiky řecké vůbec. Knížka podává tedy i stručný a přehledný obraz vývoje řecké plastiky s ukázkou jejího vývoje vždy na určitých zobrazených dílech, která jej nejlépe ztělesňují; neboť sarkofágy ty představují vývoj umění za tři století, od VI. až do III. Ke konci knížky připojen seznam příslušné literatury. J. B.

Dobrý archaеologický atlas pro potřeby školské vydali nedávno Hugo Mužik a Frant. Perschinka (*Kunst und Leben im Altertum*. Von Hugo Mužik und Franz Perschinka. Ve Vídni 1909. u Tempského. XVI a 195 stran malého příčního folia. Váz. v plátně

za 5 K). Podány jsou tu v zdařilé reprodukci na pěkném, křídovém papíře četné obrázky k dějinám umění, topografii a mytologii, vybrané Perschinkou, a ke kulturním dějinám, vybrané Mužikem; pokud jen bylo možno, opírají se o fotografie. V úvodě obsažen jest výkaz, odkud obrázky jsou převzaty, a stručný odkaz k některým pomůckám, kde by učitel mohl najíti dalšího poučení. Zde chválíme zejména zvláštní seznam obrázků, pořízených podle fotografií, v němž udáno jméno závodů, od kterých fotografie byly zakoupeny; podle něho mohou ústavy snadno si poříditi fotografie pro své sbírky archaeologické. V podpisech obrázků vadí nám přílišná stručnost; tak na př. pod známou lateránskou sochou Sofokleovou čteme na str. 31, obr. 1 pouze »Sophokles«, ač by označení místa, kde se socha nyní chová, mnoho místa nezabrálo. Je to důležité již proto, že u památek méně známých nedoví se čtenář ani z výkazu v úvodě, kde jsou uloženy. Doporučelo by se snad, aby Mužik — Perschinka zemřel již před vydáním díla — napsal nyní ještě vysvětlující text. Pro úzkostlivé duše připomínáme, že atlas tento možno dáti bez rozpaků zákům do rukou; nakladatel to usnadnil, stanoviv cenu vskutku velice nízkou.

Velmi užitečný výbor z řeckých papyrů vydal právě *George Milligan* (Selections from the Greek papyri. Edited with translations and notes by George Milligan. V Cambridži 1910, universitní tiskárna. Str. XXXIV a 152 s 1 tab. Za 5 sh.). V úvodě pojednáno stručně o objevech papyrů, jejich druzích a významu, načež podán přehledný seznam hlavních sbírek a důležitější literatury. Vlastní obsah knihy činí 55 vybraných listin obsahu nejrozmantějšího; počínají svatební smlouvou z Elefantiny z r. 310 př. Kr. a končí křesťanským amuletem z VI. stol. po Kr. Text papyrů podán podle nejlepších publikací. S chválou třeba poznamenati, že ponechán tu pravopis původní, což jest velmi důležité pro poznání výslovnosti za té doby nebo k poznání vzdělanosti pisatelovy; ovšem slova jsou od sebe oddělena a správnými přízvukůvky opatřena. Ke každé listině připojen pod čarou překlad a stručné vysvětlivky. Skladatel, jako doktor theologie, přihlížel při svém výboru sice především k takovým listinám, které mohou poskytnouti nějaké světlo k lepšímu pochopení Nového Zákona ať po stránce jazykové nebo formové nebo obsahové — proto také je zde z doby před Kristem papyrů jenom dvanáct —, ale přes to třeba jeho knihu pokládati za velmi dobrý úvod pro každého, kdo by se chtěl obráti studiem řeckých papyrů.

Známa mytologie Řeků v Římanův od *Otty Seemanna* vyšla právě v novém, pátém vydání (Otto Seemann: Mythologie der Griechen und Römer unter stetem Hinweis auf die künstlerische Darstellung der Gottheiten. Fünfte Auflage durchgesehen und verbessert von Richard Engelmann. V Lipsku 1910, E. A. Seemann, XIV a 319 str. s 134 obrázky. Váz. v plátně za 4-50 mk.). Proti předešlému, rovněž od Engelmanna upraveném vydání (z r. 1895) zůstal text téměř zcela nezměněn; jen nově připojené obrázky, kterých je přes 40, vyžádaly si menších doplňků.

Ed. Meyer uveřejnil v »Kleine Schriften zur Geschichtstheorie und zur wirthschaftlichen und politischen Geschichte des Altertums« (Halle 1910, M. Niemeyer. VI a 555 str. za 12 mk.) své menší spisy a články, z nichž některé jsou zde vydány poprvé. Všechny starší práce jsou přepracovány, ovšem jen částečně, poněvadž spisovatel nechtěl, aby z nich vznikly úplně nové studie. Upozorňujeme zejména na tyto články. Otázkami hospodářskými z dějin starověkých obírá se článek »Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums« (str. 79—168), namířený proti moderním národohospodářům, hlavně Bücherovi, jenž si prostě zkonstruoval z rozdělení dějin

na starověk, středověk a novověk, že hospodářský stav v starověku byl primitivnější než v středověku, poněvadž starověk jest na počátku vývoje. V článku »Die Sklaverei im Allertum« (str. 169—212) ukazuje Ed. Meyer, že otroctví mělo ve starověku menší význam než obyčejně soudíme. Politickým dějinám náleží články: »Der Gang der alten Geschichte: Hellas und Rom« (str. 231—282), kdež podán důkaz, že dějinám řeckým a římským bude náležeti vždy přednost, třeba bychom dějiny orientální poznali novými objevy ještě lépe, dále »Alexander der Grosse und die absolute Monarchie« (str. 283—332), kdež podána charakteristika Alexandra Vel. a vznik absolutní monarchie se všemi následky, kultem Alexandrovým, konflikty z něho plynoucími a úpravou říše dle něho, a »Kaiser Augustus« (str. 441—492), kdež podána charakteristika Augusta a jeho vlády, již lze vyjádřiti větou: Augustus chtěl zříditi dyarchii upřímně. Všechny svrchu uvedené práce jsou přednášky pro širší obecnost. Naproti tomu obrací se k odborníkům pojednání »Der Ursprung des Tribunats und die Gemeinde der vier Tribus« s přídávkem: »Die Secessionen von 494 und 449« (str. 351 až 379) a »Untersuchungen zur Geschichte der Gracchen« (str. 380—439). Ke konci přidány čtyři nekrology.

A. P.

V prvních měsících letošního roku vydány byly »Comptes rendus« druhého mezinárodního sjezdu pro klassickou archaeologii, konaného v Kahýře v dubnu 1909 (v Kahýře 1909. Str. 316 se 4 obrázky. Pro členy za 5, pro nečleny za 10 fr.). Kromě seznamu členů, protokolů, address atd. jsou tu stručné výtahy z přednášek, na sjezdu konaných. Zajímavější z nich pro čtenáře LF. jsou asi tyto. *Kavvadias* podával stručnou zprávu o svých výkopech na Kefallenii r. 1908 u Masakarata, kde nalezl dvanáct jeskyní se 47 hroby z XV.—XIII. stol. př. Kr. Keramika byla v hrobech dvojí; mykenská a domácí. Vedle toho objeveny podlahy chýží. *A. H. Smith* předložil rekonstrukci fasády pokladnice Atreovy v Mykenách pomocí sloupů zavlečených do Irska od lorda Sliga a chovaných nyní v Britském muzeu. Jejich dřív jest dole užší, nahoře širší; theorie Durmova (Österr. Jahresh. X, str. 41) o tvaru jejich, podobném dřívům sloupů z doby klassické, není správná. *Stais* podal zprávu o rekonstrukci lyry i s plektem v podobě ruky lidské ze zbytků slonoviny, nalezených v kopulovitém hrobě u Menidi. Lyra měla 8 strun, z nichž některé byly z kovu. *Schreiber* přednášel o povaze umění alexandrijského, které se vyvinulo z řeckého za vlivů orientálních. *Thiersch* podal stručnou zprávu o majáku na ostrově Faru a o výkopech Sieglinovy expedice na místě Serapeia. *Svoronos* soudil ve své přednášce, že známé genové sochy »hoch s husou« a »hoch trn si vytahující«, jsou vlastně synové Asklepiovi Janniskos a Podaleirios. *Sauer* pokládal za pravdě podobné, že umělec, který provedl sochy Niobina syna a dcery v museu Ny-Carlsberg a dcery Niobiny v Římě, byl Lykios, žák Myronův. *Stais* vykládal relief z V. stol., nalezený u Peiraiea, jenž představuje poznání Ionovo od rodičů. Podle *Fougère* jsou zčizeniny Selinunta z konce V. stol. př. Kr., kdy Hermokrates Syrakuský opět vystavěl město, od Karthagiňanů zničené. O topografii přístavů v Peiraieu přednášel *Angelopoulos*. *Chamonard* jednal o domu s peristylem rhodským na Delu. Podle *Glötze* obsazení Elateie r. 338 provedl Filipp pomocí Foků, aby si nahradil ztrátu Nikaie. *Sotiriadis* dokazoval, že Pólybios neznal bojiště u Sellasie. Jak vykládal *Aeginitis*, jest zpráva Plutarchova (Them. 14) o vlnobití při začátku bitvy salaminské správná. Rusové *Stern* a *Turavév* přednášeli o obchodních stycích krajín jihoruských s Egyptem, *Farmakovský* pak o výkopech v Olbii. *Toutain* ukázal, jak mythus bohyně fryzské, Kybely, došel značných změn v době řeckořímské; jmenovitě byly odstraněny z něho všechny hrubé rysy. — Přednášek v celku nebylo mnoho, uvážíme-li, že přednášeno v šesti odděleních, ačkoliv sjezd měl přes devět set členů.

A. P.

Edgar Martini, professor klassické filologie na universitě v Lipsku, vydal velmi praktickou rukověť dějin literatury římské, která velmi dobře poslouží zejména těm, kdož se připravují ke státním zkouškám (*Grundriss der Geschichte der römischen Literatur unter teilweiser Benutzung des gleichbetitelten Werkes von Max Zoeller. Bearbeitet von Edgar Martini. Erster Teil. Die Literatur der Republik. V Münsteru 1910, H. Schöningh. VIII a 267 str. Za 3.60 mk.*). Jak z titulu patrně, má nově dílo nahraditi dávno rozebranou rukověť Zoellerovu, která byla vydána r. 1890. Martini měl zprvu v úmyslu knihu Zoellerovu jen nově upravit, ale brzy shledal, že jest třeba úplně ji přepracovati; tak zbyl z původního spisu jen rozvrh látky a část bibliografických poznámek. Ti, kdož se hrozí rozsáhlosti díla Schanzova, mohou sáhnouti k této rukověti a najdou v ní o hlavních věcech spolehlivé poučení. Část dosud vyšlá jde až do konce doby Ciceronovy; část druhá má vyjítí roku příštího.

Varronův spis *De lingua Latina* nově s rozsáhlým apparatusem kritickým vydali *Jiří Goetz* a *Bedřich Schoell* (*M. Terenti Varronis de lingua Latina quae supersunt. Recensuerunt Georgius Goetz et Fridericus Schoell. Accedunt grammaticorum Varronis librorum fragmenta. V Lipsku 1910, u Teubnera. LIV a 342 str. Za 10 mk.*). Pro toto vydání nově srovnán codex Laurentianus. Mimo rozsáhlý kritický apparát připojeny jsou tu ještě (str. 243—301) dosti obsáhlé poznámky rázu kritického i exegetického.

Nové vydání periích Liviových uspořádal Otto Rossbach (*T. Livii periochae omnium librorum, fragmenta Oxyrhynchii reperta, Iulii Obsequentis prodigionum liber. Ed. Otto Rossbach. V Lipsku 1910, u Teubnera. XLII a 202 str. s tabulkou. Za 2.80 mk.*). Proti vydání Jahnovu z roku 1853 značí nové vydání nepopíratelný pokrok již proto, že Rossbach nově srovnával hlavní rukopisy a opravil mnohé omyly Jordanovy. Epitoma z Oxyrhynchu stala se vydáním tímto teprve náležitě přístupnou. Neschvalujeme však, že Rossbach přijal do textu poslední periochy slova »clades Quinctilii Vari« podle poznámky, kterou si podle nějakého, nyní ztraceného rukopisu učinil P. Pithoeus ve svém exempláři. Jest totiž naprosto pravdě nepodobno, že by 142. kniha Liviova obsahovala události od r. 9 př. Kr. až do r. 9 po Kr.

Pěkné poznámkové vydání vybraných listů Senekových uspořádal *Walter C. Summers* (*Select letters of Seneca. Edited with introductions and explanatory notes by Walter C. Summers. V Londýně 1910, Macmillan. CXIV a 383 str. 12°. Za 5 sh.*). Je to práce záslužná, podávajíc v rozsáhlém úvodě poučný výklad o pointovaném slohu u Římanů vůbec a o slohu Senekově zvláště.

Dobrou pomůckou bibliografickou jest »*Catalogus dissertationum philologicarum classicarum*«, který právě v druhém vydání vydalo knihkupectví Gustava Focka v Lipsku (III a 652 str. Za 7.20 mk., váz. za 8 mk.). Je tu uvedeno přes 27.000 disertací, programů a zvláštních otisků, které má ona firma na skladě, zároveň s cenou, za kterou je nabízí. Jsou sestaveny jednak podle auktorů řeckých a římských, jednak podle disciplin, kterých se týkají; vadou však jest, že není udáno místo, kde vyšly, nýbrž pouze rok vydání.

Stav mythologického badání v posledním desetiletí.

Napsal **O. Jiráni.**

(Pokračování.)

V. Směr filologicko-kritický.

Školy, jež jsme až dosud sledovali, usilují pochopiti mythologii a náboženství řecké buď s hlediska náboženského vývoje lidstva vůbec, jako směr anthropologický, nebo v užších mezích mythologických představ národů, s nimiž Řekové a Italikové byli buď spřízněni jazykově a kmenově anebo sblíženi pozdějšími sídly svými: tak vznikly oba směry srovnávací mythologie a směr, který nalézá v mythech řeckých silný vliv národů okolních, především orientálních. Výsledky však, k nimž všechny školy tyto dospěly, neodpovídaly nadějším v ně kladeným a jen zřídka setkaly se s obecným souhlasem. Bylo přirozeno, že ozvala se nedůvěra k všelikému srovnávání mytů řeckých s představami národů cizích a tak vznikl a v poslední době značně sesílil směr, který zůstává na půdě určité mythologie hledí vyložiti mythus buď z něho samého nebo z příbuzných mytů téhož národa.

Methodický postup, jehož se stoupenci tohoto směru přidržují, jest zpravidla týž. Nejprve snaží se kritickým rozborem zachovaných zpráv dopátrati se původní formy mythu a stanoviti, kterému kraji a kmeni mythus ten neb určitá osoba mythická náleží. Na tomto stadiu také někteří mythologové přestávají; jini však jdou dále a pokoušejí se také o výklad mythu, užívajíce tu různých method starších; zvláště výklad historický těší se oblibě. Poněvadž tedy metoda školy této jest v podstatě své shodná s methodou filologickou, nazývá se směr ten filologicko-kritickým, ač označení to charakterisuje jej jednostranně a spíše po stránce vnější než obsahové.

Prvým úkolem tedy, ježž tato skupina mythologů si vytýká, jest zjistiti území a kmen, u něhož určitý mythus neb pověst

se zrodily. Jest totiž nepochybné, že kraj, v němž zprávy naše mythus neb pověst lokalisují, nekryje se vždy s místem jeho vzniku, nýbrž že mythické postavy a celé komplexy bájí byly lokalisovány do krajů, jimž původem svým jsou docela cizí. K zjevu tomutu, jež novější mythologové němečtí označují jménem »přesunování pověstí« (»Sagenverschiebung«), obracel pozornost svou již K. O. Müller, vykládaje si přenášením tímto bohatost a spleť mythologie řecké (srov. Listy fil. XV, 1888, str. 234). Že pak skutečně jest oprávněna zásada tato, žádající, aby při každém mythu bylo, pokud možno, zjištěno místo jeho vzniku, ukazují dosti četné případy, v nichž lze skoro s naprostou určitostí stanoviti takovéto pozdější přesunutí mythu. Tak myslím, že přesvědčivě dokázal Wilamowitz-Moellendorff (Euripides Herakles, sv. I, Berlín 1889, str. 315 n., 2. vyd. 1895, str. 74 n.), že z mythu o Herakleovi známá Omfale nenáleží do Lydie, kam ji klade běžná tradice, nýbrž do severního Řecka, kde jméno její žije v názvu města Omfalion. O tom svědčí jména těch, jež Herakles v její službě přemáhá, na př. Kerkoopové, které dle Herodota (VII, 216) nutno lokalisovati u Thermopyl, dále též jméno Omfalina a Herakleova syna Lama, eponyma města Lamie v Thessalii. Podobně hledati jest i pravlast krajanky její Nioby nikoliv na Sipylu, kde zná ji už Ilias (Q 614 n.), nýbrž v Boiotii, kam nejspíše náleží i Pelops, Tantalos a příbuzenstvo jejich (O. Crusius: Sagenverschiebungen. Sitzb. d. bayr. Akademie 1905, str. 750 n.).

Ne vždy však ukazují tak jasné stopy k původnímu sídlu mythické bytosti jako v případech uvedených, i nelze se diviti, že při všeobecné téměř chybě mythologů, prováděti do krajnosti zásady směru, jehož jsou stoupenci, setkáváme se i tu s kombinacemi, které založeny jsou na podkladu velmi vratkém.

Takovým jednostranným přívržencem tohoto směru jest P. Friedländer. Ve své dissertaci¹ »Argolica. Quaestiones ad Graecorum historiam fabularem pertinentes« (v Berlíně 1905) pokouší se o důkaz, že celý mythický okruh Aiolovců, odvozující původ svůj od Aiola, syna Hellenova, jest původu maloasijského, a to ionského. Důvodem jest mu, že rody, jež k tomuto kmeni náleží, sídlí v Řecku značně od sebe odděleny, v Thessalii, Boiotii, Korinthu, Elidě, Messenii, kdežto rody, jež od nich původ svůj odvozovaly, bydlely v Ionii, zvláště v Miletu, pohromadě. Závěr tento, jak namítá Gruppe na uv. m., str. 49 n., není však nutný, ježto process Friedländerem tu předpokládaný mohl se právě tak provésti již na půdě řecké. Již tu mohly se jednotlivé rody vladařské, na př. rod knížat Pylských, z něhož vyšel Nestor a jenž byl na vrcholu slávy asi koncem VIII. stol., přimknouti prostřednictvím fingovaných předků k proslavenému v písních

¹ Známa jest mi hlavně z posledního přehledu Gruppova, str. 49 n.

rodu Aiolovců, tak že praotec rodu toho, Neleus, stal se bratrem Pelia z Iolku a hotový již celek genealogický mohl teprve později přenesen býti do Ionie, aby dodal lesku bohatým rodům ionských obchodníků. Že tento postup jest pravdě podobnější, ukazuje z důvodů, jež Gruppe uvádí, po mém soudu hlavně ten, že kdyby rodokmen tento a příslušné k němu mythy byly vskutku původu ionského, musily by tu býti patrný lokální vztahy k Ionii, čemuž tak není.

Stejným směrem ubírá se Friedländer též v pozdějším spise svém, nadepsaném »Herakles. Sagengeschichtliche Untersuchungen« (v Berlíně 1907). Víra v pomocného heroa Heraklea vznikla dle něho na Peloponnesu, v Tirynthu, a šířila se odtud zároveň s koloniemi argejskými. Zvláště na Rhodu, kolonisovaném z Argu, došel heros ten veliké úcty, ba stal se teprve tu bohem; osady rhodské roznesly pak kult jeho tak, že skoro všude, kde nalézáme Heraklea v řecké kolonii, předpokládají jest rhodskou kolonizací. Také mythos o Herakleovi nabyt na Rhodu podstatného obohacení; neboť tu vzniklo epos, jež poprvé opěvovalo dvanáct známých prací Herakleových. Zvláště posledních šest prací jest původu rhodského a odráží se v nich, jmenovitě v mythu o koních thráckého krále Diomeda, vliv rhodské kolonisace na březích thráckých a makedonských. Ale spisovatel sám (str. 18) přiznává, že nemůžeme kolonisaci tu a vůbec značný rozsah moci rhodské, jež uznává, dokázati z historické tradice; jemu ovšem stačí, jestliže objeví na pobřeží thráckém stopy Herakleova kultu a pověstí o něm, aby v nich spatřoval důkaz rhodské kolonisace krajin těch, ale což pak tu neměli i jiní kmenové řečtí své osady, do nichž mohli přinést ze své otčiny pověstí o herou tomto? Nemoha se tu pouštět do rozboru spleťtých, ale po mém soudu vesměs málo odůvodněných kombinací Friedländerových, odkazují na rozsáhlé a skoro úplně odmitavé posudky o této knize, jež podali O. Gruppe (Berl. phil. Woch. 1908, str. 1281—1287) a E. Bethe (Göttingische gelehrte Anzeigen 1907, str. 697—707), jakož i na článek Viléma Vollgraffa (Neue Jahrb. XXV, 1910, str. 305—317), nadepsaný »Rhodos oder Argos?«, v němž podán, jak soudím, přesvědčivý důkaz, že mythos o dvanácti pracích Herakleových jest původu argejského a že jen pro mythos o skotu Geryonově lze s určitostí přijmouti přepracování od rhodského básníka.

Zamítavý úsudek Gruppův a Bethův váží tím více, že prvý z nich blíží se značně tomuto směru (srov. Listy fil. XXVII, 1900, str. 201), druhý pak jest horlivým jeho stoupencem. Bohužel nedbá ani *Erich Bethe* náležitě opatrnosti a kritičnosti ve svých vývodech, jak ukazují jasně jeho pojednání »Homer und die Heldensage« a »Die trojanischen Ausgrabungen und die Homerkritik« (Neue Jahrb. VII, 1901, str. 657—676 a XIII, 1904, str. 1—11).

Hrdinská pověst řecká jest dle Betha setkána z prvků mythu božského, z historických upomínek, jež zajišťují nám výkopy a z výtvorů volné fantasie básnické. Spolehlivý materiál pro pochopení pověsti získáme, jestliže po příkladu K. O. Müllera provedeme lokalisování jednotlivých heroů. Při tom pomáhají nám zprávy o jejich kultech a hrobech, dále jejich jména, která jsou nezřídka totožná se jmény měst, jména jejich žen, přátel i nepřátel a pod.; neboť jména a kulty lpí pevně na místech původních, třebaš přecházela odtud s vystěhovalci do nových sídel. Tak může se dostat i heros do krajin, značně od sebe vzdálených; přeruší-li se pak spojení se starými sídly, nabývá podstata jeho, vlivem cizích živlů, rysů značně odlišných od původní, ač jméno zůstává nezměněno. Jest tedy dle Betha úkolem methodického zkoumání pověstí zjistiti nejprve původní sídlo mytické osoby, potom vyloučiti ze zpráv našich všechny přídavky, jež jsou výtvozem pouhé fantasie básnické, a pak konečně bude možno se tázati, jaké bytosti jsou tito heroové, jsou-li to bohové, a je-li tomu tak, jací bohové to jsou.

Za doklad, kde lze zvláště vhodně metody této užití, volí Bethe pověst o válce trojské. Na prvý pohled se zdá, že pověst ta jest ohlasem bojů aiolských při dobývání a osídlení Troady. Avšak již r. 1877 dokázal Ed. Meyer, že aiolské kolonie v Troadě nemohou býti starší než VII. nebo VIII. stol., tak že mohly aiolské boje v Troadě působiti nejvýše na poslední části hrdinské pověsti trojské. Rovněž nelze v pověsti o válce trojské spatřovati ohlas bojů aiolských o thrácké pobřeží, ani o Aiolidu, Lesbos a Tenedos, nýbrž nutno uchýliti se do vlastního Řecka, vyhledati tam kmen aiolský a hrdiny jeho i pátrati, zda snad tam nelze také nalézti nepřátele jejich Trojaný a Troju samu.

Nejprve vede nás Bethe do jižní Thessalie, do říše Achilleovy a předkládá nám zprávu Plutarchovu (Theseus 34), čerpanou z XIII. knihy Atthidy Istrovy, dle níž byl prý Alexandros, thessalský Paris, v boji při řece Spercheiu přemožen od Achillea a Patrokla. Zprávou touto, jejíž absolutní hodnověrnost jest Bethovi zaručena autoritou Istrovou, dokázáno jest sousedství obou nepřátel. Tu jest původní vlast Alexandrova, což dokazuje dle Betha mezi jiným zvláště to, že v Iliadě bojuje Paris, nehledě k Menelaovi a Diomedovi, skoro vesměs jen s Thessaly a především, že konečně podléhá Filoktetovi, jehož sídlo v jižní Thessalii dosvědčuje Ilias B 716. I sídlí tu všichni tři hrdinové v těsném sousedství a proto také v stálém nepřátelství.

Ale i Andromache a Hektor sídlí původně nedaleko. Vlasti Andromasínou nejsou Theby hypoplacké, o jejichž poloze nevěděli prý již básníci homerští nic určitého, nýbrž Theby thessalské, nedaleko Farsalu. To plyne dle Betha z toho, že podle vyprávování Malé Iliady (zl. 18 K.) odvedl Achilleův syn Neoptolemos Andromachu do Farsalu, jenž sousedí s těmito Thebami. Hektor

zase náleží do Boiotie. Tak dovozoval před Bethem již Ferd. Dümmler v předavku ke spisu Fr. Studniczky: Kyrene, Eine altgriechische Göttin (v Lipsku 1891, str. 194—205), při čemž vycházel ze zprávy Pausaniovy IX, 18, 5, že Hektorovy kosti byly na radu věštbý přeneseny z Troje do Theb a pohřbeny u tak zvaného pramene Oidipova. Poněvadž dále četní nepřátelé, které Hektor v Iliadě přemáhá, sídlí ve Fokidě, dále při Spercheiu a dokonce i v Thessalii, soudí Bethe, že Hektor jest mythickým repraesentantem kmene, jenž z thessalských Theb, vlasti Andromašiny, byl znenáhla vytištěn kmenem aiolským, představovaným v pověsti Achillem, do boiotských Theb.

Ale jest ještě druhá skupina postav, úzce spojených v pověsti, o níž jednáme; jejich vlastní jest Lakonie. Tam náleží Helena, Agamemnon, Menelaos, Alexandros-Paris a jeho sestra Alexandra-Kassandra a konečně Deifobos. Překvapuje ovšem, že i tu objevuje se Paris, kterého lokalisoval Bethe již v Thessalii, ale vede jej k tomu božský kult, jenž vzdáván byl únosci Heleninu i třetímu manželu jejímu Deifobovi v Therapnách. K těmto dvěma předním mythickým střediskům hrdin z války trojské přistupují však i jiná. S Peloponnesem spjat jest Odysseus, Diomedes a Aineias; naproti tomu není Erichthonios, syn Dardanův a otec Troův, nikdo jiný než známý král athenský Erichthonios = Erechtheus. Že konečně i Tros pochází vlastně z Attiky, vyvozuje Bethe ze zprávy Strabonovy XIII, 604, dle níž nazývali se občané demu Xypete dříve Trojany. A tak nalézáme nejen všechny význačné hrdiny trojské, nýbrž i jméno města samého na půdě řecké.

Tyto postavy a pověsti, soustředěné v různých centrech severního, středního i jižního Řecka a původně samostatné, splynuly v jeden celek na Lesbu, jenž byl osídlen ze všech těchto krajin; již v těchto pověstech objevovalo se jméno Troja, které jest dokázáno v Attice, a to stalo se jednotícím střediskem pro všechny pověsti ty nejspíše z toho důvodu, že z blízké pevniny maloasijské znali Lesbijští skutečné Trojany a mocné město podle nich nazvané a založené z Řecka ještě před stěhováním aiolským.

Již ze stručného nástinu tohoto jest patrné, že základy, na nichž buduje Bethe svou smělou a překvapující kombinaci, jsou velmi slabé. Nebudu se jimi podrobněji zabývat; neboť ukázal na ně dobře zvláště Crusius v uvedeném článku v Sitzb. d. bayr. Akad. 1905, str. 758 n. a též Gruppe ve svém přehledu, str. 121 n. Odkud víme na př., že Hektor jest předhomerský kníže boiotský? Nebyl spíše přenesen do Theb teprve v době historické na podkladě reminiscencí homerských? To by bylo v úplné shodě s tradicí, že Thebané jediní netáhli proti Troji; nebyl tedy Hektor jejich nepřítelem a mohli si ho zvoliti za ochránce. Zprávy, o něž se Bethe opírá, jsou z největší části pozdní a nespolehlivé, ale horší jest, že ve snaze, lokalisovati co

nejvíce hrdin trojských na půdě řecké, Bethe nevystihuje vždy správně smysl jejich. To platí nejen o zprávě Istrově (Crusius, str. 774 n.), ale zvláště o jeho výkladu zprávy velmi pozdního sofisty Aineia z Gazy o božském kultu Alexandra a Deifoba v Lakonii. Místo to zní (v dialogu Theofrastos p. 646): *τὸν γοῦν Μενέλεων καὶ νῆ Δία τὴν Ἑλένην μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Δηίφοβον ἐν Θεράπναις τῆς Λακωνικῆς τοῖς θεοῖς συναριθμοῦντες μετ' ἐκείνων ᾄδουσι, θυσίαις τε καὶ ἀναθήμασι θεραπεύοντες*. Ale slova *μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον* . . . nemohou značiti, jak myslí Bethe, »spolu s Alexandrem . . .«, neboť v tom smyslu musilo by *μετὰ* býti spojeno s genitivem, nýbrž význam předložky té jest časový, takže smysl jest: »radí mezi bohy Helenu po jejich příhodách s Alexandrem a Deifobem« (Crusius, str. 772 n.).

Ještě smělejší jsou však vývody Bethovy, jež podává v druhém z uvedených pojednání svých. Pokouší se tu o důkaz, že má-li válka trojská vůbec jaké historické pozadí, jest to vlastně boj mezi Trojou a městem Rhoiteiem při Hellespontu. Tu byl hrob Aiantův a kult Aiantův udržel se tu ještě za císařství. To jest Bethovi důkazem, že Aias jest tu od pradávna domovem; on jest vládcem Rhoiteia, osídleného ode dávná Řeky a odtud dobyl Aias Troje. Ochrannou bohyní města toho i jeho heroa jest Athena, zvaná *Ἰλιάς*. Oba Aiantové, o nichž Ilias mluví, jsou totiž i Bethovi v souhlasu s běžným nyní míněním, o němž dále pojednáme, bytostí jedinou. Uvedené příjmení Athenino utvořeno jest podle jména otce Aiantova, jenž u Homera sluje Oileus, ale u Hesioda, Stesichora a Pindara Ileus. Obě města, Troja a Rhoiteion, musila se octnouti v boji; neboť ústí Skamandra, při němž Rhoiteion leží, jest přirozený přístav Troje. Boj skončil záhubou Troje; místo, kde stála, zasvětil vítěz ochranné bohyni své a odtud vysvětlíme si, že pozdější osídlení, jež znenáhla na troskách bývalé Troje vzrostlo, sluje Ilion. Námitku, že Athena nepomáhá Aiantovi, jak bychom čekali, vyvrací Bethe pozorováním, jež sotva bylo by lze dokázati pro všechny případy, že totiž v nejstarších písních bojují hrdinové sami, bez pomoci bohů, takže rys tento jest mu svědectvím, že právě místa Iliady, kde vystupuje Aias, jsou velmi stará, výsledek to, ježž potvrzuje i zbroj Aiantova, nejčistší typ nejstaršího způsobu ozbrojení homerského.

Boj mezi Rhoiteiem a Trojou jest tedy vlastním jádrem naší Iliady. Ohlas toho vidíme zvláště v líčení boje u tábora loďního, v němž Aias sám hájí loď, ač bychom čekali, že v tomto boji, kde šlo o záchranu návratu achajského vojska, spatříme všechny hrdiny. Boj sám zuří též výhradně kolem lodí Aiantovy a Protesilaovy, tedy při Rhoiteiu, kdežto střed a pravé křídlo loďního tábora zůstávají jim nedotčeny. I na jiných významných místech Iliady (ve zpěvu *H* a *P*) zápasí Aias s He-

ktorem. Čekali bychom ovšem dle vývodů Bethových, že Hektor padne rukou Aiantovou. Ilias ličí dvakrát rozhodný boj mezi nimi, ve zpěvu *H* a *Ε*. Zvláště tento druhý boj jest velmi vážný a nebýti zakročení Apollonova, které Bethe pokládá v souhlasu s Robertem za pozdější, byl by Hektor zahynul. Původně tomu tak bylo a teprve pozdější básníci, kteří chtěli uchovati Hektora pro Achillea, zeslabili a změnili výsledek tohoto rozhodného boje.

Nyní tedy může Bethe odpověděti k otázce, proč vlastně jsou seskupeny hrdinské písně, jež dle prvního pojednání jeho vznikly ve vlastním Řecku, kolem Troje. Již dříve než vznikla naše Ilias, opěvovala hrdinská píseň boje Aiantovy a Hektorovy, jejichž historickým pozadím byl zápas mezi sousedními městy Rhoiteiem a Trojou, a na tu píseň připjali Aioloové lesbičtí své staré pověsti hrdinské, které si přinesli ze své řecké otčiny; tak vznikla nynější podoba Iliady.

Jak patrně, vychází Bethe i při této kombinaci ze zpráv o kultu a hrobu Aiantovu při Rhoiteiu. Ten jest ovšem dosvědčen, ale ze všech zpráv jest jasno, že nejde tu o nějakou prastarou tradici předhomerskou, nýbrž že předpokládá úplně vyvinutou pověst o válce trojské a že vznikl teprve vlivem naší Iliady. I jinak možno proti vývodům Bethovým snadno pronést četné závažné výtky (Crusius na uv. m., str. 778). Nejlepším vyvrácením jich jest však článek P. Cauera: *Erfundenes und überliefert* bei Homer (Neue Jahrb. XV, 1905, str. 10 nn.). Cauer totiž, ač stýká se v mnohém s Bethem, dochází k mínění podstatně odchylnému. I on uznává, že oba Aiantové jsou v podstatě osoba jediná, a sice že Aias, syn Telamonův, jest pouhou gradací Aianta lokerského, uznává dále úzké spojení, které jest v Iliadě mezi Aiantem a Hektorem, i že písně o Aiantovi patří k nejstarším částem eposu a že konečně Aias původně sám přemohl Hektora. Ale děj této předpokládané staré básně nebyl lokalisován, jak soudí Bethe, v Troadě, nýbrž ve vlastním Řecku. Vlast Hektorovu spatřuje totiž Cauer ve shodě s Dümmlerem v boiotských Thebách; tam napadl a také přemohl jej lokerský Aias. S tím jest ve shodě, že Hektor zabíjí dvakráte, vždy za boje proti Aiantovi, Schedia z Fokidy, tedy společného souseda obou. Naprosto nesouhlasí Cauer s dalekosáhlými závěry, jež vyvozuje Bethe z účasti Aiantovy v boji u lodního tábora. Celá situace ukazuje, že část tato byla básněna se zřetelem na děj nynější Iliady; pro boj, jenž v ní líčen, byl Aias, nejstatečnější rek vedle Achillea, nejvhodnější osobou. Z komposice Iliady pochopujeme také, že hlavní hrdinové musí zranění opustiti bojiště; neboť tíseň Achajských musila dostoupiti nejvyššího stupně, aby Achilleus mohl vyslati na pomoc Patrokla. Proto netřeba utíkat se s Bethem k domněnce, že stalo se tak z ohledu na starou báseň epickou, v níž Aias bojoval sám o své lodí s Trojany.

V jedné věci má však Bethe nepochybně pravdu: oba Aiantové, jež pověst rozeznává, nejsou původně dvě bytosti, nýbrž vznikly úmyslnou differenceací z jediné. Není to ovšem původní myšlenka Bethova; pronesl ji již Wilamowitz-Moellendorff (Homerische Untersuchungen, v Berlíně 1884, str. 244 n.) a nově ji zdůvodnil C. Robert (Studien zur Ilias, v Berlíně 1901, str. 406 n.). Pro správnost její svědčí hlavně, že oba Aiantové vystupují v Iliadě při důležitých podnicích vždy pospolu, tak v boji při ochranné zdi (*M* 265 n.), v boji u tábora lodního (*N* 46, 701 n.), v zápase o mrtvolu Patroklova (*P* 115 n., 256 n.). Spor může býti jen o to, který z obou Aiantů jest starší a původní. Wilamowitz i Robert uznávají prioritu staršího Aianta. Příjmení *Τελαμώνιος* není však skutečné patronymikon jeho. Tak slul Aias dle závěsníku (*τελαμών*), na němž zavěšen byl slavný štít jeho; původní vlast jeho jest dle Wilamowitze ve východní Thessalii, kde žije jméno jeho v názvu hory Aianteion, kdežto Robert lokalizuje jej právě pro jeho památný štít do krajiny v sousedství boiotského města Hyle, kde žil mytický zhotovitel štítu toho Tychios; byla to Lokris, společná vlast obou, vlastně jediného Aianta.

Ale i druhá možnost, že původní bytost jest Aias lokerský, má své zastance. Vedle Betha jest jím zvláště Cauer (v uved. článku, str. 11) a myslím, že mínění toto jest pravdě podobnější. Svědčí pro ně již všeobecná zásada, že nově vynalezené vždy spíše sesiluje než zeslabuje původní představu, kterou rušíme, uznáme-li prioritu Aianta Telamonovce. Vedle toho vadí tu silně mlhavý původ tohoto Aianta; neboť přijmí *Τελαμώνιος* jest vskutku těžko odloučiti od slova *τελαμών*; naproti tomu jest Aias, syn Oileův, pevně zakotven genealogicky i místně.

Obě z těchto možností staly se v poslední době východiskem dvou zajímavých výkladů o původní podstatě Aiantově. Prvý z nich podává *P. Girard* v obsáhlém pojednání: *Ajax fils de Télamon* (Rev. des étud. grecques, XVIII, 1905, str. 1—75). Vychází tu sice z výkladu Wilamowitzova, že patronymikon Aiantovo *Τελαμώνιος* vzniklo vlastně z appellativa *τελαμών*, ale nezdá se mu dosti pochopitelným, že by patronymikon to bylo vytvořeno dle této, celkem podružné části zbroje Aiantovy, o níž děje se v Iliadě jen jednou nahodilá zmínka (*E* 404). I nepochopujeme, jak mohl předmět tento ve vývoji pověsti o Aiantovi nabýti také důležitosti, že se stal východiskem mythu o Telamonovi, otci heroově. Poněvadž však nelze oddělit od sebe obě jména, nutno hledati ve slovu *τελαμών* jiný původní smysl, a tu ukazuje Girard na to, že v některých nápisech z doby od V. stol. př. Kr. až do III. stol. po Kr., jež nalezeny byly v Argu, Thracii a na pobřeží Černého moře, vyskytuje se výraz ten jako synonymum slova *στίλη*. Výraz sám je původu aiolského a dostal se do uvedených krajin při stěhování aiolském, jež dalo se dle

Girarda po souši podél celého pobřeží Pontu. Jaké jest však spojení mezi slovem *Τελαμώνιος* a *τελαμών* ve významu *σήλη*? Girard snaží se dokázati, že tu máme zbytek praehistorického kultu sloupů, o němž pojednal ve známé své studii Evans. *Αἶας Τελαμώνιος* značilo prý tedy původně »Aias sloupu«, t. j. bůh nebo duch sloupu. Pro tento výklad svůj uvádí Girard některé památky z doby mykenské, mezi nimi zvláště zlatý prsten z hradu mykenského¹ a dle nich charakterisuje daemona toho jako bytost blahodějnou a ochrannou. Když počal daemon býti personifikován, obdržel jako symbol ochranné moci své velký štít, skoro úplně jej zakrývající, což hodí se úplně k homerskému Aiantovi. Výklad svůj posiluje Girard též etymologií jména *Αἶας*. Není prý původu řeckého, nýbrž přejato z jazyka nám blíže neznámého, v němž značilo »pán«. Víme totiž o epirské řece *Ἄωος*, kterou dle Strabona (VI, p. 271 a VII, p. 316) nazýval Hekataios *Αἶας*. Jsou to podle něho slova příbuzná, jichž význam patrný jest ze zprávy v Etym. Magn. s. v. *Ἄωος* 117, 33: *ποταμός τῆς Κύπρου. Ἄω γὰρ ὁ Ἀδωνις ὀνομάζεται καὶ ἀπ' αὐτοῦ οἱ Κύπριοι βασιλεῖς*. Ježto jméno Adonis značí »pán«, jest též význam obsažen i ve jméně *Ἄω* a adj. *Ἄωος*. *Αἶας τελαμώνιος* jest tedy původně »pán sloupu« a teprve když adjektivum toto stalo se nesrozumitelným, bylo vykládáno jako patronymikon.

Výklad Girardův, nehledě k povážlivé etymologii, zdá se mi nesprávným. Vadí mu především nemožnost přesnějšího výkladu památek mykenských, o něž jest opřen; dále víme sice, že někteří Řekové nazývali nábrobní kameny slovem *τελαμών*, ale naprosto nevíme, že označovali výrazem tím také sloupy, jež v praehistorické době uctívali, což při výkladu Girardovu nutno mlčky přijmouti.

K zcela jinému výkladu původní podstaty dospívá J. Vürrheim ve spise mně nepřístupném² »De Aiakis origine, cultu, patria« (v Leidenu 1907). Původní Aias, z něhož později vytvořeny dvě postavy sobě příbuzné, jest domovem v Lokridě a jest to vlastně Gigant. Na to ukazuje zpráva Serviova (pozn. k Aen. I, 41), že Aias, syn Oileův, měl tři ruce; proto také byl Aias, tentokráte syn Telamonův, nezranitelný a mohl býti pouze jako Giganti sražen v hlubiny zemské; odtud vysvětlujeme si podání, že Aias lokerský byl pohřben na kykladském ostrůvku Mykonu, což jest v souhlase se zprávou Strabonovou X, 487, že pod tento ostrov svrženi byli Gigantové. I jemu jest proto Athena nepřítelkou právě tak jako Gigantům. Prostřednictvím Lelegů rozšířila se představa o tomto Aiantovi též k zálivu saronskému, kde

¹ Srov. Peroutkovy Dějiny řecké, str. 160, obr. 66.

² Znám jej hlavně z referátu O. Gruppova (Berl. phil. Woch. 1908, str. 686 n.).

označen příjmením *Τελαμώνιος*, t. j. »chráněneck Telamonův«. Telamon pak, jak ukazuje jméno praotce kněžského rodu Poseidona v Halikarnassu, přeneseného tam z Troizeny, Telamona (Dittenberger, Sylloge II, 372), a dále jméno manželky Glauke, kterou Telamonovi, otcí Aiantovu, přikládá Diodoros IV, 72, jest vlastně Poseidon z Kalaureie. Teprve později a v odporu s pravidly o tvoření starých patronymik, bylo jméno to vykládáno jako »syn Telamonův«. To vedlo pak k tomu, že i druhému, menšímu Aiantovi, jenž se vyvinul neodvisle z původní představy v Lokridě, dán byl otec Oileus, vlastně Ileus, bytost příbuzná Apolonovi, jejíž jméno žije v názvu města Ilion.

Vývody Vürtheimovy jsou zajisté pozoruhodné, ale některé z důvodů, jež uvádí pro mínění, že původní Aias byl Gigant, nejsou, jak myslím, zcela přesvědčivé. Aias nebyl na př. tak naprosto nezranitelný jako Giganti, nýbrž měl pod plecemi místo poranitelné. Také v pověsti, že Aias byl pohřben na Mykonu, jest jméno toto sotva původní; dle starší verse byla mrtvola jeho pohřbena na Delu, ale poněvadž na ostrově tom nesmělo býti pohřebiště, byl hrob jeho později přenesen na Mykonos.

Vürtheim jest i v četných jiných pojednáních svých, jež uveřejňuje hlavně v časopise Mnemosyne, horlivým stoupencem tohoto směru mythologického. Za zvláště zajímavý doklad metody jeho pokládám článek »De Argonautarum vellere aureo« (Mnemos. XXX, r. 1902, str. 54—67). Odmítnuv starší názory o původním významu zlatého rouna, zvláště výklad Gerhardův a Prellerův, že jest to symbol deštěnosného mraku, vykládá nejprve pověst, podle níž měl býti Frixos obětován Diovi Lafystiovi, a soudí, že jest to upomínka na oběti lidské, přinášené bohu tomuto na utišení bouří a větrů mořských, tedy obdoba obětování Ifigeneie. Ino, dle běžné báje macecha Frixova, jež způsobila, že měl býti obětován, jest již u Homera (ε 333 n.) bohyní mořskou, ale i kult Dia Lafystia jest v úzkém spojení s božstvy mořskými, zvláště s obdobnou jemu Artemidou, zvanou Lafria; a byla to právě Artemis, již ze stejného důvodu měla býti obětována Ifigeie. Pro výklad tento svědčí i jméno Frixovo, jež jest odvozeno od slovesa *φρίσσω* a značí vlastně zčeřené, rozvlněné moře. I on byl původně bůh mořský právě tak jako známý *Γλαυκος ὁ πόντιος*, který také, ovšem opačně než Frixos, stal se z člověka bohem mořským. Zčeřený povrch mořský, k jehož utišení přinášena byla oběť, o níž jednáme, symbolisován byl drsným a kosmatým rounem beraním, jímž ovinován byl člověk, určený k oné oběti. Proč však jest v pověsti, jež z obřadu toho vznikla, rouno ono zlaté? Jest to mythický výraz zlatého lesku, jenž se rozestírá při východu slunce po hladině mořské. Ohlas této představy spatřuje Vürtheim u Mimnerma (zl. 11 B.), dle něhož Iason přišel pro zlaté rouno k Okeanu do

města Aietova, kde paprsky Heliovy uloženy jsou ve zlaté síni; představuje si tedy zemi Aietovu na dálném východě.

Výkladu Vürtheimovu vadí po mém soudu jednak to, že ježto Frixos jest dle něho moře, jest vlastně obětován sám sobě, kterouž nesrovnalost nelze, myslím, odčiniti po příkladu Vürtheimově (str. 63) odkazem na Dionysa, zvaného *ταυρόμορφος*, ježmuž byl obětován býk; neboť tento orgiastický kult jest zcela odlišný od oběti tu předpokládané. Hlavním nedostatkem však jest, že vztah Dia Lafystia k božstvům mořským není dokázán přesvědčivě a že vůbec jej dokázati nelze.

Podobně jako prohlásil Vürtheim v uvedeném spise svém Aianta za Giganta, dokazuje *H. Degen* v rozsáhlém přídavku ke své dissertaci: *De Troianis scaenicis* (v Lipsku 1900), nadepsaném »*De Teucro Teucrisque*« (str. 42—66), že Teukros, syn Telamonův, jest původně Titan. V nejstarších částech Iliady jeví se jako pravý syn Telamonův a jeho právoplatné manželky Hesione. Co se týče Telamona přijímá Degen (str. 58) mínění, proslovené v novější době na př. od Gruppa (*Griech. Mythol.* str. 383) a Maxim. Mayera (*Die Giganten und Titanen in der antiken Sage und Kunst*, v Berlíně 1887, str. 88 n.),¹ že, podobně jako Atlas, Prometheus a Tantalos, jest původně Titan. Hesione opět náleží mezi nymfy; neboť podle některých zpráv jest dcerou Okeanovou a manželkou Nauplia, jenž byl původně nejspíše bůh mořský (Gruppe na uv. m., str. 65). Jméno *Τεύκρος* odvozeno jest dle Degena od kmene *τευκ-*, obsaženém v slovese *τεύχειν* a značí umělce výtvarného, právě tak jako jméno syna Hesionina a Nauplioia, Palameda, jež odvoditi jest od subst. *παλάμη*. Touto povahou svou, k níž ukazuje jméno jeho, jest Teukros blízký Prometheovi, původci vši vzdělanosti lidské, a synu jeho Deukalionovi; manželkou Prometheovou jest však podle Aisch. Prom. 579 též Hesione, a tak jest velmi pravdě podobno, že právě jako otec jeho Telamon a sprízněný s ním Prometheus, jest i Teukros původem svým Titan. Aias stal se teprve později synem Telamonovým na úkor Teukra, jenž snižen na jeho levobočka; stalo se to tehdy, když nejspíše Lokrové, u nichž jest Aias domovem, vnikli do vlasti Teukrovy, kterou s Degenem jest hledati v severním Peloponnesu, a zbavili potomky Teukrovy vlády. Tehdy také změněna právoplatná manželka Telamonova Hesione v trojskou otrokyni z toho důvodu, že ze všech výprav Telamonových byla nejslavnější ta, kterou s Heraklem podnikl proti Troji. Tak dostal se také Teukros do rodokmenu králů trojských jako tehán Dardanův.

Výklad Degenův o původním významu Teukrově, o němž nám tu hlavně jde, zdá se mi velmi pravdě podobný. Jak ety-

¹ Srov. o spise tomto posudek J. Krále (*Listy fil.* XXVII, 1900, str. 204 n.).

mologie jména, tak příbuzenské svazky jeho svědčí, myslím, dosti jasně o tom, že původně jest blízký Titanům. Z toho pak možno snad usuzovati, že Aias, jenž později byl s ním spojen svazkem bratrským, jest bytost původem a významem Teukrovi příbuzná, ať již Titan nebo Gigant, jak vykládá jej v uvedeném spise Vüthheim.

K stoupencům směru tohoto náleží též *Friedrich Marx*, jak o tom svědčí zvláště článek jeho „Philoktet—Hephaistos“ (Neue Jahrb. XIII, 1904, str. 673—685). Rozebrav kriticky různé verse pověsti o Filoktetovi, dospívá k výsledku, že nejstarší formu její zachoval nám Pindaros (Pyth. I, 100 n.); podle ní byl Filoktetes převezen od hrdin achajských z Lemnu k Troji, již vyvrátil, ačkoli rána na noze jej trýznila. Lemnos jest původní vlast Filoktetova; teprve když byl vsunut v mythos o smrti Herakleově, byl usazen v Magnesii. Ale poněvadž k Troji musil podle pevné tradice přijíti z Lemnu, byla nalezena verse, že na cestě k Troji byl uštknut hadem a vysazen proto na pustém ostrově tomto. Uštknutím tímto vykládala se také jeho kulhavost, kterou pro nejstarší versi pověsti dosvědčuje Pindaros na uv. m.; motivace tato jest velmi nápadná, poněvadž zajisté daleko bližší by bylo, kdyby Filoktetes, proslulý lučištník, byl býval poraněn v boji. Byl tedy asi had ten původně v nějakém jiném spojení s Filoktetem a tento rys ukazuje vedle jiných k tomu, že tají se v něm nějaká zapadlá postava božská, jež byla na Lemnu domovem a blízká Hefaistovi, na témž ostrově usidlenému. Kult Filoktetův není sice dosvědčen v historické době na Lemnu, ale za to zachoval se na ostrůvku Chryse, kde dle attických tragiků byl uštknut, a na nejmenovaném ostrůvku, jak zmiňuje se o tom Appianos (Mithrid. 77). Had, jenž dle pozdější pověsti jej uštkl, byl původně jeho průvodcem právě jako Asklepia, Atheny Parthenos a j. Na jeho podobnost s Hefaistem ukazuje též jeho chromá noha. Také nejstarší verse pověsti o Filoktetovi jeví se jako ohlas známého mythu, jak Hefaistos sražen byl s Olympu, po devět let žil na zemi ve sluji u Okeanu, až nutnost přiměla bohy Olympské, by jej zpět povolali, poněvadž nikdo nedovedl odpoutati Heru z očarovaného trůnu, ježž jí syn na pomstu poslal. Jaký byl původní význam tohoto boha Filokteta, nelze nám ovšem říci; ani jméno jeho nám tu nepomáhá. Nejspíše však jest to též bůh ohně jako Hefaistos; a tak neznamenal stará věštba, že Filoktetes jediný může vyvrátiti Troju, nic jiného, než že bůh ohně musí sám zapáliti město. A jestliže Filoktetes zapaluje hranici Herakleovu, značí se tím, že jedině bůh ohně může zažehnouti hranici syna Diova.

Parallely, jež vytýká Marx mezi Hefaistem a Filoktetem, jsou vskutku nápadné, ale zcela přesvědčující výklady jeho nejsou; dosti hojně pochybnosti uvádí proti nim ve svém přehledu Gruppe, na str. 597 n. Nejzávažnější jest, že nelze doká-

zati, že by byl Lemnos skutečně domovem Filoktetovým. Stejným, ba větším právem lze mysliti na Lokridu, jižní Thessalii nebo kraj při Oitě. Tím stává se jeho příbuznost s Hefaistem velmi pochybnou; spíše, jak soudí Gruppe, náleží v okruh Atheny lokerské a Apollona. Tak víme o Filoktetovi, že na př. založil chrám Atheny zv. *Ελληνία* ve stejnojmenném městě italském a že v několika chrámech Apollonových v Jižní Itálii byly chovány jeho šípy.

Také v některých jiných postavách řecké báje hrdinské hledány byly bytosti původně božské. Tak, abych aspoň ještě jeden význačnější doklad uvedl, dokazuje A. Gercke »Telegonie und Odyssee« (Neue Jahrb. XV, 1905, str. 330 n.), že Odysseus jest původně bůh rolnický, jenž chránil osení a vzrůst jeho, ale podobně jako Kore-Persefone představuje nejen klas obilní, ze země vyrazející, nýbrž jest i bohyní smrti, spojuje i Odysseus v sobě tyto dvě stránky: jeho sestup do podsvětí jest analogický únosu Persefoninu, jeho návrat značí probuzení vegetace. Ve shodě s podstatou jeho jest, že na moři vždy jen strasti trpěl. Kult jeho byl rozšířen zvláště v Arkadii, ale záhy vytlačil jej odtud Poseidon, bůh jemu podstatou úplně cizí, vniklý do Arkadie nejspíše s novými přistěhovalci. Historický process tento vystižen jest v Odyssei nepřátelstvím a hněvem Poseidonovým proti Odysseovi. Bohem slunečním, za jakého jej mnozí pokládají, Odysseus vlastně není; neboť pak by nemohl sestoupiti do podsvětí a býti pohřben v městě Trampyia v Epiru, ale ovšem byl jako bůh vegetace blízký bohu slunečnímu, jenž úrodu řídí. Proto také mohl obdržeti za manželku Penelopu, jež jest vlastně bohyně měsíce; to dosvědčuje jméno její, jež značí dle Gercka »Gewebe wirkende« nebo »Gewebe zertrennende« (*πῆνος*, dor. *πᾶνος*, lat. *pannus*) a vztahuje se k fasím měsíčním. A tak přeneseny i na Odyssea rysy boha slunečního, jenž od manželky své se loučí a opět k ní se vrací, zatím co ona vždy tkaninu ve dne napředenou v noci rozetkává.

Jest vskutku velmi pravdě podobno, že v Odysseovi tají se bytost božská, která však zajisté již velmi brzo byla degradována na stupeň pouhého heroa. Ale právě z té příčiny zdá se mi nemožným stanoviti přesně, jaká vlastně bytost byla. Výklad závisí vždy od toho, které rysy v osobě Odysseově, jak ji známe z mythu, zdůrazníme. Po mém soudu svědčí úzký svazek, jaký se jeví všude mezi ním a Poseidonem pro to, že Odysseus jest bytost původně podstatou totožná s Poseidonem, jež však spolu s kmenem, který ji uctíval, podlehla božství kmene vítězného, Poseidonovi.

Z dokladů uvedených vidíme, jak různých method užívá tato škola při výkladu mythu; neschází tu ani výklad fysikální (srov. předchozí výklad Gerckův), neschází konečně ani výklad rationalistický. Dokladem může býti způsob, jak vykládá si O.

Nazari (Riv. di filologia XXXII, 1904, str. 99 n.) vznik představy o Kentaurech. Jméno *Kένταυρος* rozložiti jest dle něho v *Κέντ-αυρο-ς*; *αυρος* značí »rychlý« i každé rychlé zvíře; obsaženo jest také v lat. *auriga* m. aurijuga. I jest přeložiti jméno to »poháněč koní«. Jest tedy tento název obdobný jménům *Λωτοπάγοι* a *Ιππημολγοί*, známým z Homera. Podobně jako tato jména označovalo i jméno *Kένταυροι* národ, u něhož Řekové poprvé poznali chov koní a jízdu na nich; který národ to byl, Nazari ovšem neudává. Vlivem sesurování, které provázelo dle mínění spisovatelova stěhování dorské, změnění byli tito »poháněči koní« v tradici lidové v bytosti srostlé s koňmi. Výklad tento jest sice lepší než starší výklad Wilh. Müllera (srov. Listy fil. XXVII, 1900, str. 205), ale i tak jest těžko si představit, jak ono sesurování, i když skutečně nastalo, což jest pouhá hypotéza, mohlo přivoditi takovou proměnu představy o příslušnících kmene, u něhož Řekové poznali jízdu na koni a jí se naučili. Jak připadli na tu myšlenku, když vlastní zkušenost stavěla se v naprostý odpor s podobnou představou?

Ukázkami podanými charakterisoval jsem, jak myslím, dostatečně směr, jakým se tato škola v posledním desetiletí ubírala, a metodu, již užívala. I tu bylo mi odmítnouti mnohé nekritické a nedosti pevně založené domněnky. Celkem však možno říci, že postupuje se tu střízlivěji než v jiných směrech mythologických. Hlavní zásluhu ovšem o to má zúžené pole, na němž se mythologové tito pohybují. Nelze arci čekati, že touto methodou rozřeší se všechny záhady řecké mythologie a náboženství, ale k přípravné práci mythologické jest nutna, a užívá-li se jí s náležitou kritikou, může časem podati pevný podklad ke konečnému řešení velkých problémů, jež ovšem připadne školám jiným.

(Dokončení příště.)

O pravosti Platonova dialogu Parmenida.

Revise staré otázky. Napsal Ant. Salač.

(Pokračování.)

II. Obsah a účel dialogu.

Podávám napřed stručný obsah dialogu, který nemá nahraditi čtení originálu, nýbrž jen připomenouti hlavní věci.¹ Dialog podán je nepřímou; Kefalos vypráví (nevíme, kde a komu) o rozmluvě Sokratově s Eleaty, kterou zná z doslechu, asi toto.

¹ Svědomitě zpracován je obsah tohoto spisu v díle C. Rittera: *Platons Dialoge. Inhaltsdarstellungen I. der Schriften des späteren Alters*, v Stuttgartě 1903, str. 1–24.

Kdysi o velikých Panathenajích navštívil Parmenides Elejský s žákem svým Zenonem Atheny: ubytovali se v domě Pythodorově, kde se s nimi setkal mladistvý Sokrates. Hovor, který se mezi nimi rozprádl, člení se na tři díly.

I. Když Zenon přečetl svůj spis, kde dokazoval nemožnost mnohosti, chopí se slova Sokrates a ukazuje, že věta Zenonova je vlastně totožná s učením Parmenida, jenž hlásal, že vše jest jedno. Důkazy Zenonovy jsou bezcenné, uznáme-li ideje, které dokonale vysvětlí domnělé spory. Není nic zvláštního, jestliže týž člověk je veliký (hledě k jinému, menšímu) a zase malý (hledě k většímu nějakému) atd. To vykládá Sokrates účastí na příslušných *εἰδῶν*. Daleko obtížnější a obdivu hodný byl by důkaz, že takové slučování vlastností protivných je možno i při idejích.

II. Tu chopí se slova Parmenides; dá si tvrdit, že Sokrates uznává ideje odloučené od skutečných předmětů, a ptá se ho, pro které věci uznává ideje. Sokrates neví, má-li připustiti také ideu vlasu, nebo dokonce ideje bahna a špíny. Parmenides upozorňuje ho, že nerozhodnost jeho vzniká ohledem na lidské domněnky. Pak se táže na způsob, kterým věci mají účast na svých ideách, a ukazuje, že věci nemohou v sobě míti ani celé ideje, ani části jich, a jinak že jich účastny býti nemohou. Připomíná (když Sokrates mění svůj názor), že pro jednotliviny a ideje musíme stanovit novou ideu, přihlédneme-li k nim zároveň, a ten postup že jde do nekonečna. Sokrates ustupuje stále — je dokonce ochoten, uznati ideje za pouhé myšlenky duše lidské; tomu však odporuje sám Parmenides. Sokrates uvádí tedy, že ideje jsou vzory, věci jednotlivé jich obrazy: proti tomu má Parmenides touž námitku (*τρίτος ἀνθρῳπος*) a zejména vytýká, že by bylo těžko vyvrátiti někomu, kdo by tvrdil, že ideje jsou lidem nepoznatelný, jeho názor, a dokonce i bohu, který zná ideje, bylo by nutno znalost jednotlivin upříti. Parmenides uznává velikost těchto nesnází, ale tvrdí, že Sokrates nesmí se proto vzdáti svého učení, jinak že ztratí pevné vodítko ve filosofii. Z nesnází těchto nejspíše pomůže mu cvičení po způsobě Zenonově; nesmíť vycházeti jen od věty kladné (jsou-li ideje), nýbrž musí probrati i výsledky hypotese záporné (není-li ideí). Sokrates žádá Parmenida za nějaký příklad. Parmenides se vzpírá, ale na doléhání přítomných uvolí se probrati tak vlastní svou větu o »jednom«, když jej upozornil Zenon, že jsou v úzkém kroužku, pro který výhradně se hodí podobné rozборы. Za spolumluvího vybere si Aristotela, nejmladšího ze všech, aby si za jeho odpovědi odpovídal; ten prý mu při hovoru bude působiti nejméně obtíží. Aristoteles odpovídá jen »ano«, »ne«, jak mu v otázce Parmenides naznačil; někdy přihlásí se, že otázce nerozumí.

III. Parmenides vyvozuje pak z hypotese kladné (*ἐν εἰ ἔστιν*) čtyři závěry, totiž:

- a) jedno nemá znaků, je nepoznatelné, není vůbec,
  - b) jedno zahrnuje v sobě vše, je dokonale určeno,
  - c) ostatní věci (*τὰ ἄλλα*) jsou a mají všechna určení,
  - d) ostatní věci nemají určení a nejsou vůbec.
- (O přídavku k řadě b) se ještě zmíním.)

Z hypotesey záporné (*εἰ μὴ ἔστι τὸ ἔν*) vyvozuje jiné čtyři výsledky, a to:

- a) jedno jest a jest určeno,
- b) jedno není a je nepoznatelné,
- c) ostatní věci mají existenci pouze zdánlivou,
- d) ostatní věci nemají vůbec existence.

Tím dílo končí; nedovídáme se, ani jak výklad Parmenidův působil na Sokrata, ani jak byli spokojeni posluchači Kefalovi.

Abruptní tento konec pohnul Fr. Schleiermachera (Platons Werke I, 2, str. 72 n.), že prohlásil dialog ten za nedokončený; Platon skládal prý jej za pobytu v Megaře a byl v práci náhle přerušen dalekou svou cestou. S tím názorem v literárních dějinách leckde se setkáme. Proti tomu namítá Pavel Natorp (Platons Ideenlehre str. 270), že dílo jest formálně ukončeno; neboť poslední řada uvedena je (165 E) slovy: *ἔτι δὲ ἀπαξ ἐλθόντες πάλιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν εἰπόμεν* atd., a poslední věta díla vydává se za závěr celku (*εἰρήσθω τοίνυν τοῦτό τε καὶ οὗ* atd.). Myšlenky ty jsou jistě správné: rozhoduje, že Parmenides svému slibu (probrati výsledky hypotesey kladné i záporné) úplně došlál. Když byly řady probrány, stačilo několik slov, jimiž by se naznačil dojem na posluchače. Slova ta asi úmyslně nejsou přidána, aby dojem neuspokojení, jaký v nás zanechávají poslední věty, byl ještě sesílen. Dialog tedy nutno uznati za úplný.

Přistupme nyní k probrání různých výkladů dialogu. Literatura příslušná je tak značná, že musíme přestati na věcech, pro účel náš nejnutnějších.¹ Předem odmítám všechny výklady allegorisující a mythické; takový je výklad Novoplatonovce Prokla z V. stol. po Kr. (vydaný G. Stallbaumem ve velikém vydání dialogu Parmenida: Procli commentarius in Parmenidem, str. 471 až 1010), s nímž v celku shodovali se i humanističtí překladatelé Platona v XV. století, Marsilius Ficinus a Ioannes Picus Mirandula (dle A. Keila: Über den platonischen Dialog Parmenides. Programm Stolpský 1884, str. 7); v novější době k podobným názorům došlo několik badatelů v první polovině XIX. století, zejména J. A. Schwalbé (v úvodě k překladu: Le Parménide traduit et expliqué, v Paříži 1841). Trest jejich názorů sestavil C. Steinhart (v úvodě k překladu H. Müllera: Platons sämtliche

¹ Obširnější vylíčení různých výkladů dialogu Parmenida slibuje Ernst Hohmann v pojednání: »Plato ein Vorgänger Kants?« Programm des Gymnasiums zu Rüssel 1906, str. 15; pokud vím, práce ta ještě nevyšla.

Werke, III, str. 227 nn.). Výklady ty trpí největší vadou, jakou výklad nějaký může mít — vnášejí totiž do díla vykládaného pojmy a věci, jichž v něm vůbec není; proto opomímám jich vůbec a přecházím k rozborům střizlivějším.

Dialog, jak jsme viděli, člení se ve tři části; první dvě možno spojit v celek, jehož pojítkem je osoba Sokratova a částečně i předmět hovoru, nauka o ideách; zbytek díla vyplňuje výklad Parmenidův. A tu je mezi vykladateli dosud neshoda ve dvou věcech, totiž jaký význam má tento druhý díl, a zdali jest výklad Parmenidův v nějakém spojení s prvním dílem, a pak v jakém.

Hledě k prvnímu ze sporných bodů, možno všechny výklady rozdělit na dvě kategorie. Jedni tvrdí, že onen druhý díl je úplně negativní, bez pozitivního výsledku; pak nutno říci, že má účel formální, jako pouhé cvičení v dialektice. Jiní vidí však v něm pozitivní obsah a snaží se pak uvést jej v nějakou shodu s dílem prvním. Jest jisto, že výklad dialogu měl značný vliv na posuzování jeho pravosti; nemá-li spis pozitivního obsahu (obsah dílu prvního je kritika učení o ideách, sama sebou negativní), neztratí filosofie Platonova téměř nic, zmizí-li dílo takové z řady spisů jeho, a zase naopak. Vidíme proto, že mnozí stoupenci negativního výkladu rozhodují se pro nepravost dialogu, jako Fr. Überweg,¹ C. Schaarschmidt,² R. Jecht³ a Ch. Huit;⁴ také W. Windelband, jenž byl dříve rozhodným odpůrcem pravosti dialogu, hlásil se k tomuto mínění,⁵ později ovšem názory své značně zmínil. Jiní badatelé pokládali obsah dialogu za negativní a přece dílo měli za pravé; byl to zejména O. Apelt,⁶ jenž věnoval dialogu tomuto rozbor velmi důkladný, a j. První dojem beze vší pochyby vede každého k podobnému názoru; nasvědčují mu i podivná slova, jimiž dialog se končí, i sofismata docela zřejmá, jimiž jsou řady Parmenidovy promíšeny. Těmito důvody spokojuje se také valná většina těch, kteří souhlasí s negativním výkladem; jediný O. Apelt snažil se podepřítí mínění toto také jinými důvody. Apelt upozorňuje, že antinomie (totiž dva soudy, navzájem se vylučující, vzniklé z téhož úsudku pochodem logický úplně správným) vzniká z existenčního úsudku kladného, jestliže v pojmu jeho podmětu je vnitřní spor. Na příklad ze

¹ Untersuchungen, str. 182, Der Dialog Parmenides, Jahrbücher f. kl. Phil. 1863, sv. 89, str. 116.

² Die Sammlung der platonischen Schriften, v Bonnu 1866, strana 164 nn.

³ Welche Stellung nimmt der Dialog Parmenides zu der Ideenlehre Platos ein, Programm, Görlitz 1875, str. 20—21.

⁴ La vie et l'oeuvre de Platon, v Paříži 1893, II. díl, str. 269 nn.

⁵ Srv. ještě Geschichte der Philosophie im Altertum, Handb. d. klass. Altertumswissenschaft V, 1, I. vyd., str. 225.

⁶ Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie, v Lipsku 1891, str. 1 nn.

soudu »čtyřrohý kruh jest« může logicky bezvadnou cestou vzniknouti věta »kruh jest« i »kruh není«. V Parmenidu jest podle Apelta takový pojem, sám v sobě sporný, právě *ἐν*, jež prý má v sobě význam »složené jednoduchosti« (der Begriff eines »ausgedehnten oder zusammengesetzten Einfachen«). Z něho vznikají pak věty si odporující: »jedno jest«, »jedno není«, »složené jest«, »složené není«. Logická forma prvních čtyř řad, vycházejících z věty kladné, jest tedy podle Apelta docela přípustna. Jinak prý se má věc s druhými čtyřmi řadami, kde základem je úsudek záporný; z toho totiž nikdy nemohou vzniknouti úsudky sporné; neboť popřením jsoucnosti podobného pojmu hned na počátku zbavujeme se možnosti uznati jeho jsoucnost dále. Proto jest prý druhá skupina řad Parmenidových docela nemožna.

Mínění Apeltovo odmítá F. Tocco,¹ ukazuje hlavně k tomu, že věta *εἰ ἐν ἔστιν* (137 C, základ řady první) jest rozdílna od věty 142 B *ἐν εἰ ἔστιν*. Rozdíl je tu, myslím, jen formální. Důležitější je kritika H. Siebecka (Zeitschr. f. Philos. u. philos. Kritik 107, 1896, str. 22), jenž ukazuje, že v prvních čtyřech řadách vznikají kontradiktorní protivy tím, že pojem »jednoho« buď se uvádí ve spojení se jsoucností, nebo se spojení toto ruší, kdežto v druhých čtyřech řadách uznává se nejsoucnost »jednoho« buď za absolutní, nebo za relativní. Věc tu musíme probrati šíře. Pro zjednodušení značiti budu řady vzešlé z kladné hypothesis: *I (abcd)*, řady ze záporné hypothesis: *II (abcd)*.

V řadě *I a* (137 C) vykládá se věta »jedno jest« ve smyslu »jedno není mnohé« (*εἰ ἐν ἔστιν, ἄλλο τι οὐκ ἂν εἴη πολλα τὸ ἐν*). Tento výklad aplikuje se pak na všechny znaky jsoucnosti, jež se jednomu postupně odpirají, takže výsledek je úplné popření takového pojmu.

V řadě *I b* klade se hlavní důraz na jsoucnost jednoho (142 B *ἐν εἰ ἔστιν, ἄρα οἷόν τε αὐτὸ εἶναι μὲν, οὐσίας δὲ μὴ μετέχειν*;). Jsoucnost jest pojem od pojmu »jednoho« odlišný. Tedy připuštěním jsoucnosti jednoho vniká v pojem jeho differencování, z něhož vychází pak všestranné určení a poznatelnost jeho.

Řada *I c* jedná o »ostatních« (*τᾶλλα*). Jedno je rozlišeno od »ostatních«, ale nikoliv dokonale odloučeno (157 BC). Tvoří pak taková »ostatní« celek, rozčleněný v díly (srv. 147 E: *ἐν ἄρα ὅλον τέλειον μόρια ἔχον ἀνάγκη εἶναι τᾶλλα τοῦ ἐνός*). Takovým »ostatním« připadají pak vlastnosti »jednoho« i zase »ostatních«, tak že zahrnují v sobě všechnu rozmanitost určení navzájem protivných.

V řadě *I d* zdůrazňuje se naprosté odloučení »jednoho« a »ostatních« (159 B: *ἄρ' οὖν οὐ [scil. χωρὶ] χωρὶς μὲν τὸ ἐν*

¹ Del Parmenide, del Sofista e del Filebo, ve Florencii a Římě 1893, str. 421 nn.

τῶν ἄλλων, χωρίς δὲ τὰλλα τοῦ ἐνὸς εἶναι). Z toho plyne, že v tom případě ostatní zbavena jsou všech vlastností vůbec (160 A), tedy nepoznatelna a bez jsoucnosti.

Shrneme-li řady dosud probrané, vidíme, že

v řadě *I a* vysvětlí se pojem »jedno« jako pouhé »jedno«.

» » *Ib* » » » » » jsou » jedno »

» » *I c* připustí se spojení »jednoho« s »ostatními«.

» » *Id* vyloučí se spojení »jednoho« s »ostatními«.

Tedy jedno, z něhož se tu vychází, jest jen zdánlivě to-
tožné; na počátku každé řady modifikuje se základní, neurčitý
pojem jiným znakem, a výsledky řad neodvozují se z původního
pojmu neurčitého, nýbrž teprve z modifikovaného jeho významu.
Tedy antinomie jsou zde jen zdánlivé.

Základem druhé skupiny řad (*II a b c d*) je věta „jedno není.“ Na počátku řady *II a* upozorňuje se, že slova „jedno není“, značí něco jiného než věta „nejedno“ (t. j. to, co není „jedno“) není. Podobné „jedno“ je pak poznatelné a — aspoň do jisté míry — určeno (160 C) tím, že je jsoucí (jako „nejedno“) a nejsoucí (jakožto „jedno“ 162 A). Podobné „jedno“ pak, mění-li se, vzniká i hyne (jako jsoucí „nejedno“), nemění-li se však, nevzniká a nehyne (jako nejsoucí „jedno“ 163 B).

Jinak v řadě *IIb*, kde nejasnost vykládá se prostě za nedostatek jsooucnosti (163 *C obořas dnořav*). Z toho úplně samozřejmě vyplývá naprostá neurčenost podobného »jednoho«.

V řadě *II c* probírají se následky jsoucnosti »jednoho« pro »ostatní«. Není-li »jednoho«, zbývá »ostatním« pouhé jeho zdání (164 B). Neboť »ostatní«, mají-li býti poznatelná, musí působením tohoto zdání rozdužití se ve skupiny (*ῥοι*); ale každá ta skupina, přihlédneme-li blíže, dělí se ihned na množství dílů, a tak podobně do nekonečna. Všechny vlastnosti a určení podobných skupin jsou jen zdánlivá.

V řadě *Id* zbaví se ostatní nadobro všeho působení i zdání »jednoho« a odejme se jim tím i tato zdánlivá existence (166 A *Ἐν ἄρα εἰ μὴ ἔστι, τὰλλα οὐτε ἔστιν οὐτε δοξάζεται ἐν οὐδὲ πολλά*).

Ani ve druhé skupině není tedy přesných antinomii. Neboť základem jest

v II a: »jedno« není, znamená tolik, jako »jedno« jest v podobě »nejednoho«,

v *II b*: »jedno« není, znamená tolik, jako »jedno« není vůbec,

v II c: nejsoucí »jedno« působí zdání »jednoho« u »ostatních«.

v II d: naprostá nejsoucnost »jednoho« ničí veškeru jsoucnost.

Věty, od nichž se vychází, zase jsou různé. Zejména jasné je to při řadách *II c d*. Zde ani výsledky se nevyklučují, jak forma antinomie nutně vyžaduje, nýbrž řada *II d* opravuje a doplňuje řadu *II c*. To ukázal důkladně zejména Ferd. Horn

(Platonstudien, Neue Folge, ve Vídni 1904, str. 110 n.). Pravdu toho uznává konečně i Apelt sám.¹ Apelt vytýká však těmto dvěma řadám (*II c d*) sofistické užívání terminů *φαίνεται* (v *II c*) a *οὐ φαίνεται* (*II d*); *φαίνεσθαι* znamená prý obvykle zdáti se = nebýti ve skutečnosti, *οὐ φαίνεσθαι* = nezdáti se, nýbrž vskutku býti, kdežto v řadě *II d* má *οὐ φαίνεται* význam — nezdáti se, totiž nebýti ani zdánlivě, nebýti vůbec. To je výtka nesprávná; *φαίνεσθαι* znamená také jevití se, *οὐ φαίνεται* pak značí i totéž co *φαίνεται οὐκ εἶναι*. A v Parmenidu je nějaká nejasnost v této věci naprosto vyloučena; neboť popírá se napřed jsoucnost, čímž odpadá pak také zdání (166 B: *τούτων οὔτε τι ἔστιν οὔτε φαίνεται ἄλλα, ἐν εἰ μὴ ἔστιν*).

Mínění Apeltovo, že logická forma druhého dílu dialogu, aspoň v druhé jeho části, je nemožná, jest tedy nesprávné. Tím padá také hlavní důvod pro výklad negativní. Přihlédneme-li k celku, nemůže nás podobný výklad nikterak uspokojiti. Řekneme-li totiž, že v prvním díle poráží Parmenides Sokratovu nauku o ideách, v druhém díle své vlastní učení (či metodu, jak chce J. H. v. Kirchmann v úvodě k svému překladu, v Heidelbergce 1882, str. XVIII), lze se sotva vyhnouti závěru: buď je spisovatel Parmenida dokonalý skeptik, který nekloní se k žádnému z názorů kritisovaných, nebo chce zničením učení eleatského nepřímou přispěti svému názoru o ideách. Prvé mínění schvaluje Fr. Überweg (Der Dialog Parmenides, Jahrb. f. klass. Phil. 1863, str. 122), druhého přidržuje se O. Apelt (Beiträge str. 47) a dle něho jini. Ale slova, kterými Parmenides sám ukončuje svou kritiku učení o ideách, nejsou nikterak skeptická; naopak ukazují víru, vzhledem k námitkám proneseným až obdivuhodně pevnou.² Druhou možnost, jak řečeno, hájí Apelt (Beiträge str. 47) a dle něho Th. Gomperz (Griechische Denker II, v Lipsku 1902, str. 438), jenž tu nazývá druhý díl Parmenida přímo »eine sich zu einer Gegenanklage gestaltende Verteidigung«. Ale čeho chtěl dosáti spisovatel Parmenida touto kritikou? Walther Ribbeck (Über Platos Parmenides, Philosophische Monatshefte XXIII, 1887, str. 22) ukazuje dosti drasticky, že spisovatel Parmenida byl by člověk velice pošetilý, kdyby se domníval, že nějak oslabí pronesené námitky tím, že ukáže, že i učení jeho protivníků je vadné.

Proti každému pokusu výkladu pozitivního namítá však O. Apelt (na uv. m. str. 47), že Parmenides sám označuje svůj

¹ Beiträge str. 9: In Wahrheit liegt also hier (t. j. v poslední dvojici řad) gar keine Antinomie vor, sondern etc.

² Parm. 135 B: *ἀλλὰ-μέντοι, εἶπεν ὁ Παμενίδης, εἰ γὰρ τις δῆ, ὦ Σώκρατες, αὐτὸ μὴ ἑάσει εἶδη τῶν ὄντων εἶναι, εἰς πάντα τὰ νῦν δῆ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀποβλέψας, μὴδὲ τι ὀριεῖται εἶδος ἐνὸς ἐκάστου, οὐδὲ ὅπῃ τρέψει τὴν διάνοιαν ἔξει, μὴ εἶναι ἰδέαν τῶν ὄντων ἐκάστου τὴν αὐτὴν δεῖ εἶναι, καὶ οὕτως τὴν τοῦ διαλέγεσθαι δύναμιν παντάπασιν διαφθερεῖ.*

výklad slovy *πραγματιώδης παιδιὰ* (137 B). To mnoho neznamená; název ten je míněn asi ironicky, právě tak jako v Platonově Faidru nazývá Sokrates svůj hovor s Faidrem, zajisté vážně míněný, hříčkou (278 B: *οὐκοῦν ἤδη πεπαίσθω μετρίως ἡμῖν τὰ περὶ λόγων*). Fr. Überweg pak (Jahrb. f. klass. Phil. 1863, str. 116), praví, že čtenář, který by si chtěl zmatené pleťtvo druhého dílu sám rozuzlit, upadá ve veliké nebezpečení, že opravuje auktor samotného. Důvod ten nestačí; Platon rád ponechával čtenáři vlastní rozluštění záhady, která při konci rozhovoru zůstává vlastně nerozluštěna (srv. Platonova Theaiteta a j.). A v Parmenidu spisovatel sám docela patrně naznačil, že dílo toto není určeno pro čtenáře zběžného, a to ve slovech, kterými Zenon prosí Parmenida za výklad.¹ A Parmenides také proto, že jsou jen mezi sebou, vyhoví prosbě té (137 A). Velice případně nazývá proto Pavel Natorp (Platos Ideenlehre, str. 223) dialog tento (maje jej za pravý) »eine akademische Seminarstunde«.

Velmi důležitou úlohu v tomto sporu mají také konečná slova dialogu (166 C): *εἰρήσθω τοῖνυν τοῦτό τε καὶ ὅτι, ὥς ἔοικεν, ἐν εἴτ' ἔστιν εἴτε μὴ ἔστιν, αὐτό τε καὶ ἄλλα καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα πάντα πάντως ἐστὶ τε καὶ οὐκ ἔστι καὶ φαίνεται τε καὶ οὐ φαίνεται. ἀληθείσιαια*. Slova ta byla různě vykládána. C. Steinhart (v úvodě k překladu H. Müllera, strana 302) prohlašuje pouze formu tohoto výroku za negativní, obsah za pozitivní. Výklad jeho zůstal mi nesrozumitelný, právě tak jako F. Hornovi (Platonstudien. Neue Folge, str. 108, v pozn.). Positivní smysl hledal ve slovech těch i K. Chr. Planck (Über die Bedeutung und Echtheit des platonischen Parmenides, Jahrb. f. klass. Phil. 1872, sv. 105, str. 536): »Das vollkommen wahre Resultat . . . ist eben das am Schlusze ausgesprochene, dasz in allen Fällen das Eine ebenso sehr alles ist und alles scheint, wie alles nicht ist und nicht scheint«. Planck nahrazuje totiž slova, která působí nejvíce obtíží, totiž *ἐν εἴτ' ἔστιν εἴτε μὴ ἔστιν*, bezbarvým »in allen Fällen« a v dalším výkladě, velmi spleťtém, užívá množství omezení, kterých u Platona marně hledáme.

Jiný pokus o pozitivní výklad učinil H. Jackson²; uvádím jeho výklad, poněvadž je zajímavý a nikde nenašel jsem kritiky. Jackson praví: Ať vyjdeme od hypotesy, že *ἐν* jest nebo od hypotesy, že *ἐν* není, ať dojdeme k závěru, že *ἐν* a *ἄλλα* jsou nebo nejsou podobný a nepodobný atd., anebo že se zdají anebo nezdají podobnými a nepodobnými atd., co se

¹ Parm. 136 D: *εἰ μὲν οὖν πλείους ἤμεν, οὐκ ἂν ἄξιον ἦν δεῖσθαι. ἀρεπὴ γὰρ τὰ τοιαῦτα πολλῶν ἐναντίον λέγειν ἄλλως τε καὶ τηλικούτω. ἀγνοοῦσιν γὰρ οἱ πολλοί, ὅτι ἅνευ ταύτης τῆς διὰ πάντων διεξόδου τε καὶ πλάνης ἀδύνατον ἐντυχόντα τῷ ἀληθεῖ νοῦν σχεῖν.*

² Plato's later theory of ideas. Il. The Parmenides v Journal of Philology XI, 1882, str. 321.

v každém případě tvrdí nebo popírá, jest vztah. I proti tomu výkladu možno uvést vážné námitky. Text zní: *αὐτό τε (scil. τὸ ἐν) καὶ ἄλλα καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα πάντα πάντως ἐστὶ τε καὶ οὐκ ἔστι καὶ φαίνεται τε καὶ οὐ φαίνεται*. Zde není řeči o tom, že jedno a ostatní jsou nebo nejsou podobny či nepodobny atd., nýbrž prostě připouští a ruší se jich jsoucnost, po př. zdání jsoucnosti u nich. Jackson násilím vkládá do textu pojmy relativní, jako je podobnost atd., a tvrdí, že jen tyto relace se připouštějí nebo zase ruší; pojem vztah («relation») má největší důraz v celém jeho výkladu, ale právě toto slovo marně hledáme v řeckém textu.

Konečně i H. Siebeck (*Zeitschr. f. Philos. u. philos. Kritik* 107, 1896, str. 14) soudí, že v posledních těchto slovech zahrnut je pozitivní význam užití metody, totiž že byla provedena dedukce s dosazením jsoucího a nejsoucího *ἐν* (*ἐν εἴτε ἔστιν. εἴτε μὴ ἔστιν*), dále že pokaždé obsah pojmu nutno dialekticky analysovat i sobě a v poměru k podobným obsahům jiným (*αὐτό τε καὶ ἄλλα*) a konečně, že ve výsledku této analýsy mají své odůvodnění poměry světa jsoucího i jevícího se, idejí i věcí jednotlivých (*ἔστι τε καὶ οὐκ ἔστι . . .*). F. Horn (*Platonstudien, Neue Folge*, str. 118, pozn.) odmítá právem tento výklad, ale důvodů neuvádí. Siebeck odděluje předvěti (*ἐν εἴτε ἔστιν εἴτε μὴ ἔστιν*) od závěti a činí předvěti pouhým výrazem užití metody; to je jistě nesprávné; neboť v oné větě odvozuje se skutečná i zdánlivá jsoucnost i nejsoucnost jednoho i ostatních přímo z věty *ἐν εἴτε ἔστιν εἴτε μὴ ἔστιν*.

Nezdařil se tedy dosud žádný z pozitivních výkladů tohoto závěru, a nemůže se ani zdařiti; přestaneme-li jenom na tom, co ve slovech těch je řečeno, vidíme, že z věty: »ať jedno jest nebo není«, odvozuje se závěti: »pak jedno i ostatní atd. jest a není, zdá se i nezdá se býti«. Nezáleží tedy na existenci jednoho, chceme-li existenci jednoho i mnohých uznati nebo popříti. Myslím, že spor je tu úplně evidentní, a uznávají jej také mnozí badatelé. Svědčí však slova ta proto již nutně pro negativní výklad celého dialogu? Myslím, že nikoliv; právě naopak, slova ta, položena jsouce na konec výkladu tak obšírného a pečlivě provedeného, nutí přímo svou téměř frivolní formou čtenáře k tomu, aby znova probíral celý postup a snažil se sám najíti smysl celku, a to tím spíše, že těsně před těmito slovy uvedena je jako úhrnný výsledek věta úplně rozdílná, totiž (166 C): *οὐκ οὖν καὶ συλλήβδην εἰ εἵπομεν, ἐν εἰ μὴ ἔστιν, οὐδὲν ἔστιν, ὁρθῶς ἂν εἵπομεν; παντάπασιν μὲν οὖν*, t. j. »není-li jednoho, nic není«, nebo kladně řečeno: »jedno je nutný činitel pro existenci všeho«. Tato slova jsou pravý opak závěru konečného, který dí, že na jsoucnosti jednoho v této věci vůbec nezáleží. I to nás vede, abychom hledali v řadách Parmenidových smysl jiný, pozitivní (F. Horn, *Platonstudien, Neue Folge*, str. 109).

Zbývá však ještě jedna obtíž; bylo totiž poukazováno na četná sofismata, jimiž řady Parmenidovy jsou promíšeny, a tvrdilo se, že není možno, aby v úvahách vážně míněných užíval Platon důkazů tak očividně nesprávných. Hlavně pro tato sofismata odmítl Überweg (Jahrb. f. klass. Phil. 1863, str. 106) pozitivní výklad druhého dílu. G. Stallbaum (v úvodě k vydání, str. 96 až 168) snažil se v potu tváře nějakým způsobem místa povážlivá vysvětliti a ospravedlniti, utikaje se k prostředku velmi povážlivému; podkládal totiž slovu *ἕν* smysl stále jiný a jiný. Nyní po výkladech K. Schirlitze (De Platonis Parmenide, Programm, Neustettin 1884), K. Göbela (Über den Platonischen Parmenides, Gütersloh 1880, str. 11—72) a zejména O. Apelta, který věnoval sofismatům těm důkladný rozbor (Beiträge str. 10—36), nelze pochybovati, že v řadách Parmenidových (především *I a b*, ale i jinde) sofismata jsou; také ti vykladaatelé, kterým z různých příčin velice záleželo na tom, aby řady Parmenidovy byly bezvadné, musili uznati, že postup aspoň někde je úmyslně sofistický (tak zejména P. Natorp, Platos Ideenlehre, v Lipsku 1903, str. 241). Na počtu těchto nesprávných závěrů příliš nezáleží; nelze probrati všechny, ale stačí vyložiti postup ten aspoň na jednom příkladě.

V řadě *I b* (157 AB) argumentuje Parmenides takto. Jsou-li jen »jedno« a »ostatní«, není nic kromě nich. Ale vše jsoucí musí býti někde; poněvadž neexistuje prostor nějaký mimo jedno a ostatní, musí býti v sobě navzájem, totiž ostatní v jednom a jedno v ostatních. Ale pak jedno, poněvadž je v ostatních, je menší než ostatní; ostatní, poněvadž jsou v jednom, jsou menší než jedno. Dále však jedno, poněvadž ostatní jsou v něm, jest větší než ostatní; ostatní, poněvadž jedno je v nich, jsou větší než jedno. Úmyslná sofističnost výkladu je zde docela jasna. Chceme-li přiložiti »jednomu«, »ostatním« a pojmu »býti někde, v něčem« tak hrubě smyslový význam, musíme tak učiniti již při počátku celé řady myšlenkové; pak by nebylo možno říci, že jedno je v ostatních a ostatní v jednom, nýbrž musili bychom se rozhodnouti pro jednu z těchto dvou alternativ.

Jsou tato sofismata vážnou překážkou výkladu? Všimněme si rozsahu jednotlivých řad; na první pohled vidíme, že délka jejich je značně nestejná, ačkoliv obsah je v podstatě týž.¹ V některých řadách vynechány jsou totiž ony důkazy sofistické; obsah je však přes to nejen úplně jasný, nýbrž i správný. Jest tedy na snadě myšlenka, že i řady ostatní byly by jasny i bez oněch »důkazů«. Myšlenku tuto první, pokud vím, pronesl Felice Tocco (Del Parmenide atd., str. 428). Nevěda o Toccovi, pronesl ji znova F. Horn (Platonstudien, Neue Folge, str. 120 až

¹ V Teubnerském vydání Hermannově-Wohlrabově z r. 1888 zabírá *I a* stran 7, *I b* stran 20, *I c* skoro 3 str., *I d* str. 1½, *II a* str. 4½, *II b* str. 1¼, *II c* str. 2, *II d* str. ¾.

128). O správnosti toho přesvědčíme se snadno tím, že při probírání řad ona sofismata prostě vynecháme; uvidíme, že z dané praemissy vyplyne závěr týž i bez oněch »důkazů«. Musíme ovšem přiznati s Hornem (str. 128), že Platon v nakupení těchto sofismat zachází někdy poněkud daleko, dále než je v zájmu jasnosti výkladu. Přes to pohřešovali bychom jich, aspoň některých z nich, kdyby byla vynechána; některá z nich jeví neobyčejnou bystrost ducha, odkrývající vztahy mezi věcmi, jichž si na první pohled vůbec nepovšimneme, jako na př. sofisma o »mládnutí« a »stárnutí« 154 B nn. H. Siebeck (Zeitschr. f. Philos. u. philos. Kritik 107, 1896, str. 22) srovnává s těmito sofismaty Parmenidovými známé etymologie z Platonova Kratyly.

Proberme si tedy, ovšem docela stručně, druhý díl dialogu tímto způsobem.

V řadě *Ia* (kap. X.—XII., p. 127 C—142 A) vytýká se, jak bylo již řečeno, při »jednom« naprosté vyloučení veškeré mnohosti. Pak je ovšem nutno, odníti »jednomu« veškerá určení jak prostorová a časová, tak i ostatní; ta by totiž působila, že by »jedno« mělo v sobě nějakou mnohost. A poněvadž Platon také jsoucnost pokládá za vlastnost, nutno odepříti »jednomu« i toto určení. Takové »jedno« pak je nepoznatelné a neexistuje vůbec.

V řadě *Ib* (kap. XIII.—XX., 142 B—155 E) vychází se od pojmu »jednoho jsoucího«. Takové »jedno« nese v sobě již zárodek rozličných určení; Parmenides vyjadřuje to tak, že je jedno a vedle toho jsoucí; »jednota« a »jsoucnost« (jež zase se pokládá za vlastnost) jsou od sebe rozdílny; tím dán je pojem třetí, pojem rozličnosti nebo různosti. Tak došli jsme ke třem pojmům; kombinací pak vzniká ze tří nesčíslné množství čísel. Je to důkaz sofistický; první část je nesprávná asi neúmyslně, podobně snad i druhá. Vyjádřili bychom se nyní asi takto: jsoucí »jedno« musí býti nějak určeno; poněvadž neklade nám tu přílišné úrgování pojmu »jedno« tak těsných mezí, možno připustiti určení všestranná, kladná i záporná; takové »jedno« je pak ovšem pro nás poznatelné.

Kapitola XXI. je vložena jaksi extra causam; můžeme ji zatím vynechat i přistoupiti hned k řadám *IIa b*, kde jedno pokládá se za nejsoucí.

V řadě *IIa* (kap. XXIV., 160 B—163 B) upozorňuje se nejprve, že věta »jedno není« značí cosi jiného než věta »nejedno není«. Tedy podobné nejsoucí jedno musí býti poznatelné a rozeznatelné od jiných. Proto přísluší mu tedy určité vlastnosti, jimiž právě je lze od jiných rozeznati. Dále dokazuje Parmenides, že nejsoucímu *ἐν* přísluší i jsoucnost, potud totiž, pokud je s t nejsoucí. Nutný pak jest i přechod od takovéto jsoucnosti k naprosté nejsoucnosti; proto přísluší nejsoucímu *ἐν* pohyb, změna, vznik i zánik, a zase klid, pokud nenastává tento přechod, tedy pokud zůstává nejsoucím. Nevidíme-li s P. Natorpem (Platos Ide-

enlehre str. 364) v tomto přechodu pouhý process myšlení, je i tento výklad sofistický, ač dřívější část řady (o poznatelnosti jednoho nejsoucího), na níž především záleží, je jistě správná.

V řadě *II b* (kap. XXV., 163 C—164 B) vysvětlí se nebytí jako naprosté vzdálení veškeré jsoucnosti; pak ovšem jedno, nejsoucí v tomto smyslu, vůbec neexistuje a také nemá vlastností.

Byl tedy výsledek řad kladných *I a b*: Jedno, má-li existovati pro nás, musí býtí kvalitativně určeno; řady negativní (*II a b*) doplní tuto větu v tom směru, že i nejsoucí jedno musí býtí nějak určeno, máme-li je vůbec poznati.

Pro výklad druhých čtyř řad (*I c d II c d*) třeba si určití napřed význam pojmu *ἅλλα*; je to protiva pojmu *ἓν*, značí tedy »mnohé, mnohost«. Tušíme, proč tu neužito slova *πολλὰ*; slovo to značí obyčejně mnohé, skládající se z jednotek, kdežto Parmenides potřeboval význam pro mnohé, vůbec nezávislé na jednom, tedy mnohem abstraktněji pojaté.

V řadě *I c* (kap. XXII., 157 B—159 B) připouští se jakýsi vztah mezi jsoucím »jedním« a »jinými«. Jiná totiž, nemají-li se státi docela jedním, musí členiti se v díly; každý z těchto dílů, sám o sobě pojat, je jeden; tím vstupuje jedno v jiná a řadí je v menší celky. Ale zase tyto celky nebyly by účastny jednoho, kdyby nekupily se opět v celek vyšší. A kdyby nebylo jednoho, dělilo by se vše (třeba bylo sebe menší) v nekonečný počet dílů, z nichž každý by se zase dělil v díly atd. Jedno zavádí teprve ohraničení do tohoto chaosu. Tedy jiné, pokud v ně jedno působí, je ohraničeno a učleněno, pokud nikoliv, je neohraničeno; z těchto protiv plynou veškerá protivná určení pro jiné. Obsah je správný, sofismat v této řadě téměř není.

V řadě *I d* (kap. XXIII., 159 B—160 B) odmítá se veškeré působení jednoho ve jsoucí jiná. Jedno nepůsobí na jiná, vyjádříme-li to hmotně, jedno a jiná nejsou v témže prostoru (*ἓν τῷ αὐτῷ*), nereagují na sebe; tím ovšem ztrácejí jiná veškeré omezení a určení, jež vznikalo v nich právě zásluhou jednoho, jak jsme viděli v řadě předešlé.

V řadách *II c d* probírá se tvárnost ostatních, jestliže neexistuje jedno. V řadě *II c* (kap. XXVI., 164 B—165 D) ukazuje Parmenides, že není-li jednoho, může vzniknouti pouhé jeho z d á n í v jiném, neomezeném. Tak objeví se skupiny či shluky (*ὄγκοι*), jež se sice budou zdáti jednotnými, ale přihlédneme-li blíže, rozpadnou se na nekonečné množství, což se opakuje do nekonečna. Omezení nastává pouze mezi jednotlivými skupinami, nikoli uvnitř skupin. Ale vše to je zde pouhé zdání, jež mizí, přihlédneme-li blíže.

Přirozené tedy, zdůrazní-li se v řadě *II d* (kap. XXVII., 165 E—166 C) naprostá nejsoucnost jednoho, zmizí každé podobné zdání, a jiná pozbývají úplně všeho určení, jehož se jim dostávalo právě zásluhou jednoho. Tedy docela odůvodněna a

dokázána je věta (položená přímo před podivnou větou konečnou), která shrnuje tyto výsledky slovy (166 C): *οὐκοῦν καὶ συλλήβδην εἰ εἵπομεν, ἔν εἰ μὴ ἔσιν, οὐδὲν ἔσιν, ὁρῶντες ἂν εἵπομεν; παντάπασιν μὲν οὖν*. Shrňeme-li vše, k čemu jsme rozbořem všech řad dospěli, obdržíme výsledky tyto:

1. Bez jednoho není jsoucno; tedy jedno existovati musí.

2. Jsoucí jedno musí býti kvalitivně určeno a působiti v ostatní.

Vracíme se nyní ke kapitole XXI. (155 E—157 B). V řadě *Ib* dokázal Parmenides, že jednomu jsoucímu přísluší veškerá určení, i ta, která si navzájem odporují (klid — pohyb atd.). Vzniká otázka, jak jest možný přechod mezi takovými dvěma stavy. Zkušenost nás učí, že tyto stavy se vzájemně vylučují; co se pohybuje, není zároveň v klidu. Ale pak není možný přechod v stav protivný; neboť musil by tu nastati okamžik sebe nepatrnější, kde by týž předmět byl v klidu a zároveň již v pohybu. A právě tento problém snaží se rozřešiti Parmenides v tomto přídavku, který ruší symetrii řad (*ἔν δὲ τὸ τρίτον λέγωμεν* 155 E). Stanoví totiž podivného cosi (*τὸ αἰτιον τοῦτο. φύσις αἰτιός τις* 156 D), okamžik (*τὸ ἐξαίφνης*) mimočasový (*φύσις ἐν χρόνῳ οὐδὲν ὁδόν*); v tomto okamžiku nemá přecházející věc ani jediné z vlastností, mezi nimiž mění; v okamžiku »předešlém«, možno-li tak říci, měla vlastnost jednu (na př. klid), v okamžiku »nejblíže následujícím« má vlastnost druhou (tedy pohyb). Je to první pokus o vysvětlení záhad, na nichž Zenon zbudoval svá sofismata, jak správně podotkl již Fr. Schleiermacher (úvod k překladu II, 1, str. 68).

Positivní výklad podán byl poprvé Eduardem Zellerem (Platonische Studien, v Tubinkách 1839, str. 157—196); pojednání jeho má podnes důležitost základní, ač některé názory Zellerovy byly později zavrženy. V novější době probral dialog ten v tomto směru velice důkladně F. Horn (Platonstudien, Neue Folge str. 68—173). K tomuto názoru kloní se, ovšem s různými variacemi, většími nebo menšími, mnoho vykladatelů, jichž jména uváděti pokládám za zbytečné, poněvadž probrati věci, v nichž se odchylují, třeba jen stručně, zabralo by příliš mnoho místa.

Probravše význam druhé části Parmenida, můžeme přistoupiti k druhému spornému bodu: Jaké je spojení mezi oběma díly dialogu? Tato otázka byla řešena způsobem velice rozmanitým; za jediné správnou lze uznati cestu, při níž stanoví se problémy, jež vyskytly se v prvním díle dialogu, a rozhodne se, ke kterému z nich hledí myšlenka, probraná v díle druhém.

V prvním díle, jak jsme viděli, obsažen jest nejprve problém Zenonův, totiž neslučitelnost protivných určení u téhož předmětu, z níž Zenon vyvozoval nemožnost mnohosti vůbec (127 E). Tento problém odbývá Sokrates pouhým poukazem na ideje (129 A). Za to měl by Sokrates za něco obdivuhodného, kdyby někdo dokázal, že protivné ideje je možno mezi sebou

sloučiti (129 B, E). Tento problém zůstává nerozřešen. Konečně třetí spor týká se poměru idejí k věcem jednotlivým (130 A až 135 C). Obtíž tato zdá se Parmenidovi tak vážnou, že praví, že by mnohý proto od učení o ideách upustil, po případě nedal se přesvědčiti o jeho správnosti. Přes to Sokrates nesmí se učení svého vzdáti (135 B). A právě, když byl zdůraznil Parmenides tento rozdíl mezi subjektivním přesvědčením a možností důkazu, doporučí Sokratovi zkoumání hypotetické jako cvičení v dialektice. Podává-li pak Parmenides sám, jenž uznával v předchozím hovoru nutnost idejí pro zkoumání filosofické, příklad takového zkoumání hypotetického, o který prosí jej celé shromáždění, a týká-li se rozbor jeho pojmu *ἐν*, který má přece veliký význam pro učení o ideách, pak je zcela oprávněno domnění, že Parmenides chce výkladem svým přispěti nějak na pomoc učení, které sám svými námitkami byl zviklal.

Tu soudí Hans Raeder (*Platons philosophische Entwicklung*, v Lipsku 1903, str. 313): Sokrates stanovil ideje o d d ě l e n ě od věcí skutečných; poněvadž »jedno« musí býti podle druhého dílu spojeno s mnohými a podle 131 A nn. jedna idea nemůže se rozdělovati na mnoho věcí skutečných, tedy vzniká alternativa. buď vzdáti se idejí (což Raeder uznává za velice povážlivé) anebo poměr idejí a jednotlivých věcí je jiný než poměr jednoho k mnohému. Výklad ten neuznávám za správný; Parmenides soudí 135 B, že přes pronesené námitky je učení o ideách nezbytné; jde jen o to, dokázati nutnost jich tomu, kdo by je odmítal, opíraje se o ony nesnáze; poměr pak idejí k věcem skutečným nemůže býti jiný, než poměr jednoho (právě ideje) k mnohému (věcem).

Daleko pravdě podobnější je názor opačný: jedno musí existovati; jest to nutný princip jsoucná, praví Parmenides v II. díle dialogu, tedy musí existovati také ideje, jakožto pojmové jednoty, zahrnující v sobě množství předmětů skutečných, třeba byly pronášeny z různých stran námitky proti nim. To je základní myšlenka výkladu E. Zeller (*Platonische Studien* 157 až 196); Zeller však šel ještě mnohem dále a chtěl v druhém díle najíti rozřešení všech námitek Parmenidových proti ideám, soudě, že Platon hlásá tu nauku o immanenci věcí v ideách. Tak daleko jíti nelze; toto řešení vykomboval Zeller z různých míst jiných dialogů a vnesl je do Parmenida. Vznikala by pak ihned nová otázka: jak je možno, že kritikové Platonovy ideologie, kteří přidržovali se jistě názorů jeho v pozdější době života (do níž rozhodně by spadal Parmenides), nechávají tuto možnost úplně stranou? Proto upustilo se většinou od tohoto mínění Zellerova; výklad, který jsem podal, je v celku výklad F. Horna (*Platonstudien*, Neue Folge str. 68—173).

Probravše si takto obsah a účel celého dialogu, můžeme přihlídnouti k druhému důkazu Überwegovu, čerpanému z Ari-

stotela. Überweg (Untersuchungen, str. 176) ukazuje k tomu, že obsahem Parmenida je řešení otázky o poměru idejí k věcem jednotlivým; ale Aristoteles prý výslovně popírá, že by kdy Platon se byl podobným badáním obíral. Überweg měl tu na mysli místo *Metafysik I, 6, 987 b 13*, jež se vztahuje na Pythagoreovce a Platona, *τὴν μέντοι γε μέθεξις ἢ τὴν μίμησιν ἥτις ἂν εἴη τῶν εἰδῶν ἀφείσας ἐν κοινῷ ζητεῖν*.

Při výkladu těchto slov záleží hlavně na významu obratu: *ἀφείσας ἐν κοινῷ ζητεῖν*. Überweg na m. uv. překládá: »haben sie beide unermittelt gelassen«; vykládá tedy *ἐν κοινῷ* = *ἀμφότεροι*, rozumím-li správně jeho slovům; pro podobný význam slov *ἐν κοινῷ* solva bychom našli paralely. H. Bonitz (Index Aristotelicus, v Berlíně 1870, s. v. *κοινός*) spojuje *ἐν κοινῷ* těsně s *ἀφείσας* a překládá in medio reliquerunt = nechali na místě společném, t. j. nerozřešili. Výklad H. Jacksona (Journal of philology XX, 1891, str. 292) shoduje se úplně s výkladem Bonitzovým. W. W. Waddell (úvod k vydání, str. X) překládá: left the matter as an open question to be investigated in common. Waddell vykládá asi *ἀφείσας* = zanechali tu věc jako otázku neprobranou, a *ἐν κοινῷ* spojuje se *ζητεῖν* = aby byla řešena společně, společnou prací. Při výkladu tom vadí jak účelný význam, vkládaný v infinitiv *ζητεῖν*, tak i aktivnost tohoto infinitivu.

Nejsprávnější tedy jest asi výklad Bonitzův »tuto otázku zanechali nerozřešenu«, nebo »upustili od jejího řešení«. Výklad Überwegův konečně smyslem svým se od tohoto výkladu valně neliší. A Überweg tvrdí, že v Parmenidu obsaženo je právě zkoumání otázky, kterou prý se dle tohoto místa Platon vůbec nezabýval. Nesmíme zapomínati, že Überweg má stále na mysli výklad Ed. Zelleru o immanenci věci v ideách. To by byl skutečně docela přesný způsob řešení tohoto problému a bylo by podivno, že by Aristoteles o něm vůbec nevěděl. Toho si byl vědom i Zeller (Platonische Studien 192), ale má takové opominutí u Aristotela za možné; poukazuje při tom na jiný příklad podobný; v *Metafys. I, 9, 991 a 17* tvrdí Aristoteles, že není nikoho, kdo by tvořil věci skutečně podle idejí, ač praví Platon v *Timaiu 29 A*, že tímto tvůrcem byl *δημιουργός*. Musíme tu však uznati, že ono první opominutí by bylo závažnější.

Uznali jsme výklad Zellerův o immanenci věcí v ideách za nesprávný; pak není v Parmenidu obsažena určitá odpověď na otázku, jak jsou věci účastny idejí, nýbrž máme jen v prvním dile naznačeno, že spisovatel zná obtíže a námítky, od jiných pronesené, že však, třebaš k nim nedovede uspokojivě odpověděti, nepokládá své učení proto již za odbyté. I potom však mohl říci Aristoteles zcela právem, že Platon *τὴν μέθεξις ἢ μίμησιν* . . . *ἀφείσας ἐν κοινῷ ζητεῖν*. Tedy nemůžeme pokládati důkaz Überwegův za zdařilý.

(Příště konec.)

Karla Hynka Máchy Cesta do Itálie.

Otiskl a poznámkami opatřil

Jan Thon.

V Českém Museu zachován jest pod sign. II. G. 20. rukopisný sešitek velké osmerky o šestnácti listech (ale jen z polovice popsaných), který nese název: »*Dennjk na cestě do Itálie*«. Jest to nevydaný dosud rukopis Máchův.* Neznám ovšem nebyl. Již Karel Sabina ve svém »Úvodu povahopisném« (v Praze 1845) na str. L—LI. citoval některá význačnější místa, ale nepřesně a nespolehlivě; pořádek slov si upravoval, slova zaměňoval jinými a vykládal povrehně (viz poznámky připojené k vlastnímu textu). Knížka Sabinova se později stala nejdůležitějším pramenem pro poznání Máchova života, bylo z ní hojně citováno, ale přebírány také Sabinovy chyby. To se týká i citátů z Máchovy cesty italské.

Ani vydání ve sbírce »Českých spisovatelů XIX. století«, dnes poměrně neúplnější, neotisklo těchto zápisků, pokládaje je »většinou pouze za jednotlivá hesla pro příští vypravování nebo líčení.« (Díl II., str. 349). V rámci celé řečené edice jest to stanovisko správné. Ale pro literárního dějepisce a psychologa právě tato památka je nevyčerpateľnou studnicí zajímavých poznatkův. A proto zde, v Listech filologických, připomínajíce si zároveň sté výročí Máchova narození, »Dennjk na cestě do Itálie« otiskujeme s věrností diplomatickou.

Vyskytuje se ovšem v textu řada obtíží. Denjk tak subjektivní a intimní, tak úsečný a skoupý na slovo, jako je Máchův, zaráží častou nejasností, podáváje pouhá hesla pro vnitřní hnutí, jež byla temná už i Máchovým vrstevníkům. Při pozorném a oddaném studiu však samočinně ožívá duch těchto mrtvých liter a objevuje se souvislost tam, kde se dříve zraku ukazovala pouhá tříšť. Jest to věrný obraz Máchy člověka; nic nestilisuje, nic nerovná, mluví o svých denních dojmech svým denním jazykem. A právě tato syrová bezprostřednost, neformovaná komposičním úsilím, ustrnulá na nejprimitivnějším stadiu pouhých hesel, dává hluboce nahlédnouti nejen do Máchova nitra, do způsobu Máchova nazírání a tvoření, nýbrž i do ideového a citového ústrojí tehdejší doby.

Deník tento je po stránce vnější velmi svérázný. Vedle míst plných básnické vroucnosti a vnitřního rytmu čtou se poznámky o útratě, stesky na drahotu; zájem o přírodní a historické památnosti se střídá se živým pochopením pro drobné turistické příhody a nesnáze. A vše to zaznamenáváno jest se stenogra-

* Daroval jej musejní knihovně r. 1895 Ludvík Kuba.

fickou stručností, chvatně, dříve než dojem vyprchá. Jest tedy přirozeno, že pozornost naše obrací se nejen k tomu, co Máchu uchvacovalo, nýbrž i ke všemu, čeho si nevšímal. Na ducha tak dojmového a nadaného obrazností tak pohyblivou zajisté Alpy i moře působily velikolepě. Ale to byly dojmy trvalé, které hluboce se vryly v duši, nepřišly náhle a proto nemohly ani rychle vymizeti. Tím si vysvětlujeme, že na př. o obrazu moře se nedovídáme nic a alpské krásy že zachyceny jsou vlastně jen na dvou místech, jež vyvolala okamžitá situace, která svou dramatickostí mocně vzrušila Máchovu mysl, pročez je Mácha zaznamenal (viz výstup na Brenner a popis bouře na alpském jezeře).

S horlivostí tím větší glossuje Mácha drobné příhody cestovní, scény z lidu, bystře a svěže vypozerované, opravdové genry. Jest to rys pro Máchu příznačný: okamžité nápady, často dost bizarní, se zálibou v protivách, jak je známe z ostatní jeho pozůstatosti a jež stávaly se zárodkem dalšího uvědomělého tvoření slovesného. Příkladů je hojně.

Text Máchův provázím nutnými poznámkami. Jsou dvojí. Jedny vykládají Máchovy často odlehlé narážky věcně, druhé snaží se pravděpodobně vystopovati, pokud Mácha popudy na této cestě přijaté zpracoval ve svém pozdějším tvoření literárním. Vhodným doplňkem k těmto poznámkám byly by ovšem také reprodukce tehdejších rytin, názorně předvádějících krajiny, předměty i osoby, o nichž Mácha mluví — u nás však na takové vydání pomýšleti nelze. Míst, kde se Mácha zmiňuje o znamenitostech benátských a vídeňských, nevysvětluji podrobně; jsou to věci dnes obecně známé.*

* * *

Ráno w $\frac{1}{4}$ 7 wyssli gsme z Prahy¹; w 10 gsme byli v Gjlowém. Scena w rádnicí. Cesta do hor; zblauzenj na Sázawě; doly. — Dëgstwj z hornictwj. Půlnočnj ssichta. Segtj. Kragina. Modlitba. Lezenj. W tom wolá přednj: »Nenj ho!« a spadna letj dolů. Druzj gednohlasně: »Chráň Bůh!« »Chráň Bůh!« »»Nenj ho!« odpowjdagj w zdálenëgssj ssachty. — Procházka na večer — Spanj na seně. Položenj hor. Sába.

5^{tého}. Cesta do Tábora. Kamený přjwoz. Kanonjr z Benátek. Neweklow. Marssovice a. t. d. až do Wotic, před Milčjnem

* Text, jak už řečeno, otiskuji do písmene věrně; uchyluji se od předlohy pouze v tom, že vesměs užívám latinky, kdežto Mácha latinkou psal jen výrazy latinské a italské, jinak užívaje šwabachu. — Sl. správně knihovny musejní, jež ochotně svolila, abych rukopis Máchův otiskl, vzdávám zde díky.

¹ Máchu doprovázel Antonín Strobách (* 3. června 1814 — † 22. listopadu 1856), známý spisovatel, pozdější purkmistr pražský. Oba přátelé vydali se na cestu v pondělí dne 4. srpna r. 1834.

w dálce wěž, hora s kříží.² Pasenj konj. Mýtj nohau w Jordáně. Tábor. Turecká muzyka. Nocleh. Rozprávky w hospodě. Jar-mark.

6^{tého}. Tábor. Lužnice. Bünkl[?] na kolečkách. Mljo w Planě. Kaupánj w Lužnici. K. Polodnj mýtj nohau. Němec z Maincu. Gjdlo we Weselí — Wůz ze Soběslawy. Němec s námi gel. Hory. Hluboká. Budějowice. Shledánj s Máchau.³ Blatenský.⁴ Seminář. Nocleh. Krásný pokog. Zwěrina. Hostě. Noc nepokogná. Němec za městem wypuc. [?]

7^{ho}. Železná silnice.⁵ Mácha s námi. Strodenice⁶. Mljo. Towarys knihař. Fechtovánj a Arrest w Buděgicjeh. Krummlow. neypěkněgssj poloha. Hrad při řece. Porážka. dessť. Hospoda. Wýhled na hrad, město a kraginu od západu k východu. Wltawa, na kolmém břehu přilehagjej wzhůru ke skále domky. kostely, posléze za řekau skaliny. k půlnoci na pewné skále starý, krásný, zachowaný hrad. Nowé stawenj na mostě na piljřjeh. most. sochy. starý djl hradu. wýklenek. balkon. strjsska, w uhlu kaple nad půl kulatau skalau; nowý zámek; opět djl starého hradu, okna. mezi nimi podobizny bjlé. stará kulatá welmi vysoká wěž; dwogitá okna. laubj; hodiny na čtyry strany pak sochy. Park od západu na skále. na zad hory, nejwews wěž na Šeningru, w lewo w dálce modré vysoké hory. Město bělalo se. Chůze po horách.⁷ Žena s nůssi z Rozmberka. — Nápis na

² Milčín, městečko na silnici k Táboru, na jižním úpatí Kalvarie (»v dálce wěž, hora s kříží«), která při pohledu od jihu vysoko se vypíná nad ostatní krajinu. Na jejím vrcholku jest velká kaple (»věž«?) a tři mohutné dřevěné kříže.

³ Jde tu o Jana Máchu, nar. 30. dubna 1810 v Bavorově, který studoval teologii v Č. Budějovicích a na kněze byl vysvěcen r. 1836. Byl později děkanem ve svém rodišti a zemřel až někdy po r. 1875. Jest zachován list Karla H. Máchy na něho ze dne 10. března 1835. (Vlčkovy vydání spisů pod č. XIII.). Podle vydání toho nebylo mezi nimi pokrevního příbuzenství.

⁴ Karel Blatenský narodil se 27. ledna 1809 v Blatné, studoval teologii v Č. Budějovicích a na kněze vysvěcen téhož roku jako Jan Mácha. Později byl farářem ve Velkém Hlasivě, pak ve Vězně, posléze v Bílé Hůrce, kde zemřel 8. ledna r. 1873. V citovaném dopise Máchy básníka jest o Blatenském rovněž zmínka.

⁵ Železná silnice = železnice. Jest to první železnice v Čechách; vedla z Č. Budějovic do Lince. Na trati Budějovice-Leopoldschlag (v Horních Rakousích) zahájena vozba 7. září 1827, na ostatku až 2. srpna 1832. Kolejnice byly dřevěné a vlaky taženy byly příprží. (Světlozor r. 1834 z jara v č. 20. a 21. přinesl podrobný popis této jihočeské železnice s ilustracemi. Viz i stat A. V. Velflíka v III. díle »Sto let práce«, str. 466 sl.)

⁶ Strodenice (vl. Strodenitz), česky Rožnov, ves na jih od Č. Budějovic.

⁷ Místo toto (od »Výhled na hrad«) citoval ve svém »Úvodu povahopisném« Karel Sabina (str. L.). Cituje ovšem nepřesně, pravopis a interpunkci mění, ba upravuje i pořádek slov. Jméno »na Šeningru« z neporozumění, že tu jde o horu Schöninger (Klet), píše »na Šemingru«.

hospodě: »Pane zůstaň u nás, neb chce večer býti.« Mýtj nohan. Bláznivý s řetězy na kopečku při slaupu před audoljm. Rožmberk. Jağewiner Thurm. (Jakobiner.) Na hradě segtj s neznámým. Nocleh w Rožmberku.

8^{ho}. Z Rožmberku do Leonfelden⁸ po horách. Piff Wein. Lobenstein. Spanj w lese. prwnj pohled do hor. Wildberg. Audolj. Nocleh před Lincem. 6 žegdljků wjna.

9^{ho}. Linec. Most. Náměstj dessf. Trh. Krog. Policie. Streyc. Teta. Wýchod z města. Přewljkanj. Holbu wjna. z Welsu Chevaux leger.⁹ dessf. Hory. Wels. Feldwebl. Wirth am Berg. Slawnost in Gmunden. Inspektor pozorný na nás.

10^{ho}. Gschnattelsuppen (Sakramenskau.) Leželi za Lampachem.¹⁰ Přislowy o autěku z Lampachu. Mossf. Holbu Mossf. chleba. Žena napomjнала muže. »Trinkst du e holbe« etc. dessf pod stromem. Spersspenktiw ztracen kausek. W kůlně skowanj. W stodole schowanj. Rakauská Dido. Gaký máme Metier Vöklabruk.¹¹ Pan setnjk držal na nás. Nocleh. snjdanj. Jaloufenster Baworské penjeze. Schwanenbacher.

11^{tého}. Pohořelý Vöklabruk. Počty u lesa. Wartenburg.¹² Děti ssli za námi. Čessi se hlásili. Žádný oběd. Na horách mljko. Baba se bála. Rakussané pod paraplem. Dobrá rada Rakussana. Gezero. Salzburské hory. K večeri gitrnice. Handwerksbursch. Nocleh. Malý wandrownj s velikým uzlem. Rakussané snjďali. Gedli z mjsy kafé a přikusowali gitrníci a zapjgeli piwem.

12^{ho}. Salcburk.* Veste Wersen. Hlawnj chrám. Z olowa ljté sochy.¹³ Wjra. Obrazy stropnj. starý a nowý zákon, pohřeb, předpekľ na welkém oltári wzkřjssenj. Hroby Arcibiskupů. Hrubá policie. Komedie. Wasserkunst.¹⁴ Opustili gsme Salcburk. Geli gsme s Baworskau počtau po Baworsku. Unterssperk (Blanjk německy).¹⁵ Piwo baworské. Reichenhall. Kirchberg zříceniny. Krásné audolj. Kaupel. Prwnj snih*. Hraníčari. Possta. Wssecko malugj. Wsse gjm pamětihodné w doljeh*. Mýli nohy. Baworský oficjr. Pan Wachtmistr. Čtyry Regimenty Uhrů. Noc. Nocleh. Draho.

⁸ Leonfelden, městys v Hor. Rakousích, blížě českých hranic.

⁹ Wels, město v Hor. Rakousích nad řekou Travnou. Chevaux léger lehký jezdec, »švališer«.

¹⁰ Lambach, městečko v hejtm. welském.

¹¹ Vöcklabruck, město v Hor. Rakousích nad řekou Vöcklou.

¹² Wartenburg, zámek a zřícenina na z. od jezera Atterského

¹³ Patrně mariánský sloup před dómem od J. B. Hagenauera (1732—1810), zhotovený r. 1771.

¹⁴ Studna na nádvoří residenčního paláce, zhotovená r. 1664 od Antonia Dario.

¹⁵ Untersberg na j. z. od Salcburku, hora se třemi vrcholy (nejvyšší 1978 m.). Vztahují se k ní pověsti o Karlu Velikém (také Karlu V.), jako u nás na Blaník o sv. Václavu.

13^{tého}. Visityrka w Unken.¹⁶ Psal s lewičkau. Zdali sstudenti passugi? Prokleli Saleburk na mezi w desjty řečejch. přibili na kůl. Zřicenin. Chcali z meznjků. Balssán. Ležeti. Gedli kyselé mljko. seyr. Leželi w audolj a psali. Baba drak. Mnoho jich sedělo u večere. Schmorn. Holky na nás brali. Nocleh.

14. Svatý Jan.¹⁷ Hory a mlhy. bauře. Chléb s rozinkami. Sstudenti se s námi zastawili. Absolvovaný Jurista chtěl do Řecka. Morcio. Popis Itálie. Geden byl dále. Mádlo: »In Itálien etwas Reuss in Wasser eingekocht, stinkendes Öhl, Käse eingegeben kostet 50 xr. C. M. Auf Stöcken v. Kukurutz schlafen. Skorpionen. Schlangen auf der Strassen. Griechld. Dkte v Hildebrandt. Alpen bsteigen. Modray [?] Pfr. Wes. Chtěl s námi gjt. »Wasser!« Weisser? si! si! — Wasser. Wasser. aqua? aqua! so. [?] (Gsicht) vino buono, vino negro. Wasser, aqua, aqua, Marsch! — aqua? Marsch. Bey Nacht t.¹⁸ reisen auch ztl früh t. sie ziehen einen gz nakt aus. 3^{ti} prissel (gak wyhlžel a karrkal. [?]) »Das sd die grössten Spitzbuben, ich habe seit 18 Jahren kein grössern gsehn.« Der vor 18 Jahren. Käte v. der Alpe. 2 Uzljky. Tabák. Gsetzbuch. Absolut. Entlassg. Rozegjtj. Hospoda. Nocleh na seně . . . [nečitelné] druhá.

15. Zwoněnj a strljenj.¹⁹ Hory w mlhách. Rattenberg. 4 Hrady. Rattenberg. S kulatau wězj. Nowégssj. Zbořený Gert-raudy. Drahé snjdanj. 1 fl 8 xr. Ratzberg neb Trotzberg. Audolj. psali. Msse s muzikau. Ráno warhany. Žádný oběd. Diwné swětlo. Hnali mysliwci. Schwatz. Hall. Spěchánj na noc. Nocleh w Milau.²⁰ Dobrá večere. Zámky. Chatře wýsse. Těžké peřiny. Kssaft. Innsbruck [w] měsícném swětle. Nachtzettel. Žid se w to wložil. Hardek [Ky]risnjci Čessi, Drağauni.

16. Snjdali wjno. (čerwené.) Ssli s Policaitem. Vidirtwali [?] Passi. U pana Professora Weselého²¹ zanechal gsem nasledujcej listek: »Poklonu a uctiwé pozdrawenj od Pána a Panj. Klim. z Lince, od [škrtnuto] swých přjbuzných měl wyrjdiť K« a t. d. Chodili po městě. Wýklenek od roku 1500. Pan Zacharda měl Benefiz od Panasche,²² Mitternachtsstunde im Schlosse Loretto v Alphonso u Phillippo. Kostel u Františskánů. Hrob: »Andreas

¹⁶ Unken, městys v Solnohradech na bavorských hranicích.

¹⁷ St. Johann, tyrolská osada v údolí Velké Achy.

¹⁸ Nejasnou tuto značku transkribuji pro podobnost písmenou t.

¹⁹ 15. srpna, mariánský svátek; v katolickém Tyrolsku oslavuje se jako každá náboženská slavnost ranami z hmoždířů a zvoněním.

²⁰ Rattenberg, Schwaz, Hall, Mühlau, osady vesměs na řece Innu.

²¹ Josef Wessely (1799—1872) narozen v Čechách. Absolvovav práva, oddal se učitelské dráze svého oboru. Záhy povolán na universitu v Inšpruku; byl zvolen i děkanem. Později přeložen na pražskou universitu, kde byl učitelem W. W. Tomkovým (v r. 1837; sr. Tomkovy Paměti, I., str. 109). Po r. 1849 zdržoval se ve Vídni a v Uhrách ve službách ministerských. Za zásluhy povýšen do stavu rytířského.

²² Anton Pannasch (* 1789 v Bruselu, † 1855 ve Vídni), důstojník rakouské armády a dramatický spisovatel.

Hofer MDCCCIX.* Hofrova postawa.²³ Hrob Maximiliána s nasledujcimi předstawenjmi w Mramoru.

Ke dweřjm. w. I. Matrimonium cum Maria Burgundica.

II. Bohemi, qui sororium ipsius Albertum Bavariae ducem, mercede conducti, oppugnatum advenerant, memorabili praelio prope urbem Ratispenam, plurimis illorum interfectis superati.

III. Fuso ad Guynegatam vicum Gallorum exercitu, magna pars Hannoniae, unacum Imperiali urbe Camenaco recepta.

IV. Obleženj Kufsteina, smetánj kaulj chwosstjsstem. 16. stjnáno. prosba. Facka. Pinzenauer. Max wypaluge.

V. Atrebatum Arthesiae Metropolis egregio strategemate capta.

VI. Arnheim erobert. Gelderns. Herzog kniend. Max zu Pferde. Beydenseits Herren. Hinter Karl v. Geldern ein schöner Kahlkopf.

VII. Coronatio Aquigrani adhuc vivente patre Friderico.

VIII. Vbindg mit Julius II. gegen die Venetianer.

IX. Vbunden mit Sigmund erkämpft er Roveretum et Venetarum copiae unacum duce Roberto Sauseverino ad vicum Galiarum deletae.

X. Insignes Venetorum urbes Patavium, Vicentia unacum magna Fori Julii parte in potestatem redactae, Brixia vero auxiliariis Gallorum armis expugnata.

XI. Östr. u. Wien gegen Corvinus gewonnen. Einzug in Wien. Skt. Stephansturm.

XII. Societate cum Julio et Helvetiae oppidis inita Galli ejecti. Max. exul.

XIII. Alba regalis, urbs, in qua Hungariae reges inaugurati etc. cincta magno exercitu, et toti regno terror illatus.

XIV. Cum Henrico VIII. Anglico juncti et exercitus Gallorum profligatus. Spornschlacht. Kräftig d[?] u. leichtfüssige Franzosen.

XV. Pax cum Carolo 8. Gallorum rege. Margarita. Eine sehr schöne weibl Figur zu Pferd. Die Hand aufs Herz gelegt.

XVI. Ferrovana Morinorum excisa Torna cum vero prisca bellicosi ex fortissimi Nerviorum populi gloria, insignis civitas post levem oppugnationem in fidem accepta.

XVII. Turcarum multitudo ex Croatia et Slavonia, neminis ope implorata, ejecta.

XVIII. Bartholomeus Livianus cum ingenti Venetarum copia parva manu Caes et Hisp fusus et fugatus.

XIX. Foedus cum Alexandro VI et senatu Veneto ac Ludovico Sforcia. Carolus 8. ex Neapoli ejectus.

²³ Hofrovy ostatky převezeny byly r. 1823 do dvorního (= Františkanského) chrámu v Inšpruku a r. 1834 postaven mu tam náhrobek od Jana Nep. Schallera (1777—1842).

XX. Marranum oppidum captum, et Venetis eruptione inde facta cum Paulo Maufrono et Baltasare Scipione acerrimis hostium ducibus feliciter pugnatum.

XXI. Matrimonium cum Maria Blanca Mediolana. Lud. Sfortia jur. et Mediol. sine sanguine receptum.

XXII. Conventu cum Hungariae et Poloniae regibus Viennae habito, contractisq hinc inde matrimoniis nepotibus ipsius via acquirendis amplissimis Hungariae ac Bohemiae, strata.

XXIII. Phillipi eruptione cum Johanna Hispanica.

XXIV. Urbs Verona strenue defensa opera M. Antonii Columnae, submissisq per Guilielmum Roggendorffium — contra Gallos.

18 u 20 von einem fremden Meister, der t genügte, dann übernahm es Kollin.²⁴ Alexander Colinus Mechlinskiensis sculpsit anno. MDLXVI. 1566. Sein Porträt u. sr Frau. Lité sochy djlem ze zwonowiny, mède, mosazu a t. d. lité.

28. nasledugcj.

1. Albrecht v. Östr. röm. ungarisch bechaimischer König, Laslais Vater.

2. Fridericus III imperat. divi imperatoris Max. pater.

3. Friedrich Herzog zu Öst. zu Steier zu Kerndten u. zu Krain, Grav zu Tyrol.

4. Leopold (d Heilige.)

5: Sohn Robts v Sicilien, Löwenwappen.

1. Leopold. (Schlacht bei Sempach.)

2. König Albrecht d Erst Hzog zu Östreich 1527.

3. Gottfried v Ballien König zu Jerusal.

4. Frau Elisabeth Königs Sigmunds Tochter von Ungaren Albrechts von Östreich Kö. v Ungarn Pehmischen Königs Gemachel Königs Laslaw Mutter 1529. několik ženských.

5. Ferd König zu Hispan. Kaiser u. KN MI Aldvater.

6. Frab Johanna Königin zu Kastilien, König Philipps Gemachel.

7. Socha se lwem na šatu a na pasu.

8. Karl Herzog zu Burgund zu Brabant zu Geldern. Gave zu Flandern.

9. Frau Maria Blanka Ko Königin 1525 2 o. 3 ženské.

[10.] Sigmund Erzhzog zu Öst. Gf zu Tyrol

11. Artur König v England. (1513) Krasný

12. Theobertus König. Provancz. Herzog zu Burgd Graf zu Habsburg (Mich goss B. (ernand) Godl [: 1513 :]

13. Ernst Erzh. zu Öst. Graf zu Habsburg u. Tirol.

²⁴ Alexander Colin, sochař nizozemský (1526—1612), byl r. 1563 povolán císařem Ferdinandem I. do Inšpruku dokončit tento náhrobek.

14. Theodorich König der Goot. Krásný s sklopenau hlauwau králow. smutný.

15. Albrecht der Weise Erz. zu Östr. Graf [škrtnuto] ain Sun Königs Albrechts des Sig haften. 1528.

16. Kaiser Rudolph v. Habsburg (nohatý, wrasky nahoře na njzk čele.

17. Philipp König zu Kást. Leon u Granada. Erz. zu Östr u Burd Graf zu Habsburg 15 A 33.

18. Glodovius erst chstl König von Frankr.

Max klečí na hrobě. Maličké sochy na kůru. Innsbruck w dolině widěli gsme odpoledne z Hory. Seděli na kopci. Pozdrawenj neznámým pánem a panj. »Sie wden wohl müde seyn?« — Zarostlý muž s orderem. — Kragina, dole řeka. vysoko kosteljk Schönberg.²⁵ Audolj. Fialové hory. Audolj druhé. Pan Landrath. Wälsche Spitzbürrn. Wečere slawná. Měsje pod námi z mraku wyhljdal.

17^{tého}. Audolj rannj. Leželi odpoledne pod Brennerem. Lezl gsem, gedli gsme. Ssli gsme časně spat.

18. Ráno we čtyry hodiny wstali a lehli opět, po chwjlj wstali zas a lezli na Brenner. Ze začátku ustawičně lesem. Pak gsme se rozdělili. Gá lezl pod hřebenem. Vergiss mein nicht. Hora se sněhem. Slunce vycházelo. Mlhy se honily. Oblaky kryli horu. Opět gsme se slezli. Lezli dále blzko na hoře ztratili gsme se. Oblaky pode mnau. Sněhowé hory. Oblaky u mně. Gá lezl wysse tmau. Na dolegssj sspjcj tma. haukal gsem. Echo. zvonky. Wjtr rachotil kostliwci. snással žebra a kamenj. Skalina gako strassidlo. Nikde žádný. Oblaky se walili temněgi. Kamenj padalo, St.²⁶ nade mnau na hřebeně. světlo, zas tma. Lezli gsme na wrčholek. Podruhé. Wisel gsem pod wrcholkem. Noha se trásla. Lezli dolu.²⁷ Lezli s hory. Sennhütte. Gedli mléko a seyr. Pes. Slezli gsme po prdeli. Snjdali w 1 hodinu. Ssli dále. Hrad na dole. Pusterthal krásný.²⁸ Sterzingen.²⁹ Dwa hrady na wehodu,² heim. Sterzinger. Kofel. Wzadu sněhy. Wessli w auzké audolj. Ssli na nocleh. 4 Wandrownj. Geden wssude dělal. Pak Preuss. Sachs a Maggyar neuměl Maggyarský. Mluwiti o Benát-

²⁵ Schönberg, osada na vysokém ostrohu mezi údolím štu-baiským a zillským. K tomu asi vztahuje se M. poznámka: »dole řeka, vysoko kosteljk«.

²⁶ Mácha touto zkratkou myslí svého průvodce Strobacha.

²⁷ Tento zápis (od »Ráno ve čtyry« až »dolů«) citoval Sabina ve svém »Úvodu« (na str. LI.), s obvyklými ovšem změnami a »úpravami«. Již začátek má jiný, sloučiv dvě věty v jednu; cituje takto: »Ráno ve 4 hodiny jsme vstali a lezli na Brenner«.

²⁸ Právě-li Mácha »Pusterthal krásný«, jest to mýlka; neboť Pusterské údolí počíná se mnohem jižněji u Franzensfeste za ostrými horskými hřbety.

²⁹ Sterzing, město na jižním úpatí Brenneru.

kách. O Čessjch. České wogsko a. t. d. Ssli gsme spat. Bis hieher u. s[?] weiter a. t. d.

19^{tého}. Festung nový u wsi Aicha před Mühlbachem.³⁰ Wogaci táhli kamen. tesali. kopali hlínu; stawěli a. t. d. skalnaté Audolj skrz které se řeka walj, přes to most. dřewěné kasarny. Wjno. zřícenina. Haslach aneb Mühlbacher Klaus. W: Ober Vintl. Dostali podmásly. St. Lorenzo (Lorezzi) Schloss a zřícenina na příkré skále. Na druhé straně pod audoljm hrad. Brunek hrad.³¹ Wljdný auřednj. Ukázal nám cestu. Nocleh. Modré hory, gak gsme leželi w lese na pastwjssti.

20^{tého}. Ostré skaliny na obzoru. Zřícenina w kopci. Nowá silnice w aužlabině. Höllenstein.³² Kauř z kamene. hrad. Obrazy od přirody po skále. První wlská hospoda. Řeč gako hromobjtj. Hudba. Nocleh.

21^{tého}. Audolj u Ampezzo po Řecku. W Ampezzo slawnost za mrtvé. Wlasský zpěw. Sprostý wlach wěděl že w Čechách hudba panuge. Nocleh u zlatého slunce pod skraucenau silnici. Mysljm w Cadore.³³

22^{tého}. Audolj u Longaron.³⁴ Hrad zo bylo gen gednau widět. Wlach w malém Wozjku. Slowáci. Gorytan. Krásné audolj. Pohled naň od Santa Croce.³⁵ Frazione di Farra etc. Gezero modré, zelené žluté. Oblaky po kopci. zhůru městečka. Serravalle. Audolj pod námi auzké, nazad gesstě wjce sestupowali 2 hory ostřě se dole prohýbowaly a za njmi co průhledem w peklo, strassliwá bauře hučela. Silnice, wozjky. Nesmjrný dessť bičował gezero a nás.³⁶ Celý promoklj. Giný hlas se zdál. Hospoda w Serrawalle.³⁷ Foco. Welký oheň. Italiáno gut. Sussili. Seděli gsme okolo ohně. Don da Fiorenzi. Hospodský se učil Česk [skrtnuto] Německy. Služebnost. Nocleh na seně. Cestowali w noci. Zříceniny w Seravalle.

³⁰ Zde byl Mácha svědkem stavby důležité rakouské pevnosti Franzensfeste, vystavěné právě v letech 1835—38. Leží u wsi Aicha, kde se Pustertal štěpí od příčného údolí Eisacku, nedaleko Brixenu. V těch místech jest údolí obzvlášť úzké, sevřené s obou stran strmými skalami, mezi kterými se prudce žene řeka Eisack. — Mühlbach, městečko v Pustertalu.

³¹ Ober Vintl, St. Lorenzen a Bruneck, osady vesměs v Pusterském údolí.

³² Mácha postupoval Pustertalem až k Toblachu. Tam dal se na jih úzkým údolím (»silnice v oužlabině«) Ampezzo do Landro (= Höllenstein).

³³ Cadore sluje vlastně celé údolí, prodlužující Ampezzo až ke břehům řeky Piave. Silnice stavěna jest tam ve velkých serpentínách.

³⁴ Longarone, město na řece Piave.

³⁵ Santa Croce, osada u jezera téhož jména (Lago di S. C.).

³⁶ Znamé místo (od »Údolí u Longaron«) ze Sabinova »Úvodu« (str. Ll.) — Zdá se, že M. tu mluví o Lago Morto, ležícím jižně od Santa Croce.

³⁷ Serravalle, italská osada na úpatí posledních výběžků Benátských Alp.

23^{tého}. Ceneda. Coneglione a. t. d. Wlasské živobýtj. Rowiny. zahrady. Villy krásné před Treviso. Treviso.³⁸ seděli gsme před městem. Na noc do Treviso. Wlassi se báli. Wečeře. Nocleh w Treviso.

24. Wyssli w 5 hodin. Snjdali poljwku a holbu wjna. měli wypito 82 žegdljků. Geli s wozem. Přissli do Mestre.³⁹ Geli na Barce. Poneyprw widěli Benátka. Slaná woda. Wlassi ssidili. wgeji w Benátka. Ssli po městě, poprvé Markus Platz. o Venezia, Venezia!⁴⁰ — Ponte Rialto. Processj. Wlach se nás chytil. Pokog. Oběd. stál 56 kr. C. M. Zpěw Wlasský. Hospoda. Tréporta. Byli na Policij. Kostel sw. Marka. Campanilla. Koně Lysippové. 3 Slaupy w kosteje Relievs. Wýhljka mezi 2 slaupy w přjstawu. Pallazzo ducale. Socha Othell. Schody. na hoře 2 sochy. Most. Žaláře. silné mříže dwog. i trognásobné i wjce w lewo wehod w kostel sw. Marka. Podlaha kostelnj. Kulaté kno. Napoleonowa zahrada. Lodě mořské. Prodávánj knihy. owoce. Pucowánj bot. Markusplatz na noc. Wečeře. Morawci. Nocleh. Hránj na klarinetu. Deklamacj. Woděnj po ulicjeh. Mnjši.

25. Kostel St. Giuliani. hráli při mssi Ouverturu. mjsto Graduale Walzer na warhany. Kázánj. Přigjmánj. Kawjrna. Přigeťj na koráb Jamigliare. Patron Barolini. Annonce diwadelnj. Malowánj. In vita sacra. Seděli gsme w Palazzo ducale. Gsichťy panj hospodské. Nechali gsme tam boty.⁴¹ Widěli gsme na posledy sw. Marka. Kaupili Manzony.⁴² Kupowali seyra. Byli na lodj. Leželi wečer na lodj. Měsje vycházal nad Benátky.⁴³ Lezli do Lodě. Spali na dřewě.

³⁸ Conegliano a Treviso, známá města severoitalská.

³⁹ Mestre, město na pevnině proti Benátkám. Život v jeho přístavě i cestu po loďce do Benátek Mácha líčí ve XIV. kap. »Cikánů«.

⁴⁰ Výkřik, který se doslova vrací v citované kap. »Cikánů«. V ní vůbec užito bylo dojmů, které jsou v tomto deníku naznačovány jen jediným slovem nebo jménem. Neprovádím tedy podrobnějšího přirovnání a odkazuji na kapitolu samu. — Upozorňuji, že z jara roku 1834 vyšly v Šafaríkově »Světozoru« články o benátských architekturách, doprovázené třemi ilustracemi. Zajisté je Mácha před odchodem na jih bedlivě přečetl.

⁴¹ Snad jest tomu rozuměti tak, že tam boty nechali místo peněz. Aspoň Sabina píše, že »vzali s sebou tak málo peněz, že bylo ku podivu, jak na tak dlouhou cestu vydati se mohou«. (Spisy Karla Hynka Máchy. Díl II., 1862, str. 427.)

⁴² Ježto v italském slovníku není tohoto výrazu, soudím, že tu míněn známý básník a romanopisec, zakladatel italské romantiky, Alessandro Manzoni (1785—1873). Je zajímavé, že Mácha již r. 1834 ví o tomto mohutném zjevu cizí literatury, ač u nás o něm psal teprve r. 1841 Karel Sabina (Vlastimil, II. díl, str. 56 n.).

⁴³ Obraz vycházející luny nad Benátkami vrací se i v uvedené kapitole »Cikánů«. Celkem lze konstatovati nápadnou Máchovu mlčelivost o benátských památkách, jmenovitě vzpomene-li si na důkladné jeho zápisky z Innspruku.

26. Seekrankheit. Wyssli na loď. Haupala se. Benátky-na obzoru. Zas wlezl do lodě, Reyže. Spal. w noci též. Donna bléla. Ditě. Moře.

27. Daufal w Tržisště.⁴⁴ Ptal se zdali ho widět. Wylezl. Tržisště na obzoru pohorj. Pán, co mu dossli finance. Donna s historij. Pan capitano nemluwil se žádným. Donna ho maltretirowala. On nebuđe deset let se žádným mluwit. Chodil ruce na prdéli. Přišlauli s rybami. Podiwné ryby. Pignoli.⁴⁵ pucowali ryby. raky. Stáhli loď wesly. Přišlauli w přjstaw. Gedli w Tržjssti. Polieje. Wypucowal gsem Praktykanta. Ssli do kopce. Wýhljčka na Tržisště. Cinkinkl. Bambouri. Aff. Brazilianer. Měli 2 Grad. Přiznal se auřednjkowi že ho mám. Prwnj Kragin s ořechy. Dobrý wečer wám bude. Sssli opilj. Geli: dobrý nocleh. W noci žizeň. Sstrobach ho měl. Nesl gsem mu gho kalhoty. Wesele gsme srali. s Wjdenákem. Susanna.

28. Časné ráno ssli. Krásné kraginy. Zjceeniny. Zlé kraginy. Nerozuměli nám. Česstj wogáci. Arrestant. Pan páter zwonil... Pili wjno. Prwnj dobrá woda. Prwnj sswestky na trhu. w Sensicjch. Pochwálen a. t. d. Adelsberg.⁴⁶ Lesy. Wogáci w nich na stráží. Zbořený hrad. Nowý zámek Auersberků. Nocleh. Kuřata bez gater a. t. d. der Verschwender. Walter als chevalier a. t. d. Ich bwundre der Ntr. Ssli spat. Psal gsem. Dobrau noc. Wzal kalendář.

29. Časné ráno ssli. Krásná kragina. Negkrásněgssj na cestě we wukolj Liublianě. Giný Wjdenák. Mléko prwnj. Kastell Liublianskéj. Neumanna gsme potkali.⁴⁷ Morawci se blásili. Hág

⁴⁴ Tržiště odvozeno z lat. Tergeste t. j. Terst. V té formě vyskytá se také ve vzpomenutém románě.

⁴⁵ Pignolo, piniový ořech. Zde asi užito v nějakém přeneseném nebo dialektickém významu (snad druh ryb?).

⁴⁶ Adelsberg = Postojna.

⁴⁷ Kdo asi tento Neumann byl, vysvítá z dopisu Janesa Čopa bratru Matijovi (o Matiovi viz níže). Janes píše dne »17. Roshniga z weta 1834« (t. j. 17. června) z Vídně:

»Neumann bo w' enih dněh s njegowim sholarzhikem ino s taiftiga starfhi w Marienbad shel. Od tod on mifli tudí na éne dni w' Prag stopiti de bi šposnal poglavarje ali wajvode, koko bi rekel, zhefke uzhenosti. On je she ta drugi rigoros naredil. Do 20. prih. mefza bo nasaj prišel. On me je profil Těbe kakor njegoviga uzhenika in prijatla lepo posdravitil.« (Viz L. Pintar: »Prešeren v pismih sodobnikov«. Vyšlo v Prešernovu Album, r. 1900, str. 765).

Totožnost obou osob, myslím, lze bez pochybností přijmouti. Pokud vím, nevyskytá se jinak v té době jméno Neumann ani u Čechů ani u Slovinců. Z citovaného místa pak vyplývá, že N. byl Slovinec student. S rodinou svého svěřence odjel do Mar. Lázní a odtud si chtěl zajeti do Prahy, aby tam poznal »pohlaváry čili vejvody české učenosti.« A 20. příštího měsíce t. j. července se měl vrátiti. O tom, že v Praze vskutku byl, můžeme souditi z Máchovy poznámky v tomto deníku. V Praze se snad obrátil na některého předáka českého (Čelakovský s Prešernem si dopisovali a jest tedy možno, že šel přímo k Čelakovskému), a ten ho uvedl i mezi mládež. — S tím, co vykládám v dalších poznámkách, jest to zajímavý doklad čilých styků mezi Čechy a Slovinci.

před městem. Sšli na Policij. Samj Čessi. Knihy kupowali. Pan Professor. Sšli k P. dokt. Pressérnowi. P. dokt. Crobath,⁴⁸ Pozwánj. Dostali gsme knihy. Kaupili. Hledali pokog. Nazaräer. Černý orel Nro 5. Kaffeehaus před Theatrem. Promenade. Stogj na tabulce: »Zur Bequemlichkeit der Spazierenden wird ersucht das Begrüssen durch Abnehmen des Hutes zu beseitigen.« Pan Pressern a P. Brauner⁴⁹ přissli do Kawjrny pro nás. Drahá káva za 20 kr. Sšli gsme na raky. Zatím gsme pili wjno a gedli chléb. Pak přissel pan doktor Krobath a p. dokt. Toman.⁵⁰ Tak gsme byli samj Jurysté. Gedla se sstika. Pak přissli nesmjrné raky 2^{kt}. 4 gsem musel snjsti. Pak smažený kapr. Přeložowal se Kolár. Nato přisslo drahé wjno w pečetených lahwičeh. Mluwilo se o Professorowi Wodnjkowi.⁵¹ gak sekali sspek. Platili

⁴⁸ France Prešeren (*3. pros. 1800 — † 8. února 1849), známý básník slovinský. R. 1828 stal se doktorem práv, od r. 1832 byl koncipientem u Dra, Chrobata. (Rok 1832 udává prof. Murko v Ottově Sl. Nauč. XIII. 411. Ivan Grafenauer v I. díle své Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, Ljubljana 1909, str. 91. udává rok 1834.) Básně svoje uveřejňoval jm. v almanahu Kranjska Čbelica. Znám byl s Čelakovským, který na něho upozornil v ČCM 1832, str. 443 sl. statí velmi lichotivou, uveřejniv zároveň v překladu i ukázky Prešernovy poesie. Mácha v Lublani navazuje s Prešernem styky asi poprvé. Později, zdá se, že toto přátelství prodlužuje se výměnou listů, třeba dosud neznámých. Soudím tak podle Prešernova německého dopisu Čelakovskému ze dne 22. srpna 1836. (otiskl Fr. Levec v Ljublanském Zvonu 1882, str. 110 sl.). Z jara téhož roku Prešeren vydal Krst pri Savici a několik výtisků posílá Čelakovskému. Píše: »Eins der mitgehenden Exemplare bitte ich dem Herrn Maha und die übrigen zwei nach Ihrem Gutdünken an allfällige Kranjzophilen abzugeben.« A dále: »Der rege Eifer, der bei den Čechen nach den Berichten des Herrn Professor Pressel, H. Maha, Dr. Amerling herrscht, erfüllt uns mit Freude und Hoffnung auf eine bessere Zukunft für die Slaven;« tímto místem jest, tuším, jasně potvrzena existence korespondence mezi oběma básníky, třeba jí dosud nelze doložit přímo. Vydavatel tohoto Deníku pátral po nějakých listech, podnes však bez výsledku. Na konec citovaného dopisu jest ještě třetí zmínka o Máchovi a — Strobachovi, ačkoliv není jmenován výslovně (snad Prešeren jméno zapomněl): »Indem ich Sie bei Gelegenheit eine Empfehlung an Herrn Prof. Pressel und einen Gruss an Herrn Maha und seinen Reisegefährten auszurichten bitte und Ihnen eine Empfehlung vom H. Kasteliz vermelde, verharre ich...«

Jako příspěvek ke kritice »Úvodu povahopisného« od Karla Sabiny podotýkám, že Sabina toto setkání se obou českých turistů se slovinskými buditeli klade do Štýrského Hradce. Četl patrně velmi povrchně a nepromyšleně. Píše: »V Štýrském Hradci navštívili tamnější vlastence i připíjeli sobě na zdar Slovanů!« (Str. LI.)

⁴⁹ Totožnost osoby tohoto Braunera nepodařilo se mi zjistiti ani pátráním v lublaňském archivu. A pro to, že by v té době byl býval v Lublani náš později proslulý Dr. Brauner, není dokladů.

⁵⁰ Miněn JUDr. Jan Toman. Prešeren věnoval mu r. 1836 báseň »Toast« (Deutsche Gedichte, r. 1901, str. 41.).

⁵¹ Valentin Vodnik (1758—1819), slovinský kněz — buditel, byl professorem na lublaňském gymnasiu, ale již r. 1814 rakouskou vládou pensionován, V letech 1797—1800 vydával první slo-

napřed. potom o Kopitárowi.⁵² Pressernowá znělka naň.⁵³ Ab.

vinské noviny Ljubljanske Novice. Básně jeho lpěly příliš na vzoru lidových písní. Vydal je r. 1840 Prešernův přítel A. Smole.

⁵² Jernej Kopitar (1780—1844), známý slavista. Od r. 1810 byl ve Vídni censorem slovanských knih.

⁵³ Josef Penížek, který vydal »Básně Františka Preširna« v Jičíně 1882, píše v úvodu ku překladům: »Mezi těmi, kdož proslavili se nevelikou láskou ke Včelce, byl také Bartoloměj Kopitar, jemuž tehdy svěřována byla censura do Vídně, poněvadž lublanský censor Čop [Matija Čop (1797—1835) byl od r. 1828 knihovníkem lublaňského lyceje] knihovny; později v témž úřadě působil Kastelic. I leccos propouštěl, co tmářům a protivníkům národním nebylo po chuti. Ve dvou básních, jedné německé a jedné slovinské »zrezal« . . . Preširen krajana svého. V německé znělce zve jej zlosynem, který zavorou (censurou) vězni krásku, krajinskou literaturu, jako prý trpaslíci šerední zavírali půvabné panny do nedostupných hradů. Ještě pernější je znělka slovinská, jejíž poučení mravní je: »Ševče, ne výš kopyta«, při čemž Preširen užívá velmi vhodně hry ve slovích Kopitar a kopitar — švec. Apelles — tak čteme ve znělce té — pravdu miluje více než chválu, vystavil obraz na odiv a jsa skryt, co lidé rozumní a nerozumní o něm praví, slyší. Cestou došel k obrazu také švec a prohlédnuv ihned obuv podotkl, že na ní je málo řemení. Co švec vytkl, Apelles opravil později. Švec jda druhého dne touž cestou, nešel mimo vida, že mu jest obuv již vhod, nýbrž jal se posuzovati lýtka. Malíř zapudil jej pravě: Jen obuv ať posuzuje Kopitar! Těmato dvěma básněma je s dostatek dolíčeno, v jaké nevůli žili k sobě básník Preširen a censor Kopitar, a čí vinou.« (Str. XX. sl.)

Slovinská znělka zní:

Apêl in čevljár.

Apêl polobo na oglêd postavi,
Ker bôlj resnico ljubi kakor hvalo;
Zad skrit vse vprek posluša, káj zijalo
Neumno, káj umetni od nje pravi.

Pred njo s kopíti čevljarček se vstavi;
Ker ogledúje smôlec obuvalo,
Jerménov meni, da imá premalo;
Kar on očita, kôj Apêl popravi.

Ko pride drugi dan spet mož kopitni,
Naměst' da bi šel dálj po »svôji poli,
Ker čevlji se po gôdi, méč se loji;

Zavrne ga obraznik imenitni,
In tebe z njim, kdor napčen si očitar,
Rekoč: »Le čevlje sodi náj Kopitar!« —

(Původně v Auserordenliche Beilage zum Illyr. Blatte Nro. 30. vom 27. Juli 1833, str. 7.).

A. znělka německá:

Des Sängers Klage.

Ihr hörtet von der Zwerge argem Sinnen:
Wie diese ungestalten rotbehaarten
Unholde gierig Geld zusammen scharften,
Wie sie auch schöne Mädchen wollten minnen;

C. Krieg.⁵⁴ Pak se mluvilo o Gorytanech. O Sláwij. Nechali gsme Slowané žiti. Pak se zpjwalo. Pan Toman byl fidel. Poli-benj. Pan Pressern skákal Kde je máte Němcowé. Pak gessté wje: Co dáwno giž.⁵⁵ a. t. d. Pan Toman bauchal na stul a ča-stěgi potahowal a křičeli s námi giž čas a. t. d. Save. a blý-skali se oči. Plný hlas. Pozwánj na druhý den na tagné mjsto.

Wie sie, da stets gescheitert ihr Beginnen,
Entführt die Holden und auf steilen Warten
Sie hinter Schloss und Riegel streng verwahrten,
Dass niemand könnte ihre Gunst gewinnen.

Was einst ersonnen müssige Gemüter,
Ward heutzutage wahr; ich hab' die Spur
Von einem solchen schnöden Mädchenhüter.

»Wie heisst der Wicht?« — »Her Barthelmä Kopiter«.

»Die Schöne?« — »Krainische Literatur.«

»Der Riegel, der ihm zu Gebot?« — »Censur« —

(Franz Prešeren: Deutsche Gedichte, Laibach 1901, str. 34. Vydal L. Pintar).

⁵⁴ Narážka na pravopisné boje Slovinců z té doby. Mácha byl o nich asi již dříve zpraven z citovaného článku Čelakovského. Podstata sporů těch byla ta: Od konce 16. stol. Slovinci užívali t. ř. »bohoričice« t. j. pravopisu, jak jej Adam Bohorič ustálil svou grammatikou »Arcticae horulae«, r. 1584 vydanou. Na začátku stol. 19. s probouzejícím se vědomím národním ožívají se snahy uzpůsobiti latinskou abecedu povaze a duchu slovinského jazyka. Tak r. 1824 vydává kněz Peter Dajnkó (1787—1873) »Lehrbuch der windischen Sprache.« Novota jeho záležela v tom, že zaváděl některé znaky úplně nové; tak na místě starého zh (č) položil u, na místě fh (š) zavedl 8 a za sh (ž) přijal znak æ.

Naproti tomu roku následujícího ozval se Frant. Metelko, vytisknuv své dílo »Lehrgebäude der slovenischen Sprache« svou abecedou, která však v principu byla obdobná s Dajnkovou. Vznikly z toho spory mezi přívrženci »daňčice« a »metelčice« i staré »bohoričice« a na to Mácha naráží. Název »ABC-Krieg« pochází od Čopa, který r. 1833 v časopise »Illyrisches Blatt« otiskl tři polemické články »Slowenischer ABC-Krieg Nro. 1, 2, 3.«

Čelakovský v uvedeném článku s libostí si pochvaluje satirickou znělku Prešernovu na ony novotáře, srovnává věc s tehdejšími domácími spory českými a ironicky volá: »Ó velicí reformátorové — v abecedách!« (Str. 451.) Radí dále, aby se Slovinci drželi raději starého způsobu psaní, a dojde-li kdy k opravě, aby užili způsobu Čechův a Polákův (s, z, c, š, ž, č). A Čelakovský zajímavě končí: »Neradil bych ale, aby takováto obnova nějakým suchopárným grammatikem započítí se dala; nýbrž stane-li se kdy, buď počátkem jejím některý důmyslný a oblíbený spisovatel — Prešeren nějaký.« (453.) Jiz z toho jest patrnó, jak vysoko si cenil Prešerna a jak asi rozjítlil Máchovu touhu poznati tohoto pěvce, což pak vedlo k osobnímu setkání obou básníků. (Viz jednak citovaný článek Čelakovského v ČČM, jednak i stať prof. Murka v Ottově Slov. Nauč. XIII., str. 410. Nejnověji o tom souborně Ivan Grafenauer l. c. I. del. kapitola: »Čbelica« in abecedni prepír, str. 50 sl.)

⁵⁵ Tuším, že jest to známá sentimentální píseň německá: »Lang, lang ists her.«

Ssli cheat. Sstrobach ležel na čele. Wedli nás domu. Mě pan dokt. Crobath. Motal gsem se. Gak gsme prissli domů newjm. P. Pre. a Tom. schopili dohromady postele. Nesmjrný hřmot. Wá... [porušeno]. Čhtěli házet židličky. Nadal swiň a. t. d. Nemoc. Walel se w tom. Newédél že mě strašliwé... ýl. [porušeno]. Nárek. Památka. Noty k znělee. Zawedenj se bála.

30. Pořádek w pokogi. W pořádek uwádénj. Pucówánj. Čekali kossili. Ssel pro snjdanj. Po druhé. Neměli gsme nic dostati. Schustersgellen. Panj Presidentka. Ssenkýř se třas až do rána. Dostali gsme snjdanj. Ssel gsem hledat pana Poručníka od Lilienberk. Policayt. P. Poručník mě wolal. Dostal gsem exemplář. Wytáhli gsme z orla. Ssli se poraučet. Kastelic.⁵⁶ Nechtěli nás pustit. Bunda. Česska. Že nás dowezau až na pomezj aby chme zůstali u oběda, že gsme holky pobauřili. Kabát. Musili sljbiti. Hledali pokog. djra. Ssli z Liublianě. Potkali Němce. Leželi čekagjee ho. Slunce západ. Modré hory. Prewoje. Konec swěta. Nocleh. Dobrá poljwka. mljko.

31. Čekali. Ssli pomału. Lidé z pauti. Čtli. Brána na pomezj.⁵⁷ Substrarunt animos. Immortalis memoria. Nocleh. Zaděláwané. Giný taljř a Ubrus. Dlauhá noc. Ssainy. Zřicenina. Čech se hlásil.

1^{ho}. Mljko. Kragina. Kapl. po horách: Cilli.⁵⁸ Zřiceniny. Máslo. Na wečer zřiceniny. Konowiz.⁵⁹ Řemenář, co zpjwával: Gott erh:⁶⁰ — co se už wje u nás nezpjwá.

2^{ho}. Časně wyssli. we Weseriz gedli sswestky a z Kokorice chleb. ssli dlauho na noc. Spali w osamělé hospodě; a nedostali džwe pokog až gsme se legitimirowali. Vpflegsoffizier. Marek z Marku z Prachatic odporučil nám straky.

3^{ho}. Ssli w půl ssestě. Snjdali poljwku s masem, w tom gede wozjk s dvěma strakama; Sstrobach prawj abych ssel s pánem promluwit: poněwadž militairsky wyhljžjm. Gdu, nechám zastawit; a po negaké řeči přigmul nás pan doktor do wozu; běžjm pro věci, honem do sebe wradzjm gesstě kausek masa a něco poljwky a wlegi do sebe něco wjna a pak lezu do wozu, co zatim můg compagnon weliké kusy masa do sebe nutil. Po chwjli gsme geli až do Wildoně⁶¹ zřiceniny rozlehlé; Tam gsme zůstali na obědě we welmi smjssené ale wzactné spoře-

⁵⁶ Miha Kastelic (1796—1868), vydavatel »Čbelice« a básník, pozdější lycejni knihovník v Lublaně.

⁵⁷ Blížejšího vysvětlení a určení nemohl jsem se dopádit. Palacký má ve svých zápiscích z první cesty do Italie (1837) tuto poznámku: »Oblouk na hranici mezi Štýrskem a Korytanskem[?]« (Dr. V. J. Nováček: Frant. Palackého korespondence a zápisky, I., str. 191).

⁵⁸ Celj v jižním Štýrsku.

⁵⁹ Gonowitz (Konice), město na jihozápad od Mariboru.

⁶⁰ Rozumí se »Gott erhalte Franz den Kaiser«, rak. hymna, složená r. 1797 od F. J. Haydna.

⁶¹ Městečko na Muře, jižně od Štýrského Hradce.

nosti. Pan doktor gedl s panem setnjkem a gehu panj. My seděli za stolečkem s dvěma hrabaty, geděn byl plessirowaný na noze. Byli Maggyarowé. Wesele gsme se bawili, nowý fayercaik.

Mysliwec a Yokay w Maggyarských ssatech. Pan hrabě nám obětował gehu wůz. Pak gsme gedli. Měli gsme poljwku, maso s omáčkou, čerwenau řjpau a kyselým zeljm. Pečenj s salatem a dobré wjno. Pak přissel něgaký se samými prsteny na lewé ruce a geděn s bičkem, ten zassáhl pana setnjka. Ty nemohli dlahu dostat poljwku. Po čase se wssecko rozcházelo. I my gsme geli. Co pán doktor odewzdáwal kalamár, dohonili nás hrabata. Geli po Maggyarsku s třemi koni, sami seděli na kozljku, lokayowé we woze. Pan doktor myslj, že to byl Lichtenstein. Pak gsme přigeli do Hradce a chodili gsme po městě. Na náměstj se na nás wssecko diwně djwalo pro podiwnost nasseho obleku. W tom gde pan hrabě, a gá se obljdnu aby nás newiděl, on ale, gak byl wyssňořený, přegde okolo a udělal nám slawnau, zůstana státi, poklonu. Pak gsme hledali nocleh u Floriána gsme nenalezli s welikými wýmluwami a poklony, mjstr [?], tak též u Sandwirtha až u zlatého orla w pěkném pokogjku co se zatjm pečené strogj, brambory wařj a kapauni po dworě běhagj, očekáwáme strassliwý aučēt. Datum in nostra camera, ad aquilam auream, die 3 Sept. et nunc: Felici notte.

4^{tého} [přeškrtnuto] Wečeřeli gsme brambory s cibulkau, panj hospodská wyprawowala gak gi ssněrowali w M. Zelli, že musila 53 fl a 24 kr platit za $\frac{1}{2}$ dně. Počjtala husu za 5 fl pokog 6 fl a gesstě wywedla gen 32 fl. Ssli gsme spat. K půl noci mě probudila střelená rána z kusu. Zabýlsko se, opět rána. Přichazela střelba ze Sslosberku. Tak asi 5 ran. Pak se zwonilo a bubnowalo. Gá wstanu. Po ulici ljtali Furweznaci na [? porušeno] koni dlahé za sebou ssmykagjce řetězy, hlomoz. Mezi tjm střelba. (Kat. mėsstané pro znamenj zapálili) Na weži na Sslosberku swjtil oheň. Hořelo w městě. pak běhalo wogsko a. t. d. Usnul gsem opět a strassný gsem měl sen. Byl gsem w nákladných zřjceninách welikého města na noc; w polosseru gsme widěli sochy a bezmasné mrtvolj někdegssjch králů. Slaupy přerážené gsem tam sem widěl rozhážené. a. t. d.

4^{tého}. Byli gsme na Sslosberku. Wýhledka tam odsud gest gedna z neypeknegssjch. Skwostné zřjceniny w dále. Pak gsme byli w obrazárně. Tam obraz od Palco,⁶² z předesslého stoletj sskoly německé wyobrazuge z mrtwých wstáwánj zemřelých při smrti Krysta. Strassliwé poloswětlo, osoby Krysta a lotrů gen mjhawé gsau držány gako postawy w zimničném snu, že sowta [sic] co oko rozezná, oblaky gako skály, plamenorudá obloha

⁶² Fr. X. Palko (1724—1767 n. 1770). Od r. 1752 pobyl několik let i v Praze, kde jest od něho řada obrazů nástropních i oltářních. Z nich nejznámější jest Smrt sv. Frant. Xaveria u sv. Mikuláše na Malé straně.

nazad, rozplývající se mrtví a. t. d. — Pak Kopie od Wachtla podle Petra Krafta; odchod a návrat wogáka. Kočka a. t. d. — Susana od Sstarka. — Rudolf od Kurze. — Andromacha. — Mních w žaláři s nůžkami. Rytjř na koni a. t. d. — Pak gsme ssli z města. K večeru nás dohonili hrabata s wozykem. Gá se odvrátil oni ale wolali: »Guten Abend meine Herrn!« že gsme musili děkować. Sstýraci Patrioti plawili se. Widěli gsme skryté zřiceniny, zachowaly hrad na ostrém hřebenu skály, pak zřiceniny se 6^{ti} hrannau wěži a mnoho giných zřicenin a hradu den ke dni. W hospodě gsme našli otecra Wlacha, genž nám wyprawowal že zawáželi Poláky⁶³ a chwálil ge welmi. Cretin seděl na mezi gako opičak, ssklebil se a kausal chleba: měl na zádech nosjdka a. t. d.

5^{tého}. Krásný večer. Wzadu hory. Kapljčka. Zwjřetnice. Nowý měsje. Hammry a. t. d. Kranerisch reden.

6^{tého}. Baba nás ossidila. Za mljko 32 kr. W poledne též se nám stalo. — Das ekelhafteste miserabelste Volk sd die Obersteyrer. Klein, hässlich an Kpr u Geist gleich vkrüpelt sd sie zu ts als zum Bettel u dummen Betrug. Die grösste Wohlthat wäre, sie aussterben zu lassen. In Maria Zell sollten tägl Messen für ihr sol. Absterben glesen wden, Alle Wallfahrenden etc. — Hrozně horko. Processj. Pomezj. Widět wdálce rowinu. Silnice. dolů. Bjdná chůze. Schottwina w skalnaté kotlině.⁶⁴ Zřicenina nad nj. Nocleh. Mluwil o wausiskách.

7^{ho}. Mnoho mljka poneypřw. Ssel gsem bos. Hrad. Rowina. Neunkirchen. Neustadt. W dálce. Kanonjři. Leželi a nemohli se shodnaut. Maljk oteklý. Monument. Ssli na noc. Hory. Měsje. Zwjřetnice. Swětla zdálj. Noc. Zahrada nákladná. Nocleh. Strassliwý počēt. Schnitzlen 48 kr. Salát. 30 kr. a. t. d. 2 fl. 24 kr.

8^{ho}. Ssli ráno. Bjdná chůze. Gezдили do Baden. Spinnerinn am Kreutz. Wýhled na Wjdeň. Socha Jozefa. Hrad. Hrálij brána. Nassli K***. Neznal mě. Musili gsme zůstat. Ssli do Wjdně. Glacis. Volksgarten. Lanner (Abentheurer). Strauss. (Iris Walzer.) Morelli. Nemetz.⁶⁵ Reznitschek. Panorama aller Lieblingswalzer u. Electrisir Gallope. Volksgarten. Theseus od Canovy.⁶⁶ St. Ště-

⁶³ Patrně polští uprchlíci po povstání r. 1831.

⁶⁴ Schottwien, městečko v Dolních Rakousích.

⁶⁵ Joseph Lanner (1801—1843), proslulý zakladatel vídeňského genu valčíkové hudby. Stál v čele vlastního orchestru, jenž si u vídeňského publika dobyl nesmírné popularity.

Johann Strauss st. (1804—1849) byl zprvu členem Lannerova orchestru, ale r. 1824 zřídil si sbor vlastní.

Franz Morelly, nar. 1810 ve Vídni, zemř. r. 1859 v Bombaji jako vojenský kapelník. Skladatel podobné lebké hudby jako Lanner a Strauss. Stejně i Andreas Nemetz (* 1799 v Chvalkovcích na Moravě, † 1846 ve Vídni), který byl rovněž kapelníkem u vojska.

⁶⁶ Antonio Canova (1757—1822), sochař klasicistického období; zde míněn jeho slavný »Theseus s Kentauřem«.

pán. Stock im Eisenplatz. co Kowári a t. d. Zatlaukali hřebjky. Prater. Haupačky, konjčky. Wurstl. Phantasmagorie. Hudba. Just anfang. 2 Kabinette um 3 kr Schein. 19 Ggstde um 12 kr. W. W. — De Bach. — Pallais Arcibiskupa. Hohe Brücke. Stoss im Himmel. Liguriáni. Benediktini. Böhmsche Sttskzley. Prissli domů. Attesty. St. (goldene Birne). B. (im guten Hirten). L. Im Volksgarten. Geho Orchester. Mor. (Lustwandler.)

9^{ho}. Hrobka od Canovy. Hrobka u Kapucjnů, mēdēné rakwe. We sw. Sstěpánu. Belvedere. Zahrada. Obrazárna. (Sw. Justýna) od Licinis. Titian. Raphael d Urbino. — Raphael Mengs. (Sw. Josef. Madonna) Coreggio. (Amor. Jo u Jupiter. Christus treibt die Käufer etc.) Michel Angiolo Bonnarotti. (Masopust.) — Van Dyk. — Rubens. — Rembrandt. (Mutter). Paul Pierre Rubens. (Flucht nach Ägypten Venet v. Feti) (Salvator Rosa.) — Tennier — Kadljks⁶⁷ (Sw. Lukás). Lenz. (Andromache u Hektor.) Schäfer. ... [porušeno] Hlge ... [náčrt?] Wutky. (Landschft). Ambrasische Sammlung.

Lebka Sokolowiče. Brněnj cjsaře Max. I. Na čele má kůň znak a na prsau angel gak držj znak rakauský. Brněnj welkého sedláka z Trientu. Portrait Sigmunda cjsaře (1430) Dlahý wyzablý obličeg, vysoké auzké wraskowité čelo, ssediwé oči, dlahý nahrbatělý dole nos, ssedé dlahé wausy a dwogitau bradu, wlasý ssediwé a rozčechrané. — Obraz českého wýwody — Maria Stuart. — (Obrazy z Fausta od Schnorra.) — Praha. — Příplutj Aposstolů od Kadljka. — Ženská nahá — ležj a spj. — Augarten. Kettenbrücke. Saal. Strauss hrál a dirigirowal. Iriswalzer. Konec Quodlibet. — »Seht, seht auf wilden etc. — Mir ist Alles unterthan. Leben ein Tanz. — etc. Zulezt. Schlacht — Ratschen Walzer — Schlittenfahrtswalzer. — Knallen — Kanouenschüsse — Läuten — Gott erhalte Bengal — Feuer. Finale. Ssli domů. Mýli nohy w Dunagi. Oswjcenj Glacis — Wečeřeli — Zawazal Maljk. Ssli ležet. Howořili a. t. d. — Neynowégssj gsau Elisabethenwalzer od Strausse wydánny. — Moreli s Řezníčkem hráli Schlacht bey Vittoria. — W diwadlech bylo ... Hofburgtheater: Portrait der Mutter. Rekau Hr. Korn. Mad Anschütz. Herzfeld. Costenoble. La Roche.⁶⁸ — Kärnthner Thor: Stumme v. Portici. Binder Masaniello. — Josephstadt. Zauberbuch Ballet u. d. »schelmische Freyer. — Adelaide v 10 Jahren aus dem Leben einer Sängerin. Ritter Stiefeldon zum Vortheile des Kapellmeister Müller.⁶⁹

⁶⁷ Frant. Tkadlík (1787—1840) nebo, jak se sám psal, Kadlík, žil v letech 1825—32 v Římě, kde se s ním udála vnitřní změna, t. j. odklon od klassicko-pohanského ideálu k umění křesťansko-asketickému, čehož výsledkem byl právě jeho »Sv. Lukáš«. Od r. 1832 do 1836 žil ve Vídni, kdy se stal ředitelem malířské akademie v Praze. (Sr. Dr. F. X. Jirík: Vývoj malířství českého ve stol. XIX., str. 28. sl.)

⁶⁸ Jména herců. Viz níže osoby kusu »Mariana«.

⁶⁹ Václav Müller (* 1767 na Moravě, † v Badenu u Vídňě r. 1835), skladatel zprvu církevních kusů, později se cele oddal hudbě

10^{ho}. Ležel celé ráno. Kerber mi zawázal maljk. Pak sšli na oběd. Ilráli Guitarru. Pan Tomek. Sšli do djwadla. Chodili po městě. Diwadlo dworské. Mariana činohra. Das Stück wimmelt von Feblern u Effekten. Anschütz spielte lau, Mariana konnte besser seyen, der Löwe war herrlich. Schade, dass dieses Stück solche Spieler beschäftigte. Costenoble spielte vortrefflich.

Mimo toho bylo hráno. »Der Schwur u die Falschmünzer«. »Adelheid von Frankreich«. u »Fest d Handwerker«. »Quodlibet«.

Hofburgtheater.
zum 3ten Mahle.

M a r i a n a.

Schauspiel in 5 Aufzügen

Nach einer Volkssage u dem Englischen des Sheridan Snowles frey
bearbeitet von F. Treitschke.⁷⁰

Personen.

Leonardo Gonzaga, Herzog von Mantua	Anschütz
Ferrardo . . . sein Vetter	Carl la Roche
Graf Florio	Weber
Don Antonio	Heurteur
Doktor Lorenzo, Advokat von Siena	Lucas
Pierre	Löwe
Hugo, Bürger in Mantua	Mayerhofer
Mariana, seine Mündel	Dlle Fournier
Floribella, Kammerzofe	Reichel
Bartolo	Costenoble
Bernardo	Schmidt
Carlo	Moreau
Cosmo, Hofherr	Julius la Roche
Ein Advokat in Mantua	Pistor
Ein Ritter	Eduard Anschütz
Pietro, Kammerdiener	Vollkomm.
Stephano Bedienter	Mittel.

Hofherren. Ritter. Wachen. Volk von Mantua. Vornehme Frauen. Edelknabe. Diener.⁷¹

operettní. V letech 1808—1812 pobyl v Praze, kde byla engažována jeho dcera Teresie, proslulá zpěvačka, provdaná za tenoristu Grünbauma (»Madame Grünbaum«). Müllerových kusů vypočítává Wurzbachův Lexikon na 225.

⁷⁰ Georg Friedrich Treitschke (* 1776, † ve Vídni 1842), entomolog a dramatický spisovatel, od r. 1802 ve Vídni. Vydařoval i »Musen Almanach«.

⁷¹ Heinrich Anschütz (* 1785) od r. 1821 byl členem vídeňské dvorní činohry. Proslul hlavně v kusech Shakespeareových. Karl La Roche (nar. v Berlíně kolem r. 1797). Účinkoval na různých jevištích, jm. i ve Výmaru, kde žil v přátelském svazku s Goethem. Wurzbachův Lexikon r. 1862 o něm píše: »Mit Anschütz, Fichtner, Ludwig Löwe bildete er bis vor Kurzem die »alte Garde« der Wiener Hofburg, ein männliches Künstlerkleeblatt, wie es zur Zeit keine

Ort der Hdlg. Mantua u das Lager des Herzogs Die neuen Dekorationen sd v. Herrn. de Pian, k. k. Hoftheatermahler. das Costume ist neu nach der Angabe des H. v. Stubenrauch, k. k. Hoftheater Costume- u Decorations-Direktor.⁷²

Lanner (Komet-Walzer).

11^{teho}. Byli gsme w zbrojnici cisarské. Libussa. Wlasta. Král Ludwíg co zůstal u Mohače; malínký on přissel o dwa měsíce dřjwe na swět; we dwanáctém roku se ženil; w 8 mël wausy, w ssestnactém ssediwil, w 20^{tém} possel. — Dlauhý řetěz. Korauhwe francauzské a polské. — Soběského zbrog. — zbrognice městská; brněnj řjmské a nněmecké. — z 8^{ho} 9^{ho} & 10^{tho} a. t. dále wěku. Česstj w brněnj oblečenj páni z 11 wěku. Geden má diadema oceliwé; — geden s kladiwem a w klobauku (Sturmhut.) samé ssjce po klobauku kolem a na brněnj. Horwath. Němec. Wlach Uher. Ritjři na smrt bogugcej w sw. saubogi, byli w černé brněnj oblečenj, zawřenē přjlby a přes brněnj mēli žluté kožené kabáty, ssjtjy dlahé, w prostřed na délku wypuklé. — Bogugcej pacholci. — městské brněnj. (Leb cara Mustaphy). Blutfahnen. a. t. d. — Pan Dunder, wydawatel Kačiča, Horwath.⁷³ — Obéd, odpoledne w — Naturalien Samlung. — Giraffa. — Ptaky. — Bunter Parkit — etc. —. — Amphibie, Ryby, hmyz. brauky — Motýli — mussle. Diwadlo am Kärnthner. thor. Norma. — Lyrische Tragödie in 2 Akten gedichtet von F. Romani, übersetzt v J. R. v Seyfried. Musik vom Kapellmeister Bellini.⁷⁴

deutsche, vielleicht überhaupt keine andere Bühne aufzuweisen hat. (Bd. XIV., 164.) Nikolaus Heurteur (nar. r. 1781 ve Vídni, † tamt. r. 1844). Karl Wilhelm Lucas (nar. 1803 v Berlíně, † 1857 ve Vídni), byl teprve z jara r. 1834 enganžován u dvorní činohry, Ludwig Löwe (* 1795) od r. 1811 byl po několik let činný i u pražského divadla zprvu v rolích komických, později ve vážných. Karl Ludwig Costenoble (nar. r. 1769 ve Westfalsku). R. 1816 pohostinsku vystupoval i v Praze. Zemřel cestou z Hamburku do Vídně r. 1837 v Praze. Karl Pistor (1780—1863) v letech 1820—1826 působil na pražském jevišti.

⁷² Antonio de Pian (* v Benátkách r. 1748, † 1851 ve Vídni), malíř a grafik; tou dobou nejlepší malíř scénický. Philipp von Stubenrauch (nar. ve Vídni r. 1784, zemřel 1848) vynikl hlavně jako dekorativní malíř.

⁷³ Václav Jirí Dundr (1811—1872). »Vyučiv se knihkupectví v Praze, vedl slovanský závod Venediktův ve Vídni, potom však oddal se hospodářství a stal se ředitelem panství celského a j. ve Stýrsku.« Vedle jiných zabýval se i studiem slavistickými; vydal ve dvou dílech sbírku jihoslov. národ. písní Andrie Kačiča Razgovor ugodni národa slovinskoga, ve Vídni 1836. Předmuva k ní datována jest 24. června 1835. Mácha Dundra již r. 1834 nazývá »vydavatelem Kačiča«.

⁷⁴ Vincenzo Bellini (1802—1835) složil Normu r. 1832.

Personen.

Sever, römischer Prokonsul in Gallien	Schäffer
Orovist, Hpt der Druiden	Staudigel
Norma, dessen Tochter, eine Seherinn	Mäd. Ernst
Adalgisa, Dienende im Tempel Irmensuls	Dlle Löwe
Clotilde, Normas Freundinn	Dlle Boudra
Flavius, Severs Begleiter	Hölzel ⁷⁵
Druiden. Barden. Tempelwächter, Priesterinnen, Gallisches Kriegsvolk	

Scene: Gallien, der h. Hain u d Tempel Irmensuls.

Wyzwolánj ženských. Applaus. Smjch w noci. — Dwůr. Chodby. Museum. Bibliotheka. Zrcadlo. Holuby. Im Hoftheater: Bekenntnisse u Gelegenht macht Diebe. — Stiefelidon. — Zum Vorthail der abgebrannten Neustadt: das Zauberbuch.

Povaha povídek v Gesta Romanorum.

Napsal J. Veitz.

(Pokračování.)

Nevyčerpatelná hloubka fantasie, ve které koupají se pověsti středověké, zasahuje také do světa přírodního. Tímto způsobem fantastická výzdoba zpestřena je pozlátkovým kouzlem, za kterým v pozadí skrývá se často pohanský mythus nebo středověká pověra. Ovšem, fantastická výzdoba nevyniká originalností, často překvapuje nás, jmenovitě v povídkách z úpadku básnictví rytířského, roucho velice ošumělé, módní sice, ale zděděné dlouholetou tradicí. Proto mluví se v básnictví středověkém o t. zv. »loci communes«, o jakýchsi tunikách středověkých, v nichž uměle skrývala se chudoba klesající romantiky. Typické v tomto směru jsou zjevy draků, hadův a jiných divokých šelem a ptákův. Úpadek hynoucí romantiky středověké zasáhl také Gesta v míře značné. Čteme tam mnohé povídky, které jsou zkonstruovány pouze na tradičních vzpomínkách epiky středověké nebo prvků ještě starších. Na př. povídka 57.: Za císaře Antonia cestoval rytíř přes poušť a spatřil před sebou draka, lva, anděla... Podobně v povídce 60.: Člověk jeden hledal místo, kde je radost beze smutku, hojnost bez nedostatku, světlo bez temnosti. Přišel do města, kde jej zvolili králem. Vše

⁷⁵ Joseph Staudigl (1807—1861). Teprve po mnohých obtížích a protivensvích podařilo se mu r. 1830 proniknouti. Johanna Sophie Löwe (* 1815), neť Ludwiga Löwe, byla angažována od r. 1832. Snad Gustav Hölzel (*1813), zpěvák a skladatel.

se mu líbilo kromě lože, kde v hlavách uzřel lva, v nohách draka, po stranách medvěda a červy (!) Odešel do jiného království, kde též povýšili ho na krále, ale lože plné břitev a kluzkých hadův (!) opět ho vyhnalo z království. Na další cestě potkal starce, který mu dal hůl a ukázal mu cestu k hoře, kde spatřil řebřík šestistupňový; po něm vystoupil do krásné síně, v níž našel, čeho si přál. Pověst 68. vypravuje o městě, které trpělo jedovatými zvířaty a hrozným drakem (!); kůže lví (!), pověšená na strom, město zachránila. V povídce 81. (jež z části zdá se býti motivována přírodopisnými pověstmi) vykládá chudý Abibas, jak možno beze strachu putovati přes moře do Jerusalema: Dokud pták, hnízdící na břehu mořském, je ve svém hnízdě, cesta do Svaté země je bezpečná; pták však má svého nepřítele, který znečišťuje mu hnízdo, čemuž lze zabrániti beráncí krví (!). V témže duchu zpracována je povídka 82. (obsahující taktéž stopy pověr, které se pojily ke kouzelné moci, ukryté v drahých kamenech): Chudý člověk upadl v lese do hluboké jámy; v ní spatřil draka a hady, kteří oblizovali kámen uprostřed propasti a tím tišili hlad; týmž způsobem nasýtil se také chudáš. Třetího dne za silného hřímání vyšli hadové z propasti; za nimi vyletěl drak, na jehož ocase zachránil se také chudý (!). V povídce 107. se vypravuje, jak drvař Quido zachránil hada, který odměnil se mu drahocenným kamenem trojbarevným (!).

Z fantastického obalu nebyly vyňaty ani legendy. Kdyby nápis 111. nás nepoučoval, že obsah její je nábožné vypravování, podle skutečného obsahu soudili bychom, že čteme nejpestřejší román středověký: tolik romantických živlů splétá se v této legendě s dobrodružnou její povahou. Můžeme to dokázati, přirovnávajíc tuto nábožnou legendu k románu ve středověku velice oblíbenému o císaři Octavianovi. Motiv, který je v Octavianovi rozveden, je ovšem jiný (nespravedlivě pronásledovaná nevinná žena, jako v Bertě s velikou nohou nebo v Sebile), ale romantické vyšperkování je stejné. V Octavianovi se vypravuje, jak lev a opice uloupí nespravedlivě pronásledované ženě oba synáčky; oba jsou zachráněni a od sebe odloučeni. V legendě o Eustachovi romantický rámec je podobný. Eustachius chce přejíti přes řeku se svými syny. Zatím co přechází přes vodu, jednoho uchvátí lev, druhého medvěd; oba jsou však zachráněni a každý odloučeně vychován. Odkud čerpán je rámec společný oběma povídkám? Výkladu náhodou připustiti nelze; zbývá domnívati se, že obě dvě zbarveny jsou romantickými tradicemi své doby, jež tvořily internacionální majetek myšlenkový. Na doklad této domněnky je zajímavá ještě jedna okolnost v legendě o sv. Eustachiovi. Na počátku se vypravuje, jak Eustachiovi ještě pohanu zjeví se jelen se zlatým křížem mezi rohy, který ho poučuje o Kristu. Zjev zdánlivě ve středověkých le-

gendách, jež oplývají zázračnými událostmi, docela obyčejný, ale kontinuitu zázračného zjevení jelena v nábožných vypravováních i v poesii světské můžeme sledovati do doby velice staré. V písni opěvující výpravu Karlovu do Španělska vypravuje se, že se Karlovi zjeví bílý jelen a převede ho přes rozvodněnou Girondu; podobně v písni líčící tažení Karlovo do Itálie čteme, že jelen převede vojsko přes ledovce sv. Bernarda. Příklady mohlo by se uvést ještě více a souvislost tohoto zjevu lze stopovati až do doby pohanské: Řehoř Tourský vypravuje o Chlodovikovi, který vedl válku proti Alarikovi, že doprovázen jsa lání, dostal se přes rozvodněnou řeku (viz přednášky profesora Jarníka). Přicházíme k závěru, že zjev jelena jako bytosti zázračné nebyl ve středověku neobvyklý, a vyskytuje-li se v legendě o sv. Eustachiovi, jistě motivován byl bohatou tradicí.

Ad b). Supranaturalismus křesťanský nastoupil dědictví naturalismu pohanského. Nová víra, převyšující ideou lásky židovství, ze kterého vyšla, kladla důraz na kategorie dobra a zla, a nalézajíc cíl života v životě posmrtném, kázala v odporu s řeckou kalokagathii (dobro a krásno) opovrhování všemi věcmi světskými.¹ »Tělo, svět, ďábla přemáhej!« to je heslo, v němž obsažen je asketický názor křesťanství středověkého; tělem, korunou všeho tvorstva, opovrhovalo křesťanství jako pomíjející částí neskonale krásné duše, země a tajemná příroda zdála se člověku středověkému pouhým pobytem přechodným, nedůstojným povšimnutí, hřích, největší urážka Boha tvůrce, byl s to, aby zavrhl člověka pro celou věčnost. V odloučenosti od přírody, od skutečného světa, empirická a experimentální věda klesala do hlubokých pověr, kterých netřeba odhývati pouze útrpným úsměškem, nýbrž také vysvětliti všeobecným charakterem středověkého názoru životního. Všímal-li si středověký asketa přírody a jejího tvorstva, nečinil svých pozorování okem klidného badatele, nýbrž těkajícím okem mystika. Jakés credo, v jehož duchu nesla se všechna pozorování přírody, obsaženo je v prologu druhé knihy »De naturis rerum« Alexandra Neckama: Mundus ergo ipse, calamo dei inscriptus, littera quaedam est intelligenti, repraesentans artificis potentiam cum sapientia eiusdem et benignitate. Sicut autem totus mundus inscriptus est, ita totus littera est, sed intelligenti et naturas rerum investiganti, ad cognitionem et laudem Creatoris. ... quaelibet creatura repraesentat potentiam Dei et sapientiam et benignitatem.

Fysiologie, první knihy přírodopisné, jsou výsledkem tohoto nazírání na přírodu, a jejich fantastická povaha stupňována byla tou okolností, že na přírodopisné báčorky navazovány byly mystické výklady na život Kristův a Panny Marie. Názor o nad-

¹ Sr. Emil du Bois-Reymond, Kulturgeschichte und Naturwissenschaft, str. 22.

přirozených účincích produktů přírodních, jeví se v lapidářích, v bylinářích a místy také v Gestech, je právě tak poetický jako nevědecký; sahá svými kořeny do dob pohanských a zbarvuje poetické jádro své romantickým charakterem: tedy poesie je jediná přednost, která zdobí přírodní vědu ve středověku, přednost zajisté nemístná. Když pozorujeme stopy pověr přírodních, pokud vnikly do Gest, najdeme tam výklady, které docházejí potvrzení u dyou středověkých autorit v tomto oboru, u Alberta Magna a u Neckama. Přikročíme k jednotlivostem.

Na několika místech v Gestech dočítáme se o divotvorné moci, kterou projevují drahé kameny. Nejjasněji ukazuje se věc v povídce 94.: Orlice; aby zachránila svá mláďata před hadem, který napustil vzduch otravnými výpary, vloží v hnízdo kámen »achates«, jenž prý rozhání jedovatý vzduch. Že jádro povídky není pouhým výmyslem bujné fantasmie středověké, nýbrž že je motivováno přírodopisnými tradicemi, můžeme dokázatí svědectvím, že nadpřirozená síla přikládá se také jiným kamenům (magnet prozrazuje prý nevěru ženinu, kámen »ophthalmus«, žavinatý ve vavřínový list, dodává lidem neviditelnosti, achát vlévá síly, saphir pokoje atd., čteme u Alberta Magna »De virtute lapidum«). Jsou ještě jiné knihy, kde pověry podobného druhu jsou vypisovány. U Marbodea »De natura lapidum«, 14, čteme vypravování o achátu, jemuž se připsuje podobná síla jako v Gestech (chrání před jedem, tiší žízeň, činí oblíbeným): »... iste nepae virus fugat, quod vipera fundit ...«. Podobně Neckam, l. c., 177, (kap. 75.): »... in verbis et herbis et lapidibus multam esse virtutem compertum est a diligentibus naturarum investigatoribus ...«, achát získává lásku sousedů, chrání před nebezpečenstvím, činí mocným. Věc je dosti zajímavá, abychom citovali ještě jiné příklady z Gest, kde se vyskytují podobné zmínky o nadpřirozené síle kamenů; jen toho je litovati, že Gesta neuvádějí jmen kamenů, poněvadž nelze takto dovolávat se přímého svědectví lapidářů středověkých:

V povídce 46. čteme, že had odměnil spravedlivost Theodosiovu kamenem, který vrátil císařovi zrak (sr. Neckam, l. c., 179, kap. 90.: Beryllus vitio oculorum medetur).

V povídce 62. vykládá se o kameni, který chová sílu chrániti toho, kdo jej nosí, před účinky ohně a vody.

V povídce 82. vypravuje se o kameni, který utiňuje hlad.

V povídce 99. praví se, že sklo, roztloučené v prach, zabráňuje tomu, aby havran nevyseděl svých mláďat.

V povídce 101. rozeznává se drahocenný kámen, zasazený v prsten, od obyčejných kamenů skelných tím, že uzdravuje nemoci.

V povídce 107. se popisuje moc kamene, který se leskne trojí barvou: bílou, černou a červenou; kámen činí toho, kdo jej nosí, mocným, bohatým a oblíbeným. Jsa prodán za menší obnos své pravé ceny, vrací se k svému majiteli (sr. Neckam,

str. 179, kap. 91.: *Smaragdus substantiam pecunie adaugere solet: »rozmnozie fye w fbozzy a we czti«*).

Také pramenům se připisuje divotvorná moc; ne v tom smyslu, jako my činíme, nýbrž připomínají se tu pověřivé domněnky, jichž původ hledati jest na východě. Povídka 98. podává výběr takových zázračných pramenů:

V Sicilii jsou dvě studnice, jedna jalové plodí, druhá opačně působí.

V Itálii je studnice, která zrak uzdravuje.

V Efru je studnice, která hořící pochodně hasí, uhašené zapaluje.

V Idumei je studnice, která čtyřikrát do roka barvy mění.

V Boeotii jsou dvě studnice, jedna dodává paměti, druhá jí ubírá.

V Kampanii jsou dvě studnice: jedna odnímá mužské nemoci, druhá ženskou neplodnost.

V Neckamovi uvádí se zázračných pramenů mnohem více; je to svědectvím, že autor Gest nevymyslil si epizod o kouzelné síle pramenů, nýbrž že je čerpal z pověřivé tradice středověké, která produktům přírodním přičítala moc, již neměly. (Sr. Neckam, kniha 2., kap. 3.: V Sicilii je studnice, jež černou vlnu ovcí mění v bílou a opačně; kap. 7. vykládá o studnici, v jejíž vodě smočený kámen působí bouři; kap. 8. uvádí řadu zázračných pramenů; sr. také Liebrecht, l. c., str. 129).

Přičítal-li středověk kamenům divotvornou moc, tím snáze mohl souditi podobně o stromech a bylinách, poněvadž některé z nich jeví hojivý účinek; avšak fantasie středověká v této příčině zacházela také do zámezí, hledajíc ve stromech a bylinách to, čeho v nich nebylo. Středověké bylináře poučují nás o tom s dostatek. Drobné vzpomínky z herbářů zalétly také do Gest. V povídce 73. vypravuje se o pině, jež každého roku nesla ovoce proti rozličným nemocem. Snad do této kategorie náleží zmínka o stromu (jméno se neudává), který uzdravoval všechny nemoci kromě malomocenství, v povídce 38.; k domněnce, že mohla býti základem jejím některá tradice lidová, opravňuje nás lehkověrnost středověká v oboru medicíny (sr. Neckam, l. c., str. 164 a 472, kde se podává výklad o léčivých účincích bylin, jenž se zakládá na lidových pověrách).

O tom, jaké praxi se užívalo v mastičkářství středověkém, poučuje nás povídka 44. V podivném zpracování živlů orientálních a antických vykládá stařec Sokratovi o prostředcích, jimiž prý uzdraví manželku: *»Zzena twa gest z femene kralcweho. Protozz kdyzz kral, otecz gegi, bude krew pufftieti, wezma te krwe kazziz fwe zze nye prfi gegie tu krwi zmazati. A k tomu wezmi trzy ty korzeny: s gednoho zwarzie trank dayzz gy na Czzli-trobu piti, A f druhu dwu vdielage flafr kazz gi polowiczi na swuoy zzaludek przilozziti...«* Pouštění žilou je středověká medicína pro všechno (vzpomeňme minuci, v nichž udáván byl čas, kdy nejlépe je pouštěti krev); je-li tedy první část rady lékařské

vypozerována z praxe, nelze pochybovat o tom, že další část bizarního receptu odpovídá šarlatánství, které ve středověké medicíně, založené na astrologii, alchymii a thaumaturgii, bohatě zkvétalo. Těm, jimž recept zdá se být směšný, třeba připomenouti přísloví: *Tempora mutantur...*

Ještě ledacos zalétlo do Gest ze zdravotnictví středověkého. Podle známé čtveřice, ohně, vzduchu, země, vody, rozeznávaly se také v člověku čtyři druhy šťáv: krev, žluč, černá žluč a sliz (sr. povídku 62.: Rytíř mající zlomiti čtyři elementy měří svého panoše a hájí se takto: *Kazzdy czzlowiek gest flozzen ze czztyrz elemētow. Protozz kdyzz sem fveho panoffi zmyerzil podle wffech pomyer, y tak sem toho dowedl...;* ostatně viz podobný názor ve filosofii náboženského mystika Jakuba Böhme). Trebaže krev chová v sobě životní sílu, jsou tyto šťávy v určitém vztahu vzájemném; porušení jeho je nemoc a smrt. Jen tímto způsobem můžeme porozumět slovům rytířovým v povídce 77., který káže pustiti krev své manželce nerozumné, neboť »*pozatek to gest poruffenye krwe twe. A protozz to poruffenye wypuftiti chezi...*» Nebo povídce 93.: Člověk podobá se prý ledu, neboť »*Takezz czzlowiek z zemie a zzywlow fpogeny fkrze horkoft nemoczi brzo fye rozpufti a poruffen bude...*«, kdežto život zvířete podobá se větru (v. povídku 62.), neboť podle Aristotela středověk v duši animální rozeznává jenom činnost vegetativní a sensitivní (smyslné vnímání), jinými slovy, zvíře je živoucí stroj. —

Také po stránce právní byla krev důležitým svěděctvím; svěděctví krve při vraždách tvořilo důležitou část právního řízení středověkého, spočívající na tradicích velmi starých (sr. Z. Winter, Kulturní obraz českých měst, II, str. 742). V povídce, o které budeme mluvit, krev není svěděctvím hrdelním, nýbrž důkazem pro manželský a nemanželský původ dětí. Povídka 38. vykládá v té příčině takto: Kost otce nebožtíka smočena byla v krvi syna prvorozeného a obrácena byla na slunce; když pak ponořena byla do vody, krev s kosti se smyla. Táž operace stala se s krví prostředního a výsledek byl týž; teprve krev nejmladšího vsákla se do kosti otcovy. Rozsuzující král vysvětluje svůj pokus těmito slovy: »*Ty gfi prawy fin gehu, nebo krew twa z teto kosti poffla, Ale bratry twa oba gfta z zzeñymeczcieze, ne praweho lozzie, ale z tayneho cizolozzftwa...*» Pověry tohoto druhu jsou velice rozšířeny a nacházejí ozvěny ještě dnes v tradicích lidu bosenského (sr. *Zeitschrift für österreich. Volkskunde*, VI, 1900, str. 221.: *Der Anziehungskraft des Blutes vertraut man auch, wenn man eines Kindes rechtmässigen Vater sucht. Ist der angebliche Vater tot, so holt man aus seinem Grabe ein Bein, macht dem Kinde am Leibe einen Schnitt und lässt des Kindes Blut auf des angeblichen Vaters Bein träufeln. Saugt das Bein das Blut auf, so ist der Tote der rechtmässige Vater gewesen; wenn nicht, so stammt das Kind von einem Anderen...*)

(Dokončení.)

Úvahy.

A. Croiset: **Les démocraties antiques** (Bibliothèque de philosophie scientifique). V Paříži 1909, A. Flammarion. Str. 339 Za 3 fr. 50.

»Řeckem Řecká Atheny« říkali už staří, a tak i jádrem pěkného spisu Croisetova jest výklad o demokracii athenské. Demokratická zřízení ostatních obcí řeckých, demokracie v Římě a Karthagu ustupují do druhé řady; jeť o nich jednak málo známo, jednak vývoj není nikde tak úplný jako v Athenách. Proto vlastně nadpis nepřiléhá k obsahu, byl knize dán a priori. A při athenské demokracii nejde opět spisovateli tak o podrobné vylíčení její organisace, ani o dějiny její, jako o postižení ducha a podstatných znaků jejích.

Píše-li Croiset o demokracii athenské dnes vskutku objektivně, není-li spis jeho ani apologií ani útokem (str. 17), jak tomu bývalo dříve často (viz na př. líčení Grotova a naproti tomu vášnivé potírání demokracie athenské u Jul. Schwarcze, *Die Demokratie I*, 1880); zásluhu tohoto opravdu historického nazírání nepřičetl bych ani tak spisovateli samému, nýbrž pokládám to za účinek lepšího poznání života minulého i přítomného, lepší metody. Každé moderní zpracování této otázky musí státi na témž stanovisku jako Croiset; třeba přidržovati se, pokud možno, fakt, skutečnosti, nepřestávati na obecných abstrakcích. Demokracie jako každé jiné státní zřízení, jak už Aristoteles pravil, jest závislá od určitých daných podmínek a má své přednosti a vady jako všechna zřízení státní.

Co v úvodě spisovatel vykládá o rozdílech mezi sociologií a historií, ač není nové, je řečeno správně a pěkně.¹ Croiset vychází totiž z toho, že pro Atheňany jiného zřízení nebylo, jenom demokracie vyhovovala duchu a povaze athenského lidu. Aby toto své základní mínění odůvodnil, věnuje zvláštní pozornost všem činitelům, které vytvářely povahu athenskou. Mezi nimi přední místo náleží vlohám, přirozenému nadání národa. Vliv tohoto činitele lze sledovati celými dějinami až k samým počátkům v dobách předhistorických. To je prvotní fakt, jehož třeba dbáti. Proto Croiset mluví mnoho a otevřeně o psychologii rasy, ač se to v poslední době leckdy nepokládá za dost moderní. Ale vliv ten existuje přes to, že není leckdy možno přesně odhadnouti jeho sílu. Tato úvaha přiměla spisovatele, že v úvodě vložil své mínění o historické práci a jejích zákonech.

¹ Též věci, pokud historie jest vědou, dotýká se současně ve spise svém o republice římské Heitland (*The Roman republic*, v Cambridge 1909, sv. I., str. 1 nn.) a dospívá k týmž závěrům.

Potom podán v první ze šesti kapitol, z nichž kniha se skládá, stručný přehled ústavního vývoje athenského od doby královské až do Demosthena, v druhé pak výklad o demokracii athenské a jejích orgánech. Třetí, nejpěknější a nejhlubší kapitola věnována výkladu o povaze lidu athenského. Croiset mluví nejprve o přirozených vlastnostech jeho, pronikavém rozumu, jenž stejně bystře pozoruje jednotlivá fakta, skutečnost, jako dovede abstrahovati a dedukovati, o živé obrazivosti, zálibě v hovoru, o vrozené mírnosti, humanitě a jemnosti, ať už v obcování s cizinci nebo mezi sebou, s rodinou i otroky — přes některé historické doklady ukrutnosti. Mravnost athenská je spíše věcí instinktu než hlubokého přesvědčení nebo citu pro povinnost. Ve vychování, v náboženství převládají vlivy umělecké nad ostatními. Veřejný život athenský byl velkou školou politického myšlení. V následující, čtvrté kapitole, historické, je přehled dějin athenské demokracie, »les actes de la démocratie athénienne«. Ostatek knihy vyplňuje stručný popis ostatních starověkých demokracií.

S konečným soudem spisovatelovým o demokracii athenskou lze beze všeho se srovnati. Ačkoliv demokracie athenská dopustila se různých chyb, přece dílo její pro celkovou umírněnost a jemnou, ryze lidskou kulturu stojí hodně vysoko.

Knihla Croisetova je populární v užlechtilém smyslu. Mluví z ní nejen velký znatel starého života, ale filosof, bystrý pozorovatel dneška, odkojený bohatou, starou kulturou galskou. Jak jsme již výše podotkli, základní myšlenka spisovatelova, že ráz a průběh dějin řeckých jest v první řadě podmíněn povahou lidu řeckého, jest osou, kolem níž se točí celý výklad. Odtud vzniká však také nutně jednostrannost a neúplnost jeho, ježto je více statický než dynamický, spíše líčením stavu věcí, jaké byly v určité dané době, na př. za Perikleia, než úplným obrazem změn za těch několik století, jež třeba pokládati za tvůrčí periodu řecké demokracie. Proto, myslím, není spravedlivě oceňeno úsilí těch lidí v Athenách, kteří snažili se o opravu společnosti a zřízení jejího, jako na př. Platon. *Em. Peroutka.*

D. Fimmen: Zeit und Dauer der kretisch-mykenischen Kultur. V Lipsku a Berlíně 1909, B. G. Teubner. Str. 104. S tabulkou synchronistickou. Za 3 mk.

Spisovatel obral si za úkol určití přesněji chronologii vzdělanosti »kretsko-mykenické«. Práci s tímž cílem vzniklo za trvání kretských výkopů již několik; v české literatuře máme pojednání Peroutkovo: »Chronologický přehled kultury aegéjské« ve Věstníku Král. spol. nauk 1908, čís. VIII; srovn. též jeho Dějiny řecké I, str. 46, kdež jest i přehled prací starších s kritickými poznámkami. Knížka Fimmenova podává v části první (str. 1—11)

přehled dosavadních prací, k čemuž připojena tabulka chronologie egyptské podle Ed. Meyera a Breasteda. Hlavní obsah rozdělen jest takto. Část druhá (str. 11—40) obsahuje přehled vrstev kulturních a vývojových stupňů »kretsko-mykenské« vzdělanosti. V něm roztrídíuje a srovnává Fimmen nalezený materiál z doby předhistorické na Kretě, ostrovech, v Malé Asii, Kypru atd.; tato část jest základem jeho úvahy, na němž buduje dále. Jest to pěkný přehled nejstarší vzdělanosti Řecka. V následujícím (III.) odstavci (str. 40—58) podává spisovatel seznam předmětů kretsko-mykenských, nalezených v Egyptě ve vrstvách, jejichž dobu lze určit. Užil zde tolika spisů jako málo kdo před ním. Právě v jejich množství a úplnosti záleží přednost práce, která bude vítanou pomůckou pro klassické archaeology, jimž nebývají výsledky egyptologie vždy dobře známy nebo snadno přístupny. V dalším (IV.) odstavci (str. 58—69) sestavuje Fimmen předměty egyptské, opatřené jmény králů, které nalezeny byly v kulturních vrstvách řeckých. V odstavci V. (str. 69—86) pojednává o vztazích mezi severními národy a Egyptem, především Keftiu a Pulesata. Odstavec VI. (str. 86—99) věnován vztahům mezi uměním obou vzdělaností, pokud jest možno je datovati. Odstavec VII. obsahuje závěry (str. 100—104); názornější přehled jejich máme v synchronistické tabulce na konci.

Podle Fimmena neolithická vzdělanost skončila asi r. 3000 př. Kr., kdy začíná při jednotě obyvatelstva doba bronzová (minojská). Ranní doba minojská náleží se všemi třemi periodami do druhého tisíciletí a jest současná s III.—XI. dynastií egyptskou; střední doba minojská začíná r. 2000 současně s XII. dynastií. První dvě periody této doby trvají do r. 1700; třetí perioda střední doby minojské a první perioda pozdní doby minojské náleží mezi l. 1700—1550 (vláda Hyksů a počátek XVIII. dynastie od r. 1580). Za této dynastie do r. 1400 trvá druhá perioda pozdní doby minojské, od r. 1400—1250 i za dynastie XIX. (od r. 1350) třetí perioda oné doby. Po r. 1250 začíná (za XX. dynastie) již doba železná.

Jak ze stručného udání obsahu plyne, postupuje Fimmen methodou správnou k svému cíli a dochází k výsledkům odchylným od chronologie Evansovy, ač ne úplně novým (srov. Peroutkovy Dějiny řecké I, str. 72—77). Zásluha Fimmenova záleží především v tom, že sebral a v jednotný celek spojil poznámky, roztroušené jednak ve zprávách o výkopech, jednak i v speciálních pracích, které právě chronologií se neobíraly. Knížka Fimmenova jest proto dobrý úvod do studia předhistorické doby v Řecku, ale i odborník rád k ní sáhne, poněvadž v ní má všechno až dosud nalezený materiál pěkně sebraný a roztríděný.

Ke konci připojil bych několik poznámek. V předhistorii proniká v poslední době zásada, že sice rozdělení staré na tři

veliké periody kulturní, neolithickou, bronzovou a železnou jest správné, ale že nemůžeme souditi, že by ve všech krajinách doby ty byly současné. Fimmen omezuje sice svoje studium jen na menší prostor, kde by byla možná sice současnost jejich, jak se všobecně soudí, ale přece zdá se, že neolithická doba thessalská jest mladší než kretská a egyptská. Vůbec myslím, že velikého díla Tsuntova (*Δι προϊστορικαὶ ἀποπόλλεις Διυρίων καὶ Σέσκλου*, v Athenách 1908) spisovatel neužil tak, jak by se slušelo. Bronzovou dobu thessalskou vynechává úplně, ačkoliv tato pro úzké vztahy své ke kultuře prvních pěti vrstev trojských jest velice důležitá i pro chronologii.

Vásy z I. a II. dynastie egyptské, jež Fimmen ztotožňuje se severními, jsou jen podobné, nikoliv totožné, i nelze jich užití k jistému určení chronologickému, jak spisovatel činí (srov. Bis-singův článek »Die mykenische Kultur in ihren Beziehungen zu Aegypten« ve Verhandl. der 49. Philologenversammlung in Basel 1907, str. 82). Otázka, zdali Keftiu=Kaphtor, není ještě tak rozřešena, abychom na totožnosti jejich mohli založiti jisté závěry (srv. *Orien. Litter. Zeitung* XI, 1908, str. 426—427; XIII, 1910, str. 49—54 i str. 108). Jest správné, že spirála jest původu severního, t. j. evropského, nikoliv egyptského, ale spor o původ její záležel hlavně v tvrzení některých učenců, kteří tvrdili, že byla převzata na jihu evropském ze severu, t. j. podle nich ze střední Evropy. Byla-li neolithická vzdělanost thessalská současná s kretskou ze čtvrtého tisíciletí (podle Tsunty i Fimmena), musili bychom věriti v středoevropský původ spirály; neboť na Kretě známe spirály teprve z ranní doby minojské (3000—2000 př. Kr.). Ale zdá se, že thessalská doba neolithická jest mladší a že spirála vznikla v krajinách aegejské vzdělanosti, odkudž přešla teprve do Thessalie.

Uvedené poznámky nemění ovšem úsudku svrchu pronešeného, že kniha jest dobrou příručkou pro každého, kdo se chce poučiti o těchto důležitých, zajímavých a nesnadných otázkách.

A. Polák.

Wilhelm Vollgraff: Nikander und Ovid. Erster Teil. V Groningách 1909, J. B. Wolters. Stran 143. Za 5·50 mk.

Alexandrijský básník Nikandros z Kolofonu klade se do doby kolem r. 150 př. Kr. V uvedené knize opravuje Vollgraff tuto chronologii a celou básnickou činnost Nikandrovu staví do jiného světla, přidržuje se staršího mínění Volkmannova (*De Nicandri Colophonii vita et scriptis* 1852 a *Philol.* XV, 1860, str. 304 nn.), dle něhož patří Nikandros do doby krále Attala I., t. j. do polovice třetího stol. př. Kr. V úvodě vytýká spisovatel jakožto charakteristikon řecké poesie vůbec, že básník neopěvuje přímo poměry doby své, nýbrž zvoliv si obdobnou látku mytho-

logickou, hledí naznačiti vlastní tendenci básně narážkami na poměry současné. To činili básníci také v době alexandrijské. Ovšem Egypt, Syrie, Pergamon a Makedonie neměly vlastních souvislých dějinných mytů, vhodných pro rozsáhlé eposy; proto přestávali básníci na epyllích a aitiích, k nimž brali látku z mythologických zkazek, vízících se k jednotlivým městům nově vzniklých říší, hledíce je sloučiti v jakýs takýs celek. V tomto smyslu pokládá Vollgraff Nikandra za národního básníka spolku aitolského.

Pro stanovení doby života Nikandrova nevystačíme ani s formální stránkou zachovaných básní, pro jejíž nedokonalost neprávem kladou někteří básníka do doby pozdní, ani s literárními zprávami o jeho životě, jež si namnoze odporují. Vznik anekdoty o Aratovi a Nikandrově, že jim prý bylo uloženo napsati báseň z oboru jim cizího a že si usnadnili úlohu tím, že si navzájem vyměnili své básně, lékař Aratos Theriaka a Alexifarmaka, astronom Nikandros Fainomena, vykládá Vollgraff snahou kritiků vyložiti nějak chyby, vyskytující se v dílech obou básníků a projevující odbornou neznalost. Důležitý je delfský nápis (SGDI. II, 2653), v němž vypočítávají se poety, jež udělili Delfští básníku Nikandrově. Nápis tento hlásí se do doby kolem r. 260, nejpozději 230 př. Kr. Proti těm, kdož uznávají pro tento nápis staršího básníka Nikandra a našeho Nikandra kolofonského pokládají za mladšího jeho soujmenovce, dokazuje Vollgraff z povahy básní, že se delfský nápis týká Nikandra kolofonského. Neboť i Nikandrova Aitolika i Heteroiumena jeví tendenci Aitolům zřejmě příznivou, takřka panaitolskou, jež byla by nemožná po r. 189, kdy moc aitolská byla již zlomena. Oba spisy pocházejí pro svůj zde vytčený ráz od téhož básníka a hlásí se do doby krále Attala I. (230 př. Kr.), nikoli do doby Attala III. (138—133), do které bychom musili klásti Nikandra mladšího. Témuž Nikandrově z III. stol. př. Kr. patří i Melissurgika, pramen IV. knihy Vergiliových Georgik, a Georgika, pramen téže básně pro první tři knihy. Touž zálibu básníkovu pro vše, co souvisí se severním Řeckem, jeví též zachované básně Theriaka a Alexifarmaka. Pocházejí tedy od téhož básníka jako básně predešlé.

Dále načrtává Vollgraff stručně životopis Nikandrův, vytýkaje zejména, že poet, jež připomínají se v nápisě delfském, dostalo se Nikandrově za zásluhy, jež si získal o spolek aitolský, jehož zájmům věnoval též jiná dvě díla, básně Oitaika a Thebaika. Výsledky, k nimž dospívá, jsou zajímavé a nepostrádají pravdě podobnosti.

V části další snaží se Vollgraff dokázati, že Ovidius pro své Metamorfosy učinil si Nikandrova Heteroiumena základem v míře daleko větší, než se soudí dosud. Důkaz provádí především pomocí sbírky básí *μεταμορφώσεων συνωνυμή*, sestavené od Antonina Liberala, jež dle scholií obsahuje dvacet dva

mythy, jež zpracoval Nikandros ve svých Proměnách. Jest totiž zajímavé, že báje severořecké tvoří co do rozsahu veršového 47⁰/₀ všech veršů prvních dvanácti knih Metamorfos Ovidiových. Náhoda jest vyloučena a nebylo také jiné příčiny, aby Ovidius věnoval těmto bájím zvláštní pozornost. Pro některé báje knihy první stanoví spis. Nikandra jakožto vzor zcela určitě, pro ostatní mythy severořecké, obsažené v knize druhé až do čtvrté (až potud jsou probrány), předpokládá sice hellenistickou předlohu, ale pro Nikandra určitě se nevyslovuje. Ač i v této části vede si Vollgraff dosti obezřele, přece jeho výklad vzbuzuje na některých místech pochybnosti. Rozboru mytů dalších knih Metamorfos bude věnována část druhá.

Ant. Kolář.

Quinti Horati Flacci Opera omnia cura E. C. Wickham.

Apud P. H. Lee Warner, Mediceae Societatis librarium, Londini MDCCCXC. Str. IX a 291 velké osmerky. Za 16 sh.

Před dvěma měsíci zesnulý anglický filolog Edward Charles Wickham uspořádal několik vydání Horatia: velké, dvojsvazkové s obšírnými anglickými poznámkami (I. sv. 1874, 3. vyd. 1896, II. sv. 1877), menší, rovněž dvojsvazkové, se stručnými poznámkami (ódy a epody 1887, satiry a listy 1891), školní výbor z ód s poznámkami, vydání miniaturní (1895) a vydání textové se stručným aparátem kritickým (v bibl. Oxoniensis 1901). Všechna tato vydání vyšla v Oxfordě nákladem tiskárny Clarendonské; obě posledně jmenovaná vydána též v elegantní úpravě na tenkém papíře indickém.

Vydání, o kterém referujeme, podává text, jenž se až na nepatrné odchylky shoduje s kritickým vydáním Wickhamovým z r. 1901. Co však mu dodává zvláštní ceny, jest překrásná úprava; sotva vůbec kdy byl Horatius vydán v podobě důstojnější. To jest zásluhou Medicejské společnosti, která se ustavila před pěti lety v Londýně. Původním účelem jejím bylo vydávati barevné reprodukce slavných obrazů technikou co nejdokonalější, a také již vyšla nákladem jejím řada krásných, velkých tabulí, předvádějících ve formě zdařilé díla starých mistrů. Roku loňského rozšířila společnost svůj program též na vydávání knih umělecky vypravených. K tomu účelu byly řezány velké nové typy, které se vyznačují elegancí, příjemně se čtou a při tom mají starobylý ráz. Základem jejich jest větší z obou typů, kterých užil r. 1492 Antonio Miscomino ve Florencii, ve svém vydání Horatia; ba jak ujišťují ti, kdož měli příležitost viděti vydání Miscominovo, jsou nové typy ještě krásnější. Společnost výtiskla tímto písmem dosud devět knih, z nichž některé ozdobeny jsou obrazy, dokonce v barvách reprodukoványi. Bylo zajisté slušno a spravedливо, že si vzpomněla též na Horatia, a že otiskla, se svolením nakladatelství Clarendonského, vydání Wickhamovo, v Anglii nejrozšířenější.

Nové vydání, pořízené na silném, zvláště vyrobeném ručním papíře, činí dojem inkunabule, na které však jest pozorovati pokrok, který učinilo umění knihtiskařské za více než čtyři sta let. Inicialky vytisknuty jsou barvou modrou. Čtení krásných typů a pohled na vkusně upravené stránky potěší každého čtenáře tak, že najde v Horatiovi nový požitek. Číslo veršů, na která jsme my filologové zvykli, zde chybí úplně, a to právem; vždyť je to jakési vydání sváteční.

Pro bibliofily uspořádala Společnost medicéjská též vydání, vázané v pravém pergamentu (za 25 sh.), ba dala dokonce 16 výtisků vytisknouti na pergamentu (po 15 lib. 15 sh.). Společnost má v úmyslu, vydati i jiné básníky latinské v podobné úpravě, i oblašuje, že vydá na jaře roku příštího básně Catullovy, Tibullový a Propertiovy, přihlásí-li se předem aspoň 250 odběratelů (výtisk po 20 sh., váz. v perg. po 31 sh. 6 d.).

Doufám, že i u nás najdou se čtitelé Horatiovi, kteří si dopřejí potěšení, čísti básníka v tomto půvabném vydání.

Fr. Groh.

Briefe des jüngeren Plinius. Herausgegeben und erklärt von *R. C. Kukulä*. Zweite, verbesserte Auflage. I. Einleitung und Text. II. Kommentar. Ve Vídni 1909, K. Graeser a spol. Str. XLIII a 95 + III a 127. Za 2 K 40 h.

C. Plini Caecili Secundi Epistulae selectae. Edidit *R. C. Kukulä*. Editio minor duabus tabulis instructa. Ve Vídni 1909. K. Graeser a spol. I a 95 str. se 2 tab. Za 80 h.

R. C. Kukulä, nyní professor klassické filologie na universitě v Štyrském Hradci, jest původcem toho, že do nového plánu rakouských gymnasií pojata bylo též čtení listů Pliniových. Již jako gymnasiální professor ve Vídni vymohl si u ministerstva dovolení, aby směl v septimě místo filosofických spisů Ciceronových čísti listy Pliniovy, a podal o tomto svém pokuse zprávu v Zeitschr. f. öster. Gymn. 1905. str. 818 nn.; potom doporučil znovu Plinia ve spise »Der Kanon der altsprachlichen Lektüre am österr. Gymnasium«, kterou vydal r. 1906 ve Vídni společně se svými štyrskohradeckými kolegy E. Martinakem a H. Schenklem (srv. LF XXXIV, 1907, str. 50 nn.). Také jako vydavatel Plinia má Kukulä dobré jméno; roku 1904 vydal ve Vídni u Graesera výbor z listů Pliniových, opatřený úvodem a poznámkami a r. 1908 kritické vydání Plinia v bibliotheca Teubnerské (srv. LF XXXV, 1908, str. 479 n.).

Nové vydání Kukulova výboru listů Pliniových nelíší se značně od zpracování původního z r. 1904, ale lze je pokládati za zdokonalené. Úvod, jenž nyní připojen k textu, pojednává obšírným a zajímavým způsobem o dopisování ve starém věku, o druhích listů, o řeči, o slohu a formě jejich, jakož i o Pliniovi a jeho

listech; na mnohých místech jest rozšířen přídavky, ve kterých jsou zpracovány výsledky nového badání a zaznamenána novější literatura. Vlastní výbor obsahuje 60 listů, které jsou vybrány ze všech knih listů Pliniových způsobem velmi vhodným; výbor ten zůstal nezměněn až na to, že v textu přijata na několika místech jiná čtení podle kritického vydání Kukulova. Poznámky, které byly již v prvním vydání zcela přiměřené, jsou přehlédnuty a doplněny; nově^o připojeny Winnefeldovy plány vill Pliniových.

Pro školy neněmecké jest asi určeno »menší vydání« s latinským titulním listem, podávající pouhý text. *Fr. Groh.*

Josef Hanuš, Mikuláš Adaukt Voigt, český buditel a historik. (Rozprav České Akademie I. ř., III., č. 32.) V Praze, 1910. Stran 100. Za K 1.60

Úkol, který si položil spisovatel, je vystižen praedikátem, uděleným Voigtovi. Jaký význam má Voigt v historii českého probuzení, co pro ně zamýšlel a co vykonal, a jaké místo Voigtovi náleží ve vývoji studia historického v Čechách? Na tyto otázky Hanuš obšírně a výstižně odpovídá řadou kapitol, které v životopisném rámci hlavy první a poslední jednají o jednotlivých stranách Voigtovy činnosti nebo o jednotlivých dílech jeho. Tak hodnoceny jsou jeho práce filologické, zejména slavistické, numismatické, Effigies, Acta a rozprava o duchu zákonů českých; poznáváme Voigta osvícence a Slovana, vlastence a buditele, seznáváme jeho erudici a hlavní rysy jeho celkového obrazu literatury české. Tím způsobem podařilo se nakreslit profil, který se značně liší od obvyklého zjevu v našich literárních dějinách. Voigt nebyl doceněn, jeho význam nebyl poznán dokonale, nevěděli jsme, že stojí mezi Dobnerem a Dobrovským, že jeho slavistické pokusy jsou záblesky, věstící dobu Durichovu a Dobrovského, neznali jsme rozsahu jeho zájmův. A pro naše probuzení Voigtovy předmluvy k Effigies, kde poprvé vyslovena byla idea samostatné české literatury, jsou právě tak epochální, jako mu nikdy nezapomeneme jeho účast na založení Soukromé společnosti, která je z nejstarších učených společností evropských.

Práce Hanušova je první, nebo, počítáme-li obdobnou práci »Počátky kritického dějepytu v Čechách« (v ČČH 1909) za monografií o Dobnerovi, druhou z řady studií o jednotlivých nositelích první periody našeho probuzení: Procházkovi, Pelzlovi, Ungarovi atd. až k Dobrovskému, které, jak ohlašuje, po většině jsou k tisku již připraveny. Lze se tedy nadíti, že důležitá doba josefinská (i s dobou spoluvlády Josefov), k níž se badání v posledních letech obracelo měrou zvýšenou, bude osvětlena tak, jak jen možná po vzrůstu tolika báji a ztrátě tolika pramenů k jejímu poznání.

Co do pramenů Hanuš vedle důkladného propracování tištěných spisů samých hojně užívá korespondence, především

Dobnerovy, kterou podle str. 8⁵ dr. Šimák chystá právě do tisku. Je-li v ní mnoho tak intimního materiálu, jako na př. na str. 7³, 22¹⁸, 33²⁵ a j., pak jí naše znalost vnitřní historie národa v oné době značně bude obohacena.

Uvedu příklad, jak důležitá látka je tu zachována. V dopise Dobnerovi ze dne 30. března 1772 dovidáme se nejen, že polemiku proti Dobnerovi a »Prager Gelehrte Nachrichten« v »Neue Hallische Gelehrte Zeitungen« psal lipský professor Běl sám, čímž lépe chápeme některé narážky v polemice proti této stati, nýbrž též, že původce (»auctor«) recenze díla knížete Jablonowského »Lechi et Czechi vindiciae«, v časopise pražském dne 10. prosince 1771 vyšlé, byl Dobner. Hanuš sice praví na str. 8⁶: »Podle tohoto listu by se zdálo, že Voigt měl snad přímou účast v polemikách PGN, o otázku tu vedených. Snad dodal látku, již si Löper sestilisoval«. Zde však patrně místo Voigt nutno čísti Dobner. Píšeť Voigt: »adversus Paternitatem Vestram, auctorem recensionis« ... tedy přímé svědectví pro účast Dobnerovu. Recenze je podepsána Bt, což jsem (Pražské časopisy, str. 51) pokládal »za společnou jakousi firmu k článkům inspirovaným a redigovaným u piaristů a psaným Pelzlem«. Ani po nově objeveném svědectví Voigtově nemohu si mysliti, že by svěží pero, které psalo onu recenzi, náleželo Dobnerovi, jehož sloh i v mladších »Abhandlungen« je značně těžkopádnější. Snad jde o *podrobnou* část té recenze, kde se na osmi stránkách vyvracejí námitky, kdežto úvod a konec bezpečně psal jiný. Ale kdo? Jaké má Hanuš důvody, aby jmenoval Löpra místo Pelzla, nevím. Bylo by spíše, již vzhledem k tematice práce, vděčné bývalo zkoumati, není-li pisatelem sám Voigt. Váhal jsem dlouho mezi ním a Pelzlem, ba dával jsem vlastně Voigtovi přednost (vysvětloval jsem si i šifru Bt theologickou hříčkou jako B...t se záměnou b a v podle abecedy hebrejské), a důvody, pro které jsem posléze se přiklonil k Pelzlovi, nelze pokládati za neomylné. Jednoho z nich, že by Voigt asi nebyl citoval Voltaira, držeti nemohu a o účasti Voigtově *při redakci* pochybovati vůbec nelze. Až v řadě Hanušových monografií dojde na Pelzla, auctor bude nucen přistoupit k této otázce; doufejme, že do té doby vyskytne se další nová látka, která těžký úkol usnadní.

Podobně vděčný úkol byl by býval rozebrati Voigtovy nepochybné příspěvky v »Neue Literatur«, jak jsem k tomu dal popud svými »Pražskými časopisy«. Co spisovatel přijímá z výsledků mé knihy, toho užívá jen v závorkách nebo pod čarou. A přece šlo o první literární začátky Voigtovy, o myšlenky, s kterými už přišel do Prahy, což je mnohem zajímavější, nežli podobné výroky z let pozdějších, z nichž názory jeho již dobře známe. Na tuto dynamiku vývoje historického byli bychom položili váhu hlavní, kdežto Hanuš kreslí jednotlivé stránky Voigtovy staticky, bera těch patnáct asi let, po která (z 54 let jeho života) jej lze

pozorovati, za celek jednotný. A přece by nás zajímalo, kdybychom Voigta poznali nejenom jaký byl, nýbrž také jak se takovým stal. Jakými cestami tento syn německého soukeníka z německého Horního Litvínova dospěl ve vlastence tak vřelého s vědomím kmenovým a s láskou k jazyku? V čem byl kouzelný vliv Slaného, když přece škola byla latinská? Tušíme vliv přátelský, snad i náklonnost některého člena řádu, k němuž Voigt zároveň přilnul. Ku přátelství byl jak se zdá zvláště disponován, a hodně »moderní« biograf by snad celou charakteristiku vybudoval na zprávě, které Hanuš šetrně a právem pouze latinsky se dotýká na str. 7³. Dvacetipětiletý kněz přeložen byl do Badenska, a nám přímo vtírají se otázky: jaký tam byl poměr mezikatolíky a protestanty, jaký stav vzdělanosti, jací to byli lidé, od nichž se Voigt naučil zdravě mysliti, zjemnil své vědomosti a odložil tolik předsudků, jak chválí Pelzel v nekrologu. Nebyl první ani poslední, kdo v cizině si zamiloval vlast.

Doma pak u Voigta lze sledovati vývoj velmi rychlý: r. 1771 ještě doporučuje českým dámám, aby se snažily mluvit dobře německy, o tři léta později pak dospěl k smělé replice, že každý národ má své vlastní místo na Parnasse.

Neklade-li Hanuš valného důrazu na vývoj vlastenectví Voigtova, zdá se naopak, že je nakloněn přiznati vývoj, ale zpětný, v jeho osvícenství. Na str. 21 čteme, že »osvícenství Voigtovo, za Marie Teresie tak vřelé, ochladlo překotnými reformami Josefa II. a tuším i styky s vídeňskými preláty«. To však nevysvětluje zcela chování Voigtova. Jeho osvícenství ani za Marie Teresie nebylo zvláště vroucí, třeba že Hanuš klade je téměř na roveň smýšlení deistů nebo snášelivých protestantů. Voigt se naučil v Kirchbergu, jak se mluví s osvícenými lidmi nebo protestanty, zůstal však při tom knězem věřícím; jeho odpor proti jesuitům a literatuře jesuitské dobře se snáší se smýšlením celkem protireformačním, jako o století dříve s horlivostí katolickou se snášelo Balbínovo vlastenectví. Hanuš sám praví na str. 68., že »Voigt je (v nazírání na husitství a českou reformaci vůbec) ještě silně pod dojmem protireformační literatury. Ale . . . mírní příkrost starší protireformace«. Meze Voigtovy svobodomyšlnosti lze ukázati na zajímavém příkladě. U Hanuše čteme na str. 63, že Voigt »nesprávně přičítá skvělý rozmach české duchovní písni katolíkům . . . Voigt činí tak bona fide, nikoliv z tendencí protireformačních, jak patrně z dodatku, v němž teprve se zmiňuje o zpěvu nekatolíků, jmenovitě husitů a Bratří, a to pochvalně . . . Verschiedene Ausländer, welche sich in Böhmen aufgehalten haben, erteilen Ihnen das Zeugnis, dass sie hierin ihre Glaubensgenossen in andern Ländern übertroffen hätten«. K tomu je citována předmluva Esroma Rüdiger z r. 1577. Čteme-li však sami citované místo, jsme překvapeni jeho zněním. Rüdiger píše: »In canendi studio nescio an Ecclesiae, Fratrum Bohemi-

corum superent reliquas omnes.* Nesrovnává je tedy se souvěrci v jiných zemích, nýbrž se všemi ostatními křesťany, a rozumí se i s katolíky, a jeho chvála zní mnohem plněji, než bychom podle slov Voigtových očekávali. I ptáme se maně, jedná-li tu Voigt skutečně bona fide?

Že by Voigt byl pozbyl professury pro málo osvěcenské smýšlení nebo zvláště pro svůj spisek proti zavedení národního jazyka do bohoslužby, není pravděpodobno. Neodůvodněné odstranění profesora bylo by zvěřilo mnohem více prachu, a dopisy citované na str. 95 dávají tušiti příčinu zcela jinou. Ona brošura pak dokonce sotva mohla míti takový účinek — zdá se, že zapadla úplně; aspoň v Allg. deutsche Bibl., kde oznámeno takové množství vídeňských brošur, také knížka moravského kněze Doležela o témž předmětu a v podobném duchu psaná, nenalezl jsem po Voigtově spisku ani stopy. Pro nás je nejzajímavější, že podle str. 9⁸ i Dobner byl spiskem tím pohnáván.

Obracím se k jednotlivostem v Hanušově práci řadou poznámek důležitosti nestejně.

Podle str. 9 »Procházka byl jediný, jenž dal Voigtovi obšírnou rozpravu pro . . . Acta Litteraria«. Ale na str. 50. čteme, že Voigt první díl vypracoval sám »kromě recense Sareptae Mathesii, již německy psanou dal mu přítel«. Tím přítelem nemohl býti nikdo jiný nežli Born, jak ukazuje obsah Sarepty (viz Pražské časopisy, str. 55). Ovšem stať o Sareptě v I. ročníku vytištěna nebyla. Voigt psal tedy první díl skutečně sám. Záhada, kterou jsem marně řešil, proč článek lékařský byl z knihy vyříznut a nahrazen jiným, také u Hanuše zůstala nerozřešena.

Mezi vyčtenými pražskými známými Voigtovými chybí Seibt a jeho kruh, s nímž se Voigt spojil k vydávání »Neue Litteratur«.

Na str. 11—14 Voigtova vědecká a literární erudice výčtem autorů citovaných v jeho spisech není charakterisována výstižně; žid Hirschel, geograf Hager, historik Gatterer atd. jsou pro nás pouhá jména.

Na str. 35 čteme řadu citátův o překladateli a nakladateli »Effigies« a v poznámce, že »Dobrovský . . . shodně konstatuje, že Born s Pelzlem překládali Abbildungen . . . a společně hradili náklad«. Ale Voigt výslovně nazývá Borna překladatelem a Pelzla nakladatelem. Tomu nasvědčuje také němčina překladu. Nezbyvalo tedy než ukázat, že a odkud Dobrovský byl lépe informován nežli Voigt sám.

Podle str. 91 »jest pravdě podobno, že Voigt svůj ideální obraz slovanského dávnověku kreslil již pod dojmem názorů Herdrových, ač se jich nedovolává«. To chronologicky není možno, neboť Herdrova stať o Slovanech vyšla teprve ve 4. díle »Ideen«, r. 1791, tedy po Voigtově smrti.

Poznámky k řadě míst, které se týkají Voigtova vlastenectví a buditelství, jeho brojení proti »germanofilům«, proti Seibtověům a »Prager Gel. Nachrichten«, podávám úhrnem.

Je patrné, že tato místa jsou psána před mým rozbořem »Pražských časopisů 1770—1774«, jehož nebylo již lze užiti plnou měrou. Zopakuji stručně, oč jde. Hanuš v ČČH 1908 rozebral »Počátky král. české Společnosti nauk«, a přirovnal první svazky jejích pojednání (»Abhandlungen einer Privatgesellschaft«) ke kritickému časopisu »Prager Gelehrte Nachrichten«, pokládanému dotud za první projev Společnosti, dospěl těchto výsledků, jak je shrnuje v »Dodatku« k svému článku v nejnovějším sešitě ČČH (1910, 306): Soukromá Společnost nevznikla 1769, nemohla býti zakladatelkou PGN z r. 1771—72; orgánem Společnosti jsou teprve »Abhandlungen«, které tedy nebyly pokračováním PGN, nýbrž znamenají českou reakci proti PGN. Po této rozpravě (nikoli proti ní) vydal jsem práci o pražských časopisech 1770—74, která jednala o PGN v souvislosti, do níž náleží; neboť pražské časopisy od »Unsichtbare« až po Löperův Theatral, Wochenblatt a Voigtova »Acta« tvoří řadu geneticky souvislou, mají skutečnou jakous historii a z té se nevymykají ani Bornovy Abhandlungen, které toto období pražského časopisectva zakončují a korunuji. Poznal jsem, že nikoliv nespokojenost s PGN dala vznik Abhandlungen, nýbrž že *titiž* lidé, kteří dospěli pouze nových názorů, jsou zakladateli a nositeli podnikův obou.

Hanuš ve svém Dodatku celkem přijímá fakta mnou prokázaná, ale trvá na české reakci, neboť vše, co tak nazval, zůstalo (jak se domnívá) mou argumentací nedotčeno.

Je pravda, že v PGN sonnenfelství a polemická stránka osvícenství vystupuje zcela jinou měrou než v Abhandlungen, ale je právě rozdíl mezi kritickým týdeníkem a sborníkem pozitivních vědeckých prací. Také v Masarykově »Naší Době« stěží poznáváme přetvořené »Athenaeum« a málem bychom mluvili o jisté reakci. Že pak PGN jsou všerakouské, Abhandlungen české, je správné, ale nezapomínejme, že kritický časopis, omezující se na literaturu českou, *předcházel*, a že sebe vlastenečtější osvěnci nemohli míti mnoho chuti následovati jej v tom omezení. Byl-li však v Praze vydáván časopis všerakouský, pak vnitřně nemohl býti čestější než byly PGN. Kterak čeští spolupracovníci se snášeli s Löprem, repraesentantem sonnenfelsovství a rakušanství, o tom dnes už nevíme. Löper byl postava příliš ubohá, abychom věřili, že si Voigt později proti *němu* ulevuje narážkami, jako činil skutečně proti Seibtověům. Proč bývali spolupracovníci v svých pozdějších výrocích o PGN mlčeli, rovněž nevíme. Vím toliko (z polemik a z Thimovy kritiky), že PGN způsobily mnoho zlé krve, a pochopujeme, že se páni tam, kde se podpisovali plnými jmény, listu toho zbytečně nedovolávali. Snad se také nechtěli

hlásiti k Löprovi, bývalému redaktorovi PGN a členovi tohoto sdružení, který zatím vykradl knihu jejich (nového ?) přítele Kinského¹.

Zásadní otázka naše zní: české probuzení osvícenstvím, či proti osvícenství? Nieméně přes tyto zdánlivé protivity jde přece jen o pouhé odstíny, ovšem odstíny, jichž nelze přehlížeti. Na str. 42* píše Hanuš: »Nejsme vlastně od sebe tak daleko! Na nějaký přelom mezi oběma zjevy ani já jsem nemyslel, pouze na českou reakci proti směru...« atd. Opravdu nejsme od sebe daleko. V své práci hádal jsem, že Soukromá společnost vznikla na zříceninách PGN, které Bornovi, Voigtovi a Pelzovi nemohly asi ve všem vyhovovati, ale přirostly jim k srdci, protože jimi poznali radost společné práce. Podle závěru Hanušova Dodatku (ČCH 1910, 315) »nikoli PGN, založené a spoluredigované Löperem, nýbrž teprve Effigies-Abbildungen byly krystalisačním bodem, kolem něhož se skupila Soukromá Společnost«. Ale tím Hanuš proti mně posouvá vznik Společnosti o rok nebo o dva roky zpět, neboť již r. 1772, ještě za trvání PGN a v nejlepší shodě s nimi, vycházely první sešity Effigies-Abbildungen; ještě ve svém posledním čísle PGN lámou kopí za latinský sloh Voigtův v tomto díle — mezi PGN a Effigies není přelomu ani reakce: kontinuita, kterou na konci svého Dodatku Hanuš konstatoval pro Effigies-Abhandlungen, zabírá také PGN. Pravda je však též, že ti, kdo vydávali Abhandlungen, tehdy již byli *jini*, než když vydávali PGN. To je zákon přírody, ať už jej nazýváme *reakcí*, nebo ať jej označujeme jako *vývoj*. Arnošt Kraus.

Jaromír Malý: Ke korespondenci Karla Hynka Máchy. (Nové dopisy pěvce »Máje«.) Zvláštní otisk z »Pokrokové revue«, VI, č. 8. V Praze 1910.

Auktor, zmíniv se o důležitosti Máchovy korespondence a pojednáv o jednotlivých jejích publikacích (Sabina, Arbes, Vlček), podává k vyjasnění a odstranění zmatků, zaviněných v Máchově korespondenci Sabinou, některé dosud netištěné a širší veřejnosti neznámé výňatky z dopisů Máchových. Rukopis, z něhož vydavatel čerpal, nalezl v píseckém archivu. Jak zjistil, je to opis šesti listů, pořízený jich příjemcem Eduardem Hindlem, důvěrným přítelem Máchovým. Rukopis tento není v archivu píseckém celý, má však pokračování v jednom rukopise musejním, jak auktor ukázal, objasniv tím zároveň otázku jednoho dopisu Máchova,

¹ Hanuš zcela správně poznal, že mluvím o »společnosti učenců«, vydávající PGN, jen ironicky, ale jistě nedorozumění jsem asi zavinil slovy, že Löper se z této společnosti vyloučil; nemínil jsem, že byl vyloučen, což by předpokládalo tuhou organizaci, nýbrž psal jsem původně *vyloužil*: tanul mi na mysl chemický postup, kterým se společnost cizorodého toho živlu pouhou svou organickou existencí zbavila.

jehož adressát dosud nebyl znám. Ze souvislosti formální i obsahové je zřejmo, že nejde o dopis samostatný, nýbrž že je to dokončení důležitého dopisu Máchova, psaného Hindlovi dne 9. června 1836.

Aktor otiskuje z rukopisu jen, co z korespondence Máchovy je neznámo a co v ní přispívá k vyjasnění sporných otázek. Při tom provedl textové srovnání se Sabinou a dalšími otiskovateli, neboť proti libovolnému počínání Sabinovu lze Hindlův rukopis míti za přepis pečlivý, jak ukazují opisy, přirovnáme-li je k zachovaným originálům. Přece však i Hindl některá choulstivější místa vynechává naznačuje vypuštěná slova pomlčkami; a pořizoval-li přepisy pro Sabinu, je tudíž do jisté míry jeho bezděčným spoluvinníkem.

Obsahově zajímá nás z otištěných dopisů list ze dne 30. března 1836, který dosvědčuje, jak Mácha byl společenský. Ličí se tam veselý výlet na Okoř, kam Mácha vedl společnost o šestnácti osobách, a je tam řeč také o přípravách k vydání »Máje«. List ze dne 25. dubna 1836 je důležit pro otázku, kdy »Máj« vyšel: byl v rukou Máchových dne 23. dubna 1836. Arbes snaživ se rozdělit list Máchův, Sabinou ze tří různých dopisů složený v jeden, vyloučil větu, jejíž původ nemohl zjistiti. I to se v práci Malého vysvětluje. Věta ona (ze zmínkou o Bulwerově »Falklandu«) je právě z tohoto dopisu ze dne 25. dubna 1836, zde poprvé otištěného. Posléze nutno se zmíniti ještě o obsahu dopisu ze dne 8. června, jenž má také zmínku o Tomíčkově kritice »Máje«; dopis tu rovněž poprvé vytištěn celý.

Vydavatel těchto dopisů nevyšel ze studia Máchy básníka nebo jeho korespondence, nýbrž na dopisy, známé již od r. 1892 jinému pracovníku, ale nedostatečně vyčerpané, připadl bezděky, prohlížeje písecký archiv. Ze dodatkem, pro věc samu, prostudoval a ovládl celou literaturu předmětu, jak je viděti z vysvětlivek provázejících text, svědčí o jeho svědomitosti. Vývod pak, který připojuje, má důležitost obecnou. Dovolává se se známého článku Jakubcova, dokládá na svém případě, jak nedostatek přehledu o venkovské látce v krajinských týdenících uveřejněné (článek prof. Matznera v »Otavanu« 1892) zbavuje literární historii důležitého pramene. P. Malý je lokální patriot, napsal řadu článků místně historických (Dva články o Smetanovi v Písku, Z liter. počátků Svatopluka Čecha, Persekuce »Poutníka od Otavy« a národní obrození v Písku, o Bezděkovi [v »Otavanu«] a Studentstvo na Prácheňsku [v almanahu »Práchně«]) a má v té příčině v Písku světlý vzor: píseckého archiváře dra Sedláčka, prvního historika, který s vědeckou soustavností pěstuje dějiny místní. Hnutí regionalistické, v poslední době vzbuzené, takto chápáno značně prospěje obecné kulturní práci národní.

Antonín Hartl.

Arne Novák: Jan Neruda. (»Zlatoroh«. Sbírka illustrovaných monografií. Pořádá Max Švabinský. Svazek II.) Nákladem spolku výt. umělců »Manes«. V Praze 1910. Stran 92.

Spisovatel ve své nové, sličně upravené knize psychologickým rozbořením osobnosti básníkovy a v souvislosti s ní estetickým výkladem jeho díla podává portret Nerudův a zároveň jeho prostředí dobové, vlivy životní i literární. Kritická studie Novákova není paedagogickou v tom smyslu, že by uváděla do studia Jana Nerudy, výčtem vnějších osudů jeho soustavně vykládala vznik, ráz a obsah jednotlivých děl. Novák předpokládá znalost básnickových výtvorův i jejich osudů vnějších; hned dlouhými freskovými tahy přenáší se přes věci méně důležité, hned zase vroucně prodlévá při drobné episodě v díle nebo životě básníkově.

V krátké kapitole úvodní předvádí nám auktor řadu drahých jmen až do let padesátých století XIX. Stručně a sytě charakterisováni jsou Mácha, Čelakovský (při němž však jednostranně důraz položen na usměvavé tradice goethovské), Erben, Němcová, Havlíček. Pouze v tom těžko je srovnati se s Novákem, že ani tyto drahé hlavy nenáleží již našemu dnešku. Ani »Ohlasy«, »Kytice«, »Babička«? Co si prý nepřekonatelného rozestřelo se mezi námi a mezi nimi, intelektuální styk se přetrhl, citové fluidum vyvanulo; co zbylo, jest prý jen historická tradice, zbožná dálka.

Až teprve Jan Neruda zůstává nepřetržitě s námi; on teprve pracoval, sotva si toho jsa vědom, o typu daleko důsažném, jenž hromadně proveden, generačně oživen byl teprve za našich dnů. Nerudova charakterní poctivost je to, která vzbouzí símě až do dnů našich. Je-li Neruda až k samému pokraji mužného věku pochybovačem, misanthropem, pessimistou, je to jen nutný akt sebeobraný a sebezachování. Nerudova posměvačná skepse, jeho hrdá nedůvěra, jeho hrdý zápor — toť trojí forma jeho mladistvé poctivosti¹.

V Nerudově dětství vložen jest velmi poučný exkurs o problému lásky mateřské v celé poesii Nerudově. Klikatá čára vývoje našeho básníka, od mladistvého skeptika k vyrovnanému klidnému muži a dále až k starci poznávšimu marnost všeho úsilí o methodicky pěstovanou filosofii klidu, pronikavě jest osvětlena tu srdečně prostými, tam allegorisujícími, na konec krvavě smutnými básněmi o matce, která odhmotněná zůstala jediným štítem nezkalené víry básníkovy.

¹ Na tento základní rys povahy Nerudovy důrazně ukázal F. X. Šalda v »Bojích o zítřek« v essaii Alej snů a meditace ku hrobu J. Nerudy, odkudž dr. Novák základní ten prvek do své studie přebírá; rovněž tak není nesnadno pozorovati vliv Šaldovy essaye o Experimentu (z týchž »Bojů o zítřek«) v krásné aplikaci Novákové na životní a básnický experiment u Nerudy.

Chudý je celkem výtěžek, sledujeme-li ono plus, kterým v básnickém díle Nerudově přispěl otec. Auktor se bojí, že nám příliš mnoho uniklo z hlubšího poznání Nerudovy osobnosti, ježto málokdy jsme se zamyslili nad postavou Nerudova otce, starého dělostřelce, drsného a nepřístupného, pyšného a málomluvného.

Stará Praha a Malá Strana stilisována jest v pojetí Nerudově jeho živým smyslem pro pittoresknost. Proti předsudkům některých method literárních, hlásajících, že společenské prostředí určuje povahu jedincev do té míry, že člověk nosí sebou až do smrti morální hodnoty své rodné třídy, auktor vystupuje důrazně, dovolává se proletářského synka malostranské posluhovačky, který jako charakterní člověk zůstal mnohem výše nežli na př. Heine.

Revoluční rok 1848, bachovská reakce let padesátých, vliv politické činnosti Havlíckovy na mladého Nerudu tvoří látku kapitolky čtvrté; tam spisovatel také podává přehledný, ač ne výstižný, ani úplný obraz Nerudova vlastenectví.

Za to následující kapitola, jež nastiňuje myšlenkové ovzduší literárních tradic, do kterých mladý Neruda přišel, líčena jest hutným slohem a s odbornou znalostí. Byly to nástrahy tendenční kritiky a theorie mladoněmecké, která od příležitostných barevných improvisací jeanpaulovských přes novinářské a aforistické články vtipného Börne, přes nevýslovně křehké písně H. Heine, který vyjadřuje rozpor mladých srdcí ztravovaných přejemnělou citovostí a raffinovanou ironií přechází ve vypracované a syntetisující zásady školy mladoněmecké, jak je podali Gutzkow, Laube a Wienbarg. Auktor snaží se tu definovati, v čem přijetí těchto myšlenek v letech šedesátých, v době boje se starými, znamenalo pro naše písemnictví pokrok, v čem tkvělo nebezpečí jejich pro Nerudu básníka a pokud Neruda ve svých vrcholných dílech těmto nástrahám odolal. Právě ony zdroje básnické inspirace, které Mladé Německo chtělo zasypati šedivým rumem svých nepromyšlených teorií — romantický zdroj látkový i formový prostonárodních písní, lyrická báseň, pevně komponový umělecký celek — zpívaly Nerudovi příliš hlasitě v duši. Erben byl učitelem básníka »Ballad a romancí« a vlastně celé poesie Nerudovy. Balladické motivy česky pojaté, zhuštěná mluva lidových písní umělecky stilisovaná podrobeny byly u Nerudy základní dominantě jeho vlastního života.

První básnické sbírky Nerudovy »Hřbitovní kvítí« a »Knihy veršů« vznikly za přímého účinku osudných vnějších událostí, z nichž smrt matčina a tragikomedie lásky k Anně Holinové vtiskly význačný ráz sbírkám oběma. Naivní a upřímná, sentimentální a něžná láska k Teresii Macháčkové mění Nerudu, erotického ironika, v zamilovaného studenta, ale časná smrt dívčina zasvěcuje mužného Nerudu bolesti, z níž vytryskují básně tak hluboké, vášnivé a otrávené, jako je slavná znělka »Tereza

a Gesu«. Kritické umění oddaného čtenáře a bedlivého pozorovatele rozvíjejí se nejplyněji, kde auctor rozbírám básnické sbírky.

Neruda povídkář a feuilletonista mnoho zaplatil ze své umělecké osobnosti za to, čím přispěl vývoji českého novinářství. Oproti staršímu cenění Novák vysoko klade »Různé lidi«; »Trhanů« však neuznává za povídku naturalistickou, nýbrž má je za výtvor pittoreskní. Ani v »Povídkách malostranských« Neruda nerozlišuje vždy hlavních rysův od detailů podružných; přece však jeho drobné groteskní figurky jímají zvláštním osobním kouzlem, jež nejčastěji vyvěrá z tiché tragiky, diskretně zahalené.

Přehledným sestavováním látkových motivů (jak jsme už viděli při otázce mateřské lásky u Nerudy) kritik opět výrazně charakterisuje zejména poslední jeho sbírky básnické. Umění lidového přestilisování všimá si kritik na postavě Ježíšově, s důvěrností a vroucím lyrismem pojaté v »Balladách a romancích«. Kristus z »Ballady horské« je zázračné božstvo horoucně uctívané a sladce milované; v »Romanci štedrovečerní« stává se z něho rozkošné lidské bambino, jak je malovali italští Quattrocentisté; a na okamžik kmitne se nám postava Krista občana pod červeným praporem republikánským, jak v něj věřil Ugo Bassi a náš Havlíček.

Posléze psychologický podklad »Zpěvů pátečních«. Rovnováha vypracovaná tolikerou methodou praktického mudrce jest porušena, citovou sféru již neovládá a nekontroluje přísný rozum; zbylo již jen několik základních vztahů rodových, račových a náboženských, jimž Neruda nejinak než Messianisté polští dává obsah národnostní.

Karel Hlkl.

Działalność prof. M. Murki. Sprawozdanie krytyczne. Napisał *Tad. Stan. Grabowski*. Szkice i rozprawy z piśmiennictw słowiańskich, IV (str. 141—225). Kraków, Gebethner i spółka, 1910.

Postava štyrskobradeckého slavisty prof. Matyáše Murka poutá dnes pozornost veřejnosti dvojím směrem: možno na něj hleděti a jeho práci ceniti jen se stanoviská ryze vědeckého, jež ovšem klade patriční důraz na jeho slovanský původ a při němž možno i podrhnouti jeho význam pro dnešní literaturu slovinskou, nebo zajímá jen jako učenec slovanský, jehož práci oceňujeme pouze jako příčinu a pramen hotového a dovršeného jeho vědeckého významu.

Zdá se, že auctor rozpravy vyšel z této druhé možnosti. Ani kdybychom nevěděli, že jméno lektora slovanských jazyků na krakovské universitě, *Tad. Stan. Grabowského*, je z předních a nejvýznamnějších, která čítáme v časopisech, propagujících slovanskou vzájemnost, pod články, jejichž hlavním účelem není objevovati nové obzory naukové, nýbrž seznamovati čtenáře s důle-

žitými, jim neznámými epochami a postavami některého z bratrských národů, bylo by to patrné z rázu celé práce. Vznikla vlastně náhodně: professor Murko vydal u Amelanga v Lipsku dějiny starších literatur jihoslovanských, a Grabowski napsal o nich referát; příštího roku (1911) se však Murko dožije padesáti let, a Grabowski navázal na svou recenzi tuto studii více méně jubilejní.

Jubilejní ráz nebyl by této práci na škodu, neboť Grabowski váží všechny souhlasící i nesouhlasící úsudky odborníkův o Murkových publikacích. Poprvé jest v knížce sebrána obsažná bibliografická látka k Murkovu ocenění a vytčeny jsou rozdíly v názorech jeho a jiných slavistův. Ale studie Grabowského není dílo vědecké: příliš ulpívá na cizích úsudcích, nesamostatně si vedouc ve vlastních projevech a jeví bezradnost, kde běží o syntesu Murkovy práce v nejrůznějších odvětvích slavistiky. Neboť Murko nejen obsáhl všechna pole své vědy, nýbrž všude směřoval k objevům nových obzorův — a dnes, při obecné specializační práci, správně se postaviti k Murkovým závěrům jest úkol nesnadný.

Že přes to Grabowski jde cestou správnou, třeba neměl cíle vědeckého, jest patrné z jeho úsudku o slovanském vědomí různých Slovanův a zejména z přísné kritiky vším pohrdajících Poláků, kteří podle jeho slov (str. 176) jsou »w poczuciu „wyższości“ [své] kultury w tej sztuce [vyvyšovati se nad ostatní Slovaný] mistrzami«.

Miloslav Hýsek.

Dr. Petr Zenkl: Obchodní čeština. Několik kapitol rozboru a pokus nápravy. V Praze 1910. Str. 49. (Otištěno v Malé knihovně »Merkuru« z Výroční zprávy vyšší obchodní školy v Karlíně.)

Práce tato jest sice především určena vrstvám obchodním, ale zasluhuje také pozornosti odborného listu vědeckého. Již proto, že se dotýká předmětu, kterého si naše literární veřejnost od několika let nevšímá, jako by nám na něm zloha nezáleželo. Mínil péči o správnost jazykovou. Péče tato vzbudila před léty činnost brusičův povoláných, ale i nepovolaných, kteří nezřídka zabíhali v zámezí a upřílišeností svých požadavkův a neodůvodněnou hledaností návrhů způsobili na mnohých stranách nedůvěru k své činnosti. Nedůvěra ta stupňovala se až v posměch, který stíhal pak též oprávněné kazatele a napravovatele jazykových vad českého tisku. Brusičství tedy na léta ustalo. Netvrdím, že vadná dnešní čeština, kterou píší nejen naši novináři, ale i chválení belletristé a zejména také odborní spisovatelé vědeckí, jest důsledkem pouze tohoto odmlčení brusičův a oprávců; vadnost ta beze vši pochyby vznikla z příčin rozmanitých, o nichž se tu netřeba zmiňovati. Popříti však nelze, že nedostatek vhod-

ných, uznanou autoritou podepřených pomůcek knižních zaviňuje kolísavost a nepřesnost jazykovou i v takových případech, kde spisovatelé dbají stránky jazykové. Známa »Pravidla«, dovolávající se autority Gebauerovy, přispěla sice nemálo k jednotnosti pravopisu, ale měla a má citelnou vadu, že hledí *jen* ku pravopisu a tvarosloví, nikoli však také k syntaxi a stránce frastické.

Pokládám tedy Zenklovi za zásluhu, že veda obchodnictvo a živnostnictvo k tomu, aby zanechajíc dosavadního šlendriánu ve svých písemnostech, užívalo jazyka správného, bezděky obrátil pozornost také jiných vrstev k bedlivosti, jíž vyžaduje náš jazyk spisovný. Auktor podnikl svízelnou práci, pročítaje spousty skutečných písemností obchodnických, v nichž často nalézal pouze slova česká, a i ta smíšená s pestrout strakatinou výrazův a vazeb cizích. Hojně doklady jeho tedy vyznačují se vesměs tím, že jsou čerpány ze skutečností. (Některé příliš drastické ukázky jsou tu asi jen proto, aby znázornily přílišnou shovívavost Čechů k libovolnému urážení češtiny. V té příčině našinci snesou opravdu neslýchané věci.) Proto také opravy, které auktor navrhuje, mají účel praktický — napravití, v čem skutečně se chybí. Přes tento praktický opravný ráz spisovatel hleděl postupovati také, pokud bylo možno, pořadem, obvyklým v grammatice.

Hláskosloví ovšem pominul, věda, že by nezastvenému čtenářstvu bylo nutno o těch věcech příliš mnoho vykládati. Uvádí tedy jen důsledky pravidel plynoucích odtud pro pravopis, zmiňuje se o dělení slov a interpunkci a přechází ke skloňování. U skloňování substantiv zastavuje se zcela krátce, připomínaje, že jen u některých jmen (přítel, den, místní jména, na př. Boleslav) vyskytují se chyby. Chyby tu však bývají mnohem hustší, bylo tedy na místě věnovati tomu oddílu větší pozornost. Sluší sem (a nikoliv snad k zaměňování í a i, y a i) počítati zejména substantiva na -l (anděl, účel, popel, mol, motýl atd.), u nichž neznalost tvrdosti nebo měkkosti koncovky vede k hrubým nesprávnostem deklinačním. Často bývají nesprávně skloňována substantiva vzoru m o ř e, nesprávně bývají psány koncovky zvláště místních jmen podle z e m ě (ve Francií, s Italií). Mnoho se hřeší ve skloňování substantiv vzoru k o s t, jehož tvary nebývají rozlišovány od vzoru d a ň a t y k e v. U skloňování adjektiv bylo radno na str. 13., kde je řeč o nejednotnosti zvyku užívati tvarů neurčitých o doplňku, položit hned sem příklady, jež by čtenářstvu této knížky byly srozumitelnější než theoretický výklad. Skloňování přisvojovacích adjektiv, v němž se vůbec tolik chybí, jistě mohlo býti také uvedeno. U zájmen — zase jen hledě na čtenářstvo, jemuž knížka jest určena — byl bych vytkl, jaký jest rozdíl mezi tvary j i c h a j e j i c h (str. 14.). Velmi hojně a význačně obchodnické jsou chyby v užívání příslovci a spojek. Že by bylo naprostého zavržení hodno spojení »v Král. Vinohradech« místo »na Kr. V.« (>Ano čteme někdy dokonce

i určení takové, jako v Smíchově, w Král. Vinohradech...« str. 22.), lze, tuším, pochybovati.

O slovese dí spisovatel, že »jest při něm tvaroslovných chyb poměrně nemnoho.« Toho úsudku došel asi pouhou náhodou. Chybujet se až příliš často v 3. osobě plurálu hlavně sloves třídy 3., 4. a 5. vzoru s á z e t i, ve tvarech passivních participií, přechodníkův a j. Upozorniv správně na rozmanitou platnost našeho infinitivu a ukázav na četných dokladech, kterak se má užívati přechodníkův a slovesného substantiva, auctor předkládá hojnou sbírku cizích slov, jež obchodníci zbytečně píší místo dobrých, často i jadrnějších slov českých. Co tu obchodníkům je psáno, právem bylo by obrátiti téměř na všechnu veřejnost naší. Rostet záliba v cizotě u nás měrou nebývalou. — Za nápisem »pořádku slov ve větě« skrývá se mimo jiné chyby rozbujnělý germanismus v kladení předložek. Ve větě »Z vámi odebraných výtisků účtujeme...« není jen nesprávný pořádek slov, ale křičí z ní otupělost citu pro náš jazyk, zaviněná němčinou.

V další části Z. klade sbírku příkladů, přirovnávacích obvyklá, téměř ustálená chybná řešení obchodnická k výrazům správným a mnohem zvučnějším. K té sbírce připojuje jakýsi praktický brousek, snůšku kazimlův s příslušnými opravami.

V závěrečných úvahách knížky vyskytá se několik požadavků, jež zasluhují pozornosti. Aby dorost, mládež byla vzdělávána a cvičena jen jazykem správným, jest požadavek tak samozřejmý, jako příkaz, aby v š e c k y učebnice, jež dostane do rukou, měly češtinu správnou. Snad méně samozřejmé, ale zcela případné jest přání, aby úřední vyhlášky kteréhokoli druhu nekazily nám jazyka a nesváděly špatným příkladem. S tím souvisí další návrh jistě zcela odůvodněný, aby úředně byla zřízena jazyková censura všech vyhlášek a nabídek, jež se objevují na nárožích. Tu se zastavují tisíce lidí, mezi nimi množství vnímavé mládeže, a vssávají tištěné chyby, jež se takto roznášejí dále. Takovou censuru měly by redakce novinářské prováděti také ve své části insertní — tím jistě p. Z. nechtěl říci, že novinářskou češtinu samu pokládá za bezvadnou. Jestliž známo, že právě z ní šíří se veliké množství nesprávností a chyb leckdy i drsných. Zeela oprávněn jest požadavek, aby pro obchodní vrstvy bylo pořízeno správné názvosloví české, na něž by se spojili odborníci s filology. Přispěje-li spisovatel svým hlasem k tomu, aby dílo takové bylo opatřeno, práce jeho bude míti trvalou, nepopíratelnou zásluhu. Že chvalitebná jeho snaha již touto stručnou knížkou (Z. slibuje, že bude na poli tom pokračovati) způsobí mnoho dobrého, lze zajisté pochybovati.

Na některých místech Z. vytýká obchodní češtině vady, jež se nevyskytají jenom u obchodníků, nýbrž čtou se také u spisovatelů, kteří sami se pokládají za učitele národa a jejichž životopisy vštěpujeme mládeži v paměť. Kolik literátů na př. netvoří správně

substantiv slovesných u sloves zvratných, kolik jich píše »dozvč-děti se«, kolik jich (o spisovatelkách ani nemluvě) spojuje přechodník budoucí s praeterity, kolik jich neví, co znamená »pakli«, jak se píše »cizí« a »ryzí«, kolik jich neklade »ale« na začátek věty atd. atd.! Jak bídně píší mnozí naši intelligenti, lékaři, inženýři a j., jak nedbají francouzského pravidla, že pravopis je vzdělanci tolik, jako slušnému člověku čistý vnějšek! Za to nesprávného »posýlati« nekladl bych obchodníkům zrovna za smrtelný hřích; kolik let je tomu, co jsme takto psali ve školách, řídíce se Matičním Brusem a vzorem Bartošovým? Právě tak bylo na př. hlášáno, že »jeji« jest nesklonné; tak bývalo správné »přijati« a j. Není nemístná jakási shovívavost k vadám synů, jež vyplynuly z chyb otců. — Některá nedopatření měla v knize býti opravena. Na str. 8.: »nehledě k tvrdosti či měkkosti«; »na rozích čteme« (str. 10.) m. nárožích; »přehánění v podpisech« (str. 11.) m. přepínání, nadsazování; »nejpřehnanějšími názvy« (tamže); »Našli se i tací« (str. 36.), raději »vyskytli se«; »které vzdorují povětrnosti« (str. 37.) m. odolávají; »počet těch... ztratil by se« (str. 47.) m. zanikl by, zmizel by; »Aby byly takovými i ostatní« (str. 47.); »naskytá se« (str. 48.) m. naskytá; »a nejen, že často působí« (str. 25.) m. »a nejen že...« Z tiskových chyb jest opravit i aspoň »Bylo by neskrovné« (35).
F. V. Vykoukal.

Hlídka programů středních škol.

Karel Hrdina: *O caesure a interpunkci u Kallimacha a jeho vrstevníků*. (Výroční zpráva c. k. gymnasia v Kolíně za šk. r. 1907/8. Str. 12.)

P. spis. chce vysvětliti stavbu veršů u Kallimacha a jeho vrstevníků Asklepiada, Dioskorida, Leonidy z Tarentu a Poseidippa; přestává na zkoumání caesur a interpunkcí, ježto otázka ta dosud nebyla probrána na správných základech. Uvádí nejprve a stručně posuzuje příslušnou literaturu na str. 1—3. K tomu podotýká, že též J. Geffcken (Jahrb. f. cl. Phil. XXIII. Suppl., 1896, str. 141 nn.) jedná o stavbě veršů Leonidy Tarentského a přirovnává ji ke Kallimachově a Asklepiadově. Pojednání samo psáno jest na základě zásad Metriky Královny a uvádí některá zajímavá pozorování. Spisovatel potvrzuje (str. 7) oblibu diairese bukolské v době hellenistické a upozorňuje, že u básníkův uvedených zaujímá místo velmi významné. Před touto diairesí nenalezl autor žádného spondeje. Pravidla, že interpunkce má býti vzdálena pokud možno nejdále od caesury, dbají dle pozorování p. spis. na str. 10 uvedení bás-

níci velmi svědomitě. P. spis. probírá po té interpunkci pentametru a uvádí některá pozorování o tom na str. 11 n.

Zajímavo jest, že p. Hrdina podvrátil vývody svými dvě pravidla Meyerova. Na str. 10 vyvráceno mínění, že hexametry s caesurou po třetí thesi musí míti ještě caesuru vedlejší. Pravidlo to stanovil Meyer přihlížeje mechanicky ke koncům slov a trhaje často slova těsně souvislá. Při správném počínání objevuje se hojnost výjimek od tohoto pravidla. Meyer stanovil též zákon platný pro básníky doby hellenistické, že konec první části pentametru nesmí býti vytvořen slovem míry iambické. P. spis. ukazuje na str. 12, že se v konci první části pentametru vyskytují slova iambická, ovšem v menším počtu. Toto pozorování nazývá spis. malou poznámkou. Leč takové malé poznámky boří velké zákony. V celku lze říci, že spis. ve svém pojednání na správném základě správně postupuje. Pojednání toho druhu nejsou nijak zbytečná.

V uvádění nadpisů svých pramenů měl by spisovatel dbáti větší přesnosti. Na př. u dissertace Heepovy není udáno místo a rok vydání (Bonn 1884); svazek XXI. časopisu Wiener Studien uveden jednou s rokem 1899, jednou (str. 2) nesprávně s r. 1900.

K. Wenig.

Drobné zprávy.

V souborné publikaci o výkopech delfských »Fouilles de Delphes«, vydávané francouzskou školou archaeologickou v Athenách řízením Theofila Homolla, počínají nyní vycházeti též nápisy delfské (Tome III. Épigraphie. Texte par Émile Bourguet. Premier fascicule. Inscriptions de l'entrée du sanctuaire au trésor d'Athènes. V Paříži 1910, Fontemoing. Str. 104 velkého quartu s 29 obr., 8 fototypickými tab. a 1 přehlednou tab. Za 24 fr.). V sešitě prvé obsaženy jsou nápisy od vchodu do svatyně až k pokladně athenské, uspořádané v pořádku místním; celkem 186 čísel. Jsou podány zpravidla v transskripci, ale důležitější mají tu ještě fascimile nebo obrázek fotografický; všechny jsou opatřeny potřebnými poznámkami. Jest si přáti, aby další sešity mohly v brzkú následovati, aby tak bohatství nápisů delfských bylo všeobecně přístupno.

Ve sbírce »Kleine Texte für theologische und philologische Vorlesungen und Übungen«, na kterou jsme již několikráte upozornili, vyšla jako číslo 56 sbírka nástěnných nápisů pompejských, uspořádaná od Arn. Diehla (Pompeianische Wandinschriften und Verwandtes. Ausgewählt von Ernst Diehl. V Bonnu 1910, Marcus a Weber. 60 str. Za 1.80 mk.). Otištěno tu celkem 830 nápisů z Pompej, Herkulanea a Stabii, mezi nimi též některé řecké; sestaveny jsou v oddíly podle obsahu. U každého nápisu udáno v poznámce číslo, které má v CIL a označeno, je-li vryt rylcem do stěny, či je-li napsán barvou; též stručné poznámky připojeny. Ve výběru nápisů nebyl vydavatel úzkostlivý a pojal sem také dosti hojně nápisy obsahu kluzkého; hlavním však hlediskem jeho bylo voliti především takové ukázky, které by podávaly poučení o jazyku lidu římského. Velmi praktické jsou

těž rejstříky; upozorňujeme zejména na rejstřík III., kde jsou sestaveny jazykové zvláštnosti těchto nápisů. — Pro další sešitky chystají se: edikt Diokletianův de pretiis rerum venalium (V. Heraeus), italské nápisy dialektické (H. Jacobson), nápisy, psané vulgární latinou (A. Diehl), latinské nápisy sakrální (F. Richter), nápisy, týkající se antického školství (E. Ziebarth), výbor ze scholií k básním Homerovým (E. Hafermehl), supplementum Euripideum (H. v. Arnim), výbor z kouzelnických papyrů (R. Wünsch) a j.

Druhý svazek encyklopaedického díla »*Einleitung in die Altertumswissenschaft*, řízeného A. Gerckem a Ed. Nordenem, o kterém jsme širě promluvili v předešlém sešitě (v str. 290 nn.), právě vyšel (v Lipsku 1910, u Teubnera. VII a 432 str. Za 9 mk., váz. za 10-50 mk.; pro odběratele celého díla za 6 mk., váz. za 7-50 mk.). Obsahuje výklad o soukromém životě Řeků a Římanů od Ericha Pernice (str. 1—69), o řeckém umění od Frant. Wintera (str. 71—187), o náboženství řeckém i římském od Sam. Wide (str. 180—288) o dějinách filosofie od Alf. Gercke (str. 289—389) a o vědách exaktních a lékařství od Jana Ludv. Heiberga (str. 391—432). Jména osvědčených badatelů zaručují práce dobré; nápadno však jest, že tu není ani jediného obrázku.

Velmi pěkný úvod do studia řeckých dialektů vydal nedávno Karel Darling Buck, professor na universitě v Chicagu (Introduction to the study of the Greek dialects. Grammar, selected inscriptions, glossary. V Bostonu, Novém Yorku, Chicagu a Londýně 1910, Ginn & Co. XVI a 320 str. se 3 tab. a mapou. Za 12 sh. 6 d.). Dialekty nejsou tu probírány jednotlivě jako v loni vydané knize Thumbově, nýbrž podává se nejprve systematický výklad láskosloví, tvarosloví i skladby všech nářečí řeckých (str. 15—128), načež shrnuty jsou charakteristické zvláštnosti jednotlivých dialektů v stručném přehledu (str. 126—161). Druhou částí knihy jsou vybrané nápisy dialektické (str. 163—279), opatřené stručnými poznámkami. Ke konci připojen podrobný rejstřík, jenž slouží zároveň jako slovník neobvyklých výrazů.

Právě vyšla laciná pomůcka k studiu řecké palaeografie: »*Specimina codicum Graecorum Vaticanorum*. Collegerunt Pius Franchi de' Cavalieri et Iohannes Lietzmann« (v Bonnu 1910, Marcus a Weber. XVI str. a 50 tab. malého folia. Váz. v pl. za 6 mk.). Na padesáti velmi zdařile provedených tabulkách znázorněn tu vývoj řeckého písma knižního od IV. až do XVI. stol. po Kr., při čemž zvlášť vybírány ukázky z takových rukopisů, ve kterých jest zaznamenán rok napsání. Skladatelé měli při svém výboru na mysli hlavně theology a přihlíželi proto nejvíce ke spisům křesťanským; nicméně poslouží sbírka za vedení řádného učitele i filologům klassickým. Pro druhé vydání by se doporučovalo podati v úvodě přepis neznámějších textů.

Pavel Stengel, skladatel známé rukověti řeckých starožitností sakrálních, vyhověl přání, z mnohých stran naň vznesenému, a sebral své četné články o řeckém kultu, po časopisech roztroušené, v jedinou sbírku, nadepsanou »*Opferbräuche der Griechen*« (v Lipsku 1910, u Teubnera. VI a 238 str. Za 6 mk.). Jest tu sebráno celkem 28 článků starších i novějších; všechny jsou přepracovány, některé zcela nově přepsány, tak že mohou býti pokládány za nové. Uspořádání není chronologické, nýbrž věcné. Všichni, kdož se obírají studiem bohoslužby u starých Řeků, najdou v knize Stengelově cenné příspěvky.

Nové, velké poznámkové vydání Aristofana počal vydávati v Anglii Benjamin Bickley Rogers, jenž sice vlastním povoláním svým právník, ale nabyt v mladších letech též vzdělání filologického. Jeho vydání bude mít šest velkých svazků. Nejprve (již r. 1902) vyšel svazek V., obsahující Žáby a Ekklesiazusy, letos vydán

svazek I., ve kterém jsou Acharnští a Jezdci (*Ἀριστοφάνους κωμῳδίαί*. The Comedies of Aristophanes edited, translated and explained by Benjamin Bickley Rogers. Vol. I. V Londýně 1910, Bell & Sons. LX a 237+1, a 247 str. malého quartu. Za 15 sh.). Vydání jest uspořádáno tak, že nejprve předchází obšírný úvod o látce komedie a o některých otázkách všeobecných, které by nebylo lze odbýti několika řádky v komentáři, potom následuje text a proti němu anglický překlad, pod tím pak hned výklad věcný a grammatický. Poznámky kritické umístěny jsou ve zvláštním, obšírném dodatku. Nelze popříti že Rogers, jenž vydal již před tímto souborným vydáním některé komedie Aristofanovy, zapracoval se náležitě do svého zamilovaného básníka, ale rovněž tak nelze tvrditi, že by nové, velmi krásně vypravené vydání vyhovovalo všem požadavkům, jež za nynější doby na podobné dílo klademe. Přes své filologické vzdělání zůstal vydavatel přece jen dilettantem, jemuž chybí širší rozhled v antickém světě a jemuž vadí nedostatek pomůcek literárních. Jeho práce opírá se hlavně o vydání předchůdců, nikoliv o pojednání speciální, která mu zůstala většinou neznáma nebo nepřístupná. Vydání jeho třeba proto užívati s náležitou opatrností.

Oblíbené vydání elegiků římských od K. P. Schulze vyšlo právě po páté (Römische Elegiker. Eine Auswahl aus Catull, Tibull, Propertius und Ovid. Für den Schulgebrauch bearbeitet von K. P. Schulze. Fünfte Aufl. V Berlíně 1910, u Weidmannů. XVI a 408 str. Za 3.40 mk.). Srovnáme-li nové vydání s vydáním druhým z r. 1884, které máme po ruce, shledáme, že výběr básní jest úplně týž až na to, že u Catulla jest tu o dvě básničky více. Za to značně rozšířen komentář a kritický přídavek; vydavatel užil tu s náležitým taktem bojně literatury z doby poslední, tak že nové vydání jest v každé příčině zdokonalené. Jenom tisková úprava je horší: typy jsou menší, zajisté ne na prospěch čtenářů.

Právě vyšlo nové, již dvanácté vydání *Halmova* komentáře k Ciceronovým řečem pro Sexto Roscio Amerino a de imperio Cn. Pompei, upravené od *Viléma Sternkopfa* (Ciceros Ausgewählte Reden. Erklärt von Karl Halm. Erster Band. Die Reden für Sex. Roscius aus America und über das imperium des Cn. Pompeius. Zwölfte Auflage besorgt von Wilh. Sternkopf. V Berlíně 1910, u Weidmannů. VIII a 174 str. Za 1.60 mk.). Co se úpravy textu týče, opírá se nový vydavatel o vydání A. C. Clarka (v Oxfordě 1905, 2. vyd. 1908). Zásadou Clarkovou totiž jest, že objevil v Pařížském rukopise č. 14749 (Σ) opis ztraceného rukopisu z kláštera Cluny, jenž nám musí býti přes své chyby základem pro řeč za Sex. Roscia. Větší odchylky od textu Clarkova jeví druhá řeč, poněvadž zde Clark přikládal příliš velkou cenu rukopisu Harleiovu (H). Úvod ponechán celkem nezměněný, ale některé poznámky k němu jsou přepracovány. Vlastní výklad řeči jest pečlivě přehlédnut a opraven.

Weissenbornovo poznámkové vydání Livia našlo, jak známo, v *Herm. J. Müllerovi* výborného zpracovatele. Všecky svazky jsou již od něho vydány, některý dokonce již několikrát; nejdéle musily čekati na nové zpracování knihy XXVII. a XXVIII., na něž došlo teprve nyní, po 32 letech (T. Livi Ab Urbe condita libri. Wilhelm Weissenborns erklärende Ausgabe. Neu bearbeitet von H. J. Müller. Sechster Band. Erstes Heft. Buch XXVII und XXVIII. Vierte Aufl. V Berlíně 1910, u Weidmannů. IX a 329 str. Za 4 mk.). Tím jest sice záslužné zpracování Müllerovo ukončeno, přáli bychom si však, aby mohl ještě znova vydati svazky před delší dobou vyšlé.

Po dvaceti letech počíná vycházeti nové vydání *Teuffelovy* literatury římské, jež pro svou spolehlivost a přehlednost byla všeobecně oblíbena (W. S. Teuffels Geschichte der römischen Literatur. 6. Aufl. neu bearb. von Wilhelm Kroll und Franz Skutsch. II. Band.

V Lipsku 1910, u Teubnéra. Str. VI a 348. Váz. za 7 mk.). Že nové vydání bylo zahájeno druhým svazkem, jest výhodno již proto, že příslušný svazek literatury Schanzovy jest již delší dobu rozebrán. Vydání svazek, obsahující dějiny literatury římské od r. 31 př. Kr. až do r. 90 po Kr., obstaral Kroll až na to, že právníky zpracoval Rudoif Leonhard a grammatiky Pavel Wessner. Vnější forma, pro dílo to tak charakteristická (»das philologische Reichskursbuch«), nazval toto dílo Bücheler), zůstala nezměněna. Obsahově ovšem bylo třeba četných změn, jednak uvedením a zpracováním hojné literatury z posledních let, jednak vypuštěním méně důležitých pojednání starších. Nové vydání již nemůže, ba ani nechce býti úplnou bibliografií jako bylo ještě předešlé. Celkem budou tři svazky.

Výborný, zvláště etymologiemi spolehlivý Mengův slovník řecko-německý, vydaný r. 1903, byl doplněn právě vydanou částí německo-řeckou, kterou zpracoval *Otto Güthling* (Griechisch-deutsches u. deutsch-griechisches Hand- und Schulwörterbuch. II. Teil: Deutsch-griechisch von O. Güthling. Berlin- Schöneberg 1910, Langenscheidt, str. 650. Váz. za 8 mk.). Tisk jest velmi pěkný, jednotlivá hesla jsou uspořádána stručně a přehledně. Vlastních jmen Güthling do slovníku nepojal, ježto se chystá vydati brzy zvláštní slovník jmen vlastních.

Eduard Zeller, skladatel monumentálního díla »Die Philosophie der Griechen«, napsal za svého dlouhého života — zemřel 19. března 1908, dočkal se věku 94 let — četná menší pojednání. Již za života svého sebral některé své články a přednášky, rázu spíše populárního, a vydal je pod názvem »Vorträge und Abhandlungen« ve třech svazcích v Lipsku 1875—1884. Na sklonku svého života obíral se úmyslem sebrati též své menší články vědecké, hledící hlavně k dějinám filosofie řecké, ale zesláblý zrak přinutil ho od toho upustiti. Po smrti Zellerových ujal se věci H. Diels, professor berlínské university, a nyní vychází již první svazek drobných spisů Zellerových, který k vydání upravil *Otto Leuze* (Eduard Zellers Kleine Schriften. Unter Mitwirkung von H. Diels und K. Holl in Berlin herausg. von Otto Leuze. I. Band. V Berlíně 1910, G. Reimer. VI a 498 str. Za 12 mk.). Svazek tento, ozdobený podobiznou Zellerovou, obsahuje pojednání k dějinám filosofie, hlavně řecké, spořádaná chronologicky; jest tu celkem 28 pojednání z let 1843—1891. Svazek druhý, jenž vyjde ke konci tohoto roku, bude obsahovati dokončení těchto článků jakož i články, hledící k systematické filosofie. Svazek třetí bude věnován celý článkům obsahu theologického a přinese též ukazatele ke všem třem svazkům.

Jan Gustav Droysen, známý svým slavným dílem »Geschichte des Hellenismus«, jakož i svými překlady Aischyla a Aristofana, nalezl ve svém synu Gustavovi znamenitého životopisce. Letos vydaný první svazek životopisu Droysenova možno nazvati prací přímo vzornou; neboť spisovatel líčí život svého otce nejen podle rozsáhlého materiálu, zachovaného v dopisech a úředních podáních, nýbrž na širším základě tehdejších dějin politických, ideových i kulturních (Johann Gustav Droysen. Erster Teil: Bis zum Beginn der Frankfurter Tätigkeit. Von G. Droysen. V Lipsku a Berlíně 1910, Teubner. VI a 372 str. za 10 mk.). Bohužel zahloubal se spisovatel do své práce tak důkladně, že za dobu více než dvaceti let nepřipravil k tisku více než tento první díl, vyličující život Droysenův až do r. 1848, kdy jako professor v Kielu účastnil se povstání šlesvicko-holštýnského. Poněvadž Gustav Droysen zatím sám zemřel, uspořádal vydání Rud. Hübner. Pro druhý svazek, jež pojednává o Droysenově politické činnosti v parlamentě frankfurtském a o klidnějších letech jeho professury v Jeně a v Berlíně, bude užito hlavně dopisů; přes to však zůstane krásné dílo již torsem.

Sebrané spisy německého filosofa Bedřicha Nietzsche dospěly právě k oddílu pro klassické filology zajímavému, totiž k Nietzscheovým pojednáním filologickým. Třetí oddělení jejich bude totiž obsahovati tři svazky, věnované Nietzscheovi jako klassickému filologu a učiteli. Vyšel právě první svazek (Fr. Nietzsche: Philologica. Gedrucktes und Ungedrucktes aus den Jahren 1866 bis 1877 herausg. von Ernst Holzer. I. Band. Lipsko 1910, Alfred Kröner. Str. XVI a 352. Za 9 mk.), kdež jsou uveřejněna jednak pojednání z r. 1868—1872 již dříve otiskovaná, na př. De Laertii Diogenis fontibus, jednak dvě netiskované dosud přednášky, konané na universitě Basilejské, na př. Einleitung in das Studium der klassischen Philologie. V pozůstalosti Nietzscheově bylo nalezeno mnoho nevydaných dosud čtení universitních, z nichž ovšem bude podán jen výběr. Zvláště možno se těšiti na výběr z Nietzscheových studií, náčrtů, plánů a pod., jenž se slibuje ve svazku třetím.

*

Na začátku letošních prázdnin, dne 17. července 1910, ve věku 53 let podlehl vnitřní, vleklé chorobě ředitel I. české státní realky v Plzni, Ladislav Dolanský, před tím dlouhá léta professor v Karlíně. Byl to muž ducha nadmíru bystrého, letory živé, podivuhodné energie studijní a bohatých vědomostí. Dosáhl vysokého vzdělání nejen v životním svém oboru, moderní filologii (slovanské i románské), nýbrž i v milované své vědě hudební. Dolanského význam a zásluhy na poli naší *hudební kritiky*, zejména pak v boji o Smetanu, již byly anebo ještě budou odborněji oceněny jinde. Se znamenitým Dolanského sluchem a nadáním pro říši tónů souvisí však i jeho průkopnická práce ve studiu zvuků řeči lidské; bylť Dolanský vedle ěm. Kováře, rovněž záhy zesnulého, předním naším *fonetikem*. Nejobsáhlejší monografií z tohoto u nás málo pěstovaného oboru jest Dolanského znamenité pojednání »O výslovnosti českého *i* a *y*« (ČČM LXXIII.), kde methodou na výši doby vyspělou dodělal se v této nevyjasněné a dlouho mylně pojímané otázce výsledků téměř definitivních. Rozsahově menší, ale rovněž zdařilá jest jeho studie »O výslovnosti hlásky *r*« (Věstník českých professorů VIII.), ve které podle theoretických poznatků podává praktický popis všech hlásek *r*-ových. Historickému hláskosloví posléze náleží cenný příspěvek Dolanského v Rozpravách věnovaných Janu Gebaurovi »Kterak se vyslovovalo *c* a *l* v češtině staré«, kde obratně aplikuje přísný fonetický rozbor mluvené řeči i na její období mrtvá. Otázkami pravopisnými, jichž se ovšem úzce dotýkají i jmenované právě rozpravy, zabývá se Dolanského klassická práce »O ypsilonu a jotě v Passionále Musejním«, uveřejněná r. 1892. — Vedle této významné činnosti linguistické zasluhují pozornosti také *literární historické* příspěvky Dolanského, z nichž časově první jest článek o Adamu Mickiewiczzi v »Koledě« r. 1878. Výklad »O choru tragickém« v »Daliboru« z r. 1885 ukazuje též na uvedenou výše hudební stránku Dolanského nadání, rovněž tak článek »Johannes Josquinus a Václav Solín« (Lfil 1901). Textovou kritiku starých památek posléze podávají jeho otisky a výklady »Staročeské zlomy legend o Pilátu a o Seslání ducha sv.« (Lfil. 1893) a »O prvních čtyřech verších kroniky Dalimilovy« (Program karlínské realky z roku 1904). Ale nejpádňejším, i neodborné veřejnosti známým dokladem hystrozraku Dolanského je sensační jeho objev »Hanka fecit« (zpráva o něm v Lfil. 1899, otisk též samostatně), který nejen že nadobro zjistil podvrženost RZ, ale vůbec ostré světlo vrhl do duševní dílny padělatelů. — Treba že od Dolanského nemáme soustavnějšího díla, jeho příspěvky zůstanou trvalou chloubou naší vědecké literatury. Bude mu zachována čestná pamět.

A. Frinta.

Stav mythologického badání v posledním desítiletí.

Napsal **O. Jiráni.**

(Dokončení.)

VI. Animismus.

Směr, jehož přední zástupce v posledním desítiletí chceme sledovati v tomto oddílu, odlišuje se velmi jasně od škol ostatních. Přesnou hranici tuto tvoří otázka o poměru mythu k náboženství. Kdežto totiž ostatní směry věnují pozornost svou v prvé řadě mythologii a vznik mythů i osob mythických kladou buď před vznik představ náboženských, neb aspoň vedle něho, shodují se stoupenci teorií animistických v tom, že přisuzují prioritu představám náboženským, odvozující je z víry v duše nebo duchy, mythu pak přikládají význam pouze podružný.

Jinak ovšem theorie animistické různí se od sebe podstatnými rysy. Jak známo, je třeba rozeznávati hlavně tři ostře vyhráňené směry animismu: Tylorův, Spencerův a Lippertův. Ježto podrobně nastínil a kriticky ocenil směry tyto J. Král (Listy filol. XXVII, 1900, str. 327 n.), chci tu jen pro rychlou orientaci načrtnouti co nejstručněji hlavní zásady směrů těch. Tylorovi jest animismus nauka o duších, které primitivní člověk přikládá nejen všem bytostem žijícím, nýbrž i předmětům neživým. Duše trvá i po smrti člověka a žádá si účty živých za to, že je ochraňuje, a odtud vzniká ctění předků. Jsouc však od těla odloučena, stává se duše duchem a může buď tékati volně po světě, nebo dlíti v nějakém tělese hmotném; tak vysvětliti jest původ fetišismu a idololatrie. Duchové, oživující celou přírodu, působí na ni tak, jako duše na tělo; tím přetvořují se v duchy přírodní, ztělesňující takřka síly přírodní, a znenáhla vyvíjejí se z nich bozi, jimž zjevy a síly přírodní jsou sídlem. U národů, kteří ctí předky, stávají se bohy též duše vynikajících osob.

Mythus jest úplně odloučení od náboženství a hlavním pramenem jeho jest ožívování přírody.

Také Spencer spatřuje počátek náboženství ve víře v duše, ale neuznává, že by původní člověk připisoval život i předmětům vlastně neživým, soudí, že stačí pro výklad vzniku náboženství princip jediný, víra v duše mrtvých lidí a z ní vzniklý kult předků. Z něho lze odvoditi nejen vznik idololatrie a fetišismu, nýbrž i ctění zvířat, jehož hlavní příčinou bylo, že člověk vykládal si doslovně obrazná jména osobní; týmž způsobem jest si vysvětliti i vznik kultu rostlin a zjevů přírodních. Bozi jsou duchové předků, kteří vzbuzovali již za živa a ještě více po smrti strach a úctu svého kmene. Mythy vznikají pouze omylem lidského soudu z představ o duších předků a význam jich jest velmi podřízený.

Theorie Lippertova blíží se velice názorům Spencerovým. I Lippertovi jest pramenem všeho náboženství ctění duší, z něhož se vznikem vyšších útvarů společenských (rodů a kmenů) vyvíjí kult předků, heroů a konečně i bohů. Od Spencera liší se theorie Lippertova hlavně tím, že vznik bohů přírodních vykládá se v ní daleko přirozeněji než v oné. I tito bohové jsou vlastně duše zemřelých předků; bohy přírodními stali se tak, že jim byl přidělován určitý přírodní fetiš (nebe, země, slunce, měsíc a pod.).

Obšírným rozbořením a posouzením těchto teorií animistických v pojednání uvedeném (str. 403 nn.), jakož i v jiných dvou článcích, nadepsaných »Ctění předků« (Listy filol. XXX, 1903, str. 89 nn. a 405 nn.) dospěl J. Král k mínění, jež po mém soudu vítězně obhájil proti opačnému stanovisku Fr. Krejčího (Česká Mysl II, 1901, str. 152 n., IV, 1903, str. 389 n. a V, 1904, str. 235 n.), že nelze po způsobu Spencerově a Lippertově odvozovati původ náboženství, aspoň najisto nikoliv původ náboženství pokročilejších, jako je řecké a římské, o něž nám hlavně jde, z pramene jediného, kultu předků. Jedině theorie Tylorova může totiž prostě a nestrojeně vyložiti vznik božstev významu přírodního, jichž v náboženstvích těchto popřiti nelze, kdežto druhé dvě theorie mohou vysvětliti zjev ten pouze způsobem nadmíru strojeným, ačli jej vůbec vykládají.

Jasný doklad toho podává nám v době, o níž jednáme, O. Schrader (Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, v Štrassburku 1901).¹ Nejstarší vrstvu náboženství nerozdělených ještě Indoevropánů tvoří kult předků, jenž, týká-li se zvláště slavných a vynikajících předků, stupňuje se v kult heroů. Stopy kultu předků zjistil u Řeků E. Rohde, jehož vývody Schrader

¹ Náznaky své o této otázce vyjádřil Schrader hlavně v článku Ahnenkultus (str. 21 n.), Gott (str. 302 n.), Opfer (str. 596 n.) a Religion (str. 669 n.).

úplně přejímá; u Římanů pak dosvědčují jej *dei parentum, manes, penates, lemures, larvae* a také *lares*, v čemž uchyluje se Schrader od názoru Wissowova (Roscherův Slovník s. v. *Lares*; Religion und Kultus d. Römer, str. 148 n.). Motivem účely předkům prokazované byla bázeň před nimi a jejich škodlivým působením. V této primitivní formě uvědomili si Indoevropané nejprve ideu o nadzemském, jež tajuplně obkličuje život lidský. Tu jest jeden z pramenů náboženství jejich, neboť z duší stali se dále duchové, konečně pak bozi. Tento vývojový postup potvrzují i dějiny řeči indoevropských; neboť lze dokázati, že i jména pro nejvyšší božstva některých národů indoevropských ukazují původem svým ke kultu duší zemřelých.

Tak víme, že Keltové označovali skupinu nečistých duchů slovem *duis*; jméno to souvisí však s lit. *dūsas* = dým, strsl. *duchu*, *duša*, dále pak s lit. *duvasė* = dech, duch a strhněm. *getvās* = strašidlo, takže dostáváme řadu **dhves-*, **dhvos-*, **dhvės-*, **dhus*, k níž patří nejen latinské *feralis*, *Feralia* (**dhvėsālī-*), nýbrž velmi pravdě podobně i řec. *θεός* (**dʰeōs-*), takže i kolektivní označení bohů olympských kotví vlastně v prastarých představách o duších a zjevech s nimi souvislých.

K témuž vývoji představ ukazují vedle jiného i řecký výraz *δαίμων*, pro nějž stanoví Schrader, ač sotva správně (srov. Gruppův přehled, str. 444), základní tvar **dāsi-mōn*, jehož prvá část ve formě pozměněné známým zákonem hláskoslovným jest obsažena v lat. **lasi-* (*lares*) = duch zemřelého. Původní tvar byl *daīmōn*, ale vlivem ostatních paroxyton na *-mōn* (na př. *ἄνθρωπος*) akcent byl přesunut na slabiku kmenovou. Slovo toto náleží nejspíše k sanskr. *dasa-*, jímž označovali indiští Arioové jednak demony lidem nepřátelské, někdy v podobě zemřelých se jevící, jednak domorodé obyvatelstvo, s nímž musili bojovati. Všechny tyto výrazy převádí Schrader na původní tvar **das*, *das-ós*, jímž označován škodlivý nebo prospěšný duch zemřelého.

Druhý, mladší pramen, z něhož vyvěrají náboženské představy Indoevropanů, jest uctívání nebes a přírodních sil s ním souvisejících. Tu stýká se Schrader s názory školy srovnávací, proti nimž vyslovoval dříve závažné námitky v druhém vydání známého spisu svého »Sprachvergleichung und Urgeschichte« (v Jeně 1890, str. 586 n.).¹ Vycházeje ze známých etymologií, jichž platnost dříve sám většinou popíral, stanoví tu Schrader pro dobu indoevropskou opět nejvyššího boha nebes, manželku jeho, bohyni Země, boha hromu, slunce a měsíce, jitřenky a večernice (*Διόσχορον*), větru, vody a ohně. Všichni bohové tito byli neosobní; neboť jména jejich splývají s příslušnými appellativy. Tento ústup od dřívějšího stanoviska, jež nad to Schrader

¹ Srovnej posudek J. Krále (Listy fil. XXVII, 1900, str. 171 n.).

neuznává za nutno ani blíže odůvodniti, nedodává ovšem přesvědčivosti jeho vývodům a plně oprávněn jest odmítavý úsudek, který pronáší o nich Gruppe (str. 55 n.).

Ažkoliv však spojení mezi bohem a přírodním substrátem jeho bylo co nejužší, jeví se již tehdy stopy, že člověk vykládá si božstva ta a vztahy mezi nimi dle analogií lidských (srovnej »otec« nebe, »matka« země a j.) a představuje si je tedy v podobě lidské. Ale vedle toho jest nepochybně, že člověk představoval si božstva tato i v podobě zvířecí (na př. Šurjá zrodila indské Ašviny v podobě klisny).

Jaký jest však vzájemný historický poměr těchto dvou náboženských vrstev? Schrader soudí sice (str. 678), že otázku tuto nelze rozřešiti naprosto, ale z některých důvodů rozhoduje se přec pro to, že všeliký kult božský vzešel z kultu mrtvých. Důkazem takovým jest mu především nejstarší forma oběti. Tou není oběť děkovná, nýbrž jen prosebná a smírná. Předkládá-li pak Indoevropan bohům svým pokrm a nápoj, aby si je naklonil, jest uspokojivé vysvětlení pro to jen tehdy možné, uznáme-li, že oběti tyto byly přeneseny z prastarého kultu předků, jichž uctívání tímto způsobem jest zcela přirozené, v kult bohů přírodních, v určitých zjevech sídlících, jež sotva by komu napadlo takovým způsobem hostiti.

O témž svědčí též, že jak hlavně ze staroperského rituálu poznáváme, neznali Indoevropané oběti zápalných, nýbrž pokrmů a nápoje, bohům určené, byly pouze odkládány na určité místo, což jest v úplné shodě s rituálem obvyklým při oběti mrtvým přinášené.

Důležité jsou v této příčině i latinský výraz *delubrum* a řecký *ναός*. *Delubrum* jest odvozeno od lat. *liber* = lýko a značí vlastně oloupaný kus stromu; slovo *ναός* uvádí Schrader, myslím, že zcela neprávem, v souvislost s kmenem **návo-*, který jest v sanskr. *náva-*, řec. *-νηο-ς* ve jménu *Ἐχένηος* a v appellativu *ναῦς* a soudí, že původní význam jeho byl »strom«. Oba tyto výrazy by dokazovaly, že strom byl nejstarším sídlem a chrámem božstva, jak o tom svědčí i *Ζεὺς Νάιος* (od *ναός*), jehož obdobou jest *Ζεὺς φηγοναῖος*. Ale jak si vysvětliti, že nejvyššího boha nebes představovali si Indoevropané sídlícího ve stromě? I tu jest hledati zbytek prastarého kultu předků, jenž přenesen byl ve vyšší stadium náboženské; neboť jako jest na snadě paralela mezi životem lidským a životem stromu, jest pochopitelno, že člověk spatřoval ve stromech duše zemřelých a jim v této podobě účtu vzdával (str. 862). Tak vysvětluje se i častý zjev, že hadi pokládáni jsou za strážce posvátných stromů; neboť duše předků sídlí zhusta v těchto zvířatech. Při kultu kamenů, jenž jest také velmi rozšířen, musí ovšem Schrader sám přiznati (str. 862), že nelze jej vyložiti podobnou analogií z kultu

předků a tím arci seslabuje i předešlý důvod svůj, založený ostatně jen na nesprávné analogii slova *ναός*.

Čekali bychom ovšem, že spisovatel nespokojí se zjištěním těchto stop, které vedou od kultu duší k náboženství přírodnímu a nepřestane na tvrzení (str. 678), že všechen kult bohů vyšel z kultu mrtvých, nýbrž že nám také vyloží, jak máme si představovati vznik těchto božstev přírodních z kultu předků, ale po vysvětlení takém pátráme marně. I stojí obě tyto vrstvy náboženských představ vlastně docela nevyrovnaně vedle sebe a různé ony přežitky, jež dle Schradera do kultu přírodních bohů ze staršího stadia vznikly, nedovedou nám propast tu nikterak překlenouti. Není to ovšem vinou Schraderovou, nýbrž teorie, jíž se přidržel; neboť vycházíme-li po způsobu Spencerově a Lippertově z kultu předků, nemůžeme bez strojených a násilných prostředků vyložiti vznik bohů přírodních, kterých pro náboženství národů indoevropských nelze popříti.

Ovšem ani badatelé, kteří vycházejí z teorie Tylorovy a jichž jest převážná většina, nepředstavují si vždy účast obou těchto prvků náboženských, animismu a ctění zjevů a sil přírodních, na vznik a vývoj náboženství řeckého způsobem, jež bychom mohli bez vážnějších námitek přijmouti. Dokladem pro to jsou mi zvláště představy, jež o nejstarším stadiu náboženství řeckého si vytvořili Eng. Drerup a O. Seeck.

Engelbert Drerup podává nástin vývoje náboženství řeckého v době kultury mykenské, jejíž nositeli jsou dle mínění jeho Achajové a Ionové, ve spise »Die Anfänge der hellenischen Kultur. Homer« (v Mnichově 1903, str. 82—95). Kdežto Schrader stanoví pro pradobu indoevropskou celou řadu božstev přírodních, soudí Drerup, že ze společné pravlasti přinesli si Řekové pouze víru v jasného boha nebes, Dia, jemuž po boku stojí všeobslhlá matka Země, Gaia; nejvýše připouští vedle nich ještě božskou personifikaci posvátného ohně krbového, bohyni Hestii. Náboženství Diovo jest dle Drerupa ideální, čistý výraz náboženského vědomí indoevropského lidstva. Zeus ctěn byl původně beze všeho kultu, jsa pouhé ztělesnění universální moci světové. Ale právě tato universální povaha vylučovala osobní a blízký vztah jednotlivce k božstvům těm, a proto vytvořil si lid řecký vedle nich svá vlastní, nižší božstva, k nimž mohl se uchylovati ve všedních potřebách svých. Božstva ta mají dle Drerupa původ svůj v animismu, jímž rozuměti jest ožívování a oduševňování organických i neorganických zjevů světa vnějšího dle analogie života lidského. Tak vzniká v Řecku kult stromů, dřev, kamenů a zvířat, fetišismus a totemismus, jichž stopy můžeme sledovat od doby mykenské až hluboko do časů historických. Toto stadium náboženské není však schopno dalšího vývoje, ježto nevede k čistším pojmům o božstvu: přiděluje sice uctívanému předmětu duši, ale působení její jest možné jenom ve spojení s hmotným substrátem

jejím. Bylo tedy úkolem dalšího vývoje, sprostiti duši jejího objektu a obdařiti ji samostatnou existencí.

Vývoj tento uskutečnil se působením ideje, člověku vrozené, že život trvá i po smrti; idea ta vede ke kultu mrtvých, tak živému v době mykenské. V něm pojí se pieta k zesnulým s bázní před jejich tajemnou mocí, do života pozůstalých zasahující, kterou třeba všemožně si nakloňovati. Tu spatřovati jest kořen víry v daemony, jež u Řeků brzy naplnila celou přírodu zhoubnými, nevlídnými duchy.

V kultu mrtvých tedy vstoupila po prvé u vědomí lidské představa vyšších mocí, které působí, odpoutány jsouce od pozemského a hmotného. V něm jest sice spatřovati jeden z pramenů pozdější víry v bohy, nikoli však po příkladu Rohdově původ řeckého náboženství vůbec. I když duše nabývá po smrti mimořádné moci, nemá bezprostředního vztahu k silám přírodním, jichž vlivu jest člověk podroben. Také zjevy přírodní musily se jeviti hlubšímu myšlení jako projevy vyšší moci. Vlivem oné prastaré představy o všeládném bohu nebes spatřuje duch lidský i v těchto zjevech přírodních božstvo samo, a poněvadž vývoj života lidského od narození až k smrti jest obdobný neustálému vzniku a zániku v přírodě, představuje si člověk ona božstva přírodní v podobě lidské. Tak vstupuje nyní Diovi po bok sluneční bůh Apollon = Helios, k němuž druží se Hermes, Herakles a Dioskurové, a bohyně měsíce, jichž vůdkyní jest Artemis = Selene. Ve jménech těchto božstev jeví se však jen zřídka jejich funkce bohů světelných, což vysvětliti jest podle Drerupa tak, že božstva nebeská splynula záhy s různými lokálními bohy ochrannými, kteří vyvinuli se bezprostředně z víry v duše. Tak splynul na př. Apollon s ochranným božstvem pastýřů (*Ἀπόλλων* z pův. *Ἀπέλλων*, jež odvoditi jest od dorského slova *ἀπέλλα* = líska, ohrada ovčí). Tím způsobem vysvětluje si Drerup, proč božstva původně stejná se differencovala, jako Apollon a Hermes: splýváním s různými lokálními božstvy nižšími nabývají tito přírodní bozi svých četných a různorodých funkcí. Jiná z těchto božstev lokálních sklesla, když pronikla víra ve velká božstva nebeská, na stupeň heroů, a naopak zase byly nejvznešenější postavy z kultů lokálních povýšeny na bohy; tak jest tomu u Hery a Atheny, které z ochranných božstev obou hlavních středisk doby mykenské, Myken a Athen, povznesly se na stupeň bohyň všeřeckých.

Pomíjeje méně závažné vývody Drerupovy o vzniku ostatních božstev řeckých, zmíní se ještě pouze o jeho názoru na mythus (str. 110 n.). Uznává sice i pro tuto dobu mythus božský, ale vznik jeho nelze přý odloučiti od pověsti hrdinské; jest to vlastně jen stupňovaný a na bohy přenesený ohlas pověsti té. Mythos o bojích božských jsou jen zidealisovaný obraz hrdinských činů lidských.

Vidíme, že Drerup stojí v podstatě na stanovisku Tylorovu. I jemu jest kult duší a oduševňování a zbožnění zjevů přírodních pramenem náboženství. Naprosto však nelze souhlasiti s tím, že chtěje patrně zachovati pro svou theorii aspoň nejjistější výsledek srovnávací mytologie, postuluje hned pro počáteční stadium vývojové víru v boha nebes, pro niž ovšem nemůže udati jiného zdroje než vnitřní náboženské uvědomění člověka, jež jedině prý může vysvětliti jsoucnost onoho vznešeného, nadzemského božstva v době tak dávné jako jest pravěk indoevropský, tedy pramen čistě metafysického rázu. Tím jest přirozená řada vývojová porušena a jest jen výsledkem této nesprávné představy o vysokém stupni náboženství nerozdělených ještě Indoevropanů, že Drerup představuje si vznik oněch primitivních stadií náboženských (fetišismu a totemismu) teprve na půdě řecké za doby mykenské. Možno pak pochopiti tak rychlý vývoj k vyspělému náboženství homerskému?

Daleko důsledněji představuje si ve slépějích Tylorových vznik a počáteční stadia náboženství řeckého O. Seeck v díle »Geschichte des Untergangs der antiken Welt« (svazek II, v Berlíně roku 1901).¹ Východiskem všech náboženství jest Seeckovi potřeba pátrati po důvodech všeho, co vzbuzuje pozornost člověka; nejsou to však především změny přírodní, nýbrž tajemství života a smrti. I jest prvý náboženský pojem lidstva duše, jež oživuje tělo. Poněvadž pak představuje si primitivní člověk vše podle analogie sebe sama, přenáší i duši a vše, co o ní vybájl, na ostatní předměty živé i neživé. Právě tak jako duše lidská mohou se i tyto duše odloučiti a bez těla tékati. Duše přikládána nejprve rostlinám a stromům. Již na tomto stupni vzniká mythos, a sice tak, že člověk představuje si zjev přírodní podle analogie osudů lidských; na př. stromy, zmítané bouří, mění se mu v ženy, prchající před milenci, nebo v nymfy, prchající Satyrům. Než i v přerůzných jiných předmětech mohly se duše usaditi, a tak vzniká fetišismus.

K duším zemřelých pocituje člověk více hrůzy než lásky a úcty. Proto pečuje o jejich pohoštění. Ale víra, že každý předmět bez výminky má duši, obklopuje člověka příliš mnohým nebezpečnostvím a hrůzou, omezujíc volný pohyb jeho příliš, než aby to snesl na dlouho, zvláště takovou radostí ze života nadaný kmen jako byli Řekové. I omezena byla úcta tato na jednotlivá zvířata, která byla nápadná zvláštními známkami tělesnými, na duše jednotlivých stromů a kamenů, jimž přičítáno splnění dřívějších proseb. Daemonové ostatních předmětů byli čím dále tím více ignorováni, až klesli v úplné zapomenutí. Božstva, jimž dostalo

¹ Pozdějším vývojem náboženství řeckého zabývá se třetí svazek tohoto díla (v Berlíně 1909), o němž srov. úvahu Em. Peroutky (Listy filol. XXXVII, 1910, str. 295 n.).

se nyní vyšší účty na úkor druhých, byla zvláště ta, kterým dle povahy předmětů, jež oživovala, příslušel širší obor působnosti. na př. moře, nebe, země, hvězdy. Těmto několika daemonům vynikajícího významu dána byla nyní přednost před tisíci jinými dušemi, oživujícími prameny, stromy a kameny, a tak počal se ze zástupu daemonů odlišovati úzký poměrně kruh božstev, jenž měl později zalidniti řecký Olymp.

Z původního animismu vyvíjí se tedy znenáhla, podle Seecka již v době indoevropské, kult božstev přírodních, jenž pak vreholí v kultu slunce. K přetvoření tomu mnoho přispěl též přechod od života pastýřského a loveckého k rolnickému. V prvních dvou stadiích jsou zjevy nebeské člověku celkem lhostejné, na-proti tomu však musí rolník pilně jich dbáti; neboť na nich závisí zdar jeho úrody. I dochází k přesvědčení, že život vůbec vzniká vševládnou mocí otce nebes a matky země. Kdežto však dle arijské představy byla duše, sídlící v slunci a zemi, pouhý daemon, třeba mocnější a silnější všech daemonů ostatních, vyrůstá tato dvojice za života rolnického ve skutečná božstva, a to vlivem mythologie semitské. Tuto náboženskou myšlenku o všeobsahující dvojici božské, nebi a zemi, přijali pak Řekové a provedli ji do krajnosti, takže skoro všechny bytosti řeckého mythu božského i herojského nevyjadřují dle Seecka nic jiného než průměrné stránky a vztahy této božské dvojice. Tak ocitá se Seeck ve šlépějích solárních mythologů a provádí teorii tuto do takových krajností, že převyšuje v tom ohledu snad i samého Siecka (srovnej výše, str. 86 n.). Představu o této jednostrannosti podává na př. dlouhý seznam božstev a heroů, u nichž spatřuje stopy solárního významu (v dodatku k druhému svazku, str. 577 až 593); objevuje se tu mezi jinými Achilleus, Aias, Alkmaion, Asklepios, Diomedes, Hippolytos, Iason, Kadmos, Menelaos, Oidipus, Theseus a j. Ukazovati v jednotlivostech, jak násilnými a hledanými cestami dochází Seeck ve většině případů tohoto významu solárního, vybočuje z mezí tohoto oddílu, i odkazují v té příčině ke Gruppovu přehledu, str. 15 n.

Jak patrně z tohoto nástinu, jest Seeck stoupencem animistické theorie Tylorovy, ale způsob, jak si na tomto podkladě představuje počáteční stadia řeckého náboženství, jest jakýmsi kompromisem mezi teorií animistickou, solárním výkladem mytů a směrem, jenž věří v mocný vliv náboženských představ východních na Řeky, kompromisem po mém soudu nesprávným a také zbytečným; neboť že i na podkladě theorie Tylorovy můžeme vyložit zcela pravdě podobně vznik vyšších bohů přírodních, dokázal J. Král (Listy filol. XXVII, 1900, str. 430). A jako jest málo pravdě podobná myšlenka o vzniku oné nejvyšší dvojice božské působením vlivů orientálních, tak naprosto jest neodůvodněná domněnka Seeckova, že nutno uznávati v náboženském vývoji řeckém dobu, a to dobu několika století, kdy náboženská

spekulace zabývala se výhradně onou dvojicí božskou. Tak souditi může jen ten, kdo v každé bytosti božské nebo herojské dovede nalézt stopy původního solárního významu jejího.

I jiní spisovatelé souborných nástinů o dějinách řeckého náboženství v době, o níž jednáme, uznávají fetišismus, totemismus a kult předků za prvá stadia náboženství toho, třeba se vždy blíže nevyslovují, jak si vznik jejich představují. Mezi badatele tyto náleží na př. *Otto Kern* v přednášce »Über die Anfänge der hellenischen Religion« (v Berlíně 1902). Kern nevěří, že by si Hellenové přinesli z pravlasti představu velkého boha nebes, nýbrž soudí, že vstupující v historii, stojí na stupni divochů afrických a amerických, a že nejstarší formou náboženství jejich jest fetišismus. Naň ukazuje účta ke kamenům, zpracovaným i nezpracovaným dřevům, která se udržela ve zbytcích svých až do dob historických. Také totemismus lze v náboženství řeckém dokázati, jak svědčí idoly mykenské i různé stopy v době historické, na př. Černá Demeter ve Figalei (Pausan. VIII, 42, 4), Zeus Lykaios a zvířata, jež později stala se attributy bohů. V době mykenské setrvává lid na stupni fetišismu, kdežto ve vyšších vrstvách společnosti tehdejší počíná se objevovati víra v božství v člověku, jež vedla ke kultu předků. Tento kult hlásají výmluvně kopulové hroby v Orchomenu a Mykenách. Původ hellenského náboženství vůbec nelze však hledati v kultu mrtvých a ve víře v duchy. Náboženství Diovo vzniklo asi mezi XV. až X. stol. př. Kr. v Thessalii a jest neodlučitelné od Olympu. V Thessalii vynikli tehdy mocní vladaři, kteří zidealisování žijí v pověstech o Agamemnonovi, Achilleovi a j. Ti vytvořili Dia v soulase se svými představami o nejvyšším bohu; k vítězství pak dopomohl mu genius básníka Iliady. Náboženství Diovo bylo však jen oficiální; lid uchyloval se ve svých potřebách buď k prastarým bohům lokálním nebo k Demetře eleusinské.

Podobným způsobem jako Kern představuje si počáteční vývoj náboženství řeckého *Sam Wide* v nedávno vydaném nástinu náboženství toho v encyklopaedickém díle A. Gereka a Ed. Nordena »Einleitung in die Altertumswissenschaft« (sv. II, v Lipsku a Berlíně 1910, str. 191 n.). Vedle kultu duší, jenž pro dobu mykenskou i pro t. zv. ostrovní kulturu jest nepopíratelný, uznává i Wide v náboženství řeckém prvky fetišismu a uctívání bohů v podobě zvířecí, ač nelze rozhodnouti, zdali zbytky tohoto kultu souvisí s totemismem. Za primitivní stadium vývojové pokládáti jest animismus, v němž člověk představuje si i neživé předměty přírodní jako žijící a oduševněné, zcela dle analogie sebe sama. V mnohých případech musil tento názor míti vliv na náboženské představy primitivního člověka, ale nesprávně jest prý pokládáti animismus za jediné východisko náboženského vývoje. Najisto však možno tvrditi, že vlivem animismu byl počet bohů, či spíše duchů, v praehistorické době nekonečně velký. Bytost jejich ne-

byla ovšem ještě jasně vyhráněna; ze zástupu božstev těch nejsnáze lze odlišiti skupinu heroů, což jsou předkové kmenů a rodů, kteří sídlí v hlubinách země a odtud své požehnání posílají. Vedle těchto vlastních heroů jsou ovšem i jiní, kteří vznikli vlivem poesie epické; jsou to častěji stará božstva, jichž význam časem vybledl.

I Kern i Wide, ačkoli se nevyslovují blíže, jak si představují vzájemný genetický i historický poměr těchto počátečních stadií náboženských, jsou zajisté daleko blíže stanovisku Tylorovu než Spencerovu; neboť uznávají sice v Řecku rozsáhlý kult předků, ale neodvozují z něho náboženství vůbec.

I stručný nástin, jež o vzniku náboženství vůbec a řeckého zvláště podal *U. v. Wilamowitz-Möllendorff* v přednášce „Geschichte der griechischen Religion“ (Jahrbuch des Freien deutschen Hochstifts, ve Frankfurtě n. M. 1904, str. 1—30), upomíná v mnohém na názory Tylorovy. Wilamowitz ovšem nepřikládá u náboženství, která nabyla historického významu, tolik důležitosti počátkům jejich, jako spíše dalšímu vývoji. i nezdružuje se dlouho výkladem o dětství řeckého náboženství. K poznání jeho nepomáhají nám mythus a kult; neboť mythus, není-li vůbec pouhou hrou fantasmie, jest prý vymyšlen zpravidla proto, aby vysvětlil nějaký obřad v kultu nebo jméno, kult pak předpokládá víru v boha, jemuž jest určen; bůh má realitu pouze ve víře ctitele svého, ona jest prvním a rozhodujícím momentem a z ní nutno pochopiti boha, jenž jest jejím exponentem. O této víře nepoučuje nás u Řeků Homer; neboť o opravdovém náboženství nelze vlastně ani u božstev ani u lidí homerských mluvit. Od Krety nelze prozatím také čekat poučení.

Jak tedy máme si mysliti vznik víry a náboženství řeckého? Bůh jest dle terminologie Wilamowitzovy nikoliv subjektem, nýbrž praedikátem: všude, kde primitivní člověk setkává se s něčím, smyslům jeho nepochopitelným, kde tuší nějakou příčinu, nebo vidí působení síly nějaké, přisuzuje to vše bohu. Tak činí vůči živlům, slunci, moři, pramenům, blesku; neboť vidí, jak všechny tyto věci působí především na něho sama, a to, co v nich žije a působí, objevuje se mu obdařené vůlí a vědomím, protože myslí si věci dle toho, co jest mu nejbližší, dle sebe sama. Vše, co žije a buď mu prospívá nebo škodí, jest mu obdařeno duší, analogickou duší vlastní. Zkušenost podává tedy člověku pojem o bohu, tak jako pojmy o hmotných předmětech. Současně s tím pak opatřuje fantasmie lidská boha toho jménem, rodem, podobou i obydlím.

Vedle toho vnucuje se člověku stále tajemství života a smrti; pocituje ve vlastní duši trvalou moc blízkých jemu mrtvých, nemůže věriti, že by smrt tělesná zničila celého člověka, a tak jest i trvání duše po smrti pro něho faktem bezprostředně daným. K tomu druží se analogie života vegetativního a jiné obdobné

zjevy v přírodě, jako pravidelný oběh ročních dob. Tyto zkušenosti vedou člověka jednak k tomu, že uznává nejen božskost duší mrtvých lidí, čímž vzniká kult předků, nýbrž i duše své vlastní, jednak k pochopení universálně působících mocí, které jsou dárci života v přírodě a vládnou nad osudem lidským i nad dušemi mrtvých. Od lokálního osamocení božstva dospívá tak člověk k universálnímu pojetí jeho a na druhé straně zas vede stále bystřejší pozorování k diferencování božské moci a jejích nositelů.

Bohové jsou Wilamowitzovi exponentem lidského citu; vše, co pociťuje člověk jako mocnější než jest sám, stává se mu bohem, a ten utváří se dle jeho citu a s ním se mění. Náboženství řecké vyznačuje se zvláště tím, že pociťuje působení boha v živlech, a tento rys zachovalo si zvláště dlouho. Ale vývoj myšlení a vzrůst morálního citu vedl k tomu, že božské zjevuje se stále více ve vnitřním životě člověkově.

Badatelé tito, třebaš velkou většinou nevycházeli po způsobu Spencerovu a Lippertovů z kultu předků a nevyvozovali z něho původ všeho náboženství, přece uznávají jej za důležitou součást náboženských představ. Proti názoru tomuto vyslovil se však v poslední době velmi rozhodně *Ed. Meyer* (*Geschichte des Altertums*; sv. I, část 1, v Stuttgartě a Berlíně 1907, str. 105 a 119 n.); hlas této přední autority v oboru dějin starověkých jest zajisté závažným svěděním v této příčině. Meyer shledává příkré rozpory v těchto animistických teoriích, z nichž nejzávažnější jest, že z jedné strany odvozují vznik všech náboženství z moci a síly, jež přisuzuje se duším zemřelých, z druhé strany však musí připustiti, že kult mrtvých jest jen k vůli nim, nikoliv k vůli živým, a že duše jsou bezmocné a ubohé, nedostane-li se jim od pozůstalých kultu. Výrazem »kult předků« možno pouze označiti víru, že duše zemřelých předků mají zájem na osudech potomků svých a mohou na ně blahodárně působiti, ale tato víra nemá nikde význačné síly náboženské. I u národů s velmi vyvinutým kultem předků, na př. u Číňanů, jsou předkové odděleni od bohů nepřekročitelnou propastí. Kdežto tito jsou živoucí a život dávající bytosti, jimiž jest vůbec teprve existence kmene možná, žijí duše mrtvých jen dary svých příbuzných a nad to ještě jest existence jejich zcela mlhavá. Ve vlastním náboženství zaujímá tento kult mrtvých jen velmi podřízenou roli a v podstatě náleží spíše v obor mravů a zvyků národních, a tu také může ovšem nabýti pro kulturní vývoj národa (na př. Egyptanů) velmi značného významu. Mínění toto, že bohové jsou vlastně předkové kmene nebo rodu, jest tak povreční, jako kdyby prý někdo chtěl na př. kult Madonny v církvi křesťanské odvozovati z toho, že Ježíš Nazaretský měl matku Marii.

Námítky, jež *Ed. Meyer* proti uznávání kultu předků za pramen náboženský pronáší, nejsou arci úplně nové. Leccos uvedl

proti této theorii J. Král (srov. zvláště oba články v Listech filol. XXX, 1903, str. 89 n. a 405 n.), ačkoliv nezamítl ji ještě úplně, nýbrž uznává (str. 89 n.), že i ctění předků mohlo vésti ke vzniku heroů, po případě i bohů; u Řeků jest mu na př. Amfiaraos a Trofonios dokladem toho. Myslím však, že po námitkách Meyero- vých nutno i od tohoto zmírněného stanoviska upustiti. Rozdíly, jež Meyer mezi kultem bohů a uctíváním předků stanovil, tvoří po mém soudu vskutku nepřekročitelnou hranici mezi oběma kategoriemi a nutno i v případech, jež Král uvádí, pomýšleti spíše na prastaré daemony, v hlubinách země sídlící, než na duchy předků.

Ed. Meyer vystupuje však i proti teoriím, jež původ náboženství odvozovaly z totemismu, jichž zástupcem jest zvláště F. B. Jevons (srov. Listy filol. XXVII, 1900, str. 419 n.), a tu ovšem ještě větším právem než v případě předešlém. Uznává pouze (str. 108), že jest široce rozšířená představa, že duše lidské nabývají po smrti podoby zvířecí a tak vstupují v družinu boha kmenového. Bůh ten představován jest v podobě zvířecí a dle primitivní víry zplodil v této podobě jako praotec kmene nejstarší lidi, i jsou zvířata tohoto druhu nejbližší příbuzní příslušníků kmene a podle nich také dostává kmen jméno. Jen to jest podstatou t. zv. totemismu. Pramen a nejstarší útvar náboženství v něm hledati nelze; neboť ve skutečnosti nevzniká božstvo z kultu zvířat, dokonce pak ne z víry, že duše předků žijí dále ve zvířatech, nýbrž naopak vyvíjí se kult zvířat z vědomí odvislosti od živoucích a oduševněných mocí, které se musí projevit, ztělesniti v některých objektech přírodních, aby byly dostupny smyslům lidským, v tomto případě ve zvířatech. Proto také shledáváme všude vedle kultu zvířat nejen uctívání bohů v kamenech, stromech a jiných hmotných objektech, nýbrž i rozsáhlou víru v duchy, a lidé odvozují původ svůj právě tak u Indiánů jako u Řeků nejen od zvířat, nýbrž i od stromů a skalín. I jinak jest při uznávání představ totemistických potřebí zvláštní opatrnosti. Jest na příklad rozšířeným zvykem, že lidé i kmenové nazývají se podle zvířat, aniž jest s tím spojen jakýkoli kult zvířat těch; často jsou jména taká pouhé přezdívky nebo zase čestné názvy dle vynikajících vlastností určitého zvířete.

Jakým způsobem však představuje si Ed. Meyer sám vznik náboženství a počáteční stadia jeho? Náзор jeho o těchto významných otázkách jest v podstatě tento (str. 85 n.). Základem všeho myšlení lidského jest pud kausality, jenž nutí nás pojímati každý zjev jako účín nějaké příčiny. Dualismus, jenž tím vzniká, jest člověku bezprostředně dán: uvědomuje si stále dvojí řadu fakt, v kausálním vztahu k sobě stojících; jednak jsou to vnitřní stavy citění, představování a chtění, jednak vzbuzené jimi tělesné pohyby a činy. Dualismus těla a duše jest tedy původní zkušenost člověková, nikoliv produkt přemýšlení, třeba sebe pri-

nitivnějšího, i jest zbytečno ptáti se po původu představy o duši. Vnější děje může člověk postihnouti jen úsudkem z analogie své vlastní vnitřní zkušenosti. Proto vnější zjevy, pozorované na jiných bytostech živých, jak lidech tak zvířatech, jsou vzbuzeny stejnými duševními processy, jaké sám v sobě poznává. Spolu učí jej zkušenost, že může nejen působiti na tělo cizí, dostane-li je ve svou moc, nýbrž také na cizí duši, a tím na jednání její.

Stejně však představuje si primitivní člověk také projevy světa vnějšího, jež my pokládáme za neživý, ale jenž často zasahuje do života jeho ještě rušivěji a nevypočitatelněji než lidé a zvířata. I tu musí spatřovati projevy vůle mocných bytostí, na něž jest tedy možno právě tak působiti jako na lidi a zvířata. Ale působení to jest v tomto případě daleko obtížnější, poněvadž předmět, který zdá se neživým, na př. kámen nebo dřevo, jež člověk v ruce drží, může v nejbližším okamžiku mu uškoditi. Toto vnitřní, oživující agens, jež můžeme zváti duší, a jež sídlí v každém živém i neživém objektu přírodním, není spojeno nerozlučně s tělem, nýbrž může je opustiti buď na čas, jako ve snu, nebo trvale po smrti, může objevovati se za života i po smrti jinému člověku a naň působiti. Právě tak jest tomu i s dušemi, sídlícími v objektech přírodních; jen ono spojení s tělem je u nich ještě daleko volnější, ba částečně nejsou vůbec vázány na určité viditelné tělo, nýbrž lze je poznati pouze dle jejich působení (na příklad hrom a blesk). Tím obtížnější jest však vliv na ně.

Také duše ve světě volně tékající mají nějakou vlastní formu, v níž se zjevují, ovšem jinou než těla světa hmotného, asi takovou, jako postavy ve snu se zjevující. A tak vytváří se vedle světa hmotných bytostí svět druhý, smyslům nedostupný svět duchů. Ti ovšem působí stále na svět hmotný a mohou také buď z vlastní vůle neb mocí kouzel dočasně neb trvale do něho vstoupiti tím, že přijmou hmotnou podobu. Tento způsob myšlení primitivního člověka označuje Ed. Meyer se Steinthalem výrazem »mythické myšlení«. Jím vykládá si člověk všechny příhody životní i zjevy přírodní a z něho vyrůstá množství vysvětlujících, aitiologických představ a výkladů, jež se dědí od generace ke generaci. Vždy jest v nich něco tajemného, poněvadž jednají právě o tajemném působení duší, v předmětech sídlících, a duchů, po celé přírodě tékajících. Vznikají hlavně z potřeb praktických; vědomosti o duších poskytují možnost na ně působiti a povolnými je učiniti. Odtud vysvětlíme si vznik čarodějství a nesmírný vliv, jaký čaroděj na primitivního člověka má. Tu jest hledati též zřídlo náboženství.

Čarodějství jest podstatným rysem doby, v níž převládá mythické myšlení. Čarodějové, kteří znají obřady a prostředky,

jimiž možno působiti na tajemné moci světa vnějšího, vyskytují se tu všude, ovšem s různým vlivem a po nestejnou dobu u jednotlivých kmenů. Mnohé kmeny propadly úplně jejich vlivu a tím pozbyly možnosti dosáhnouti vyššího stupně kulturního (tak mnohé kmeny indiánské a africké); jenom u národů, kteří překonali duševní tlak stavu čarodějů, jest možný další vývoj kulturní a náboženský. Vedle tohoto duševního útlaču, jež nad myslí svých krajanů provozují, jest dalším podstatným rysem stavu čarodějů, že činnost jejich vztahuje se vždy jen k určitému případu a obrací se z nesmírného zástupu duchů a duší vždy jen k určité bytosti také, a to pouze pro okamžik, kdy si ji představuje v činnosti. Ale jsou i duchové a duše v určitých objektech sídlící, kteří působí nepřetržitě na člověka, i jsou pro něho určitými a trvalými osobnostmi, od zástupu ostatních duchů přísně odlišenými. To jsou bohové, v odporu k duchům bytosti trvale existující a vždy stejným způsobem působící.

Bohové dělí se dle oboru své působnosti na dvě třídy, na universální božské moci, které působí stejnoměrně v celém světě, ať již fyzickým nebo intelektuálním, především pak ve zjevech kosmických, a dále na božstva omezená na prostorově ohraničený obor činnosti, ať již působí na okolí z určitého objektu přírodního (hory, kamene, zvířete a pod.), nebo z předmětu rukou lidskou zhotoveného, ať již jsou nerozlučně spojena s určitým lidským sdružením (kmenem, družinou a pod.). V prvním z obou případů jsou zase možny dva názory; buď spatřuje člověk v každém zjevu přírodním a předmětu světa vnějšího manifestaci určitého božstva, takže bůh a svět jest identický a vznik jejich současný (jako u Řeků), nebo je princip oživující přísně odlišen od hmoty, o sobě neživotné, v níž bohové bydlí (tak u Semitů). Obě kategorie božstev sice časem splývají, ale přece jest onen základní rozdíl patrný. Božstva první skupiny existují jako trvalé bytosti, a působí věčně stálými projevy (naše zákony přírodní), kdežto bozi kategorie druhé jsou vlastně duchové, jichž božská povaha spočívá jen v tom, že byvše trvale připoutáni k určitým, o sobě libovolným objektům, stávají se sami trvalými bytostmi a nabývají určitých vlastností, jež činí člověku možným vejíti s nimi v stálý, pevně upravený styk. Toto trvalé spojení jest kultus a jím liší se božstva tato od duchů, jimiž zabývá se čarodějství a s nimiž jest styk vždy jen okamžitý a případový. Božstva tato jsou spojena nerozlučně se svým kmenem, příslušníci kmene jsou potomky jejich; neboť oni jsou praotcové kmene. Tak vyložiti jest kult předků. Kult jest podstatnou známkou pouze u božstev této druhé skupiny, kdežto bozi skupiny první ho původně nemají, neb jen v nepatrné míře (na př. Helios a Selene). Kult není tedy nerozlučně spojen s pojmem božstva; takou vlastností jest pouze vědomí žijoucí a trvalé osobnosti nadlidské, s níž člověk musí počítati.

Jako všichni duchové mají i bozi duchovní tělo, s nímž mohou se volně a pravidelně všude pohybovat. Vedle toho však jsou buď trvale spojeni s tělem hmotným, na př. božstva světelných těles nebeských, nebo aspoň v něm čas od času se usazují. Těla ta jsou buď předměty přírodní, jež sami si za bydliště zvolí nebo jim od lidí jsou vykázány a upraveny, ale snad ještě rozšířenější jest víra, že bohové dlí ve zvířatech, a jimi projevují své dobré neb škodlivé vlastnosti. Tak vyvíjí se mezi jiným i představa, že duše lidské nabývají po smrti podoby zvířete, v němž sídlí bůh kmene a zároveň praotec jeho.

Spojení boha s hmotným tělem neruší jeho volnost pohybu, a také ne jeho neviditelné, duchovní tělo. Proto může se bůh usídliti na čas neb i současně v několika předmětech hmotných. I snaží se mítí člověk boha svého všude tam, kde ho potřebuje, zřizuje mu různé stánky a konečně zkouší i jeho duchovní tělo ztělesniti. Tak vznikají obrazy a sochy božstev v nejširším smyslu slova, jež označujeme souborně jako fetiše. Tu ovšem nutno mítí na paměti, že člověk nikdy neuctíval předměty samy jako boha, nýbrž že jsou to pouze těla, jež pro svá božstva vytváří.

Jako původ, postava a obor působnosti, tak rozdílny jsou i osudy bohů a představy o tom utvářejí se zvláště pestře u těch bohů, jichž působení projevuje se v životě přírodním. Pro zjevy tyto nalézá mytické myšlení hojně výkladů, často velmi naivních a sobě odporujících, jež tvoří mythus v užším slova smyslu. Jsou to vlastně posvátné dějiny, jež vyvěrají z aktů bohoslužebných (*ἱεροδραμα*), které vysvětlují a motivují. Ač původní smysl těchto mythů stal se často nesrozumitelným, dědí se stále dále, až promění se ve vypravování o určitém příběhu, který se kdysi v pravěku udál. Vypravování taká mohou se pak stěhovati od národa k národu, při čemž bůh může se změnití v lidského krále neb hrdinu, a tak vzniká pověst hrdinská.

Jako prvek, jež dále rozkládati nelze, postavil tedy Ed. Meyer na počátek všelikého vývoje náboženského pojem kauzality. Proti názoru tomuto, jež nehlásá ovšem Ed. Meyer sám, vystupuje v poslední době *Vilém Wundt* ve svém epochálním díle *„Völkerpsychologie“*, jehož druhý svazek, skládající se ze tří rozsáhlých dílů (v Lipsku 1905, 1906 a 1909) probírá velmi důkladně všechny otázky, mythu a náboženství se týkající. Wundt dokazuje (II, str. 179 n.), že primitivní člověk nepociťuje nutnosti kauzálního spojení nejen při zjevech zvyklých a denních, ani při pravidelném střídání a průběhu jevů světa vnějšího, nýbrž že se pud ten probouzí toliko znenáhla při neobvyklých a prudkostí svou ohromujících zjevech přírodních, zvláště nesmírným vlivem, kterým působí na člověka nemoc a smrt.

Jest psychologickým omylem domnívati se, že primitivní člověk byl náchylen uznávati všude kauzální spojení zjevů. V pravidelném střídání jeich jest to jen jeden obor fakt, které člověk

nutně spojuje jako následek s předcházejícím, to jest při projevech vlastní vůle, k nimž druží se vědomí vlastní moci. Tu jest psychologický původ vši kauzality. Mimo vlastní vědomí neexistují ve světě okolním pro něho projevy, jež by prýštily z vnitřní moci předmětů světa toho; člověk také nepřenáší vlastní vůli a jednání na předměty jiné.

Z. jakého pojmu vychází tedy Wundt ve svém nástinu vývoje představ náboženských, jež chce podati na podkladě psychologické analýsy zjištěných zjevů a fakt? Ježto nejsou nám známi národové bez představ o duši, a poněvadž o tak zv. periodě praeanimistické, kterou někteří, jak dále se zmíníme, uznávají, nevíme nic určitého, nutno zvoliti za východisko zkoumání primitivní představy o duši.

Pojem duše jeví se nám při bližší analýsě ve dvou formách, jest to především t. zv. »poutaná« duše, nebo duše »tělesná«, jež jest vlastností těla samého a jeho orgánů a sídlí buď v těle celém neb jednotlivých jeho orgánech, na př. ledvinách, krvi, srdci. Od této duše tělesné lišiti jest přesně duši volnou neboli duchovní (Wundt ji zove též psyche).

Představa o ní vyplynula ze dvou pramenů, jednak z poznání, že funkce životní ustávají s uniknutím posledního dechu v okamžiku smrti, jednak z obrazů, jež člověk zvláště ve snu spatřuje. Dle toho rozeznává Wundt mezi duši dechovou (Hauchseele) a duši stínovou (Schattenseele). Spojí-li se představy o obou těchto duších, vzniká představa o duchu, kdežto duše dechová, probouzejíc asociace s rychlými a snadno pohyblivými předměty, vede k ztělesňování duší. Červ ze zahnívajícího těla vylézající a had jsou prvé takové inkorporace duší; vyšší jsou představa o duši jako ptáku neb jiné létající a rychle se pohybující bytosti a předmětu. Společnou vlastností všech těchto různých představ o duši jest, že duše náleží vždy určité, individuální bytosti. Ale právě tím, že může přejíti do přerůzných těl a podléhá stálému tékání, pozbývá znenáhla vztahu k individuální bytosti a mění se v ducha, jenž sice může vrátiti se do těla lidského (na př. v nemoci, ekstasi a pod.), ale pocíťován jest pak za bytost cizí, od duše rozdílnou.

Třetí kategorie bytostí, jež se liší i od vlastních duší i duchů, ač také kotví v okruhu týchž představ, jsou daemonové. S duchy je sbližuje nedostatek vztahu k individuální bytosti, ale liší se od nich tím, že jejich činnost uvádí se ve vztah s neštěstím a štěstím člověka jak v jeho životě vlastním, tak v jeho poměru k přírodě. Zpravidla vystupuje u nich do popředí a původní jest jejich působení neblahé.

Soubor představ, jež vztahují se k duším, duchům a daemonům, tvoří viru v duše, která jest majetkem všech národů, tvoříc třeba ne vždy celý, tedy aspoň důležitý a významný díl

světového názoru jejich. Vnější výraz této víry jest kult duší, jenž nemá však ještě nutného vztahu k náboženství.

Kult duší projevuje se ve třech hlavních formách. Nejnižší z nich označuje Wundt názvem primitivní animismus a rozumí jím onen stupeň víry v duše, v němž jednak existují představy o duších jen ve svých dvou nejpůvodnějších formách, totiž duše tělesné a stínové, kdežto pozdější hojně metamorfosy duše objevují se nejvýše ve skrovných začátcích, a jednak kde kult mrtvých přestává v podstatě na obraně před škodami, jichž jest se obáhati od mrtvých a kouzel, jež hrozí člověku od živých.

Druhý stupeň víry této tvoří t. zv. animalismus a manismus. Prvým výrazem nahrazuje Wundt obvyklejší výraz totemismus, jenž jest pouze určitým stupněm této fáse vývojové, při níž stává se zvíře předmětem kultu a představ mythologických, v něm se projevujících. Zvíře pokládá primitivní člověk za bytost s ním stejnorodou, ale v celku mocnější než jest sám, jejíž hněv jest mu zhoubný a jejíž ochrana nutná. Z toho vyvíjí se kult určitých zvířat, ctěných jako ochranní duchové a praotcové určitých kmenů, zvířata totemová. Zvíře stalo se dříve předmětem kultu než člověk a tak také jest kult předků lidských pozdější fází vývojovou. Tento kult předků, čili, jak ho spisovatel nazývá manismus, přechází opět v kult heroů.

Představa o ochranném duchu, která projevuje se v totemismu i manismu, šíří se se stoupajícím stykem kmenovým a s rozmanitějším způsobem života a zaměstnání i na jiné obory životní. Tvoří se představy o bytostech ochranných, které sesílají požehnání městům, krajům, bdi nad zdarem práce rolníkovy, řemeslníkovy, po případech se mstí, byl-li jejich kult zanedbán. Tak vzniká třetí stupeň této víry a kultu duší, totiž kult daemonů, bytostí, které nemají již vztahu k individuálním duším, ač mají jejich vlastností. Jako nejvyvinutější forma víry v duši zasahuje kult daemonů v daleko větší míře než předchozí stadia v představy přírodního mythu, pověsti hrdinské a ethických náboženství.

Pro další vývoj největší důležitosti nabyla zvláště skupina daemonů vegetace, která jest nerozlučně spojena se vznikem a rozvojem rolnictví. Vyvíjejí se tu dvě skupiny těchto bytostí, jichž přízeň snaží si člověk udržeti a hněv jejich odvrátiti. Jedna z nich žije v půdě zemské a jejich plodech, kdežto skupina druhá žije a působí z dálky, ve větru a mraku, v dešti a úpalu slunečním. K této skupině daemonů připíná především své představy fantasmie mythy tvořící, daemonové vegetace přetvořují se v daemony nebeské a tím dokonává se přechod daemonů v bohy. Kult daemonů tohoto druhu vyznačuje se již všemi podstatnými známkami, jež příslušejí pojmu náboženství, ale pravými bohy ještě nejsou; neboť z charakteristických vlastností božských, jež jsou osobnost, nadlidská moc a nadsvětský byt, přísluší jim pouze je-

diná, totiž nadlidská moc. Ovšem nejsou s tohoto stanoviska bohy ani zvířata totemová ani duše předků; jim schází naprosto osobní ráz představy božské a zpravidla též mimozemské sídlo a nesmrtelné bytí. Tím není řečeno, že by při vzniku bohů nepůsobily i představy o duši; neboť i bohové jsou bytosti oduševnělé. Ale touto vlastností, oduševněním, nevysvětluje se ani dost málo vlastní podstata boha; neboť tu sdílí se všemi jinými objekty mythologické appercepcce. Primitivní národové nemají dle tohoto měřítka, získaného z představ o bozích národů kulturních, vůbec bohů; bytosti, jež tu tímto jménem bývají označovány, jsou pouze daemoni. Ani náboženství nejstarších kulturních národů (Babylonanů a Egyptanů) nepodávají nám bezpečnou zprávu o vzniku představ o bohu; neboť vývoj jejich udál se v době, která daleko předcházela památky nám zachované. Odpověď k otázce o vzniku bohů možno hledati u národů s počínající a bohatě rozkvétající kulturou, v níž kvete ještě pověst hrdinská a zároveň již vyznačuje se mythus božský vlastnostmi, jež činí možným stopovati vzájemný poměr postav daemonů a hrdin k bohu. Jsou to hlavně Řekové a Germané. Řecký svět bohů, jak se nám jeví u Homera, ukazuje jasně, že není původní; třebať tu bohové již vystupují jako postavy zcela výrazné a vyvinuté, můžeme na nich ještě sledovati, jak se vyvíjí typus boha z typu hrdiny. Z uvedených tří podstatných záamek pojmu boha má již typus hrdiny pevnou osobnost, již nabyt tím, že v něm byly lidské vlastnosti stupňovány nad obyčejnou míru, a jako jest hrdina stupňovaný a zidealisovaný člověk, tak vzniká bůh stupňováním typu hrdiny; oněch dvou vlastností, jimiž se bohové od hrdin liší, nabývají teprve znenáhla působením kultu, jenž představu o bohu stále zdokonaluje. Bohové řečtí, zvláště jak se nám u Homera jeví, ukazují svými lidskými vlastnostmi, že jsou teprve na cestě k onomu pravému typu božstva. Pojem boha předpokládá tedy daemony přírodní, zvláště vegetace, a lidské hrdiny, a jest stupňováním jich.

Nelze tedy u primitivních národů mluvit o bozích, nýbrž pouze o daemonech a proto také nutno přesně rozlišovati mythologii od náboženství. Jestliže člověk věří, že duše uniká z těla jako dech a objevuje se mu ve snách, jestliže představuje si hvězdy, mraky a jiné přírodní zjevy jako živoucí bytosti a tvoří si o nich mythy, nelze tu mluvit ještě o představách náboženských; neboť jinak bylo by nutno pokládati za předmět náboženského přesvědčení každý smyšlený příběh, jenž u některého člověka dojde víry. Mythus obsahuje, pokud mythologické myšlení samo ovládá vědomí lidské, celý světový názor určitého národa; jest právě tak předchůdcem příští vědy, jako řídí jednání člověka. Nejdéle ovládá přirozeně mythus představy, které se vztahují k životu po smrti a k světu pomyslnému vůbec, a pokud představy tyto náleží spolu v obor náboženství, nebo s ním hraničí,

jest pochopitelné, že náboženství jest protkáno mythologickými prvky, jež nutno vyloučiti, chceme-li se dobrati čistého pojmu náboženství. Odloučiti oba pojmy jest úkolem psychologie i historie.

Vnější známkou, bez níž nelze si náboženství mysliti, jest kultus. Ale každý kult nevychází z náboženských motivů, zvláště na nižších stupních vývojových. Také další známka, že musí býti závazně platným pro určitou společnost lidskou, není ještě rozhodující, jak o tom četné čarodějné kultury svědčí. Náboženství může vyplynouti jen z kultu bohů, v nichž po prvé objevují se bytosti, jež jsou lidské a smyslné, ale zároveň pokud možno nadlidské a nadsmyslné. I tu jest ovšem náboženství spojeno s mythem; neboť člověk musí si nějak znázorniti vztahy k těmto mocným bytostem, mají-li míti trvalý vliv na jeho jednání, a to nemůže učiniti jinak než pomocí fantasie, mythy tvoříci. Tak vstupuje výtvarné umění a mythologická poesie ve službu náboženství, kteréž ovšem je zase obklopují často prvky jemu cizími. Odtud vzniká boj filosofie proti mythu, čímž však se činí možným další pokrok náboženský, jenž vede k víře v ideální, nadsmyslný svět, v němž člověk představuje si uskutečněny ideály svých nejvyšších snah. A tak dospívá Wundt k této definici náboženství: jest to pocit přináležitosti člověka a světa jej obklopujícího k světu nadsmyslnému, v němž myslí si uskutečněny ideály, jež se mu zdají nejvyšším cílem lidské snahy.

Krátce ještě chci se zmíniti o tom, jak vykládá Wundt psychologicky vznik mythu (I, 577 n.). Všechny mythologické theorie shodují se v tom, že mythus oživuje objekty okolního světa a mění je v bytosti citící a volní. Odkud vzniká tato vlastnost mythologického myšlení, již můžeme nazvat personifikující? Pramenem tím jest činnost fantasie mythologické, jež není podle Wundta projevem zvláštní schopnosti vědomí našeho, nýbrž jest v podstatě totožná s fantasií vůbec, vyznačující se jediné tím zvláštním momentem, že při ní jest projekce citů, afektů a popudů volních v předměty světa vnějšího tak obsáhla, že předměty ony objevují se nyní jako oživené a osobní bytosti. Toto mythologické personifikování jest opět pouze modifikací všeobecnější funkce, bez níž by předmět, který fantasie tato předpokládá, vůbec pro naše vědomí neexistoval, to jest appercepce. Činnost této fantasie však nevzbuzuje každý předmět stejnou měrou, nýbrž rozhoduje o tom střídavý zájem myslícího podmětu, jenž se mění s podmínkami kulturními i s duševní náladou člověka. Poněvadž však tyto podmínky shodují se přec v jistých všeobecně lidských rysech, jsou i mythologickému myšlení společny určité, ovšem zcela všeobecné motivy, a také vývoj mythů jeví ve všeobecných základních zákonech právě tak shody, jako v jednotlivostech nejpestřejší různost.

Všechny původní mythologické představy jsou bezprostředně danou skutečností, i jest symbolický a rationalistický výklad

mythů naprostým jich nepochopením. Čím jsou představy tyto primitivnější, tím více lpí na nich povaha bezprostřední skutečnosti; původní člověk nepřemýšlí vůbec o příčinách, proč na př. se mu zjevuje duše zemřelého ve snách, nýbrž přijímá zjev ten právě tak jak se mu zjevuje, totiž za dvojence člověkovu, který se liší od skutečného člověka hlavně svou stínovitou povahou a náhlým příchodem i zmizením svým. Tento dvojenec jest právě duše, i ona jest mu bezprostřední zkušeností, získanou bez všeliké reflexe. Složitější zjevy a představy mythologické spočívají na asociaci. Tak na př. k zjevům, provázejícím smrt pojí se bezprostředně pevnou asociací poslední hluboký výdech umírajícího, jenž jest pro člověka skutečnou duší, z těla unikající. K tomu řadí se pak přirozenými vztahy představ další členové associační, jimiž se představa o duši stále více vzdaluje od svého původu; dech může býti pokládán za oblaček, tím vzbudí se představa oblak a tím opět létajícího ptáka neb vycházejícího a zapadajícího slunce. A tak vznikají mythy o ptácích, kteří věští smrt a pod., a konečně různé vztahy, jež spojují víru v duše s mythy slunečními.

Zdržel jsem se úmyslně déle u díla Wundtova, ač i tak mohl jsem naznačiti jen v nejhlavnějších rysech přebohatý obsah jeho; učinil jsem tak proto, že je pokládám za nejvýznačnější zjev mythologické literatury posledních let a za nejpronikavější pokus o všestranné vyjasnění záhad, jež zahalují nám vznik a vývoj mythů a náboženství. Jisto jest ovšem, že není to pokus definitivní a že bude ještě mnohokrát tato tkanina Penelopina rozpředena a znovu utkána, ale prozatím musí býti spis Wundtův nutným podkladem všeho dalšího studia.

Jak výše uvedeno, stanovil Wundt jako nejnižší a základní stupeň víry v duše t. zv. primitivní animismus. Vyskytli se však badatelé, kteří soudili, že zprávy o kultech a náboženských představách některých, zvláště necivilisovaných kmenů, dovolují nám pokročiti ještě za tuto hranici a stanoviti za východisko zkoumání ještě primitivnější představy než k jakým dospěl animismus. Lze tu rozeznávatí dva různé směry.

Zástupcem směru prvního, jenž označuje se názvem »náboženství praeanimistické« nebo »animatismus«, jest hlavně *R. R. Marett* (Preamimistic Religion; Folk-Lore XI, 1900, str. 168 n.). Vycházeje z předpokladu, že již nejprimitivnější člověk pokládal duši za bytost samostatnou, nezávislou na fysickém sídle jejím, soudí, že pramenem nejen představ o duši, nýbrž i náboženství vůbec jest všeobecná víra v duchy a kouzla. Psychologickým základem tohoto animatismu, jenž oživil celou přírodu nevlídnými a zkázonosnými duchy, byly pocity bázně, hrůzy a vznikající z toho úcty (Marett užívá pro to výrazu »awe«). Pocity takové vzbuzuje vidění ve snu, nemoc a jakýkoliv neobvyklý zjev. Tak vzniká jakýsi naprosto neurčitý, všeobsahlý supernaturalismus,

jehož pouze speciálními případy jsou zjevy, zahrnované v pojem animismu.

Ale ve skutečnosti jest, jak ukazuje Wundt (II, 172 n.) tento předpokládaný praeanimismus daleko vyšším stadiem náboženského vývoje než animismus, jak jej Wundt stanovil; neboť vychází z předpokladu, že počátek všeho myšlení tvoří rozlišování duše od těla, kdežto ve skutečnosti jest primitivnímu člověku nemožno mysliti si duši jako něco netělesného a beztvárného. I duše vycházející z těla není nehmotná, nýbrž představována jest jako rychle se pohybující tvor, na př. pták, a teprve později odděluje se jako duše stínová od svého tělesného podkladu.

K zcela jiné představě o původním a nejstarším stadiu náboženském dospěl *Andrew Lang* ve zpise »The making of religion« v Londýně 1898, 2. vyd. 1900). Ze zpráv o náboženských představách některých, zvláště necivilisovaných kmenů australských, polynesských, severoamerických a j. vyvozuje, že původním náboženstvím lidstva byl monotheismus. V představách kmenů těch neobjevují se totiž stopy kultu duší ani kultu předků a přece věří ve vyšší bytost, jež ovšem u různých kmenů velmi značně od sebe se liší. Z toho vyvozuje, že tento monotheismus jest původní formou náboženství.

Nehledě k nejistotě takovéhoto zpráv u kmenů, kde tradice může se zakládati leda na upomínkách pouze několika generací, jest, jak ukazuje opět Wundt (III, 405 n.), nesprávná základní alternativa, ze které Lang vychází, že totiž buď vznikli bohové z kultu duší nebo jsou aspoň právě tak původní jako představy o duši. Rozdělením tímto nevyčerpávají se všechny existující zjevy mythologické; chybí tu daemonové, kteří nejsou ani duše ani bohové. Mnozí z těchto primitivních »bohů« nejsou ve skutečnosti bohy — jakož vůbec Lang nevymezuje přesněji pojem tento —, nýbrž patří mezi daemony přírodní nebo primitivní hrdiny kulturní a pod.

Tím ocitáme se u konce svých úvah. Obraz, jež jsme o jednotlivých směrech studií mythologických na podkladě nejvýznačnějších ukázek podati se snažili, jest, jak patrné, velmi pestrý a ukazuje, že daleko jest ještě doba, kdy třeba jen o hlavních zásadách zkoumání mythologických a náboženských nastane mezi badateli shoda. Stále ještě zůstává jednostrannost, s jakou stoupenci určitého směru usilují provést zásady jeho na případech pokud možno nejčtetnějších, hlavní vadou většiny mythologů, ač přece nemůže býti pochyby o tom, že jedině kritický a rozvážný eklekticismus může tu přinést žádoucí nápravu. Žádný směr není tak špatný, aby zasluhoval úplného opominutí; i naprosto skoro odsouzený směr srovnávací mythologie může nám býti, zvláště pokud si všímá nižších představ mythologických,

dobrým vodítkem v dobách, kdy Indoevropané ještě nerozešli se do pozdějších sídel svých.

Ne každému směru připadá ovšem stejný úkol při budování dějin náboženství a mythologie národů klassických, k nimž výhradně jsme tu přihlíželi. Prvé základy položití jest povolán směr animistický, jehož psychologické prvky a vývojová stadia nastínil zvláště Wundt. Kde nestačí materiál náš pro výklad některých primitivních zjevů náboženských, bude možno, ovšem s náležitou kritičností, užiti poznatků, jichž nabyl směr anthropologický. Odtud přejmeme, jak myslím právem, i myšlenku, že v náboženství, zvláště řeckém, rozlišovati jest dvě vrstvy, abychom tak rekli, oficiální a lidové víry. Bohové homerští nejsou na příklad výrazem náboženských představ celého lidu řeckého, jak představuje si je na příklad i Wundt. Teprve v pozdějších stadiích vývojových, kdy již vznikla bohatá pověst hrdinská, bude nutno leckdy utéci se i k methodě školy filologicko-kritické.

O pravosti Platonova dialogu Parmenida.

Revise staré otázky. Napsal **Ant. Salač**.

(Dokončení.)

III. Osoby a scenerie dialogu.

Vlastního hovoru v domě Pythodorově účastní se Zenon a Parmenides, pak Sokrates a mladý Aristoteles; naslouchá mu i pán domu Pythodoros (srv. 127 D).

Zenon má v dialogu roli ne právě stkvělou. Jakmile přečtena je jeho kniha (127 D), chopí se slova Sokrates a vytýká Zenonovi nejprve, že vlastně klame posluchače, poněvadž jeho věta je totožna s Parmenidovou (128 A); neboť věta »jedno je vším« je totožna s větou »není mnohosti«. Zenon potvrzuje tento názor Sokratův, uznáváje jeho bystrost (128 C). Jeho kniha prý měla jen přispěti na pomoc učení Parmenidovu; ba Zenon dokonce omlouvá své dílo jako hřích mládí; dostalo se prý na veřejnost bez jeho svolení. Sokrates přijímá to na vědomí a v pravém slova smyslu odbývá nauku jeho poukazem na ideje (129 A). Na tuto kritiku neodpovídá Zenon ani slovem; je tedy zde přemožen (srv. výklad Eugena Raaba, *Bemerkungen zum ersten Teil in Platos Parmenides*, programm, Schweinfurt 1898/99, str. 3—5). Není však proto rozhořčen na Sokrata, ač se toho Pythodoros obával (130 A). To je věc důležitá, k níž se ještě vrátíme.

Proti tomu má Parmenides ve spise bez odporu roli první. Zenona neujme se ani slovem a ihned obrací se k Sokratovu

učení o ideách, tázaje se s podivem, zdali on sám je jeho původcem (130 B). Na konci chválí Parmenides jako muže bystrého toho, kdo učení to vůbec pochopí, tím více ovšem toho, kdo je našel a dovede je i jiným objasnit (135 A). Tím nepřímě dotčen je také Zenon. A ve svém výkladu, jak jsme uznali, ukazuje Parmenides, že jeho »jedno« nemá toho smyslu, který mu podkládal Zenon, nýbrž smysl jiný, shodující se s naukou o ideách. Jeví se tu tedy značný rozpor mezi těmito filosofy, ač spisovatel zná i pověst, že Zenon byl miláčkem Parmenidovým (127 B). Na zajímavou tuto věc první ukázal F. Horn (Platonstudien, Neue Folge, str. 168, pozn.). Na vysvětlenou poukazuje k tomu, že Parmenides mluvil v druhém díle své básně i o mnohém, které nazýval lidským zdáním (viz zlomky jeho básně ve sbírce H. Dielse: Die Fragmente der Vorsokratiker, v Berlíně 1906, I², str. 113—125). Soudí z toho, že spor mezi oběma těmito muži byl historický, ač uznává, že o tom není vůbec nic známo. Myslím, že pro vysvětlení této věci musíme se uchýlit ke spisům Platonovým.

Platon zmiňuje se o Parmenidovi v Theaitetu 183 E, kde praví Sokrates: *Παρμενίδης δέ μοι φαίνεται τὸ τοῦ Ὀμήρου, αἰδοῦτός τέ μοι ἄμα δεινός τε... καὶ μοι ἐφάνη βᾶθος τι ἔχειν παντάπασιν γενναῖον*. Měl tedy Platon o Parmenidovi mínění velmi příznivé. V Sofistovi (217 C) mluví se o překrásných řečech (*λόγοι πάγκαλοι*) Parmenidových. Na Zenona naráží Platon ve Faidru 261 D slovy: *τὸν οὖν Ἐλεαυκὸν Παλαμήδην λέγοντα οὐκ ἴσμεν τέχνη, ὥστε φαίνεσθαι τοῖς ἀκούουσι τὰ αὐτὰ ὅμοια καὶ ἀνόμοια, καὶ ἐν καὶ πολλά, μένοντά τε αὐτὰ καὶ φερόμενά*; Těmito slovy jistě naráží Platon na Zenona a jeho sofismata (Diels, Vorsokratiker I² str. 129); tón těchto slov je přímo opovržlivý. Jeví se tedy ve spisech zaručeně Platonových, Theaitetu a Faidrovi, názor na oba filosofy úplně shodný s úlohami, jaké přiděleny jsou jim v dialogu Parmenidu; věc ta svědčila by pro pravost dialogu.

Sokrates má v dialogu tomto roli jinou než jinde u Platona; na to zejména veliký důraz kladl J. Socher (Über Platons Schriften, str. 289); s ním shodoval se i W. Windelband (Geschichte der Philosophie im Altertum v Müllerově Handbuchu V 1., 1. vyd. 1888, str. 225). Jde o kritiku, které podrobil Parmenides (130 A—135 C) učení o ideách, především poměr mezi ideami a věcmi skutečnými. Je to bod, ve kterém Platon nedospěl k řešení určitěmu, dokonale uspokojujícímu. Platon znal některé námítky proti svému učení; bylo téměř jeho povinností, o nich se jasně vysloviti. Zastancem učení toho nemohl býti nikdo než Sokrates. Při hovoru o této otázce musil býti Sokrates-Platon poražen; vidíme však, že spisovatel Parmenida činí vše, aby porážku Sokratovi ulehčil. Sokrates je v dialogu líčen jako člověk velice mladý (127 C *σφόδρα νέον*); protivníkem jeho

je sám vznešený filosof elejský Parmenides, stařec šedivý ve věku asi 65 let (127 B). Od takového muže dáti se poučiti, nebylo jistě hanbou pro mladičkého Sokrata, zejména když poučení to stalo by se takovou formou, jak je líčeno v dialogu. Parmenides nechce ani uvěřiti, že je Sokrates původcem nauky o ideách (130 B); uznává nutnost toho učení (135 B) a chválí původce jeho velmi uznale (135 A). Uvádí sice proti tomu učení některé pochybnosti, ale s nadějí, že Sokrates překoná všechny nedostatky (130 E); praví-li Parmenides, že tu mládí a nedostatek výcviku dialektického zavádí Sokrata k chybám, nevidíni v tom ještě opovržení (tak soudil již G. Stallbaum v úvodě k svému vydání str. 50—54). Při tom však upozornil na okolnost velmi zajímavou R. Jecht (Weleche Stellung atd., programm, Görlitz 1885, str. 6). Na počátku kritiky učení o ideách (131 A) ptá se Parmenides, je-li možno, aby jedna idea byla celá v každé věci jednotlivé; pak prý by byla idea mimo sebe samotnu. Sokrates namítá, že den je také jeden, je zároveň celý na různých místech a přece není mimo sebe. Parmenides nevšímá si tohoto srovnání a praví, že Sokrates představuje si asi ideu jako plachtu, prostírající se nad mnoha lidmi; pak ovšem musí říci, že nad jedním člověkem je pouze část plachty. Srovnání ideje se dnem je velice vhodné; den jednotný člení se v množství dní na různých místech, o nichž nelze říci, že by byly snad částmi. My pak známe jen den toho místa, na němž jsme; ke dni jednotnému docházíme abstrakcí. F. Horn (Platonstudien, N. F. str. 100) nesprávně vytýká tomuto srovnání, že den přichází k věcem ze zevnějšíka, kdežto ideje z vnitřka; neboť Sokrates má za ideji den v celku, za jednotliviny pak »dny« na jednotlivých místech, nikoliv věci, dnem osvětlené. Srovnání ideje s plachtou je však hrubě smyslové a smyslu zcela jiného. Jecht (na uv. m.) upozornil také, že Sokrates je si snad vědom tohoto rozdílu, poněvadž odpovídá na otázku, zdali jeho srovnání se kryje s Parmenidovým, pouhým »snad« (*ἴσως, φάσαι*). Pak ovšem je kritika ideí, jak ji provádí Parmenides, vlastně bezúčelna; neboť výtky jeho míjejí se cíle. Proč však neumístil spisovatel toto srovnání až na konec diskuse, jako její výsledek? Asi proto, že jest to pouhá metafora, nikoliv vědecké, definitivní řešení. Sokrates dá se zavést Parmenidem na nesprávnou cestu, ale tím naskýtá se příležitost probrati námítky proti učení o ideách najednou. Po celou diskussi Sokrates ustupuje, ač by mohl leckde odporovati; na příklad nepoznatelnost ideí vylučuje důkaz *τίτις ἀνθρώπου*; neboť není pak nikoho, kdo by zároveň mohl patřiti na ideje i na věci. Zdá se, že spisovatel předkládá učení o ideách ve formě docela nevyhraněné, aby mohl uvést všechny námítky a ukázati, že i přes ně musíme ideje uznávati. Vlastní svůj názor (či lépe řečeno, důkaz nezbytnosti svého učení) vkládá Platon do úst Parmenidovi, nikoliv Sokratovi. Ale v pozdějších spisech

Platonových ustupuje vůbec Sokrates do pozadí. Bylo by tedy jen aktem piety k muži, kterému povinen byl díky za mnoho podnětů, kdyby učinil jej mluvčím svých vlastních, pokročilých názorů proti stanovisku počátečnímu, které zastupuje Sokrates. K tomu malou poznámku. Parmenides nepochopí Sokratovy metafory o dni, poněvadž má příliš hmotný názor o poměru věci a ideí. Sofismata ve druhém díle dialogu, určená snad jen pro bystření rozumu žáků, zakládají se především na příliš hmotném pojmání jsoucna; obě snad spolu souvisí.

Další účastník hovoru, Aristoteles, jeden z třiceti tyrannů (127 D *τὸν τῶν τυράννων γενόμενον*), má v dialogu roli podřízenou; Parmenides volí si jej za spoluřečníka, jen aby si odpočinul při jeho odpovědích, spoléhaje při tom, že bude dělati nejméně obtíží (137 C). To očekávání splní Aristoteles dokonale až na to, že si Parmenides příliš neoddechl.

Aristoteles je tu asi jen proto, aby zachována byla forma dialogická, celkem zbytečná: snad také má býti pendantem bystrosti a samostatnosti Sokratovy (F. Horn, *Platonstudien*, N. F., str. 159). Shoda jména tohoto mladíka s slavným rodákem ze Stageiry vedla Fr. Überwega (*Untersuchungen* str. 182) k domněnce, že se tu míní skutečně filosof Aristoteles; uznával však střízlivě, že tato shoda jmen může býti náhodná. K názoru Überwegovu vrátil se H. Siebeck (v čl. uv. *Zeitschr. f. Phil. u. phil. Kr.* 1896, sv. 107, str. 2), jenž soudí, že prý tu Platon odkazuje Aristotela do jistých mezí. Ale na dvou místech (133 B, 135 A) vypadl prý Platon ze své úlohy a vyjadřuje svou důvěru v Aristotela, že dialektický důkaz pro jsoucnost ideí pochopí a dá se jím přesvědčiti; avšak spisovatel mluví na oněch dvou místech docela neurčitě o tom, kdo by učení Sokratovo pochopil.

Někteří šli v takovýchto pokusech ještě dále, tvrdíce, že v osobě Sokratově vidí spisovatel (dle nich Platon) své protivníky, především Aristotela (A. Chiapelli, *Del' interpretazione pan-teistica di Platone*, ve Florencii 1881, str. 152, P. Natorp, *Philos. Monatshefte* XXX, 1894, str. 66 nn. a znovu *Platos Ideenlehre* str. 219). Pro jejich výklad Platonovy nauky o ideách jsou jasná slova Sokratova velmi nepohodlna, a proto je tímto způsobem oslabují. Musili bychom se pak domnívati, že spisovatel uvedl úmyslně v dialog osobu Aristotelovu, jíž chtěl čtenáři na mysl přivést mladého filosofa, že však námitek proti ideám nevložil v ústa jemu, nýbrž tomu, komu obvyčejně přikládá názory své vlastní, totiž Sokratovi.

Nejdále došel v tomto experimentování J. Eberz (*Die Einkleidung des platonischen Parmenides*, *Arch. f. Gesch. d. Philos.*, N. F. XIII, 1906, str. 81 nn.). Představuje si totiž, že rozmluva v Parmenidu je obrazem historického hovoru, který se udál v Akademii, když se Platon r. 366 vrátil ze své druhé cesty sicilské. Přišel v průvodu Diona, který byl jeho miláčkem; proto

je v dialogu Parmenides a jeho miláček Zenon. Speusippos, který prý Platóna za jeho nepřítomnosti v řízení školy zastupoval, zaváděl učení jeho na scestí, vydává se za nového Sokrata, a sváděl mladé žáky, zejména nadějného Aristotela. Proto prý Platon v Parmenidu zasedá slavnostně na soudcovskou stolicí, aby učení své opět přivedl k plné platnosti. Při tom zapomíná se na některé věci, nebo vysvětlují se některé obtíže docela převráceně. Odkud víme, že dialog byl napsán v roce 366, jak tvrdí Eberz (str. 86)? Kde je naznačeno, že pod jménem Zenonovým máme si mysliti Diona? Snad přinesl Dion skutečně Zenonovy knihy do Athen; ale jak se objevuje v úloze obhájce jeho učení? Proč Speusippos je kritisován právě v masce Sokratově? Proč se o něm říká, že je velice mlád, ač byl ve skutečnosti tehdy právě tak stár jako Dion-Zenon? Pochybuji, že tu někomu postačí »vysvětlení« na str. 93. A proč je Aristoteles vtěsnán v úlohu tak podřízenou? To jsou vše otázky, na něž Eberz zůstává dlužen odpověď, nebo odpovídá naprosto nedostatečně.

Strážlivý posuzovatel musí uznati, že jediné oprávněná cesta je ta, že zde spisovatel neužívá pseudonymů, nýbrž že si pod historickými jmény myslí historické osoby, přikládaje jim své vlastní názory. Pak je důležité rozhodnouti, zdali rozmluva taková se skutečně konala, či zdali je jen fikcí spisovatelovou. Pevné datum, od něhož lze vyjít, je narození Sokratovo (r. 469). V době, kdy se hovor konal, byl Sokrates ještě velmi mlád (*σφόδρα νέον* 127 C); blíže jeho věk neurčen. Poněvadž hovoru se účastní ještě Aristoteles, který je Sokrata mladší, musíme věk Sokratův stanoviti nejméně na osmnáct let, takže by se rozmluva konala r. 451. Parmenidovi bylo za rozmluvy asi šedesát pět let, Zenonovi skoro čtyřicet (127 B); pak by připadalo narození Parmenidovo asi na rok 515, Zenonovo nejpozději na rok 490. Pokud se shodují tato data s jinými zprávami starověkými, vidíme z materiálu, sebraného u H. Dielse (Vorsokratiker, I², str. 105 nn., 126 nn.).

Zprávy o životě Zenonově se dosti shodují. Kronika Eusebiova zmiňuje se o jeho *ἀκμῇ* k letům 456—454; ve slovníku Suidově kladě se věk jeho k letům 468—465. Zprávy ty srovnati lze s datem, které jsme vykombinovali z dialogu Parmenida: stanovíme-li *ἀκμῇ* na 30 let, dostali bychom jako datum narození Zenonova rok 486—484, po případě 498—495, takže bychom v Parmenidu měli asi střed obou těchto mezí.

O Parmenidovi praví Diogenes Laertský (srv. Diels str. 106), že v květu života byl r. 504—501; tedy by se byl narodil před rokem 530. V kronice Eusebiově uvádí se Parmenides dvakrát k r. 456 a 436; nemíní se však *ἀκμῇ*, nýbrž proslulost (*ἐγρωγίῃ*), termín ovšem nadmíru neurčitý. Tedy z jediné zprávy Diogenovy lze stanoviti datum narození: poněvadž Diogenes cituje jako zpravodaje své (IX, 21 nn.) Theofrasta, Speusippa a Favo-

rina, není snad ukvapený soud, že buď našel jedinou tuto zprávu u některého z nich, nebo že zprávy jejich v této věci se shodovaly. Liší se tedy datum Diogena Laertského od data, vysouzeného z dialogu Parmenida, o 20 let; mezera je dosti značná, považíme-li, že spisovatel Parmenida mohl se vyhnouti jakékoliv kontrole v tomto bodě tím, že by věku obou filosofů z Eley blíže neurčoval.

Kdo tedy tvrdí, že data dialogu Parmenida se shodují se skutečností, jako W. Windelband (*Gesch. d. alt. Philos.*, 2. vyd. str. 42), musí odmítnouti zprávu Diogena Laertského, nikterak bezvýznamnou. Jest zajímavé, že již ve starověku proneseny byly pochybnosti v této věci (Athenaios XI 505 F). Mohli bychom konečně připustiti, že Sokrates někdy ve svém mládí spatřil Parmenida, ale rozhovor jakýkoliv mezi nimi je asi fikce, právě tak jako rozmluva v Platonově Gorgiu a Protagorovi (L. Campbell, *Classical Review X*, 1896, str. 132).

Scenerie dialogu je velice chuda. Rozmluva mezi Sokratem a hosty podána je nepřímě: vypráví ji Kefalos z Klazomen, nevíme však, kde a komu. Úvodu tomu vytýkal již J. Socher (*Über Platons Schriften* 286), že osoby jeho jsou čtenáři Platona neznámy; znova zabýval se úvodem tím Überweg (*Untersuchungen* 222, *Jahrb. f. klass. Philolog.* 1863, str. 108). Überweg rozlišuje v podání této rozmluvy tři stupně:

1. Vlastní rozmluva Eleatů se Sokratem v přítomnosti Pythodorově, která se mohla konati nejpozději r. 446 př. Kr. (nejdříve, jak jsme ukázali, r. 451).

2. Pythodoros sdělí vše hochu Antifontovi.

3. Antifon poví někdy po smrti Sokratově rozmluvu Kefalovi: ten byl již jednou v Athenách a viděl Antifonta jako hochu (126 B); když přišel znova do Athen s několika krajany, oddanými filosofií, věděl, že Antifon rozmluvu onu zná, i dal se dovésti k němu od nevlastních jeho bratrů, Adeimanta a Glaukona, a dal si ji vypravovati.

Kdo jsou Adeimantos, Glaukon a nevlastní bratr jejich Antifon? Stejná jména měli i bratři Platonovi, kteří účastní se hovoru v Platonově *Politei*; na ně musíme i zde pomýšleti. Není jisto, zdali byli oni bratři starší nebo mladší nežli Platon. Antifon byl jistě mladší než oba bratři, jak vyplývá z Parmenida 126 B. Zdá se, že byl také mladší nežli Platon, narozený r. 427; tedy někdy po této době musíme klásti narození Antifontovo, snad na r. 424 podle Überwega. Überweg se domnívá, že si spisovatel Parmenida představuje, že Pythodoros vypravoval Antifontovi rozmluvu filosofů brzy po r. 446, jakoby v té době byl Antifon již na živu. Z toho vyvozuje, že spisovatel Parmenida nevyzná se v chronologických poměrech doby Platonovy. H. Raeder (*Platons philos. Entwicklung* str. 301) souhlasí s Überwegem v tom, že podle spisovatele Parmenida žil Antifon již r. 446;

proto chce uznati všechny osoby úvodu za smyšlené, nebo prohlásiti, že patří starší generaci.

Minění toto pokládám za povážlivou výpomoc z nouze a myslíu, že musíme zůstatí při názoru prvéjším, že zde máme Platonovy příbuzné. Při otázce o pravosti dialogu záleží hlavně na tom, zdali spisovatel znal dobu, kdy žili bratři Platonovi. Z úvodu musíme souditi, že Kefalos přišel do Athen někdy po smrti Sokratově, tedy po r. 399; neboť jinak by se byl obrátil na Sokrata samého. V jakém věku jest Antifon, když vypráví Kefalovi rozmluvu filosofů? Přesného označení nemáme, ale vše nasvědčuje tomu, že Antifon je dosti mlád; zabývá se jízdou na koni a věk jeho staví se hned vedle chlapectví (126 E). Narodil-li se Antifon r. 424, bylo by mu po r. 399 přes 25 let; to by se docela shodovalo. Ale Überweg upozorňuje na to, že Kefalos spatřil již při svém prvním příchodu do Athen Antifonta jako hochu (126 B *παῖς δὲ πονεῖν*), a domnívá se, že mezi oběma návštěvami Kefalovými uplynula doba padesáti let. Skladatel dialogu však praví jen, že Kefalos jsa poprvé v Athenách, spatřil Antifonta jako hochu; od té doby uplynul dlouhý čas (*πολλὸς ἤδη χρόνος ἔξ ἐκεῖνον* 126 B), takže při své druhé návštěvě Antifonta nepoznává. Uvážíme-li, že se podoba od dětství k věku jinošskému značně změní, stačí položití mezi obě návštěvy mezeru 15—20 let; pak by bylo při první návštěvě Kefalově Antifontovi nejvýše deset let. Tehdy neznal ještě rozmluvy filosofů; desetileté dítě by si ji sotva pamatovalo. Že mezera mezi oběma návštěvami Kefalovými nebyla příliš dlouhá, musíme souditi i z toho, že Adeimantos a Glaukon Kefala při druhé návštěvě ihned bezpečně poznají a bez okolků se k němu hlásí (126 A); po padesáti letech byla by jistě podoba jeho docela jiná.

V té věci tedy nesnází není; chronologická obtíž v úvodě je, ale vězí jinde. Pythodoros vyslechl rozmluvu filosofů někdy kolem r. 450; vypravovati ji mohl Antifontovi, když byl Antifon ve věku nejméně patnácti let, tedy kolem r. 410. Při oné rozmluvě byl Pythodoros již samostatným pánem domu; počítáme-li mu jen 25 let, byl by hovor ten měl v paměti po 40 let a jako pětadesátník teprve by jej vypravoval mladistvému Antifontovi. S takovým vysvětlením spokojil se Überweg ještě ve svých Untersuchungen (str. 223), ale později od něho upustil. Vyčítá-li Überweg spisovateli Parmenida (Jahrb. f. kl. Phil. 1863, str. 110), že není podána rozmluva přímo, mohli bychom stejným právem se ptáti, proč Platon dialogy své podává nepřímě. Zdá se ostatně, že spisovatel Parmenida chtěl úvodem tím jen naznačiti důležitost hovoru; nepřímé podání hodilo pak se spisovateli proto, že mohl dobře několika slovy charakterisovati účastníky hovoru.

IV. Poměr Parmenida k ostatním spisům Platonovým

Viděli jsme, že rozmluvu Sokrata s Parmenidem můžeme s velikou pravdě podobností uznati za nehistorickou. Na toto setkání naráží Platon ve dvou dialozích, totiž v Sofistu 217 C a Theaitetu 183 E.

Místo prvé (Sofistes 217 C) zní: *πότερον εἴωθας ἥδιον αὐτὸς ἐπὶ παντὶ μακρῷ λόγῳ διεξιέναι ἢ δι' ἐρωτήσεων, οἷόν ποτε καὶ Παρμενίδῃ χρωμένῳ καὶ διεξιόντι λόγους παγκάλους παρεγερόμενῳ ἐγὼ νέος ὢν, ἐκείνου μάλα δὴ τότε ὄντος πρεσβύτου.* Tak ptá se Sókrates hosta elejského. Slova ta zcela určitě vztahují se na dialog Parmenides; neboť nejenom mluví se výslovně o řečech (*λόγοι παγκάλους*), tehdy pronesených Parmenidem, nýbrž označuje se i forma výkladů Parmenidových. H. Siebeck (Zeitschr. für Phil. und philos. Kritik sv. 108, 1896, str. 1, pozn.) upozornil na to, že Parmenides v dialogu užívá formy dialogické i tam, kde byla zbytečná, totiž v celém druhém díle. Je tedy jisto, že v Sofistu 277 C naráží se na Parmenida; z toho plyne, je-li nepravý Parmenides, že je nepravý také Sofistes. Se Sofistou však docela nerozlučně je spojen Politikos, jak vyplývá nezvratně, srovnáme-li Sof. 217 A se začátkem Politika.

Poněkud jinak má se to s místem v Theaitetu 183 E, kde praví Sokrates: *Παρμενίδης δέ μοι φαίνεται, τὸ τοῦ Ὀμήρου, αἰδοῖός τε μοι εἶναι ἅμα δεινός τε · συμπροσέμειξα γὰρ δὴ τῷ ἀνδρὶ πᾶν νέος πᾶν πρεσβύτη, καὶ μοι ἐφάνη βάθος τι ἔχειν παντάπασιν γενναῖον.* Sokrates naráží zde na to, že Parmenida v mládí spatřil, a to při takové příležitosti, kde objevila se vznešená hloubka jeho ducha; bylo to asi při nějakém hovoru, ale není řečeno, že by to byl právě hovor se Sokratem. Kdybychom mohli každékoliv setkání Sokratovo s Parmenidem prohlásiti za historicky nemožné, měli bychom tu svědectví pro pravost dialogu Parmenida nesmírně důležité, poněvadž Theaitetos je nepochybně dílo Platonovo. Musili bychom pak říci, že Platon vytvořil si sám takovou schůzku, nehledě k možnosti chronologické; účel takové fikce nemohl býti jiný, než buď utvořiti si rámec nového spisu, nebo poukázati na spis již hotový. Ze slov Sokratových (184 A): »Bojím se, aby hlavní předmět našeho zkoumání, totiž pojem vědění, nezůstal nerozřešen pro kupci se řeči (jiného obsahu)«, musíme souditi, že Platon odmítá v Theaitetu zkoumání učení Parmenidova, poněvadž nechce je probrati v episodě, nýbrž samostatně (tak soudí Ed. Zeller, Philos. d. Griechen II, 1, 4. vydání, str. 545). Měli bychom pak zde poukaz na dialogy Parmenida a Sofistu, kde pojmy *εἶν* a *ὄν* jsou hlavním předmětem zkoumání. A zmínka Sokratova, že se bojí, aby učení Parmenidovo pochopil, nabývá netušeného světla, vzpomeneme-li si, že v Parmenidu Sokrates nepronáší úsudku svého

o výkladu Parmenidově, nýbrž že ve druhém díle je docela v pozadí, a že v Sofistu učení Parmenidova nekritisuje Sokrates, nýbrž, a to v jeho přítomnosti (srv. Sof. 237 A), host elejský. Není-li tedy Parmenides dílem Platonovým, bylo by sotva možno, tyto shody vysvětliti náhodou; spíše bychom musili souditi, že někdo cizí vystihl z těchto slov úmysl Platonův, ne docela jasně naznačený, a dokonale jej vyplnil, ač měl při tom ještě svůj zvláštní účel. To však je velmi málo pravdě podobno.

Ed. Zellerovi (Platonische Studien str. 191) povinni jsme díkem za srovnání Fileba 14 C nn. se začátkem Parmenida (129 A—130 A). Ve Filebu mluví Sokrates v hovoru s Protarchem o poměru mezi jedním a mnohým. Otázku, zdali je možno, aby jedna věc měla několik určení a tak byla mnohým, odmítá jako dětinskou, dávno již každému jasnou. Jde mu pouze o poměr mezi jednotou (*μονάς*) ideje a mnohými věcmi, k ní příslušejícími. S tím se věcně úplně shoduje začátek Parmenida, ba shoda někdy zasahuje až do podrobností formálních. Uvedené místo Fileba obsahuje stručný obsah Parmenida, takže buď musíme oba dialogy prohlásiti za pravé, nebo oba athetovati. Soudil sice Walther Ribbeck (Philosophische Monatshefte 1887, XXIII, str. 28), že spisovatel Parmenida užil právě onoho místa z Fileba při své práci. Náзор ten pokládá E. Zeller (Philos. d. Gr. II, str. 463, pozn. 2) za nesprávný, jak soudím, právem. Spisovatel Parmenida byl by pak asi úmyslný falsátor. Představme si jeho práci. Nejprve z Theaiteta 183 zkonstruoval si vnější formu svého díla, vystihnuv správně úmysl Platonův; látku a obsah vzal z Fileba a vpravil ji velice obratně a samostatně do dané formy; otázku o jednotlivci jako mnohosti, která ve Filebu 14 C pokládá se již za odbytou, znovu dosti obšírně probral (Parm. 129 A — 130 A) a z pouhého slova *ἐντάδες* nebo *μονάδες* (ve Filebu 15 AB) vytvořil s nepopíratelnou silou celý obšírný výklad v druhém díle dialogu. Vše to jsou úkoly, které síly pouhého falsátora daleko přesahují. Obrátíme-li tento poměr, všechna pravdě nepodobnost zmizí. Spisovatel Fileba pak rekapituluje obsah Parmenida, otázku o jednotlivci jako mnohosti odmítá jako již odbytou a námítky proti ideám, jež byly konstatovány v prvním díle Parmenida, letmo uznává za platné; konečně z druhého dílu Parmenida vyvozuje termín *ἐντάδες* nebo *μονάδες* pro ideje. Proto trvám při názoru Ed. Zellera (Philos. d. Gr. II, 1, str. 463, pozn. 2), že odmítneme-li pravost Parmenida, musíme uznati i nepravost Fileba. Otázka o pravosti tohoto dialogu je také již stará; posledně byla probírána při athetesi Ferd. Horna (Platonstudien, Wien 1892, str. 359—408). Dnes snad všichni badatelé uznávají Fileba za pravé dílo Platonovo.

Parmenides je tedy prvním členem skupiny: Parmenides, Sofistes, Politikos, Filebos. Pád jeho strhl by s sebou všechny tyto dialogy.

Walther Ribbeck (Philosophische Monatshefte XXIII, 1887, str. 22) dokazuje nepravost Parmenida z rozporu mezi druhým dilem Parmenida a Sof. 257 A. V řadě *III a* (Parm. 160 B až 163 B) dokazuje se z hypotese »jedno není« jsoucnost jednoho, a nad to prý ještě, že idea jednoho je spojena s ideou sobě protivnou, s ideou mnohosti. Ale to prý prohlašuje se za nemožné v Sof. 257 A. Avšak H. Siebeck (Zeitschr. f. Philos. 107, 1896, str. 25) vykládá toto místo Sofisty tak, že jsoucno (*τὸ ὄν*), pokud zdůrazňujeme, že je identické samo s sebou, je nekonečnou mnohostí; ten výklad by se docela shodoval s Parmenidem. V druhém dile Parmenida neprobírá se poměr ideje jednoho k ideji mnohosti, jak soudí Ribbeck, nýbrž dokazuje se prostě, že »mnohé« potřebuje jednoty jako živlu pořadajícího. Tím odpadá i druhá výtka Ribbeckova. Ostatně dobře ukazuje H. Siebeck (tamže str. 26), že výrazy *θανυμάσσομαι* 129 BC a *ἀγαίμην ἂν θανυμαστῶς* 129 E neznají, že by Sokrates měl podobný výklad za nemožný, nýbrž prostě, že je úkol ten obdivuhodný.

Formou vskutku liší se druhý díl Parmenida od spisů zaručeně Platonových; pro ni není obdoby nejen u Platona, nýbrž snad vůbec nikde v dějinách filosofie. Ale jest otázka, zdali tento rozdíl nutně již je důkazem nepravosti díla; zejména úmyslný falsátor (a na toho bychom musili pomýšleti) sotva by měl tolik samostatnosti, aby opustil »osvědčené vzory« a vytvořil nějaký způsob nový. Jinak neshledali jsme v dialogu názorů neplatonských. Proto Überweg (Untersuchungen str. 226) uznával za spisovatele stoupence školy Platonovy. Bylo by však velmi nápadno, aby se byl ubránil vlivům pokročilejší vědecké terminologie, zejména Aristotelovy. Ještě méně pravdě podobno je mínění těch, kteří uznávají za spisovatele žáka Aristotela, jako W. Ribbeck (v uv. čl. str. 28). Proto kloním se na stranu těch, kteří prohlašují Parmenida za spis Platónův.

Lukianovy ohlasy v literatuře české.

Napsal Arne Novák.

I.

Z antických spisovatelů, jejichž duch, byť neuvědoměle a ukrytě, žije v našem středověkém písemnictví dávno před humanistickým obrozením starověké poesie, rhetoriky a filosofie, není velký sofista, skeptik a kynik II. století po Kr., Lukian ze Samosaty, dojista poslední. Neúprosný a výsměšný odpůrce křesťanství a nadšený křesťan ideálů starohellenských z doby Antoninské byl hojně čítáván a napodoben od církevních spisovatelů: Rehoř

Nazianský i Jan Zlatoušský mají v něm zalíbení, a byzantští literáti ranního středověku převádějí do náboženského písemnictví z jeho dialogů řadu charakteristických forem, zejména allegorické personifikace, sofistické spory jednotlivých abstraktních principů, rhetorické hádky osob i ideí v záhrobí atd.¹ Staročeské písemnictví přímo oplývá veršovanými i prosaickými památkami tohoto druhu: Spor duše s tělem, Alan, Tkadleček — toť vesměs poslední výstřelky středověkem předpodstatněné dialogické rhetoriky syrského satirika a žurnalisty, jenž na dlouhé literární cestě přes Byzantion, Řím a západní země románské i germánské naprosto pozbyl svého satirického žihadla a ironického ostří.

Mnohem intenzivněji a bezprostředněji působí však Lukian v renaissance.² Celou kulturní podstatou patří renaissance k oněm revolučním obdobím dějinným, kdy forma dialogu nabývá zvláštní oprávněnosti a proto též neobyčejné obliby. Skeptický odpor ke všemu tradičnímu, minulému a uznanému vyjadřuje se případně živou a pohnutou diskusí dialogickou, která nespočívá na autoritě, nýbrž jen na rozumu, v renaissance obecně uctívány a přeceňovány. Dialog jest však nejen přiměřeným výrazem renaissance racionálního a skepticizmu, nýbrž i hrdého individualismu, vlastního rinascimento: jedna každá z osob debatujících chce co nejdůrazněji uplatnit svou osobní pravdu, své individuální mínění, svoje vnitřní právo. Posléze nalézá renaissance v dialogu prostředek, aby projevila svůj myšlenkový i životní realismus: britkými soudy, námitkami a rozbory, proslovenými při výměně názorů, podvracejí se klamně domněnky, tradiční konvence, pohodlné bludy, a dospívá se tak empiricky a indukčně k zjištěné pravdě, k poctivé skutečnosti, k spolehlivému poznání.³ Proto renaissance, pěstující v literatuře nejraději směs poesie, rhetoriky a filosofie, zamilovala se přímo do studia velkých mistrů starověkého dialogu, slučujícího tyto tři druhy literární. Dialogy Platonovy, Plutarchovy a Ciceronovy byly hojně čítány, vydávány, napodobovány. Nemenší oblibě těšil se však Lukian: sotvaže Aurispa a Filelfo objevili rukopisy Lukianovy, již jali se je Guarino, Poggio a Rinucci překládati do latiny⁴; už roku 1496 vychází ve Florencii (u Junty?) humanistická editio princeps, současně vydávány jsou jednotlivé dialogy, vedle nich i napodobeniny a pseudolukianské podvrhy atd. Jak neměli tito renaissance a humanističtí Vlachové mladistvého quattrocenta býti okouzleni kynickým filosofem a elegantním causeurem ze Samosaty? Jejich živá a svěží obraznost kochala se v plastických

¹ Rudolf Hirzel: Der Dialog. Ein literarhistorischer Versuch. V Lipsku 1895. II d., str. 381 a násl.

² Richard Förster: Lucian in der Renaissance. (Rektorská řeč.) V Kielu 1886.

³ R. Hirzel na uv. m. II. str. 438 a násl.

⁴ R. Foerster na uv. m. str. 7.

a barevných scénách mythologických jeho dialogů, odkudž i malíři jako Botticelli, Mantegna, Signorelli vážili své látky¹; jejich nadšený podiv pro staré Řecko nalézal v rušných a dramatických výjevech Lukianových z dávné Hellady novou stravu; jejich záliba pro elegantní a vtípnou konversaci ukájela se v sofistických a rhetorických hrách a virtuositách jeho hovorů tak vtípně pointovaných, jejichž jemná skepse odpovídala životní filosofii renaissanční družiny florencké.

V době, kdy obě vydání Aldova z r. 1503 a 1522 otvírají díla Lukianova i humanismu zaalpskému, počíná se o ně jeviti značný zájem také mimo Itálii. Nás především zajímá, jak Německo postupně si osvojovalo Lukiana; při úzkých vztazích českého a německého písemnictví v XV. a XVI. věku jsou tyto analogie velice poučné. Vedle překladů do latiny, jež pořídili Rudolf Agricola a Paulus Nivis, objevují se v Německu již v XV. století překlady do němčiny. V humanistickém sborníku Niclasa von Wyl t. zv. »Translationen« stojí r. 1478 jméno Lukianovo pouze neprávem: jde o zněmčení Poggiova překladu »Zlatého osla«. První skutečný překlad z Lukiana pochází z r. 1495 z pera slavného graecisty J. Reuchlina; velmi šťastně v duchu ryze humanistického zvolen k němu XII. rozhovor z *Νεκρικοὶ διάλογοι* (Alexander, Hannibal, Scipio, Minos); překládáno jest z originálu řeckého. Výběrem, způsobem překladu a věrností nevyrovná se z následujících překladů lukianovských² dílku Reuchlinovu žádný; r. 1512 převádí Johannes Gallinarius z pozdní humanistické latiny pseudolukianského moralisujícího Palinura; Dietricha von Pleningen překlad dialogu *Περὶ τοῦ μὴ ὀφείτως πιστεύειν διαβολῇ*, pod jménem Calumnia později obecně oblíbeného, z r. 1515 zakládá se na Agricolově překladu latinském; autora a vročení překladu Charona, chovaného v Heidelbergu v rukopise, neznáme a rovněž pochybná jest neurčitá zpráva o celé sbírce německých překladů lukianovských dialogů z r. 1516 od jakéhosi Veita Buerlera.³

Této skupině jest první český překlad humanistický velmi blízek; ani on nečerpá přímo z řeckého originálu a nezakládá se na vědeckém vydání textu, nýbrž spokojuje se s pseudolukianským populárním spisem, k němuž připojuje malou ukázkou z oblíbených *Νεκρικοὶ διάλογοι* (tyto přeloženy záhy potom v Německu v rozsáhlejším výběru Jakuba Vielfelda roku 1536); při výběru i při zpracování rozhodoval zřetel moralisticky výchovný, nikoliv stanovisko humanistické a renaissanční. R. 1507 vyšla ve společné officině Mikuláše Konáče z Hodíštkova a

¹ Ibid., str. 18. a násled.

² Karl Goedeke: Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung. II Aufl. Dresden 1884. I sv., str. 446—447.

³ Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte, 1907, sv. XIV., str. 140.

Jana Wolfa »u Matky Boží na Lúzi« typograficky i jazykově velmi nedokonalá kniha, obsahující dva dialogy, jednak »*Rozmlúvanie Charona a Palinura o rozličných lidských staviech a zvláště o naybiednějším velikých pánuov staru*«, jednak kratší »*Rozmlúvanie o těch, kteříž lidí starých smrti pro zboží žádají*« (mezi Terpsyonem a Plutonem). Z překladu tohoto, jenž stojí na prahu slovesné činnosti Konáčovy, nejčastěji bývá uváděna zevrubná předmluva překladatelova, proniklá pravým nadšením pro jazyk mateřský a vyhrocená tendenčně proti cizomilům¹, avšak ani literárně překlad Konáčův, po stránce jazykové a slohové velmi neobratný a vadný, není bez zajímavosti. Jako v ostatní činnosti Konáčově hlásí se i v tomto dvojím překladě zároveň křesťanský moralista i módní humanista.² Tento volí dva dialogy s mythologickým aparátem klassickým, kteréž, třebaže obšírnější z nich jest pouhou humanistickou imitací, velmi případně uvádějí k nám typický útvar Lukianův »hovory ze záhrobí«; onen však vybírá je tak, aby jejich pojetí shodovalo se s eschatologií křesťanskou, založenou na přísném názoru o božské spravedlnosti a božském úřadu.³ Křesťanskému mravokárci, jenž pro své káravé a satirické obrazy společenských zvráceností rád užíval módních forem XV. a XVI. věku, ač si vedle toho liboval ve veškerých genrech tendenční a didaktické poesie, vlastních středověku, dojista úplně odpovídal způsob Lukianův a Pseudolukianův, s nímž v dialozích revidována společnost lidská. Takto souvisí Konáčův překlad »Luciana mudrce přeosvíceného« s překladatelovou hlavní prací původní, s »Hořekováním a naříkáním Spravedlivosti«. Formálně se Konáč r. 1506 u Lukiana učí technice dialogické, již r. 1515 užívá úplně v duchu ranní reformace německé v kališnický pravověrném »Dialogu, v kterémž Čech s Pikhartem rozmlúvá«.

Novou fází Lukianova vlivu na západoevropské literatury zahajuje duševní jeho bliženec, filosof-skeptik, bystrý kritik náboženské i společenské pověry, elegantní mistr prósy, jmenovitě dialogické, kosmopolitický spisovatel Erasmus Roterodamský. Erasmus překládá jednak sám r. 1506 hlavní díla Lukianova, jednak

¹ Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury. V Praze 1897, díl I, č. 1, str. 340 a 341.

² Není bez významu, že Konáč smývá stopy filosofického poňhanství Lukianova; v dialogu Terpsionově a Plutonově slova Plutonova *τὸ δὲ ἄλλος ἢ Μοῖρα καὶ ἡ φύσις διέταξεν* (v starém překladu latinském »hoc autem secus a Fato et Natura constitutum est«) překládá neúplněji, leč křesťanstěji: »ale jinakť jest o tom, nežli se tobě zdá, za právo nalezeno«. Jan Nejedlý ve svém přetisku opravuje překlad Konáčův stručným doplňkem, tak že místo to u něho zní: »ale jinakť jest o tom, nežli se tobě zdá, za právo nalezeno a osudem ustanoveno«.

³ Již předmluva Konáčova, jejíž tendence jest mravokárná, uvádí asi stejnou měrou výroky starověkých spisovatelů, jako Thaletas, Cicerona, Seneky, Firmiana, i citáty z Písma a z Lactantia.

r. 1514 vydává zároveň s revidovanými překlady vlastními převody slavného humanisty anglického Tomáše Mora; toto pařížské vydání Ascensiovo, opakované r. 1517 a r. 1521 v Basileji u Frobenia¹, stává se pak základem znalosti Lukiana za Alpami; odtud se překládá, tuto jest studnice citátův atd. Nemenší význam než Erasmovy překlady, které, vzniknuvše za mládí Erasmova, nejsou bezvadné, mají jeho kritické úsudky o Lukianovi, obsažené dílem v úvodcích překladů, dílem v korespondenci. Tuto aspoň jeden z nich: »Tantum obtinet in dicendo gratiae, tantum in iocando leporis, in mordendo aceti; sic titillat allusionibus, sic seria nugis, nugis seriis miscet; sic ridens vera dicit, vera dicendo ridet; sic hominum mores, affectus, studia, quasi penicillo depingit, neque legenda, sed plane spectanda oculis exponit, ut nulla comoedia, nulla satyra cum huius Dialogis conferri debeat, seu voluptatem spectes, seu spectes utilitatem.«² Stanovisko to bylo jmenovitě v Německu nové: Erasmus neklade důrazu na mravoučnou a praktickou tendenci děl Lukianových, nýbrž na jejich stilistické umění a na jejich ironii a sarkasmus. V té věci i on, i četní jeho žáci šli po stopách půvabného kynika syrského. V dialogické formě se sice Erasmus nepřimkl k Lukianovi, nýbrž navázal na útvar v Německu již zdomácnělý, totiž na didakticko-encyklopaedický traktát ve formě rozhovoru mezi učitelem a žákem a dovedl jej v proslulé cyklické sbírce »Colloquia familiaria«³ k nebývalé umělecké i jazykové výši; avšak v jednotlivostech této sbírky (na př. v »Charonu«) jakož i v »Encomium moriae« jest jeho následníkem. Záhy však uvádí Erasmův obdivovatel a pozdější odpůrce Ulrich von Hutten slavnými svými rhetoricko-polemickými dialogy Lukiana právoplatně do německého písemnictví, nejen s jeho básnickým aparátem, plným allegorie, mythologie, personifikace, nejen s jeho dramatickou technikou, jež ukazuje k těsné souvislosti s attickou komoedií, nýbrž i s jeho břitkou polemikou náboženskou, filosofickou, společenskou. Hutten sám překládá své původně latinské dialogy, zachovávající namnoze i vnější zarámování Lukianovo, do němčiny, a od té doby stává se v protestantském Německu, rozpoutaném politicky, nábožensky i sociálně, polemicko-rhetorický dialog lukianovský formou zcela obvyklou nejen mezi humanistickými vzdělanci, nýbrž i v lidových vrstvách. Záplava dialogické literatury reformačního Německa

¹ Bibliografii starších vydání Lukianových děl dobře lze přehlédnouti v edici Luciani Samosatensis opera graece et latine. Studiis Societatis Bipontinae. Biponti 1789, I. sv., LXV—LXXVI str.

² Erasmi Roterdami Epistolae. L. XXXIX. ep. 5.

³ Herford, The literary relations of England and Germany in XVI. century. Cambridge 1886, p. 22—24 a A. Bömer, Die lateinischen Schülergespräche der Humanisten. (Texte und Forschungen zur Geschichte der Erziehung I—II.) Berlin 1897, S. 71—94.

v XVI. věku, jež jednak těsně se dotýkají lidové tvorby dramatické, jednak oživují středověké formy rozhovoru žakovského a allegorického hádání, bez vlivu Lukianova není myslitelná.¹

Tento proud nezastavuje se ovšem ani před hranicemi českými. I v Čechách Lukian jest znám především v překladě a v pojetí Erasmově; i v Čechách vzniká množství časově polemických dialogů lukianské faktury; i v Čechách znovu a znovu vrací se spisovatelé, ať již spíše humanistického nebo křesťanského směru, k hojným a vděčným tematům praktické moudrosti životní, řešeným břitkou dialektikou Lukianovou. Není však zcela nezajímavé vytknouti několik takových temat, o něž se moralisticko-rhetorické písemnictví české XVI. a XVII. věku sdílí s kynickým filosofem řeckým; jsou to doklady, že pro Lukiana byla u nás právě v této době půda příhodná. Nejbohatší studnici pro kazatele, moralisty a spisovatele rozjímavé byly dojista Lukianovy *Νεκρικοὶ διάλογοι*, za jejichž ironickým úsměvem přísní mravokárci našli vážný názor, opřený četnými příklady, že při soudu po smrti není přijímání osob a že s největší spravedlností odměňuje nebo trestce se každý podle života ctnostného nebo hříšného bez zřetele na jeho urozenost, stav, bohatství a slávu. Rozmarný dialog *Ὀνειρος ἢ Ἀλεκτροών* zároveň s cyklickými *Ἐπιστολαὶ Κρονικαὶ* poskytoval svými výklady o chudobě a bohatství mnoho podnětů k přemýšlení věku, otřesenému prudkými sociálními protiklady majetkovými. Otázky o výhodách i nesnázích života dvorského, řešené v rozhovoru *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων*, byly humanisty cizími i našimi od časů Petrarcových znovu a znovu zodpovídány. Mnoho filosofické útěchy čerpáno v napiatém období náboženských i politických třenic, svárů a pomluv ze spisu zvláště populárního *Περὶ τοῦ μὴ ὀραδίως πιστεύειν διαβολῇ*. Byl často samostatně vydáván; o Pleningenově překladu do němčiny byla již zmínka, r. 1518 vybral si jej velký Melanchthon k latinskému překladu, jenž několikrát byl přetištěn a stal se základem prosaického překladu Knaustenova r. 1569, pak latinské veselohry Moltzerovy *»Apelles in Aegypto«*, jíž se dostalo r. 1589 německého rýmovaného zpracování Jak. Cornerem.² Zvláštní oblibě se těšila groteskní *Τραγωδοποδάρχα*, východisko celé literatury enkomii, která i v Čechách zastoupena je několika kusy.³ Lukianovy dialogy staly se pro druhé období našeho humanismu právě tak vzorem, jako v ranním humanismu českém jím byl filosoficko-theoretický dialog Platonův, jež na-

¹ Gottfried Niemann, Die Dialogliteratur der Reformationszeit nach ihrer Entstehung und Entwicklung. (Probefahrten V.) Leipzig 1905. passim. Viz ke knize té i posudek G. Baeseckeho v čas. Euphorion. 1907, sv. XIV., str. 135—145. Materiál sem hledící a také pro české písemnictví důležitý shrnul O. Schade v dile Satiren und Pasquille aus der Reformationszeit, 2. vyd., III. sv., Hannover 1863.

² Foerster na uved. m. str. 10 a 11.

³ Listy filologické 1909, roč. XXXVI., str. 220—222.

podobovali na př. Augustin Olomúcký ve svém Dialogu in defensionem poesis nebo Jan z Rabštejna ve svém politickém Dialogu z r. 1469. Až se i naší literatuře dostane díla obdobného výborné sbírce Schadeově, ukáže se teprve, jak v českém polemicko-rhetorickém dialogu XVI. stol. převládá duch Lukianův.

Přímo jest Lukian v české literatuře tohoto období zastoupen třemi kusy, dvěma úplnými překlady a jedním delším citátem; všechny tři přicházejí k nám přes Německo mediem latinským, nikoli z vlastního originálu řeckého. Horlivý tlumočník módní německé literatury humanistické a drobné časové produkce paskvilové, tiskař v Bělé, Oldřich Velenský z Mnichova, přinesl si z Witemberka, kde byl na studiích, jednak zálibu pro Erasma Roterodamského, jehož proslulý spis »O rytíři křesťanském« r. 1519 přeložil a opatřil cenným výkladem věcným, jednak zvláštní zájem o satirický dialog, namnoze protipapežské tendence. R. 1520 vycházejí z jeho officiny v Bělé překlady dvou polemicko-rhetorických dialogů zcela v duchu Lukianově psaných, jejichž latinské originály, později též do němčiny převedené, těšily se obecné popularitě: »Rokovanie dvou osob Paškvila a Cyra« a »Rozmlúvanie sv. Petra apoštola a najsvätejšieho Julia II. papeže«. S nimi zároveň vydal Velenský překlad z Lukiana »Kratochvilní spolu i požiteční listové a žaloby chudých a bohatých, před Saturnem na sebe odměnně tůžících«; jest to převod Lukianova spisu *Ἐπιστολαὶ Κρονικαί*, složeného totiž ze čtyř vzájemně se doplňujících dopisů, tvořících jaksi celý proces stížný. Oldřich Velenský z Mnichova naznačuje sám, že předlohou jeho jest překlad Erasmu, jemuž v předmluvě vzdává velkou chválu; v Erasmově duchu charakterizuje v této předmluvě Lukiana, jenž kárá mravy »smyslně obyčejem svým pod jakýms kratochvilním«. Než přece moralistní význam Lukiana, jenž právě v těchto listech, vytržených vlastně z většího celku¹, jest více kynickým filosofem než umělcem, váží Velenskému více než jeho slovesné umění; Lukian jest mu podle slov předmluvy »řeckého jazyka pochotností a dospelostí jednak všem jiným předložený a při kázání mravův lidských strašlivý.«

Jeví-li se nám impressor Oldřich Velenský z Mnichova i ve svých překladech vyhraněnou individualitou, nelze toho tvrditi o dalším Lukianově tlumočnicku u nás, o Janu Straněnském, měšťanu počáteckém. I on překládá Erasma jako Velenský, i on tlumočí některé význačné spisy protestantismu německého, leč vedle toho vydává také spisy katolické; činnost vydavatelská a

¹ Lukianovy tři spisy o Kronovi, dialog mezi knězem a Kronem, nadepsaný *Τὰ πρὸς Κρόνον*, zákony Kronovy s epickým úvodem, nazvané *Κρονολόγων* a posléze *Ἐπιστολαὶ Κρονικαί* tvoří jakousi trilogii ethických úvah k potěše chudých, leč bez polemiky proti boháčům; viz R. Hirzel na uv. m. str. 325 a 326. Erasmus přeložil do latiny všechny tři spisy.

překladatelská stává se v jeho rukách pouhým řemeslem. Jeho překlad »*Utrhání Lucianova*« z r. 1561 (Jungmann IV, 273; ani Klementinum ani Museum exempláře nemají) ukazuje k velmi populárnímu překladu Melanchthonovu, výše uvedenému.

Další ukázkou z Lukiana podává Daniel Adam z Veleslavína r. 1584 ve své »*Politia historica*« na stránce 150 až 152, rozmnožuje tak, ve shodě s celou methodou knihy, základní text Lauterbeckův příkrasami humanistickými. Jednaje o tyrannii vůbec a o nevýhodách a nebezpečích královského života zvláště, vybírá z dialogu »*Ονειρος ἢ Ἀλεκτριών*« (Gallus) onu partii, kde ve smyslu pythagorské metempsychosy kohout vypráví svému pánu, ševci Mikyllovi, o svých zkušenostech, pokud byl králem; z těchto partií, vybraných z druhé části dialogu, Daniel Adam z Veleslavína vynechává vždy Mikyllovy odpovědi, takže řeč filosofického kohouta plyne v nepřetržitém proudu. Daniel Adam z Veleslavína připomíná výslovně, že překládá nikoliv z originálu, nýbrž z převodu Erasmove. Delsí tento citát hodí se výborně v rámec Veleslavínova encyklopaedického díla, látky tak časové. Renaissance postavena byla mohutněním moci královské a pozvolným vznikem absolutismu vladařského před problém tyranie vůbec — u Lukiana našla opětovně úsilí rozřešiti tento osudný problém a to zejména ve třech dialozích »*Κατάπλους ἢ Τύραννος, Χάρων ἢ Ἐπισκοποῦντες*« a »*Ονειρος ἢ Ἀλεκτριών*«, v nichž opakují se některé postavy a motivy. I po té stránce byl Lukian v XVI. věku spisovatel velmi moderní.

II.

Osvícenství osmnáctého století dopomáhá Lukianovi k nové oblíbě a k nové slávě. Filosofická skepse, útočící lehkými, ale ostrými a otrávenými šípy nejen na zjevené náboženství, na církev, na kněžstvo, nýbrž i na samy obecně uznané základy rozumového poznání a platného mravního řádu, pozdravuje svého bratra v pochybovačném kynikovi II. století a libuje si v sršivém ohňostroji jeho posměšků, námitek a rouhání. Lukianova laciná a frivolní moudrost, že v náboženství a v mythologii se doplňuje úmyslný podvod podvodem bezděčným; jeho výsměšný názor, že kněží, proroci a moralisté jsou jen lstně zakuklenými pokrytci, plnými sobectví a nízkých chtíčů; jeho důsledná nedůvěra k veškerému spiritualismu, supranaturalismu a idealismu ve filosofii — to vše ve věku Voltaireově a La Mettrieově budilo živý ohlas u všech duchů pokročilých. Ale i umělecká úprava Lukianova vábila k sobě rokokové století. Lehký způsob konverzační, jehož syrský conférencier byl mistrem, shodoval se zcela se salonní kulturou mluveného slova, která byvši vytvořena z národně povahových i společenských podmínek ve

Francii, rozšířila se po celé Evropě. Tehdy dávána před přisným rozbohem a učeným výkladem přednost elegantní, polobelletristické filosofii, upoutávající již křehkou a půvabnou formou: Lukian ze Samosaty byl přímo tvůrcem tohoto umění, v němž historický rozbor shledává spíše dědictví sofistické rhetoriky a attické komoedie než opravdovou formu filosofickou.¹ Lukianova lehkost, hravost a pikantnost zvýšena byla důslednou ironií, které se ironické existence skeptického století srdečně podivovaly, napodobující rády Lukianovu hru narážek, vtípů, zlomyslností, palčivých point.

Tři cykly Lukianových dialogů byly v XVIII. věku nad jiné oblíbeny: *Θεῶν διάλογοι*, *Νεκρικοὶ διάλογοι* a *Ἑταιρικοὶ διάλογοι*. V prvním cyklu osvěcenství zřejmě přeceňovalo živel satirický. Jehož v těchto půvabných idyllkách jest pramálo²; líbilo se obecně, jak bohové a bohyně jsou tu zlidštěni, zdůvěrněni ve svých radostech, slabostech a malichernostech, jak tu postavena v popředí jejich dvojsmyslná milostná dobrodružství, jak starověké bájesloví tu lehce parodováno a proměněno zde v pestrý a oslňující mumraj rozmaru a lásky; tato tendence projevuje se v celém rokokovém básnickém a dospívá až k drsné karikatuře Blumauerově, takže Lukiana můžeme právem nazvat duševním praotcem »Hellady v rokoku«. Ještě větší literární vliv měl 30 Lukianových *Νεκρικοὶ διάλογοι*; skeptický duch doby liboval si v lehké ironii, s níž stíhány představy o záněti; praktický smysl filosofický nalézal uspokojení v kynickém výkladě o pomíjejcnosti a nicotnosti světa; umělecká potřeba ukájena byla dramatickou živostí a situační vynalézavostí těchto výrazných drobnokreseb.³ Nebylo ani tak nesnadno napodobiti tyto záhrobní dialogy: celkový rámec příchodu nového nebožtíka, nejčastěji historicky známého, ba proslulého, za průvodu Hermova k člunu Charonovu a pak k trůnu Hádovu neb zase setkání jednotlivých mrtvých v podsvětí, posléze rhetorická *σύγζησις* ve scénické formě — to vše dalo se snadno opakovati a stačilo prostě zaměnit Lukianovy postavy z homerské báje a z dějin sofistiky novými osobami historickými neb časovými. Mezi napodobiteli těchto dialogů shledáváme tak vynikající jména jako jsou Fontenelle, Fénelon, Voltaire, Lyttelton, Bedřich Veliký, Wieland, Goethe.⁴ Že posléze i *Ἑταιρικοὶ διάλογοι* náležely ke čtení zvláště oblíbenému, plyne prostě z galantní povahy rokokového věku: lehounké, trochu frivolní rozhovory o lásce, kořeněné duchaplným vtípem a ženskou koketerií, malé idyllky pi-

¹ R. Hirzel na uv. m. str. 271—276.

² U. von Wilamowitz-Moellendorf: Die griechische Literatur v Hinnebergově Die Kultur der Gegenwart, díl I., odd. VIII., strana 172—174.

³ R. Hirzel na uv. m. str. 319 a 320; 406 a 408.

⁴ Johann Rentsch: Lucianstudien, (Programm.) Plauen 1895.

kantně pointované, náladové obrázky ze života heter přímo volaly, aby byly předčítány dámami a dámám elegantních salonů přímo vedle Crébillona, Gresseta, Pirona.

Že se Lukian stal obecnou módou, vysvítá z nesčíslných vydání a překladův, opatřených namnoze buď učeným filologickým nebo elegantním literárním aparátem. Hemsterhuisovo a Gessnerovo velké kritické vydání amsterodamské z r. 1743, Schmidovo kompilační vydání mitavské z let 1776—1780 a posléze krásné a přímo encyklopaedické vydání »Societatis Bipontinae«, které vyšlo v desíti svazcích řecky a latinsky v letech 1789—1791 v Zweibrückách, tvoří textový základ znalosti Lukiana v XVIII. stol. Zároveň vznikly úhrnné překlady Lukianových děl, které dal Vlachům Řek Spiridione Lusi (1764—1768), Francouzům Nic. Perrot Dablaucourt (1707), Angličanům professor v Cambridgi Thomas Franklin (1780).¹ O pronikání děl Lukianových do Německa chceme pojednatí opět poněkud zevrubněji.²

Překlady jednotlivých dialogů Lukianových v Německu XVIII. stol., mezi jejichž původci shledáváme také známější spisovatele, jako Abta, Eschenburga, Goldhagena, Meusela, byly velmi nesoustavné; nejčastěji vybírány kusy z »Dialogů bohů« a z »Dialogů záhrobních«. O první soubor dosavadních překladů pokusil se náčelník německé literatury předklassické J. Ch. Gottsched na vrchole svého věhlasu r. 1745; leč jeho sbírka, velmi příznačně pojmenovaná, »Lucians auserlesene Schriften von moralischem, satirischem und kritischem Inhalte«, je zcela bezcenná. O čtvrtstoletí později pořízen byl nový obsáhlejší výběr a překlad Lukianových spisů ve 4 dílech v Curychu v slavném nakladatelství Orelliově r. 1769—1772; překladatel Waser neovládal jako chatrný filolog ani úplně řečtiny, ani jako švýcarský partikularista spisovné němčiny.

Skoro zároveň s Waserem (1767) pojal i povoláný Wieland, duch Lukianovi kongeniální, plán, tlumočiti svého miláčka a po mnohé stránce učitele německému obecenstvu; leč s pomocí filologa Schütze provedl své předsevzetí teprve v letech 1788 a 1789³. Šestidílné vydání »Lucians von Samosata Sämtliche Werke« platí obecně za pravý skvost překladatelské činnosti Wielandovy: přesnost překladu, elegance a britkost výrazu, šťastné vystižení narážek a vtipů dávají nejlepší svědectví Wielandovi jakožto mistru jazyka i formy; cenný úvod, který podává pronikavou charakteristiku Lukianovy osobnosti, doby i hodnoty,

¹ Luciani Samosatensis Opera graece et latine. Biponti 1789, I. sv. LXXV a LXXVI.

² J. G. Schummel: Übersetzer-Bibliothek zum Gebrauche der Übersetzer, Schulmänner und Liebhaber der alten Literatur. Wittenberg 1774. Sv. I. str. 89—96.

³ B. Seuffert: Prolegomena zu einer Wieland-Ausgabe, III + IV. Berlin 1906, S. 18 a R. Ischer: Ein Beitrag zur Kenntnis von Wielands Übersetzungen. Euphorion 1907, sv. XIV., str. 251—252.

četné poznámky mythologické, aesthetické a historické ukazují jak Wielandovu obsáhlou učenost, tak jemný jeho vkus. Též okolnost, že Wieland přeložil kromě dvou drobných výjimek Lukiana celého¹, dodává velkému tomuto podniku zvláštní váhy. Wieland právem viděl v Lukianovi ducha příbuzného: jako pravý syn osvícenského věku měl Lukianovu filosofickou skepsi, jeho praktickou moudrost životní, byť spíše epikurské než kynické observace, jeho živý humor, jeho ironii, třeba že poněkud dobromyslnějšího rázu, jeho zálibu pro bájeslovnou parodii atd. Některá Wielandova díla, na př. »Gespräche im Elysium«, »Göttergespräche«, jmenovitě však román »Geheime Geschichte des Peregrinus Proteus« (1791), skoro současný s dokončením úhrnného překladu, připínají se přímo ke spisům Lukianovým, z nichž se Wieland naučil zvláště jemnému dialogickému umění.

Kterak Lukian působil na německou literaturu XVIII. stol., nelze několika slovy naznačiti. Lessing učil se z jeho epigramův i z jeho point; mladí bouřliváci Goethe, Lenz, Wagner užili satirické techniky jeho *συγκρίσεις* a *νεκρικοὶ διάλογοι* k polemickým výpadům proti svým odpůrcům, ba mladistvý Goethe proti samému Lukianovci Wielandovi; zralý Goethe čerpal látku pro jednu z nejkrásnějších svých ballad »Der Zauberlehrling« z dialogu *Φιλοφροδῆς*, jež četl ve Wielandově překladu atd. Slovem, Lukian stal se součástíou národní vzdělanosti literární. Pro popularitu jeho v Německu podávají svědectví dva výmluvné zjevy slovesné. R. 1797 goslarský rektor Gehrich upravuje školní výběr z Lukiana a usiluje uvésti jej do gymnasijsní lektury, r. 1804 pastor Tiemann vydává spisek »Ein Versuch über Lucians Philosophie und Sprache«, kdež s horlivou tendencí apologetickou vyvrací veškeré námitky proti Lukianovým filosofickým, náboženským a mravním názorům a vystavuje jej za dokonalého učitele životní moudrosti.

Z Francie a z Německa přichází záliba pro Lukiana i k západním Slovanům. Polákům tlumočí jej Wielandovec hr. Ignác Krasicki, u nás udomácňuje jej Jan Nejedlý s literární družinou, seskupenou kolem »*Hlasatele*«, nejmocněji působí však Lukian na Jungmanna. U české rokokové skupiny básnické platí pro zálibu v Lukianovi tytéž důvody, jež jsme uvedli, mluvíce o jeho přijetí v ostatním písemnictví západoevropském. Připomeňme si ještě jen, že na pražské universitě pronikavě působili dva osvícenci, kteří uváděli k nám ony názory, pro něž byl Lukian tak oblíben: praktický filosof Seibt hlásal tu onu moudrost životní, kterou osvícenství nehistoricky rádo abstrahovalo

¹ Vynechány jsou pouze dvě partie z dialogu *Λούκιος ἢ Ὀνος* a V. rozhovor z *Ἐταιρικοὶ διάλογοι* (mezi heterami Klonarion a Leainou), jež, jak zdálo se mu, »nepřipouštějí překladu do žádné ze žijících řečí«.

z Lukiana, Wielandovec Meiszner učil porozumění oněm literárním a rhetorickým formám, jichž syrský sofista byl mistrem, a upozorňoval stále na veškeré práce Wielandovy, tedy i na jeho převody z rhetorického smíška samosatského.

Hned první svazek »Hlasatele« v lednu 1806 přinesl dvě ukázky z Lukianových »Hovorů záhrobních«, jednak otisk známého nám již Konáčova převodu VI. dialogu mezi *Terpsionem a Plutonem* s nepatrnými jen změnami jazykovými, jednak Zieglerův překlad proslulého V. rozhovoru mezi *Alexandrem a Diogenem*. V druhém svazku prvního ročníku vstoupil mezi překladatele Jungmann převodem obsírného *Timona aneb nevědělce*, v svazku čtvrtém sám redaktor Jan Nejedlý dějově bohatým dialogem *Lživý aneb nevěřící* (*Φιλοψευδής*), vedeným mezi Tychiadem a Filoklem. Lukian zůstal klasikem »Hlasatele« i v dalších ročnících; přeložili tu Ziegler slavnou *σύγκρισιν Alexandra, Hannibala a Scipiona* (*Νεκροί διάλογοι* XII) v roč. II., sv. 3.; Josef Jungmann dva další Záhrobní hovory (X a I) mezi *Charonem, Merkurem a různými mrtvými a Diogenem a Polydeukem* (Pollukem) v ročníku III., sv. 4; Jan Nejedlý delší dva rozhovory *Lodi aneb žádosti* (*Πλοίων ἢ Εὐχαι*) a *Přívoz aneb tyran* (*Κατάπλους ἢ Τύραννος*) v ročníku II., svazku 2. a roč. III., sv. 1. K tomu druží se ještě několik překladů v Hromádkových »*Prvotinách*«; r. 1815 otiskl tam D. Kynský VII. hovor z *Θεῶν διάλογοι*, vedený mezi *Apollinem a Hefaistem*, XXII. Hovor záhrobní mezi *Charonem, Menippem a Merkurem*, převod spisku *Περὶ τῶν διψάδων* s výslovným podotčením »dle Wielanda«; roku 1815 a 1816 přinesly »*Prvotiny*« vedle toho několik ukázek Nedělových překladů Lukianových *epigramů*.

Tyto všechny překlady nejsou rovnoměrné a rovnocenné; Jan Nejedlý a Josef Jungmann překládají nejuhlaženěji a nejčeštěji, Ziegler naopak vystihuje nejvěrněji originál. Kdežto Wieland, z jehož velkého vydání čeští překladatelé přijali většinu svých poznámek, velmi šťastnou rukou travestoval mluvu a terminologii Lukianovu, leckde v duchu společenského hovoru své doby, nepozorujeme toho nikde u našich překladatelův, jimž tane na mysli spíše čtenářstvo prosté než aestheticky vzdělané obecnstvo. Tomu účelu slouží hojně poznámky obsahu věcného a nikoli též kritického, jako jest u Wielanda; některé dialogy však otištěny byly bez poznámek. Leccos ukazuje k tomu, že naši překladatelé užívali latinského textu a nikoli řeckého originálu: většina vlastních jmen, hlavně mythologických, uvádí se ve formě latinské a také skloňování vlastních, neproměněných jmen osobních a místních, jež všem tlumočnickům kromě Jungmanna činí značné nesnáze, ukazuje ku předloze latinské. Kromě Kynského, který svou předlohu upřímně uvádí, nikde nelze zjistiti,

že by bylo přímo pracováno podle díla Wielandova. Jazykově přimykají se všechny ty překlady k starším našim převodům, z nichž alespoň Konáčův byl před očima; ani Jungmann nevykazuje tuto neologismů. Také po této stránce se tyto příspěvky, jež nikoliv náhodile byly uvedeny ukázkou staročeského Lukiana, hlásí ku přísnému staromilství »Hlasatele«.

Povšimnutí zasluhuje i výběr těchto překladů z »Hlasatele« a z »Prvotín«. Živel výslovně erotický a galantní chybí docela; z »Hovorů heter« nepřeloženo vůbec nic, z »Hovorů božských« pouze nevinoučkový příběh Hermova dětství. Největší pozornost věnována »Hovorům záhrobním«, z nichž přeloženo, otisk z Konáče věštajíc, šest kusů vesměs velmi významných, takže čtenáři byly předvedeny hlavní rysy tohoto význačného cyklu Lukianova: z dramatických *συγκρίσεις* vybrány dvě nejpůsobivější, jejichž postavy požívají opravdové slávy dějinné (Alexander, Hannibal, Scipio; Alexander a Diogenes); z dialogů výslovně kynických vyvolen jeden, jenž ostře rýsuje filosofickou satiru Lukianovu (Diogenes a Pollux), a druhý, jenž živě aplikuje kynické moudrosti na několik typův obyvatelstva podsvětí (Charon, Merkur, Menippus atd.); Kynský připojuje ještě překlad burleskní scény mezi Charonem a Merkurem, v níž Lukian se jeví jako odchovanec komoedie attické. Srovnáme-li tyto ukázky s překladem Konáčovým, pozorujeme, že místo zájmu mravoučného, jímž řízen byl výběr XVI. věku, nastupuje nyní v době osvícenské spíše zřetel filosofický a historický: Lukian zdomácňuje u nás nejen slovem, ale i duchem. K větším spisům Lukianovým sáhli pouze dva překladatelé, kteří sami byli opravdovými osobnostmi spisovatel-skými: Jan Nejedlý a Josef Jungmann. Při výběru dialogu »Přívoz aneb Tyran« dojistá rozhodovala těsná souvislost s »Hovory záhrobními«, vedle toho patrně i zájem látkový; tento rozhovor právě jako »Lodi aneb Žádosti«, zejména pak »Lživý aneb Nevěřící« poutá novellistickým bohatstvím rozmanitých a vděčných motivů, vložených anekdot, podivuhodných příběhů. Jungmann, jehož myslivý duch osvědčil se již při volbě obou »Hovorů záhrobních«, sahá po »Timonovi«, zvědavostí psychologovou veden k proslulému charakteru, v literatuře světové znovu a znovu zobrazovanému. Takto poučují nás i překlady Lukiana na úsvitě naší novočeské literatury o literárních osobnostech svých původců.

Opožděný čtvrtý ročník »Hlasatele« r. 1818 nepřináší ji; překladů z Lukiana, jehož jméno z českých časopisů vůbec mizí i u nás Lukianova sláva zhasíná s osvěcenstvím a básnickým rokokem. Po čtrnácti letech (1832) však vychází celá sbírka »Některých spisů Luciana Samosatenského« překladem Ignáce Hájka, profesora v Litoměřicích. Vznik této knihy vykládá nám životopisec Jungmannův V. Zelený.¹ V době

¹Život Josefa Jungmanna. V Praze 1873. Str. 70 a 71.

litoměřického pobytu, do níž výlučně V. Zelený klade Jungmannův zájem o Lukiana, vybídl Jungmann svého kolegu a švakra, Ignáce Hájka, aby soustavně překládal Lukianovy spisy. Hájek dal se do práce, pokračoval však příliš pomalu, až r. 1820 v »Slovesnosti« Jungmann Hájkovi znovu překlad vložil na srdce. R. 1832 vyšla »Některých spisů« částka první, obsahující na 280 stranách tyto práce Lukianovy: *Περὶ τοῦ ἐνυπνίου*, *Πρόμνηθεὺς εἰ ἐν λόγοις*, *Νιγρίνος*, *Τίμων*, *Ἀλκυών*, *Προμηθεὺς ἢ Καύκασος*, *Θεῶν διάλογοι*, *Ἑνάλιοι διάλογοι* a *Τόξαιρις*; druhá částka, o níž Jungmann podává zprávu v »Historii literatury« pod č. VI, 928, zaležela v rukopise a stala se s ostatní Jungmannovou pozůstalostí nedostupnou. Hájkův překlad Lukiana, jenž, při veškerém nedostatku posvěcení literárního, jest cennou prací pečlivého a dobrého filologa, přešel bez ohlasu. R. 1832 byl Lukianos také v Čechách spisovatelem překonaným.

III

Tak jako v XVI. věku, působí i v době osvícenské Lukian u nás spíše na časovou literaturu tendenční než na tvoření opravdu umělecké; mladé novinářství české, sledující především cíle národnostně obranné, užívá jeho ostře nabroušených zbraní pod praporem myšlenky vlastenecké. Zároveň s překlady z Lukiana přináší první ročník »Hlasatele« dva lukianské dialogy původní: dvě rozmlouvání »O jazyku českém« z pera Jungmannova, napsaná již r. 1803 a později pojatá v úpravě poněkud změněné do »Sebraných spisů Jungmannových«¹. Formou i slohem připíná se k nim kratší a literárně méně cenné »rozmlouvání«, jímž v Hromádkových »Prvotinách« r. 1814 zahájil trojčlennou svou polemiku s t. zv. »Bohemariem«. Myšlenkový ráz a význam těchto výborných publicistických statí, v nichž Jungmann jest šťastným obráncem a buditelem českého jazyka a

¹ Změny »Rozmlouvání prvního« v otisku knižním jsou nepatrné. Za to »Rozmlouvání druhé« bylo podstatně zkráceno a tím obměněno. Kdežto v »Hlasateli« r. 1806 jest časovým žurnalistickým projevem, reagujícím na různé aktuality r. 1803, přeneseno jest v »Sebraných spisech« do sféry obecnější. Potlačena tu Slavomilova polemika s jenskou »Literaturzeitung«, s Wielandovým »Deutscher Merkur« a s »Zeitung für elegante Welt«; škrtnuta zmínka o Carnotovi a poznámka o starém školském zřízení; odpadl i passus o důležitosti znáti češtinu pro kněžstvo při úřadě pastýřském. Hlavní změny staly se na konci rozmlouvání v řeči Slavomilově, jenž v »Hlasateli« horuje o »jistém prostředním dialektu, kterýž by Slovany sbratřené spojití mohl; buď on jako jest vznešená němčina mezi německými, anebo jako poetický, aneb aspoň Plutarchův mezi řeckými«; v knižním vydání passus ten chybí. Slavomil končí svou řeč »několika pobožnými žádostmi« z nichž v »Sebraných spisech« přání velké akademie slovanské a zlepšení slovanského knihkupectví vynecháno. Ke změnám těm bude potřeba hleděti v kritickém vydání děl Jungmannových.

české národnosti, byl několikrát podrobně a důkladně rozebrán i oceněn¹ a není potřeba k věci té se vraceti. Tuto chceme přispěti k formálnímu rozboru článků Jungmannových vyšetřením jejich vztahu k Lukianovi.

Ku předloze své se Jungmannovy stati hlásí jednak přímo, častým uváděním citátů z Lukiana, jednak časově, soudobým vznikem s Jungmannovými překlady ze sofisty syrského, jmenovitě však formou dialogickou, za jejíhož vzorného klassika osvícenství Lukiana pokládalo. Avšak přibuzenství to sahá hlouběji. Jako v dialozích Lukianových, i v těchto rozmlouváních tvoří podklad rhetoricko-polemická pře dvou odpůrců, z nichž jeden hájí princip vyšší kulturní pravdy, byť posud zneuznané, druhý pak, jemuž se dostane konečného odmítnutí, obyčejný, pohodlný přesudek. Tento kontrast moudrého vlastence (Daniele Adama z Veleslavína, Slavomila) a odrodilce (Čecha, Protivy) odpovídá ovšem především skutečným českým poměrům, avšak jest praeformován u Lukiana protikladem jemného, uhlazeného Hellena a nevzdělaného Skytha ve spisech *Ἀνάχασις ἢ περὶ γυμνασίων*, *Τόξαρις ἢ Φιλία*, *Σχύθης ἢ Πρόξενος*, kde mistrovsky provedené *συγκρίσεις* dávají epigonu Plutarehvu vystoupiti co nejrozhodněji a nejnadšeněji pro staré ideály hellenské.²

V »Rozmlouvání prvním« spojen jest tento kontrast s rámcem většiny »Hovorůz áhrobních«: jako u Lukiana, tak i u Jungmanna přichází nový občan do podsvětí, setkává se se slavnou historickou osobností, ocitá se s ní ve sporu, a teprve výklad osoby třetí (u Lukiana zpravidla některého kynického filosofa, u Jungmanna ušlechtilého Němce) odstraňuje nedorozumění a přivádí jakýsi smír. Začátek dialogu jest číře lukianský. Daniel Adam z Veleslavína dovoluje se u Mina, aby směl pohovořiti s novým přichozím. Hned první slova uvádějí jej velmi dramaticky v úžas; několik vět stačí, abychom měli před očima povahy obou mluvčích podsvětních, jež se nikterak neliší od jejich osobností za života na zemi. Postupně však přibývá odchylek od způsobu Lukianova: užívání místního jargonu jest rys, jenž nikterak neodpovídá řeckému rhetoru, usilujícímu o kosmopolitickou srozumitelnost; místo Lukianovy ironie Jungmann upadá v horlení, ba v tón kazatelský; třetí osoba (Němec) nezachovává neutralitu filosofického, poněkud blaseovaného pozorovatele a posuzovatele jako oni kynikové, z nichž mluví Lukian sám; závěrek dialogu, připínající se k určité časové události, sestupuje s oblasti sofistické do ovzduší žurnalistického.

¹ V. Zelený na uv. m. str. 66—71, J. Vlček na uv. m. díl II. č. 2. str. 14—17, J. Jakubec v Literatuře české XIX. století. Díl I. (1. vydání v Praze 1902) str. 572—590; s Jakubcovým názorem o vrocení »Rozmlouvání druhého«, prosloveným na str. 574, pozn. 2, se neshodují.

² Hirzel na uv. m. str. 284—286.

V »Rozmlouvání druhém« se Jungmann vzdaluje od svého vzoru ještě více: dramatická motivace dialogu jest mdlá, charakteristika osob, proučích se o přednost svého mínění, málo pracována, ironie a sarkasmus naskytují se pořádku; jen argumentace Protivova, plná »lapavých závěrků«, logických hříček, paradoxních tvrzení, připomíná, že autor učil se ve škole sofistů Lukiana. Stručný rozhovor dvou blíže necharakterizovaných osob A a B, uvádějící polemiku s »Bohemariem«, má od Lukiana právě jen rámeček dialogický. Lukian dává tedy Jungmannovi popud k dialogům a formální vzor pro ně; v prvním ze svých rozmlouvání zůstává Jungmann v celku jeho epigonem, postupně však zprošťuje se své formální závislosti a povznáší se k vlastnímu žurnalistickému svérázu. Tam, kde šlo o opravdové hájení pozitivních ideálů, jimiž Jungmannovi byly jazyk a národnost; tam, kde přestávala rozmarná hříčka osvíceného rozumu a začínala vážná záležitost horoucího srdce; tam, kde nastupovala místo kosmopolitického rokoka literárního nadšená romantika národní — tam nedostačovalo slovesné umění posměvačného a frivolního miláčka Wielandova, tam Jungmann musil tvořiti samostatněji, moderněji, romantičtěji.

Když se byl takto i u nás Lukian přežil, přichvátal v posledním ročníku »Hlasatele« r. 1818 Vojtěch Nejedlý, jemuž bylo souzeno opozditi se vždy o několik desetiletí, se svými lukianovskými ohlasy. Na str. 295—307 IV. ročníku »Hlasatele« čtou se z jeho pera pod úhrnným titulem »Rozmlouvání mezi mrtvými« tři dialogy: Žižkův a Pelclův, boháčův a chudákův, dívčin a ženin. Po vnějších stránkách jsou Lukianovy *Νεκροίχοι διάλογοι* napodobeny velmi pečlivě; ba lze přímo shledati v jednotlivých »Hovorech záhrobních« předlohy pro Nejedlého imitace: Žižka hájí se podobně jako Hannibal a Alexander ve XII. hovoru záhrobním; protiklad generace Žižkovy a Pelclovy jest rozpfedením motivu ze IV. hovoru, kde Merkur v hovoru s Charonem rozmlouvá o rozdílu někdejších a nynějších přichozích do podsvětí; dialog mezi boháčem a chudákem založen jest na motivech XXIV. a XXVII. hovoru, kde kontrast bohatství a chudoby jest ústředním thematem; rozmlouvání ženy a dívky připomíná fabuli milence Protesilaa v hovoru XXIII. V celku Vojtěch Nejedlý převzal od Lukiana jak filosofii o marnosti všeho bytí pozemského, tak oblíbený rámeček jeho »Hovorů záhrobních«, kde se v podsvětí setkávají buď proslulé osobnosti historické, nebo zástupcové protichůdných principův ať společenských ať myšlenkových. Přiblížneme-li však blíže, uvidíme, že přejal právě jen rámeček; vlastní podstata Lukianových dialogů, dramatická živost, bystrá charakteristika, umění sofistické argumentace, rhetorická zdobnost, ironická říznost — to vše Vojtěchu Nejedlému úplně uniklo. Místo toho ukazuje se nám suchopárným mravokárcem, nudným kazatelem, horlivým a naivním chvalořečníkem starých

zlatých časů¹, jenž stává se zcela bezradným, má-li vybrotiti konec dialogu. Vojtěcha Nejedlého opožděná »Rozmlouvání mezi mrtvými« nesou ani z daleka přirovnání k dialogům Jungmannovými. Položíme-li je však přece vedle nich, uvědomíme si znovu, že významným vzorem velký spisovatel roste a časem dospívá opravdového svérázu, kdežto nesamostatný epigon jest jím duševně poután a tísněn.

Povaha povídek v Gesta Romanorum.

Napsal J. Veitz.

(Dokončení.)

Na podobnou pověrečnou tradici ukazuje rada dávaná starcem Sokratovi, jemuž těžce onemocněla manželka, v povídce 44.: »Zzena twa geft z femene kraloweho. Protozz kdyzz kral, otec z gegi, bude krew pufftieti, wezma te krwe kazzizz fwe zzenye prfi gegie tu krwi zmazati...« Obě povídky mají společnou ideu, že otcova krev působí určitým vlivem na děti.

S medicinou středověkou úzce souvisí astrologie. Pověry astrologické záležely ve víře, že hvězdy a různé postavení jich působí na přírodu a na život lidský (»astra regunt homines, sed regit astra Deus«). Síla této domněnky byla tak veliká, že největší astronomové, Kepler a Tycho de Brahe, s nadšením pěstovali astrologii. Vlivy pověr astrologických vyskytují se v povídce původu orientálního (kap. 71.): Mladý královic je na vychování u sedmi mudrců. Macecha usiluje o jeho bezživotí a vyžádá si na králi, aby královic vrátil se k otcí. Vychovatelé jeho pozorují hvězdy a čtou v nich, že »neprzywedu-li geho, wffichny mistrzi bez hlav budu; Pakli przywedu, tehdy ten gify mladenecz zahuben bude...« Královic druhé noci zkoumal hvězdy a »Widyl w gyne malę hwyezdye, zze bude-li za sedm dnų mlczzeti wftawiczznye, kdyzz k fwemu otczi przigde, a mistrzi geho budu fye snazznye zań przymluwati, kakzzkoli na kazzdy den na smrt weden bude, zzyw oftane...«

Zkoumání přírody, jež se dalo deduktivně, vycházejíc od náboženských teorií, dospělo pověřivých výmyslů také ve světě zvířat; fantasie v tomto oboru mohla pracovati s větší vynalézavostí, poněvadž se povznášela nad svět skutečný a přejímala mnohé tradice orientální a antické.

¹ Z nářků, jimiž Pelci u Vojtěcha Nejedlého provází svou dobu, literárně zajímavější jest jeho stesk do sentimentálnosti Wertherovského pokolení: »Zamilovaná žvatlání k sobě je vábí, že citedlné dušinky po horách bloudíce, v slzy rozplynou. Jsouť právě jako děti, jen cukr a med chtějí jísti, a chleba ani viděti nemohou.«

V povídce 5. popisuje se bazilišek, jenž dechem otravným ničil vojsko Alexandrovo; zrcadlo, ve kterém bazilišek se shlédli, učinilo konec jeho řádění. Vypravování připomíná nám mythus antický o Perseovi, který usmrtil Medusu zrcadlem, jež mu dala Athené; zajímavé také je srovnání s Neckamem, str. 198, kap. 120: »Basiliscus in terris malum singulare, serpens est pene ad semipedem longitudinis, non hominis tantum vel aliorum animalium exitiis datus, sed terrae quoque, quam polluit et exurit, ubicumque ferale sortitur receptaculum. Denique extinguit herbas, necat arbores, ipsas etiam corrumpit auras... (!)«

Také kolem lva, krále zvířat, nakupila se řada fantastických povídek a pověr; Neckam podává rozmanitý jich výběr. Z téže pověřivé tradice vyplynula povídka 68., v níž se mluví o kůži lvové, která odhání draka a jedovaté hady.

Z téhož prostředí čerpána je povídka 6. o cizoložné čápci, kterou čteme také u Neckama v kap. 44.: Rytíř dá zazdít studnici, ve které se koupala čápace, aby čáp nečil na ní cizoložného zápachu. Čáp, poznav její nevěru, ještě s jinými čápy ji uštípá. Totéž vypravuje se o cizoložné lvici v povídce 47., ke které lze přirovnati: Albertus Magnus, De animalibus, 22, 2, 1.

Pověrečné tradice pojily se také k jednorožci, k němuž se směly přiblížiti jen nahé, čisté panny, krásné zpívající, v povídce 83. (sr. Albertus Magnus 22, 2, 1 a bestiář Philippa de Thau).

S velikou oblibou poslouchala se ve středověku vypravování o věrnosti psův. Neckam, str. 252, kap. 157, pod záhlavím »De cane« připomíná užitečnost psí pro lov, přichylnost jeho k pánovi, chytrost a věrnost až k smrti. Na doklad jeho věrnosti vypravuje povídku, která je v kap. 30. českých Gest: Rytíř, jenž má přivést před svého pána největšího přítele, nepřítele a kejklíře, běře psa, ženu a malého synáčka; pes dokáže přítulnost k pánovi tím, že se bez příčiny dá trýzniti.

Romantický duch středověký vypěstoval si řadu jiných pověr, které v literárních plodech docházejí ozvěny. V Gestech zachovány jsou na ně některé vzpomínky. V první řadě je to způsob, kterým se dokazovala věrnost ženina (v kap. 59). Zdá se, že již v době velmi staré utíkali se k různým prostředkům, aby se dokázala věrnost manželčina (sr. Liebrecht, l. c., str. 86). Již Židé mají zkoušku čistoty (Mojžíš II, 5, 11—31). Kontinuitu zkoušky čistoty můžeme sledovati až do doby mythologické, kde se zkouška věrnosti prováděla stygickým pramenem, který zjevil vinu prohrěšilé paní potřísněním vínků. Podobná představa vloudila se v řecké romány. Odtud idea zkoušky dostala se do romantického básnictví, které přeneslo ji také do Gest (Ariosto vzal z Tristrana epizodu o čarovném rohu, jímž manžel poznává nevěru ženinu; jiným zkušebním nástrojem byl plášť, který manželu nevěrné paní byl příliš krátký nebo dlouhý — sr. Le Grand, Le

court mantel, vol. I., p. 60). Zkouška věrnosti popisuje se také v českých *Gestech* v povídce 59.: Matka nevěstina dává zeti svému košili, která zůstává tak dlouho čista, dokud jeden z manželů neporuší věrnosti (srovn. sbírku »*Fabliaux*« A. de Montaignon, III, str. 10).

Jiné reminiscence pověrečné pojí se k čarování obrazy voskovými, jež mají prý zázračnou sílu přenášeti to, co se děje s obrazem, na toho, koho obraz představuje (srovn. J. Grimm, *Deutsche Mythologie* 1045). Při čarování třeba pronášeti kouzelné formule; obraz bývá pověšen, do vody ponořen, do ohně vložen, jehlou píchán nebo pod prahem zakopán; ten, koho obraz představuje, zakouší trápení obrazu. Čarování takové pochází ze starověku (Ovidius, *Amores*, III, 7, 27, Horatius, *Epod.*, 17, 76). V českých *Gestech* vyskytuje se v pov. 110.: Rytíř odejde na pout do Jerusalema. Zatím žena jeho s milcem radí se o jeho záhubě. Milec učiní obraz z vosku podobný rytíři a zaklíná jej chystá se do něho štříletí. Povídka zajímavá je tou okolností, že se jmenují prostředky proti takým kouzlům: Klamanému rytíři pomáhá Vergilius. Připraví lázeň, ve které řytíř má se skrýti, až uztří v zrcadle milec střílejšího do obrazu. Po třetím marném pokusu zasáhnouti rytíře střela milecova obrátila se proti střelci a usmrtila ho.

Ze všech nekalých řemesel nejpopověřivější je a bylo zlodějství. Zloději mají svého patrona, který chrání je před nebezpečím, mají své dny, ve kterých výzkumné podniky jejich provázeny jsou štěstím, mají svá říkání, jimž přikládají moc zázračnou. A těch bylo velmi mnoho. Z. Winter, *Kulturní obraz českých měst*, II, str. 144, mluví o zloději, který se modlival před jar-markem: »Milej pane Ješši Kriste, budiž mi ta cesta tak jista, jako důstojná Panna Marija je čista svému synu před porodem i po porodu; vymíno (= ve jméno) Otce i Syna i Ducha svatého, všejediného Hospodina, toho mi dopomáhej Bůh Otec, jeho milej Syn i Duch svatý, vše jeden Hospodin na věky požehnaný. Amen!« Tuto modlitbu říkával po třikráte a kříž pravou nohou činil na cestě, a dílo prý se mu vždy podařilo (sr. tamtéž, str. 165).¹ K podobným zlodějským praktikám vztahuje se povídka 29.: Muž, aby oklamal zloděje, který se vloupal do jeho příbytku, vypravuje své manželce: »(Svého jmění nabyl jsem krádeží) Ay, tatoť gfu flowa, kterazz fem sedmkrat rzickal: Skoczzil fem, fkoczzil fem...«

Ještě ledacos mohli bychom nalézt v *Gestech*, co charakterisuje povahu středověku. Jedna okolnost po stránce filosoficko-náboženské je tak zajímavá, že třeba o ní se zmíniti; je to

¹ Sr. starofr. fabliau o Larron, qui se commendoit a Nostre Dame toutes les fois qu'il aloit embler: »... Toutes les fois qu'il embler aloit — En sa garde se commendoit...« (*Histoire littéraire de la France*, XXIII, str. 121).

neklamné přesvědčení o absolutní přednosti náboženství křesťanského před jinými věrami. Tato nezlomná víra, podporovaná eudaimonismem po smrti, působila tak mocně na první vyznavače Kristovy, že pro ni obětovali život pozemský.

Čím těžší je vyjádřit poměr jednotlivých vyznání a věr, tím častěji nalazáme pokusy v lidové i v umělé poesii zjasnit tento vztah v obrazech. Lze pozorovati tu tři druhy nazírání:

1. Náboženství jsou ve skutečnosti stejné ceny; každý může být spasen ve svém náboženství.

2. Náboženství jsou jen zdánlivě stejné ceny, ve skutečnosti je však jen jedno pravé; které je to, ví sám Bůh.

3. Náboženství jsou ceny nestejně; jen jedno je pravé, jen jedno přináší spásu; je to náboženství křesťanské. Průkazná síla jeho záleží v zázracích, které se dějí jeho jménem. Nejčastěji idea tato bývá zobrazena parabolou o třech prstenech; jako cena drahocenného prstenu tkví v zázračné působnosti kamene, tak síla křesťanství vězí v zázracích, jimiž Bůh své vyvolené odměňuje. Pozorujme po této stránce Gesta! (Budeme všimati si také moralisací, které jsou nutným pendantem parabol, podávající jejich výklad.)

Na italské novelly o třech prstenech upomíná nás povídka 9. českých Gest: Král měl tři syny. Před smrtí odkázal prvorozenému dědictví, druhorozenému poklad, třetímu dal prsten, jenž dražší byl než vše to, co dal oběma; bratři jeho dostali také po prstenech, jež však nebyly takové zázračné síly jako prsten syna nejmilejšího. — Důležitý je výklad paraboly: Král tento je Kristus, jenž má tři syny, Židy, pohany a křesťany. Židům dal slíbenou zemi, pohanům poklady, ale křesťanům dal prsten nejdražší, který přemáhá všechno jmění — víru křesťanskou.

Ještě jasněji vysvítá přesvědčení o absolutní přednosti křesťanství v povídce 101.: Král měl tři syny, z nichž jednoho více miloval než ostatní; před smrtí odkázal mu drahocenný prsten se vzácným kamenem, bratřím jeho pak po prstenu podobném, ale s kamenem skelným. Když se bratři hádali o ceně svých prstenů, nejmladší rozhodne spor zázračnou působností svého prstenu, jenž uzdravuje nemoci. — Povídka je parafrasována ve prospěch náboženství křesťanského. Tito tři bratři je trojící lid, křesťané, Židé a pohané; a protože Bůh nejvíce miluje lid křesťanský, ostavil mu víru křesťanskou, která slepé osvěcuje, ne-duživé uzdravuje, mrtvé křísí...

Totéž náboženské přesvědčení našlo si roucho v povídce 28., o které již častěji jsme mluvili: Král měl tři syny z ženy cizoložné a jednoho vlastního. Po smrti otcově hádají se synové o dědictví. Rytíř, přítel otcův, rozsuzuje spor: nechť synové střelí do mrtvolvy otcovy; kdo prostřelí tělo otcovo, bude králem. Nevlastní synové odvážili se střeliti po otci, jeden do ruky, druhý do úst, třetí do srdce; vlastní syn však líbal s plácem tělo

otcovo. Ten uznán byl pravým dědicem. — Povídka sama nepodává nic zvláštního; je to apokryfní zpracování episy o rozsudku Šalamounově. Výklad její odpovídá však tendenci výše vyjádřené: synové z cizoložstva jsou pohané, Židé a nejhorší — kacíři (kacířství ve středověku bylo pokládáno za nebezpečnější pro víru než pohanství; sr. slova Voigtova, citovaná v »Myšlenkovém vývoji« Drtinově, str. 269: »Lhostejní a nevěrci jevíli se církvi za všech dob méně nebezpeční než smělý kacíř, který článku víry lépe chce rozuměti aneb který odvažuje se viklati na jediném kameni stavby hierarchické«). Pravý syn je dobrý křesťan, neboť miluje Boha ze všeho srdce, ze vši duše, ze vši myslí a svého bližního jako sama sebe... Kriterium, kterým se křesťanství odlišuje od ostatních věr, je nám v tomto výkladu bližší: tkví v jediném slově, Kristem často opakovaném, ve slově, které tvoří podstatu Pascalovy filosofie. Slovo to je láska, láska účinná, vztahující se i na nepřítelé.

Jiný rámec téže myšlenky podán je v povídce 51., která podle Grässeho, II, 268, zdá se chovati v sobě stopy původu orientálního: Tři tovaryši měli jeden pecenec chleba a byli velmi hladovi. Poněvadž všichni tři nebyli by se nasýtiti, radí nejchytřejší z nich, aby chléb dostal ten, který bude mítí nejlepší sen. Když druhové spali, ten, který radu dával, snědl chléb sám. Když se probudí, vypravují. Jeden viděl ve snu nebe a užíval jeho blaženosti; druhý viděl peklo a sebe v něm; třetí, který snědl chléb, spatřil anděla, který ukazoval mu radosti prvního v nebi a trápení druhého v pekle; a poněvadž prý se domýšlel, že v nebi ani v pekle chleba nepotřebují, snědl jej. — Poetickou výši povídka tato nevyrovná se parabole o třech prstenech; je to sice episy, která překypuje přirozeným humorem a proto zdá se poukazovati na prostředí lidové (sr. fabliaux), odkud mnohé povídky podobného genru čerpají náměty; cítíme však, že humor podobného zrna není vhodný pro to, aby byl obrazem myšlenky vážné. Tři tovaryši Jsou troje pokolení lidské, Židé a pohané, bohatí a mocní, dobří křesťané; Židé a pohané podle talmudu a učení Mohamedova vyhrazují nebe pro sebe, bohatí peklu nevěří, dobří křesťané jsou pravými dědici slávy nebeské; jinými slovy: jen v křesťanském bohu je spása, mimo něj možná není.

Výsledek této studie, shrnutý v základní myšlenky, je tento: Gesta jsou odleskem doby, ve které byla složena; jsou výplodem kompilační práce ducha středověkého, který na samostatnou činnost duševní byl chud; fantastická manýra, podporovaná romantickou dobrodružností a vlivy orientálními, vtiskla Gestům zřejmé stopy své působnosti; vnitřní obsah, shodující se ve zvycích, v názorech na život a na přírodu s tradicemi své doby nikterak neliší se od svého prostředí.

Zbývá objasniti ještě dvě okolnosti:

1. jak povídky rozmanitého obsahu a zpracování; mnohdy nevhodné svojí lascivností, tvořily nit, na kterou se navazovala náboženská moralisace;

2. jaké povahy jsou tyto moralisace.

Ad 1. O ceně povídek Gest nebudeme se šířiti. Konstatujeme ještě jednou, že některé povídky jsou ušlechtilé, s jemnou pointou, okořeněné mírným vtípem, jiné prostřední, menší část bez ceny. A zdá-li se nám některá povídka neslušná, jmenovitě pro náboženské rozjímání nevhodná, třeba si připomenouti, že se Gesta řídí módou tehdejší literatury homiletické (sr. J. G. Schelhorn, *Amoenitates Historiae Ecclesiasticae*, Tom. I., str. 796: »Plenus enim est (aevus) insipidis historiis vel potius fabellis anilibus, ad usus homileticos maximam partem ineptissime accommodatis...« nebo Schuler, *Geschichte der Veränderungen des Geschmacks im Predigen*, jmenovitě partie o »*risus paschales*«). Treba také doznati, že zdravý vkus středověkého posluchačstva odsuzoval nevtipné výstřelky sám; svědectví o tom máme ve starých listinách obsahujících stížnosti proti neslušným kazatelům (sr. Z. Winter, *Život církevní v Čechách*, II, str. 891: Velimští žalovali roku 1597 na svého faráře Vlka, že »místo slova božího v leďajaké rozprávky, básně a šprýmy, fabule Ezopovy se vydává, smíchý v kostele strojí«; proto prý nebudou choditi do kostela).

Myšlenka, užívatí pro poučení příkladů ze života a z dějin, je tak stará jako lidstvo samo. Je přístupná, poněvadž obrazem se abstraktní přemýšlení činí názornějším, je praktická, poněvadž parabolou a allegorií snáze vytkly se mnohé chyby, jež přímo říci bylo nebezpečno v době, kdy pán vládl i hlavami svých poddaných (sr. Gesta, moralisace 36.: »Take nyňze gyzz gfu naftali czaafowe, ktozz by chtiel prawdu prawiti welikym lidem, aczz by gemu hlawy nezbili, ale na gynem, kdezz by mohli, tu by gemu vřtkodili. A take malo geft fyech, geffto by fye fmyeli o prawdu poftawiti przed mocznu ruku...« nebo moralisace 58.: »...kazetelowe, genzz bogieciez fye netoliko zzywuota ztratiti, ale zbozzye a prziezny welikych lidi, nefmyegi prawdy mluwiti, ale radyeyffie chtie f nyňmy fwietskы pokoy myeti...«). Proto skládány byly pro potřebu kazatelů příruční knihy jako *Aurei sermones*, *Hortus rosarum*, *Manipulus florum*, *Speculum exemplorum*, *Lumen animae*, *Gesta Romanorum* a pod. Že touž praktickou tendenci měl český zpracovatel Gest, vysvitá z poznámek připsaných kněžními k jednotlivým povídkám, jež dosvědčují, že jich skutečně bylo užíváno při kázání. Povídka 4. opatřena je poznámkou (na okraji pozdější rukou): Dominica 10 Trin. Výklad její je snadný: parabola citovaná přednášena byla řečené neděle nebo se pro ni hodí. Jasnější jsou poznámky při povídce 13. (na okraji): ZA v So wegatha Na So Girzij kazal fem. Leta 1580. Dominica 4 Pasce dobrze nalezj Cantate; nebo při povídce 20. (na okraji):

Letha 1580 u S^o petra kazal fem Dníca 3 pošt pascali genz flowe Jubilate; nebo při povídce 21. (na okraji): v S. Petra kaza^o 1579 Dníca 2 Trin. w něž piēt brā bylo; nebo při povídce 22. (na okraji): Dníca 8 Trin. Nati. BM. wlaku fem kazal Anno 79; nebo při pov. 81. (na okraji): Trinytatis v S^o petra fem kazal 78 atd., většina povídek opatřena je na okraji příписы, že byly přednášeny s kazatelný.

Že česká Gesta jsou knihou praktickou, vysvítá také z poznámkového podávání moralisací. Při některé parabole vyskytují se totiž dva výklady. Zpracovatel českých Gest poskytoval kazateli příležitosti, aby si vybral podle potřeby výklad vhodnější. Na př. v moralisaci 62.: »... Trzietye, abychom vhle rzierzywe w swem lonye przy tyelu nofili, to geft lasku k bohu a myloft k fwemu blyzzyemu beze wfleho vrazu, to geft beze wflye nechuti srdeczgne. Anebo (!) oheň geft smilftwu, lakomftwye a pycha, genzz czzaftokrat pali duffy y tyelo...«; nebo v moralisaci 73.: »... Tento burgēfis muozz nazwan byti wfelikaky czzlowyek, kteryzz ma zahradu, toczziſto frdzez ſkrze krzieft vmyto, w kteremzzto buoh ma byti. Drzewo rozkoſſne plno owocze, owuocze lasky, wiery a nadyegye. Anebo gynak: Burgenfis tento muoz rzieczzen byti Adam, kteryzz ma zahradu pyknu, toczziſ ray, W kterezto zahradye bylo geft drzewo rozkoſſne, toczziſ drzewo vmyenye a owuocze rozkoſſne...« nebo v moralisaci 84.: »... Skrze prfi a ramye znamenay pokryteze a pochlebnyky. Take ſkrze prfi mozzt ſye znamenati czzlowieczzenſtwie nebo ſwiedomye czzlowieczzie...«

Ad 2. Ke každé povídce přidána je moralisace, výklad povahy mystické. Jakého timbru jsou tyto moralisace? Jdou ruku v ruce s náboženským nazíráním středověkým. Svrchovaný eudaimonismus pohrdal vezdejším životem a kladl cíl života v život posmrtný. Příliš materiální nazírání na království boží dělilo vesmír na tři říše: říši blaha — nebe, obsahující po způsobu světském dlouhou řadu stupňův a stupínků pro vyvolené, s trůnem Boha uprostřed; říši zkoušky — zemi, kde člověk prohřešilý, ale vykoupený, má svobodnou vůli mezi dobrem a zlem, je v stálém boji s ďáblem, v boji předem ztraceném, kdyby člověka nepodporovala milost boží; říši zla — peklo, odkud Satan vysílá na svět svá vojska, aby zakupovala duše za požitky tělesné. A zač trpí ubohé lidstvo na světě? Za hřích Adamův, k jehož odčinění sám Bůh musil přijíti na svět, trpěti a umříti. Prostředky, jež se podávají křesťanu, aby potlačil hříšnou náklonnost, probuzenou hříchem dědičným, jsou jednak negativní, jednak pozitivní. Negativní záležitosti v utrpení a v askesi — kláštery jsou nejjistější cestou do nebe; pozitivní tkví ve velikém odkazu Kristově — v lásce objímající i nepřítelé.

Šťastný názor eudaimonismu středověkého pronikl tak hluboce mysl lidskou, že se jeví v každé památce, která se obírá látkou náboženskou. Také v moralisacích Gest jeví se snaha vtělití toto pojetí problému životního a posmrtného; objasňují jej, aplikují jej na jednotlivé vztahy života a vyvozují z něho poučení pro život. Vizme!

Mravním původcem zla, které člověk páše, je ďábel; člověk je nástrojem v rukou ďábla, který nebojuje přímo, nýbrž lstivě a úkladně. »... Tuto chytrosti dyabel mnohe przemaha, genż kdynż widzi, zze gich nemozz przemoczi, zamyslił tak, yako by nebył, A to pod dobru nadzieę przieznę, dokudż sęe miłośći tielefnu nebo hrziechem gynym neopigi. A kdynż sęe zpigi, tehdy nawrati sęe s sedmę horffymy dyabły...« (v moralisaci 8.); nebo: »... »zlodyey tento geft dyabel, genzz skrze zle myśleńye w frdezi czzłowieczziem skrze powoleńye okna y dyery czzynę... Nebo dyabel geft prawy zlodyeg, genzz w noczi, toczziśto w hrzieffie, rad by kazzdeho duffy wydrzziel...« (v moralisaci 29.); nebo: »... Ale had ftary, toczziśto dyabel, myli gęe zbity skrze dopuśttenye nyektereho smrtedlnego hrziechu. Ale on snad bezpeccznye polozzenye sweho nemuozz naplniti. Tehdy gde dyabel a pokuście sęe, chtie gęe zbity gedem pychy tehdy, kdynż chwaly ſwiętku gim omluwa, kterazz czzałto prziechazie dobrym muzzom, zze pro zczadoft chwały czzynęe dobre skutky...« (v moralisaci 94.) a jinde často.

Supranaturalismus středověký pohrdal světem a jeho radostmi; svět pro člověka byl hrotem, z něhož má povstati k životu lepšímu po smrti. Připravoval se pak naň askesí na zemi: odíval se v režné roucho, vzdával se majetku, pohrdal tělem a jeho krásou, zřikal se titulův a dával si nové jméno, které zasnubovalo ho nebi. »Rovnost a bratrství«, praví Viktor Hugo o středověkém supranaturalismu ve svém veledile »Bídnicích«, »ale bez svobody«.

Středověk hlásá odumírání světa a těla; byla to živá mumie, která chtěla žiti až po smrti: »... Ale matęe, toczziśto tento ſwie t neda czzłowieku giti po Kriftowi w chudoby. Nebo ſlibuge mnoho a prawye, zze bez tebe zzyw byti nemohu. Aczz kdy zwolńś ſobie ceftu pokanye, aby ſfel po Kriftowy, Tehdy matęe twa ſlepa, toczziśto ſwieť, dye tobie: Oſtań ſe mnu, zagifte ya ſem tobye blizznę; wzzywayme zbozzie, kteret geft, y pozzzywayme ſtworzenye za ſwe mladofcy, a to bez meſſkanye...« (v moralisaci 1.); nebo: »... Marſſalek geft tyelo, skrze ſyęęto duſſe czzaftokrat bywa byedna y hubena...« (v moralisaci 13.); nebo: »... Ta trzi kralowſtwie gfu dyabel, ſwieť a tielo. Obrazowe gich gfu nayprwe: Obraz dyabłow geft pycha, Obraz ſwięta geft lakomſtwie, Obraz tiela rozkoſa a ſmiłſtwo...« (v moralisaci 21.); nebo: »... Ale zzena na lewiezi za neprzieatele newyerneho s ſebu ma weſti, toczziśto rozkoſa tyela nebo leſt dyabelfku a nebo

świat...» (v moralisaci 30.); nebo: ... »skrze prwe vtecz mafs rozumyeti dyabla, świat a tyelo, przed nymyzz mame vtiakati yako przed swymy tuhymy neprzatel...» (v moralisaci 41.).

Důležitým zjevem životním je hřích. Co jen způsobil hřích Adamův: »... Ale kdyzz vřnul (= Adam), to geřt kdyzz k hrziechu przywolil, przisřla woda pychy y lakomřtwie..., azz y řem y tam w neustawiecznořty plawal z gednoho hrziechu do druheho... A netoliko z hrziechu do hrziechu, ale z nermřednořti do řmřednořti...» (v moralisaci 63.). Realismus filosofie řředovřké podporoval dogma křřřanské o dřiřčnosti hřřchu prvotního, nebřř prvotním hřřchem vřechno zlo na řvřtř povřlává: »... Toto mieřto geřt řwiat, genzz mnoho let od dyablow mnoho zleho trpyel pro hrziech Adamow, oteze nafscho. Drak, to geřt dyabel, netoliko gedno zwierze, to geřt gednu duffi, Ale wfřeczky duffe przied bozzim vmuczenim do pekla s řebu bral, dokudzz lew z pokolenye Juda, to geřt Kriftus, na krzizzi nebył powieřřen...» (v moralisaci 68.). Kristus přiřel na řvřt a obřtnou řmřtí na křiži usmřřil řlovřka s Bohem a vrátil mu mořžnost nehřřřiti: »... Ale Kriftus yako řprawedlywy y mylořtywy otecz chce tomu zakonu dořti vezzniti; Netoliko gedno oko, ale wfřeczko tyelo y duffi řwu dal za hrzieřřneho czzłowieka...» (v moralisaci 34.). Kristus řvou řvou zisřal řidřtvu nevyvážitelnou řtudnici milořti, k nřž klřiře odevřdal samospasitelnę cirkvi. Cirkew urřije pōřředky k řpășe, jeř jsou povahy řpiře zevněřři nežli vnitřrnę: zpovřř, modlitba, pűřt, almuřřna: »... (dűře) kolikratkoli dopuřty řye cizolozzřřtwia řkrze hrziech, vtecz řye k řtudnyezi řwate zpōwiedzi, a bude czzřřta...» (v moralisaci 6.); nebo: »... Skrze tyto mudreze mozzem znamenati ředm hrzyechow řmřednyeh, kterzizz ofřlepugi czzłowieka y pohanyegi kralowřtwie tak tyeleřřnye, yakozz duchownye. Czo pak ma vezzynyti czzłowiek? ma plakati, yakozz geřt vezzynyl Czieřarz, y take ma zzeleti... Takezz rozumny zpōwiednyk, kteryzz mř wřyti w komoru řrdce tweho, A lozze zzywola zleho řkrze pokanye odehnati. Tak nalezne řtudnyezi, toczziřřto dyabla, s ředmi prameny wruczymy, toczziřřto řmředlnymy hrziechy przebywagiezyeho. Czozz ma vezzynyeno byti? Zagifte řtyeti hlavu prwnyemu miřřtrowi, toczziřřto hlavu pychy řkrze meczz pokory, hlavu řmiřřtwie řkrze meczz czzřřtoty, Potom hlavu lakomřtwie řkrze meczz almuřřny...» (v moralisaci 80.).

Vřklady, které jsou přiřlávány k jednotlivým povřdkám, mají řoucho mystické. Mysticismus mř původ v řlubokę vřře, nedotřiřenę řlubáním řrozumovým, v řilně řantasii, nerozeznávající řkutečnosti od řnskutečnosti, a ve velké řlășce řvřta řřcendentního; je to nadřřeni, kterým pōřvěceni bývají řřdři jednotlivci, je to řvřtlo do řezedných vřřř Neznámého, je to klřiř, kterým se odmykají řajemřtví nejvřneřřenřřřich pōřvd věčnosti. Ale mysticismus jen pōřud uchvaceje, pokud vzdálen je řinnosti řrozumové;

doprovázen jsa pozorovací operaci, stává se suchou meditací scho-lastickou. V Gestech jeví se jen slabý odlesk pravého mysticismu. Gesta si e chtě býti mystická, ale nemají poetické síly a citu, jež budí pravá inspirace. Gesta — jak dosvědčeno již několikrát — řídí se vkusem své doby; poněvadž pak ve středověku celá příroda se svým tvorstvem byla obrazárnou, v níž se v různých podobách zrcadlila láska, moudrost, nekonečnost Boha tvůrce, hledal se v každém zjevu přírodním vztah mezi tvůrcem a tvor-stvem. Tento vztah býval často násilný, beze vzletu a poesie, neboť inspirace mystické i při nejlepší vůli nelze vynutiti, není-li nadání. Takového samorostlého posvěcení nemají Gesta, která kráčeji jen ve stínu velikých předchůdců mystických, jakými byli sv. Bernard nebo sv. Bonaventura, a sbírají s bohatého stolu jejich náboženského nadšení pouhé drobty. Na omluvu třeba při-pomenouti, že mystické výklady jsou psány ve formě poznám-kovitě; jsou podávány v nich základní myšlenky, kazatel musil si nárys rozvinouti sám podle ducha svého a časové potřeby. Třeba také uvážiti, že ani povídky, ani moralisace nejsou dílem jednotným. Počet povídek rostl časem, s nimi pak také počet mystických výkladů, ano Grasse myslí, že povídky původní byly bez moralisací, ač Oesterley to popírá. Nestejný původ mystických výkladů působí, že cena jejich podle různé inspirace je rozdílná. tu větší, tam menší. Na př. výklad k povídce 64. je cenný pro životní pravdy, které obsahuje: Bůh — císař — vysílá na svět syna svého — člověka, aby si dobýval přátel. (Prvý přítel je svět.) ... Ale ten przietel y w naywiecezzi nuzi ezzlowieka opufty, kdzysz gemu k geho fmrti nycz wiecze neda, nezzli trzi neb ezztyrzi lokty platna, aby geho tyelo obynuli a w zemi pocho-wali. Protozz kto wfa w toho przietelee, blazen gefť. Druhy przietel gefť zzena a dyeti a gyny przietelee, genzz w nuzi, to gefť na fmrti, gynym nepomohu, nezz f placzzem k hrobu pruwodye, ale po malych dnech zapomenu, a zzena fnad gyneho poyme, a dyety fye zzzenye a o fbozzie budu fye wadyti, na otezowu duffi nykdy nezpomenuce. Netrzeba pifmem dowuoditi, czozz oczzima wydime a wffyma flyffime, nebo toho wffudy pohrzechu dofty ... (Třetí přítel jest Kristus). Strojeností mystického výkladu překvapuje na př. moralisace přidaná k povídce 92. (o sloupu a obrazu v Je-rusalemě): ... Skrze ten flup mame znamenati kazzdeho wier-neho eźlowieka Podle toho, yakozz dye pifmo: Dať fem tye w flup. Obraz toho flupu na wifokofti, mage podolky, gefť fin buozzi wtieleeny nebo narozeny. Podolek gefť dolnye strana rucha. fkrze kteryzzto znamenawa fye ezzłowieczzenstwie na Kriftu, kterezz gefť nyzffie bozftwie. Nebo podle ezzłowieczczftwie wkrzizzowan byl na swatem krzizzi. Tento obraz postawen byl wrch strany flupu. A protozz Kriftowo vmuczenye wzzdy na pamieti mame myeti. Ale noha toho flupu gefť miloft lidfka. Skrze korzen, kteryzz gefť vkrutny, ma fye znamenati fkruffenye ezzłowieczzye nebo boleť

za hrziechy. Tehdy korzen f nohy flupu wyffel, kdyzz z horlywe lafky, kteruzz ma ezwlowiek myeti k bohu, wstane boleŝt frdeze hrzieŝneho, a tak ŝye rozmnozzi a zroŝte, kterak dluho k milofrdenŝtwi naklonye ŝye dotkne ŝye geho...« Dnes je těžko pochopiti, kterak prostý člověk rozuměl podobným výkladům násilně spojovaným; přiznejme, že takový byl vkus doby, a budme rádi, že móda ta patří již minulosti.

Hněvkovského „Děvín“ romantický.

Napsal Antonín Procházka.

(Dokončení.)

Více podlehl básník širokému *hnutí literatury romantické*.

Hněvkovský snadno se vžil v nový proud literární, který na něj počal působiti již v směšno-hrdinsko-romantickém provedení Děvína z r. 1805. Sám také v Předmluvě k básni (str. 4) praví: »Co se tkne kousků *romantických*, ti se mi tím potřebnější zdáli, poněvadž jsem všecko přimíchání bohů, kteréž v hrdinských básních se uvodívá, z důležitých příčin vypustil«. Tedy i Hněvkovský měl již tou dobou ponětí o romantice, ne pouze Josef Jungmann.

Postupem doby se Hněvkovský blíže seznámil s romantikou německou, k níž rytířské romány byly mu průpravou. Zejména rád čítal Wielanda, otce německé romantiky, jehož oblibu také u nás šířil aesthetik August Gottlieb Meiszner. Hněvkovský, někdejší posluchač Meisznerových přednášek universitních, uvádí r. 1820 ve Zlomcích (str. 105), že zná »výborné básně Wielandovy, jeho Oberona, jeho Amadiše a jeho utěšená Vypravování«, v Děvínu romantickém pak ukázal, že znal také Wielandovy satirické Abderity (poprvé tištěné r. 1774).

V Abderských má Wieland známý směšný příběh s oslem, pro jehož stín vznikne hádka mezi oslařem a celníkem, který si osla najal. Sporné strany přednesou věc soudu a město rozdělí se na stranu »osla« a na stranu »stínu«. Při posledním přelíčení se však všichni obrátí proti nevinnému původci rozbroje a kolem osla nastává zmatená tlačenice.

Hněvkovský užil předlohy té k výjevu na radnici, kde měšťané, rozdělení na stranu »osla« a na stranu »sluhy«, o překot se tlačí k Šedíkovi.

»Tam již byla mela, tam byl šust,
vlasů krákání a lupce,
každý mu chtěl býti za zástupce,
půjčiti se drali jemu úst.

Na jeho též právo zřít zde bylo kupce,
jak jej shlídl, žádalo se za odpust,
všecko volá: »Vyplnit slov musí kníže,
praprastaré právo jej v tom víže.«

Práva slouhy druhá strana hájí,
dí: že jest zde k zvítězení čaka,
že se zde on považuje za jiháka,
o něm hlupství také bájí,
při tom dotírají hanou na odporce,
ti se brání s nadáváním horce;
ušák poděšen jsa touto hádkou,
dychtí učiniti pomoc krátkou.

Čil zde šrámy, počal tlouci zadkem,
děsilo se všecko zmatkem;
ušák rozvzteklý co posedlý
honil pány, přechali pryč probledlí,
v jeho vzteku radnice mu nestačí . . .

(Děv. IV, 12.—14.)

Získanou vložku lehko bylo vklíniti v děj. Štansonův sluha měl již v komickém Děvině osla vypůjčeného od Cervantova Dona Quijota. Oslík ozdobí se vlastnostmi osla chváleného Hněvkovským po příkladu Blumauerově (Chvála osla v Drobn. básn. 1820), a Šedík se svými příběhy organicky souvisí s celkem. Kombinaci provedl Hněvkovský hladce a vhodně vsadil v děje básně Šedíkovy příhody rozvedené a rozšířené samostatně. Zcehlení pomáhala snad také žertovná etymologie, již, zdá se, skladatel provádí se jmény: osel posel — oslava oslova — Tutoslav a Truldoslav.

I Štansonovo dobrodružství porozšířil básník znovu podle Dona Quijota; ztřeštěné boje se stády dobytka a dobrodružné potulky Štansonovy čteme také v jmenovaném románě španělském.

Byl-li Stasoň z komického Děvína fotografií Dona Quijota, Štansona romantického si Hněvkovský skládá z hrdiny smutné podoby a ze zuřivého Rolanda Ariostova. Paralelu mezi Štansonem, jenž (prý) dobyl Angeliky i zlatého kopí Orlando, a mezi Rolandem provádí sám básník: »Štanson přirovnat se může Orlando, potkal jej též v lásce osud jeden; byl též jak on žebravostí sveden, neoddal nic v síle Bruncvíkovi, koruně všech českých reků; potřeštil se jako panoš francý v vzteku«. (Děv. XI, 11.) Hněvkovského poutala literatura románská, zvláště vlašská, a nezůstala ovšem bez vlivu na jeho veršování.

Již dříve jsme seznali také nápodobu *literatury antické* v komickém Děvině a ne pouze parodii. Zde jsou reminiscence na klassiky ještě patrnější. Caesarovo »alea iacta est« nalézá ohlas ve Vlastině zvolání »los jest vrhnut.« Jinak jsou patrný vzpomínky zvláště na Iliadu a Odysseu, z přirovnání, z provedení i z přímých nárazek. Přehledka vojska s hradeb děvinských

svým výčtem bojovnic připomíná Teichoskopii z Iliady ještě určitěji než v prvním zpracování. »Mluvovládný kněz český Nestor Dobroslav«, to je *Νέστωρ. λιγὺς Πυλίων ἀγορήτης*. A co jiného, než Achilleův štít, je štít Pétisily (Děv. VIII, 33), co jiného jsou posvátné dudy v městě Tutoslavově (Děv. IV, 72)? Jednou je to nápodoba, podruhé parodie. Zřetelně mluví nárazky na Iliadu (»uchopí se rádi oslavení zdroje skvělejšího nad trojanské boje«), na Odysseu (»mnohý pro volnost vlez' do beraní kůže«) i na Kyklicky (»slyší dcera o statnosti zpěvy, a jak někdy thrácké zvítězily děvy«). Přímou dotýká se básník Iliady a Odysseje verši:

»Osude nám krutý, příznivý byls Řekům,
vytrhnul jsi z nepaměti věkům
Homerovy navzdýcky se skvoucí zpěvy,
Ulyssovu moudrost, Achillovy hněvy,
nedostihlé ještě od žádného básně;
z nich se vine co proud ducha život,
kveté vážně, jarně, mladistvě a krásně,
nepoškrvní víc je závistivost.«

(Děv. IX, 10.)

Na to Hněvkovský vzpomíná nově objevených písní Chatertonových a Hankových:

»Zachránil jsi také Ossiana,
zpěvce Kaldonského živé květy,
pučí a nezvadnou nikdy lety,
zachovala divná paměti je schrána;
oslavu též získalo mu v bitvách dřevce,
ale větší nésmrtné lyry dary
darmo hledám, božské staré české zpěvce,
jejich plody ducha zachvátily zmary.
Pouhé Lumíra jmé přišlo na potomky,
blaze, že se vlasti uchovaly zlomky.
Kde jsou chvalozpěvy starých bohů?
Kde všech reků Vltavy a Visly?
Nepozůstalo nic z jejich slohu,
z děvčích písní jenom pouhé smysly.«

(Děv. IX, 11, 12.)

O nově staročeských básních rukopisu *Královédvorského i Zelenohorského* měl nacionalismus a romantismus Hněvkovského přirozeně velké mínění: »Zbytky našich národních básní takovou vznešenost, sílu a utěšenost jeví bez pomoci řecké metriky, že doposavad v těch výbornostech dostiženy nebyly.« (Zlomky, str. 106.) Všichni tenkrát, a také Hněvkovský, viděli v rukopise Královédvorském utajený dotud poklad národní, jenž také básnictví novému namnoze zůstává vzorem.

Účinek RKZ na romantický »Děvín« se především značí v jakémsi básnickém důrazu, že našim předkům písně hrdinské a lyrické zpívali při každé příležitosti národní pěvci a pěvkyně. S varytem nebo s lyrou v ruce zpívají při hodech a stolování, k oslavě národních hrdin (Touhomilá, Slavka, Božka, Dobrožízeň),

zpívají při práci (pastýřka), zpívají v boji (Květka na stráži), zpívají při pohřbívání mrtvých, zpívají písně smírné a vlastenecké (Lumír) — jsou to skaldové, bardové, trouveři, minnesängři, gu-slari, »čeští Lumírové a Zábojové«. Zvláště uctivě se básník chová k Lumírovi, »o němž znělo slovo, že se zpěvy hrdinskými zvěčnil«. Jeho řeči při varytě jsou pečlivě provedeny a nemíjejí se účinkem. Vlasta vydává přímo vyslanci Lumírovi svědectví, že svou lyrou podrtil by pevný hrad dívčí, a slavné uzavření míru neobejde se ovšem bez jeho zevrubné řeči.

Hněvkovský však nepřestával na pouhé oslavě staročeského básnictví, nýbrž pokusil se též o nápodobu. Pěje-li Lumír v Děvině (XVIII, 70): »Co to ječí? Vltaviny proudy zdmuté všecko překotavši klopoty se valí, otrásá se nimi Pšárské skalí!« — je to ohlas Libušina soudu z rukopisu Zelenohorského: »Aj Vletavo, če mútiši vođu« (v. 1.—4.).

Jako kdysi bezděky Hněvkovský skladatelům sborníku Královédvorského posloužil svým prvním Děvinem, tak mu navzájem opět oni prokázali podobnou úsluhu svými nově staročeskými básněmi. Na příklad v Děvím boji z r. 1795 čteme:

»Druhé na koních zas okročně a būjně hopsovaly,
tumlujíc se rozhaleně k mužům blíž,
koně pod nimi si potehtali,
snad že lehkou a tak krásnou nesli tíž.«

(Děv. b. I, 18.)

Rukopis Královédvorský vydaný r. 1818:

»Těžcí meči po bocích jim visia,
plní túli na plecech jim řehců,
jasní helmi jim na bujných hlavách,
i pod nimi rúci koni skáčíu.«

(Jar. 240 sl.)

A romantický Děvín z r. 1829:

»Již žen davv postupují vážně, směle,
nesouc luky hlučné, dřevce sáhodlouhé,
jejich brní, lebky trpytí se tu skvěle,
jak by byly zlato, stříbro pouhé,
komoňové pod děvami skáčí.«

(Děv. XIV, 47.)

Podobně druhé místo v Děvině 1805 zní:

»Od tisíc ran lítaly pak kusy zbroje,
od mečů pak rozlíhal se v lesích zvuk;
jiskřily se meče, hrozné rány
rozmáhaly v lesích hluk,
ježto vyháněl zvěr lítou ze své schrány.«

(Děv. X, 37.)

V rukopise Královédvorském:

»Vzezvuče skřěk hrózonosný,
poplaši veš zvěr leský,
vše nebeská létadla
až po třetí vrch.«

(Ben. 49.—56.)

Posléze Děvín romantický mimo odpovídající místo ve

»Ve skalách se ozývají rány,
děsí se zvěr, odletují vrány« . . .
(Děv. II, 38.)

zpěvu XVI, 61 má zřejmou parafrasi:

Jestě mnoho jiného poskytly Hněvkovskému RKZ. Jména Lumír, Střebor i Třas ozývají se i v Děvíně romantickém. Zde jest i verš »bitvou jen mír pevný vlasti hledá« — parafrase výroku RK »v míře válku moudro ždátí«, což je zase překlad latinského přísloví »si vis pacem, para bellum«. V RK jest »lepá Kublajevna jako luna«, a v romantickém Děvíně Libuše »zašla mezi bohy, jak se luna tratí ze oblohy.« V RK Kublajevna vyniká krásou, »jako zora po jutřě sě sěje«, a v Děvíně romantickém toto přirovnání jest jedenáctkrát s malými obměnami, na příklad: kněžny líce rdí se jako zoře, bojovnice sličné jako zoře, tvoje líce jako zoře zdoba atd., ač-li už dříve sám Hanka neopisoval z Děvína 1805 místo: zardějí se její tváře jako zorní záře. (Děv. X, 30.)

K oběma pramenům ukazují také *po stránce jazykové* hojně složeniny i některé slovní zvláštnosti.

Již v Děvíně komickém je dosti komposit, ale Děvín romantický se jimi přímo hemží. Nesčíslné jsou složky s předponou pře- a vele- (známé již z prvního Děvína), jako přestrašlivý, přemilý, veleslavný, velevnadný, veletrudný atd. Příkladem složek adjektivních stůjte zde aspoň některé: libojemný, libokvětný, libomilý, libocitný, liboplynný: růžokvětný, růžoskvělý, růžonosný, růžoslíbý, růžotvárný; hrdonosný, hrdosmělý, hrdotvrdý atd. Mimo to čteme nepřehlednou řadu jiných složek na způsob uvedených: kalokrevný (= melancholický), ladodobná, krásolícená, dobrozvěstný, miloňádra, ohňoplavý, ohňočerný, hrůzopřevznešený atd. Několik takovýchto složenin přejal Hněvkovský přímo z RKZ, na př. jarobujný, hrůzonosný, sáhodlouhý, šedošerý.

Odtud pocházejí také dvě typická slova, Lindova »jetvi« z Libušina Soudu a »obih« z Jaroslava (po případě z Hájka): (viděti je děvy vyváděti jetve na poloze roušky; skvoucí se v obihu: zem se zazelená ve obychu). I »krajiny Neklaniny« nalezly svůj ohlas v Děvíně romantickém: »Jak jen můžeš urazití ženy? Povinnost jest hrdinina jejich ceny šetřit«; a také jinde Hněvkovský užívá přídavného jména přisvojovacího nezvykle zhusta.

Vliv homerských epithet jeví se ve složených jménech přídavných, jako: rychlonohý, bohorovný, velevládný, širomocný, hromovládný, zhoubonosný atd.

Oblíbená Polákova substantiva na -iště sviští i v Děvíně romantickém: průchodiště, bahniště, temeniště, stanoviště, vršiště, městiště, chvostiště, ohradiště, oštěpiště, plesiště atd.

K archaismům nebo zvláštěnějším slovům z cizích pramenů připojuje básník množství slov nezvyklých, jako jsou na příklad:

přáslo (z Dalimila), líčka, důznam, nedosáhlost, ženilci, škňouřit, uvězněná hora, svaťe mrtviny, kláty, odharky, prokole, svály, vrtousy, výchoz, přispor, výtlasky; jistec, krutec; blahota, ctnota, výsota; pochvíst, nechvíst, šlapák, sprasky, oupor, potvora čudná atd. Také se dopouštěl hrubých germanismův a poklesků mluvnických.¹

Hněvkovský si ve své básni po způsobu Dalimilově a Hájkově také zafilologisoval. Deři Krokově »pro líbost (jí) dáno jméno Libuše«, Pětisila pochází od Pantesily (Penthesilea, královna Amazonek), a o názvu našeho národa má básník teorii, že »Slované nás nazývali Čechy, že jsme sloužili jim za průčelí«.

S linguistického stanoviska Děvín romantický je zajímavý též tím, že v něm Hněvkovský poprvé užil latinky a pravopisu analogického, pro nějž rozhodl se ještě před Jungmannovou úvahou *Beleuchtung der Streitfrage* z r. 1829.

Co Hněvkovský chtěl svým romantickým Děvínem, vyslovuje v dedikaci: »Žádám [V. Excellenci], by tulo práci vlastenskýma očima přijmouti ráčila, a povážila, že při vši snáze po dokonalosti v literatuře, kde se cesty teprv proklešťují, především mezery se vyplnití musí, kdežto napotom teprv výbornost následovati může« (str. 7.—8.). Tedy stejná příčina a stejný účel, jenž básníku tanul na mysli, když vydával Děvín poprvé jako báseň směšnohrdinskou; podléhaje novějšímu směru v literatuře, chce se i v písemnictví českém pokusití opět o něco moderního.

Při vši novodobé romantice však poznáváme i v romantickém Děvíně starého Hněvkovského s jeho humorem a satirou, k tomu pak přistupuje didaktická sklonnost stárnoucího básníka. Satira propuká zvláště v směšných scénách, kde básník žertem říká pravdu; jinde zůstává při didaktickém naučení (četné úvahy o mladické prudkosti, o lásce, o básnictví, o nadšení, o ženách, o rozumu a důvtipu, o vlasti, o udatnosti, o vznešených důších atd.).

Že tím v Děvíně romantickém k anachromismům obsahu zase přibýlo anachromismů také v ústrojí prostředí, je na snadě. Bojovníci mají zásobu zbraní od doby primitivní až do doby nové, lidé z pradoby mají myšlenky, pohnutky a účely lidí dnešních, lidé pravěku stýkají se s lidmi středověkými i s lidmi nové doby zároveň na jednom dějišti. A právě tak i reflexe. Skladatel Děvína přes tu chvíli hovoří ke čtenáři, co chvíli odkrývá svou

¹ Mnohá nedopatření nutno však vřadit mezi omyly tiskové, jež některá místa činí docela nesrozumitelnými, na př.: »Jako noční dravec, jemůž tropí hluky ze dra vlastovčího prsy rázy, jejichž vítězné se ozívají zvuky.« (Děv. III, 56.) Na to upozornil již Vojtěch Nejedly roku 1831 v ČCM 296.

novověkou tvář, aby se buď vysmál satirou neb aby líčením nebo přirovnáním ukázal přímo život své doby, svých lidí, své myslí.

Za formu vnější básník zvolil širokou sloku osmiřádkovou, do níž byly vsazeny již verše prvního zpracování. Forma sloky — osm pětistopých trochejů — jest právě tak nepravidelná, jako v prvním provedení, délka verše kolísá se mezi čtyřstopým a šestistopým trochejem; někdy je verš po způsobu Vergiliovském zkrácen i na dva trocheje, na př. »to jest, co mne jeho podniknutí housti nutí«.

Že k sloce Děvína Hněvkovskému tanul na myslí vzor stance Ariostovy, ukazují hojně sloky, ač se v nich vyskytují četné nepravidelnosti.

Rým se zde Hněvkovskému daří podobně jako v Děvině komickém. Podle trochejského základu má většinou ovšem rýmy ženské, dobré i méně dobré.

Proti prvému vydání skladatel pominul vyznačování epické písně rytmem nebo strofou. Pouze svatební píseň v šestém zpěvu zachovala veršový útvar původní. Přechetné písně další v epeji jsou formou zarovnaný do veršův ostatních.

Hněvkovský prokázal se zručným veršovcem, který se vyvíčil sty veršů, než napsal svou obšírnou novou epeji. Pravíme *novou*, poněvadž Děvín romantický je báseň nová netoliko rázem, provedením a z části také obsahem, nýbrž nový je téměř každý verš.

Básník tím hověl své předělávací zálibě, podněcované nyní ještě snahou, aby přizpůsobil báseň modernímu tehdy vkusu, jenž Děvín komický ohrožoval zapomenutím.

Očekával-li Hněvkovský od Děvína romantického úspěch takový, jaký provázel první jeho epos, zajisté byl zklamán.

Teprve r. 1831 uvítal novou báseň sympathickým delším článkem věrný básníkův přítel Vojtěch Nejedlý. V ČČM (na str. 290—296) rozbírá Děvín a podává stručnou charakteristiku obou vydání: »Prvnější jest v lehkém slohu, tato ve vážnějším a vybroušenějším přednesena a více v charakterích a dějích provedena«. Nejedlý vystihuje hlavní váhu básně v charakteristice a motivaci, ale vycítuje též vadu komposice: »Plán té básně zdá se býti maní navrhnut, děje následují po dějích, neví se, kam co chýlí, až nám poslední zpěv vyjevuje mistrovskou jednotu a celotu«. Postřehnuv též národní význam díla, Nejedlý vyslovuje přesvědčení, že »jistě tato báseň je dozralá a zdařilá práce, kde i duch své bavení nalezne, které v hlubokých pravdách pozůstává«. Zde již ovšem posuzovatel ustupuje přáteli a chvalořečníku.

Jinak nový Děvín zapadl a Hněvkovský obrátil se k dramatu veršem i prosou. Teprve v pozdních letech »Novými básněmi drobnými« a dějinným eposem »Doktor Faust« vrátil se ke způsobu, kterým kdysi nastoupil na dráhu básnickou.

Dnes Děvín romantický přečteme už jen ze zájmu historického. Zajímá nás totiž pozorovati, kterak v něm rokoko převládá se v šat módnější.

Lidé tam na př. milují už jinak, *romantičtěji*. Zamilování mládenčí a bleďé panny unyle svěřují svou lásku tiché luně, milují slzami a vzdechy. Snívá dívka dlouho na noc sedá u kytary a nyje po miláčkovi. Ten zatím mučí se bolestnou touhou a rozkochaně vzpomíná na blahé hovory s dívenkou krásnou jako hvězda jitřní. Vidí ve snách její zlatoplavé kadeře, jasné oči, bělostnou tvář i její milostný pohled. Na jaře milenci chodí spolu po břehu řeky nebo vozívají se v lodičce. V háji vyřezává mileneec do kůry stromů sladké jméno milenčino; v romantickém zákoutí klesá k nohám své bohyni a vyznává jí oddanost a lásku. Zlatými barvami si pak oba kreslí své budoucí štěstí ve věčné lásce, daleko od ostatních lidí, někde ve skrovné chaloupce v půvabném údolí horském. Ale ta krutá skutečnost! Když chudý nápadník požádá bohatých rodičů za ruku dívčinu, matka jej hrdě zamítá. Teď teprv je láska opravdu romanticky nešťastna. Nicméně sentimentální dceruška má sice měkké srdce, ale tvrdou hlavu: v noci dá se milovníkem unést, a rodičům nezbude, nežli dodatečně udělití své pozhánání.

A podobné časové přebarvení podle vkusu doby jest i jinde.

Rozdíl mezi Děvínem z r. 1805 a Děvínem z r. 1829 je jako mezi eposem komickým a romantickým, jako mezi Hněvkovským třicátníkem a šedesátníkem.

Předmětem obou básní je známá válka dívčí, jenže druhé vydání potřebovalo pro ni o šest zpěvů víc, a přece jimi více nepovědělo. Pro obě zpracování byly skoro tytéž prameny dějinné (Dalimil, Konáček, Hájek a Šedivý), a Děvínu romantickému ještě pomáhala Musa Hankova. Od nich vzal Hněvkovský vedle hlavního vypravování dějinného, jež skombinoval ze všech pomůcek, i hlavní osoby, místní názvy i prostředí mytické a zřízení veřejné. Jeho prací jest umělecká kombinace dějová, všechny události ovínuté kolem osy historické, totiž celý románový přídavek. Výtěžkem pozorovatelské zkušenosti básnickovy je psychologické vysvětlení povah i počínů.

Děvínu prvnímu ublížil hlavně dvojaký ráz směšně hrdinský a minule přítomný, Děvínu romantickému je na ujmu romantismus; v Děvíně komickém zástupy hrdin vadí přehledu, v Děvíně romantickém spousta vložek ztemňuje rozhled po ději; v Děvíně komickém osoby historické vymykají se z novodobého ovzduší, v Děvíně romantickém lidé romantičtí překážejí pojetí vážně dějinnému.

Vrstevníci promluvili na prospěch básně komické; romantická zanikla. Literárně historický rozbor pak ukazuje, do jaké míry první zpracování Děvína souvisí s dobou osvěcenskou a znění druhé s romantickou reakcí let dvacátých a třicátých.

Archiv literárně historický.

XXVII.

Dopisy prof. E. Alberta prof. J. Gebauerovi.

Podává Marie Gebauerová.

14.

30./4. 94.¹

Velectěný pane a příteli!

Včera jsme měli sezení sboru, ve kterém jsem podal referát o obsazení stolice po neb. Billrothovi. Musel jsem referovati o všech 6 zácích jeho, kteří už jsou ordináři, ježto jsme přijali za zásadu, že vybereme nástupce jen z těchto. Můžete si pomyslit, že to byl referát velice pracný a obsírný; byloť hledati publikace šesti lidí, kteří jsou vesměs chlapíky. Pracoval jsem dlouho, a měli jsme i tři sezení komitétu. Musel jsem býti velice pozorným, abych zejména nějakou práci Gussenbauerovu nepřehlédl. Toldt by se toho byl chopil a udělal by z toho otázku nepřátelství mezi Čechem a Němcem.

To mi budíž omluvou, že jsem v návalu svých prací na Váš první list nedal odpovědi, než přišel druhý. Zatím přišla i historická mluvnice a objevila se mi v celé imposantnosti svého plánu a v té vzorné svědomitosti a učenosti svého provedení. Preju Vám štěstí ke skutku tak velikému. To nynější pokolení ani zdání nemá co to jest; Vaše žactvo to ovšem ví. Ale spousty národa nedovedou to změřit.

Jen ti, kteří považovali Šafaříkovy Starožitnosti slovanské za posvátnou věc — jakou skutečně byla — a ti, kdo při každém novém dílu Palackého byli v srdci pohnuti —: těší se při objevení Vašeho díla podobně. Já mám v sobě živou památku těchto pocitů a oživily ve mně rázem, když jsem na ten mohutný svazek a na ty rejstříky pohlédl.

Děkuju Vám ze srdce, že jste památku mého jména připojil k svému velikému dílu; je z největších vyznamenání, jichž se mi dostalo, jistě toto, a vážím si toho s pietou a vděčností, kterou jen starší lidé v sobě mají.

(S velikou bolestí jsem četl dnes právě v rychnovském Podhořanu poznámku redakce o Palackém, znějící takto: »Jest vůbec více než směšno, dovolávat se v této otázce Palackého. Palacký zapřel svou otcovskou víru a k vůli šlechtě byl by chválil třeba i fetišství. To je faktum nezvratné.«) Tu máte to nynější pokolení; to je orgán radikálův, jenž takto píše.

¹ [Rukou otcovou.]

V článku svém¹ jsem řekl ad verbum to, co sám ráčíte vykládati o potřebě jazyků cizích a přede vším němčiny. Pošlu Vám článek ten tyto dni.

Zatím Vám — opětuje svůj srdečný přátelský dik — vyřizuju účtu své ženy a Jiřika, jenž tyto dni zde meškal, a prose, abyste mne milostivé paní měl poručena, jsem Vás oddaný ctitel

Albert.

Co se exemplářů týče, děkuji; ale — dovolíte-li — promysl bych mínění, že byste mohl Hlávkovi a Riegrovi poslat po exempláři a i Helfertovi. Dojem díla je ohromný.

15.

3./5. 94²

Velectěný pane a příteli!

Jakousi váhu by to snad mělo, kdyby Helfert a Rieger dostali po exempláři, ježto oba běhají a agitují. Že je aspoň plán a faktura celého díla zarazí, o tom jsem přesvědčen. A ježto sám nemůžete jim po exempláři poslat, naložte s tím po svém a zašlete to ve jménu mém. Těším se na Jagiče; půjdu se tam k němu podívat.

S přátelskou myslí Vás

Albert.

16.

(Albert Královi k 19./5. 94).³

Velectěný pane kollego!

Vrátiv se včera ze Žamberka, kde jsem přes letnice pobyl, shledal jsem na stole pozvání ku sezení širšího komitétu všech klinických profesorů v příčině staveb klinických. Jsa od několika let referentem tohoto stálého komitétu, nemohu se vzdáliti, ježto věci, o které běží, nalehají. Nemohu tedy do Prahy přijeti a budu jen v mysli s vámi všemi, uvažuje na všechny strany ohromný význam prací Gebauerových a jeho školy i jeho přátel, jenž má před důležitou stránku mravní i politickou. I v politice to musí z rukou dilettantských býti vzato a dáno do rukou odbornických. I v politice panuje posud fikce a žalostné nerozumění historii, jako v literatuře a jazykovědě panovaly fikce a podvržené rukopisy. I v politice musí býti přikročeno k soustavné práci na všech bodech, ale na základě programu, jehož možná dodržeti.

¹ [Nebylo lze zjistiti, v kterém.]

² [Rukou otcovou. Dopis je odpověď prof. Královi, který zval prof. Alberta na přátelský večírek, konaný na počest prof. Gebauera po vydání I. svazku »Historické mluvnice«.]

³ [Připsáno prof. Gebauerem.]

Račte, velectěný pane kollego, ode mne všem přátelům vyříditi mou poklonu a mé uctivé pozdravení, s čímž zůstávám
 Vašnostem ve stále účtě oddaný
 prof. Albert.

17.

Žamberk 10./9. 94¹.

Velectěný pane a příteli!

Prázdniny se schylují ke konci a tu nastává doba pravekého odpočinku. Zjutra v úterý přijede Vrchlický a tu bych byl šťasten, kdybyste přijel i vy, abychom mohli společně leekams vyjet a nebude-li pohody, aspoň pohromadě sedět a ve světnici — už vytopené — hovořit. Nebude nás už nikdo vyrušovat, všechny návštěvy jsou odbyty a tak bychom mohli několik dní mít pro sebe. Já jsem měl prázdniny rozsekány; mimo to byla stálá nepohoda, buď vedro, buď lijavce.

Těším se, že mi co nejdříve dáte odpověď, který den a kterým vlakem přijedete.

Račte milostivé paní choti vyříditi mou hlubokou úctu a buďte srdečně pozdraven od svého věrného

přítele a ctitele

Alberta.

Ú v a h y.

Latinsko-český slovník. K potřebě gymnasií a reálných gymnasií sestavili *Jos. M. Pražák, Frant. Novotný, Jos. Sedláček*. V Praze 1910, nákladem České grafické akc. společnosti »Unie«. Str. VIII a 1336. Za 25 K, váz. za 28 K.

Slovníkem tímto se dostává našim gymnasistům do rukou velmi dobré pomůcky, která dbajíc výsledků vědeckého badání doby novější na poli jazykozpytu i moderní lexikografie, nespojuje se tím, že podává jazykem českým různé významy jednotlivých slov latinských, nýbrž předvádějíc na oči historický jejich vývoj významový z významu základního, učí vnikat do psychologické stavby jazyka latinského; nemá tudíž pouze praktický význam pro překládání spisovatelů latinských, nýbrž zvláštní ceny nabývá tím, že k tvarosloví a větosloví, jehož znalost žáci získali již dříve, připojuje třetí důležitou část grammatiky, totiž vědecky spracované významosloví. A v tom smyslu možno nazvat práci tuto prvním dílem toho druhu u nás v oboru lexikografie latinské.

¹ [Rukou oteovou.]

V dosavadních našich latinských slovnících, mezi nimiž čestně vyniká slovník Vojákův a Křížkův-Říhův, bývaly po způsobu slovníků německých nakupeny významy při jednotlivých heslech bez určitého pořádku a bez označení postupu vývoje významového, a to hlavně z té příčiny, že se nepřiblíželo k základnímu významu slov, nýbrž že se vycházelo namnoze ze speciálního významu, ustáleného v době latiny klassické. U sousedů našich teprve J. M. Stowasser (1894) uvedl podle zákonů vývoje významového materiál slovníkový v jakýsi pořádek, jasný a přehledný, a u nás pokusili se o totéž zpracovatelé nového slovníku.

Slovník počal vydávati původně J. Pražák sám r. 1905 po sešitech a spracoval do r. 1907 hesla od a — dilectus (str. 1 až 377). Nemoha však dílo tak velkého rozsahu zdolati tak rychle, jak by si bylo bývalo přáti, byl nucen předati r. 1909 práci tu dvěma jiným kolegům. Z nich Frant. Novotný dokončil hesla písmene D a spracoval dále písmena F, L, P, T, U, V, X, Z a Jos. Sedláček E, G, H, J, K, M, N, O, Q, R, S. Oba měli k dispozici listkový materiál, Pražákem sebraný; zdali však nebo do jaké míry ho užili, z předmluvy se nedovídáme. Že vycházel slovník plných šest let, mělo aspoň tu dobrou stránku, že mohla do něho býti pojata (v písmenech prvních aspoň v dodatcích) též hesla z listů Ciceronových a Pliniových, jakož i z lyriků římských, jejichž čtení bylo novou učebnou osnovou z r. 1909 na gymnasiích připuštěno.

Nejdůležitější věc, jíž se slovník náš příznivě liší od posavadních podobných prací, záleží v tom; že podává v mezích auktorů na gymnasiích čítaných takorka historii každého slova latinského od významu základního po nejrůznější významy speciální. Shledáváme-li i v jiném slovníku, že slovo latinské může míti ten či onen význam, dovídáme se zde, jak se významy ty ze základního různým differencováním dle zákonů semasiologických mohly vyvinouti, čímž jest žák veden k tomu, aby si uvědomil celý psychologický postup myšlení nejen v jazyce latinském, nýbrž analogicky i v jazyce mateřském. A v tom tkví veliký význam nového slovníku.

Při podávání vývoje významového jest třeba vycházeti od základního významu slova a připojovati k němu zvláštní, přenesený a konečně souvislostí větnou různě modifikovaný. Stěžejním bodem pro stanovení významu základního jest etymologie, k níž spisovatelé přihlíželi, jak praví v předmluvě, přestávajíce na věcech zcela neb téměř zcela jistých a takových, kterým může žák bez dlouhých výkladů porozuměti. Pražák se přidržuje zcela této zásady, uváděje etymologie pouze snadno pochopitelné, nebo se spokojuje srovnáváním s příbuznými neb stejnokmennými slovy řeckými, slovanskými a německými. Podobně si vede Sedláček; zachází sice již dále v etymologisování, avšak stále se

drží v mezích výkladů, pro gymnastu srozumitelných. Za to, zdá se, povolil Novotný příliš své zálibě v etymologii, sestupuje často až na původní kořen slov pro jazyk indoevropský j.: fio od koř. *bhū- srov. fui, φύω, býti; fānum z *fas-num od koř. *dhē- srov. facio; fēmina od koř. *dhēi- kojiti, srov. filius, φῖλος, dítě (dojiti); fornix od koř. *dher- držeti, srov. firmus, fero, fretus; fortis z koř. *dher-gh- (od *dher-, srov. firmus) sr. φρασός, drzý (pův. = smělý), držeti; lambo od koř. *laph-, *lab- n. *laq-, srov. čes. líbat; langueo od koř. *slēg-, srov. laxus, λαγρός λίγω; unda m. *udnā z koř. *ved-, *ud-, srov. ὕδωρ, něm. Wasser, čes. voda, vydra atd. Tímto nestejným postupem vydavatelů objevuje se ve slovníku po stránce etymologisování patrná nesrovnalost u hesel jednotlivých písmen. Že si Novotný všimá etymologie ve větším rozsahu, není samo o sobě chybou, ba ref. by to rád vítal, kdyby se bylo veskrze k této stránce stejnoměrně přihlíželo, poněvadž nový slovník musí v našich poměrech také kandidátům filologie, učitelům a vůbec každému, kdož se chce zabývat čtením latinských auktorů, službu konati; poněvadž však jest přece především určen škole, vzniká oprávněná pochybnost, jsou-li naši gymnasté v základních zákonech jazykovědy a srovnávací a historické mluvnické do té míry vzděláni, aby porozuměli výkladům uvedeným, a aby ten jistě cenný materiál, jež Novotný do knihy snesl, skutečně škole prospěch přinesl a žák přes něj prostě mlčky nepřecházel. Ref. pročítaje jednotlivé sešity hned, jak vycházely, postřehl toto plus, jež slovník u některých hesel po stránce etymologisace obsahuje a očekával, že na konec přidají spisovatelé po způsobu Stowasserově úvod, v němž by byly krátce shrnuty nejn nutnější základy jazykozpytu na podkladě jazyka českého a jenž by za vedení učitelova přispíval žákům k pochopení hláskových změn v jazycích indoevropských; ale marně. A přece, soudíc dle sestavení slovníku, byli by k tomu nad jiné povoláni, a úvod takový byl by i proto vítán, že dosud soustavnější práce z toho oboru vůbec nemáme, nehledíme-li ke stručnému hláskosloví ve školních grammatikách aneb k jednotlivým článkům v Listech filologických.

Některé jednotlivosti po stránce, o niž právě jde, bylo možno lépe srovnati, po případě lépe vyložit: a vis místo s οἰωνός z pův. *ā fionós lépe se srovná s αἰετός z pův. *ā fietós (Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik str. 148); cruor srov. s řec. κρέας z *κρέας; celer raději s adjekt. κέλλης než se slov. κέλλω; esca místo od edere, esus, adj. *esicus raději esca z *ed-sca od ed-ere; esurio než z *esuram eo jest spíše desiderat. od ed- z *ed-turio, srov. parturio; při ex-opto srovnání s ὄπωπα lépe ponechati k prostému opto; imparatus prý part. perf. od *imparo; index od indo, správněji z *indic-s (in-dic-ere) jako iudex z *iudic-s (Sommer, Handbuch str. 400); k insomnia srov. ἀπνία vedle insomnium

ἐνὸπμιον; při integer dodati jest z *in-tag-er m. *intagrus (tango); ita m. od is *itus spíše jest srovnati s řec. κα-ιά, με-ιά; liber od *lub-, srov. čes. lup-en; meus jest na snadě srovnati s ἐ-μός; minae s e-min-eo; palma s παλάμη; patior s πάθος, πάσχω, ἔπαθον; omen odvoditi jest z *ovismen srov. řec. οἰωνός z *ὀφρωνός; paullus spíše synkop. tvar de-min. *paurulus od *paurus, srov. παῦρος než z *pauc-slos; pergo z perrigo = perrego, nikoli per-ago; pessum spíše z pet-tum od pet- πίπω z *πι-πέ-τω (srov. Sommer 136) než z per-tum od perdo; s plector srov. πλήσσω; k sedeo ἔξομαι dodati jest ἔδ-ος; při semel koř. *sem- srov. ἔν z *σεμ v μία ze *σ(ε)μια. Etymologie, které sám spisovatel má již za nejisté, lze vůbec vynechat i. excetra (snad ex = ἔχις, cetra = ἀσπίς), iubeo (snad z ius habeo).

Přihlížeje k praktické stránce a potřebě školské a řídice se svou zkušeností, podávají spisovatelé i překlad těžších míst aneb aspoň návod ke správnému jejich překladu. Pokud se ref. přesvědčil, děje se tak v míře přiměřené a překlad i návod je správný; na málo místech by snad snesl opravy. S. v. abdo čte se: »často reflex. skrývati se: in silvas, in Menapios« jakoby prosté abdere mělo význam reflexivní m. se in silvas etc.; ceter-a-um, masc. se vůbec nevyskytá; při en neudán překlad této partikule v otázce. Příklady na významy jednotlivých hesel jsou označovány pouze zkratky jmen spisovatelů latinských, ač při tvarech zvláštních, ojedinělých nebylo by chybou uváděti úplnou citaci místa, na př. při acclarassis *L. I, 18, 9.*

Slovník omezen, jak již praveno, na spisovatele dle nové osnovy ve škole čítané, jen příklad z Plauta někdy příbrán, pokud se u něho uchoval význam slova, který později z latiny vymizel. Sem ovšem nepatří tvary ellam, ellum, při nichž odkázáno k en a ecce, ale tam vyloženy nejsou a žák jich čísti nebude. Skladatelé slovníku byli toho dbali, aby vyčerpali všecken slovní materiál u spisovatelů shora jmenovaných se vyskytující; přes to jsou některá hesla opominuta, zejména ze spisů Ciceronových, a to hlavně z listů. Budtež uvedena tato: admolior Curt. X, 8, 24; agendum (viz ago); arithmetica Cic. Att. XIV, 12, 3; artolaganus Cic. Fam. IX, 20, 2; aspello Cic. poet. Tusc. II, 25; assessio Cic. Fam. XI, 27, 4; combibo, onis Cic. Fam. IX, 25, 2; commendator Plin. VI, 23, 4; commendatrix ibid. VIII, 20, 2; coniger Catull. 64, 106; conservans Cic. De fin. III, 16; consponsor Cic. Fam. VI, 18, 3; Att. XII, 17; effemino 1. ženský rod přikládám, ženou činím Cic. De nat. deor. II, 66; 2. zženstilým činím; expugnax Ov. Met. XIV, 21; exsultatio Cic. Liv.; extenuatus řídký, slabý (vestigia) Catull.; gloriola Cic. Fam. V, 12, 9 a VII, 5, 3; gustatorium Plin. V, 6, 37; iaculator; idyllium Plin. IV, 14, 9; inanitas Cic. Tusc. III, 3, De fin. I, 44; indignatiuncula Plin. VI, 17, 1; inhibitio Cic. Att. XIII, 21, 3; inhospitalitas Cic.

Tusc. IV, 25 a 27; insalutatus (inque salutatus) Verg. Aen. IX, 288; instantia blízkost Cic. Fat. 27, přičinlivost Plin. III, 5, 18, prudkost Plin. V, 8, 10; introductio Cic. Att. I, 16, 5; irrisus, ňs Tac. Caes. Liv. Cic.; laudicenus Plin. II, 14, 5; lauriger Ov.; paedagogium Plin. VII, 27, 13; praeverro (veste vias) Ov. Am. III, 13, 24; raucisonus Catullus 64, 263; recuro ibid. 44, 15; reductio Cic. Fam. I, 7, 4; regusto Cic. Att. XIII, 13, 3 a 48, 2; remigatio Cic. Att. XIII, 21, 3; roboro Hor., Cic. Hesla tato jsou sice většinou t. zv. *ἀπαξ λεγόμενα*, z velké části složeniny a odvozeniny od hesel uvedených a jen zřídka slova větší důležitosti; ovšem ani tak neměla být vypuštěna. Vydavatelé sice zdůrazňují, že slovník vydán pro školu a proto že to či ono není uvedeno a ten onen příklad není přeložen; ale vytčená scházející hesla jsou, jak ukázáno, z auctorů ve škole čítaných.

Také některé významy hesel v slovníku uvedených nejsou úplně udány; tak abalienatus odpadlý N., afferre zavést (vynalézt): multa in re militari N. 11, 1, 2; collybus směna peněz Cic. Att. XII, 6; evocare lákati, sváděti: praedae cupiditas multos longius evocabat Caes. B. G. VI, 34, 4; imponere posaditi: milites in equos Caes. I, 42, 5, mulieres eo (in raedas) I, 51, 3; impubes neženatý, mládenecký, panický Caes. VI, 11, 4; indulgere přát, být nakloněn Caes. VII, 40, 1; inferre = importare; nihil vini Caes. B. G. II, 15, 4; statuere vrážeti Caes. IV, 17, 5; miscere plurima pletichy tropiti N. 4, 1, 3.

Naproti tomu možno některá slova vypustiti, která asi žák čísti nebude, jako abscessio Cic. Tim. 12, 38; antepes Cic. Arat. 704; appendicula Cic. Rab. Post. 8; collyra Plaut. Pers. 92; crocota Cic. Har. resp. 44; cubus Ov. Med. fac. 88; em = eum, eopse = eo ipso (Plaut.); generalitas Serv. ad Verg. Georg. I, 21; gumia Luc. Sat. IV, 3 a 30; latrunculus Cic. De prov. cons. 15.

Nestejně počínají si slovníky latinské, pokud se týče udávání jmen vlastních, hlavně osobních. Náš slovník, myslím, zašel příliš daleko, uváděje vlastní jména osobní velice odlehlá, ale nevyčerpáváje přece všech, jež se mohou žáku při četbě objeviti. Soudím, že by slušelo vypustiti jména osob, která se jednou vyskytnou a o nichž nelze v slovníku více říci, než co žák čte na místě, kde se vyskytá, aneb kde vysvětlení vůbec netřeba a žák ani ve slovníku hledati nebude, j. Abaris, druh Fineův, Ov. Verg. (ostatně jsou to osoby dvě: druh Fineův Ov. Met. V, 86 a vojín Turnův Verg. Aen. IX, 344), Asbytes Trojan, Verg. Aen. XII, 362; Aethalion, tyrrhenský námořník Ov. Met. III, 647; Gugerni, národ belgický u Rýna, Tac. Hist. IV, 26; Gobannitio, ujec Vercingetorigův Caes. B. G. VII, 4, 2 a p. Za to vlastní jména častěji se vyskytující neb potřebná pro výklad místa aneb jména pro několik různých osob jest dobře uváděti;

tak mohlo býti uvedeno: Glyco athlet Hor. Ep. I, 1, 30 a lékař Cic. ad Brut. I, 6, 2; Idas Verg. Aen. IX, 575 a X, 352, Ov. Met. V, 90 a VIII, 305; Cyllarus Ov. Met. XII, 393 a 408 (Kentaur), Verg. Georg. III, 89 (kůň Kastorův); Euganei Liv. I, 1, 3; Gradivus (příjímá Martovo) Liv. I, 20, 4, Verg. Met. III, 35 a 10, 542, Ov. Met. VI, 427, Fast. II, 861 a j.; Telethusa Ov. Met. IX, 696 a 766 a p. Co platí o vlastních jmenech osobních, platí též o jmenech místních; i zde uvedena mnohá jména dosti vzdálená, bez nichž by se slovník úplně obešel, j. Acadira, město v Indii Curt. VIII, 10, 19; opominuto však adj. Ripaeus: arces Verg. Georg. I, 240, Eurus III, 32, pruina IV, 518.

Aby byl slovník skutečnou a vhodnou pomůckou školní, jest také třeba, aby podával latinu ve formách správných, založených na nejnovějších výsledcích latinského jazykozpytu. Toho spisovatelé plnou měrou dbají; upozorňují také na tvary odchylné, zvláštní, na dvojí tvary pádové, zvláště při osobních jmenech řeckých (ač ne všudy důsledně) a shodují se téměř veskrze se školními mluvnicemi. Požadavek tento jest důležitý hlavně při perfektech a supinech u sloves, v jejichž správném uvádění v slovnících bývá dosti nedostatků. V té příčině nejlepší dosud pomůckou jest spis Wagenerův »Hauptschwierigkeiten der latein. Formenlehre«, dle něhož spracována tato část i v grammatice Hrbkové, s níž se však slovník náš tu a tam nesrovnává. Tak albeo a albesco nemá perf. ani sup.; angō anxi (Gellius); antisto řídké perf. zní antistiti, nikoli antisteti; appareo nemá sice sup., ale part. fut. appariturus (Liv.); attingo sup. attactum; augesco perf. auxi; cieo sup. citum; exardesco bez sup., ale exarsurus; extundo bez sup.; gemo bez sup.; haereo bez sup., ale haesurus; nosco bez sup.; misceo správnější sup. je mixtum; ruo má sup. jen ve složeninách; eo perf. ii; quiesco bez sup. Kde tvary perfektní a supinové neb jen supinové se nahrazují tvary jiného slovesa synonymního, nebylo by na škodu tvary ty do závorky ihned uvést; tak extollo (extuli, elatum od sl. effero), medeor (sanavi), sustineo (sustinui, sustentatum). Adverbia uváděna jsou samostatně, mimo adjektiva, ač nikoliv úplně důsledně; totéž platí o participiích v poměru k slovesům; v obojím případě mohlo býti spíše místem šetřeno.

Kvantita jest označována na slabikách dlouhých povahou i polohou, ač v poslední příčině nejsou dosavadní výsledky bádání všude přesvědčivé; tak čteme atrōx, ale u Brugmanna ātrōx, redactus, ale u Sommera redāctus.

Zvláštní péče věnována jest slovníku po stránce t. zv. reálií; obsahujeť důkladné poučení o osobách historických, mytologických, o starožitnostech právních, vojenských i náboženských, o názvech geografických a místopisných; třeba jen pročísti hesla: labyrinthus, Laestrygonēs, lictor, penates, pilum, Terminalia

etc. Chváliti jest, že bývají vlastní jména osobní a nižších bytostí božských v závorce překládána, čímž jejich význam zvláštního nabývá osvětlení, j. Autonoe (Svéhlavá), Calliroë (Krásnotoká), Pasiphaë (Všem svítící); zkušenost učí, že nepřijde žáku samému na mysl přetlumočiti si na jazyk český jména docela jasná. K této stránce mohlo býti hojněji přihlíženo.

Na dobrou stránku slovníku jest také připsati, že často upozorňováno na analogické vazby řecké j. abstinentes pecuniae ἀπεχόμενος χρημάτων; aeger manum νοσῶν τὴν χεῖρα; vade age βιάσ' ἴθι; bene, male audio καλῶς, κακῶς ἀκούειν; occupatum interfecit φθάσας ἀπέκτεινεν a j.

Nastává otázka, pokud se podařilo spisovatelům, kteří si látku slovníkovou dle písmen rozdělili, zachovati jednotnost a stejnoměrnost ve zpracování látky. Že této věci věnovali velikou péči, jest všude patrné a také do té míry jednotu zachovali, že nelze při zběžném prohlédnutí celého díla nijakých neshod postřehnouti. Při důkladnějším ohledání shledáme však, že přece vedle různého rozsahu v etymologisování, o němž se již zmínka stala, i v jiných drobnějších věcech se spisovatelé nerosrovnalostí neubránili. Sem patří nesporně nakládání s předložkami jako předponami ve složeninách; někde totiž význam jejich uveden, jinde neuveden; uveden při e (ex), cum (com), in (adverbiale a privativum), ob, per, prae, pro, trans, neuveden při a, ad, de, cum, inter, praeter, sub; také není uveden význam předpon se- (d-), re-(d-), (s. v. reddo správně rozlišováno re = zpět a re = navzájem), ve- (vae-) ve složeninách. Při ἐδῶ, facio uvedeny vedle etymologie i zvláštní tvary, nikoli při sum (fore?, forem?). Sloveso accuso odvozuje Pražák z ad + causa, excuso Sedláček jako frequent. k executio; ambulo srovnává Pražák s amb-, inambulo Sedláček s ἀναβολή, ἀμβολή. Při intestinus z inter-situs odkázáno ke clandestinus, tam však čteme pouze clandestinus (clam).

Úprava slovníku jest velice pečlivá, články jednotlivých hesel různými typy přehledně uspořádány a korektura při tak různém tisku vzorně provedena. Ojedinelé omyly snadno se opraví dovtipem: j. s. v. abnuere: haud quicquam nic nenamítati m. nezamítati a p.

Referát zabal poněkud více místa, což jest jen důkazem, že dílo, o něž jde, jest skutečně hodno důkladnějšího rozboru a že ref. s nemenším zájmem se jím probíral než je spisovatelé skládali. Slovník tento svědčí, že i u nás již postoupila věda klassická na vyšší stupeň pojmání studia jazyků starověkých. Jako nic pod sluncem není sice ani on bezvadný, ale nedopatření v něm se vyskytující jsou daleko zastíněna a vyvážena jeho přednostmi; neshody vzešlé ze společné práce tří spisovatelů nejsou na první pohled ani patrný.

»Unie« podnikla záslužné dílo pro klassickou filologii převzetím nákladu; a již pro to, nehledíme-li ani na vnitřní hodnotu jeho, zasluhuje slovník všemožného rozšíření; ale cena 28 K za vázaný výtisk jest na nás a poměry našich žáků přece jen neobvykle veliká. Myslím, že by menší cenu větší odbyt vyvážil.

Jos. Němec.

Jan Máchal: Staročeské skladby dramatické původu liturgického. (Rozpravy České Akademie, třída III., č. 23.) V Praze. Nákl. České Akademie 1908. Str. 234 a 5 příloh.

Snad v žádném oboru české literatury starší nebylo tolik nejistoty jako do nedávna v oboru dramatu. Práce jinojazyčné o vzniku a rozvoji středověkého dramatu církevního byly ovšem i u nás známy a podle nich tříděny i české památky. Ale právě okolnost, že většina těchto památek je zachována neúplně, byla příčinou tápání, z jakého se nedovedl vymaniti téměř žádný z českých učenců, zabývajících se jednotlivými dochovanými památkami. Odtud zůstávalo tolik nerozřešených problémů v tomto oboru.

Prof. Máchalovi náleží zásluha, že sporné otázky snaží se řešiti methodou jediné možnou, podrobným rozbořem všech dochovaných památek staročeských a pečlivým souborem všech výsledků cizích prací, zabývajících se tímto thematem. Po pojednáních »Staročeské velikonoční slavnosti dramatické«¹ a »Drkolenský zbytek staročeských her dramatických«² prof. Máchal podává zde v úhrnném spise výsledky svých studií.

Kniha Máchalova se skládá ze tří částí: literárně historického úvodu, diplomatického otisku českých skladeb (s rozvedením zkratek) a rejstříku.

V první části podává se na základě hojné literatury, hlavně německé a francouzské, vznik a rozvoj středověkého církevního dramatu. Na str. 4.—8. auctor jedná o hrách vánočních. Slavnosti vánoční nemají daleko toho významu jako slavnosti velikonoční, ač vznikly snad dříve. Přidáváním nových scén k prvkům slavností vánočních (t. j. scéně pastýřské, tříkrálové, herodesské a mladátek) vznikly skutečné hry vánoční; postup byl tedy stejný, jako přechod od officií velikonočních ke hrám velikonočním. Vedle vážných her vánočních vznikaly i veselé a rozpustilé vánoční hry žákovské.

Slavnosti velikonoční mají, jak známo, základ svůj ve slovích evangelia sv. Marka (Quem quaeritis atd., scéna t. zv. přihrobní) a sv. Jana (scéna apoštolská). Dále přidány scény zjevení Kristova Marii Magdaleně a mastičkářská — obě vznikly

¹ Věstník Kr. čes. společnosti nauk, tř. filos.-hist.-jazykozpytná 1906, 1.—24.

² L. fil. XXXIII. (1906), str. 24—30.

bezpochyby ve Francii. V Čechách vůbec a v Praze zvlášť byly oblíbeny hlavně dvě verše. První — výkvět svého druhu, jíž se podle Máchala nevyrovná žádná dosud známá cizí — omezena byla na ženský klášter sv. Jiří; i druhá verše, všeobecně se ujavší v Čechách, má zvláštnost specificky českou, jež záleží v postavení výjevu apoštolského. Prvou versi znázorňuje auctor oficiem z antifonáře svatojirského (ze XIV. stol., chovaného v knih. univ.), druhou z vesperaria sboru mansionářského u sv. Víta (z doby Arnošta z Pardubic, v bibliothece musejní); tato druhá verše obsahovala jen scénu přihrobní a apoštolskou.

Spisovatel přechází ke hram velikonočním, jejich vývoji ze slavností upravování scén jednotlivých a přidáváním nových, zejména zjevení Krista nevěřícímu Tomáši, vyjednávání rady židovské s Pilátem, sestoupení do pekel atd. K tomu se druží stručný výklad o hrách pašijových. Rozdělením skladeb českých ve tři skupiny a přehledem literatury staročeského dramatu se týkající končí auctor hlavu první.

O skladbách českých pojednáno v hlavě druhé, třetí a čtvrté. Druhá hlava jedná o hrách tří Marií, především o hrách latinsko-českých na základě podrobného rozboru dochovaných osmi skladeb. Spisovatel stanoví dále poměr her českých k cizím a vzájemný poměr skladeb českých. Výsledek shrnut je na str. 36. Episodě mastičkářské věnuje Máchal další oddíl druhé hlavy. O původu lascivních scén mastičkářských psalo se hojně, ale přes to nelze dosud nic bezpečného tvrditi o nich kromě toho, že auktory jich byli hlavně vaganti. Zejména ukázáno přesvědčivě, že na české hry působil vzor francouzský, nikoli německý. Nejspíše se za doby prvních Lucemburků k nám dostala nějaká hra latinsko-francouzská s obšírnou scénou mastičkářskou, jež byla vzorem hře české i německé. Důvody těch, kteří tvrdí, že český Mastičkář vznikl podle německého, jsou vřatké.

Hlava třetí věnována je hram o vzkříšení Páně, u nás repraesentovaným několika verši v zlomku Drkolenském a hrou zapsanou v jednom rukopise knihovny universitní. O této hře zejména se auctor šíří podrobněji. Konstatuje, že jest opis, a určuje její poměr k podobným hram německým. Stručnými zmínkami o pozdějších dvou hrách Šimona Lomnického, Triumfu a Komedii o radostném vzkříšení Krista Pána se tento oddíl zavírá.

Poslední, čtvrtá hlava věnována jest ostatním zbytkům staročeské literatury dramatické původu církevního. Jest to především zlomek hry pašijové z konce XIV. stol., potom dva zlomky hry na květnou neděli, zlomek hry o Božím těle, hra veselé Magdaleny a posléze zlomek hry o nanebevstoupení Páně.

Druhá část práce Máchalovy obsahuje otisk textů v tomto pořadí: I. Mastičkář musejní, II. Zlomek Drkolenský, III. První hra tří Marií, IV. Druhá hra tří Marií, V. Musejní zlomek hry tří Marií, VI. Zlomek Svatovítský, VII. Zlomek Tegernseeský, VIII.

Klementinský sborník her velikonočních. Při každém rukopise podává se jeho popis, pravopis, registrují se dosavadní vydání. Pod čarou auctor připojuje kritické poznámky, z nichž některé jsou nevyhnutelné pro porozumění textu. Upozorňují zejména na výklad zkratky P'o (str. 149, pozn. 2.) která dosud (podle Hanuše) vykládána byla jako praeco (výkladu toho se držel i Gebauer). Protože pro takový název hlasatele nikde nenalzáme analogie, sluší zajisté přijmouti výklad Máchalův, že zkratka ta značí primo.¹ Někde bylo by snad záhodno bývalo přičiniti takových poznámek více; na př. ke straně 90 verši 208 (wlfyek, bezpochyby všech), str. 92 v. 273 (k zubobom), 94 v. 310 (k foby), 95 v. 356 (zbawem), str. 113 v. 128 a 129 (baze = blaze?; Ze lmy?), str. 144 v. 84 (Otez = Otec). Spisovatel bezpochyby pokládal někde výklad za zbytečný (na př. v posledním dokladě, kde je samozřejmě Otec).

Třetí částí posléze je rejstřík (str. 216—234), obsahující výběr zvláštějších slov a frází. Slovníček sestaven je svědomitě, ale byli bychom v něm rádi viděli *všecka* slova z otištěných textů, z nichž mnohé jsou značného stáří. Na př. pro adv. křiklavě (Div. Klem. B 96) Gebauerův Stě. slovník nemá dokladu (má jen adj.). Několik drobnějších omylů: satan (patří pod šatan), slubiti se (m. slůbiti se), žebračie (m. -i); slovo přístie náleží až za příplata, ne za preclík.

Řídké tiskové omyly si pozorný čtenář opraví snadno, na př.: na str. 35 ř. 9 zdola má být Galilé m. Galile, 63 ř. 1 zdola: toho m. toho, 73 v. 245 je elt m. est, 148 ř. 19 shora najkrasší m. najkrašší, 182 v. 221 otmu m. tomu; ve slovníku wdy m. vdy, všemahučí m. -učí.

Celkem prof. Máchal ve své práci shrnul všecku posavadní látku, podal mnoho cenných poznatků nových, postavil svým spisem pevný základ příštím pracovníkům v tomto oboru. Mnohé spletité otázky v oboru staročeského dramatu rozřešil definitivně. Bohatou látku světovou předmětu toho se týkající ovládá s naprostou jistotou.

Fr. Šimek.

Dr. Zdeněk Tobolka: **Český slovník bibliografický. Díl I. České prvotisky (až do roku 1500).** (Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina III. Číslo 7.) V Praze. Nákladem České Akademie 1910. Stran VIII + 81 (a rejstřík i obsah).

Jak spisovatel praví na str. VII. a VIII., neobjemná kniha tato je toliko začátek práce velmi důležité: Český slovník bibliografický má shrnouti soupis veškeré české literární produkce tiš-

¹ Výklad lze podepřítí i tím, že podobná zkratka (čárka za písmenem) značí ri nebo ři, nikoliv rae (srovn. str. 82).

těné. Dílo takové je svrchovaně potřebné, neboť Jungmannova »Historie literatury české«, jak přirozeno, má hojně mezer a omylův.

Auktor podal již r. 1905 ve Věstníku král. české spol. nauk »Návrh bibliografie českých prvotisků«. Za hranici prvotisků českých chtěl po vzoru Hankově míti rok 1526. Česká Akademie z dobrých důvodů, jak dr. Tobolka sám dnes uznává, určila mu za mez rok 1500 (incl.). Jak patrně z výčtu knihoven (str. VII.), z nichž Tobolka užil českých prvotisků nebo zpráv o nich ke své práci, úkol jeho byl značně obtížný.

Spis Tobolkův počíná se přehledem a oceněním dosavadních prací o českých prvotiscích. Nepřihlížíme-li k článku Dobrovského z r. 1782, podal první soupis českých prvotisků V. Hanka t. 1852¹ (v ČČM a v samostatném otisku); populární spis prof. Korába (v Plzni 1880) není založen na samostatných studiích. Přehled se končí německou prací Ant. Schuberta z r. 1899, jež přes to, že auktor snažil se pracovati samostatně, má mnohé vady, které mu vytkl zejména dr. Zahradník (*Über neuere Bibliographie der Inkunabeln, besonders der böhmischen*, Prag 1902) a jejichž výčet dr. Tobolka doplnil v této práci.

»Počátky knihtisku v Čechách« jest název druhé úvodní kapitoly práce Tobolkovy, kde se ukazuje, že rok 1468 jest rokem zavedení knihtisku v Čechách. Roku toho byla tištěna Kronika trojanská. Tobolka, trvám, se značnou pravděpodobností dokazuje (proti námitkám Dobrovského), že na rok 1468 připadá tisk nejstarší knihy české. Nejvážnější námitku Dobrovského, že Kronika trojanská je otiskem rukopisu z r. 1468 (chovaného dříve v knihovně kláštera Oseckého, nyní v knihovně Musea království českého) dr. Tobolka vyvrací srovnáním tohoto rukopisu s prvotiskem. Je trojí možnost: buď rukopis je opis tisku z r. 1468, nebo naopak otisk je pořízen podle tohoto rukopisu, nebo posléze mezi oběma texty není souvislosti. První možnost auktor právem zamítá proto, že rukopis jest obsáhlejší než tisk. Druhou možnost vyvrací poukazem, že nadpisy některých hlav jsou jiné v rukopise a jiné v prvotisku; dále prvotisk, o který jde, byl sázen od začátečníka v umění knihtiskařském, jenž se věrně držel své předlohy; v rukopise a v tisku však jest rozličné užívání velkých a malých písmen, rozličný pravopis, rozličné zkratky a rozličná interpunkce.² Podle toho zbývala by jen možnost třetí. Ostatní

¹ U Tobolky omylem je r. 1853.

² Přes to bude nutno otázku tu ještě jednou zrevidovati pečlivým přirovnáním textu rukopisu k prvotisku, neboť není možné, nejsou-li na sobě oba texty závislé, aby tu nebylo větších neshod, než které dr. Tobolka uvádí. Pochybují, že se najdou dva rukopisy s týmž textem ve staré češtině, které by se rozlišovaly jen pravopisem, interpunkcí a užíváním velkých a malých písmen. Nadpisy kapitol se vždy různí nejvíce — písaři si je často zpracovávali sami.

námítky Dobrovského dnes neobstojí. Místo, kde Kronika trojanská byla tištěna, je *snad* Plzeň. Na konci této části nalézáme přehled českých tiskáren před r. 1500.

Jádro knihy podává kapitola III. a IV., popis dochovaných českých prvotiskův a zprávy o českých inkunabulích nedochovaných. Při popisu prvotisků se spisovatel řídil pravidly stanovenými moderní vědou zvláště pro inkunabule. Roztrženy jsou prvotisky podle místa, kde byly tištěny: A. Plzeň, B. Praha, C. Kutná Hora, D. Tisky bez udání místa. Pod každým oddělením následuje dále rozdělení podle jednotlivých tiskařů. Popis jednotlivých tisků je velmi obsáhlý; po něm následuje literatura bibliografická, v níž prvotisk, o němž jde, jest už citován, a na konec soupis dochovaných textů podle jednotlivých měst a míst, v nichž jsou uloženy.

Pátý oddíl posléze (str. 78—81) shrnuje celkové výsledky, kde jsou zejména též přehledně (v pořádku abecedním) sestaveny české prvotisky.

Knize jsou na prospěch četná vyobrazení rozmanitých ozdob z prvotiskův, ukázky tiskův a 46 vodních znamení přerozličných podob.¹

Přejeme auktorovi, aby pracné dílo své dovedl ke zdárnému konci.

Fr. Šimek.

Drobné zprávy.

Z věcí připravovaných ve sbírce »Kleine Texte für theologische und philologische Vorlesungen und Übungen«, o nichž podána zpráva v předcházejícím sešitě Listů filologických (str. 397), vyšly zatím jakožto číslo 62. nápisy psané vulgární latinou od *Diehla* (Vulgärlateinische Inschriften. Herausgegeben von Dr. Ernst Diehl. V Bonnu 1910, Marcus a Weber, 176 str. Za 4-50 mk., váz. za 5 mk.). Celkem otištěno tu 1567 nápisů. Nápisy nejsou uspořádány podle místa, kde nalezeny, ani podle chronologie, nýbrž podle toho, který zjev grammatiký se jimi ilustruje: dělí se tedy celá sbírka podle oddílů, v mluvnicki obvyklých, na kapitoly, v nichž se dokumentují změny hláskoslovné (a tu zase se dělí dále podle jednotlivých hlásek), dále změny tvaroslovné a syntaktické; ke konci pak umístěna řada nápisů, v nichž lze pozorovati některé případy toho, jak se měnil význam slov. Zakončena je sbírka indexem jmen, slov a zvláště obsáhlým indexem zjevů grammatikých, jež se v nápisích tu otištěných vyskytají. Uspořádání, které vydavatel zvolil, není právě nejšťastnější: ve formě této podává sbírka vlastně řadu dokladů pro jednotlivé změny hláskoslovné, tvaroslovné a syntaktické v plném kontextu, kdežto grammatika spokojuje se citováním slov, o něž jde. A to přece není úkolem takovéto sbírky. Daleko správnější by bylo uspořádání chronologické, při němž by pak sbírka podávala obraz toho, jak se jazyk latinský měnil, a byla by

¹ Do textu vloudily se některé formální chyby. Na př. na str. 24. ř. 4. zd. je gen. pl. kněh m. knih (rovněž na str. 26. ř. 3. zdola a 30. ř. 1. zdola); na str. 43. ř. 5. shora je řiditele m. ředitele; na str. 20. ř. 18. zdola má být čís. 7. (m. 8.); táž chyba na str. 75. ř. 10. shora (auktor se tu odvolává na stejný text); na str. 71. ř. 9. zdola v citátu z Dobrovského má být Ader m. der.

vhodným doplňkem a takřka ilustrací toho, co vykládá grammatika. Kde by bylo hledati příklady pro změny jednotlivých hlásek a pod., o tom by poučoval index. oh.

Současně vyšla v téže sbírce ještě další dvě čísla. Číslem 57. jest výbor dialektických nápisů staroitalských od *Hermannia Jacobsohna* (Altitalische Inschriften Ausgewählt von Hermann Jacobsohn. Str. 32, za 80 pf.). Kromě nápisů oskických a umberských, které zaujmají větší část knížky, jsou tu též ukázky nápisů ostatních menších národů staroitalských, jako Falisků, Paelignů, Marsů, Marrucinů, Vestinů, Volsků a j. Náписy etruské zde vydány nejsou; budou vydány svým časem ve zvláštní sbírce. Poněvadž sbírka Jacobsohnova určena je především ke cvičením akademickým, není tu podán ani latinský překlad ani výklad jako v jiných pomůckách podobných. — Velmi zajímavé jest číslo 65. »Z antické školy« od *Ericha Ziebartha* (Aus der antiken Schule. Sammlung griechischer Texte auf Papyrus, Holztafeln, Ostraka. Ausgewählt und erklärt von Erich Ziebarth. Str. 23, za 60 pf.). Je to pěkný výbor ze zachovaných písemných cvičení, která se konala za starověku ve školách řeckých. Vidíme, jak se žáci učili psát abecedu, jak psali diktáty i slohová cvičení, jak se cvičili ve skloňování ve větách, jak prepisovali vzory časovací nebo dělali přípravy k prvnímu zpěvu Iliady a pod.; také školní sešity, svědčící o postupu učení, jsou tu otištěny. Poněvadž vydavatel připojil též stručný výklad a odkazy k příslušné literatuře, setká se jeho sbírka zajisté s všestrannou oblibou.

Výborný úvod do jazykozpytu od *Viktora Poržezinského*, profesora moskevské university, o kterém jsme již referovali v LF XXXV, 1908, str. 290, byl právě vydán v německém překladě (Einleitung in die Sprachwissenschaft von Viktor Porzeziński. Autorisierte Übersetzung aus dem Russischen von Erich Boehme. V Lipsku 1910, u Teubnera. IV a 230 str. Za 3 mk., váz. 3.60 mk.).

Ve sbírce Göschénové vyšly jako č. 492. velmi pěkné dějiny jazyka latinského z pera známého spisovatele latinské mluvnice, profesora srovnávacího jazykozpytu v Innsbrucku *Fr. Stolze* (Geschichte der lateinischen Sprache. Von Prof. dr. Fr. Stolz. V Lipsku 1910. 147 str. Za 80 pf.). Ve třinácti kapitolách probírá se zde vše, co se ku předmětu tohoto vztahuje: po úvodních poznámkách o pramenech a pomůckách vykládá se stručně o jazycích indoevropských, o italské jejich větvi, o poměru větve italské, o působení jiných jazyků staré Itálie na latinu, o latině předliterární a o jazyku a literatuře. V dalších kapitolách probírají se dějiny jazyka latinského od počátku literárního tvoření až do sklonku starověku, načež se jedná o latině vulgární a o poměru jazyků románských k latině. Dvěma dodatky, osvětlujícími hláskoslovné výklady v textu podané a indexem uzavřeno je zdařilé toto dílko, psané velmi přístupně, ale stojící veskrze na výši doby. Připomínáme, že spis podobný, ale obsahem rozsáhlejší, chystá též Karel Meister pro nakladatelství Winterovo v Heidelbergu. oh.

Latinský etymologický slovník od *Aloise Walde*, o jehož prvním vydání podán referát v Listech filol. XXXIV, 1907, str. 266—272, vyšel nyní ve vydání druhém (Lateinisches etymologisches Wörterbuch von Dr. A. Walde. Zweite umgearbeitete Auflage. Heidelberg 1910, C. Winter. XXXI a 1044 str. Za 10.40 mk., váz. za 11.50 mk.). Již to, že v době tak krátké bylo nutno uspořádati vydání nové, ukazuje jasně, jak velice bylo již potřebí takového díla a podává zároveň lichotivé svědectví o tom, jak potřebě té slovník Waldův vyhověl. V nové vydání pojaty ovšem výsledky novějších prací a studií etymologických; že jich při nynějším živém ruchu na tomto poli nebylo málo, ukazuje jasné vzrůst knihy proti 870 stránkám vydání prvního. Slované práce zná Walde jen potud, pokud se o jejich ob-

sahu dovídá z bibliografických přehledů německých nebo francouzských, pokud tam nalezl pouhý jejich titul, neví o nich také nic více. Ráz dříla zůstal nezmeněn; jen úvod zkrácen, kdež vynechána »Lauttabelle A«, přehledný obraz toho, které hlásky jednotlivých jazyků indoevropských si navzájem odpovídají. Po stránce vnější vitina bude každému změna papíru: místo tenkého, jemného papíru, jenž se při hledání ve slovníku naprosto neosvědčil, užito nyní papíru obyčejného; tím objem knihy sice vzrostl, ale přece ne tak, aby se kniha stala nepohodlnou. A poněvadž i cena vydání nového je mnohem menší (vydání první stálo 23 mk. neváz.), možno důležitou knihu tuto doporučit co nejlépe. oh.

Nakladatelství Trübnerovo v Strassburku počalo vydávati novou sbírku »Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft«, která bude přinášeti větší samostatné práce, týkající se indoevropského jazykozpytu a indoevropské kultury; vydavateli jsou K. Brugmann a A. Thumb. Sešit první obsahuje první část Fraenkelovy studie, jejímž předmětem jsou řecká nomina agentis na -*της*, -*ωρ*, -*ης* (Geschichte der griechischen Nomina agentis auf -*της*, -*ωρ*, -*ης* (-*ι*)). Von Ernst Fraenkl, Erster Teil, Entwicklung und Verbreitung der Nomina im Epos, in der Elegie und in den ausserionisch-attischen Dialekten. X a 245 str. Za 750 mk.). — Podobnou sbírku, věnovanou však jen v mluvnici řecké a latinské, »Forschungen zur griechischen und lateinischen Grammatik« ohlašuje firma Vandenhoeck a Ruprecht v Göttingách pod vedením P. Kretschmera, Fr. Skutsch a J. Wackernagela. Právě vyšlý sešit první obsahuje studii O. Lautensacha, Die Aoriste bei den attischen Tragikern und Komikern (VI a 309 str. Za 10 mk.). oh.

Nové poznámkové vydání listů Senekových uspořádal P. Hauck (L. Annaeus Seneca. Ausgewählte moralische Briefe als Einführung in die Probleme der stoischen Philosophie. Herausg. von P. Hauck. V Berlíně 1910, u Weidmannů. Text: XI a 196 str. za 180 mk., komentář: 156 str. za 160 mk.). Jak již z titulu patrné, řídil se vydavatel při výběru listů hlavně tím, aby z nich vyplynul obraz stoické filosofie vůbec a Senekovy zvláště; vybrané listy, počtem 24, jsou dle tohoto hlediska spořádány a příslušnými úvodů opatřeny. Mimo to k lepšímu poznání systému stoického podáno v dodatku ještě devět ukázek ze spisovatelů jiných, jako z Diogena Laertského, Plutarcha, Marka Aurelia, Justinianových Institucí a j. Také Kleanthův hymnus na Dia a výňatek z listu sv. Pavla k Římanům tu máme. Komentář vyhovuje svému účelu, ale užívání jeho stíženo jest tím, že vydavatel nedal v textu označiti po straně paragrafy, tak že poznámky odkazují pouze ke stránkám textu.

Zájem pro studium doby byzantské snaží se v Anglii šířiti cambridžský professor J. B. Bury; nedávno vydal svou přednášku, kterou měl 12. prosince min. r. v universitní koleji v Londýně, nadepsanou: The constitution of the later Roman empire (v Cambridži 1910, University Press. IV a 50 str. malé osmerky. Váz. za 1 sh. 6 d.). Podle titulu čekali bychom ovšem něco jiného než výklad z byzantologie; spisovatel jedná tu o moci císařů byzantských a ukazuje, jak vznikla z moci císařů římských i jak byla časem omezována.

Osvědčená rukověť novořeckého jazyka lidového od Alberta Thumba, která vyšla po prvé r. 1895, dočkala se právě druhého, opraveného a rozmnoženého vydání (Handbuch der neugriechischen Volkssprache. Grammatik. Texte. Glossar. Von Albert Thumb. Zweite, verbesserte und erweiterte Aufl. V Strassburce 1910, Trübner. XXXI a 360 str. s tabulkou písma. Za 850 mk.). Zvláště vítati sluší, že v novém vydání připojen též nástin skladby a že počet textů značně rozmnožen. Dobře poslouží též bibliografický dodatek, ve kterém znamenány všechny důležitější publikace k studiu novořečtiny.

VÝROČNÍ ZPRÁVA

JEDNOTY ČESKÝCH FILOLOGŮ

V PRAZE

ZA 43. SPRÁVNÍ ROK 1909—10.

(Přednesena ve schůzi správní dne 12. listopadu 1910.)

I. Zpráva jednatele.

Ve správním roce 1909—1910 byli ve výboru Jednoty českých filologů tito pánové: univ. prof. dr. František Groh, starosta; univ. doc. dr. Arne Novák, místopředseda; prof. Augustin Krejčí, pokladník; univ. doc. dr. Otakar Jiráni, správce skladu; podepsaný jednatel; dále kolegové: Jar. Kubista, administrátor; Vincenc Hlavín a Václav Kocourek, knihovníci; Bohumil Patka, účetní; Josef Hendrich, pořadatel přednášek; Augustin Wolf, zapisovatel.

Na počátku správního roku podali funkcionáři zprávy o činnosti Jednoty, o stavu jmění i o počtu členstva za uplynulý rok v řádné správní schůzi, jež konána dne 13. listopadu 1909. Mimo tuto řádnou schůzi konána ještě správní schůze mimořádná dne 25. června 1910, kde schváleny návrhy výboru na vydání knih z oboru filologie klassické i české.

Běžné věci vyřizoval výbor ve schůzích výborových, jež konány pravidelně po celý rok, vyjímajíc akademické prázdniny, každých čtrnácte dní. Celkem jich bylo 14.

Výbor pečoval o to, aby Jednota učinila zadost všem svým úkolům, stanovami vytčeným. Zvláště se pak staral, aby vhodným doplňováním a rozšiřováním knihovny vyhověl přáním svých členů; se značnou slevou 20% prodával členům knihy, nákladem Jednoty vydané. Pořádány schůze vědecké s přednáškami z oboru srovn. jazykozpytu, filologie klassické i moderní. Bylo jich osm. Mimo to konána vycházka do universitní knihovny, spojená se zajímavým výkladem o vzniku a osudech knihovny.

Zřízení důvěrníků Jednoty na jednotlivých ústavech trvalo i v tomto správním roce. Úkol ten zastávali laskavě tito pánové: v *Benešově* prof. Fr. Kubík; v *Č. Budějovicích* na gymn. prof. Fr. Überhuber; na reálce prof. Fr. Husák; v *Čáslavi* prof. V. Dědeček; v *Domažlicích* prof. V. Keberle; v *Chrudimí* prof. Jos. Burket; v *Jičíně* na gymn. prof. A. Trnka; na reálce prof. Fr. Spal; v *Jindř. Hradci* prof. dr. K. Müller; v *Karlíně* prof. F. Žákavec; v *Kolíně* prof. dr. K. Hrdina; v *Králové Dvoře n. L.* prof. T. Hrubý; v *Králové Hradci* na gymn. prof. dr. L. Brtnický; v *Litomyšli* prof. A. Doležel; v *Lounech* prof. Jar. Kroupa; v *Mal. Boleslavi* na gymn. prof. dr. A. Mazánek; v *Něm. Brodě* ředitel J. Šteflíček; v *Novém Bydžově* prof. dr. A. Kolář; v *Pardubicích* na reálce prof. J. Roubal; v *Pelhřimově* prof. J. Barták; v *Písku* na gymn. prof. Jos. Jaroš; na reálce prof. Fr. Křemen; v *Plzni* na gymn. ředitel Jan Šulc; na učit. ústavě prof. J. Mašín; v *Praze* na akad. gymn. prof. Jan Kašpar; na gymn. v Křemencově ul. prof. dr. V. Niederle; na gymn. v Truhlářské ul. prof. Vojt. Viravský; na gymn. v Žitné ulici prof. Aug. Krejčí; na gymn. na Malé Straně prof. V. Sládek; na reálce na Starém městě prof. R. Částka; na reálce na Nov. městě prof. K. Černý; na reálce na Malé Straně prof. Fr. Vojtíšek; na reálce v Holešovicích prof. V. Ruth; v *Příbramí* na gymn. prof. Fr. Křenek; na reálce ředitel J. Štěpánek; v *Rakovníce* prof. J. Veitz; v *Rokycanech* prof. A. Bělský; v *Roudnici* prof. Vlad. Kobliska; v *Rychnově n. Kn.* prof. Dom. Trnka; v *Slaném* prof. P. Hrubý; na *Smíchově* prof. dr. V. Lesný; v *Táboře* na gymn. prof. A. Samec; v *Třeboni* prof. Ant. Jandík; na *Král. Vinohradech* prof. dr. O. Hujer; ve *Vys. Mýtě* prof. Fr. Šimáček; na *Žižkově* na gymn. prof. Jos. Mach; na reálce prof. Fr. Ryšánek; v *Boskovicích* prof. Jan Hiller; v *Brně* na I. gymn. prof. R. Neuhöfer; na II. gymn. prof. A. Holas; na I. reálce prof. Fr. Černý; v *Kroměříži* prof. Jar. Reiniš; v *Kyjově* prof. Lad. Fiala; v *Litovli* prof. Fr. Hanus; v *Místku* prof. J. Schücker; v *Mor. Ostravě* prof. Rud. Tlapák; v *Olomouci* na gymn. prof. V. Hřivna; na reálce prof. Fr. Papírník; v *Prerově* prof. Ferd. Vaněk; v *Strážnici* prof. Fr. Bláha; v *Třebíči* prof. Fr. Mrázek; v *Uher. Hradišti* prof. Jos. Novák; ve *Vyškově* ředitel Fr. Teplý; v *Zábřeze* prof. Ant. Málek; v *Opavě* prof. Jos. Jaroš.

Všem těmto pánům vzdává výbor Jednoty za jejich ochotu vřelý dík.

Svým nákladem vydala Jednota v uplynulém roce 5. a 6. sešit ročníku XXXVI. a 1.—4. sešit ročníku XXXVII. Listů filologických redakcí universitních profesorů dr. Fr. Groha a dr. Jar. Vlčka. Mimo to se svolením p. prof. dra. Jaroslava Vlčka dotištěno 216 exemplářů rozebraného prvního sešitu Dějin české literatury, čímž získáno tolikéž úplných exemplářů svazku prvního.

Za vystavené knihy na Jubilejní výstavě r. 1908 dostalo se Jednotě čestného diplomu s právem ražení stříbrné medaile a bronzové plakety výstavní.

Z členů zakládajících ztratila Jednota pana Jana Sudu, profesora v. v. v Písku.

Ke konci koná výbor milou povinnost, děkuje všem, kdo jakýmkoli způsobem podporovali snahy Jednoty a přispěli jí v jejích úkolech, zvláště vysokému c. k. ministerstvu kultu a vyučování za subvenci 800 K na vydávání Listů filologických, slav. městské radě na Král. Vinohradech za peněžitou podporu, pp. redaktorům Listů filologických za obětavé řízení časopisu našeho, všem dárcům knih pro knihovnu Jednoty, všem pánům, kteří se vzácnou ochotou přednášeli ve vědeckých schůzích i na vycházce do c. k. univ. knihovny, slavnému sboru professorskému c. k. české fakulty filosofické za propůjčení místností ke schůzím, jakož i redakcím oněch denních listů, které uveřejňovaly zprávy spolkové.

Jaroslav Vondra,
t. č. jednatel.

II. Zpráva

Příjem.

Účet pokladniční za dobu

		Základní jmění		Výdajné jmění		Niederlův fond	
		K	h	K	h	K	h
1.	Hotovost z minul. roku správního .	23284	54	1194	99	22542	09
2.	Příspěvky členů zakládajících . .	250	—	—	—	—	—
3.	Příspěvky členů přispívajících . .	—	—	34	20	—	—
4.	Převedeno z Niederlova fondu .	5000	—	—	—	—	—
5.	Subvence c. k. ministerstva kultu a vyučování	—	—	—	—	800	—
6.	Dary	—	—	20	—	—	—
7.	Časopisné činných členů	—	—	—	—	446	—
8.	» ostatních odběratelů za ročník I.—XXX.	—	—	—	—	119	87
9.	» ostatních odběratelů za ročník XXXI.	—	—	—	—	68	60
10.	» ostatních odběratelů za ročník XXXII.	—	—	—	—	62	—
11.	» ostatních odběratelů za ročník XXXIII.	—	—	—	—	134	18
12.	» ostatních odběratelů za ročník XXXIV.	—	—	—	—	232	04
13.	» ostatních odběratelů za ročník XXXV.	—	—	—	—	292	22
14.	» ostatních odběratelů za ročník XXXVI.	—	—	—	—	1284	31
15.	» ostatních odběratelů za ročník XXXVII.	—	—	—	—	2452	18
16.	» ostatních odběratelů na ročník XXXVIII.	—	—	—	—	51	20
17.	Za prodané knihy	—	—	—	—	9808	15
18.	Za inserát	—	—	—	—	20	—
19.	Úroky	—	—	1140	—	749	11
20.	Přebytek účetní	—	—	211	40	—	—
21.	Záruka za knihy půjčené přes prázdniny	—	—	487	—	—	—
		28534	54	3087	59	39061	95

Rozvrh jmění

Základní jmění: hotovost	28534 K 54 h
Výdajné jmění: hotovost	1870 K 79 h
Niederlův fond: 1. hotovost	27375 K 59 h
2. požadavek za pro- dané knihy	28 K 04 h
Úhrnem	57808 K 96 h

V Praze dne 31. října 1910.

Augustin Krejčí,
t. č. pokladník.

Při revisi dne 9. listopadu 1910 shledáno úplně správným.

Za kontrollující kommissi finanční:

Bohumil Sládeček,
t. č. předseda.

Prokop Novák, ... **Otakar Kollmann,**
t. č. člen kontr. kom. fin. . . . . t. č. člen kontr. kom. fin.

III. Zpráva účetní.

(Od 1. listopadu 1909 do 31. října 1910.)

Časopisného vybráno	446 K — h
Výdajného vybráno	220 K — h
Vydání činí	8 K 60 h
Zbývá jmění výdajného	211 K 40 h
V celku odvedeno pokladníkovi	657 K 40 h

Josef Hendrich.
t. č. účetní.

Kontrollováno dne 9. listopadu 1910 a shledáno správným.

Za kontrollující kommissi finanční:

Otakar Kollmann,
za předsedu kontr. kom. fin.

Josef Dobiaš, ... **Josef Štětka,**
t. č. člen kontr. kom. fin. . . . . t. č. člen kontr. kom. fin.

IV. Zpráva správce skladu.

(Počítáno do 31. října 1910.)

Na skladě a v kommissi jsou tyto spisy Jednotou vydané:

	Exemplářů		
	náklad	jest	prodáno letos
1. Sophoclis Ajax ed. Král	3000	369*	125
2. Ciceronis or. in Catilinam ed. Novák (3. vydání)	3000	10	—
3. Ciceronis or. in Catilinam ed. Novák (4. vydání)	3000	2482	373
4. Sophoclis Antigona ed. Král (3. vyd.)	2000	830	169
5. Ciceronis or. pro Sex. Roscio, de imp. Cn. Pompei, pro Archia poeta ed. Novák (3. vydání)	3000	1720	233
6. Sofokleova Antigona s pozn. od Krále (2. vydání)	3000	1644	77
7. Sofokleův Aias s pozn. od Krále . . .	1500	163	67
8. Demosthenes, vyd. Kastner-Himer, text (3. vydání)	3000	465	288
9. Demosthenes, vyd. Kastner-Himer, pozn. (2. vyd.)	2000	7	28
10. Demosthenes, vyd. Kastner-Himer, pozn. (3. vyd.)	1000	886	93
11. Hrubý P., Cvič. kniha jazyka lat. . .	3000) + 600)	1749	270
12. Králova Řecká a římská rhythmika .	600	2	10
13. Králova Řecká a římská metrika I. .	650	116	50
14. Sládkovy Dějiny řecké literatury . .	520	63	14
15. Peroutkovy Řecké dějiny I.	1000	398	96
16. Vykoukalova Čítanka I. (2. vyd.) . .	8000) + 2000)	1877	1387
17. „ „ „ II. (2. vyd.)	6000) + 1200)	3143	1219
18. „ „ „ III. (2. vyd.)	3000) + 600)	1539	1110
19. „ „ „ IV. (1. vyd.)	5000) + 1000)	16	340
20. „ „ „ IV. (2. vyd.)	3000) + 600)	2910	690

* V číslicích těchto i následujících není zahrnut letošní prodej knih na počátku školního roku 1910—11, protože kommissionář vyrovnává se až o velikonocích.

21. Vlčkovy Dějiny čes. lit. I., 1.	2000 +216*)	245	70
22. » » » » II., 1.	2000	509	74
23. » » » » seš. 13.	2000	797	61
24. » » » » seš. 14.	2000	932	69
25. » » » » seš. 15.	2000+50	1077	64
26. » » » » seš. 16.	2100+50	1308	80
27. Vlčkovy Dějiny čes. lit. jednotlivých sešitů:			
3. sešitu 97, prodán	1 ex.		
4. » 148, »	1 »		
5. » 103, »	1 »		
6. » 173, »	6 »		
8. » 55, »	1 »		
9. a 10. » 133, »	2 »		
11. » 168, »	1 »		
12. » 167, »	2 »		

28. Listů filologických:

Ročníku	ubyl o	Ročníku	ubyl o
II. 104 ex., . . . — ex.		XXI. 43 ex. . . . — ex.	
III. 100 » . . . — »		XXII. 55 » . . . — »	
VI. 85 » . . . — »		XXIII. 45 » . . . — »	
VII. 82 » . . . — »		XXIV. 33 » . . . — »	
IX. 51 » . . . — »		XXV. 74 » . . . — »	
X. 51 » . . . — »		XXVI. 53 » . . . — »	
XI. 49 » . . . — »		XXVIII. 21 » . . . — »	
XII. 62 » . . . — »		XXIX. 53 » . . . — »	
XIV. 110 » . . . — »		XXX. 24 » . . . — »	
XV. 7 » . . . — »		XXXI. 48 » . . . 1 »	
XVI. 33 » . . . — »		XXXII. 15 » . . . — »	
XVII. 44 » . . . — »		XXXIII. 8 » . . . 1 »	
XVIII. 10 » . . . — »		XXXIV. 26 » . . . 2 »	
XIX. 12 » . . . — »		XXXV. 3 » . . . — »	

Ročníku XXXVI. 53 ex. . . . ubyl o — ex.

Ročníky I., IV., V., VIII., XIII., XX. a XXVII. jsou rozebrány.

Dr. Otakar Jiráni, t. č. správce skladu.

V. Zpráva administrátorova.

1. Odběratelů Listů fil. mimo činné členy bylo . . .	549 (loni 543)
2. Prostřednictvím knihkupeců odbíralo	42 (» 48)
3. Činných členů bylo	114 (» 115)
4. Výměnou nebo zdarma bylo zasíláno	54 (» 57)
Čelkem	759 (loni 763)

Dr. Jar. Kubista, t. č. administrátor.

* Z 216 ex. sešitu 2.—6. utvořeno dotištěním 216 ex. sešitu 1. tolikéž úplných ex. svazku I, 1.

VI. Zpráva pořadatele přednášek.

Vědeckých schůzí bylo v minulém správním roce osm. V nich přednášeli pánové: Prof. dr. *Jaroslav Kubista*: »Nejnovější theorie o původu řecké tragoedie«; Ph. C. *Jiří Kohout*: »Vývoj římského mincovnictví«; prof. dr. *Oldřich Hujer*: »O nově objeveném jazyku indoevropském«; univ. doc. dr. *Arne Novák*: »Klassicismus u Jungmanna«; prof. dr. *Adolf Panz*: »O nedávno vydané metrice Bickelově«; Ph. C. *Josef Hendrich*: »Pliniův list I. 12 a Macharova báseň Senator«; univ. doc. dr. *Otakar Fischer*: »Středověké hry o Desíti pannách«; prof. dr. *Frant. Novotný*: »Ze života slov.« — Všem těmto pánům vzdává Jednota srdečné díky.

Dále vykonána vycházka do universitní knihovny, při níž laskavě podal výklad p. amanuensis Jan Emler.

Návštěva při přednáškách i na vycházce byla hojná.

Vincenc Hlavín,

t. č. pořadatel přednášek.

VII. Zpráva knihovní.

O d b o r	Loni bylo		Letos přibylo		Ještě tedy nyní	
	spisů	svazků	spisů	svazků	spisů	svazků
A vydání klassiků	769	1064	18	31	787	1095
B pomocné vědy klassické filologie	675	892	22	29	697	921
C slovanská filologie	576	727	19	26	595	753
D románská a ger- mánská filologie	131	152	3	3	134	155
E časopisy	148	1837	1	47	149	1884
F programmy	680	554	8	8	688	562
Úhrnem	2979	5226	71	144	3050	5370

Bohumil Patka,

t. č. knihovník odborů ABF.

Václ. Kocourek,

t. č. knihovník odborů CDE.

VIII. Zpráva zapisovatelova.

Členů bylo:

1. čestných	loni	7,	letos	7
2. zakládajících	»	206,	»	211 (z nichž 5 zároveň čestných)
3. přispívajících	»	9,	»	7
4. činných	»	96,	»	109

Celkem loni 318, letos 329 členů.

Členové zakládající, kteří jsou zároveň členy čestnými, započítáni jsou v počtu úhrnném jen jednou.

Na počátku roku správního bylo členů činných 134; ale 2 členové stali se členy zakládajícími a 24 členové přestali býti členy dle § 6. b) stanov.

Aug. Wolf,
t. č. zapisovatel.

Seznam členů.

I. Členové čestní.

1. Himer Karel, c. k. školní rada, gymn. prof. v. v. v Praze
2. Jagié Vatroslav, Dr., c. k. dvorní rada, univ. prof. v. v. ve Vídni.
3. Král Josef, Dr., universitní profesor v Praze.
4. Leger Louis, Dr., universitní profesor v Paříži.
5. Viravský Vojtěch, gymnasijský profesor v Praze.
6. Vlček Jaroslav, Dr., universitní profesor v Praze.
7. Zubatý Josef, Dr., universitní profesor v Praze.

II. Členové zakládající.

1. Korporace.

1. Sbor prof. gymn. v Jindřichově Hradci.
2. » » » v Litomyšli.
3. » » » v Písku.
4. » » » v Plzni.
5. » » » v Přerově.
6. » » » v Táboře.
7. Učitelská beseda v Praze.
8. Klub historický v Praze.
9. Klub přírodovědecký v Praze.
10. Okresní zastupitelstvo v Bechyni.
11. » » » v Benešově.
12. » » » v Berouně.
13. » » » v Domažlicích.
14. » » » v Hořicích.

15. Okresní zastupitelstvo v Kolíně.
16. » » v Karlíně.
17. » » v Kostelci n. Orli.
18. » » ve Dvoře Králové.
19. » » v Náchodě.
20. » » v Pardubicích.
21. » » v Pelhřimově.
22. » » v Poličce.
23. » » v Roudnici.
24. » » v Rychnově n. Kn.
25. » » v Slaném.
26. » » na Smíchově.
27. » » v Soběslavi.
28. » » v Unhošti.
29. » » ve Velvarech.
30. » » ve Veselí.
31. » » ve Zbirově.
32. » » na Zbraslavi.
33. Městská rada v Holicích.
34. » » v Humpolci.
35. » » na Kladně.
36. » » ve Dvoře Králové.
37. » » v Novém Městě n. Met.
38. » » v Pelhřimově.
39. » » v Praze.
40. » » v Třeboni.
41. » » v Unhošti.
42. » » ve Vysokém Mýtě.
43. Obecní zastupitelstvo v Karlíně.
44. » » na Král. Vinohradech.
45. Občanská záložna v Českém Brodě.
46. » » v Hostomicích.
47. » » v Karlíně.
48. » » Malostranská v Praze.
49. » » v Německém Brodě.
50. » » ve Vysokém Mýtě.
51. Studijní knihovna v Olomouci.

2. Jednotlivci.

52. Bartocha Josef, gymn. ředitel v Uher. Hradišti.
53. Beer Robert, gymn. ředitel v. v. na Král. Vinohradech.
54. Beran František, gymn. prof. v Rychnově n. Kn.
55. Brtnický Lad., Dr., gymn. prof. v Hradci Králové.
56. Bureš Josef, gymn. prof. na Král. Vinohradech.
57. Cumpfe Karel, Dr., gymn. řed. v Písku.
58. Čáda Fr., Dr., univ. prof. v Praze.

59. Čapek Frant., gymn. prof. ve Val. Meziříčí.
60. Čapek Josef, ředitel c. k. gymnasia v Č. Budějovicích.
61. Černý Karel, prof. na reálce v Praze.
62. Červenka Jan, c. k. vlád. rada, gymn. řed. v. v. v Hradci Králové.
63. Dědeček Václav, gymn. prof. v Čáslavi.
64. Dědek Josef, gymn. prof. v Praze.
65. Dohnal Alb., gymn. ředitel v Praze.
66. Doležel Ant., gymn. prof. v Litomyšli.
67. Doucha Karel, c. k. vládní rada, gymn. řed. v. v. na Smíchově.
68. Drbohlav J., státní rada v Tiflisu.
69. Drtina Fr., Dr., univ. prof., říšský poslanec, v Praze.
70. Dula Ferd., gymn. prof. v Přerově.
71. Durych Josef, ředitel gymnasia v Pardubicích.
72. Dvořák Josef, gymn. prof. v Čáslavi.
73. Erhardt Jos., inspektor gymn. v Penze na Rusi.
74. Farník Jos., gymn. řed. v Petrohradě.
75. Fencel Frant., prof. prům. školy v Praze.
76. Fischer Fr., gymn. prof. v Hradci Králové.
77. Fleischmann Adam, gymn. řed. v. v. v Jičíně.
78. Frank Ign., gymn. prof. ve Vys. Mýtě.
79. Goll Jar., Dr., c. k. dvorní rada, univ. prof. v. v. v Praze.
80. Grim Jos., c. k. vládní rada, řed. gymn. Minervy v Praze.
81. Groh Frant., Dr., univ. prof. v Praze.
82. Halaburt Fr., gymn. prof. v Benešově.
83. Hanuš Jos., Dr., prof. obchodní akademie a univ. docent v Praze.
84. Hanačík Vojtěch, gymn. prof. v Jičíně.
85. Havlák Zikmund, gymn. prof. v Slaném.
86. Havránek Jan, Dr., gymn. prof. v Hradci Králové.
87. Herout Al., Dr., gymn. prof., řed. dívč. gymn. na Kr. Vinohradech.
88. *Himer Karel, c. k. školní rada, gymn. prof. v. v. v Praze.
89. Hoffmann Jos., gymn. prof. v Praze.
90. Hospodka Václav, gymn. řed. v. v. ve Vysokém Mýtě.
91. Hrdina Karel, Dr., gymn. prof. v Kolíně.
92. Hřivna Vít, gymn. prof. ve Valašském Meziříčí.
93. Hrubý Petr, gymn. prof. v Slaném.
94. Hujer Oldřich, Dr., gymn. prof. na Král. Vinohradech.
95. Hujer Zdeněk, Dr., gymn. prof. v Plzni.
96. Chmelík Ant., gymn. prof. na Král. Vinohradech.
97. Jakubec Jan, Dr., prof. na vyšší dívčí škole a univ. professor v Praze.
98. Janko Jos., Dr., univ. professor v Praze.
99. Janovský Jos., gymn. prof. v Novgorodě.
100. Jarník Jan Urb., Dr., univ. prof. v Praze.

---

* Členové * označení jsou zároveň členy čestnými.

101. Jedlička Bohdan, Dr., gymn. prof. v. v. v Praze.
102. Jedlička J., druhdy berní inspektor v Rychnově n. Kn.
103. Jelínek Karel, gymn. professor v Nēm. Brodě.
104. Jiráni Ot., Dr., gymn. prof., univ. doc. v Praze.
105. Jireček Konst., Dr., c. k. dvorní rada, univ. prof. ve Vídni.
106. Kacerovský Vilém, gymn. prof. na Smíchově.
107. Kádner Otakar, Dr., gymn. prof. a univ. docent v Praze.
108. Kánský Josef, ruský státní rada v Praze.
109. Kantor Rich., prof. gymn. v Přerově.
110. Kebrle Vojtěch, gymn. prof. v Domažlicích.
111. Kníže Rud., Dr., prof. gymn. v N. Bydžově.
112. Kolář Ant., Dr., gymn. prof. v N. Bydžově.
113. Konůpek Jan, gymn. prof. v Praze.
114. Kořínek Ant., prof. gymn. v Praze.
115. Košťál Jaromír, gymn. prof. v Praze.
116. *Král Jos., Dr., univ. prof. v Praze.
117. Kraus Arnošt, Dr., univ. prof. v Praze.
118. Krejčí Augustín, gymn. prof. v Praze.
119. Krondl Ant., zemský školní inspektor v Brně.
120. Krsek Frant., Dr., zemský školní inspektor v Praze.
121. Kubista Jaroslav, Dr., gymn. prof. v Praze.
122. Kukrál Fr., gymn. prof. v Pelhřimově.
123. Lukaševič Platon, gymn. prof. v Jagotině.
124. Mach Josef, prof. gymn. v Žižkově.
125. Máchal Jan, Dr., univ. prof. v Praze.
126. Majer Hynek, gymn. prof. v Rjazani.
127. Marek Jan, Dr., kanovník metr. kapituly u sv. Víta v Praze.
128. Marek Václav, gymn. prof. v Praze.
129. Masáryk T. G., Dr., univ. prof., říšský poslanec, v Praze.
130. Mašín Jan, prof. na učitelském ústavě v Plzni.
131. Matějka Josef, gymn. prof. v Litomyšli.
132. Mazánek Alois, Dr., gymn. prof. v Mladé Boleslavi.
133. Mikenda Ant., c. k. škol. rada, gymn. prof. v. v. v Praze.
134. Mikenda Bohuslav, gymn. prof. v Příbrami.
135. Mourek V. E., Dr., univ. prof. v Praze.
136. Müller Karel, Dr., gymn. prof. v Jindřichově Hradci.
137. Nebeský Edvard, sládek na Král. Vinohradech.
138. Němec Josef, gymn. prof. v Německém Brodě.
139. Niederle Lubor, Dr., univ. prof. v Praze.
140. Niederle Václav, Dr., gymn. prof. v Praze.
141. Novák Arne, Dr., doc. čes. univ., prof. v Praze-II.
142. Novák Josef, Dr., gymn. ředitel v. v. v Třeboni.
143. Novák Josef, gymn. prof. v Uherském Hradišti.
144. Novák Karel, gymn. prof. v Praze.
145. Novák Robert, Dr., univ. prof. v Praze.
146. Novotný Frant., Dr., gymn. prof. na Vinohradech.

147. Ošťádal Josef, gymn. prof. v. v. v Klatovech.
148. Palán Otakar, Dr., gymn. prof. v Kolíně.
149. Pastrnek Frant., Dr., univ. prof. v Praze.
150. Pavlásek Fr., prof. gymn. v Praze.
151. Pertold Ot., Dr., kand. prof. v Praze.
152. Petřík Václ., Dr., prof. gymn. v Slaném.
153. Placek Jan, gymn. ředitel v Ml. Boleslavi.
154. Polák Feodor, gymn. prof. v Ananěvě.
155. Polívka Jiří, Dr., univ. prof. v Praze.
156. Pospíšil Věkoslav, gymn. prof. v Kijevě.
157. Prášek J. V., Dr., prof. c. k. reálky v. v. v Praze.
158. Procházka Edvard, gymn. prof. v Hradci Králové.
159. Reiner V., gymn. prof. v Rjazani.
160. Řezáč J., gymn. prof. v Roudnici.
161. Růžička Rud., Dr., gymn. prof., univ. doc. v Praze.
162. Sádek Jos., gymn. prof. v Táboře.
163. Seidl Daniel, gymn. prof. v Písku.
164. Segeřa Bonifác, Dr., gymn. prof. v Kroměříži.
165. Setunský Antonín, c. k. vládní rada, zemský inspektor
v c. k. ministerstvu vyučování ve Vídni.
166. Sládek Václav, gymn. prof. v Praze.
167. Slavík V. O., c. k. šk. rada a gymn. řed. v. v. v Praze.
168. Smetánka Emil, Dr., univ. prof. v Praze.
169. Snětivý Tomáš, gymn. prof. v Chrudimi.
170. Stránský Jan, okr. školní inspektor v Ném. Brodě.
171. Strejček Emanuel, Dr., gymn. prof. v Domažlicích.
172. Svaloš Ant., gymn. prof. v Rychnově n. Kn.
173. Svoboda Rudolf, gymn. prof. v Strážnici.
174. Sýkora J., gymn. prof. v. v. v Benešově.
175. Šarša Ed., Dr., gymn. ředitel v Příbrami.
176. Šafránek Jan, c. k. vládní rada, gymn. řed. v Praze.
177. Škaloud Václav, gymn. prof. v. v. v Miletíně.
178. Škoda Ant., gymn. řed. v. v. v Počátkách.
179. Škoda Fr., gymn. prof. v Táboře.
180. Škorpil Vlad., ředitel archaeolog. musea v Kerči na Krymu.
181. Špírek Josef, gymn. prof. v Jindřichově Hradci.
182. Šťastný Jar., Dr., gymn. prof. v Praze (Žitná ul.).
183. Štefek Josef, gymn. prof. v Příbrami.
184. Štěpíček Jan, gymn. řed. v Německém Brodě.
185. Šule Jan, gymn. ředitel v Plzni.
186. Šuran Gabriel, gymn. prof. na Král. Vinohradech.
187. Teplý Fr., gymn. řed. ve Vyskově.
188. Toberný Vincenc, gymn. prof. v Žižkově.
189. Třesohlavý Josef, gymn. prof., okr. škol. inspektor v Sušici.
190. Trnka Dominik, gymn. prof. v Rychnově n. Kn.
191. Trpišovský Josef, prof. prům. školy v Plzni.

192. Überhuber Frant., gymn. prof. v Čes. Budějovicích.
193. Urbánek F. A., knihkupec v Praze.
194. Vávra Vincenc, gymn. ředitel v Přerově.
195. Veselík Karel, Dr., gymn. prof. v. v. v Praze.
196. *Viravský Vojtěch, gymn. prof. v Praze.
197. Vitek Frant., gymn. prof. v Čáslavi.
198. *Vlček Jaroslav, Dr., univ. prof. v Praze.
199. Vlček Josef, gymn. prof. v. v. v Jičíně.
200. Vlček Josef, gymn. prof. v Prostějově.
201. Voleský V., gymn. prof. ve Voroněži.
202. Votruba Josef, gymn. prof. v. v. v Praze.
203. Vycpálek Josef, gymn. prof. v. v. v Táboře.
204. Vykoukal Fr. V., gymn. prof. v Praze.
205. Vysoký Hynek, Dr., univ. prof. v Praze.
206. Wach Leop., gymn. prof. v Praze.
207. Weger Jan, gymn. prof. v. v. v Mladé Boleslavi.
208. Wenig Karel, Dr., gymn. prof., univ. doc. v Praze.
209. Wošalík V., ředitel panství v Praze.
210. Zítka Jos., sládek v Praze.
211. *Zubatý Jos., Dr., univ. prof. v Praze.

III. Členové přispívající.

1. Hoffmeister Ferdinand, Dr., gymn. prof. v Praze, Truhl. ul.
2. Hruša Jos., Dr., gymn. prof. v Táboře.
3. Lang Prokop, gymn. prof. v. v. v Příbrami.
4. Macela Ant. gymn. prof. v Praze, Žitná ul.
5. Pučelík Josef, gymn. professor v Jičíně.
6. Trnka Antonín, gymn. professor v Jičíně.
7. Vocilka Jar., gymn. prof. v Kolíně.

IV. Členové činní.

1. Antropius Václ.	12. Dvořák Josef.	23. Janeček Zd.
2. Balcar St.	13. Dvořák Emil.	24. Jedlička Karel.
3. Barthell Em.	14. Erhart Gustav.	25. Jindra Vl.
4. Bayer Karel.	15. Filipovský Oldř.	26. Kadlický Karel.
5. Boška Josef.	16. Fleischmann B.	27. Kalenda Václ.
6. Bríza Jos.	17. Hendrich Jos.	28. Keclík Frant.
7. Burda Dom.	18. Heřmanský Fr.	29. Klimeš Václ.
8. Cimburek Karel.	19. Hladký Jos.	30. Kocourek Václ.
9. David Bohumír.	20. Hlavín Vincenc.	31. Kohout Jirí.
10. Dlask Emil.	21. Huslar Karel.	32. Kolář Jos.
11. Dobjaš Josef.	22. Charvát Karel.	33. Kollmann Ot.

34. Koníř Ag. Dr.	60. Pelikán Jiří.	86. Šobra Frant.
35. Konůpek Ota.	61. Piazza Lad.	87. Špínka Václ.
36. Korb Vilém.	62. Píro Rud.	88. Štěrbá Lad.
37. Kubíček Frant.	63. Pižl Frant.	89. Štětka Josef.
38. Kühnová Ter.	64. Procházka Vojt.	90. Švehla Vladim.
39. Kulenda Václ.	65. Prokop Cyrill.	91. Tesař Meth.
40. Kuška Th.	66. Přidal Bedř.	92. Thon Jan.
41. Květ Jan.	67. Rak Boh.	93. Tuháček Al.
42. Liebscher Kar.	68. Ryneš Václ.	94. Valenta Jar.
43. Lička Ant.	69. Ryšánek Fr.	95. Vavřín Josef.
44. Lopour Jos.	70. Ryšánek Max.	96. Víra Josef.
45. Marvan Cyrill.	71. Salač Ant., Dr.	97. Vít Jakub.
46. Matějčík Jos.	72. Sejkora Václ.	98. Vlašimský Jarom.
47. Merhaut Jos.	73. Scholzová Lib.	99. Volek Jar.
48. Minářík Ant.	74. Sládeček Boh.	100. Vondra Jar.
49. Navrátil Tomáš.	75. Straka Boh.	101. Vosyka Jos.
50. Novák Prokop.	76. Struska Jan.	102. Weingart Mil.
51. Novotný Jindř.	77. Stuna Stan.	103. Weis Ed.
52. Onderka Al.	78. Svačina Jos.	104. Wolf Aug.
53. Opatrný Václav.	79. Svoboda Fr.	105. Zachar B.
54. Panz Adolf.	80. Svoboda Jos.	106. Zdražil Frant.
55. Parma Neklan.	81. Svoboda Karel.	107. Zelinka Frant.
56. Páta Jos., Dr.	82. Šabat Karel.	108. Zelinka Vojt.
57. Patera Václ.	83. Šembera Frant.	109. Zíd Václav.
58. Patka Boh.	84. Škrásek Ant.	
59. Pelikán Ferd., Dr.	85. Špínka Václ.	

a39001

003365254b

8/72

